กังขาวิตรณี

คัมภีร์อรรถกถาของปาติโมกข์ เล่ม ๒

พระพุทธโฆสาจารย์ รจนา

พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและอธิบาย

โครงการแปลคัมภีร์พุทธศาสน์

จัดพิมพ์เนื่องในกตัญญุตานุสรณ์ ครบมรณกาล ๒ ปี

พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต

๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗

กังขาวิตรณี

คัมภีร์อรรถกถาของปาติโมกข์ เล่ม ๒

แปลและอธิบาย พระคันธสาราภิวงศ์ (ป.ธ. ๙, ธรรมาจริยะ, พธ.ด.)
วัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ISBN xxx-xxxxx-x-x

จัดพิมพ์ เนื่องในกตัญญุตานุสรณ์ ครบมรณกาล ๒ ปี
พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต
๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ๒,๐๐๐ เล่ม

คอมพิวเตอร์/รูปเล่ม
พระคันธสาราภิวงศ์

พิมพ์ที่ **ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์**
๔๔/๑๓๒ หมู่ ๖ ถ.กำนันแม้น แขวงบางขุนเทียน
เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐
โทรศัพท์. ๐-๒๘๐๒-๐๓๗๙ โทรสาร. ๐-๒๘๐๒-๐๓๗๘
Email. doramon.1914@gmail.com

คำอนุโมทนา

เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าได้รับอาราธนาจาก ท่านพระเดชพระคุณ พระธรรมคุณาภรณ์ (เช้า จิตปญฺโญ ป.ธ. ๙ ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเมธีวรคณาจารย์) อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์ ให้เดินทางมาสอนพระไตรปิฎกและบาลีชั้นสูงเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๒ ข้าพเจ้าได้สอนปทรูปสิทธิปกรณ์ คัมภีร์วุตโตทัย และสุโพธาลังการแก่ท่านเจ้าคุณ พร้อมกับสอนวิชาบาลีชั้นสูงและพระไตรปิฎกแก่พระภิกษุสามเณรประมาณ ๒๐๐ รูปในวัดโพธาราม ข้าพเจ้าทราบจากท่านเจ้าคุณว่าเมืองไทยสมัยนั้นนิยมเรียนคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีของพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งนิพนธ์ไว้โดยสังเขปเพื่อเป็นพื้นฐานของการเรียนไวยากรณ์บาลี โดยมิได้ผ่านการศึกษาคัมภีร์สัททาวิเสส อันได้แก่ กัจจายน-ไวยากรณ์ ปทรูปสิทธิปกรณ์ สัททนีติปกรณ์ และโมคคัลลานไวยากรณ์ เป็นต้น ที่เรียกโดยย่อว่า “บาลีใหญ่”

ต่อมา ข้าพเจ้าได้รับอาราธนาจากพระเนมินทะ (อัครมหาบัณฑิต) เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ รูปที่ ๓ ให้มาช่วยงานพระศาสนา ณ วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ในพุทธศักราช ๒๕๐๘ จึงได้เริ่มเปิดสอนปทรูปสิทธิปกรณ์ในพุทธศักราช ๒๕๑๖ และนับจากปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ เป็นต้นมา พระเดชพระคุณพระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ) ได้ส่งภิกษุสามเณรจากจิตตภาวันวิทยาลัยมาศึกษาบาลีใหญ่ที่วัดนี้ติดต่อกันหลายปี ณ ปัจจุบันข้าพเจ้าชราภาพลง วัดนี้จึงได้อาศัยศิษย์จากจิตตภาวันเป็นกำลังสำคัญในการสอนหนังสือ คือ

๑. พระคันธสาราภิวงศ์ (ป.ธ. ๙, ธรรมจริยะ, พธ.ด)

๒. พระมหาประวัติ ถาวรจิตฺโต (ป.ธ. ๗)

๓. อาจารย์บุญูถนอม นพโสภณ (ป.ธ. ๗)

ข้าพเจ้าเปิดสอนบาลีใหญ่ในสำนักนี้ด้วยเห็นว่าการศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทยยังขาดความละเอียดสมบูรณ์ อาจส่งผลให้มีความเข้าใจพระไตรปิฎกคลาดเคลื่อนและอาจ

นำไปสู่สัทธรรมปฏิรูป ดังนั้น ตลอดเวลากว่า ๓๐ ปีมานี้ข้าพเจ้าจึงได้อุทิศเวลาให้กับการสอนหนังสือเป็นหลัก ปัจจุบันศิษย์จากสำนักนี้หลายท่านได้ขยายการเปิดสอนบาลีใหญ่ในหลายที่ เช่น

พระมหาประนอม ธมฺมาลงฺกาโร : วัดจากแดง สมุทรปราการ

พระมหาสมโภช กิจฺจสาโร : วัดหาดใหญ่สิตาราม สงขลา

พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล : วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

อาจารย์จำรูญ ธรรมดา : วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

อาจารย์รุ่งอรุณ จันทร์สงคราม : วัดจากแดง สมุทรปราการ

ข้าพเจ้าอนุโมทนาความอุตสาหะของท่านเหล่านั้น เป็นอย่างยิ่ง

บัดนี้ พระคันธสาราภิวงศ์ ศิษย์ของข้าพเจ้าได้แปล พร้อมทั้งอธิบายคัมภีร์ขึ้นอีก ๑ คัมภีร์ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาในภาษาบาลีให้สมบูรณ์ ท่านรูปนี้ศึกษาบาลีใหญ่กับข้าพเจ้าตั้งแต่เป็นสามเณร อายุ ๑๕ ปี และได้ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศพม่าเป็นเวลา ๑๐ ปี จนจบการศึกษาระดับธรรมาจริยะ (เทียบเท่าเปรียญธรรม ๙ ประโยคในการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย) จากสถาบันรัฐบาลและสถาบันเอกชนจังหวัดย่างกุ้ง โดยท่านสามารถสอบชั้นนักศึกษาได้เกียรตินิยมอันดับ ๑ ของจังหวัดแปร และสามารถสอบชั้นธรรมาจริยะของสถาบันเอกชนได้เกียรตินิยมอันดับ ๒ ของประเทศ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นผู้เหมาะสมที่จะดำเนินการแปลและอธิบายคัมภีร์ขึ้นเพื่อให้เป็นมรดกธรรมฝากไว้ในพระพุทธศาสนา

ข้าพเจ้าหวังว่าตำราเล่มนี้จะเป็นส่วนหนึ่งแห่งประกายปัญญา ที่ช่วยเอื้อให้ธรรมะของพระบรมศาสดาได้แพร่หลายในวิถีทางที่ถูกต้องสืบไป

พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต

เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

มกราคม ๒๕๕๕

คำอนุโมทนา

เมื่อได้รับจดหมายจากพระคันธสาราภิวงศ์ในเรื่องการแปล และจัดพิมพ์คัมภีร์อภิธัมมาวตารเป็นต้น ในโครงการแปลคัมภีร์พุทธศาสน์ก็อนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง จึงเขียนอนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้ เพราะเป็นกุศลสำคัญ อันนับว่าเป็นงานของพุทธบุตรที่ต้องช่วยกันหล่อเลี้ยงรากแก้วของพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นการทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาขั้นพื้นฐาน ซึ่งควรช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน

ที่กล่าวอย่างนี้ เพราะว่างานแปลและพิมพ์หนังสืออรรถกถาและฎีกาของพระคันธสาราภิวงศ์นี้ ทำให้หวนระลึกย้อนไปนึกถึงสภาพการพระศาสนาในเมืองไทยของเราเมื่อสี่สิบห้าสิบปีก่อนโน้น เวลานั้นเรามีพระไตรปิฎกบาลีอยู่ฉบับหนึ่ง คือ ฉบับสยามรัฐ ซึ่งเพิ่งพิมพ์ครบชุดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๗๐ (คือ หลังจากรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดฯ ให้พิมพ์เป็นเล่มหนังสือแต่ยังไม่เต็มชุด คือ เพียง ๓๙ เล่ม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) พิมพ์ออกมาเพียง ๑,๐๐๐ ชุด แล้วก็ใช้กันมา จนมาถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงมีการพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ จำนวน ๕๐๐ ชุด ส่วนพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยที่พิมพ์ให้ครบชุดครั้งแรก คือ ฉบับ ๒๕ พุทธศตวรรษ ซึ่งกว่าจะพิมพ์เสร็จก็หลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ หลายปี

ยิ่งคัมภีร์ในชั้นถัดจากพระไตรปิฎกลงมาแทบไม่ต้องพูดถึงเลย อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ ที่รู้จักและมีใช้กันจริงก็เฉพาะที่เป็นแบบเรียนตามหลักสูตร ป.ธ. ๓-๙ อรรถกถานอกจากนั้นมีแต่ที่พิมพ์ไว้ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๖ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๖ ซึ่งแม้จะพิมพ์ด้วยกระดาษอย่างดีของเราแต่เมื่อผ่านเวลามาราวครึ่งศตวรรษก็ผุเปราะใช้ลำบากต้องค่อยๆ พลิกอย่างระมัดระวัง นอกจากจะหลุดออกมาเป็นแผ่นๆ แล้ว แต่ละแผ่นเวลาจับพลิกถ้าโค้งงอนิดเดียวก็หักหลุดออกมาเป็นชิ้นๆ

ยิ่งกว่านั้นแม้แต่อรรถกถาอย่างเดียวก็ยังพิมพ์ไม่ครบ (พิมพ์ปฏิสัมภิทามัคคัฏฐกถาเพียงตอนที่หนึ่ง และยังไม่ได้พิมพ์อรรถกถาแห่งเถรคาถา-เถรีคาถา-วิมานวัตถุ-เปต-

วัตถุ-อปทาน-พุทธวงศ์-จริยาปิฎก) ไม่ต้องพูดถึงคำแปลซึ่งมีอยู่บ้างก็เป็นของเก่าแก่มาก ต้องไปหาในหอสมุดแห่งชาติ

อย่างไรก็ดี การที่คัมภีร์ซึ่งพิมพ์นานวันแล้ว และจำนวนพิมพ์ไม่มาก เวลาล่วงมาถึงครึ่งค่อนศตวรรษยังจำหน่ายแจกจ่ายไม่หมด ก็แสดงให้เห็นว่ามีความต้องการน้อย คือมีการศึกษาค้นคว้ากันน้อยนั่นเอง

เพราะเหตุที่คัมภีร์ในภาษาบาลีเดิมพิมพ์ออกมาไม่ครบ และคำแปลก็หาได้ยาก ผู้ที่ศึกษาค้นคว้าและทำงานด้านตำรับตำราทางพระพุทธศาสนาจึงยากลำบาก ต้องสูญเสียเรี่ยวแรงและเวลามากมาย และต้องแสวงหาพึ่งพาคัมภีร์จากต่างประเทศโดยใช่เหตุทั้งด้านพม่าและยุโรป

จนกระทั่งถึงช่วง ๒๕ ปีมานี้ จึงมีสำนักวัดบางแห่งและพุทธบริษัทกลุ่มเล็กๆ ซึ่งใฝ่ธรรม ใฝ่ศึกษา ที่โน่นบ้าง ที่นี่บ้าง รวมตัวกันขึ้นหรือตั้งกันขึ้นเองดำเนินการแปลและพิมพ์อรรถกถาเป็นต้น เป็นส่วนของงานเอกชนที่ทำไปตามกำลังของตน แม้ว่าบางทีก็ทำงานกันแบบล้มๆ ลุกๆ และไม่ตลอดรอดฝั่ง แต่ก็เป็นนิมิตดีที่แสดงว่าความตื่นตัวในการศึกษาค้นคว้าภาษาบาลีและพระธรรมวินัยได้เกิดขึ้นแล้ว

เวลาล่วงมาตามลำดับ จนกระทั่งเมื่อสถาบันใหญ่ๆ ทั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเข้ามาจับงานชำระ-แปล-พิมพ์คัมภีร์ ในเมืองไทยจึงมีพระ-ไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นต้น ที่ผู้ศึกษาค้นคว้าจะหาได้สะดวกขึ้น

แต่กระนั้น คัมภีร์ชั้นฎีกา อนุฎีกา ลงมา ตลอดถึงสัททศาสตร์ทั้งหลาย ส่วนใหญ่ก็ยังไม่ได้แปล และคัมภีร์ที่ยังไม่ได้พิมพ์เป็นอักษรไทยก็ยังมีอีกมาก จึงยังเป็นภาระของสำนักวัดบางแห่ง และกลุ่มพุทธบริษัทต่างๆ ที่ยังต้องทำงานสืบต่อมา

ในบรรดาสำนักแห่งการศึกษาค้นคว้าทั้งหลาย วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง เป็นศูนย์กลางใหญ่สำคัญ ซึ่งเป็นที่รู้จักและยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า ได้ชูประทีปแห่งการศึกษาค้นคว้าภาษาบาลีและพระธรรมวินัยต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน ได้ผลิตครู อาจารย์ผู้รู้บาลี เชี่ยวชาญพระคัมภีร์ซึ่งได้ออกไปมีส่วนสำคัญในการสืบทรงพระพุทธศาสนา

การที่พระคันธสาราภิวงศ์ได้แปลและอธิบายคัมภีร์อภิธัมมาวตารเป็นต้น โดยได้รับความร่วมศรัทธาจากพุทธบริษัททั้งอุบาสกและอุบาสิกาพากันอุปถัมภ์จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นเครื่องยืนยันความที่ได้กล่าวแล้ว

ขอแสดงความชื่นชมอนุโมทนาต่อพระคันธสาราภิวงศ์ที่ได้บำเพ็ญกิจของพุทธบุตรในการเสริมรากแก้วแห่งพระพุทธศาสนา และต่อพุทธบริษัท ทั้งอุบาสกและอุบาสิกาที่ได้ร่วมกันหล่อเลี้ยงรากแก้วนั้น เพื่อให้พระพุทธศาสนามีกำลังแข็งแรงมั่นคงที่จะแผ่ขยายประโยชน์สุขแก่พหูชนได้กว้างขวางยั่งยืนนาน

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๘

คำนำ

กังขาวิตรณี เล่ม ๒

ผู้แปลได้เขียนหนังสือ กังขาวิตรณี ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม ๑ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๕๖ มีเนื้อหาตั้งแต่ปาราชิกเป็นต้นไปจนถึงสังฆาทิเสส บัดนี้ ได้จัดพิมพ์ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม ๒ ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ มีเนื้อหาตั้งแต่อนิยตเป็นต้นไปจนถึงนิสสัคคิยปาจิตตีย์ จีวรวรรค

ถัดจากปีนี้ไป ทางวัดมีโครงการจัดพิมพ์เล่ม ๓ และเล่ม ๔ ซึ่งกำลังจัดทำต้นฉบับอยู่ และจะจัดพิมพ์คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลและอธิบาย ในปลายปี ๒๕๕๗ นี้

ฉบับแปลและอธิบายที่จัดพิมพ์เป็นเล่มที่ ๒ นี้ มีเนื้อหาเข้มข้นมากกว่าเล่ม ๑ เพราะผู้แปลมีตำราสมบูรณ์กว่าฉบับแรก ที่จริงแล้ว ผู้แปลได้รับหนังสือ คู่มือสอนกังขาฯ ในขณะที่เขียนเล่ม ๑ จบบริบูรณ์แล้ว จึงเพิ่มเติมเนื้อหาเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่ในฉบับนี้ได้เขียนตามเนื้อหาของหนังสือเล่มนั้นอย่างบริบูรณ์ ทำให้วิธีวากยานุสัมพันธ์ คือ การสัมพันธ์ประโยคเป็นต้น ที่เขียนตามหลักสูตรธรรมาจริยะของพม่า มีความบริบูรณ์ครบถ้วน ส่งผลให้ผู้อ่านสามารถเรียนรู้วิธีดังกล่าวได้โดยละเอียด

หนังสือเล่มนี้เป็นตำราอธิบายพระวินัยก็จริง แต่ผู้แปลได้อธิบายหลักภาษาไว้โดยละเอียด เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาภาษาบาลีสามารถเข้าใจลีลาการแต่งคัมภีร์ของพระอรรถกถาจารย์โดยนำคำอธิบายของพระฎีกาจารย์ผู้แต่งกังขาวิตรณีฎีกาใหม่มาอ้างอิงเป็นหลักฐานไว้ตลอดทั้งเล่ม อีกทั้งยังกล่าวถึงหลักภาษาบางอย่างที่ไม่มีการเรียนการสอนในประเทศไทย คือ

๑. สังวรรณนา หลักการอธิบายความ

๒. วากยวิภาค การจำแนกประโยค

๓. วากยานุสัมพันธ์ การสัมพันธ์ประโยค

๔. ปทานุสัมพันธ์ การสัมพันธ์บท

ผู้อ่านที่ไม่มีความรู้ภาษาบาลีควรข้ามหลักภาษาเหล่านั้นไปแล้วมุ่งสู่ใจความที่เกี่ยวกับพระวินัยเท่านั้น ก็จะทำให้ได้รับประโยชน์ตามสมควร

วิธีอ่านหนังสือเล่มนี้ คือ ผู้อ่านควรเริ่มอ่านสิกขาบทก่อน หลังจากนั้น จึงอ่านคำอธิบายสิกขาบททีละบทๆ ที่กล่าวไว้ในหนังสือเล่มนี้ ก็จะเข้าใจง่าย ถ้ามุ่งอ่านคำอธิบายโดยตรงโดยที่ไม่ทราบเนื้อหาของสิกขาบทมาก่อน อาจไม่เข้าใจชัดเจน เพราะไม่ทราบว่าเป็นคำอธิบายของบทไหนหรือเรื่องอะไร

ภิกขุปาติโมกข์นี้มิได้เป็นตำราเรียนของคณะสงฆ์ไทย ทำให้พระไทยที่ทรงจำปาติโมกข์ได้มีไม่มากนัก แต่เป็นตำราเรียนของคณะสงฆ์พม่า พระพม่าแทบทุกรูปต้องผ่านการท่องจำคัมภีร์นี้มาก่อน อย่างไรก็ตาม ถ้าผู้อ่านทรงจำปาติโมกข์ได้ ก็สามารถอ่านคำอธิบายได้ทันทีเพราะรู้ว่าเป็นคำอธิบายของศัพท์ไหนหรือเรื่องอะไรในสิกขาบทนั้นๆ

ผู้แปลขออนุโมทนาขอบคุณ คุณอุดมพร สิรสุทธิ ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิดทั้งหมดพร้อมทั้งจัดทำดรรชนีในหนังสือเล่มนี้ พร้อมทั้งขอขอบคุณกุศลเจตนาของกัลยาณธรรมที่ช่วยตรวจแก้คำผิดและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ คือ

- พระมหาพิเชฏฐ์ กนฺตสีโล (ป.ธ. ๙) วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม จ.ราชบุรี
- รศ.เวทย์ บรรณกรกุล (ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.ม.) วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ขออนุโมทนากุศลจิตของท่านเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์การแปลและจัดพิมพ์ โดยเฉพาะคุณเสริมสุข ปัทมสถาน ได้เป็นกำลังสำคัญในการเป็นสะพานบุญให้ผู้อื่นได้รับทราบและสนับสนุน ขอให้ท่านเจ้าภาพทุกท่านมีความสุขความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม บรรลุถึงความพ้นทุกข์โดยพลัน

(พระคันธสาราภิวงศ์)

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

พฤษภาคม ๒๕๕๗

คำนำ

กังขาวิตรณี เล่ม ๑

คำสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม รวมเรียกชื่อว่า "พระไตรปิฎก" พระวินัยเป็นระเบียบของเหล่าสาวก พระสูตรเป็นบรรทัดฐานเพื่อการปฏิบัติ ส่วนพระอภิธรรมเน้นสภาวธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล พระไตรปิฎกดังกล่าวนี้เป็นคัมภีร์หลักของพุทธศาสนาดุจเดียวกับคัมภีร์ไตรเพทของศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ หรือคัมภีร์กุรอานของศาสนาอิสลาม

ในคำสอนทั้งสามปิฎกนั้น พระวินัยเป็นชีวิตของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาประพฤติตามพระวินัยแล้วย่อมก่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่บุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใส และก่อให้เกิดความเลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไปแก่บุคคลผู้เลื่อมใสแล้ว ดังพระพุทธองค์ตรัสถึงประโยชน์ของการบัญญัติพระวินัยว่า

อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย ปสนฺนานํ ภิยฺโยภาวาย.[๑]

"เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว"

ความจริงแล้ว ชาวพุทธเมื่อได้พบเห็นศาสนทายาทเป็นผู้สำรวมในพระวินัย มีศีลาจารวัตรงดงาม ย่อมเกิดศรัทธาปสาทะเพื่ออุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนา อีกทั้งพวกเขายังยึดมั่นคำสอนของพระพุทธเจ้าตามคำชี้แนะจากศาสนทายาท เมื่อเป็นเช่นนี้ ประเทศชาติย่อมจะสงบร่มเย็น ฝ่ายพระภิกษุสามเณรอยู่ในประเทศที่สงบร่มเย็นแล้ว ย่อมสามารถบำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์พระศาสนา และประโยชน์ประเทศชาติได้โดยสะดวก ตามนัยนี้พระศาสนาย่อมดำรงอยู่ตลอดกาลอันยาวนานเพื่อชี้นำประโยชน์สุขแก่อนุชนสืบไป

---

[๑] วิ.มหา. ๑/๓๙/๒๖

ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าศาสนทายาทผู้ประพฤติพระวินัยลดน้อยลง พระศาสนาก็อ่อนกำลังตามลำดับ ชาวพุทธย่อมปราศจากศรัทธาปสาทะในการอุปถัมภ์ค้ำจุน บุคคลที่ยังไม่เลื่อมใสย่อมไม่เลื่อมใส ส่วนบุคคลที่เลื่อมใสอยู่ก่อนอาจจะหมดความเลื่อมใสที่เคยมี ดังข้อความในพระวินัยปิฎกว่า

อปฺปสนฺนานญฺเจว อปฺปสาทาย ปสนฺนานญฺจ เอกจฺจานํ อญฺถตฺตาย.[๑]

“กลับจะทำให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใส คนบางคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วก็จะกลายเป็นอื่นไป”

สถานการณ์เช่นนี้เป็นสัญลักษณ์อันแสดงถึงความเสื่อมของพระศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะศาสนทายาทไม่รักษาพระวินัยนั้นเอง

ในพระวินัยปิฎก เวรัญชกัณฑ์ [๒] พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ท่านพระสารีบุตรว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระวิปัสสี พระสิขี และพระเวสสภู ดำรงอยู่เพียงชั่วอายุของพระสาวกที่พบเห็นพระพุทธเจ้าเหล่านั้น เมื่อพระสาวกปรินิพพานไปหมด ศาสนาก็อันตรธานไป เพราะพระพุทธเจ้าเหล่านั้นมิได้บัญญัติพระวินัยเพื่อก่อให้เกิดศาสนทายาทผู้ทำหน้าที่ธำรงรักษ์ศาสนาต่อไป แต่ศาสนาของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกณาคมน์ และพระกัสสปะ ดำรงอยู่นาน เพราะพระพุทธเจ้าเหล่านั้นทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร ทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์ เมื่อพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว สาวกในภายหลังได้สืบทอดศาสนาตลอดกาลอันยาวนาน

ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรเถระประสงค์จะให้ศาสนาดำรงอยู่ได้นาน จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อให้บัญญัติสิกขาบท แต่พระพุทธองค์ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันเหมาะสม โดยเล็งเห็นว่าเมื่อภิกษุสงฆ์มีจำนวนมาก มีลาภมาก มีภิกษุผู้สดับตรับฟังมาก โทษจึงจะเกิดขึ้น เมื่อนั้นจึงเป็นเวลาเหมาะสมเพื่อบัญญัติพระวินัย ถ้าหากพระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทก่อนที่โทษจะปรากฏ ก็จะเปรียบได้กับหมอผู้ไม่ฉลาดที่ทำการผ่าตัดฝีก่อนจะเกิดขึ้น ย่อมถูกตำหนิจากผู้ป่วย แต่หมอที่ฉลาดผ่าตัดฝีที่สุกงอมแล้ว ย่อมได้รับคำสดุดีจากผู้ป่วย

---

[๑] วิ.มหา. ๑/๓๙/๒๕

[๒] วิ.มหา. ๑/๑๘/๙

หลังที่จากพระพุทธองค์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ภายใน ๒๐ พรรษาแรกที่เรียกว่า ปฐมสมโพธิกาล พระองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทอันเป็นโทษใหญ่ คือปาราชิกและสังฆาทิเสส เพราะกุลบุตรที่บวชเข้ามาในเวลานั้นเป็นผู้มีศรัทธาแรงกล้า จึงไม่กระทำความผิดที่มีโทษหนัก ต่อมาภายหลังปฐมสมโพธิกาลจึงปรากฏกุลบุตรผู้ทำความผิดอันใหญ่หลวง ดังเช่นพระสุทินเสพเมถุนในภรรยาเก่า พระธนิยะลักทรัพย์ด้วยการสั่งให้ตัดต้นไม้ และพระอุทายีสัมผัสร่างกายสตรี เป็นต้น ในเวลานั้นพระพุทธองค์จึงทรงตำหนิการกระทำเหล่านั้น แล้วบัญญัติสิกขาบทเพื่อไม่ให้ล่วงละเมิดโทษดังกล่าวว่า ภิกษุไม่ควรทำสิ่งเหล่านั้น รูปใดทำต้องอาบัติคือโทษตามพระวินัย

พระวินัยนี้เป็นชีวิตของศาสนา เมื่อศาสนทายาทคือภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนพระวินัยแล้วปฏิบัติตาม ย่อมจะมีศาสนทายาทที่เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ แต่ถ้าศาสนทายาทไม่ศึกษาเล่าเรียนพระวินัยอย่างถูกต้อง ย่อมไม่อาจเข้าใจหลักวินัย หรือแม้จะเข้าใจพระวินัยดีแต่ไม่ประพฤติปฏิบัติตาม ก็จะทำให้ศาสนทายาทขาดสูญเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ศาสนาพุทธก็จะเสื่อมสูญไปตามกาลเวลา เพราะขาดศาสนทายาทผู้สืบทอดศาสนานั้นเอง

ดังข้อความที่ภิกษุทั้งหลายกล่าวกับท่านพระมหากัสสปะในคราวปฐมสังคายนาว่า

ภนฺเต มหากสฺสป วินโย นาม พุทฺธสาสนสฺส อายุ. วินเย ฐิเต สาสนํ ฐิตํ โหติ. ตสฺมา ปฐมํ วินยํ สงฺคายาม.[๑]

“ท่านพระมหากัสสปะผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าพระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยตั้งมั่นแล้ว ศาสนาชื่อว่าตั้งมั่น

ดังนั้น พวกเราจะสังคายนาพระวินัยก่อน”

พระวินัยที่สำคัญของภิกษุและภิกษุณีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปาติโมกข์ คัมภีร์นี้มีอรรถกถาที่อธิบายความโดยละเอียด ชื่อว่า กังขาวิตรณี แปลว่า “คัมภีร์ช่วยให้ข้ามพ้น

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๑๓

ความสงสัย" มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มาติกัฏฐกถา แปลว่า "อรรถกถาของมาติกา" ความจริงแล้ว พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. มาติกา หัวข้อคือสิกขาบท

๒. ปทภาชนีย์ คำอธิบายบท

คัมภีร์กังขาวิตรณีนั้นมุ่งอธิบายเฉพาะมาติกา โดยสรุปความจากปทภาชนีย์ที่เป็นคำอธิบายโดยตรงของพระพุทธองค์มาไว้ในคัมภีร์นี้ อีกทั้งยังได้นำคำอธิบายจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกาซึ่งเป็นอรรถกถาพระวินัย มากล่าวไว้โดยย่อ เพราะท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระพุทธโฆสาจารย์ ได้ประพันธ์คัมภีร์สมันตปาสาทิกาแล้ว ต่อมาจึงประพันธ์คัมภีร์กังขา-วิตรณีขึ้นเพื่ออธิบายเฉพาะปาติโมกข์ ดังนั้น คัมภีร์นี้จึงเป็นตำราที่โบราณาจารย์ยกย่องและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศพม่าได้บรรจุเป็นหลักสูตรการศึกษาของรัฐบาลพม่าและสมาคมเอกชนพม่ามานานหลายร้อยปีจนถึงปัจจุบัน ในเมืองไทยก็เคยใช้เป็นหลักสูตรแปลมคธเป็นไทยในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมชั้น ป.ธ. ๖ (เปรียญธรรม ๖ ประโยค) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ และมหาเถรสมาคมได้ประกาศยกเลิกเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘

ในประเทศพม่ามีคำพังเพยว่า

"ภิกษุผู้หวังจะฉลาดในพระวินัย ต้องจับนกพิราบ ๓ ตัวตัวใดตัวหนึ่ง"

ในภาษาพม่าคำว่า ขา แปลว่า "นกพิราบ" หมายถึง คัมภีร์ที่ว่าด้วยพระวินัย ๓ คัมภีร์ที่มีคำว่า ขา ประกอบร่วม คือ กังขาวิตรณี ขุททสิกขา และมูลสิกขา คัมภีร์แรกเป็นคำสรุปความจากสมันตปาสาทิกา ส่วนคัมภีร์หลังเหล่านั้นแต่งเป็นคาถา โดยขุททสิกขามีคาถา ๔๗๖ บทส่วนมูลสิกขามีคาถา ๑๑๖ บท

คัมภีร์กังขาวิตรณีมีคำอธิบายเป็นภาษาบาลี ๔ ฉบับ คือ

๑. **กังขาวิตรณีปุราณฎีกา** แต่งที่ประเทศลังกา สมัยอนุราธปุระ ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและศักราชที่แต่ง พระเถระชาวพม่าแต่โบราณสันนิษฐานว่า ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระวชิรพุทธิผู้แต่งฎีกาพระวินัยชื่อวชิรพุทธิและคัมภีร์นยาสะ (มุขมัตตทีปนี) ซึ่งมีชีวิตอยู่

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เพราะท่านผู้แต่งประกอบใช้คำสั้นๆ คล้ายคลึงกับคัมภีร์วชิรพุทธิ อีกทั้งยังอ้างถึงคัมภีร์วชิรพุทธิเป็นหลัก จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มหาจุฬาฯ มี ๑๒๖ หน้า

๒. **กังขาวิตรณีอภินวฎีกา** มีชื่อเฉพาะว่า วินยัตถมัญชูสา แปลว่า "หีบบรรจุเนื้อความของพระวินัย" ท่านพระพุทธนาคะแห่งสำนักมหาวิหารแต่งที่ประเทศลังกาในสมัยอนุราธปุระ ในรัชสมัยของพระเจ้าปรากรมพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙) ตามคำอาราธนาของพระสุเมธะ ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของท่านพระสารีบุตรผู้แต่งฎีกาพระวินัยชื่อสารัตถทีปนี ฎีกาฉบับนี้อธิบายความในกังขาวิตรณีโดยละเอียด ใช้ภาษาสละสลวยเข้าใจง่ายกว่าฉบับฎีกาเก่า จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มหาจุฬาฯ มี ๓๙๐ หน้า

๓. **กังขาโยชนามหาฎีกา** ท่านผู้แต่งเป็นพระเถระชาวพม่าชื่อว่า พระปัญญาสีหะ ชาวพม่าเรียกว่า ตีดเซ่งสยาดอ (พระอาจารย์ตีดเซ่ง) ท่านได้รับสมณศักดิ์ที่ "พระปัญญาสีหสาสนาลังการมหาธัมมราชาธิราชคุรุ" พำนักอยู่ที่วัดมหาเขมิการาม ทางทิศตะวันตกของเมืองมันดเลย์ คัมภีร์นี้ได้รับการจัดพิมพ์เพียงภิกขุปาติโมกข์เท่านั้น แต่ไม่พบนิคมนคาถา เข้าใจว่าท่านผู้แต่งคงจะแต่งจบถึงภิกขุนีปาติโมกข์ แต่ไม่ได้รับการจัดพิมพ์ไว้จนครบ ทำให้ไม่ทราบเวลาแต่ง ชาวพม่ากล่าวกันว่า ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระสัทธัมมนันทีผู้รจนากังขาวิตรณีคัณฐิใน พ.ศ. ๒๓๑๕ จึงปริวรรตคำอธิบายส่วนใหญ่ที่กล่าวไว้ในกังขาวิตรณีคัณฐิเป็นภาษาบาลีไว้ในที่นี้ คัมภีร์นี้ได้รับการจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์สุธัมมวตี จังหวัดย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๔๔๙ มี ๔ เล่ม เล่ม ๑ มี ๓๙๐ หน้า เล่ม ๒ มี ๓๓๔ หน้า เล่ม ๓ มี ๔๐๓ หน้า เล่ม ๔ มี ๔๐๓ หน้า

๔. **กังขาโยชนา** ท่านผู้แต่งเป็นพระเถระชาวพม่าชื่อพระธรรมสามิ ชาวพม่าเรียกว่า แลป่อสยาดอ (พระอาจารย์แลป่อ) ท่านเกิดที่หมู่บ้านโมตอก จังหวัดสะไกย แต่งตามคำอาราธนาของจองตอยาสยาดอ วัดจองตอยา ผู้ได้รับสมณศักดิ์ที่ "สาสนาลังการสัทธัมมาภิวังสกวิธช มหาธัมมราชาธิราชคุรุ" ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของท่านพระปัญญาสามิสิริ เจ้าอาวาสวัดมยะต่อง เมืองมันดเลย์ คัมภีร์นี้เป็นตำราย่อความมาจากกังขาโยชนามหาฎีกา แต่อธิบายความเพิ่มเติมตามความรู้ของท่านผู้แต่งที่เรียนรู้จากพระเถระผู้ปรากฏชื่อเสียงเลื่องลือในพม่า ๓ รูป คือ

- งวยต่องสยาดอ เมืองมันดเลย์
- มหาวิสุทธารามสยาดอแห่งวัดมหาวิสุทธาราม เมืองมันดเลย์
- สันจองสยาดอ วัดสุวัณณหงสาราม เมืองยองโดง

ท่านผู้แต่งได้อธิบายภิกขุปาติโมกข์เท่านั้น และแต่งจบในวันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๔๖๓ คัมภีร์นี้ได้รับการจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์กวิเมยียดมัน จังหวัดย่างกุ้ง ในเดือน ๘ พ.ศ. ๒๔๖๕ หลังจากนั้น ได้รับการตรวจชำระอีกครั้งหนึ่งโดยพระกุมาระ อดีตเจ้าอาวาสวัดหม่อบีธุรันธราราม เมืองหม่อบี และจัดพิมพ์โดยคณะคุ้มครองเผยแพร่วรรณกรรมพุทธ ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ มี ๔๖๖ หน้า

คัมภีร์แปลและอธิบายปาติโมกข์เป็นภาษาพม่า ซึ่งใช้อ้างอิงในหนังสือแปลและอธิบายเล่มนี้ มี ๕ ฉบับ คือ

๑. **ปาติโมกข์นิสสัย** พระชัมพุทีปธชะ (พ.ศ. ๒๓๓๐-๒๓๘๕) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาอองมเยโบงจัน เมืองอมรปุระ เป็นผู้รจนา ชาวพม่าเรียกว่า ยองกันสยาดอ (พระอาจารย์ยองกัน) ท่านได้สมณศักดิ์ที่ "จักกินทาภิสิริ ปวราลังการ สัทธัมมปาล กวิธช มหาธัมมราชาธิราชคุรุ" ท่านผู้แต่งได้แปลยกศัพท์ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุนีปาติโมกข์ไว้ และเพิ่มคำอธิบายโดยย่อในที่บางแห่ง จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์หังสาวตีปิฏกัต พ.ศ. ๒๔๕๐ มี ๒๑๒ หน้า

๒. **ปาติโมกขวินิจฉัย** พระปันตะนอสยาดอ (พระอาจารย์ปันตะนอ) แห่งเมืองปันตะนอ รจนาจบในวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระชาคราภิวงศ์ ผู้สถาปนานิกายชเวจิน (นิกายร่อนทอง) แห่งพม่า หนังสือเล่มนี้แปลยกศัพท์และอธิบายปาติโมกข์โดยละเอียด จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ปยีจีมัณไฑปิฏกัต ย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๔๘๘ มี ๗๖๔ หน้า

๓. **ปาติโมกข์ภาสาฏีกา** พระชนกาภิวงศ์ ชาวพม่าเรียกว่า ตองมะโยะสยาดอ (พระอาจารย์เมืองตองมะโยะ) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาคันธาราม เมืองอมรปุระ รจนาไว้ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ คัมภีร์นี้แปลยกศัพท์ปาติโมกข์ และอธิบายหลักวินัยพร้อมทั้งหลักไวยากรณ์ไว้โดยละเอียด ฉบับล่าสุดจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์นิวบามา เมืองอมรปุระ พ.ศ. ๒๕๔๕ มี ๔๙๙ หน้า

๔. ปาติโมกขเมทินี พระอาฬาระ อัครมหาบัณฑิต ชาวพม่าเรียกชื่อว่า เมทินีสยาดอ (พระอาจารย์เมทินี) อดีตเจ้าอาวาสวัดเมทินี เมืองย่างกุ้ง หนังสือเล่มนี้แปลและอธิบายปาติโมกข์โดยละเอียด ทั้งในแง่มุมทางไวยากรณ์และพระวินัย ฉบับล่าสุดจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์กรมการศาสนา ย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๕๒๑ มี ๖๐๐ หน้า

๕. สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ กรมการศาสนาของพม่าจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นฉบับมาตรฐานในการศึกษาพระวินัย แต่งโดยกองวิชาการของกรมการศาสนา ซึ่งประกอบด้วยฆราวาสผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลี ๑๐ ท่าน คัมภีร์นี้แปลและอธิบายปาติโมกข์โดยละเอียดโดยเน้นพระวินัยเป็นหลัก ไม่เน้นหลักภาษาเหมือนตำราเล่มอื่น แต่เนื่องด้วยเป็นตำราที่เขียนภายหลังและเขียนเป็นคณะ จึงมีคำอธิบายกระจ่างชัดเจนและทันสมัยกว่าตำราเล่มอื่น จัดพิมพ์โดยกรมการศาสนาใน พ.ศ. ๒๕๕๐ มี ๕๐๗ หน้า

นอกจากคัมภีร์อธิบายแปลและอธิบายปาติโมกข์เป็นภาษาพม่าข้างต้นแล้ว ยังมีคัมภีร์อธิบายปาติโมกข์เป็นภาษาบาลี ชื่อว่า **ปาติโมกขปทัตถอนุวัณณนา** รจนาโดยพระวิจิตตะ ณ ประเทศพม่าใน พ.ศ. ๒๓๓๕ ชาวพม่าเรียกว่า สะลินสยาดอ (พระอาจารย์จังหวัดสะลิน) ท่านได้รับสมณศักดิ์ที่ “พระวิจิตตาลังการมหาราชคุรุ” ในคำลงท้ายคัมภีร์กล่าวว่าท่านพำนักอยู่ในจังหวัดสะลิน แต่มิได้ระบุวัดไว้ คัมภีร์เล่มนี้ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่โดยโรงพิมพ์ปยีจีมัณฑ์ไฑปิฎกัต จังหวัดย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๔๗๒ มี ๓๐๙ หน้า

คัมภีร์ปาติโมกขปทัตถอนุวัณณนานี้มุ่งอธิบายปาติโมกข์โดยตรง จึงกล่าวอธิบายหลักภาษาและพระวินัยไว้ ชาวพม่ากล่าวกันว่า ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระสัทธัมมนันที ผู้รจนากังขาวิตรณีคัณฐิใน พ.ศ. ๒๓๑๕ จึงปริวรรตคำอธิบายบางอย่างมาจากกังขาวิตรณี-คัณฐิมานำเสนอในคัมภีร์ของตน เหมือนกับคัมภีร์กังขาโยชนามหาฎีกาที่ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระสัทธัมมนันทีเช่นกัน ข้อนี้คล้ายกับคัมภีร์ฎีกาใหม่ของสีลักขันธวรรคซึ่งแต่งโดยพระญาณาภิวงศ์ ธรรมเสนาบดี ใน พ.ศ. ๒๓๔๕ โดยท่านเป็นศิษย์ของท่านผู้แต่งสีลักขันธวรรค-คัณฐิ จึงปริวรรตคำอธิบายจากสีลักขันธวรรคคัณฐิมาเป็นภาษาบาลีไว้ในคัมภีร์ของตน

คัมภีร์แปลและอธิบายกังขาวิตรณีเป็นภาษาพม่า ซึ่งใช้อ้างอิงในหนังสือแปลและอธิบายเล่มนี้ มี ๕ ฉบับ คือ

๑. **กังขาวิตรณีภาสาฏีกา** พระชนกาภิวงศ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาคันธาราม เมืองอมรปุระ รจนาไว้ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ คัมภีร์นี้แปลยกศัพท์กังขาวิตรณี และอธิบายหลักวินัยพร้อมทั้งหลักไวยากรณ์ไว้โดยละเอียด ฉบับล่าสุดจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์นิวบามา เมืองอมรปุระ เล่ม ๑ มี ๔๖๙ หน้า เล่ม ๒ มี ๔๑๕ หน้า

๒. **กังขาวิตรณีคัณฐิ** พระสัทธัมมนันทีแห่งวัดในหมู่บ้านชองกอกแห่งเมืองปะคัน ซึ่งอำมาตย์ราชตะจันของพระเจ้ามินดงสร้างถวาย เป็นผู้รจนาในวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๓๑๕ คัมภีร์นี้อธิบายกังขาวิตรณีเฉพาะภิกขุปาติโมกข์ โดยแปลและอธิบายเฉพาะศัพท์ยากตามลักษณะของคัมภีร์คัณฐิ อีกทั้งอธิบายวิธีสังวัณณนา วิธีปทานุสัมพันธ์และวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักสูตรธรรมาจริยะในปัจจุบัน จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์สุธัมมวตีเมืองย่างกุ้ง ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ มี ๔๑๑ หน้า คัมภีร์นี้แม้จะรจนามา ๒๔๑ ปีแล้ว ก็เป็นหลักฐานยืนยันการศึกษาของประเทศพม่าในสมัยก่อนว่ามีการเรียนการสอนที่ละเอียดพิสดารจนกระทั่งสามารถสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๓. **กังขาวิตรณีนิสสัย** พระโชตยันตะรจนาใน พ.ศ. ๒๒๙๒ ท่านพำนักอยู่ในวัดแห่งหนึ่ง ณ หมู่บ้านปอก เมืองกูคัน คัมภีร์นี้แปลยกศัพท์กังขาวิตรณี และอธิบายเฉพาะข้อความที่สำคัญเข้าใจยาก โดยนำมาจากกังขาวิตรณีฎีกาและฎีกาฉบับอื่นๆ จัดพิมพ์ขึ้นโดยโรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต เมืองย่างกุ้ง ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ มี ๗๑๐ หน้า

๔. **ถามตอบกังขาฯ** พระวิมละ อัครมหาบัณฑิต อภิธชมหารัฏฐคุรุ อดีตเจ้าอาวาสวัดสุวัณณหังสาราม เมืองยองโดง ชาวพม่าเรียกว่า ชเวหันตาสยาดอ (พระอาจารย์วัดชเวหันตา) แต่งจบในวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๖ พ.ศ. ๒๔๘๖ หนังสือเล่มนี้อธิบายกังขาวิตรณีในลักษณะของการถามตอบ และแทรกคำอธิบายเป็นเชิงอรรถไว้บ้าง จัดเป็นตำราที่อ่านง่ายและนิยมใช้ในการสอบของสนามสอบเอกชน ๒ แห่ง คือ สมาคมเจติยังคณะแห่งเมืองย่างกุ้ง และสมาคมสักยสีหะแห่งเมืองมันดเลย์ จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์คันธมา เมืองย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๕๑๖ เล่ม ๑ มี ๒๘๐ หน้า เล่ม ๒ มี ๖๑๕ หน้า

๕. **คู่มือสอนกังขาฯ** พระนารทาภิวงศ์ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดทักขิณาราม เมืองมันดเลย์ รจนาไว้ในขณะที่สอนกังขาวิตรณี เฉพาะภิกขุปาติโมกข์

ต่อมาเมื่อท่านมรณภาพแล้ว ศิษย์ของท่านชื่อพระสุมนะ อัครมหาบัณฑิต ได้นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ เล่ม ๑ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๑ มี ๗๕๒ หน้า เล่ม ๒ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๙ มี ๘๗๒ หน้า หนังสือเล่มนี้อธิบายขยายความกังขาวิตรณีได้ละเอียดที่สุด ตามคำอธิบายทั้งในฎีกาเก่า และฎีกาใหม่ มีการแยกรากศัพท์ ตั้งรูปวิเคราะห์ แสดงวิธีสังวัณณนา วิธีจำแนกประโยค วิธีปทานุสัมพันธ์ และวิธีวากยานุสัมพันธ์ เป็นต้น จึงเป็นตำราที่ทรงคุณค่าและเป็นหลักอาศัยของกังขาวิตรณี ฉบับแปลและอธิบายของผู้แปลในครั้งนี้

เมื่อผู้แปลจะดำเนินการแปลกังขาวิตรณีใน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ทำการสืบค้นว่ามีฉบับแปลอื่นหรือไม่ แต่ไม่พบว่ามีฉบับแปลไทยที่จัดพิมพ์เผยแพร่อยู่ก่อน จึงดำเนินการแปลโดยอาศัยคัมภีร์นิสสัยของพม่า และอธิบายความโดยอาศัยคัมภีร์อธิบายภาษาบาลี คือ ฎีกาเก่า ฎีกาใหม่ และโยชนา พร้อมทั้งตำราพม่าที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น อีกทั้งได้เพิ่มเติมคำอธิบายทั้งหลักภาษาฝ่ายบาลีและสันสกฤต ตามที่ผู้แปลได้ศึกษาจากหลวงพ่อธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ และครูบาอาจารย์แห่งวัดวิสุทธาราม พาราณสี เมืองแปร และวัดวิสุทธาราม ชเวโภงวุน เมืองมันดเลย์

คำอธิบายในหนังสือเล่มนี้ เป็นข้อความที่เขียนตามหลักสูตรธรรมาจริยะของพม่า จึงอาจมีกฎไวยากรณ์บางอย่างไม่เป็นที่คุ้นเคยของนักศึกษาบาลีชาวไทย เช่น วิธีอธิบายความที่เรียกว่า สังวัณณนา วิธีจำแนกประโยค และวากยานุสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม ผู้แปลหวังว่าท่านผู้อ่านจะค่อยๆ ทำความเข้าใจกฎต่างๆ เหล่านั้นแล้วนำไปประกอบใช้ในวรรณกรรมบาลีอื่นๆ ได้อีกด้วย เพราะกฎดังกล่าวเป็นวิธีอธิบายความของพระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ที่สืบทอดกันมานับพันปี

หลักการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ประกอบด้วยหัวใจสำคัญ ๖ ประเด็น คือ

๑. คำแปล : คำแปลยกศัพท์และแปลโดยอรรถ

๒. สัมพันธ์ : สัมพันธ์ระหว่างบทในประโยค

๓. วิธีแยกรากศัพท์และตั้งรูปวิเคราะห์ : การแยกรากศัพท์ของทุกศัพท์ที่พบในประโยค และตั้งรูปวิเคราะห์ตามสมควร

๔. วิธีอธิบายความ : หลักอธิบายความที่เรียกว่า สังวัณณนา

๕. วิธีจำแนกประโยค : ความต่างกันระหว่างประโยคหลังกับประโยคหน้า

๖. วากยานุสัมพันธ์ : การเชื่อมโยงข้อความระหว่างประโยคหลังกับประโยคหน้า วิธีนี้ยังรวมถึงปทานุสัมพันธ์ คือ การเชื่อมโยงข้อความระหว่างคำในพากย์

ถ้าผู้ศึกษาเข้าใจหลักทั้ง ๖ ข้อเหล่านี้ ก็จะเข้าใจคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอย่างชัดเจน ส่งผลให้ตีความได้ถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาควรมีพื้นฐานทางภาษาพอสมควรเสียก่อน จึงจะศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่อไป

โบราณาจารย์ได้กำหนดวิชาพื้นฐานของพระไตรปิฎกไว้ ๔ อย่าง คือ

๑. **ไวยากรณ์** วิชาภาษาว่าด้วยรูปคำและระเบียบในการประกอบรูปคำให้เป็นประโยค นิยมเรียนปทรูปสิทธิปกรณ์เป็นหลัก ใช้เวลาเรียนราว ๒ ปี โดยเฉลี่ยต้องเรียน ๒ รอบจึงจะเข้าใจชัดเจน

๒. **นิฆัณฑุ หรือโกศะ** วิชาว่าด้วยนามศัพท์ (นาม) และเพศทางไวยากรณ์ประจำศัพท์ (ลิงฺค) นิยมท่องจำคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาเป็นหลัก ใช้เวลาท่องจำราว ๒ ปี

๓. **ฉันทศาสตร์** วิชาว่าด้วยการวางครุหรือลหุในกวีนิพนธ์ นิยมเรียนวุตโตทยปกรณ์เป็นหลัก ใช้เวลาเรียนราว ๓ เดือนหลังเรียนปทรูปสิทธิปกรณ์จบแล้ว ๑ รอบ

๔. **อลังการศาสตร์** วิชาว่าด้วยรสคำและรสความเพื่อประดับคำให้ไพเราะสละสลวย เหมาะเจาะด้วยเสียงและความหมาย นิยมเรียนคัมภีร์สุโพธาลังการเป็นหลัก ใช้เวลาเรียนราว ๖ เดือนหลังเรียนวุตโตทยปกรณ์จบแล้ว

คัมภีร์ทั้ง ๔ นี้มีอุปการะเกื้อกูลต่อการศึกษาพระไตรปิฎกเป็นอย่างมาก เปรียบได้กับเวทางคศาสตร์ คือ วิชาประกอบการศึกษาพระเวท ๖ อย่างมีไวยากรณ์เป็นต้น ซึ่งเกื้อกูลต่อการศึกษาพระเวทในฝ่ายพราหมณ์เช่นกัน หลวงพ่อวัดท่ามะโอได้กล่าวเปรียบว่า

> "พระไตรปิฎกนั้นลุ่มลึกด้วยอรรถและพยัญชนะ เหมือนกับป่าใหญ่ที่อันตรายมีสัตว์ร้ายรอบด้าน บุคคลผู้เข้าไปสู่ป่าใหญ่คือพระไตรปิฎกต้องเพียบพร้อมด้วยอาวุธป้องกันตัว คือ คัมภีร์ทั้ง ๔ เหล่านี้ จึงจะสามารถเดินผ่านป่าใหญ่โดย

สวัสดิภาพได้”

แม้คัมภีร์สุโพธาลังการก็แสดงถึงความสำคัญของคัมภีร์เหล่านี้ว่า

โย สทฺทสตฺถกุสโล กุสโล นิฆณฺฑุ-
ฉนฺโทอลงฺกติสุ นิจฺจกตาภิโยโค
โสยํ กวิตฺตวิกโลปิ กวีสุ สงฺขฺย-
โมคยฺห วินฺทติ หิ กิตฺติ’มมนฺทรูปํ.[๑]

“ชนผู้ฉลาดในคัมภีร์ไวยากรณ์ นิฆัณฑุศาสตร์ ฉันทศาสตร์ และอลังการศาสตร์ กระทำความเพียรเป็นนิจศีล แม้เขาจะบกพร่องจากความเป็นกวี ก็หยั่งลงสู่ความนับในหมู่กวี ย่อมจะประสบเกียรติคุณหาน้อยไม่”

โบราณาจารย์ชาวพม่าได้กล่าวคาถาว่า

อเวยฺยากรโณ ตฺวนฺโธ พธิโร โกสวชฺชิโต
สาหิจฺจรหิโต ปงฺคุ มูโค ฉนฺทวิวชฺชิโต.

“ผู้ไม่รู้ไวยากรณ์ เหมือนคนบอด
ผู้เว้นจากคัมภีร์โกศะ เหมือนคนหนวก
ผู้เว้นจากอลังการศาสตร์ เหมือนคนง่อยเปลี้ย
ส่วนผู้เว้นจากฉันทศาสตร์ เหมือนคนใบ้”

ผู้ที่ต้องการศึกษาสี่คัมภีร์ดังกล่าวให้แตกฉานต้องใช้เวลาอย่างน้อย ๕ ปี จึงจะประสบความสำเร็จขั้นพื้นฐานอย่างบริบูรณ์

หัวใจสำคัญที่หลวงพ่อใช้สอนลูกศิษย์เสมอๆ มี ๓ ข้อ คือ

๑. อย่าตีกรอบความรู้ด้วยการสอบ

---

[๑] สุโพธา. คาถา ๑๖๓

นักเรียนที่มุ่งจะเรียนเพื่อให้สอบได้ มักตีกรอบตัวเองว่ารู้เพียงใดจึงจะสอบได้ แต่ผู้ที่ต้องการความแตกฉานจริงๆ ต้องสนใจเรียนรู้กฎทุกอย่างที่ครูสอนเพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจน ไม่ใช่เรียนรู้เพียงเพื่อให้สอบผ่านเท่านั้น (ตามปกติแล้ว หลวงพ่อจะไม่สนับสนุนการสอบบาลีสนามหลวงไทย แต่หากนักเรียนประสงค์จะสอบ ท่านก็ไม่ห้าม เพียงแต่แนะนำให้เรียนไวยากรณ์จนเก่งแล้วจึงสอบ นักเรียนก็จะไม่ต้องเตรียมตัวอ่านหนังสือสอบมากนัก เพราะเข้าใจหลักภาษาดีอยู่แล้ว จะทำให้ทำข้อสอบได้ง่ายขึ้น)

๒. รู้จักพัฒนาองค์ความรู้

นักเรียนต้องนำความเข้าใจที่ได้รับมาจากครูสอนไปต่อยอดด้วยการอ่านเนื้อหาเรื่องนั้นๆ จากคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ไม่ใช่รับจากครูสอนเท่านั้น ตามสุภาษิตพม่ากล่าวว่า “บอกคืบรู้ศอก บอกศอกรู้วา” และสอดคล้องกับถ้อยคำของโบราณาจารย์ว่า

อาจริยา ปาทมาทตฺเต ปาทํ สิสฺโส สชานนา
ปาทํ สพฺรหฺมจารีหิ ปาทํ กาลกฺกเมน จ.

“ศิษย์ย่อมเรียนรู้ศิลปะส่วนหนึ่งจากครู ส่วนหนึ่งด้วยความเข้าใจของตน ส่วนหนึ่งจากเพื่อนร่วมชั้น และส่วนหนึ่งตามกาลเวลา (ประสบการณ์)”

๓. นำไปใช้จริงให้ได้

นักเรียนต้องรู้จักสังเกตคำศัพท์และหลักภาษาที่เกี่ยวข้องในเวลาอ่านตำราบาลีจริง เช่น อรรถกถาธรรมบท โดยนำกฎไวยากรณ์ทุกอย่างที่เรียนรู้จากคัมภีร์มาใช้จริงให้ได้ จึงจะนับว่าแตกฉานอย่างแท้จริง เพราะถ้าเรียนไวยากรณ์แล้วนำไปใช้จริงไม่ได้ก็จะเสียเวลาเปล่าๆ

คัมภีร์อ้างอิงที่เป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ในหนังสือแปลและอธิบายเล่มนี้ใช้ฉบับมหาจุฬาฯ ทั้งหมด (พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า, อรรถกถาและฎีกา = เล่ม/หน้า) ส่วนไวยากรณ์สันสกฤตคือ ปาณินิ กาศิกา และมหาภาษยะ (อัธยายะ/ปาทะ/สูตร) คัมภีร์กาตันตระเป็นต้น (ปริจเฉท/สูตร) นอกจากนั้น คัมภีร์มุคธโพธฎีกาที่เอ่ยถึงในที่นี้ใช้ฉบับ มุคฺธโพธสํเกฺษปฏีกา ของท่านคิริศจันทรวิทยารัตนะ ซึ่งจัดพิมพ์ในพุทธศักราช

๒๔๔๙ ส่วนวรรณกรรมฝ่ายสันสกฤตได้ใช้ฉบับอักษรเทวนาครีทั้งหมดดังที่ได้อ้างอิงไว้ในบรรณานุกรม

ผู้แปลขออนุโมทนาขอบคุณ คุณอุดมพร สิรสุทธิ ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิดทั้งหมด พร้อมทั้งจัดทำดรรชนีในหนังสือเล่มนี้ พร้อมทั้งขอขอบคุณกุศลเจตนาของกัลยาณธรรม ที่ช่วยตรวจแก้คำผิดและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ คือ

- พระมหาพิเชฏฐ์ กนฺตสีโล (ป.ธ. ๙) วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม จ.ราชบุรี
- รศ.เวทย์ บรรณกรกุล (ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.ม.) วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ขออนุโมทนากุศลจิตของท่านเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์การจัดสร้างต้นฉบับไว้เป็นสมบัติในบวรพระพุทธศาสนา พร้อมด้วยเจ้าภาพท่านอื่นๆ ที่ร่วมจัดพิมพ์ในครั้งนี้ ขอให้ทุกท่านที่ได้บำเพ็ญบุญร่วมกัน จงมีความสุขสวัสดี และเจริญรุ่งเรืองในธรรมของพระอริยเจ้าทั้งปวง

หวังว่าคัมภีร์กังขาวิตรณี ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม ๑ ที่ออกมาสู่บรรณพิภพในครั้งนี้ จะอำนวยประโยชน์เกื้อกูลแก่นักศึกษา เพื่อผลิตศาสนทายาทผู้รอบรู้หลักภาษาบาลีและพระวินัย หากมีข้อบกพร่องใดอันเกิดจากความพลั้งเผลอของผู้แปลหรือเนื่องด้วยกระบวนการพิมพ์ ผู้แปลขอน้อมรับคำแนะนำจากท่านผู้รู้เพื่อนำมาปรับปรุงในโอกาสต่อไป

พระคันธสาราภิวงศ์

(พระคันธสาราภิวงศ์)

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

www.wattamaoh.org

tamaoh24@gmail.com

ประวัติผู้รจนาคัมภีร์

ชาวพุทธทั่วไปในนิกายเถรวาทมักเคยได้ยินชื่อของพระพุทธโฆสาจารย์ คัมภีร์ที่ท่านประพันธ์ขึ้นได้นำมาเป็นหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย พม่า และลังกา โดยเฉพาะคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่กล่าวถึงหลักปฏิบัติอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดก็เป็นผลงานชิ้นเอกของท่าน ท่านเป็นพระอรรถกถาจารย์ผู้เชี่ยวชาญปริยัติธรรม ได้ประพันธ์คัมภีร์อรรถกถาฉบับใหม่ที่เรียกว่า สังคหัฏฐกถา (อรรถกถาประมวลความ) ไว้ทั้งหมด ๑๓ คัมภีร์ โดยปริวรรตคัมภีร์มหาอรรถกถาที่จารึกด้วยภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี

ในคัมภีร์มหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๒๑๕-๔๖) กล่าวถึงประวัติของท่านดังนี้

"ท่านเกิดอยู่ในสกุลพราหมณ์ใกล้กับต้นพระศรีมหาโพธิ์ในตำบลพุทธคยา ศึกษาเล่าเรียนศิลปศาสตร์และวิชาความรู้ทั้งหมด พร้อมทั้งพระเวทจนแตกฉาน เป็นผู้เข้าใจวาทะลัทธิต่างๆ เป็นอย่างดี จึงได้เที่ยวโต้วาทะไปทั่วในชมพูทวีป ต่อมาวันหนึ่งได้ไปขอค้างแรมในวัดแห่งหนึ่ง แล้วสาธยายคัมภีร์ที่กล่าวถึงลัทธิของพราหมณ์ปตัญชลิอย่างบริบูรณ์มีจังหวะเสียงสม่ำเสมอ ครั้งนั้นพระเรวตะผู้พำนักอยู่ในวัดนั้นได้ยินเสียงสาธยายจึงดำริว่าพราหมณ์หนุ่มผู้นี้เพียบพร้อมด้วยปรีชาอย่างใหญ่หลวง ควรจะปราบให้คลายทิฏฐิแล้วหันมานับถือพุทธ

พระเรวตะได้แกล้งถามว่า ใครมาส่งเสียงร้องเหมือนเสียงลา พราหมณ์หนุ่มได้ย้อนถามว่า ท่านรู้ความหมายของเสียงลาหรือ ครั้นพระเถระตอบว่า รู้ พราหมณ์หนุ่มจึงถามปัญหาที่เกี่ยววาทะลัทธิของตน พระเรวตเถระสามารถตอบได้อย่างถูกต้องทั้งหมด และยังได้ชี้ให้เห็นข้อผิดพลาดในวาทะลัทธิของพราหมณ์หนุ่มอีกด้วย ต่อมาพระเรวตเถระได้ถามปัญหาบ้าง แต่พราหมณ์หนุ่ม

ไม่อาจตอบปัญหาได้ จึงถามว่าเป็นมนต์ของใคร พระเรวตเถระจึงตอบว่า เป็นพุทธมนต์ พราหมณ์หนุ่มกล่าวว่าโปรดสอนพุทธมนต์นั้นแก่กระผมเถิด พระเรวตเถระกล่าวว่า เธอต้องออกบวชก่อนจึงค่อยเรียนพุทธมนต์ได้

ครั้นพราหมณ์หนุ่มออกบวชแล้วศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก จึงเข้าใจว่าพุทธธรรมเป็นทางสายเดียวสู่ความหลุดพ้น อาจารย์ของท่านดำริว่าชื่อเสียงของท่านจะแผ่ไปบนพื้นปฐพีเหมือนพระพุทธเจ้า จึงตั้งฉายานามว่า "พุทธโฆสะ" เพราะท่านมีเสียงลุ่มลึกคล้ายเสียงของพระพุทธเจ้า ภายหลังต่อมาท่านพำนักอยู่ในวัดนั้นได้แต่งคัมภีร์ญาโณทัย, คัมภีร์อัฏฐสาลินีอันเป็นอรรถาธิบายของธรรมสังคณี และคัมภีร์ปริตตัฏฐกถา

พระเรวตะเถระทราบเรื่องนั้นแล้วจึงชักชวนว่า ในชมพูทวีปนี้มีเพียงพระบาลีเท่านั้นที่ทรงไว้สืบต่อกันมา แต่ไม่มีคัมภีร์อรรถกถาและมติของอาจารย์ที่แตกต่างกัน

พระมหินทะผู้มีปัญญาได้รวบรวม[ปกิณ]เทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยกขึ้นสู่สังคายนาทั้ง ๓ ครั้ง และแนวคำสอนที่พระสารีบุตรเป็นต้นอธิบายไว้แต่งเป็นคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลอย่างถูกต้อง ดำเนินไปในชาวสิงหลด้วยภาษาสิงหล ท่านจงเดินทางไปประเทศลังกานั้นศึกษาคัมภีร์อรรถกถาดังกล่าวแล้วปริวรรตเป็นภาษามคธ การปริวรรตนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งปวง

ครั้นพระเรวตเถระกล่าวดังนี้ ท่านก็มีใจเลื่อมใสจึงเดินทางออกจากชมพูทวีปมาสู่เกาะลังกานี้ในรัชสมัยของพระเจ้ามหานาม (พ.ศ. ๙๕๓-๗๕) ท่านมาถึงสำนักมหาวิหารอันเป็นที่พำนักของสัตบุรุษทั้งหมด ได้ไปสู่เรือนกรรมฐานที่เรียกชื่อว่า ปธานฆระ สดับคัมภีร์อรรถกถาที่จารึกด้วยภาษาสิงหลและเถรวาททั้งหมดจากพระสังฆปาละแล้วตัดสินว่า คัมภีร์นี้เป็นพุทธาธิบายโดยแท้ หลังจากนั้นได้ประชุมสงฆ์ในวัดมหาวิหารนั้น แล้วขอใบลานพระไตรปิฎกเพื่อประพันธ์คัมภีร์อรรถกถา พระสงฆ์ต้องการจะทดสอบ จึงให้คาถา ๒ บทแล้ว

กล่าวว่าจงแสดงความสามารถของท่านเถิด พวกเราเห็นความสามารถแล้วจะให้ใบลานพระไตรปิฎก

ท่านประมวลพระไตรปิฎกพร้อมด้วยคัมภีร์อรรถกถาโดยสังเขปแล้ว ได้ประพันธ์คัมภีร์วิสุทธิมรรคขึ้น ต่อมาหลังจากนั้นท่านได้ประชุมสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญปริยัติธรรม แล้วให้อ่านตรวจสอบคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นใกล้ต้นมหาโพธิ์[ที่พระนางสังฆมิตตาเถรีปลูกไว้] เทวดาต้องการจะประกาศให้มหาชนทราบความเฉลียวฉลาดของท่านจึงปิดบังฉบับใบลานไว้ ท่านจึงได้ประพันธ์คัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นสองถึงสามหน ในเวลานำฉบับใบลานมาอ่านครั้งที่สาม เทวดาได้วางฉบับใบลานอีกสองฉบับอื่นไว้ ต่อเมื่อเหล่าภิกษุได้อ่านตรวจสอบก็พบว่าฉบับใบลานทั้งสามฉบับนั้นเหมือนกันทั้งหมดโดยศัพท์ โดยเนื้อความ หรือโดยลำดับก่อนและหลังปราศจากความผิดพลาดในทั้งสามฉบับโดยเถรวาท โดยพระบาลีหรือโดยบทพยัญชนะ

ในครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์ปลาบปลื้มยินดียิ่งแล้ว ได้ป่าวประกาศไปว่า ภิกษุนี้คือพระศรีอารย์โดยแน่แท้ เมื่อกล่าวอยู่เช่นนี้หลายหนแล้ว ก็ได้มอบใบลานพระไตรปิฎกพร้อมทั้งคัมภีร์อรรถกถา ท่านพักอยู่ที่หอพระไตรที่เงียบสงัดห่างไกลผู้คนได้ปริวรรตคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมดที่จารึกด้วยภาษาสิงหลเป็นภาษามคธที่จัดเป็นมูลภาษา (ภาษาดั้งเดิม) คัมภีร์อรรถกถาดังกล่าวอำนวยประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทุกชาติ ทุกภาษา อาจารย์ฝ่ายเถรวาททั้งหมดน้อมรับคัมภีร์อรรถกถานั้นเหมือนพระบาลี ลำดับนั้น เมื่อท่านกระทำหน้าที่ซึ่งควรกระทำสำเร็จแล้ว ได้กลับไปสู่ชมพูทวีปเพื่อนมัสการต้นพระศรีมหาโพธิ์”

นอกจากนั้น ประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์ยังพบในคัมภีร์อีกฉบับหนึ่ง ชื่อว่าพุทธโฆสุปปัตติกถา กล่าวถึงประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์โดยอาศัยข้อความจากคัมภีร์มหาวงศ์เป็นหลัก แต่เพิ่มเติมรายละเอียดบางส่วนเข้าไป คัมภีร์นั้นระบุว่า

“ท่านแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ๓ ฉบับในคืนเดียว โดยเทวดาซ่อนฉบับแรกไว้ ท่านจึงเขียนฉบับที่ ๒ เทวดาก็ซ่อนไว้อีก ท่านจึงได้เขียนฉบับที่ ๓”

แต่บทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถา (หน้า ๕๙๒) แสดงความเห็นว่า ข้อความในคัมภีร์มหาวงศ์และพุทธโฆสุปปัตติกถาคงเป็นคำสรรเสริญผู้แต่งที่อนุชนได้สร้างขึ้น เพราะพระพุทธโฆสาจารย์กล่าวไว้ในนิคมคาถาของอรรถกถาพระวินัยชื่อ สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๓ หน้า ๕๗๒) ว่า ท่านใช้เวลาแต่งคัมภีร์นั้นที่มีจำนวนหน้าตามฉบับฉัฏฐสังคีติ ๑,๓๕๘ หน้า เป็นเวลา ๑ ปี แต่คัมภีร์วิสุทธิมรรคมีจำนวนหน้าตามฉบับฉัฏฐสังคีติ ๗๒๔ หน้า นับได้ราวครึ่งหนึ่งของสมันตปาสาทิกา จึงควรใช้เวลาแต่งราว ๕-๖ เดือน

ประวัติที่กล่าวว่าพระพุทธโฆสาจารย์เป็นชาวอินเดียมีบ้านเกิดอยู่ในตำบลพุทธคยานี้ กล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ ดังที่นำมาอ้างไว้ข้างต้น แต่บทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถา (หน้า ๕๗๑) กล่าวว่า

> "ท่านเป็นชาวอินเดียใต้ เกิดในสกุลพราหมณ์ที่หมู่บ้านไข่นกยูง (โมรัณฑะ) ต่อมา ได้ศึกษาเล่าเรียนไตรเพทและศิลปะวิทยาทั้งหมดจนแตกฉานเชี่ยวชาญ ได้สดับตรับฟังพุทธธรรมแล้วต้องการศึกษา จึงรับการบรรพชาและอุปสมบทในสำนักของหมู่ภิกษุอันมีพระเรวตะเป็นประธานผู้อยู่ในฝ่ายสำนักมหาวิหาร ณ วัดเถรวาทแห่งหนึ่งในอินเดียทางตอนใต้ แล้วได้ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกจนเข้าใจชัดเจนว่า พุทธธรรมเป็นทางพ้นทุกข์อย่างแท้จริง อุปัชฌาย์และอาจารย์สอนธรรมของท่านรู้ชัดถึงกำลังปัญญาอันยิ่งยวดของท่านแล้ว ได้เล็งเห็นว่าท่านจักมีเกียรติคุณในพระศาสนาเหมือนเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า จึงตั้งฉายานามว่า พระพุทธโฆสะ
>
> ท่านศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกดังนี้แล้ว พำนักอยู่ที่เมืองท่ามยูรทูต[๑] ใกล้กับเมืองมัทราส และในเมืองกัญจิปุระที่อยู่ในแคว้นโจฬะ เป็นต้น[๒] ท่านได้ศึกษาคัมภีร์อรรถกถาอันธกะแล้วเห็นว่ายังไม่เพียงพอ จึงต้องการศึกษาคัมภีร์

---

[๑] ปัจจุบันคือมิลโปร = Mylapore

[๒] ปัจจุบันคือเมืองโคนชีเวอรัม หรือ โคญจีวรัม = Conjeeveram, Congeevaram อยู่ห่างไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองมัทราสราว ๔๕ ไมล์ หรือประมาณ ๗๒ กม.

อรรถกถาที่จารึกด้วยภาษาสิงหล ได้เดินทางไปลังกาทวีป ในสมัยนั้นตรงกับรัชสมัยของพระเจ้ามหานามผู้เลื่อมใสอุปถัมภ์ภิกษุในนิกายอภยคิรีเป็นพิเศษ”

บทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถาข้างต้นนั้นเห็นว่า พระพุทธโฆสาจารย์มีบ้านเกิดอยู่ที่หมู่บ้านไข่นกยูงทางอินเดียใต้ โดยอ้างหลักฐาน ๒ ประการ คือ

๑. พระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ในสมัยนั้นมักเป็นชาวอินเดียใต้ :-

๑.๑ **พระพุทธทัตตะ** ผู้ประพันธ์อรรถกถาพุทธวงศ์ อภิธัมมาวตาร รูปารูปวิภาค วินยวินิจฉัย และอุตตรวินิจฉัย เป็นชาวทมิฬ มีชีวิตในยุคเดียวกับพระพุทธโฆสาจารย์ แต่มีอายุมากกว่าเล็กน้อย เกิดที่เมืองอุรคปุระ ปัจจุบันคือ เมืองอุไรปุร (Uraipur) แคว้นโจฬะ (ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกว่า โจฑะ) ในอดีตแคว้นนี้มีเมืองหลวงซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองคานูล (Karnul)

๑.๒ **พระอนุรุทธะ** ผู้ประพันธ์คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ปรมัตถวินิจฉัย และนามรูปปริจเฉท เป็นชาวอินเดียใต้ เกิดที่เมืองท่ากาเวริ เขตเมืองกาญจิปุระ แคว้นโจฬะ เมืองท่ากาเวรินั้นมีชื่อเรียกว่า กาวีรปัฏฏนะ บ้าง กาเวรปัฏฏนะ บ้าง ปัจจุบันก็มีชื่อเรียกว่า กาเวริ (Kaveri) เหมือนเดิม เมืองนี้อยู่ติดกับแม่น้ำกาเวริที่ไหลมาจากภูเขาปัจฉิมฆาฏ บางมติกล่าวว่าไหลมาจากภูเขากุรคะ โดยไหลเป็นทางยาว ๔๕๗ ไมล์ผ่านไปถึงมหาสมุทรพังคลา เมืองท่าที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำนี้มีหลายเมือง คือ ฉิรังคปฏัม ตันโช และจินนาพลี

๑.๓ **พระธรรมปาละ** ผู้ประพันธ์คัมภีร์อุทานอรรถกถาชื่อปรมัตถทีปนีและฎีกาของวิสุทธิมรรคเป็นต้น เป็นชาวเมืองกาญจิปุระ (บางแห่งใช้เป็นกัญจิปุระ) เมืองหลวงของอาณาจักรปัลลวะของทมิฬในอินเดียใต้

๒. มีหลักฐานที่พระพุทธโฆสาจารย์กล่าวไว้ว่าท่านเคยพำนักอยู่ที่อินเดียใต้ คือในคำลงท้ายของอรรถกถาอังคุตตรนิกายชื่อ มโนรถปูรณี กล่าวว่า

“ท่านเคยพำนักอยู่ร่วมกับพระโชติปาละที่เมืองกัญจิปุระเป็นต้น”

และในคำลงท้ายของอรรถกถามัชฌิมนิกายชื่อปปัญจสูทนีกล่าวว่า

"ท่านเคยพำนักอยู่ร่วมกับเคยพำนักอยู่กับพระพุทธมิตตะที่เมืองท่ามยูรทูตะ"

มิได้กล่าวถึงการอยู่ใกล้หมู่บ้านต้นพระศรีมหาโพธิ์แต่อย่างใด

๓. ในคำลงท้ายของคัมภีร์วิสุทธิมรรคพบบทว่า โมรณฺฑเขฏกวตฺตพฺเพน (ผู้ควรกล่าวว่าเกิดในหมู่บ้านไข่นกยูง) นักโบราณคดีได้สืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าหมู่บ้านไข่นกยูงนี้อยู่ในแคว้นคุนตาทางอินเดียใต้ ในปัจจุบันยังมีโบราณวัตถุทางพระพุทธ-ศาสนาเหลืออยู่จำนวนมาก แต่แยกออกเป็นสองแห่งมีชื่อเป็นภาษาเตลคูว่า โกตเนมลิปุรีและคุนทลปัลลิ อยู่ห่างจากเมืองอมรวดี ๕๘ ไมล์ ไกลจากสถานที่ชื่อ นาครชุนโกณฑะ ๕๑ ไมล์ โดยคำว่า เนมลิ แปลว่า "นกยูง" ส่วนคำว่า คุนทลุ แปลว่า "ไข่" (คำว่า คุนทล ในคุนทลปัลลิ มาจากศัพท์เดิมว่า คุนทลุ) สถานที่เหล่านั้นก็คืออดีตหมู่บ้านไข่นกยูงนั้นเอง

บทว่า โมรณฺฑเขฏก ใน โมรณฺฑเขฏกวตฺตพฺเพน (ผู้ควรกล่าวว่าเกิดในหมู่บ้านไข่นกยูง) มีศัพท์เดิมมาจาก โมร (นกยูง) + อณฺฑ (ไข่) + เขฏ (หมู่บ้าน) + ก (เกิด) โดย เขฏ เป็นคำสันสกฤตแปลว่า "หมู่บ้าน, กระท่อม และเมืองเล็ก" ในปัจจุบันทางอินเดียใต้ยังเรียกหมู่บ้านว่า เขฑ ซึ่งใกล้เคียงกับ เขฏ ในบทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถานั้นได้สันนิษฐานว่า พระพุทธโฆสาจารย์มิได้เขียนบทนี้ไว้ด้วยตนเอง เพราะถ้าท่านเขียนเองก็ควรใช้เป็นคำบาลีทั่วไปว่า โมรณฺฑชาเตน (ผู้เกิดในหมู่บ้านไข่นกยูง) และบทนี้ก็ไม่พบในคำลงท้ายของคัมภีร์อรรถกถาที่ท่านแต่งไว้ แต่พบในคำลงท้ายของวิสุทธิมรรคเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นคุณศัพท์ที่ไม่อยู่ร่วมกับคุณศัพท์อื่นที่อยู่หน้าบทวิเสสยะ แต่เขียนไว้ท้ายบทวิเสสยะ จึงน่าจะเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่รู้ประวัติของท่านเป็นอย่างดีได้บันทึกไว้ เพื่อให้อนุชนทราบถิ่นกำเนิดของท่าน

๔. มีหลักฐานว่าพระพุทธโฆสาจารย์เข้าใจภาษาเตลคูที่ใช้แต่งอรรถกถาอันธกะในแคว้นอันธกะทางอินเดียใต้ และรู้จักลักษณะการสร้างบ้านที่ใช้ในแคว้นดังกล่าว ทำให้อนุมานรู้ว่าท่านเป็นชาวอินเดียใต้

ดังข้อความในอรรถกถาพระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกาว่า

ยํ ปน อนฺธกฏฺฐกถายํ "อปริกฺขิตฺเต ปมุเข อนาปตฺตีติ ภูมิยํ วินา ชคติยา

ปมุขํ สนฺธาย กถินนฺ"ติ วุตฺตํ, ตํ อนฺธกรฏฺเจ ปาเฏกฺกสนฺนิเวสา เอกจฺฉทนา คพฺภ-ปาฬิโย สนฺธาย วุตฺตํ.[๑]

"อนึ่ง คำใดที่กล่าวไว้ในอรรถกถาอันธกะว่า 'คำว่า ในหน้ามุขที่ไม่ได้กั้น เป็นอนาบัติ กล่าวไว้โดยระบุถึงหน้ามุขบนพื้นนอกจากพื้นดิน' คำนั้นกล่าวหมายถึงห้องแถวที่มีหลังคาอันเดียวกัน ซึ่งสร้างไว้เป็นสัดส่วนต่างหากในแคว้นอันธกะ"

๕. มีหลักฐานว่าท่านเข้าใจธรรมเนียมการนุ่งผ้าของสตรีชาวโจฬะ จึงทำให้ทราบว่าท่านน่าจะเป็นชาวอินเดียใต้ ดังข้อความในคัมภีร์กังขาวิตรณีว่า

ตตฺถ หตฺถิโสณฺฑกํ นาม นาภิมูลโต หตฺถิโสณฺฑสณฺฐานํ โอลมฺพกํ กตฺวา นิวตฺถํ โจฬิกอิตฺถีนํ นิวาสนํ วิย.[๒]

"ในเรื่องนั้น ขึ้นชื่อว่า หัตถิโสณฑกะ (การนุ่งเหมือนงวงช้าง) เป็นเหมือนการนุ่งผ้าของสตรีชาวแคว้นโจฬะที่นุ่งผ้าโดยทำให้ผ้ารูปเหมือนงวงช้างห้อยลงจากโคนสะดือ"

ในคำนำของคัมภีร์วิสุทธิมรรคนิสสัย ฉบับฉัฏฐสังคีติ และวิสุทธิมรรคนิทานกถา ตั้งข้อสังเกตข้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ข้างต้น ดังนี้

๑. คัมภีร์มหาวงศ์ แบ่งออกเป็น ๒ ภาค ตามฉบับโรมันที่ชำระโดย ศ.วิลเลี่ยม ไกเกอร์ (Wilheim Geiger) ภาคแรกเริ่มตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑ ถึงปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๕๐ ส่วนภาคที่ ๒ เริ่มตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๕๑ เป็นต้นไป ภาคแรกนั้นแต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยพระมหานามแห่งวัดมหาปริเวณะ หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าธาตุเสนะ (พ.ศ. ๑๐๐๒-๑๐๒๐) ส่วนภาคที่ ๒ เป็นข้อความที่แต่งสืบทอดกันต่อมา โดยเริ่มตั้งแต่พระธรรมกิตติแต่งในรัชสมัยพระเจ้าปรากรมพาหุที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๗๙-๑๘๑๑) ดังนั้น ข้อความที่เกี่ยวกับพระพุทธโฆสาจารย์น่าจะเป็นการแต่งจากตำนานที่ได้ยินต่อกันมา มิใช่แต่งในสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่จริงๆ

๒. คัมภีร์ญาโณทัย ที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๒๒๕) ว่า เป็น

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๒/๒๖๗

[๒] กงฺขา. หน้า ๓๒๒

ผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์นั้น บัดนี้ได้สาบสูญไปเป็นเวลานานแล้ว แต่ในหนังสือมหา-วิสุตารามศาสนวงศ์ (หน้า ๖) พระเกลาสะ ผู้รจนาแสดงความเห็นว่า คัมภีร์ญาโณทัยก็คือคัมภีร์มิลินทปัญหานั่นเอง โดยคำว่า ญาโณทัย แปลตามศัพท์ว่า "คัมภีร์ที่พัฒนาปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น" ท่านอ้างคำนำของมิลินทปัญหา ฉบับสิงหล ซึ่งพระอานันทเมตเตยยะ (อัคร-มหาบัณฑิต) ปราชญ์แห่งลังกา เป็นผู้เขียนว่า คัมภีร์ญาโณทัยที่ปรากฏว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ ก็คือคัมภีร์มิลินทปัญหา อีกทั้งได้อ้างข้อความจากคัมภีร์มิลินทปัญหา-ฎีกา (หน้า ๓๗๑ ฉบับสิงหล) ที่แต่งขึ้นโดยพระสิงหลชื่อพระติปิฎกจูฬาภยะ ซึ่งกล่าวว่าพระพุทธโฆสาจารย์เป็นผู้จารึกคำของพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนที่ได้สดับต่อๆ กันมาและเป็นผู้เขียนคาถาเริ่มต้นคัมภีร์มิลินทปัญหา ๕ บท

ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

อิมา ปญฺจ คาถา เกน กตาติ โจทนา ภทนฺตพุทฺธโฆสาจริเยน กตาติ ปริ-หาโร. น เกวลํ ปญฺจ คาถาว, เถรราชวจเนปิ อญฺญํ ปุพฺพปรวจนมฺปิ เตน วุตฺตํ.

"ถามว่า : ใครแต่งคาถา ๕ บทเหล่านี้

ตอบว่า : ท่านพระพุทธโฆสาจารย์แต่งไว้

ไม่เพียงคาถา ๕ บทอย่างเดียวเท่านั้น แม้คำก่อนและหลังอื่นในคำของพระเถระและพระราชา ก็เป็นคำที่ท่านกล่าวไว้"

๓. คัมภีร์อัฏฐสาลินี ที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๒๒๕) นั้น คงเป็นการปรารภเขียนเค้าโครงของอัฏฐสาลินี เพราะคัมภีร์อัฏฐสาลินีที่พบในปัจจุบันเป็นฉบับที่แต่งในลังกา เนื่องด้วยท่านผู้แต่งอ้างถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ในคาถาเริ่มต้นคัมภีร์ อีกทั้งอ้างถึงข้อความจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคและสมันตปาสาทิกาไว้หลายแห่ง ท่านจึงแต่งคัมภีร์อัฏฐสาลินีไว้หลังจากที่แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคและสมันตปาสาทิกาเมื่อพำนักอยู่ที่ลังกาทวีปเป็นเวลานานแล้ว

๔. คัมภีร์ปริตตัฏฐกถา ที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๒๒๖) คงจะเป็นอรรถกถาย่อของพระไตรปิฎก ซึ่งก็คือขุททกปาฐอรรถกถานั่นเอง อนึ่ง ในหนังสือมหาวิสุตารามศาสนวงศ์ (หน้า ๗) กล่าวว่าพระอานันทเมตเตยยะได้เคยกล่าวกับท่านผู้แต่งในขณะไปศึกษาปริยัติธรรมที่ประเทศลังกาว่า คัมภีร์ปริตตัฏฐกถาก็คือ ขุททกปาฐอรรถกถา แต่หนังสือ The Pali Literature of Ceylon (หน้า ๘๑) กล่าวว่าเป็นอรรถกถาย่ออีกฉบับหนึ่ง ความเห็นนี้น่าจะไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีคัมภีร์อรรถกถาย่อดังกล่าวปรากฏขึ้นในวรรณกรรมบาลี

๕. ข้อความที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๒๔๖) ว่า พระพุทธโฆสาจารย์ได้เดินทางกลับชมพูทวีปเพื่อนมัสการต้นพระศรีมหาโพธิ์ไม่สอดคล้องกับประวัติของท่านที่กล่าวไว้ก่อนว่าเกิดในหมู่บ้านใกล้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และเป็นผู้ที่พระเรวตะส่งไปลังกาทวีปเพื่อปริวรรตคัมภีร์มหาอรรถกถาเป็นภาษาบาลี เพราะที่จริงแล้วควรกล่าวว่าหลักสำคัญที่ท่านเดินทางกลับชมพูทวีปโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแผ่พระศาสนาด้วยการนำคัมภีร์อรรถกถาฉบับใหม่ที่ได้ปริวรรตแล้วกลับภูมิลำเนาเดิม ไม่ใช่เพื่อนมัสการต้นพระศรีมหาโพธิ์

ขอกล่าวถึงประวัติของพระเจ้ามหานามที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์โดยย่อ กล่าวคือ ในคัมภีร์มหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๒๐๙-๑๑) กล่าวว่า มเหสีของพระเจ้าอุปติสสะที่ ๒ บังเกิดความเสน่หาในพระอนุชาชื่อว่าเจ้าชายมหานามซึ่งออกผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ ได้ใช้ดาบปลงพระชนม์พระเจ้าอยู่หัว ฝ่ายเจ้าชายมหานามทรงหวาดกลัวราชภัยจึงลาสิกขาออกมาครองเรือนเป็นกษัตริย์แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนามเหสีที่ปลงพระชนม์พระเชษฐาขึ้นเป็นพระมเหสีพระองค์เป็นกษัตริย์สิงหลที่ครองราชย์ใน พ.ศ. ๙๕๓-๗๕ โดยนับตามลำดับการครองราชย์ของกษัตริย์สิงหลดังที่กล่าวไว้ในหนังสือ The Pali Literature of Ceylon (หน้า ๘๑) แต่นักวิชาการตะวันตกเห็นว่าพระองค์น่าจะครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๙๔๑-๖๔

อนึ่ง คัมภีร์อรรถกถาที่พระพุทธโฆสาจารย์ประพันธ์โดยปริวรรตจากคัมภีร์มหาอรรถกถาฉบับสิงหล มี ๑๓ ฉบับ ดังนี้

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	ประเภท	ผู้อาราธนา
๑	สมันตปาสาทิกา	อธิบายพระวินัยปิฎก	พระพุทธสิริ
๒	สุมังคลวิลาสินี	อธิบายทีฆนิกาย	พระทาฐานาคะ
๓	ปปัญจสูทนี	อธิบายมัชฌิมนิกาย	พระพุทธมิตตะ
๔	สารัตถปกาสินี	อธิบายสังยุตตนิกาย	พระโชติปาละ
๕	มโนรถปูรณี	อธิบายอังคุตตรนิกาย	พระโชติปาละ
๖	อรรถกถาธรรมบท	อธิบายธรรมบท	พระกุมารกัสสปะ
๗	ปรมัตถโชติกา	อธิบายขุททกปาฐะ	-
๘	ปรมัตถโชติกา	อธิบายสุตตนิบาต	-
๙	กังขาวิตรณี	อธิบายมาติกา	พระโสณะ
๑๐	อัฏฐสาลินี	อธิบายธรรมสังคณี	พระพุทธโฆสะ
๑๑	สัมโมหวิโนทนี	อธิบายวิภังค์	พระพุทธโฆสะ
๑๒	ปัญจปกรณ์	อธิบายพระอภิธรรม ๕ ปกรณ์	-
๑๓	อรรถกถาชาดก	อธิบายชาดกและพระพุทธเทวะ	พระอัตถทัสสี พระพุทธมิตตะ พระพุทธเทวะ

ในหนังสือมหาวิสุตารามนิกายศาสนวงศ์ (หน้า ๓๒) กล่าวถึงผลงานอีกฉบับหนึ่งของพระพุทธโฆสาจารย์ว่า

"ท่านยังประพันธ์คัมภีร์กาพย์สันสกฤตชื่อปัทยจูฑามณิคือคาถาที่เปรียบเสมือนแก้วยอดมงกุฏ โดยพระเกลาสะได้อ้างตำราประวัติวรรณคดีสันสกฤตที่เขียนด้วยภาษาสิงหลและคำนำภาษาสิงหลของปัทยจูฑามณิว่าได้ระบุผู้แต่งว่าคือพระพุทธโฆสาจารย์"

คัมภีร์ดังกล่าวเป็นเรื่องพุทธวงศ์ โดยเริ่มตั้งแต่การประสูติจนถึงการตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของเจ้าชายสิทธัตถะ แบ่งออกเป็น ๑๐ กัณฑ์ มีโศลก ๖๔๐ บท เนื้อเรื่องของคัมภีร์นี้ไม่เหมือนกันกับพุทธจริตของอัศวโฆษและลลิตวิสตระที่แต่งตามความเชื่อของมหายาน แต่เป็นตำราที่แต่งตามความเชื่อของเถรวาทโดยสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหมด คัมภีร์นี้มีเพียงฉบับที่จัดพิมพ์ด้วยอักษรสิงหลจำนวน ๖๙ หน้า ในคำลงท้ายของทุกกัณฑ์มีข้อความที่ระบุถึงท่านผู้แต่ง เช่น ในกัณฑ์ที่ ๑ มีข้อความว่า

อิติ ศฺรีพุทฺธโฆษาจารฺยวิรจิเต ปทฺยจูฑามณินามฺนิ มหากาวฺเย สิทฺธารฺถจริเต ปฺรถมะ สรฺคะ.

"จบ กัณฑ์ที่ ๑ ในมหากาพย์ชื่อปัทยจูฑามณิ ซึ่งแสดงความประพฤติของเจ้าชายสิทธารถ อันพระพุทธโฆษาจารย์ผู้ทรงสิริได้รจนาไว้"

นอกจากนั้น ในหนังสือมหาวิสุตารามนิกายศาสนวงศ์ (หน้า ๒๙-๓๑) ได้นำคาถา ๓๕ บทที่เป็นคำลงท้ายของคัมภีร์อรรถกถาชาดกมากล่าวไว้ ที่จริงแล้วคาถาเหล่านั้นไม่ปรากฏในฉบับสิงหลและฉบับฉัฏฐสังคีติ คงเป็นเพราะท่านผู้ชำระคิดว่าเป็นคาถาที่พบในคำลงท้ายของอรรถกถาชาดกเท่านั้น ไม่ปรากฏในคำลงท้ายของอรรถกถาฉบับอื่น จึงอาจเป็นคาถาที่อนุชนได้เพิ่มเติมขึ้นในภายหลัง เพราะถ้าเป็นคำของพระพุทธโฆสาจารย์ก็ควรมีกล่าวไว้ในทุกคัมภีร์ที่ท่านแต่ง อย่างไรก็ตาม ฉบับโรมันที่ชำระโดยอาศัยฉบับที่จัดพิมพ์แล้วและฉบับใบลานของสิงหลได้ตีพิมพ์คาถาเหล่านี้ไว้

ข้าพเจ้าผู้เขียนบทความนี้คิดว่าคาถาดังกล่าวเป็นวรรณกรรมบาลีที่ทรงคุณค่า ไม่

ควรปล่อยให้สูญหายไปตามกาลเวลา จึงนำมาบันทึกไว้ในที่นี้และแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมด เพื่อแสดงฉันทะอันประเสริฐของพระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ในตอนท้ายของบทความ ดังนี้

๑. ชาติทุกฺขาติวตฺตสฺส สุชาตสฺส มเหสิโน
ชาติโย ทีปยนฺตสฺส ชาตกตฺถสฺส วณฺณนา.

๒. อารทฺธา ยา มยา โลเก ธมฺมาโลกสฺส ภูริโน
ปญฺญาจกฺขุปการสฺส อิจฺฉนฺเตน จิรฏฺฐิตึ.

"ข้าพเจ้าผู้ปรารถนาความดำรงมั่นตลอดกาลนานแห่งศาสนาของพระสุคตผู้มีจักษุ ๕ ประการ ผู้ทรงปัญญามีธรรมเป็นแสงสว่าง ได้ปรารภคัมภีร์อธิบายความของชาดก ที่แสดงชาติจำนวนมากของพระพุทธเจ้า ผู้ประสูติดีแล้ว ผู้พ้นไปจากชาติทุกข์แล้ว"

๓. สา เอสา วีสติสต- ภาณวาราย ตนฺติยา
วิหาเรสุ วิหารีนํ ภิกฺขูนํ รติวฑฺฒนํ.

"คัมภีร์อธิบายมีคันถะ ๑๒๐ ภาณวาร ย่อมยังความเพลิดเพลินใจให้เจริญแก่เหล่าภิกษุผู้พำนักอยู่ในวัดทั้งหลาย"

๔. อิมินา ปุญฺญกมฺเมน อิโตหํ ทุติเย ภเว
อุปฺปชฺชิตฺวา สุราวาเส สุนฺทเร ตุสิเต ปุเร.

๕. เมตฺเตยฺยโลกนาถสฺส สุณนฺโต ธมฺมเทสนํ
เตน สทฺธึ จิรํ กาลํ วินฺทนฺโต มหตึ สิรึ.

๖. พุทฺเธ ชาเต มหาสตฺเต รมฺเม เกตุมตีปุเร
วิปฺปวํเส ชนิตฺวาน ติเหตุปฏิสนฺธิโก.

๗. จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ อนคฺฆํ วิปุลํ วรํ
เสนาสนํ จ เภสชฺชํ ทตฺวา ตสฺส มเหสิโน.

๘. สาสเน ปพฺพชิตฺวาน โชเตนฺโต ตมนุตฺตรํ
อิทฺธิมา สติมา สมฺมา ธาเรนฺโต ปิฏกตฺตยํ.

๙. พฺยากโต เตน พุทฺโธยํ เหสฺสตีติ อนาคเต
อุปฺปนฺนุปฺปนฺนพุทฺธานํ ทานํ ทตฺวาน เตหิปิ.

“ด้วยการบำเพ็ญบุญนี้ ในภพที่สองจากภพนี้ไป ขอข้าพเจ้าจงอุบัติเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตที่งดงาม ได้สดับพระธรรมเทศนาของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งของโลกพระนามว่าเมตไตรย ได้รับสิริอันยิ่งใหญ่ชั่วกาลนานพร้อมกับพระองค์

เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นผู้บุคคลยิ่งใหญ่เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ขอข้าพเจ้าจงมีปฏิสนธิที่มีเหตุ ๓ บังเกิดในสกุลพราหมณ์ในเมืองเกตุมดีที่น่ารื่นรมย์ ได้ถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ กับทั้งคิลานเภสัชอันทรงค่าประเสริฐยิ่งแก่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ได้ออกบวชในพระศาสนาประกาศพระศาสนานั้นให้รุ่งเรือง เป็นผู้ทรงฤทธิ์ มีสติ ทรงพระไตรปิฎกไว้เป็นอย่างดี ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า

‘บุคคลผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต’

ครั้นถวายทานแก่พระพุทธเจ้าผู้ทรงอุบัติขึ้นแล้วๆ ก็ย่อมได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าเหล่านั้น”

๑๐. สํสาเร สํสรนฺโต จ กปฺปรุกฺโขว ปาณินํ
อิจฺฉิติจฺฉิตมนฺนาทึ ททํ จิตฺตสมาหิโต.

๑๑. สีลเนกฺขมฺมปญฺญาที ปูเรตฺวา สพฺพปารมี
ปารมีสิขรํ ปตฺวา พุทฺโธ หุตฺวา อนุตฺตโร.

๑๒. เทเสตฺวา มธุรํ ธมฺมํ ชนฺตูนํ สิวมาวหํ
สพฺพํ สเทวกํ โลกํ พฺรหา สํสารพนฺธนา
โมจยิตฺวา วรํ เขมํ ปาปุเณยฺยํ สิวํ ปทํ.

“อนึ่ง ข้าพเจ้าผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ จงเป็นผู้มีใจตั้งมั่น ให้ข้าวเป็นต้น ทุกอย่างที่เหล่าสัตว์ต้องการ เปรียบดั่งต้นกัลปพฤกษ์ ได้บำเพ็ญบารมีทั้งปวงมีศีล เนกขัมมะ และปัญญาเป็นต้นแล้วบรรลุถึงที่สุดของบารมี เป็นพระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม ได้แสดงธรรมอันไพเราะนำความเกษมมาให้แก่เหล่าสัตว์ ปลดเปลื้องชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกทั้งหมดจากเครื่องผูกมัดแห่งสงสารอันใหญ่หลวง พึงบรรลุนิพพานที่เป็นแดนเกษมศานติ์อันประเสริฐ”

๑๓. ปุญฺเญนาเนน ปปฺโปมิ นิพฺพุตึ ยาว ตาวหํ
อุปฺปชฺเชยฺยํ กุเล สุทฺเธ สทฺเธ อฑฺเฒ มหทฺธเน.

“ด้วยบุญนี้ ตราบเท่าที่ข้าพเจ้าได้บรรลุนิพพาน จงอุบัติเกิดในสกุลอันหมดจด มีศรัทธา มั่งคั่งมีทรัพย์มาก”

๑๔. อเสสเทสภาสาสุ กลาสุ สกลาสุ จ
กุสโล โลกปณฺฑิจฺเจ จณฺฑนิมฺมทฺทเนสุ จ.

“จงเป็นผู้ที่ฉลาดหลักแหลมในภาษาถิ่นทั้งหมด ในศิลปศาสตร์ทั้งสิ้น ในความรอบรู้ทางโลก และการกำราบคนพาล”

๑๕. ปิฏเกสุ จ เวเทสุ เนกพฺยากรเณสุ จ
ตกฺกาทีสุ ปนญฺเญสุ สตฺเถสุ จ วิสารโท.

“จงเป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก พระเวท คัมภีร์ไวยากรณ์จำนวนมาก ตรรกศาสตร์เป็นต้น และคัมภีร์อื่น”

๑๖. กวี จาคมโกวิโท ปรวาทปฺปมทฺทโน
เอกสฺสุติธโร เนก- สหสฺสานมฺปิ คนฺถโต.

“จงเป็นนักกวีผู้รอบรู้ปริยัติ ข่มวาทะอื่นได้ สามารถทรงจำคัมภีร์หลายพันเล่มได้ด้วยการฟังเพียงครั้งเดียว”

๑๗. คนฺถสตสหสฺสมฺปิ สุตมตฺเตน ธารเย
อตฺถพฺยญฺชนโต จาปิ สหสฺสนยโตปิ จ.

"อีกทั้งทรงจำคัมภีร์แสนเล่มได้โดยศัพท์และอรรถ และโดยนัยหลายพันด้วยการฟังเท่านั้น"

๑๘. วสา สีหสฺส ปกฺขิตฺตํ ยถา กญฺจนปาติยา
สิลาเลขว เม นิจฺจํ สพฺพํ สุตํ น นาสเย.

"สิ่งที่ข้าพเจ้าได้สดับแล้วจงอย่าพินาศ เหมือนน้ำมันราชสีห์ที่ใส่ไว้ในถ้วยทอง หรือเหมือนสิ่งที่จารึกไว้บนแผ่นศิลา"

๑๙. มหิทฺธิโก มหาเตโช กตญฺญู กุสโล พลี
ธิติมา ชาติสมฺปนฺโน ภเวยฺยํ ชาติชาติยํ.

"ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีเดชมาก เป็นคนกตัญญู ฉลาดหลักแหลม โอบอ้อมอารี มีใจหนักแน่น เพียบพร้อมด้วยชาติตระกูลในทุกๆ ชาติ"

๒๐. ปโรปิ มํ น หีเสยฺย น หีเสยฺยํ ปรมฺปิ วา
อทณฺเฑน อสตฺเถน ทเมยฺยํ สพฺพปาณิโน.

"แม้ผู้อื่นจงอย่าเบียดเบียนข้าพเจ้า หรือข้าพเจ้าจงอย่าเบียดเบียนผู้อื่น จงฝึกมวลชนได้โดยปราศจากการลงทัณฑ์และอาชญา"

๒๑. กุทิฏฺฐึ ปาปมิตฺตํ จ น เสเวยฺยํ กุทาจนํ
หิตจิตฺเตน สตฺตานํ ภเณยฺยํ มธุรํ คิรํ.

"ข้าพเจ้าจงอย่าคบมิตรชั่วผู้มีความเห็นทรามในกาลไหนๆ จงกล่าวคำที่ไพเราะแก่เหล่าสัตว์ด้วยใจมุ่งประโยชน์เกื้อกูล"

๒๒. นิปุณํ ทุทฺทสํ ปญฺหํ เยน เกนจิ ปุจฺฉิโต
มุหุตฺเตน ปกาเสยฺยํ โตเสนฺโต สกลํ ปชํ.

"เมื่อข้าพเจ้ามีผู้ใดผู้หนึ่งถามปัญหาที่ละเอียดอ่อนเข้าใจยาก พึงตอบแสดงได้โดยพลันทำให้ปวงชนปลาบปลื้มยินดี"

๒๓. อเตกิจฺฉาปิ เย โรคา เต มยา เปกฺขิตกฺขเณ
นิสฺเสสา พฺยปคจฺฉนฺตุ อุทพินฺทูว โปกฺขเร.

"แม้โรคเหล่าใดที่รักษาไม่ได้ โรคทั้งหมดนั้นจงสาบสูญไปดังเช่นหยาดน้ำบนใบบัว ในขณะที่ข้าพเจ้าแลดูเท่านั้น"

๒๔. ทสิกสุตฺตมตฺตมฺปิ ยํ กิญฺจิ มม สนฺตกํ
ราชโจรปฺปิยา สตฺตา อคฺคินา อุทเกน วา.

"สมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งของข้าพเจ้า แม้เพียงด้ายชายผ้า จงอย่าพินาศด้วยผู้ปกครองประเทศ โจร เหล่าสัตว์ผู้ไม่เป็นที่รัก ไฟ หรือน้ำ"

๒๕. น วินสฺสนฺตุ เม โภคา มา คยฺห ทฺยฺห วุยฺหนฺตุ
โรคพฺยาธนฺตรายา ตุ น ปปฺโปนฺตุ กทาจิ มํ.

"ทรัพย์ของข้าพเจ้าจงอย่าวิบัติไป อย่าถูกผู้ปกครองประเทศ โจร เหล่าสัตว์ผู้ไม่เป็นที่รักแย่งชิงไป อย่าถูกไฟเผาไหม้ อย่าถูกน้ำพัดไป ส่วนโรคภัยไข้เจ็บจงอย่ามาถึงข้าพเจ้าในกาลไหนๆ"

๒๖. เทวา มนุสฺสา อสุรา คนฺธพฺพา ยกฺขรกฺขสา
เตปิ มํ อนุรกฺขนฺตุ ภเว สํสรโต มม.

"เมื่อข้าพเจ้าท่องเที่ยวอยู่ในภพ เทวดา มนุษย์ อสูร คนธรรพ์ ยักษ์ และรากษสเหล่านั้นจงคุ้มครองข้าพเจ้า"

๒๗. อทินฺนํ ปรทารํ จ สุราปานํ วิหึสนํ
อสจฺจํ สุปิเนนาปิ น ภเณยฺยํ กุทาจนํ.

"ข้าพเจ้าพึงหลีกเลี่ยงสิ่งที่เจ้าของมิได้ให้ ภรรยาของผู้อื่น การดื่มสุรา และการเบียดเบียน จงอย่าพูดเท็จในกาลไหนๆ แม้ด้วยการฝัน"

๒๘. ปญฺจานนฺตริยํ กมฺมํ ปญฺจทุจฺจริตมฺปิ จ
มนสาปิ น จินฺเตยฺยํ สพฺพกาลํ อิโต ปรํ.

"ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงคิดทำอนันตริยกรรม ๕ และทุจริต ๕ แม้ด้วยใจเป็นนิตย์"

๒๙. น กเรยฺยํ น กาเรยฺยํ น จินฺเตยฺยํ กุทาจนํ
ปาปกํ อณุมตฺตมฺปิ ตถา ทุกฺขํ จ ปาณินํ.

"ข้าพเจ้าไม่พึงกระทำ พึงให้กระทำ หรือดำริความชั่วแม้เพียงเล็กน้อยในกาลไหนๆ และไม่พึงกระทำ พึงให้กระทำ หรือดำริทุกข์แก่เหล่าสัตว์ เช่นเดียวกัน"

๓๐. นิรเย จ ติรจฺฉาเน เปเต อสุรโยนิยํ
ยํ จ ทุกฺขํ จ ตํ สพฺพํ น ผุเสยฺย กุทาจนํ.

"ข้าพเจ้าไม่พึงได้รับทุกข์ทั้งปวงในนรก ดิรัจฉาน เปรต และกำเนิดอสุรกายในกาลไหนๆ"

๓๑. ยานิ สิปฺปานิ โลกสฺมึ อณุํถูลานิ วิชฺชเร
ตานิ สพฺพานิ สิปฺปานิ สยํ สิทฺธา ภวนฺตุ เม.

"ศิลปศาสตร์น้อยใหญ่เหล่าใดมีอยู่ในโลก ศิลปศาสตร์ทั้งมวลนั้นจงสำเร็จแก่ข้าพเจ้าได้เอง"

๓๒. ปูเรตฺวา โพธิสมฺภาเร พุทฺโธ เหสฺสํ อนาคเต
เทเสตฺวา ชนฺตุนํ ธมฺมํ ปูรยิสฺสํ สิวํ ปทํ.

"ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญบารมีโพธิสมภารแล้ว จักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ครั้นแสดงธรรมโปรดเหล่าสัตว์แล้ว จักยังนิพพานให้เต็ม"

๓๓. ปฏิสนฺธิมานุสี โภคา วาสนา ปิฏกตฺตเย
ทานสีลมยา ปญฺญา มม โหตุ ภวาภเว.

"ทรัพย์ของมนุษย์ที่ปรากฏขึ้นในขณะปฏิสนธิ ความคุ้นเคยในพระ-ไตรปิฎก ปัญญาที่เกิดจากทานและศีล จงมีแก่ข้าพเจ้าในทุกๆ ชาติ"

๓๔. อเนน เม สพฺพภวาภเวสุ
ชาติสฺสโร สพฺพคุณูปปนฺโน
ธเนน ปุญฺเญน กุเลน จาโฏ
พุทฺโธ ภวิสฺสามิ อนาคเตสุ.

"ด้วยบุญนี้ของข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ระลึกชาติได้ในภพน้อยภพใหญ่ทั้งปวง เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมทั้งมวล และเพียบพร้อมด้วยทรัพย์ บุญ และชาติตระกูล จักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล"

๓๕. สทฺธาสีลาทิปญฺญาสิริธิติสติมา จาคเมตฺตาทยาลุ
สนฺโต ทนฺโต สุจิตฺโต สกลวิคมโก ทสฺสเนยฺยาภิรูโป
เตชสิทฺธิ จ ชาติสฺสรมติ สุวโจ สุสฺสโร'นนฺตโภโค
สทฺธมฺโมเยว ตาโณ ภวตุ ภวาภเว ปาปุเณ ยาว โพธึ.

"ขอข้าพเจ้าจงมีศรัทธา ศีลเป็นต้น ปัญญา สิริ ความหนักแน่น และสติ มีการบริจาค เมตตา และเปี่ยมกรุณา เป็นผู้สงบ ฝึกตน มีใจงาม ปราศจากความชั่วทั้งมวล มีรูปงามน่าทัศนา เป็นผู้สำเร็จเดช มีปัญญาระลึกชาติได้ สอนง่าย มีเสียงไพเราะ มีโภคทรัพย์นับไม่ถ้วน จงมีพระสัทธรรมเป็นที่พึ่งในทุกชาติ ตราบจนได้บรรลุโพธิญาณ"

พระคันธสาราภิวงศ์

โครงการแปลคัมภีร์พุทธศาสน์

ความเป็นมา

แม้พระบรมศาสดาจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว แต่พระธรรมวินัยซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระองค์ยังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันนี้ จึงกล่าวได้ว่าพระองค์ยังคงดำรงพระชนม์ชีพอยู่เพื่อโปรดเวไนยชนผู้ประพฤติตามคำสอน ทั้งคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาที่อธิบายพระไตรปิฎกซึ่งบุรพาจารย์รจนาไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังเข้าใจความหมายอย่างถูกต้องก็ยังมีอยู่ครบถ้วน นับว่าเป็นโชคดีของชาวพุทธที่มีคัมภีร์ทางศาสนาบริบูรณ์

โดยเหตุที่พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาจารึกด้วยภาษาบาลี คนในยุคนี้จึงไม่อาจเข้าใจความหมายได้ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีคัมภีร์แปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาแล้ว แต่ก็เป็นการแปลตามศัพท์เท่านั้น ไม่มีคำอธิบายเกี่ยวกับหลักภาษาและหลักธรรม ทำให้ผู้ที่ไม่มีความรู้ภาษาบาลีและพระอภิธรรมไม่อาจเข้าใจเนื้อหาได้อย่างถ่องแท้ ส่วนคัมภีร์ฎีกาแทบจะไม่มีแปลเป็นภาษาไทย

ดังนั้น การแปลและอธิบายคัมภีร์สำคัญทางศาสนาจึงเป็นศาสนกิจที่สำคัญมาก ทางวัดท่ามะโอได้ดำเนินการแปลคัมภีร์ครบ ๙ เล่มโดยมี เนตติปกรณ์ เป็นต้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๔ บัดนี้ จะดำเนินการแปลและอธิบายคัมภีร์อีก ๑๒ เล่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๐

วัตถุประสงค์

- เพื่อการศึกษาค้นคว้าของพุทธศาสนิกชนทั่วไป
- เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ทางพระพุทธศาสนา
- เพื่อป้องกันสัทธรรมปฏิรูปที่อาจเกิดขึ้นจากการตีความผิดพลาด

- เพื่อสร้างมรดกธรรมไว้ในพระพุทธศาสนา

- เพื่อสร้างศาสนทายาทที่เพียบพร้อมทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ อันจะเป็นผู้สืบทอดพระศาสนาสืบไป

วิธีดำเนินงาน

คณะศิษย์ของวัดท่ามะโอที่ได้ศึกษาบาลีใหญ่ และมีความเชี่ยวชาญพระอภิธรรม จะร่วมกันดำเนินงานเพื่อให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยมีพระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ) เป็นประธานที่ปรึกษา โดยมีคณะกรรมการแปล ดังนี้

- พระคันธสาราภิวงศ์ (ป.ธ. ๙, ธรรมาจริยะ)
- พระมหาประวัติ ถาวรจิตฺโต (ป.ธ. ๗)
- อาจารย์เวทย์ บรรณกรกุล (ป.ธ. ๙)
- อาจารย์จำรูญ ธรรมดา (ป.ธ. ๕)
- อาจารย์นิมิตร โพธิพัฒน์ (ป.ธ. ๙)
- อาจารย์บุญ นพโสภณ (ป.ธ. ๗)

คณะกรรมการฝ่ายอุปถัมภ์ มีดังนี้

- คุณปราณี รัตนกูล
- คุณช่อพิภพ โอสถานุเคราะห์
- คุณสุวรรณา เตชะวิบูลย์
- คุณดรุณี โตสมภาค
- คุณปรางค์มาศ นิติธรรม
- คุณประสิทธิ์ศักดิ์ กลิ่นสุนทร
- คุณเสริมสุข ปัทมสถาน
- คุณสุกาญจนา ลิมปิสวัสดิ์
- คุณเนาวนุช ไตรนรพงศ์
- คุณอรอาภา โรจนภาณุกร

ระยะเวลา

ระยะเวลาในการแปลนั้น ใช้เวลา ๖ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๐

งบประมาณ

จากการบริจาคโดยมีวัตถุประสงค์ของสาธุชนผู้ให้การสนับสนุนโครงการนี้

ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักธรรมอย่างถูกต้อง

- เป็นตำราค้นคว้าของผู้สนใจใฝ่รู้ในพระพุทธศาสนา
- ทำให้สัทธรรมปฏิรูปเสื่อมสูญไป
- ได้มรดกธรรมไว้ในพระพุทธศาสนา
- ได้ศาสนทายาทที่เพียบพร้อมด้วยปริยัติและปฏิบัติในพระศาสนา

คัมภีร์ในโครงการ

คัมภีร์ที่สำคัญในการแปลและอธิบายในโครงการ ๑๒ คัมภีร์ คือ

๑. พาลาวตาร เป็นตำราเรียนบาลีใหญ่ที่เข้าใจได้ง่าย และไม่พิสดารมากนัก มี ๑๒๖ หน้า

๒. กังขาวิตรณี คัมภีร์อรรถกถาที่แต่งอธิบายวินัยของภิกษุและภิกษุณี มี ๔๑๔ หน้า

๓. สัมโมหวิโนทนี คัมภีร์อธิบายวิภังค์ของพระอภิธรรมปิฎก มี ๕๗๒ หน้า

๔. ปัญจปกรณ์ คัมภีร์อธิบายกถาวัตถุเป็นต้น ๕ คัมภีร์ของพระอภิธรรม-ปิฎก มี ๕๗๖ หน้า

๕. ปฏิสัมภิทามรรค คัมภีร์อธิบายวิปัสสนาญาณ ๑๖ และแนวทางในการบรรลุปฏิสัมภิทาญาณ ท่านพระสารีบุตรภาษิตไว้ นับเข้าในพระสุตตันตปิฎก สาวกภาษิต มี ๔๕๔ หน้า

๖. ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา (เล่ม ๑) คัมภีร์อธิบายปฏิสัมภิทามรรค มี ๔๐๑ หน้า

๗. ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา (เล่ม ๒) คัมภีร์อธิบายปฏิสัมภิทามรรค มี ๓๗๖ หน้า

๘. ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถาคัณฐี คัมภีร์อธิบายปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา มี ๔๐๒ หน้า

๙. วิสุทธิมรรค (เล่ม ๑) มี ๔๑๓ หน้า

กถามุขํ

๑. กงฺขํ ตริตุกามาปิ สจฺเจสุ ชนตา อยํ
นาลํ วิตรณตฺถาย โหติ สา เยน ตาริตา.

๒. กงฺขาวิตารํ สมฺพุทฺธํ วนฺเท ธมฺมญฺจ พุทฺธชํ
ธมฺมชญฺจ ตถา สงฺฆํ วิปฺปสนฺเนน เจตสา.

๓. มาติกาฏฺจกถา ยา สา กงฺขาวิตรณีติ วิสฺสุตา
วินเย สารคาหีนํ โสตูนญฺจ หิตาวหา.

๔. พุทฺธโฆเสน เถเรน กวิฏฺเจน สุธีมตา
สุปฺปสตฺถปสตฺเถน ถิรํสทสฺสินา กตา.

๕. อตฺถพฺยาขฺยา กตา ตาย สาธิปฺปายา สนิจฺฉยา
ปุรา มรมฺมภาสาย ปุพฺพเกหฺยตฺถวิญฺญุภิ.

๖. นาราเธนฺติ หิตํ ยสฺมา สฺยามรฏฺจนิวาสินํ
เตน เม ปฏิจฺจ ตา จญฺญา ปาพิสกฺกตวณฺณนา
สุโพธาภินวา พฺยาขฺยา สฺยามภาสาย สงฺขตา.

๗. วินเย พุทฺธิกามานํ หิตาย วีริยํ มม
สทยา สนฺตุ สนฺโตตฺร วินยณฺณวปารคา.

๘. อุณฺหํ วา ยทิวา สีตํ รวินฺทุอํสุ เขตเล
พหุํ วา ยทิวา มนํ กํ มนํ นาภิราธเย.

๙. กลฺลํ วา ยทิวา'กลฺลํ วิภชฺช ปสฺสตํ สตํ
อนุปญฺญาปทาตา'ยํ เหหิติ หิตมาวหํ.

คนฺธสาราภิวํโส

กถามุข

๑. หมู่ชนนี้แม้ประสงค์จะข้ามพ้นความสงสัยในสัจธรรม ก็ไม่อาจข้ามพ้นไปได้ หมู่ชนนั้นอันพระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงให้ข้ามพ้นแล้ว

๒. ข้าพเจ้าขอนมัสการพระสัมพุทธเจ้าผู้ยังหมู่ชนให้ข้ามพ้น พระธรรมอันเกิดจากพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ผู้เกิดจากพระธรรม ด้วยจิตอันผ่องใส

๓-๔. คัมภีร์อรรถกถาของมาติกาใดปรากฏชื่อว่า กังขาวิตรณี นำประโยชน์เกื้อกูลมาแก่ผู้ถือเอาแก่นสารในพระวินัย และนักศึกษาทั้งหลาย ประพันธ์ไว้โดยพระพุทธโฆสเถระผู้ดำรงอยู่ในฐานะกวี มีปัญญาปราดเปรื่อง ได้รับสดุดีจากบัณฑิตที่มหาชนสรรเสริญแล้ว ผู้เห็นแก่นสารอันมั่นคง

๕. คัมภีร์อธิบายเนื้อความของกังขาวิตรณีนั้น อันเพียบพร้อมด้วยคำอธิบายและด้วยข้อวินิจฉัย ผู้รู้เนื้อความรุ่นก่อนได้ประพันธ์ไว้เป็นภาษาพม่าในกาลก่อน

๖. คัมภีร์เหล่านั้นไม่ให้สำเร็จประโยชน์แก่ประชาชนชาวสยาม ดังนั้น ข้าพเจ้าอาศัยคัมภีร์อธิบายเหล่านั้น และคัมภีร์อธิบายอื่นทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตแล้ว จะประพันธ์คัมภีร์อธิบายฉบับใหม่ที่เข้าใจง่ายเป็นภาษาไทย

๗. ความเพียรของข้าพเจ้าย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้ต้องการความรู้พระวินัย ขอบุคคลผู้ถึงฝั่งแห่งสาครคือพระวินัย ผู้เป็นสัตบุรุษ จงมีความเอ็นดูในคัมภีร์นี้เถิด

๘. แสงอาทิตย์บนท้องฟ้าจะร้อน หรือแสงจันทร์จะเย็น มีมากบ้าง น้อยบ้าง จะไม่ยังจิตดวงไหนให้ยินดีหรือไร

๙. เมื่อสัตบุรุษจำแนกความถูกต้องหรือความผิดพลาดแล้ว พิจารณาดูอยู่ คัมภีร์ที่ให้ความรู้อันเหมาะสมนี้จักนำประโยชน์เกื้อกูลมาให้

พระคันธสาราภิวงศ์

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

(พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า, อรรถกถาและฎีกา = เล่ม/หน้า)

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	วินยปิฏก มหาวิภงฺคปาลิ
วิ.ภิกฺขุนี.	วินยปิฏก ภิกฺขุนีวิภงฺคปาลิ
วิ.ม.	วินยปิฏก มหาวคฺคปาลิ
วิ.จู.	วินยปิฏก จูฬวคฺคปาลิ
วิ.ป.	วินยปิฏก ปริวารวคฺคปาลิ

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺคปาลิ
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาลิ
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺคปาลิ
ม.มู.	มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสปาลิ
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสปาลิ
ม.อุ.	มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสปาลิ
สํ.ส.	สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺคปาลิ
สํ.นิ.	สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺคปาลิ
สํ.ข.	สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวคฺคปาลิ
สํ.สฬา.	สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺคปาลิ
สํ.ม.	สํยุตฺตนิกาย มหาวคฺคปาลิ
องฺ.เอกก.	องฺคุตฺตรนิกาย เอกกนิปาต
องฺ.ทุก.	องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาตปาลิ
องฺ.ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาตปาลิ
องฺ.จตุกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาตปาลิ
องฺ.ปญฺจก.	องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาต-ปาลิ
องฺ.ฉกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิปาตปาลิ
องฺ.สตฺตก.	องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาตปาลิ
องฺ.อฏฺฐก.	องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาลิ
องฺ.นวก.	องฺคุตฺตรนิกาย นวกนิปาตปาลิ
องฺ.ทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาตปาลิ
องฺ.เอกา-ทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย เอกาทสกนิปาต-ปาลิ
ขุ.ขุ.	ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐปาลิ
ขุ.ธ.	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทปาลิ
ขุ.อุ.	ขุทฺทกนิกาย อุทานปาลิ
ขุ.อิติ.	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกปาลิ

ขุ.สุ.	ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาตปาลิ
ขุ.วิ.	ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุปาลิ
ขุ.เป.	ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุปาลิ
ขุ.เถร.	ขุทฺทกนิกาย เถรคาถาปาลิ
ขุ.เถรี.	ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถาปาลิ
ขุ.ชา.	ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาลิ
ขุ.ม.	ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทสปาลิ
ขุ.จู.	ขุทฺทกนิกาย จูฬนิทฺเทสปาลิ
ขุ.ป.	ขุทฺทกนิกาย ปฏิสมฺภิทามคฺคปาลิ
ขุ.อป.	ขุทฺทกนิกาย อปทานปาลิ
ขุ.พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย พุทฺธวํสปาลิ
ขุ.จริยา.	ขุทฺทกนิกาย จริยาปิฏกปาลิ

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณีปาลิ
อภิ.วิ.	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺคปาลิ
อภิ.ธา.	อภิธมฺมปิฎก ธาตุกถาปาลิ
อภิ.ปุ.	อภิธมฺมปิฎก ปุคฺคลปญฺญตฺติปาลิ
อภิ.ก.	อภิธมฺมปิฎก กถาวตฺถุปาลิ
อภิ.ย.	อภิธมฺมปิฎก ยมกปาลิ
อภิ.ป.	อภิธมฺมปิฎก ปฏฺฐานปาลิ

ปกรณวิเสส

เนตฺติ.	เนตฺติปกรณ
เปฏโก.	เปฏโกปเทสปกรณ
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหปกรณ
วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ
มหาวํส.	มหาวํสตารปกรณ

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	สมนฺตปาสาทิกา มหาวิภงฺคอฏฺฐกถา
วิ.ภิกฺขุนี.อ.	สมนฺตปาสาทิกา ภิกฺขุนีวิภงฺคอฏฺฐกถา
วิ.ม.อ.	สมนฺตปาสาทิกา มหาวคฺคอฏฺฐกถา
วิ.จู.อ.	สมนฺตปาสาทิกา จูฬวคฺคอฏฺฐกถา
วิ.ป.อ.	สมนฺตปาสาทิกา ปริวารวคฺคอฏฺฐกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา
ที.ม.อ.	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถา
ที.ปา.อ.	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี ปาฏิกวคฺคอฏฺฐกถา
ม.มู.อ.	มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสูทนี มูลปณฺณาสอฏฺฐกถา
ม.ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสูทนี มชฺฌิมปณฺณาสอฏฺฐกถา
ม.อุ.อ.	มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสูทนี อุปริปณฺณาสอฏฺฐกถา
สํ.ส.อ.	สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปกาสินี สคาถวคฺคอฏฺฐกถา
สํ.นิ.อ.	สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปกาสินี นิทานวคฺคอฏฺฐกถา

สํ.ข.อ.	สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปกาสินี ขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา
สํ.สฬา.อ.	สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปกาสินี สฬายตนวคฺคอฏฺฐกถา
สํ.ม.อ.	สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปกาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถา
องฺ.เอกก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี เอกกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.ทุก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ทุกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.ติก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ติกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.จตุกฺก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี จตุกฺกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.ปญฺจก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ปญฺจกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.ฉกฺก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ฉกฺกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.สตฺตก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี สตฺตกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.อฏฺฐก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี อฏฺฐกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.นวก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี นวกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.ทสก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ทสกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.เอกา-ทสก.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี เอกาทสกนิปาตอฏฺฐกถา
ขุ.ขุ.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐอฏฺฐกถา
ขุ.ธ.อ.	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทอฏฺฐกถา
ขุ.อุ.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี อุทานอฏฺฐกถา
ขุ.อิติ.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี อิติวุตฺตกอฏฺฐกถา
ขุ.สุ.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถโชติกา สุตฺตนิปาตอฏฺฐกถา
ขุ.วิ.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี วิมานวตฺถุอฏฺฐกถา
ขุ.เป.อ.	ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุอฏฺฐกถา
ขุ.เถร.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี เถรคาถาอฏฺฐกถา
ขุ.เถรี.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี เถรีคาถาอฏฺฐกถา
ขุ.ชา.อ.	ขุทฺทกนิกาย ชาตกอฏฺฐกถา
ขุ.ม.อ.	ขุทฺทกนิกาย สทฺธมฺมปชฺโชติกา มหานิทฺเทสอฏฺฐกถา
ขุ.จู.อ.	ขุทฺทกนิกาย สทฺธมฺมปชฺโชติกา จูฬนิทฺเทสอฏฺฐกถา
ขุ.ป.อ.	ขุทฺทกนิกาย สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฏิสมฺภิทามคฺคอฏฺฐกถา
ขุ.อป.อ.	ขุทฺทกนิกาย วิสุทฺธชนวิลาสินี อปทานอฏฺฐกถา
ขุ.พุทฺธ.อ.	ขุทฺทกนิกาย มธุรตฺถวิลาสินี พุทฺธวํสอฏฺฐกถา
ขุ.จริยา.อ.	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี จริยาปิฏกอฏฺฐกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.อ.	อภิธมฺมปิฏก ธมฺมสงฺคณี อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถา
อภิ.วิ.อ.	อภิธมฺมปิฏก วิภงฺค สมฺโมหวิโนทนีอฏฺฐกถา
อภิ.ธา.อ.	อภิธมฺมปิฏก ปญฺจปกรณ ธาตุกถาอฏฺฐกถา
อภิ.ปุ.อ.	อภิธมฺมปิฏก ปญฺจปกรณ ปุคฺคลปญฺญตฺติอฏฺฐกถา
อภิ.ก.อ.	อภิธมฺมปิฏก ปญฺจปกรณ กถาวตฺถุอฏฺฐกถา
อภิ.ย.	อภิธมฺมปิฏก ปญฺจปกรณ ยมกอฏฺฐกถา
อภิ.ป.	อภิธมฺมปิฏก ปญฺจปกรณ ปฏฺฐานอฏฺฐกถา

อรรถกถาปกรณวิเสส

มิลินฺท.อ.	มิลินฺทปญฺหอฏฺฐกถา
สงฺคห.	อภิธมฺมตฺถสงฺคห
เนตฺติ.อ.	เนตฺติอฏฺฐกถา
อภิ.วตาร.	อภิธมฺมาวตาร
จตุภาณ.อ.	สารตฺถสมุจฺจย จตุภาณวาร-อฏฺฐกถา
สจฺจสงฺเขป	สจฺจสงฺเขป

ฎีกาพระวินัยปิฎก

วชิร.ฏีกา	วชิรพุทฺธิฏีกา
สารตฺถ.ฏีกา	สารตฺถทีปนีฏีกา
วิมติ.ฏีกา	วิมติวิโนทนีฏีกา
กงฺขา.ฏีกา	กงฺขาวิตรณีปุราณฏีกา
กงฺขา.อภินวฏีกา	วินยตฺถมญฺชูสา กงฺขาวิตรณี-อภินวฏีกา
วินย.ฏีกา	วินยาลงฺการฏีกา
วิ.ฏีกา	วินยวินิจฺฉยฏีกา
อุตฺตร.ฏีกา	อุตฺตรวินิจฺฉยฏีกา
ขุทฺท.ฏีกา	ขุทฺทสิกฺขาปุราณฏีกา
ขุทฺท.อภินวฏีกา	ขุทฺทสิกฺขาอภินวฏีกา
มูล.ฏีกา	มูลสิกฺขาปุราณฏีกา

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.ฏีกา	ทีฆนิกาย ลีนตฺถปกาสนี สีลกฺขนฺธวคฺคฏีกา
ที.สี.อภินวฏีกา	ทีฆนิกาย สาธุวิลาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา
ที.ม.ฏีกา	ทีฆนิกาย ลีนตฺถปกาสนี มหาวคฺคฏีกา
ที.ปา.ฏีกา	ทีฆนิกาย ลีนตฺถปกาสนี ปาฏิกวคฺคฏีกา
ม.มู.ฏีกา	มชฺฌิมนิกาย ลีนตฺถปกาสนี มูลปณฺณาสฏีกา
ม.ม.ฏีกา	มชฺฌิมนิกาย ลีนตฺถปกาสนี มชฺฌิมปณฺณาสฏีกา
ม.อุ.ฏีกา	มชฺฌิมนิกาย ลีนตฺถปกาสนี อุปริปณฺณาสฏีกา
สํ.ส.ฏีกา	สํยุตฺตนิกาย ลีนตฺถปกาสนี สคาถวคฺคฏีกา
สํ.นิ.ฏีกา	สํยุตฺตนิกาย ลีนตฺถปกาสนี นิทานวคฺคฏีกา

สํ.ข.ฏีกา	สํยุตฺตนิกาย ลีนตฺถปกาสนี ขนฺธวคฺคฏีกา
สํ.สฬา.ฏีกา	สํยุตฺตนิกาย ลีนตฺถปกาสนี สฬายตนวคฺคฏีกา
สํ.ม.ฏีกา	สํยุตฺตนิกาย ลีนตฺถปกาสนี มหาวคฺคฏีกา
องฺ.เอกก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย เอกกนิปาตฏีกา
องฺ.ทุก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาตฏีกา
องฺ.ติก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาตฏีกา
องฺ.จตุกฺก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาตฏีกา
องฺ.ปญฺจก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาตฏีกา
องฺ.ฉกฺก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิปาตฏีกา
องฺ.สตฺตก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาตฏีกา
องฺ.อฏฺฐก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตฏีกา
องฺ.นวก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย นวกนิปาตฏีกา
องฺ.ทสก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาตฏีกา
องฺ.เอกาทสก.ฏีกา	องฺคุตฺตรนิกาย เอกาทสกนิปาตฏีกา
ขุ.ธ.ฏีกา	ธมฺมปทมหาฏีกา
ขุ.ธ.ฏีกา	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทฏีกา

ฏีกาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.มูลฏีกา	อภิธมฺมปิฏก ธมฺมสงฺคณีมูลฏีกา
อภิ.วิ.มูลฏีกา	อภิธมฺมปิฏก วิภงฺคมูลฏีกา
อภิ.ปญฺจ.มูลฏีกา	อภิธมฺมปิฏก ปญฺจปกรณมูลฏีกา
อภิ.สงฺ.อนุฏีกา	อภิธมฺมปิฏก ธมฺมสงฺคณีอนุฏีกา
อภิ.วิ.อนุฏีกา	อภิธมฺมปิฏก วิภงฺคอนุฏีกา
อภิ.ปญฺจ.อนุฏีกา	อภิธมฺมปิฏก ปญฺจปกรณอนุฏีกา
ม.ฏีกา	มณิทีปฏีกา
มธุ.ฏีกา	มธุสารตฺถทีปนีฏีกา

ฏีกาปกรณวิเสส

มิลินฺท.ฏีกา	มธุรตฺถปกาสินี มิลินฺทปญฺหฏีกา
วิสุทฺธิ.มหาฏีกา	ปรมตฺถมญฺชูสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฏีกา
สงฺคห.ฏีกา	อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา
วิภาวินี	อภิธมฺมตฺถวิภาวินี
สงฺเขป.ฏีกา	สงฺเขปวณฺณนาฏีกา
มณิสาร.ฏีกา	มณิสารตฺถมญฺชูสาฏีกา
สงฺคห.ทีปนี	อภิธมฺมตฺถสงฺคหทีปนี
วิภาวินี.โยชนา	อภิธมฺมตฺถวิภาวินีฏีกา อตฺถโยชนา
ปรมตฺถ.ฏีกา	ปรมตฺถทีปนี อภิธมฺมตฺถสงฺคหมหาฏีกา
ปริ.ฏีกา	ปริตฺตฏีกา
นม.ฏีกา	นมกฺการฏีกา

คัมภีร์สัททาวิเสส

กจฺ	กจฺจายน
โมค.	โมคฺคลฺลาน
รูป.	ปทรูปสิทฺธิ
นีติ.ปท.	สทฺทนีติ ปทมาลา
นีติ.ธาตุ.	สทฺทนีติ ธาตุมาลา
นีติ.สุตฺต.	สทฺทนีติ สุตฺตมาลา
พา.	พาลาวตาร
อภิธาน.	อภิธานปฺปทีปิกา
อภิธาน.ฏีกา	อภิธานปฺปทีปิกาฏีกา

อภิธาน.สูจิ	อภิธานปฺปทีปิกาสูจิ	คนฺถา.	คนฺถาภรณ
นิรุตฺติ.	นิรุตฺติทีปนี	สทฺท.จินฺตา	สทฺทตฺถเภทจินฺตา
วุตฺโต.	วุตฺโตทย	สมฺพนฺธ.	สมฺพนฺธจินฺตา
สุโพธา.	สุโพธาลงฺการ	สทฺท.ชาลินี	สทฺทสารตฺถชาลินี

สารบัญ

อนิยต

อนิยตสิกขาบทที่ ๑

อนิยตสิกขาบทที่ ๒

นิสสัคคิยปาจิตตีย์

๑. จีวรวรรค

กถินสิกขาบท

ราชสิกขาบท

ภาคผนวก

กังขาวิตรณี

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น

อนิยต

อิเม โข ปนายสฺมนฺโต เทฺว อนิยตา ธมฺมา อุทฺเทสํ อาคจฺฉนฺติ.

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อาบัติอนิยต ๒ ข้อเหล่านี้ ย่อมถึงการสวด

อนิยตสิกขาบทที่ ๑

ว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับมาตุคาม

๑. โย ปน ภิกฺขุ มาตุคาเมน สทฺธึ เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺฉนฺเน อาสเน อลํกมฺมนิเย นิสชฺชํ กปฺเปยฺย, ตเมนํ สทฺเธยฺยวจสา อุปาสิกา ทิสฺวา ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน วเทยฺย ปาราชิเกน วา สงฺฆาทิเสเสน วา ปาจิตฺติเยน วา. นิสชฺชํ ภิกฺขุ

ปน ก็ อายสฺมนฺโต ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ ท. อิเม โข ธมฺมา อ.อาบัติ ท. เหล่านี้แล อนิยตา ชื่อว่า อนิยต เทฺว ๒ ข้อ อาคจฺฉนฺติ ย่อมถึง อุทฺเทสํ ซึ่งความเป็นอาบัติอันภิกษุพึงสวด ฯ

ปน ก็ โย ภิกฺขุ อ.ภิกษุใด เอโก รูปหนึ่ง กปฺเปยฺย พึงกระทำ นิสชฺชํ ซึ่งการนั่ง อาสเน บนอาสนะ อลํกมฺมนิเย อันสามารถเพื่อความเป็นสถานที่สมควรในกรรม[มีการเสพเมถุนเป็นต้น] ปฏิจฺฉนฺเน ที่อันท่านปกปิดแล้ว รโห อันเป็นที่ลับ สทฺธึ กับ (อิตฺถิยา ด้วยหญิง) เอกาย ผู้หนึ่ง มาตุคาเมน คือมาตุคาม ฯ อุปาสิกา อ.อุบาสิกา สทฺเธยฺยวจสา ผู้มีวาจาที่

ปฏิชานมาโน ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน กาเรตพฺโพ ปาราชิเกน วา สงฺฆาทิเสเสน วา ปาจิตฺติเยน วา. เยน วา สา สทฺเธยฺยวจสา อุปาสิกา วเทยฺย, เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ. อยํ ธมฺโม อนิยโต.

ภิกษุใดนั่งบนอาสนะที่กำบังอันเป็นที่ลับพอจะทำการได้กับมาตุคามสองต่อสอง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้เห็นภิกษุนี้นั่งกับมาตุคามนั้นแล้ว กล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับการนั่ง ควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้นกล่าวโทษด้วยอาการใด ภิกษุนั้น[เมื่อยอมรับ]ควรถูกปรับด้วยอาการนั้น อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต

สิกขาบทนี้กล่าวถึงการนั่งในที่ลับตากับมาตุคามสองต่อสอง

- คำว่า ที่ลับตา หมายถึง สถานที่พอจะเสพเมถุนได้ซึ่งปิดบังด้วยผนังหรือผ้าม่านเป็นต้น
- คำว่า มาตุคาม คือ หญิงที่แม้จะเกิดในวันนั้นนั่นเอง
- คำว่า สองต่อสอง หมายเอาถึง แม้จะมีหญิงอื่นนั่งอยู่ร่วมด้วยถึงร้อยคน ถ้าไม่มีบุรุษที่พอรู้ความได้นั่งอยู่ด้วย ก็ชื่อว่าสองต่อสองเช่นกัน

อันท่านพึงเชื่อถือ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตเมนํ (ภิกฺขุํ) ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย พึงกล่าว ปาราชิเกน วา ด้วยอาบัติปาราชิก ก็ตาม สงฺฆาทิเสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาทิเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเยน วา ด้วยอาบัติปาจิตตีย์ ก็ตาม อญฺญตเรน อย่างใดอย่างหนึ่ง ธมฺมานํ แห่งบรรดาอาบัติ ท. ติณฺณํ สาม (กิญฺจาปิ แม้ก็จริง) ฯ (อถ โข ถึงอย่างนั้น) ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ปฏิชานมาโน เมื่อยอมรับ นิสชฺชํ ซึ่งการนั่ง (วินยธเรน อันพระวินัยธร) กาเรตพฺโพ พึงให้กระทำ ปาราชิเกน วา ด้วยอาบัติปาราชิก ก็ตาม สงฺฆาทิเสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาทิเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเยน วา ด้วยอาบัติปาจิตตีย์ ก็ตาม อญฺญตเรน อย่างใดอย่างหนึ่ง ธมฺมานํ แห่งอาบัติ ท. ติณฺณํ สาม ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง สา อุปาสิกา อ.อุบาสิกานั้น สทฺเธยฺยวจสา ผู้มีวาจาที่อันท่านพึงเชื่อถือ วเทยฺย พึงกล่าว เยน อากาเรน ด้วยอาการใด ฯ โส ภิกฺขุ อ.ภิกษุนั้น (ปฏิชานมาโน เมื่อยอมรับ) (วินยธเรน อันพระวินัยธร) กาเรตพฺโพ พึงให้กระทำ เตน อากาเรน ด้วยอาการนั้น ฯ อยํ ธมฺโม อ.อาบัตินี้ อนิยโต เป็นอาบัติไม่แน่นอน โหติ ย่อมเป็น ฯ

หากมีอุบาสิกาที่วาจาเป็นที่เชื่อถือได้เช่นกับนางวิสาขา ได้พบเห็นภิกษุที่นั่งอยู่สองต่อสองกับมาตุคามเช่นนั้นแล้วพูดโจทท้วงด้วยอาบัติ อีกทั้งภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าต้องอาบัติจริง ภิกษุดังกล่าวต้องถูกปรับอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์

โดยเหตุที่ต้องตัดสินอาบัติตามสมควร เพราะฉะนั้น สิกขาบทนี้จึงเรียกว่า อนิยตสิกขาบท คือ สิกขาบทที่ไม่แน่นอน อนึ่ง แม้ตามท้องเรื่องจะกล่าวถึงนางวิสาขาเท่านั้น แต่ถ้ามีอุบาสก อุบาสิกา หรือภิกษุสามเณรผู้มีวาจาเชื่อถือได้พบเห็นแล้วโจทท้วง ก็ต้องตัดสินอย่างนั้นเหมือนกัน

คำว่า สงฺฆาทิเสเสน (สังฆาทิเสส) หมายถึง อาบัติสังฆาทิเสสกล่าวคือการสัมผัสร่างกายหญิงและการพูดแทะโลมด้วยวาจาชั่วหยาบ

คำว่า กปฺเปยฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก กปฺป ธาตุ + อ ปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ

คัมภีร์ธาตวัตถสังคหะ (คาถา ๔๖)

- กปฺป ธาตุเป็นไปในอรรถว่า ดำริ, กระทำ และตัด (ตกฺกวิธิเฉทเน) คำว่า กปฺเปยฺย จึงแปลตามศัพท์ว่า “พึงกระทำ”

สัททนีติปกรณ์ (ธาตุมาลา หน้า ๔๒๙)

- กปฺป ธาตุว่า กปฺป วิตกฺเก วิธิมฺหิ เฉทเน จ (กปฺป ธาตุเป็นไปในความหมายว่า ดำริ, กระทำ และตัด)

คำว่า กาเรตพฺโพ ประกอบรูปศัพท์มาจาก กร ธาตุ + เณ การิตปัจจัย + ตพฺพ ปัจจัย แปลตามศัพท์ว่า “พึงให้กระทำ” หมายถึง พึงให้ชำระอาบัติ แปลโดยอรรถว่าควรตัดสิน, ควรปรับอาบัติ

คำว่า ตเมนํ ตัดบทเป็น ตํ + เอนํ บทว่า เอนํ แปลงมาจาก อิม หรือ เอต ศัพท์ก็ได้ แต่ถ้าประกอบกับ ตํ ศัพท์ที่อยู่หน้า ให้แปลงมาจาก อิม ศัพท์ เพราะ ต และ เอต ศัพท์มีอรรถคล้ายกันจึงไม่ควรประกอบไว้ร่วมกัน ท่านให้แปลง อิม หรือ เอต เป็น เอน ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๒ สูตร ๑๙๗) ว่า อิเมตานเมนานฺวาเทเส ทุติยายํ (ในที่กล่าวซ้ำ แปลง อิม หรือ เอต เป็น เอน ในเพราะทุติยาวิภัตติ)

ข้อความว่า “ในที่กล่าวซ้ำ” ของโมคคัลลานไวยากรณ์เบื้องต้นหมายถึง ในที่กล่าวต่อจากประโยคหน้าที่กล่าวมาก่อนแล้ว เช่น

อิมํ ภิกฺขุํ วินยมชฺฌาปย, อโถ **เอนํ** ธมฺมมชฺฌาปย.

“จงยังภิกษุนี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จงยังภิกษุนี้ให้สาธยายธรรม”

อิเม ภิกฺขู วินยมชฺฌาปย, อโถ **เอเน** ธมฺมมชฺฌาปย.

"จงยังภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จงยังภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายธรรม"

อิมํ ภิกฺขุํ วินยํ อชฺฌาเปหิ, อโถ **เอนํ ภิกฺขุํ** ธมฺมํ อชฺฌาเปหิ.

"จงยังภิกษุนี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จงยังภิกษุนี้ให้สาธยายธรรม"

อิเม ภิกฺขู วินยํ อชฺฌาเปหิ, อโถ **เอเน ภิกฺขู** ธมฺมํ อชฺฌาเปหิ.

"จงยังภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จงยังภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายธรรม"

เอตํ ภิกฺขุํ วินยํ อชฺฌาเปหิ, อโถ **เอนํ ภิกฺขุํ** ธมฺมํ อชฺฌาเปหิ.

"จงยังภิกษุนั้นให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จงยังภิกษุนั้นให้สาธยายธรรม"

เอเต ภิกฺขู วินยํ อชฺฌาเปหิ, อโถ **เอเน ภิกฺขู** ธมฺมํ อชฺฌาเปหิ.

"จงยังภิกษุเหล่านั้นให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จงยังภิกษุเหล่านั้นให้สาธยายธรรม"

มีข้อสังเกตว่า การประกอบใช้ศัพท์ว่า ตเมนํ นี้พบโดยมากในพระบาลี แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อรรถกถา มีอุทาหรณ์จริงในพระบาลีว่า

อิเธกจฺโจ ปุตฺตทารสฺส เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุํ.[๑]

"บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติอธรรม ประพฤติไม่สม่ำเสมอ เพราะบุตรภรรยาเป็นเหตุ นายนิรยบาลพึงฉุดคร่าเขาไปยังนรก เพราะการประพฤติอธรรมและประพฤติไม่สม่ำเสมอเป็นเหตุ"

อนึ่ง คำว่า ตเมนํ ควรแปลเฉพาะ ตํ ศัพท์ที่อยู่ข้างหน้าเท่านั้น ดังที่ได้อธิบายมาแล้วในประโยคว่า โส ปเนส กมฺมวเสน ปญฺจวิโธ โหติ (สมมุติสงฆ์นั้นมี ๕ ประเภทโดยเนื่องด้วย[วินัย]กรรม) ในคำอธิบายคำเริ่มเรื่อง

๑. คำอธิบายอนิยตสิกขาบทที่ ๑

คำอธิบาย อิเม โข ปน โดยย่อ

อนิยตุทฺเทเส อิเม โข ปนาติอาทิ วุตฺตนยเมว.

คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้นในหัวข้อของอนิยต มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นเทียว

---

[๑] ม.ม. ๑๓/๔๔๗/๔๓๗

ท่านพุทธโฆสาจารย์กล่าวข้อความข้างต้นไว้เพื่อแสดงว่า คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น ในหัวข้อของอนิยตเหมือนกับคำอธิบายที่กล่าวไว้ในปาราชิกและสังฆาทิเสส ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายเพิ่มเติมของคำว่า อิเม โข ปน เป็นต้นในหัวข้อของอนิยต มีอยู่หรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้นในหัวข้อของอนิยต เหมือนกับคำอธิบายที่ได้กล่าวไว้ในปาราชิกและสังฆาทิเสส

คำอธิบาย มาตุคาเมน

มาตุคาเมนาติ ตทหุชาตายปิ ชีวมานกมนุสฺสิตฺถิยา.

คำว่า มาตุคาเมน (มาตุคาม) คือ หญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งแม้เกิดในวันนั้น

ท่านอธิบาย มาตุคาเมน โดยระบุว่าหมายถึงหญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ไม่ใช่หมายถึงสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย หรือหญิงผู้เสียชีวิตแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ มาตุคามเป็นหญิงประเภทไหน

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มาตุคามเป็นสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย หรือเป็นหญิงมนุษย์ที่เสียชีวิตแล้วหรือไร

อธิบายว่า คำว่า มาตุคาเมน คือ หญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งแม้เกิดในวันนั้น

การอธิบายเนื้อความของพระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ มีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการหลัก คือ

๑. เพื่อขจัดความเคลือบแคลง (ปสงฺคาปนยน)

๒. เพื่อให้เนื้อความปรากฏชัดเจน (อตฺถปากฏีกรณ)

๓. เพื่อห้ามเนื้อความที่ควรห้าม (นิวตฺเตตพฺพตฺถาวธารณ)

คำอธิบายว่า ตทหุชาตายปิ ชีวมานกมนุสฺสิตฺถิยา กล่าวไว้เพื่อห้ามเนื้อความที่ควรห้าม คือ

- คำว่า มนุสฺส ห้ามหญิงผู้เป็นอมนุษย์

- คำว่า ตทหุชาตาย ห้ามหญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งสามารถเข้าใจวาจาชั่วหยาบตามที่กล่าวไว้ในทุฏฐุลลวาจาสิกขาบท

- คำว่า ชีวมานก ห้ามหญิงมนุษย์ผู้เสียชีวิตแล้ว

ปิ ศัพท์ใน ตทหุชาตายปิ ทำหน้าที่ *สัมภาวนา* โดยยกขึ้นกล่าวว่าแม้หญิงที่เกิดในวันนั้นก็ยังทำให้ต้องอาบัติได้ และรวบรวม *ครหา* โดยตำหนิว่า จะป่วยกล่าวไปไยถึงหญิงที่รู้ความได้เป็นอย่างดีเล่า

คำว่า มาตุคาม มีรูปวิเคราะห์ในสัททนีติปกรณ์ (ธาตุมาลา หน้า ๒๗๗) ว่า

- มาตุยา สมภาวํ มิสฺสีภาวญฺจ คจฺฉติ ปาปุณาตีติ มาตุคาโม = ผู้ถึงความเสมอกันและความระคนกับมารดา ชื่อว่า มาตุคาม (มาตุ บทหน้า + คมุ ธาตุ = ถึง + ณ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำอธิบาย เอโก เอกาย

เอโก เอกายาติ เอโก ภิกฺขุ มาตุคามสงฺขาตาย เอกาย อิตฺถิยา สทฺธึ.

คำว่า เอโก เอกาย แปลว่า ภิกษุรูปหนึ่ง[นั่งบนอาสนะ]กับหญิงคนหนึ่ง กล่าวคือมาตุคาม

ท่านอธิบายข้อความข้างต้น ดังนี้

๑. คำว่า เอโก คือ ภิกษุ ไม่ใช่บุคคลอื่น เพราะอธิบายด้วยคำว่า เอโก ภิกฺขุ

๒. คำว่า เอกาย คือ หญิง ไม่ใช่บุคคลอื่น เพราะอธิบายว่า เอกาย อิตฺถิยา ทั้งนี้เพราะในพระบาลีพบรูปปุงลิงค์ว่า มาตุคาเมน แต่ก็มีรูปอิตถีลิงค์ว่า เอกาย (อิตฺถิยา) ท่านจึงกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงว่า คำว่า เอกาย เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อิตฺถิยา

๓. คำว่า มาตุคาเมน สัมพันธ์เป็นสรูปะ (บทที่แสดงองค์ธรรม) ใน เอกาย (อิตฺถิยา) เพราะอธิบายว่า มาตุคามสงฺขาตาย (กล่าวคือมาตุคาม) ที่จริงแล้ว การประกอบใช้ สงฺขาต ศัพท์ในที่นี้มีประโยชน์เพื่อปรับวิเสสนะให้มีลิงค์ตรงกับวิเสสยะ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

"มาตุคาเมนา"ติ วตฺวา ปุน "เอกายา"ติ วุตฺตตฺตา "มาตุคามสงฺขาตาย เอกาย อิตฺถิยา"ติ วุตฺตํ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า มาตุคามสงฺขาตาย เอกาย อิตฺถิยา (หญิงคนหนึ่งกล่าวคือมาตุคาม) เพราะกล่าวว่า มาตุคาเมน (มาตุคาม) แล้วกล่าวอีกว่า เอกาย (หญิงคนหนึ่ง)"

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๘๖

นอกจากนั้น คำว่า เอโก ประกอบไว้หน้า ภิกฺขุ ในประโยคนี้ แต่ในปาติโมกข์อยู่สลับที่กันว่า โย ปน ภิกฺขุ เอโก การประกอบ เอโก ไว้หน้า ภิกฺขุ มีประโยชน์เพื่อระบุว่า เอโก เป็นวิเสสนะของ ภิกฺขุ ไม่ใช่เป็นวิกติกัตตาที่ต้องเพิ่ม หุตฺวา เข้ามาแปลร่วมเป็นรูปว่า โย ภิกฺขุ เอโก หุตฺวา (ภิกษุใดเป็นภิกษุรูปหนึ่ง)

ผู้แปลเห็นว่า คำว่า เอโก เอกาย เป็นคำคล้องจองกันมากกว่า ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสวิเสสนะว่า เอโก ไว้หลัง ภิกฺขุ ถ้าตรัสเป็นรูปว่า โย ปน เอโก ภิกฺขุ เอกาย ก็จะทำให้คำไม่สละสลวยเท่าที่ควร จัดว่าไม่สอดคล้องกับสมตาคุณ (ความสม่ำเสมอของเสียงตามหลักอลังการ)

พาลาวตารฏีกาใหม่ (หน้า ๙๑) กล่าวว่า มาตุคาม ศัพท์แม้จะมีรูปเป็นปุงลิงค์ ก็กล่าวถึงเพศหญิง จึงมีเนื้อความเป็นอิตถีลิงค์ ฉะนั้น บทสรรพนามของ มาตุคาม ศัพท์ก็ต้องใช้เป็นอิตถีลิงค์ตามเนื้อความที่เป็นเพศหญิง เช่น โย ปน ภิกฺขุ มาตุคาเมน สทฺธึ เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺฉนฺเน อาสเน อลํกมฺมนิเย นิสชฺชํ กปฺเปยฺย (ภิกษุใดนั่งบนอาสนะที่กำบังอันเป็นที่ลับพอจะทำการได้กับมาตุคามสองต่อสอง) จะเห็นได้ว่า คำว่า เอกาย อันเป็นวิเสสนะของ มาตุคาเมน มีรูปเป็นอิตถีลิงค์ ไม่มีรูปเป็นปุงลิงค์ตาม มาตุคาเมน ว่า เอเกน ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

มาตุคามสทฺโท ปุลฺลิงฺครูปิโกปิ สมาโน อิตฺถตฺตํ ปกาเสติ. ตสฺส สทฺทสฺส ปโยเค ยํ สพฺพนามิกปทํ ยุชฺชเต, ตสฺส ลิงฺคํ อตฺถสทิสํ โหติ. ยถา- โย ปน ภิกฺขุ มาตุคาเมน สทฺธึ เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺฉนฺเน อาสเน อลํกมฺมนิเย นิสชฺชํ กปฺเปยฺย. อิมสฺมึ ปาเฐ เอกาย มาตุคาเมนาติ เอกสทฺโท อตฺถมตฺตาเปกฺขาย อิตฺถิลิงฺคิโก โหติ.[๑]

“มาตุคาม ศัพท์ แม้จะมีรูปเป็นปุงลิงค์ก็แสดงซึ่งความเป็นหญิงได้ ลิงค์ของบทสรรพนามที่ประกอบในตัวอย่างของศัพท์นั้นเป็นเหมือนกับเนื้อความ[ที่เป็นเพศหญิง] ตัวอย่างเช่น โย ปน ภิกฺขุ มาตุคาเมน สทฺธึ เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺฉนฺเน อาสเน อลํกมฺมนิเย นิสชฺชํ กปฺเปยฺย ในปาฐะนี้ เอกศัพท์ในคำว่า เอกาย มาตุคาเมน มีรูปเป็นอิตถีลิงค์โดยมองหาเนื้อความ[ที่เป็นเพศหญิง]โดยแท้”

ตามมติข้างต้น คำว่า เอกาย เป็นวิเสสนะของ มาตุคาเมน จึงแปลตามศัพท์ว่า โย ปน ภิกฺขุ เอโก เอกาย (ภิกษุใดรูปหนึ่งกับมาตุคามผู้หนึ่ง) แต่ตามมติของกังขาฏีกาใหม่ แปลตามศัพท์ว่า “ภิกษุใดรูปหนึ่งกับหญิงผู้หนึ่งคือมาตุคาม” โดยคำว่า เอกาย เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อิตฺถิยา ส่วน มาตุคาเมน เป็นสรูปะใน อิตฺถิยา ที่เพิ่มเข้ามา

---

[๑] พา.อภินวฏีกา หน้า ๙๑

คัมภีร์พาลาวตารฎีกาใหม่เห็นว่า โค ศัพท์มีรูปเป็นปุงลิงค์แน่นอน แต่บทสรรพนามของ โค ศัพท์ต้องใช้ตามเนื้อความจริง เช่น ถ้ากล่าวถึงวัวตัวเมีย ก็ต้องใช้สรรพนามเป็นอิตถีลิงค์ ดังคำว่า คาโว ทุยฺหนฺติ, ตาสํ ขีรํ ปิวิสฺสาม (วัวถูกรีดนมอยู่ พวกเราจักดื่มนมของวัวเหล่านั้น) จะเห็นได้ว่า คำว่า ตาสํ เป็นวิเสสนะที่ใช้เป็นอิตถีลิงค์ของ โค ศัพท์ แต่ถ้ากล่าวถึงวัวทั่วไปที่เป็นทั้งตัวผู้และตัวเมีย ก็ต้องใช้สรรพนามเป็นปุงลิงค์ เช่น คาโว ติเณ จรนฺติ, เตสุ จรนฺเตเสฺวว คจฺฉาม (วัวเที่ยวไปในสนามหญ้า เมื่อวัวเหล่านั้นเที่ยวไปอยู่นั่นเทียว พวกเราจะไป)

คัมภีร์ข้างต้นยังอ้างหลักฐานอื่นว่า บทกิตก์ที่เกี่ยวกับ โค ศัพท์ต้องใช้ตามเนื้อความที่เป็นจริง เช่น ถ้ากล่าวถึงวัวตัวเมีย ก็ต้องใช้บทกิตก์ดังกล่าวเป็นอิตถีลิงค์ ดังคำว่า โคสุ ทุยฺหมานาสุ คโต (เมื่อแม่โคถูกรีดนมอยู่ บุรุษไปแล้ว), ทุทฺธาสุ อาคโต (เมื่อแม่โคถูกรีดนมเสร็จแล้ว บุรุษกลับมาแล้ว) จะเห็นได้ว่า คำว่า ทุยฺหมานาสุ และ ทุทฺธาสุ เป็นบทที่เกี่ยวกับ โค ศัพท์ที่ใช้เป็นอิตถีลิงค์

อย่างไรก็ตาม ตามมติของปทรูปสิทธิปกรณ์และสัททนีติปกรณ์ โค ศัพท์เป็นได้ทั้งปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ จึงอาจมีรูปว่า ทุยฺหมานาสุ และ ทุทฺธาสุ ได้ เพราะ โคสุ เป็นศัพท์อิตถีลิงค์นั่นเอง

ฎีกาใหม่ของสีลักขันธวรรคแสดงความเห็นว่า คำว่า เอโกเอกาย เป็นรุฬหีศัพท์ที่ติดกันเป็นบทเดียว (รุฬหี คือ ศัพท์ที่ยกขึ้นกล่าวโดยไม่อาจแยกรากศัพท์ได้ หรือบางบทแม้จะแยกรากศัพท์ได้ก็ไม่มีความหมายตามรูปวิเคราะห์) ดังคำว่า อญฺญมญฺญสฺส ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

“อญฺญมญฺญสฺสา”ติ อิทํ รุฬฺหีปทํ “เอโกเอกายา”ติ ปทํ วิยาติ ทสฺเสนฺโต “อญฺโญ-อญฺญสฺสา”ติ รุฬฺหิปเทเนว วิวรติ.[๑]

“ท่านจะแสดงว่า บทว่า อญฺญมญฺญสฺส นี้เป็นบทรุฬหี ดังคำว่า เอโกเอกาย จึงอธิบายด้วยบทรุฬหีเท่านั้นว่า อญฺโญอญฺญสฺส”

อย่างไรก็ตาม กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๐๘) ไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายข้างต้น เพราะถือว่าควรเป็นสรรพนามตามปกติ อีกทั้งได้อ้างคำที่คล้ายคลึงกันนี้ว่า เอเกนกา ในภิกขุนีปาติโมกข์ ปฏิจฉันโนกาสสิกขาบทว่า ยา ปน ภิกฺขุนี ปฏิจฺฉนฺเน โอกาเส ปุริเสน สทฺธึ เอเกนกา สนฺติฏฺเฐยฺย วา สลฺลเปยฺย วา, ปาจิตฺติยํ (ภิกษุณีใดยืนหรือพูดสองต่อสองกับชายในสถานที่กำบัง ต้องอาบัติปาจิตตีย์) จะเห็นได้ว่า คำว่า เอเกน + เอกา ใกล้เคียงกับคำว่า เอโก + เอกาย ต่างกันที่เปลี่ยนลิงค์ไปเท่านั้น

---

[๑] ที.สี.อภินวฎีกา ๑/๒๒๙

คำอธิบาย รโห

รโหติ จกฺขุสฺส รโห. กิญฺจาปิ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อาคโต, จกฺขุสฺเสว ปน รโห “รโห”ติ อิธ อธิปฺเปโต.

คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา แม้ที่ลับหูมาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้นในสิกขาบทนี้

คำว่า รโห (ที่ลับ) เป็นคำสามัญทั่วไปที่หมายเอาทั้งที่ลับตาและที่ลับหู แต่ในสิกขาบทนี้หมายถึงที่ลับตาเท่านั้น เพราะตรัสว่า ปฏิจฺฉนฺเน อาสเน (ในอาสนะที่กำบัง) ไว้ในสิกขาบทนี้ และตรัสว่า สกฺกา โหติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุํ (สามารถเพื่อเสพเมถุนธรรมได้) ไว้ในปทภาชนีย์ของสิกขาบทนี้ แม้ในปทภาชนีย์จะตรัสถึงที่ลับหูไว้ด้วย แต่การตรัสเช่นนั้นเป็นการแสดงเนื้อความเท่าที่มีได้ของศัพท์ซึ่งเรียกว่า อัตถุทธาระ ดังนั้น คำว่า รโห ในสิกขาบทนี้จึงหมายถึงที่ลับตาเท่านั้น

คำว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลับตา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อระบุว่าที่ลับในสิกขาบทนี้คือที่ลับตาเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า รโห หมายถึงที่ลับประเภทไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้ยังหมายถึงที่ลับหูอีกด้วยหรือไร

อธิบายว่า คำนี้กล่าวถึงที่ลับตาเท่านั้น

คำว่า กิญฺจาปิ ฯเปฯ อิธ อธิปฺเปโต (แม้ที่ลับหูมาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้นในสิกขาบทนี้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลับตา)
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในปทภาชนีย์ตรัสว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห (ที่ลับ คือ ที่ลับตา และที่ลับหู) มิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้ที่ลับหูมาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้นในสิกขาบทนี้

ถ้าประโยคหน้าขึ้นต้นด้วย กิญฺจาปิ เป็น *ประโยคสัมภาวนา* ประโยคหลังที่ประกอบด้วย ปน จะเป็น *ประโยคครหา* ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าประโยค กิญฺจาปิ เป็น *ประโยคครหา* ประโยค ปน ก็จะเป็น *ประโยคสัมภาวนา*

จะเห็นได้ว่า ประโยค กิญฺจาปิ ในเรื่องนี้แสดงครหา คือ ตำหนิว่าในปทภาชนีย์ตรัสถึงที่ลับตาและที่ลับหูทั้งสองอย่าง ส่วนประโยค ปน แสดงสัมภาวนาว่า พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้น ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

นนุ "รโห นาม จกฺขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห. จกฺขุสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ อกฺขึ วา นิขณิยมาเน, ภมุกํ วา อุกฺขิปิยมาเน, สีสํ วา อุกฺขิปิยมาเน ปสฺสิตุํ. โสตสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ ปกติกถา โสตุนฺ"ติ ปทภาชนปาฬิยํ โสตสฺส รโหติ อาคตํ, อถ กสฺมา ตํ อวตฺวา "จกฺขุสฺส รโห"ติ เอตฺตกเมว วุตฺตนฺติ อาห "กิญฺจาปี"ติอาทิ. อิมินา ปาฬิยํ "โสตสฺส รโห"ติ อิทํ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตนฺติ ทสฺเสติ.[๑]

"คำว่า โสตสฺส รโห (ที่ลับหู) มาแล้วในพระบาลีปทภาชนีย์ว่า

รโห นาม จกฺขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห. จกฺขุสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ อกฺขึ วา นิขณิยมาเน, ภมุกํ วา อุกฺขิปิยมาเน, สีสํ วา อุกฺขิปิยมาเน ปสฺสิตุํ. โสตสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ ปกติกถา โสตุํ.

'ขึ้นชื่อว่าที่ลับ คือ ที่ลับตา และที่ลับหู ที่ลับตา คือ สถานที่ไม่สามารถเห็นการหลิ่วตาอยู่ ยักคิ้วอยู่ หรือยกศีรษะขึ้นอยู่ ที่ลับหู คือ สถานที่ไม่อาจได้ยินเสียงพูดตามปกติได้' มิใช่หรือ

เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงไม่กล่าวถึงคำว่า โสตสฺส รโห (ที่ลับหู) นั้น แต่กล่าวคำเพียงคำเท่านี้ว่า จกฺขุสฺส รโห (ที่ลับตา) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า กิญฺจาปิ เป็นต้น ท่านแสดงไว้ด้วยคำนี้ว่า คำว่า โสตสฺส รโห (ที่ลับหู) นี้ ตรัสไว้ในพระบาลีโดยเนื่องด้วยการยกเนื้อความขึ้นแสดง"

การสัมพันธ์ประโยคที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเป็นวากยานุสัมพันธ์ของทีละประโยค แต่อาจรวมเข้าหากันและสัมพันธ์ตามหลักหลักอาโภคาทิจตุกกะว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา ด้วยคำว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงกล่าวว่า คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา (โจทนา)

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ที่ลับหูมาแล้วในพระบาลี มิใช่หรือ (โจทกาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้นในสิกขาบทนี้ (ปริหาราโภคะ) ดังนั้น จึงตรัสว่า คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๘๖

อาโภคาทิจตุกกะด้วยภาษาบาลีในเรื่องนี้ มีดังนี้

๑. โจทกาโภคะ : นนุ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อาคโต.

(นำประโยคว่า กิญฺจาปิ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อาคโต มาเป็นโจทกาโภคะ)

๒. โจทนา : อถ กสฺมา รโหติ จกฺขุสฺส รโหติ วุตฺตํ.

(นำประโยคหน้า คือ รโหติ จกฺขุสฺส รโห มาเป็นโจทนา)

๓. ปริหาราโภคะ : จกฺขุสฺเสว ปน รหสฺส "รโห"ติ อิธ อธิปฺเปตตฺตา.

(นำประโยคว่า จกฺขุสฺเสว ปน รโห "รโห"ติ อิธ อธิปฺเปโต มาเป็นปริหาราโภคะ โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์เป็นบทเหตุ)

๔. ปริหาระ : ตสฺมา รโหติ จกฺขุสฺส รโหติ วุตฺตํ.

(นำประโยคหน้า คือ รโหติ จกฺขุสฺส รโห มาเป็นปริหาระ)

สเจปิ หิ ปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิญฺญู ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตึ กโรติ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐุํ, ตาทิเส อนฺโตทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ. สมีเป ฐิโตปิ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ, อิตฺถีนํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว, เตน วุตฺตํ "รโหติ จกฺขุสฺส รโห"ติ.

กล่าวคือ แม้ถ้าบุรุษรู้เดียงสานั่งอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดบานประตูไว้ก็ป้องกันอาบัติภิกษุไม่ได้ แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ คนตาบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลับตา)

คำว่า สเจปิ หิ ฯเปฯ น กโรติเยว (กล่าวคือ แม้ถ้าบุรุษรู้เดียงสา ฯลฯ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่ออธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึงที่ลับตาเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุรุษอยู่ในที่ไหนจึงป้องกันอาบัติไม่ได้

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึงที่ลับตาเท่านั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้บุรุษรู้เดียงสานั่งอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดบานประตูไว้ ก็ป้องกันอาบัติภิกษุไม่ได้ แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตซัดส่ายก็ตาม หรือหลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ คนตาบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน

คำว่า ยตฺถ ปน ฯเปฯ อนาปตฺตึ กโรติ (แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้) ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงลักษณะที่ป้องกันอาบัติได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า บุรุษอยู่ในสถานที่ไหนจึงกันอาบัติได้ จัดเป็น *ประโยคอันวยะ* ส่วนประโยคหน้าเป็น *ประโยคพยติเรกะ* เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธ

คำว่า สมีเป ฐิโตปิ ฯเปฯ น กโรติ (คนตาบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คนตาบอดที่อยู่ใกล้กัน และคนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ย่อมป้องกันอาบัติได้หรือไม่
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อนั้นอย่างไร

อธิบายว่า คนบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็กันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็กันอาบัติไม่ได้

คำว่า อิตฺถีนํ ฯเปฯ น กโรติเยว (ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน) กล่าวอีกฝ่ายหนึ่ง คือ การที่หญิงร้อยคนป้องกันอาบัติไม่ได้อื่นจากฝ่ายแรก คือ บุรุษที่ป้องกันอาบัติได้และไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ หญิงตั้งร้อยคนป้องกันอาบัติได้หรือไม่
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ หญิงเหล่านั้นกันอาบัติได้และไม่ได้เหมือนบุรุษหรือไร

อธิบายว่า หญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน

คำเป็นต้นว่า เตน วุตฺตํ กล่าวไว้เพื่อแสดงคำลงท้ายที่เรียกว่า นิคมนะ ในเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า ท่านกล่าว *ประโยคสังเขปะ* ไว้ก่อน แล้วอธิบายด้วย *ประโยควิตถาระ* ว่า สเจปิ หิ เป็นต้น หลังจากนั้นจึงแสดงคำลงท้ายด้วยประโยคว่า เตน วุตฺตํ เป็นต้น

คำว่า สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ (คนตาดีแม้มีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม) หมายถึง คนตาดีที่คิดเรื่องอื่นในใจอย่างเผลอสติ หรือคนตาดีที่นั่งหลับอยู่ แต่หลับไม่สนิท โดยเป็นการหลับแบบ ‘หลับนก’ ซึ่งจิตยกขึ้นสู่วิถีเป็นครั้งคราว จึงลืมตาบ้าง หลับตาบ้าง

คำว่า จกฺขุมา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ (คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่) หมายถึง คนตาดี

ที่นอนหลับสนิทจริงๆ ในขณะเกิดภวังคจิต กล่าวคือ คำว่า นิทฺทายนฺโต (หลับ) ในประโยคนี้หมายถึงการหลับสนิท เพราะมีคำว่า นิปชฺชิตฺวา (นอน) ประกอบร่วมด้วย แต่คำว่า นิทฺทายนฺโต ในประโยคหน้าหมายถึงการหลับไม่สนิท เพราะเป็นการหลับในอิริยาบถนั่ง คือ นั่งหลับ ที่จริงแล้ว การนอนที่หลับสนิทต้องอยู่ในอิริยาบถนอนเท่านั้น เนื่องด้วยภวังคจิตไม่อาจทรงอิริยาบถไว้เหมือนจิตที่ขึ้นสู่วิถี เวลาเกิดภวังคจิตจึงเป็นช่วงที่ร่างกายต้องนอนลงเท่านั้น

คำว่า อิตฺถีนํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว (ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน) หมายความว่า หญิงทั้งหลายมักปกปิดโทษคือเมถุนของกันและกัน จะเห็นได้ว่า เมื่อภิกษุนอนเปิดประตูที่ป่ามหาวัน เมืองเวสาลี หญิงหลายคนได้เสพเมถุนกับภิกษุที่นอนหลับสนิทอยู่แล้วหลีกไป

คำอธิบาย ปฏิจฺฉนฺเน อาสเน

ปฏิจฺฉนฺเน อาสเนติ กุฏฺฏาทีหิ ปฏิจฺฉนฺโนกาเส.

คำว่า ปฏิจฺฉนฺเน อาสเน (ในอาสนะที่กำบัง) หมายความว่า ในสถานที่กำบังด้วยฝาเป็นต้น

คำว่า กุฏฺฏาทีหิ (ด้วยฝาเป็นต้น) อธิบายกรณะของ ปฏิจฺฉนฺน ศัพท์

คำว่า โอกาเส ใน ปฏิจฺฉนฺโนกาเส อธิบายว่า อาสน (ที่นั่ง) คือ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งอาจเป็นได้ทั้งที่นั่งและที่นอน ไม่จำกัดว่าต้องเป็นที่นั่งเท่านั้น

ในกังขาวิตรณีคัณฐิ (หน้า ๑๙๓) กล่าวไว้ว่า ท่านอธิบาย อาสเน ว่า โอกาเส เพื่อจะแสดงรูปวิเคราะห์อธิกรณสาธนะของ อาสน ศัพท์ว่า

- อาคนฺตฺวา สยนฺติ เอตฺถาติ อาสนํ = สถานที่มานอนชื่อว่า อาสนะ

(อา บทหน้า + สิ ธาตุ (สเย = นอน) + ยุ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

แต่ผู้แปลคิดว่า อาสน ศัพท์ปรากฏในความหมายว่า ที่นั่ง และมักใช้ร่วมกับ สยน ศัพท์เป็นรูปว่า สยนาสน (ที่นอนและที่นั่ง) อีกทั้งประกอบรูปศัพท์มาจาก อาส ธาตุ (อุปเวสเน = เข้าไป) มีรูปวิเคราะห์ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาฎีกา (คาถา ๓๑๑) ว่า

- อาสเต อสฺมินฺติ อาสนํ = บุคคลย่อมเข้าไปในที่นี้ เหตุนั้น ที่นั้นชื่อว่า อาสนะ

นอกจากนั้น ในสิกขาบทยังมีข้อความที่เกี่ยวกับการนั่งว่า นิสชฺชํ กปฺเปยฺย (พึงทำการนั่ง)

ดังนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงไม่อธิบายอรรถของ อาสน ศัพท์ไว้โดยตรง เพราะเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว จึงอธิบายด้วย โอกาส ศัพท์ที่แปลว่า “สถานที่” เท่านั้น

คำอธิบาย อลํกมฺมนิเย

อลํกมฺมนิเยติ กมฺมกฺขมํ กมฺมโยคฺคนฺติ กมฺมนิยํ, อลํ ปริยตฺตํ กมฺมนิยภาวายาติ อลํกมฺมนิยํ, ตสฺมึ อลํกมฺมนิเย. ยตฺถ อชฺฌาจารํ กโรนฺตา สกฺโกนฺติ ตํ กมฺมํ กาตุํ, ตาทิเสติ อตฺโถ.

คำว่า อลํกมฺมนิเย (พอจะทำการได้) มีรูปวิเคราะห์ว่า

คำว่า กัมมนิยะ คือ ควร กล่าวคือ เหมาะในกรรม

คำว่า อลังกัมมนิยะ คือ สามารถเพื่อความเป็นอาสนะควรในกรรม [มีการเสพเมถุนเป็นต้น] [ภิกษุใดนั่ง]ในอาสนะนั้นพอจะทำการได้กับมาตุคาม หมายความว่า บุคคลจะกระทำอัชฌาจาร (ความประพฤติล่วงละเมิด) ในสถานที่ใด ย่อมทำกรรมนั้นได้ [ภิกษุใดนั่ง]ในสถานที่นั้น

ท่านอธิบาย อลํกมฺมนิย ศัพท์ ดังนี้

๑. คำว่า อลํกมฺมนิย (สามารถเพื่อความเป็นอาสนะควรในกรรม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กมฺมนิ ขมํ กมฺมนิยํ (กมฺม ศัพท์ + อิย ปัจจัยใน ขม ตัทธิต ลง น เป็นอาคมดังคำว่า อตฺตโน อิทํ อตฺตนิยํ = ของนี้เพื่อตน <อตฺต ศัพท์ + อิย ปัจจัย> ลง อิย ปัจจัยในอรรถว่า ขม (ควร) เพราะอธิบายด้วยคำว่า กมฺมกฺขมํ)
- อลํ กมฺมนิยาย อลํกมฺมนิยํ (จตุตถีตัปปุริสสมาส) เพราะอธิบายว่า อลํ กมฺมนิยภาวาย

๒. ความหมายว่า ควร ของ ขม ศัพท์ ก็คือ เหมาะสม นั่นเอง เพราะอธิบายว่า กมฺมโยคฺคํ

๓. อลํ นิบาตเป็นไปในความหมายว่า ปริยตฺต (สามารถ) เพราะอธิบายว่า ปริยตฺตํ

๔. คำว่า กมฺมนิย ใน อลํกมฺมนิย เป็นภาวปธาน คือ ศัพท์ที่มีกิริยาเป็นประธาน เพราะอธิบายว่า กมฺมนิยภาวาย คำว่า ภาวปธาน คือ ศัพท์ที่มีกิริยาเป็นประธานดังกล่าว ไม่ใช่มีสถานที่เป็นประธานตามศัพท์ว่า กมฺมนิย (อาสนะควรในกรรม) เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *อเภโทปจาระ*

คือ การกล่าวไว้โดยไม่ต่างกัน (ในบางแห่งกล่าวถึงสิ่งที่ต่างกันให้เหมือนกัน หรือการกล่าวถึงสิ่งที่เหมือนกันให้ต่างกัน) ซึ่งที่นี้เป็นการกล่าวสถานที่นั่ง แต่มุ่งหมายถึงกิริยาปกปิดการเสพเมถุนเป็นต้น เพราะท่านอธิบายด้วย ภาว ศัพท์ในคำว่า กมฺมนิยภาวาย (เพื่อความเป็นอาสนะควรในกรรม)

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า กมฺมนิย ใน อลํกมฺมนิย ชื่อว่า ภาวโลปะ คือ การลบ ภาว ศัพท์ โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- กมฺมนิยสฺส ภาโว กมฺมนิยํ = ความเป็นอาสนะควรแก่กรรม ชื่อว่า กัมมนิยะ
  (จตุตถีตัปปุริสอุตตรโลปสมาส ลบ ภาว ศัพท์หลัง)

อุทาหรณ์ของอเภโทปจาระ ได้แก่

- สิลาปุตฺตกสฺส สรีรํ (แท่งลูกหินบด)

คำว่า สรีรํ (แท่ง) ก็คือ ลูกหินบด นั่นเอง ไม่ใช่อย่างอื่น แต่คำนี้กล่าวถึงสิ่งเดียวกันคือลูกหินบดให้ต่างกันเหมือนเป็นสองสิ่ง

- กณิการสฺส ทารุ (ไม้แห่งต้นกรรณิการ์)

ความจริง ไม้ ก็คือ ต้นกรรณิการ์ นั่นเอง ไม่ต่างกัน แต่คำนี้กล่าวถึงสิ่งเดียวกันคือต้นกรรณิการ์ให้ต่างกันเหมือนเป็นสองสิ่ง ซึ่งต่างจากคำว่า รญฺโญ ปุตฺโต (บุตรของพระราชา) ซึ่งหมายถึงบุคคลสองคน

ท่านแสดงวจนัตถะ คือ เนื้อความของศัพท์ ซึ่งก็คือรูปวิเคราะห์ ด้วยคำว่า อลํกมฺมนิเยติ เป็นต้นแล้ว บัดนี้ จะแสดงปทัตถะ คือ เนื้อความของบทว่า อลํกมฺมนิย จึงกล่าวว่า ยตฺถ อชฺฌาจารํ ฯเปฯ ตาทิเส (บุคคลจะกระทำอัชฌาจารในสถานที่ใด ย่อมทำกรรมนั้นได้ [ภิกษุใดนั่ง]ในสถานที่นั้น) อธิบายว่า กรรมในเรื่องนี้คืออัชฌาจาร ได้แก่ ความประพฤติล่วงละเมิดมีการเสพเมถุนและการสัมผัสกายหญิงเป็นต้น ไม่ใช่อุโบสถกรรมเป็นต้น

ตามหลักฐปนาติกะ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าววจนัตถะของ อลํกมฺมนิย ศัพท์ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ปทัตถะของคำนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงปทัตถะของคำนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยตฺถ อชฺฌาจารํ ฯเปฯ ตาทิเส อธิบายว่า เราได้แสดงปทัตถะของคำนั้นด้วยประโยคนี้

คำอธิบาย นิสชฺชํ กปฺเปยฺย

นิสชฺชํ กปฺเปยฺยาติ นิสชฺชํ กเรยฺย, นิสีเทยฺยาติ อตฺโถ.

คำว่า นิสชฺชํ กปฺเปยฺย แปลว่า พึงทำการนั่ง หมายความว่า พึงนั่ง

ท่านอธิบาย นิสชฺชํ กปฺเปยฺย ดังนี้

๑. กปฺป ธาตุมีความหมายว่า กระทำ เพราะอธิบายด้วยคำว่า กเรยฺย โดยเปลี่ยนจาก กปฺป ธาตุเป็น กร ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า กระทำ มากกว่า กปฺป ธาตุที่มีความหมาย ๓ ประการ คือ ดำริ, กระทำ และตัด

๒. ความหมายว่า "ทำการนั่ง" ก็คือ นั่ง การอธิบายในลักษณะนี้ไม่ใช่การอธิบายอรรถของบท แต่เป็นการขยายความให้เข้าใจชัดเจนขึ้น โดยมุ่งอธิบายว่า ในคำว่า กมฺมํ กเรยฺย (ทำงาน) กิริยากระทำและงานเป็นคนละอย่างกัน โดยกิริยาทำเป็นอากัปกิริยาทางกาย ส่วนงานเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ แต่ความหมายว่า ทำการนั่ง เป็นสิ่งเดียวกัน คือ การนั่งนั้นเอง

เอตฺถ จ สยนมฺปิ นิสชฺชาย เอว สงฺคหิตํ.

อนึ่ง แม้การนอนก็นับเข้าด้วยการนั่งนั้นเองในปาฐะว่า นิสชฺชํ กปฺเปยฺย นี้

บุคคลนั่งแล้วจึงนอนได้ จะนอนก่อนนั่งไม่ได้ ดังนั้น แม้ตรัสถึงการนั่งอย่างเดียวด้วยคำว่า นิสชฺชํ ก็รวมไปถึงการนอนอีกด้วย ดังคำอธิบายฎีกาใหม่ว่า

ยสฺมา นิสีทิตฺวาว นิปชฺชติ, ตสฺมา นิปชฺชนมฺปิ อนฺโตกตฺวา "นิสชฺชํ กปฺเปยฺยา"ติ วุตฺตนฺติ ทสฺเสตุํ "เอตฺถ จา"ติอาทิมาห.[๑]

"ภิกษุนั่งแล้วทีเดียวจึงนอน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เอตฺถ จ เป็นต้น เพื่อแสดงว่า พระผู้มีพระภาคทรงกระทำแม้การนอนเข้าไว้ภายใน แล้วตรัสว่า นิสชฺชํ กปฺเปยฺย (ทำการนั่ง)"

ประโยคว่า เอตฺถ เป็นต้นกล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงถือเอาการนั่งเท่านั้นหรือ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๗

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยตรงว่า นิสชฺชํ เท่านั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้การนอนก็นับเข้าด้วยการนั่งนั้นเองในปาฐะว่า นิสชฺชํ กปฺเปยฺย นี้ เพราะภิกษุนั่งแล้วจึงนอน

คำอธิบาย สทฺเธยฺยวจสา

สทฺเธยฺยวจสาติ สทฺธาตพฺพวจนา, อริยสาวิกาติ อตฺโถ.

คำว่า สทฺเธยฺยวจสา แปลว่า ผู้มีวาจาเชื่อถือได้ หมายความว่า พระอริยสาวิกา

ท่านอธิบาย สทฺเธยฺยวจสา ดังนี้

๑. คำว่า สทฺเธยฺย ลง ณฺย ปัจจัยในกรรมสาธนะ เพราะอธิบายด้วย ตพฺพ ปัจจัยในคำว่า สทฺธาตพฺพ

๒. คำว่า สทฺเธยฺย เชื่อมสมาสกับ วจ ศัพท์ เป็นกรรมธารยสมาส เพราะอธิบายด้วยศัพท์ที่มีวิภัตติเดียวกันว่า สทฺธาตพฺพวจนา (ผู้มีวาจาเชื่อถือได้)

๓. คำว่า สทฺเธยฺยวจสา (ผู้มีวาจาเชื่อถือได้) คือ พระอริยสาวิกาเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้เท่านั้น ไม่ใช่หญิงทั่วไปผู้มีวาจาเชื่อถือได้

คำว่า สทฺเธยฺยวจสา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สทฺธาตพฺโพติ สทฺเธยฺโย.

(สํ บทหน้า + ธา ธาตุ (ธารเณ = ทรงไว้) + ณฺย ปัจจัยในกรรมสาธนะ แปลง ณฺย ปัจจัยกับ อา เป็น เอยฺย)

- สทฺเธยฺโย วโจ เอติสฺสาติ สทฺเธยฺยวจสา (ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส ลง ส เป็นอาคม)

การลง ส เป็นอาคมใน วจสา เป็นลักษณะหนึ่งของมโนคณะ (กลุ่มศัพท์มี มน ศัพท์เป็นเบื้องต้น หรือ ศัพท์ที่แจกตาม มน ศัพท์) มี ๓ ลักษณะ คือ

๑. มีรูปว่า สา, โส และ สิ ใน นา, ส และ สฺมึ วิภัตติ เช่น มนสา, มนโส, มนสิ; วจสา, วจโส, วจสิ เป็นต้น

๒. แปลง อํ เป็น โอ ในกรรมของกริยา เช่น ยโส ลทฺธา น มชฺเชยฺย (เมื่อได้ยศแล้วไม่ควรลืมตน) เป็นต้น

๓. แปลง อ เป็น โอ ในท่ามกลางสมาสและตัทธิต เช่น มโนเสฏฺฐา (มีใจเป็นเลิศ), มโนมยา (สำเร็จด้วยใจ), อโยปตฺโต (บาตรเหล็ก) เป็นต้น

รูปว่า วจสา ลง ส เป็นอาคมเช่นเดียวกับ มนสา, มนโส หรือ มนสิ เป็นต้น ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๑๘๔) ว่า ส สเร วาคโม (ลง ส เป็นอาคมท้ายศัพท์มโนคณะ เป็นต้นในเพราะสระหลังตามสมควร) ที่จริงแล้ว รูปว่า สา, โส, สิ ที่ท่านกล่าวถึงในลักษณะอย่างแรก ระบุถึงการลง ส เป็นอาคมในรูปเหล่านั้น แต่ก็อาจลง ส เป็นอาคมในเพราะสระหลังที่เป็นวิภัตติ คือ อา ที่แปลงจาก นา วิภัตติ, โอ ที่แปลงจาก ส วิภัตติ และ อิ ที่แปลงจาก สฺมึ วิภัตติ หรืออาจเป็น อา ที่เป็นอิตถีปัจจัยก็ได้

มีข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้ในสัททนีติปกรณ์ (ปทมาลา) ว่า

เย เต นา-ส-สฺมึวิสเย สา-โส-สฺยนฺตา ภวนฺติ จ
สมาสตทฺธิตนฺตตฺเต มชฺโฌการา จ โหนฺติ หิ.

โสการนฺตปโยคา จ กฺริยาโยคมฺหิ ทิสฺสเร
เอวํวิธา จ เต สทฺทา เญยฺยา "มโนคโณ" อิติ.[๑]

"ศัพท์เหล่าใดมีรูป สา, โส และ สิ อยู่ท้าย ในวิสัยแห่ง นา, ส และ สฺมึ วิภัตติ และมี โอ อักษรในท่ามกลางเมื่อมีความเป็นบทสมาสหรือมีตัทธิตปัจจัยอยู่หลัง ทั้งปรากฏอุทาหรณ์ที่มี โอ อักษรอยู่ท้ายในการประกอบกับกริยา ศัพท์เหล่านั้นซึ่งมีลักษณะอย่างนี้ พึงทราบว่า มโนคณะ"

คำว่า อริยสาวก มีความหมาย ๒ ประการ คือ

- สาวกผู้เป็นพระอริยะ = อริโย จ โส สาวโก จาติ อริยสาวโก.
  (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)
- สาวกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอริยะ = อริยสฺส สาวโก อริยสาวโก.
  (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

ความหมายทั้งสองประการนี้ระบุถึงสาวกผู้สดับขันธ์ อายตนะ และธาตุเป็นต้นแล้วได้บรรลุวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ เพราะฉะนั้น ในปทภาชนีย์ของสิกขาบทนี้จึงตรัสอธิบาย อริยสาวิกา ว่า

อาคตผลา อภิสเมตาวินี วิญฺญาตสาสนา.[๒]

"ผู้มีผลปรากฏแล้ว ผู้รู้แจ้ง ผู้เข้าใจคำสอน"

---

[๑] นีติ.ปท. ๑๙๓

[๒] วิ.มหา. ๑/๔๔๕/๓๓๔

คำอธิบาย นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโน

นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโนติ กิญฺจาปิ เอวรูปา อุปาสิกา ทิสฺวา วทติ, อถ โข ภิกฺขุ นิสชฺชํ ปฏิชานมาโนว ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน กาเรตพฺโพ, น อปฺปฏิชานมาโนติ อตฺโถ.

คำว่า นิสชฺชํ ภิกขุ ปฏิชานมาโน (ภิกษุนั้นยอมรับการนั่ง) หมายความว่า อุบาสิกาเช่นนี้เห็นแล้วกล่าวก็จริง แต่ภิกษุยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้นจึงควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง กล่าวคือ เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับ

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นิสชฺชํ ภิกขุ ปฏิชานมาโน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นจะยอมรับการนั่งหรือไม่ก็ตาม ก็ควรถูกปรับอาบัติ เพราะอุบาสิกาเช่นนี้มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า นิสชฺชํ ภิกขุ ปฏิชานมาโน

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า นิสชฺชํ ภิกขุ ปฏิชานมาโนว ฯเปฯ น อปฺปฏิชานมาโน อธิบายว่า อุบาสิกาเช่นนี้เห็นแล้วกล่าวก็จริง แต่ภิกษุยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้น จึงควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับอาบัติ

โดยเหตุที่ท่านประกอบใช้ กิญฺจาปิ และ อถ โข ที่แสดงสัมภาวนาและครหาตามลำดับ จึงอาจทำวากยานุสัมพันธ์ตามหลักอาโภคาทิจตุกกะ (หมวด ๔ มีอาโภคะเป็นต้น) ดังนี้

๑. โจทกาโภคะ คือ นนุ เอวรูปา อุปาสิกา ทิสฺวา วทติ (อุบาสิกาเช่นนี้เห็นแล้วกล่าวมิใช่หรือ) [เปลี่ยน กิญฺจาปิ เป็น นนุ]

๒. ปุจฉา คือ กสฺมา นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโนติ วุตฺตํ (เหตุใดจึงตรัสว่า นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโน) [เพิ่ม กสฺมา ในปุจฉา]

๓. ปริหาราโภคะ คือ นนุ ภิกฺขุ นิสชฺชํ ปฏิชานมาโนว ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน กาเรตพฺโพ, น อปฺปฏิชานมาโน (ภิกษุยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้น จึงควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับมิใช่หรือ) [เปลี่ยน อถ โข เป็น นนุ]

๔. ปริหาระ คือ ตสฺมา นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโนติ วุตฺตํ (ดังนั้น จึงตรัสว่า นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโน) [เพิ่ม ตสฺมา ในปริหาระ]

ประโยคคู่ คือ กิญฺจาปิ และ อถ โข เหล่านี้

- ถ้าประโยคหน้าแสดง *สัมภาวนา* ประโยคหลังก็แสดง *ครหา*
- ถ้าประโยคหน้าแสดง *ครหา* ประโยคหลังก็แสดง *สัมภาวนา*

จะเห็นได้ว่า ในเรื่องนี้

ประโยคหน้าแสดงสัมภาวนา : การชมเชยว่าอุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้เช่นนี้ได้กล่าวไว้

ประโยคหลังแสดงครหา : การตำหนิว่าไม่ควรเชื่อคำของอุบาสิกาทั้งหมด ต้องสอบถามภิกษุว่ายอมรับการนั่งหรือไม่ เพราะการมองเห็นอาจไม่ชัดเจนก็ได้

ศัพท์ว่า กิญฺจาปิ และ อถ โข มักใช้แสดงการที่ผู้โจทก์ไม่ชอบศัพท์ เนื้อความ เหตุ หรือ ผล ที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า หรือประโยคในเรื่องจากพระบาลีตามสมควร ในเรื่องนี้เป็นการไม่ชอบเนื้อความ คือ การที่อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้เห็นภิกษุนั่งกับมาตุคามนั้นแล้ว กล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์

แม้ในพระบาลีจะปรากฏคำว่า ปฏิชานมาโน (ยอมรับ) โดยที่ไม่มี เอว ศัพท์ แต่ในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความด้วยการประกอบ เอว ศัพท์เป็นรูปว่า ปฏิชานมาโนว (ยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้น) เพราะถ้อยคำทั้งปวงประกอบด้วยเนื้อความของ เอว ศัพท์ ตามกฎทั่วไปว่า สพฺพวากฺยํ สาวธารณํ (ถ้อยคำทั้งหมดเป็นไปกับด้วยอวธารณะ) ดังนั้น ท่านจึงแสดง *นิวัตเตตัพพัตถะ* คือ เนื้อความที่ควรห้าม ของ เอว ศัพท์ในเรื่องนี้ว่า น อปฺปฏิชานมาโนติ อตฺโถ (กล่าวคือ เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับ) โปรดดูคำอธิบายของกฎทั่วไปข้างต้นในคำว่า อุโปสโถ ที่กล่าวมาแล้วในประโยคว่า อชฺชุโปสโถ ปนฺนรโส

ในฎีกาใหม่ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า น อปฺปฏิชานมาโน (เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับ) หมายความว่า แม้อุบาสิกาที่มีวาจาเชื่อถือได้จะกล่าวโทษเช่นนั้น ถ้าภิกษุไม่ยอมรับการนั่ง ก็ไม่ควรถูกปรับอาบัติ อนึ่ง ข้อความนี้กล่าวระบุถึงภิกษุผู้เป็นลัชชีบุคคล คือ บุคคลผู้มีความละอาย ถ้าเป็นพระอลัชชีก็ต้องพิจารณาคำให้การที่กล่าวไว้ทั้งก่อนและหลัง แล้วควรตัดสินว่าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ หรือเป็นผู้บริสุทธิ์ มีหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ในคัมภีร์บริวารว่า

ปฏิญฺญา ลชฺชีสุ กตา อลชฺชีสุ เอวํ น วิชฺชติ
พหุมฺปิ อลชฺชี ภาเสยฺย วตฺตานุสนฺธิเตน การเย.

“คําปฏิญญาย่อมถูกกระทําไว้ในลัชชีบุคคลทั้งหลาย คําปฏิญญานั้นย่อมไม่มีอย่างนั้นในพระอลัชชี พระอลัชชีพึงกล่าวคําจํานวนมาก แต่พระวินัยธรพึงตัดสินด้วยการเชื่อม[ข้อความ]ของผู้กล่าว”[๑]

คําอธิบาย เยน วา สา เป็นต้น

เยน วา สาติ นิสชฺชาทีสุ อากาเรสุ เยน วา อากาเรน สทฺธึ เมถุนาทีนิ อาโรเปตฺวา สา อุปาสิกา วเทยฺย, ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ, เอวรูปายปิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อากาเรน น กาเรตพฺโพติ อตฺโถ. กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อญฺญถาปีติ.

คําว่า เยน วา สา (อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้น กล่าวโทษด้วยอาการใด) หมายความว่า อุบาสิกานั้นกล่าวโทษยกขึ้นสู่การล่วงละเมิดมีการเสพเมถุนเป็นต้นพร้อมกับอาการใดในอาการมีการนั่งเป็นต้นพึงกล่าวโทษ ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้นจึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น คือ ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคํากล่าวแม้ของอุบาสิกาเช่นนั้น

ถามว่า : เพราะเหตุไร

ตอบว่า : เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรือเป็นอย่างอื่นก็ได้

วา ศัพท์ในประโยคว่า เยน วา สา ทําหน้าที่ วิกัปปนะ คือ แสดงความไม่แน่นอน โดยประโยคหน้ากล่าวว่า อุบาสิกานั้นกล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่าง จึงควรปรับอาบัติด้วยการยอมรับการนั่งของภิกษุว่าตนนั่งสองต่อสองกับมาตุคามจริง แต่ประโยคนี้กล่าวถึงการกล่าวโทษพร้อมกับอาการมีการนั่งเป็นต้นในอาการ ๔ อย่าง คือ การยืน เดิน นั่ง และนอน สองต่อสองกับมาตุคาม ดังคําอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

น เกวลํ ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน โจทนายเมว เอวํ ปฏิญฺญาย กาเรตพฺโพ, อถ โข

---

[๑] วิ.ป. ๘/๓๕๙/๓๓๓

นิสชฺชาทินา อาการेน สทฺธึ โจทนายปีติ ทสฺเสตุํ “เยน วา สา สทฺเธยฺยวจสา อุปาสิกา วเทยฺย, เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ”ติ วุตฺตํ. เตเนวาห “นิสชฺชาทีสุ อาการेสู”ติอาทิ.[๑]

“พระพุทธองค์ตรัสว่า เยน วา สา สทฺเธยฺยวจสา อุปาสิกา วเทยฺย, เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ (อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้น กล่าวโทษด้วยอาบัติใด ภิกษุนั้นควรถูกปรับด้วยอาบัตินั้น) เพื่อแสดงว่า ภิกษุไม่ควรถูกปรับอาบัติด้วยการยอมรับ[การนั่ง]อย่างนี้ในการโจทด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่างเท่านั้น แต่ควรถูกปรับอาบัติแม้ด้วยการโจทพร้อมกับอาการมีการนั่งเป็นต้น ฉะนั้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า นิสชฺชาทีสุ อาการेสุ (ในอาการมีการนั่งเป็นต้น)”

ตามหลักสังวัณณนา คำว่า นิสชฺชาทีสุ อาการेสุ เป็นต้น อธิบายข้อความในประโยคว่า เยน วา สา เป็นต้น ดังนี้

- คำว่า เยน เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อาการेน เพราะอธิบายด้วยคำว่า เยน อาการेน
- คำว่า สา เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อุปาสิกา เพราะอธิบายว่า สา อุปาสิกา
- คำว่า เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ ต้องเพิ่มปาฐเสสะที่ติดตามมาจากประโยคหน้าโดยอธิการนัยว่า ปฏิชานมาโน เพราะอธิบายว่า ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ (ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้นจึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอตฺถ จ “ปฏิชานมาโน”ติ อวุตฺเตปิ อธิการตฺตา “ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ”ติ วุตฺตํ.[๑]

“อนึ่ง แม้พระผู้มีพระภาคจะไม่ตรัสว่า ปฏิชานมาโน (เมื่อยอมรับ) ในพากย์นี้ ท่านก็กล่าวว่า ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ (ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้นจึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น) เพราะเป็นศัพท์ติดตามมา”

คำเป็นต้นว่า กสฺมา. ยสฺมา ฯเปฯ อญฺญถาปีติ (ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรืออย่างอื่นก็ได้) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า พระวินัยธรควรปรับอาบัติตามคำของอุบาสิกาเช่นนี้ เพราะเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้มิใช่หรือ ตามหลักประโยคเป็นการแสดงเหตุในการที่พระวินัยธรไม่ปรับอาบัติตามคำของอุบาสิกานั้นว่า ภิกษุเมื่อยอมรับจึงปรับอาบัติได้ ถ้าไม่ยอมรับก็ปรับอาบัติไม่ได้ แม้อุบาสิกาเช่นนี้เป็นพระโสดาบัน ผู้ไม่ถึงอคติ ๔ คำพูดของท่านจึงแน่นอนไม่

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๗

แปรปรวน แต่การเห็นของท่านอาจไม่แน่นอน เพราะอาจเห็นคนที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายคลึงกันได้ การยอมรับการนั่งหรือยอมรับอาการนั่งเป็นต้นในอิริยาบถ ๔ ของภิกษุจึงเป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้

ดังคำอธิบายในกังขาฎีกาใหม่ (หน้า ๒๘๗) ว่า

ตถารูปาย อุปาสิกาย วจเน อญฺญถตฺตาภาวโต ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อญฺญถาปิ โหตีติ ทสฺสเน อญฺญถตฺตสมฺภวํ ทสฺเสติ.

“ท่านแสดงความมีได้แห่งความแปรปรวนในการเห็นว่า ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรืออย่างอื่นก็ได้ เพราะไม่มีความแปรปรวนในถ้อยคำของอุบาสิกาเช่นนั้น”

ประโยคว่า กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อญฺญถาปิ อาจแต่งเป็นประโยคเดียวกันกับประโยคหน้า โดยมีรูปว่า

เอวรูปายปิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อาการเรน น กาเรตพฺโพ ทิฏฺฐสฺส นาม ตถาปิ อญฺญถาปิ ภูตตฺตา.

“ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคำกล่าวแม้ของอุบาสิกาเช่นนั้น เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรืออย่างอื่นก็ได้”

โดยเปลี่ยน ทิฏฺฐํ เป็นบทภาวาทิสัมพันธ์ว่า ทิฏฺฐสฺส และเปลี่ยน โหติ เป็นบทแสดงเหตุว่า ภูตตฺตา กล่าวคือ การใช้คำแสดงเหตุในภาษาบาลีมี ๒ ประเภท ดังนี้

๑. เหตุกุจฉินัย วิธีที่มีเหตุอยู่ภายใน คือ ใช้คำที่ลงวิภัตติแสดงเหตุอันได้แก่ ตติยาวิภัตติ ปัญจมีวิภัตติ หรือสัตตมีวิภัตติ เช่น พุทฺโธ สพฺพญฺญุตญาณลาเภน ธมฺมํ เทเสติ (พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพราะทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ)

๒. เหตุปิฏฐินัย วิธีที่มีเหตุอยู่ภายนอก คือ ใช้คำแสดงเหตุว่า กสฺมา (เพราะเหตุไร), ยสฺมา (เพราะเหตุใด) เป็นต้น เช่น พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ. กสฺมา. สพฺพญฺญุตญาณสฺส ลาภี (พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ)

คำอธิบาย อยํ ธมฺโม อนิยโต

อยํ ธมฺโม อนิยโตติ ติณฺณํ อาปตฺตีนํ ยํ อาปตฺตึ วา วตฺถุํ วา ปฏิชานาติ, ตสฺส วเสน กาเรตพฺพตาย อนิยโต.

คำว่า อยํ ธมฺโม อนิยโต (อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต) หมายความว่า ภิกษุยอมรับอาบัติใดหรืออาการใดในอาบัติทั้ง ๓ [อาบัตินี้] ชื่อว่า อนิยต (อาบัติไม่แน่นอน) เพราะเป็นอาบัติที่ควรตัดสินตามอาบัติหรืออาการนั้น

เมื่ออุบาสิกาโจทท้วงภิกษุด้วยอาบัติ ๓ ข้อ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุนั้นอาจยอมรับอาบัติที่ตนต้องจริงๆ หรือยอมรับการนั่งตามที่อุบาสิกากล่าวไว้ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงควรปรับอาบัติตามที่ภิกษุยอมรับ แม้ว่าภิกษุจะไม่ยอมรับอาบัติ แต่ยอมรับการนั่ง ก็ต้องปรับอาบัติตามที่อุบาสิกากล่าว

ประโยคข้างต้นในคัมภีร์อรรถกถามุ่งจะแสดงว่าอาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต คือ อาบัติที่ไม่แน่นอน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- น นิยโตติ อนิยโต = อาบัติที่ไม่แน่นอน ชื่อว่า อนิยต

เพราะเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนว่าภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ไม่ใช่อาบัติที่ให้ผลไม่แน่นอน เพราะไม่เกี่ยวกับการให้ผล ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อเนกํสิกตาย น นิยโตติ อนิยโต. เตนาห “ติณฺณํ อาปตฺตีนนฺ”ติอาทิ.[๑]

“อาบัติที่ไม่แน่นอน ชื่อว่า อนิยต เพราะความมีหลายส่วน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ติณฺณํ อาปตฺตีนํ เป็นต้น”

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัติชื่อว่า อนิยต คืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต (อาบัติไม่แน่นอน) เพราะมีการให้ผลไม่แน่นอนเหมือนคำว่า
  - นิยตา ธมฺมา (ธรรมที่ให้ผลแน่นอน)
  - อนิยตา ธมฺมา (ธรรมที่ให้ผลไม่แน่นอน)

หรือไร

อธิบายว่าอาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต เพราะเป็นอาบัติที่ควรตัดสินตามอาบัติหรืออาการนั่งที่ภิกษุยอมรับนั้น ไม่เกี่ยวกับการให้ผลของอาบัติ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๗

วตฺถุ ศัพท์ในที่นี้แปลว่า "อาการ" หมายถึง อาการนั่ง ตามนัยแรก หรือหมายถึงอาการนั่งเป็นต้นในอาการทั้ง ๔ คือ การยืน เดิน นั่ง และนอน ตามนัยที่สองซึ่งตรัสไว้ในประโยคว่า เยน วา สา ฯเปฯ คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแสดงอรรถของ วตฺถุ ศัพท์ไว้ ๔ ประการว่า

วตฺถุตฺตํ การเณ ทพฺเพ   ภูเภเท รตนตฺตเย.[๑]

"วตฺถุ ศัพท์ กล่าวไว้[โดยความเป็นนปุงสกลิงค์] ในความหมายว่า เหตุ, ทัพพะ (บุคคล, สิ่งของ), ประเภทแห่งแผ่นดิน (พื้นที่) และพระรัตนตรัย"

แม้ความหมายว่า อาการ จะไม่มีกล่าวไว้ในที่นี้ ก็ควรทราบว่ามีได้ เพราะอรรถที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาเป็นความหมายที่นิยมใช้มากในภาษาบาลีเท่านั้น ไม่ใช่ความหมายทั้งหมดของศัพท์ ในที่นี้จึงแปล วตฺถุ ศัพท์ว่า "อาการ" ตามคำแปลของกังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๑๒)

วตฺถุ ศัพท์ที่กล่าวถึงความหมายว่า รัตนตรัย เช่น วตฺถุตฺตย (พระรัตนตรัย) พบในคาถาว่า

วตฺถุตฺตยํ นมสฺสิตฺวา   ติภวาภินตารหํ
กริสฺสามหํ สทฺทตฺถ-   เภทจินฺตตฺถทีปนึ.[๒]

"ข้าพเจ้าขอนมัสการพระรัตนตรัย อันควรแก่ความเคารพในโลก ๓ จักประพันธ์คัมภีร์แสดงเนื้อความของสัททัตถเภทจินดา"

นอกจากนั้น ในที่บางแห่ง คันถรจนาจารย์ใช้เพียงคำว่า ตย ก็หมายถึง วตฺถุตฺตย ได้ พบในคำลงท้ายของอภิธานัปปทีปิกานิสสัยใหม่ (ฉบับวิสุทธาราม) ว่า

ตยํ สจฺจตมญฺญาตํ   สจฺจาภิญฺญานิโยชกํ
ภูมณฺฑเล อิมิสฺสาย   กโรตุ สุปฺปจารณํ.[๓]

"พระรัตนตรัยอันประกาศให้รู้ความเป็นสัจจะ อันให้ประกอบในการรู้สัจจะขอจงกระทำการท่องเที่ยวไปบนพ่างพื้นปฐพีด้วยคัมภีร์นี้"

คำว่า ตสฺส ในประโยคว่า ตสฺส วเสน กาเรตพฺพตาย อนิยโต ([อาบัตินี้]ชื่อว่า อนิยต เพราะเป็นอาบัติที่ควรตัดสินตามอาบัติหรืออาการนั้น) เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า วตฺถุสฺส และควรเพิ่มบทอิตถีลิงค์ว่า ตาย ที่เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อาปตฺติยา เข้ามาแปล จึงควรแปลเป็นรูปว่า ตสฺส วตฺถุสฺส วา (อาการนั้นก็ตาม) ตาย อาปตฺติยา วา (อาบัตินั้นก็ตาม) อย่างไรก็ตาม ท่านประกอบใช้

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๙๗๐   [๒] สทฺท.จินฺตา หน้า ๕   [๓] อภิธาน.นิสสัยใหม่ คาถา ๔๐๙

เป็นนปุงสกลิงค์ว่า ตสฺส ตาม วตฺถุสฺส ที่เป็นบทหลังในประโยคหน้าว่า ยํ อาปตฺตึ วา วตฺถุํ วา มีกฎในการประกอบลิงค์และพจน์ของสรรพนามและกริยาคุมพากย์ ดังนี้

๑. บทสรรพนามหรือวิเสสนะทั่วไปที่อยู่ข้างหน้า ต้องประกอบลิงค์และพจน์ตาม บทนามข้างหลังที่อยู่ติดกัน

- ยถา ปน ***โส ปาสาโณ*** วา ลตา วา นาคจฺฉติ, เอวํ สรีรมฺปิ นาคจฺฉติ.[๑]

"อนึ่ง ก้อนหินหรือเถาวัลย์นั้นย่อมมาไม่ได้ ฉันใด แม้สรีระก็มาไม่ได้ ฉันนั้น.

- สเจ หิ ***โส*** เอตสฺส สมีเป ***ฐิโต*** ปาสาโณ วา ลตา วา อาคจฺเฉยฺย, สรีรมฺปิ อาคจฺเฉยฺย.[๒]

"ที่จริงแล้ว ถ้าก้อนหินหรือเถาวัลย์นั้นที่อยู่ใกล้สรีระนั่นพึงมาได้ แม้สรีระก็พึงมาได้"

- ยถา หิ โอกาสฏฺฐานํ ผริตฺวา ***ฐิตํ อุทกํ*** วา วาลิกา วา "ทีฆมุทกํ ทีฆา วาลิกา, รสฺสมุทกํ รสฺสา วาลิกา"ติ วุจฺจติ,[๓]

"อุปมาเหมือนน้ำหรือทรายที่ตั้งแผ่ไปตลอดเนื้อที่แห่งหนึ่ง เขาก็เรียกว่า น้ำมาก ทรายมาก หรือน้ำน้อย ทรายน้อย ฉันใด"

- วิราคานุปสฺสนาติ ตทุภยทสฺสนวเสน ***ปวตฺตา วิปสฺสนา*** จ ***มคฺโค*** จ.[๔]

"วิปัสสนาและมรรคที่ดำเนินไปโดยเนื่องด้วยการรู้เห็นความดับไปในทุกๆ ขณะของสังขารและนิพพานทั้งสองอย่างนั้น ชื่อว่า วิราคานุปัสสนา"

๒. วิกติกัตตาที่อยู่ข้างหลัง ต้องประกอบลิงค์และพจน์ตาม บทนามข้างหน้าที่อยู่ติดกัน

กายทรเถ วูปสนฺเต กาโยปิ ***จิตฺตมฺปิ ลหุกํ*** โหติ.[๕]

"เมื่อความเร่าร้อนในกายสงบแล้ว ทั้งกายและจิตก็เบา"

อารทฺธวีริยสฺส กาโยปิ ***จิตฺตมฺปิ กมฺมนิยํ*** โหติ.[๖]

"ทั้งกายและจิตของผู้ปรารภความเพียรก็ควรแก่การงาน"

<คำว่า กมฺมนิยํ มองหาวิกติกัตตาว่า ธมฺมชาตํ>

---

[๑] วิสุทฺธิ. ๑/๒๐๔ [๒] วิสุทฺธิ. ๑/๒๐๔ [๓] วิสุทฺธิ. ๑/๒๙๖

[๔] วิสุทฺธิ. ๑/๓๑๖ [๕] วิสุทฺธิ. ๑/๓๐๘ [๖] วิสุทฺธิ. ๑/๓๐๗

ตโต อุคฺคเตน จ คนฺเธน อุทฺเทโกปิ ***มุขมฺปิ ทุคฺคนฺธํ ปูติกุณปสทิสํ*** โหติ.[๑]
"ทั้งกลิ่นเรอและกลิ่นปากก็พลอยเหม็นเช่นกลิ่นศพเน่าไปด้วยกลิ่นที่ฟุ้งมาจากท้องนั้น"
<คำว่า ทุคฺคนฺธํ และ ปูติกุณปสทิสํ มองหาวิกติกัตตาว่า ธมฺมชาตํ>

๓. กริยาคุมพากย์ที่อยู่ข้างหลัง ต้องประกอบลิงค์และพจน์ตาม บทนามข้างหน้าที่อยู่ติดกัน

- ปาทโธวนปปญฺจปริหารตฺถํ ปนสฺส เอกปฏลิกุปาหนา จ ***กตฺตรทณฺโฑ*** จ ***อิจฺฉิตพฺโพ***.[๒]
"อนึ่ง ภิกษุนั้นพึงปรารถนารองเท้าชั้นเดียวและไม้เท้า เพื่อหลีกเลี่ยงความเนิ่นช้าในการล้างเท้า"

- กายคตาสติ ปน ***อสุภานิ*** จ น ***วฑฺเฒตพฺพานิ***.[๓]

"ส่วนกายคตาสติและอสุภกรรมฐาน บุคคลไม่ควรขยาย"

- ตสฺมา ยตฺถ จตฺตาโร วา ตโย วา เทฺว วา ***เอโก*** วา ปุริมวสฺสํ ***อุปคโต***, ตตฺถ ปจฺฉิมวสฺสูปคเต คณปูรเก กตฺวา อตฺถริตพฺพํ.[๔]

"ดังนั้น ภิกษุ ๔, ๓, ๒ หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้น ต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปูรกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วกรานกฐินเถิด"

- เตน ตทเหว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาฏิ วา อุตฺตราสงฺโค วา ***อนฺตรวาสโก*** วา ***กาตพฺโพ***.[๔]

"ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ส่วนหรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั่นแหละ"

มีข้อยกเว้นพิเศษในอุทาหรณ์เหล่านี้ คือ

- อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาเล กาโย จ จิตฺตญฺจ ***สทรถา*** โหนฺติ ***โอฬาริกา***.[๕]

"กล่าวโดยพิสดารว่า ในกาลที่ยังมิได้กำหนด[ลมหายใจ]มาก่อน ทั้งกายและจิตของภิกษุนี้ยังมีความกระวนกระวาย ยังหยาบ"

---

[๑] วิสุทฺธิ. ๑/๒๘๔　[๒] วิสุทฺธิ. ๑/๓๖　[๓] วิสุทฺธิ. ๑/๑๒๐

[๔] กงฺขา. หน้า ๑๘๒　[๕] วิสุทฺธิ. ๑/๒๙๙

<คำว่า สทรถา และ โอฬาริกา มองหาวิกติกัตตาว่า สภาวา, ท่านประกอบใช้เป็นรูปปุงลิงค์ พหูพจน์ โดยหมายถึง สภาวา (สภาพ)>

- อสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต อชฺฌตฺตํ วิกฺเขปคเตน จิตฺเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ***สารทฺธา*** จ โหนฺติ ***อิญฺชิตา*** จ ***ผนฺทิตา*** จ.[๑]

“เมื่อภิกษุใช้สติติดตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และปลายลมอัสสาสะปัสสาสะ มีจิตที่ถึงความฟุ้งซ่านในภายใน ทั้งกายและจิตย่อมกระสับกระส่ายหวั่นไหวและดิ้นรน”

<คำว่า สารทฺธา อิญฺชิตา และ ผนฺทิตา มองหาวิกติกัตตาว่า สภาวา, ท่านประกอบใช้เป็นรูปปุงลิงค์ พหูพจน์ โดยหมายถึง สภาวา (สภาพ)>

- ยทา ปนสฺส กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ***ปริคฺคหิตา*** โหนฺติ, ตทา เต สนฺตา โหนฺติ วูปสนฺตา.[๒]

“แต่ เมื่อใดทั้งกายและจิตของเธอถูกกำหนดแล้ว เมื่อนั้นลมหายใจออกเข้าเหล่านั้นย่อมสงบระงับ” <คำว่า ปริคฺคหิตา มองหาวิกติกัตตาว่า สภาวา>

- เสสกสิณานิ จตฺตาโร จ ***อารุปฺปา*** สพฺพจริตานํ ***อนุกูลานิ.***[๓]

“กสิณที่เหลือและอรูปฌาน ๔ เหมาะแก่จริตทั้งหมด”

<คำว่า อนุกูลานิ มองหาวิกติกัตตาว่า กมฺมฏฺฐานานิ, คำว่า อนุกูลานิ ใช้เป็นรูปนปุงสกลิงค์ตาม กมฺมฏฺฐานานิ>

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ อุทายิตฺเถรํ อารพฺภ มาตุคาเมน สทฺธึ วุตฺตปฺปกาเร อาสเน นิสชฺชํ กปฺปนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุทายีเถระ บัญญัติเพราะเหตุคือการนั่งบนอาสนะอันมีลักษณะดังกล่าวกับด้วยมาตุคาม

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงสาธารณวินิจฉัย (ข้อวินิจฉัยทั่วไป) เพื่อขจัดความสงสัยว่า

---

[๑] วิสุทฺธิ. ๑/๓๐๕ [๒] วิสุทฺธิ. ๑/๒๙๙ [๓] วิสุทฺธิ. ๑/๑๒๓

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงอสาธารณวินิจฉัยของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สาธารณวินิจฉัย คือ ข้อวินิจฉัยทั่วไป ของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) ท่านควรแสดงสาธารณวินิจฉัยของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สาวตฺถิยํ อุทายิตฺเถรํ ฯเปฯ กปฺปนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ อธิบายว่า เราได้แสดงสาธารณวินิจฉัยของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ ด้วยคำว่า สาวตฺถิยํ เป็นต้น

ประเภทของบัญญัติ

อสาธารณปญฺญตฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออสาธารณบัญญัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงสถานที่ บุคคล และวัตถุด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสิกขาบทไหนในสาธารณบัญญัติและอสาธารณบัญญัติ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสาธารณบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณีหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อสาธารณปญฺญตฺติ อธิบายว่า สิกขาบทนี้เป็นอสาธารณบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับภิกษุณี

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่น คือ อนาณัตติกะ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าสิกขาบทนี้เป็นอสาธารณบัญญัติด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสิกขาบทไหนในสาณัตติกะ คือ มีการใช้ผู้อื่น และอนาณัตติกะ คือ ไม่มีการใช้ผู้อื่น

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสาณัตติกะหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อนาณตฺติกํ อธิบายว่า สิกขาบทนี้เป็นอนาณัตติกะ

อาบัติ

เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตน รหสฺสาเทน มาตุคามสฺส สนฺติกํ คนฺตุกามตาย อกฺขิอญฺชนาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพปโยเคสุ ทุกฺกฏํ. คนฺตฺวา ตสฺมึ วา นิสินฺเน อิตฺถี นิสีทตุ, ตสฺสา วา นิสินฺนาย โส นิสีทตุ, อปจฺฉา อปุริมํเยว อุโภ วา นิสีทนฺตุ, อุภินฺนํ นิสชฺชาย ปาจิตฺติยํ. สเจ ปน กายสํสคฺคํ วา เมถุนํ วา สมาปชฺชติ, เตสํ วเสน กาเรตพฺโพ. นิปชฺชเนปิ เอเสว นโย.

ต้องอาบัติทุกกฏ :-

- ในความพยายามทุกอย่าง ตั้งแต่การทาขอบตาเป็นต้น เพราะต้องการจะไปสู่สำนักของมาตุคามด้วยความพอใจที่ลับกล่าวคือกิเลสที่อาศัยเมถุนธรรม

ต้องอาบัติปาจิตตีย์ :-

- ครั้นไปแล้วภิกษุนั้นนั่งอยู่ หญิงจะนั่งก็ตาม หรือหญิงนั้นนั่งแล้วภิกษุจะนั่งก็ตาม หรือทั้งสองคนนั่งพร้อมกันไม่ก่อนไม่หลังก็ตาม ต้องอาบัติเพราะการนั่งของทั้งสองคน

ต้องอาบัติตามวัตถุ :-

- แต่ถ้าเธอจับต้องกายหญิงหรือเสพเมถุน ก็ควรถูกปรับอาบัติโดยเนื่องด้วยการจับต้องกายหญิงหรือการเสพเมถุนนั้น

แม้การนอนก็มีนัยเดียวกัน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออาบัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงว่าสิกขาบทนี้เป็นอนาณัตติกะด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบประเภทของอาบัติได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประเภทของอาบัติมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลส เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงประเภทของอาบัติ

คำว่า คนฺตฺวา ฯเปฯ ปาจิตฺติยํ (ครั้นไปแล้วภิกษุนั้นนั่งอยู่ ฯปฯ ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะการนั่งของทั้งสองคน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภิกษุต้องอาบัติทุกกฏในความพยายามทุกอย่าง ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุไปสู่สำนักของมาตุคาม พึงต้องอาบัติทุกกฏหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นต้องอาบัติอะไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า คนฺตฺวา ฯเปฯ ปาจิตฺติยํ อธิบายว่าภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะการนั่งของทั้งสองคน

คำว่า สเจ ปน ฯเปฯ กาเรตพฺโพ (แต่ถ้าเธอจับต้องกายหญิงหรือเสพเมถุนก็ควรถูกปรับอาบัติโดยเนื่องด้วยการจับต้องกายหญิงหรือการเสพเมถุนนั้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะการนั่งของทั้งสองคน ด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นอาจต้องอาบัติอะไรได้อีก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน ฯเปฯ กาเรตพฺโพ อธิบายว่า ถ้าเธอจับต้องกายหญิงก็ต้องอาบัติสังฆาทิเสส หรือถ้าเสพเมถุนก็ต้องอาบัติปาราชิก

คำว่า นิปชฺชเนปิ เอเสว นโย (แม้การนอนก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวคำวินิจฉัยในอิริยาบถยืนด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำวินิจฉัยในอิริยาบถนอน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำวินิจฉัยในอิริยาบถนอนอีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า นิปชฺชเนปิ เอเสว นโย อธิบายว่า เราได้แสดงคำวินิจฉัยในอิริยาบถนอนด้วยคำนี้

แม้ภิกษุนั้นจะมีราคะที่พอใจการนั่งในที่ลับกับสตรี ยังไม่มีราคะที่ต้องการเสพเมถุน แต่ราคะอันพอใจที่ลับดังกล่าวเกี่ยวเนื่องกับราคะในเมถุน อาจมีการเสพเมถุนเป็นที่สุด ดังนั้น ท่านจึงประกอบคำว่า สนฺนิสฺสิต (อาศัย) ไว้ในคำว่า เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตน (กล่าวคือกิเลสที่อาศัยเมถุนธรรม)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอตฺถ จ รโหนิสชฺชสฺสาทสฺส อสติปิ เมถุนราคภาเว ตปฺปฏิพทฺธกิเลสตฺตา วุตฺตํ "เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตนา"ติ. เตเนว สนฺนิสฺสิตคฺคหณํ กตํ.[๑]

"อนึ่ง ในเรื่องนี้ แม้เมื่อความเป็นราคะในเมถุนไม่มีแก่ความพอใจการนั่งในที่ลับ แต่เพราะเป็นกิเลสที่เนื่องกับราคะในเมถุนนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตน (กล่าวคือกิเลสที่อาศัยเมถุนธรรม) ฉะนั้นจึงประกอบ สนฺนิสฺสิต ศัพท์ไว้"

การอธิบายสัมพันธ์ของบทที่เรียกว่า ปทานุสัมพันธ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงประโยชน์ของการกล่าวบทนั้นๆ ในพากย์ จะเห็นได้ว่า โบราณาจารย์มีความละเอียดถี่ถ้วนในการใช้คำ ทุกคำที่ท่านประกอบใช้ต้องมีความหมายที่สำคัญ หากท่านไม่กล่าวถึงคำนั้นอาจจะทำให้ข้อความไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ ท่านอาจารย์แลดีสยาดอ (พระญาณธชะ) ได้เคยกล่าวไว้ว่า บทแต่ละบทในคัมภีร์มูลฎีกาควรค่าทอง ๑ กหาปณะ เพราะคัมภีร์มูลฎีกาเป็นตำราที่แต่งบทกระชับที่สุดในบรรดาวรรณกรรมบาลีทั้งหมด ดังนั้นคำอธิบายในคัมภีร์ฎีกาข้างต้นจึงแสดงปทานุสัมพันธ์ของ เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตน ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าความพอใจที่ลับ ด้วยคำว่า รหสฺสาเทน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความพอใจที่ลับคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของความพอใจที่ลับมิใช่หรือ

ท่านประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตน (กล่าวคือกิเลสที่อาศัยเมถุนธรรม) อธิบายว่า แม้เมื่อความเป็นราคะในเมถุนไม่มีแก่ความพอใจการนั่งในที่ลับ แต่เพราะเป็นกิเลสที่เนื่องกับราคะในเมถุนนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลสสงฺขาเตน

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๘

คำว่า อกฺขิอญฺชน แปลว่า "การทาขอบตา" โดย อญฺช ธาตุเป็นจุราทิคณะ ใช้ในความหมายว่า ทา, ปรากฏ, ไป, ระคน และใคร่ ดังคัมภีร์ธาตวัตถสังคหะกล่าวว่า

อญฺโช จุ มกฺขนพฺยตฺติ- คติมิสฺสนกนฺติสุ
อญฺชุ ภู มิสฺสวชฺเชสุ อโฏ ภู คติยํ สิยา.[๑]

"อญฺช ธาตุ จุราทิคณะ เป็นไปในความหมายว่า ทา, ปรากฏ, ไป, ระคน และใคร่

อญฺชุ ธาตุ ภูวาทิคณะ เป็นไปในความหมาย[เหล่านั้น]ที่เว้นการระคน

อฏ ธาตุ ภูวาทิคณะ เป็นไปในความหมายว่า ไป"

ที่จริงแล้ว อกฺขิ ศัพท์มีความหมายโดยตรงว่า ตา แต่ในที่นี้หมายถึงสถานที่ซึ่งอยู่ใกล้ตา คือ ขอบตา การใช้คำในลักษณะนี้ชื่อว่า *สมีปูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงที่ใกล้ แต่มุ่งให้หมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ เช่น คงฺคายํ สสฺสํ ติฏฺฐติ (ข้าวกล้าตั้งอยู่ที่แม่น้ำคงคา) กล่าวคือ คำว่า คงฺคายํ แม้จะกล่าวถึงแม่น้ำคงคา แต่หมายถึงฝั่งที่อยู่ใกล้แม่น้ำคงคา จึงเป็นคำที่กล่าวถึงที่ใกล้คือแม่น้ำคงคา แต่เจตนาหมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้คือฝั่งน้ำ

คำว่า รหสฺสาท มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อสฺสาทนํ อสฺสาโท.

(อา บทหน้า + สท ธาตุ (อสฺสาทเน = พอใจ) + ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ)

- รโห อุปฺปนฺโน อสฺสาโท รหสฺสาโท (สัตตมีตัปปุริสสมาส)

อนาบัติ

วุตฺตปฺปกาเร ปุริเส นิปชฺชิตฺวา อนิทฺทายนฺเต อุปจารคเต สติ จิตสฺส, อรโหเปกฺขสฺส, อญฺญวิหิตสฺส จ นิสชฺชนปจฺจยา อนาปตฺติ. อุมฺมตฺตกาทีนํ ปน ตีหิปิ อาปตฺตีหิ อนาปตฺติ.

ไม่ต้องอาบัติเพราะการนั่งเป็นเหตุแก่ :-

---

[๑] ธาตฺวตฺถ. คาถา ๖

- ภิกษุผู้ยืนอยู่ เมื่อบุรุษที่มีลักษณะอันกล่าวไว้ [คือ บุรุษผู้รู้ความไม่ตาบอด] นอนแล้วแต่ไม่หลับสนิท อยู่ใกล้[ภายใน ๑๒ ศอก]

- ภิกษุผู้ไม่ตั้งใจว่าเป็นที่ลับ

- ภิกษุผู้ใส่ใจเรื่องอื่น

- ภิกษุบ้าเป็นต้น ไม่ต้องอาบัติทั้ง ๓ อย่าง

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออนาบัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวประเภทของอาบัติด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมรู้อนาบัติได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอนาบัติอีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า วุตฺตปฺปกาเร ฯเปฯ อนาปตฺติ อธิบายว่า เราได้แสดงอนาบัติด้วยคำนี้

ฉบับฉัฏฐสังคีติมีข้อความว่า อนนฺเธ วิญฺญุปุริเส หน้า อุปจารคเต สติ แต่ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๘๘) อธิบายว่า คำว่า วุตฺตปฺปกาเร ปุริเส (บุรุษที่มีลักษณะอันกล่าวไว้) ก็คือ บุรุษผู้รู้ความ ตาไม่บอด ดังนั้น บททั้งสองว่า อนนฺเธ วิญฺญุปุริเส จึงเกินมาจากปาฐะเดิม

ฎีกาใหม่อธิบายอีกว่า คำว่า อุปจารคเต (อยู่ใกล้) คือ อยู่ภายใน ๑๒ ศอก และเมื่อภิกษุไปหาสตรีด้วยจิตบริสุทธิ์ไม่ตั้งใจว่าเป็นที่ลับ แต่เมื่อสตรีเข้ามาหาแล้วเกิดความพอใจที่ลับ ภิกษุก็ไม่ต้องอาบัติ

วิบัติ

สิยา สีลวิปตฺติ, สิยา อาจารวิปตฺติ.

อาบัติบางอย่าง [ปาราชิกและสังฆาทิเสส] เป็นศีลวิบัติ

อาบัติบางอย่าง [ปาจิตตีย์] เป็นอาจารวิบัติ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือวิบัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงอนาบัติด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นศีลวิบัติเท่านั้นหรือ
- อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอาจารวิบัติเท่านั้นหรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สิยา สีลวิปตฺติ, สิยา อาจารวิปตฺติ อธิบายว่า อาบัติบางอย่างเป็นศีลวิบัติ อาบัติบางอย่างเป็นอาจารวิบัติ

สิยา ศัพท์ในที่นี้เป็นนิบาตที่มีความหมายว่า เอกจฺจ (บางอย่าง) พบอุทาหรณ์ในพระบาลีว่า

ทสายตนา อพฺยากตา. ทฺวาทสายตนา สิยา กุสลา, สิยา อกุสลา, สิยา อพฺยากตา.[๑]

"อายตนะ ๑๐ เป็นอัพยากฤต

อายตนะ ๑๒ บางอย่างเป็นกุศล บางอย่างเป็นอกุศล บางอย่างเป็นอัพยากฤต"

ที่จริงแล้ว สิยา ปรากฏในความหมาย ๓ ประการ ดังข้อความในคัมภีร์นิรุตติทีปนีว่า

โส สิยา, เต สิยุํ. เอเต เทฺว นิปาตาปิ โหนฺติ. "เวทนากฺขนฺโธ สิยา กุสโล, สิยา อกุสโล, สิยา อพฺยากโต"ติ อาทีสุ เอกจฺโจติ อตฺโถ. "สิยา กุสลํ ธมฺมํ ปฏิจฺจ กุสโล ธมฺโม อุปฺปชฺเชยฺย เหตุปจฺจยา"ติอาทีสุ กินฺนูติ อตฺโถ. "ทฺวาทสากุสลา สิยุนฺ"ติอาทีสุ ภวนฺตีติ อตฺโถ.[๒]

"บุคคลนั้นพึงมี บุคคลเหล่านั้นพึงมี บททั้งสองเหล่านั้นเป็นนิบาตได้บ้าง มีความหมายว่า

๑. บางอย่าง (เอกจฺจ)

- เวทนากฺขนฺโธ สิยา กุสโล, สิยา อกุสโล, สิยา อพฺยากโต.

'เวทนาขันธ์บางอย่างเป็นกุศล บางอย่างเป็นอกุศล บางอย่างเป็นอัพยากฤต'

๒. หรือไร (กินฺนุ)

- สิยา กุสลํ ธมฺมํ ปฏิจฺจ กุสโล ธมฺโม อุปฺปชฺเชยฺย เหตุปจฺจยา.

'กุศลธรรมพึงเกิดขึ้นอาศัยกุศลธรรมด้วยเหตุปัจจัยหรือไร'

๓. มี (ภวนฺติ)

- ทฺวาทสากุสลา สิยุํ.

'อกุศลจิตมี ๑๒ ดวง' "

---

[๑] อภิ.วิ. ๓๕/๑๗๐/๗๗

[๒] นิรุตฺติ. สูตร ๖๓๕

องค์ประกอบ

ยํ ปน อาปตฺตึ ปฏิชานาติ, ตสฺสา วเสน องฺคเภโท ญาตพฺโพ.

อนึ่ง ภิกษุยอมรับอาบัติใด ควรทราบความต่างกันแห่งองค์ประกอบโดยจำแนกตามอาบัติที่ภิกษุยอมรับนั้น

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือองค์ประกอบ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิบัติด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบองค์ประกอบของอาบัติได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงองค์ประกอบของอาบัติอีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยํ ปน ฯเปฯ ญาตพฺโพ อธิบายว่า ภิกษุยอมรับอาบัติใดควรทราบความต่างกันแห่งองค์ประกอบโดยจำแนกตามอาบัติที่ภิกษุยอมรับนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฺฐานาทีนิ ปฐมปาราชิกสทิสาเนวาติ.

วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นกับปฐมปาราชิกสิกขาบทนั่นเทียว ดังนี้แล

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงองค์ประกอบด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบประเภทของสมุฏฐานเป็นต้นได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประเภทของสมุฏฐานเป็นต้นอีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สมุฏฺฐานาทีนิ ฯเปฯ อธิบายว่า วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นกับปฐมปาราชิกสิกขาบทนั่นแล

จบ คำอธิบายอนิยตสิกขาบทที่ ๑

อนิยตสิกขาบทที่ ๒

ว่าด้วยการนั่งในที่ลับไม่พอจะทำการได้กับมาตุคาม

๒. น เหว โข ปน ปฏิจฺฉนฺนํ อาสนํ โหติ นาลํกมฺมนิยํ, อลญฺจ โข โหติ มาตุคามํ ทุฏฺฐุลฺลาหิ วาจาหิ โอภาสิตุํ, โย ปน ภิกฺขุ ตถารูเป อาสเน มาตุคาเมน สทฺธึ เอโก เอกาย รโห นิสชฺชํ กปฺเปยฺย, ตเมนํ สทฺเธยฺยวจสา อุปาสิกา ทิสฺวา ทฺวินฺนํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน วเทยฺย สงฺฆาทิเสเสน วา ปาจิตฺติเยน วา. นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโน ทฺวินฺนํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน กาเรตพฺโพ สงฺฆาทิเสเสน วา ปาจิตฺติเยน วา. เยน วา สา สทฺเธยฺยวจสา อุปาสิกา วเทยฺย, เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ, อยมฺปิ ธมฺโม อนิยโต.

สถานที่ไม่ใช่อาสนะที่กำบัง ไม่พอจะทำการได้ แต่พอจะพูดแทะโลมมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบได้ ภิกษุใดนั่งบนอาสนะเช่นนั้นในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้เห็นภิกษุนั่งกับมาตุคามนั้นแล้ว กล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๒ อย่าง คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุยอมรับการนั่ง ควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๒ อย่าง คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้นกล่าวโทษด้วยอาการใด ภิกษุนั้น[เมื่อยอมรับ]ควรถูกปรับด้วยอาการนั้น อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต

ปน ส่วนว่า อาสนํ อ.อาสนะ น หิ เอว ปฏิจฺฉนฺนํ เป็นที่ไม่ถูกปกปิดแล้ว นั่นเทียว โข โดยแท้ น อลํกมฺมนิยํ ไม่สามารถเพื่อความเป็นสถานที่สมควรในกรรม[มีการเสพเมถุนเป็นต้น] โหติ ย่อมเป็น ฯ จ แต่ว่า (อาสนํ อ.อาสนะ) อลํ สามารถ โอภาสิตุํ เพื่อพูดครอบงำ มาตุคามํ ซึ่งมาตุคาม วาจาหิ ด้วยวาจา ท. ทุฏฺฐุลฺลาหิ อันชั่วหยาบ โหติ ย่อมเป็น โข โดยแท้ ฯ ปน ก็ โย ภิกฺขุ อ.ภิกษุใด เอโก รูปหนึ่ง กปฺเปยฺย พึงกระทำ นิสฺสชฺชํ ซึ่งการนั่ง อาสเน บนอาสนะ ตถารูเป อันมีสภาพอย่างนั้น รโห อันเป็นที่ลับ สทฺธึ กับ (อิตฺถิยา ด้วยหญิง) เอกาย ผู้หนึ่ง มาตุคาเมน คือมาตุคาม ฯ อุปาสิกา อ.อุบาสิกา สทฺเธยฺยวจสา ผู้มีวาจาที่อันท่านพึงเชื่อถือ

สิกขาบทนี้ต่างกับสิกขาบทแรก คือ ภิกษุนั่งสองต่อสองกับมาตุคามในที่ลับหู กล่าวคือ แม้จะไม่ใช่ที่ลับตาที่ถูกปิดบังไว้ แต่เป็นที่ไกล ๑๒ ศอกขึ้นไปซึ่งคนปกติไม่อาจได้ยินเสียงพูดได้ ดังนั้น ถ้ามีหญิงอื่นอยู่ด้วยก็ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ เพราะสตรีแม้จะปกปิดเรื่องเมถุนของหญิงอื่น ก็มักไม่ปกปิดเรื่องการพูดแทะโลมเป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ภิกษุจึงควรมีชายหรือหญิงอื่นอยู่ด้วยในที่ดังกล่าว ก็จะทำให้พ้นอาบัติจากสิกขาบทข้อนี้ได้

อนิยตสิกขาบททั้ง ๒ ข้อนี้ไม่ใช่สิกขาบทที่บัญญัติเพื่อปรับอาบัติโดยเฉพาะ แต่เพียงเป็นสิกขาบทที่แสดงวิธีปฏิบัติว่า พระวินัยธรควรตัดสินตามคำยอมรับของภิกษุผู้ถูกโจทท้วง (จุทิตกะ) และแม้จะกล่าวว่าควรตัดสินตามคำยอมรับของภิกษุ ก็หมายถึงการยอมรับของภิกษุผู้เป็นลัชชีบุคคล ไม่ใช่ตัดสินตามการยอมรับของภิกษุอลัชชีที่มักพูดเท็จ ดังนั้น พระวินัยธรจึงควรไต่สวนโดยละเอียดแล้วตัดสินด้วยการพิจารณาสถานการณ์อย่างเหมาะสม

ปน ศัพท์ในประโยคว่า น เหว ทำหน้าที่ *ปักขันตรโชตกะ* คือ แสดงฝ่ายอื่น ส่วนประโยคทั้งหมดที่กล่าวไว้ในอนิยตสิกขาบท ข้อ ๑ เป็น *ประโยคปักขะ*

หิ ศัพท์ใน เหว ให้แปลร่วมกับ เอว ศัพท์ว่า “นั่นเทียว” ทำหน้าที่อวธารณะเช่นเดียวกับ เอว ศัพท์

โข ศัพท์ในประโยคข้างต้นและในประโยคที่ ๒ ว่า อลญฺจ โข ทำหน้าที่อวธารณะ แปลว่า “โดยแท้” ตามนิสสัยพม่า

ทิสฺวา เห็นแล้ว ตเมนํ (ภิกฺขุํ) ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย พึงกล่าว สงฺฆาทิเสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาทิเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเยน วา ด้วยอาบัติปาจิตตีย์ก็ตาม อญฺญตเรน อย่างใดอย่างหนึ่ง ธมฺมานํ แห่งบรรดาอาบัติ ท. ทวินฺนํ สอง (กิญฺจาปิ แม้ก็จริง) ฯ (อถ โข ถึงอย่างนั้น) ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ปฏิชานมาโน เมื่อยอมรับ นิสชฺชํ ซึ่งการนั่ง (วินยธเรน อันพระวินัยธร) กาเรตพฺโพ พึงให้กระทำ สงฺฆาทิเสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาทิเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเยน วา ด้วยอาบัติปาจิตตีย์ก็ตาม อญฺญตเรน อย่างใดอย่างหนึ่ง ธมฺมานํ แห่งบรรดาอาบัติ ท. ทวินฺนํ สอง ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง สา อุปาสิกา อ.อุบาสิกานั้น สทฺเธยฺยวจสา ผู้มีวาจาที่อันท่านพึงเชื่อถือ วเทยฺย พึงกล่าว เยน อากาเรน ด้วยอาการใด ฯ โส ภิกฺขุ อ.ภิกษุนั้น (ปฏิชานมาโน เมื่อยอมรับ) (วินย-ธเรน อันพระวินัยธร) กาเรตพฺโพ พึงให้กระทำ เตน อากาเรน ด้วยอาการนั้น ฯ อยํ ธมฺโมปิ แม้ อ.อาบัตินี้ อนิยโต เป็นอาบัติไม่แน่นอน โหติ ย่อมเป็น ฯ

จ ศัพท์ในประโยคที่ ๒ ว่า อลญฺจ ทำหน้าที่ *อันวยะ* คือ แสดงความคล้อยตาม เพราะประโยคหน้าประกอบด้วย น ปฏิเสธ ประโยคนี้จึงกล่าวคล้อยตามโดยไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ ตามความเห็นของกังขาภาสาฎีกา (หน้า ๑๒๔) แต่ปาติโมกขเมทินี (หน้า ๑๘๓) แปล จ ศัพท์ว่า "นั่นเทียว" ตามความเห็นนี้ จ ศัพท์ทำหน้าที่อวธารณะเหมือน เอว ศัพท์

คัมภีร์สารัตถทีปนี (เล่ม ๒ หน้า ๔๖๕-๖๖) กล่าวว่า สิกขาบทนี้กล่าวถึงที่ลับหูเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับที่ลับตา เพราะอาสนะไม่ใช่ที่ปกปิดอันจะทำให้เป็นที่ลับตาได้ อีกทั้งได้ปฏิเสธความเห็นของวชิรพุทธิฎีกาที่กล่าวว่า สิกขาบทนี้กล่าวถึงที่ลับตาและที่ลับหูทั้ง ๒ อย่าง โดยแสดงเหตุผลว่าไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีที่ลับตาในสถานที่ไม่ถูกปกปิดไว้ เนื่องจากแม้บุรุษที่อยู่ไกลจาก ๑๒ ศอกก็จะสามารถเห็นได้

คำว่า วาจาชั่วหยาบ คือ ถ้อยคำที่พาดพิงถึงวัจจมรรค ปัสสาวมรรค และเมถุนธรรม

คำอธิบายอนิยตสิกขาบทที่ ๒

ผู้ป้องกันอาบัติได้ในสิกขาบทนี้

ทุติเย อิตฺถีปิ ปุริโสปิ โย โกจิ วิญฺญู อนนฺโธ อพธิโร อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถ โอกาเส ฐิโต วา นิสินฺโน วา วิกฺขิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ.

โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๒ ดังนี้ :-

สตรีหรือบุรุษผู้ใดผู้หนึ่ง ผู้รู้ความ ไม่ตาบอด ไม่หูหนวก จะยืนหรือจะนั่งภายในสถานที่ ๑๒ ศอก มีจิตฟุ้งซ่านก็ตาม นอนหลับอยู่ก็ตาม ย่อมกันอาบัติได้

หญิงทั่วไปมักปกปิดเรื่องเมถุนธรรมของหญิงอื่น แต่ไม่ปกปิดการสัมผัสกายและการพูดวาจาชั่วหยาบ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อิตฺถีปิ ไว้อีกในสิกขาบทนี้ซึ่งไม่เกี่ยวกับเมถุนธรรมเหมือนในสิกขาบทก่อน

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทํ สิกฺขาปทํ ทุฏฺฐุลฺลวาจาวเสน อาคตํ. ทุฏฺฐุลฺลวาจญฺจ สุตฺวา ตํ มาตุคาโมปิ น ปฏิจฺฉาเทติ. ตถา หิ ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปเท ยา ตา อิตฺถิโย หิริมนา, ตา นิกฺขมิตฺวา ภิกฺขู อุชฺฌาเปสุํ, ตสฺมา อิธ อิตฺถีปิ อนาปตฺตึ กโรตีติ อาห "อิตฺถีปี"ติ. อถ วา อิธ อปฺปฏิจฺฉนฺนตฺตา

อิตฺถีปิ อนาปตฺตึ กโรติ, ปจเม ปน ปฏิจฺฉนฺนตฺตา อิตฺถิสตมฺปิ อนาปตฺตึ น กโรตีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ.[๑]

"สิกขาบทนี้มาแล้วโดยเนื่องด้วยการพูดวาจาชั่วหยาบ อนึ่ง แม้มาตุคามฟังวาจาชั่วหยาบแล้วมักไม่ปกปิดวาจานั้น ดังจะเห็นได้ว่า ในทุฏฐุลลวาจาสิกขาบท หญิงที่มีใจละอายได้ออกไปหาภิกษุทั้งหลายให้เพ่งโทษ ดังนั้น แม้หญิงก็ป้องกันอาบัติได้ในสิกขาบทนี้ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อิตฺถีปิ

อีกอย่างหนึ่ง พึงกำหนดเนื้อความในสิกขาบทนี้อย่างนี้ว่า แม้หญิงก็ป้องกันอาบัติได้ในสิกขาบทนี้ เพราะไม่ใช่ที่นั่งซึ่งถูกปกปิดไว้ แต่ในสิกขาบทแรก แม้หญิงร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ เพราะเป็นที่นั่งซึ่งถูกปกปิดไว้"

ท่านกล่าวว่า อนนฺโธ อพธิโร (ไม่ตาบอด ไม่หูหนวก) เพื่อแสดงว่า สตรีหรือบุรุษผู้อยู่เป็นเพื่อนของภิกษุภายใน ๑๒ ศอก ต้องไม่ตาบอด เพราะจะสามารถเห็นการสัมผัสร่างกายได้ และต้องไม่หูหนวก เพราะจะสามารถได้ยินวาจาชั่วหยาบได้ ความจริงแล้ว พระพุทธองค์ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบแทนอาบัติปาราชิกไว้โดยตรงในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า อลญฺจ โข โหติ มาตุคามํ ทุฏฺฐุลฺลาหิ วาจาหิ โอภาสิตุํ (แต่พอจะพูดแทะโลมมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบได้) อย่างไรก็ตาม อาบัติสังฆาทิเสสที่ต้องเพราะการสัมผัสกายหญิงก็นับเข้าเช่นเดียวกัน ท่านจึงระบุถึงบุคคลทั้งสองประเภทนั้นไว้ ดังคำอธิบายในกังขาฎีกาใหม่ว่า

อนนฺโธ อพธิโรติ เอตฺถ กายสํสคฺควเสน อนนฺโธ วุตฺโต, ทุฏฺฐุลฺลวาจาวเสน อพธิโร.[๒]

"ในคำว่า อนนฺโธ อพธิโร (ไม่ตาบอด ไม่หูหนวก) นี้ คนไม่บอด กล่าวไว้โดยเนื่องด้วยการสัมผัสร่างกาย คนไม่หนวก กล่าวไว้โดยเนื่องด้วยการพูดวาจาชั่วหยาบ"

ความต่างกันของสิกขาบทนี้กับสิกขาบทก่อน

พธิโร ปน จกฺขุมาปิ, อนฺโธ วา อพธิโรปิ น กโรติ. ปาราชิกาปตฺติญฺจ ปริหาเปตฺวา ทุฏฺฐุลฺลวาจาปตฺติ วุตฺตาติ อยํ วิเสโส. เสสํ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพํ.

แต่ผู้ที่หูหนวกมีตาดี หรือผู้ที่ตาบอดแต่หูไม่หนวก ป้องกันอาบัติไม่ได้

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๘๘

[๒] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๘๘-๘๙

อนึ่ง พระพุทธองค์ทรงลดอาบัติปาราชิก ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบไว้ทั้งหมดนี้คือความต่างกัน[ในสิกขาบทนี้]

วิธีที่เหลือพึงทราบตามนัยก่อนนั่นแล

ปน ศัพท์ทำหน้าที่ *พยติเรกโชตกะ* คือ แสดงความขัดแย้ง โดยประโยคหน้าไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า อนาปตฺตึ กโรติ (ย่อมทำอนาบัติ, ป้องกันอาบัติได้) แต่ประโยคว่า พธิโร ปน ฯเปฯ ประกอบด้วย น ปฏิเสธใน น กโรติ (ย่อมไม่ทำอนาบัติ, ป้องกันอาบัติไม่ได้) ดังนั้น ประโยคนี้จะเป็น *ประโยคพยติเรกะ* คือ แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าเป็น *ประโยคอันวยะ* คือ แสดงความคล้อยตาม

ในสิกขาบทแรก ผู้ที่หูหนวกมีตาดี หรือผู้ที่ตาบอดแต่หูไม่หนวกป้องกันอาบัติได้ แต่ในสิกขาบทนี้ บุคคลดังกล่าวไม่สามารถป้องกันอาบัติได้ นอกจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบแทนอาบัติปาราชิกไว้ในสิกขาบทนี้ ดังนั้น สิกขาบทที่ ๒ นี้จึงต่างกับสิกขาบทที่ ๑ เพียง ๒ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว

คำว่า พธิโร ปน ฯเปฯ น กโรติ (แต่ผู้ที่หูหนวกมีตาดี หรือผู้ที่ตาบอดแต่หูไม่หนวก ป้องกันอาบัติไม่ได้) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผู้ที่หูหนวกมีตาดี หรือผู้ที่ตาบอดแต่หูไม่หนวก ย่อมป้องกันอาบัติได้หรือไม่
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า พธิโร ปน จกฺขุมาปิ ฯเปฯ น กโรติ อธิบายว่า ผู้ที่หูหนวกมีตาดี หรือผู้ที่ตาบอดแต่หูไม่หนวก ป้องกันอาบัติไม่ได้

คำว่า ปาราชิกาปตฺติญฺจ ฯเปฯ วุตฺตา (อนึ่ง พระพุทธองค์ทรงลดอาบัติปาราชิก ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบไว้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทนี้ต่างกับสิกขาบทที่ ๑ เพียงเท่านี้หรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปาราชิกาปตฺติญฺจ ฯเปฯ วุตฺตา อธิบายว่า สิกขาบทนี้ต่างกับสิกขาบทที่ ๑ อีกว่า พระพุทธองค์ทรงลดอาบัติปาราชิก ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบไว้

คำว่า เสสํ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพํ (วิธีที่เหลือพึงทราบตามนัยก่อนนั่นแล) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ หมู่บทที่เหลือจากที่กล่าวมาแล้ว บุคคลพึงทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเรื่องนี้ไว้อีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เสสํ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพํ อธิบายว่า หมู่บทที่เหลือพึงทราบตามนัยก่อน

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฺฐานาทีนิ ปเนตฺถ อทินฺนาทานสทิสาเนวาติ.

อนึ่ง วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นในสิกขาบทนี้ เป็นเช่นกับอทินนาทานสิกขาบทนั่นเทียว ดังนี้แล

ท่านกล่าวข้อความนี้ไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นในสิกขาบทนี้ เป็นเช่นกับสิกขาบทที่ ๑ หรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สมุฏฺฐานาทีน ฯเปฯ อทินฺนาทานสทิสาเนวาติ อธิบายว่า วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นในสิกขาบทนี้ เป็นเช่นกับสมุฏฐานเป็นต้นในอทินนาทานสิกขาบท

คำลงท้าย

อุทฺทิฏฺฐา โข อายสฺมนฺโต เทฺว อนิยตา ธมฺมา. ตตฺถายสฺมนฺเต ปุจฺฉามิ กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา, ทุติยมฺปิ ปุจฺฉามิ กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา, ตติยมฺปิ ปุจฺฉามิ กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา. ปริสุทฺเธตฺถายสฺมนฺโต, ตสฺมา ตุณฺหี, เอวเมตํ ธารยามีติ.

ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าสวดอาบัติชื่อว่าอนิยต ๒ ข้อแล้ว ข้าพเจ้าขอถามท่านทั้งหลายในอาบัติอนิยตเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วหรือ

ข้าพเจ้าขอถามเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วหรือ

ข้าพเจ้าขอถามเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วหรือ

ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วในอาบัติเหล่านี้ ดังนั้นจึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอทรงความเป็นผู้บริสุทธิ์นั้นไว้อย่างนี้ [คือ ด้วยการนิ่ง] ดังนี้แล

จบ หัวข้อของอนิยต

คำอธิบาย คำลงท้าย

อุทฺทิฏฺฐา โขติอาทิ สพฺพตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

หมู่บทว่า อุทฺทิฏฺฐา โข เป็นต้น พึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำลงท้ายทั้งปวง

อายสฺมนฺโต ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ ท. ธมฺมา อ.อาบัติ ท. อนิยตา ชื่อว่า อนิยต เทฺว ๒ ข้อ (มยา อันข้าพเจ้า) อุทฺทิฏฺฐา โข สวดแล้วแล ฯ

(อหํ อ.ข้าพเจ้า) ปุจฺฉามิ ย่อมถาม อายสฺมนฺเต ซึ่งท่านผู้มีอายุ ท. ตตฺถ อนิยเตสุ ในอาบัติอนิยต ท. เหล่านั้น อิติ ว่า (ตุมฺเห อ.ท่าน ท.) ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว อตฺถ ย่อมเป็น กจฺจิ แลหรือ ฯ (อหํ อ.ข้าพเจ้า) ปุจฺฉามิ ย่อมถาม ทุติยมฺปิ แม้ครั้งที่ ๒ อิติ ว่า (ตุมฺเห อ.ท่าน ท.) ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว อตฺถ ย่อมเป็น กจฺจิ แลหรือ ฯ (อหํ อ.ข้าพเจ้า) ปุจฺฉามิ ย่อมถาม ตติยมฺปิ แม้ครั้งที่ ๓ อิติ ว่า (ตุมฺเห อ.ท่าน ท.) ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว อตฺถ ย่อมเป็น กจฺจิ แลหรือ ฯ อายสฺมนฺโต อ.ท่านผู้มีอายุ ท. ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว เอตฺถ อนิยเตสุ ในอาบัติอนิยต ท. เหล่านี้ โหนฺติ ย่อมเป็น ฯ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (อายสฺมนฺโต อ.ท่านผู้มีอายุ ท.) ตุณฺหี เป็นผู้นิ่ง (โหนฺติ ย่อมเป็น) ฯ (อหํ อ.ข้าพเจ้า) ธารยามิ ย่อมทรงไว้ เอตํ ปริสุทฺธภาวํ ซึ่งความเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วนั่น เอวํ อย่างนี้ อิติ ดังนี้แล ฯ

อนิยตุทฺเทโส อ.หัวข้อของอนิยต นิฏฺฐิโต จบแล้ว ฯ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของวิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นโดยย่อแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของคำว่า อุทฺทิฏฺฐา โข เป็นต้น บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อุทฺทิฏฺฐา โข เป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุทฺทิฏฺฐา โข เป็นต้น อธิบายว่า หมู่บทว่า อุทฺทิฏฺฐา โข เป็นต้น พึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำลงท้ายทั้งปวง

อนิยตสิกขาบทแม้จะไม่ใช่อาบัติข้อใดข้อหนึ่ง แต่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อแสดงวิธีตัดสินวินัยว่า ถ้าหากอุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้พบเห็นภิกษุนั่งในที่ลับกับมาตุคามแล้ว โจทท้วงด้วยอาบัติข้อใดข้อหนึ่ง และภิกษุก็ยอมรับการนั่งจริง จึงควรถูกปรับอาบัติตามคำของอุบาสิกา หรือตามคำปฏิญญาของภิกษุผู้ยอมรับอาบัติด้วยตนเอง แม้ในภิกษุณีก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงไม่ตรัสอนิยตไว้ในภิกขุนีปาติโมกข์

ดังคำอธิบายในกังขาฎีกาใหม่ว่า

“อนิยตุทฺเทโส จายํ ทิฏฺฐาทิสมูลกโจทนาย วตฺถุํ ปฏิชานมาโนว อาปตฺติยา กาเรตพฺโพ, น อิตโรติ อาปตฺติโรปนาโรปนลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺโต”ติ วทนฺติ.[๑]

“อนึ่ง อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า หัวข้อของอนิยตนี้ตรัสไว้เพื่อแสดงลักษณะของการปรับหรือไม่ปรับอาบัติว่า เมื่อภิกษุยอมรับเหตุของการโจทที่มีมูลอันมีการเห็นเป็นต้นเท่านั้น จึงควรถูกปรับอาบัติ ไม่ใช่ภิกษุนอกนี้”

ข้อความข้างต้นกล่าวตามคัมภีร์สารัตถทีปนีว่า

ยทิ อิเมหิ สิกฺขาปเทหิ วิสุํ ปญฺญตฺตา อาปตฺติ นาม นตฺถิ, อถ กสฺมา ภควตา อนิยตทฺวยํ ปญฺญตฺตนฺติ. เอวรูปายปิ อุปาสิกาย วุจฺจมาโน ปฏิชานมาโนเยว อาปตฺติยา กาเรตพฺโพ, น อปฺปฏิชานมาโนติ ทสฺเสนฺเตน ภควตา ยาย กายจิ อาปตฺติยา เยน เกนจิ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๘๙

โจทิเต ปฏิญฺญาตกรณํเยว ทฬฺหํ กตฺวา วินยวินิจฺฉยลกฺขณํ ฐปิตํ. อถ ภิกฺขุนีนํ อนิยตํ กสฺมา น วุตฺตนฺติ. อิทเมว ลกฺขณํ สพฺพตฺถ อนุคตนฺติ น วุตฺตํ.[๑]

"ถามว่า : ถ้าชื่อว่าอาบัติที่ทรงบัญญัติไว้เฉพาะด้วยสิกขาบทเหล่านี้ไม่มีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติอนิยตสิกขาบททั้งสองเล่า

ตอบว่า : พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงว่า 'ภิกษุผู้ถูกอุบาสิกาแม้เช่นนั้นว่ากล่าวอยู่ ต้องยอมรับอยู่เท่านั้น จึงควรปรับอาบัติ มิใช่ไม่ยอมรับอยู่' ได้ทรงตั้งลักษณะการตัดสินวินัยไว้กระทำการรับรอง (ปฏิญญาตกรณะ) ให้มั่นคงทีเดียวเมื่อมีผู้ใดผู้หนึ่งโจทท้วงด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

ถามว่า : เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงไม่ตรัสอนิยตแก่ภิกษุณีทั้งหลาย

ตอบว่า : ลักษณะนี้นั่นเทียวย่อมไปตามภิกษุและภิกษุณีทั้งหมด ดังนั้น พระพุทธองค์จึงมิได้ตรัสไว้"

กงฺขาวิตรณิยา ปาติโมกฺขวณฺณนาย อนิยตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

จบคำอธิบายหัวข้อของอนิยตในอรรถกถาปาติโมกข์ ชื่อว่ากังขาวิตรณี

---

[๑] สารตฺถ.ฏีกา ๒/๔๖๗

กมฺมานิลาปหตโรคตรงฺคภงฺเค

สํสารสาครมุเข วิตเต วิปนฺนา

มา มา ปมาท'มกริตฺถ กโรถ โมกฺขํ

ทุกฺโขทยํ นนุ ปมาทมยํ นรานํ.

เตลกฏาหคาถา คาถา ๓๐

"ท่านทั้งหลายผู้ตกไปในอ่าวทะเลคือสงสารอันไพศาล ซึ่งมีคลื่นกระจัดกระจายคือโรคภัยอันถูกพายุคือกรรมพัดพาไป อย่ามัวประมาทอยู่ จงแสวงหาความหลุดพ้น

ความประมาทเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ของชนทั้งหลายมิใช่หรือ"

นิสสัคคิยปาจิตตีย์

อิเม โข ปนายสฺมนฺโต ตึส นิสฺสคฺคิยา ปาจิตฺติยา ธมฺมา อุทฺเทสํ อาคจฺฉนฺติ.

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ข้อเหล่านี้ ย่อมถึงการสวด

๑. จีวรวรรค

๑. กถินสิกขาบท

ว่าด้วยการเก็บอติเรกจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน

นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ, ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว ภิกษุพึงเก็บอติเรกจีวร (จีวรที่ไม่ได้ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา) ไว้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้พ้น ๑๐ วันนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ปน ก็ อายสฺมนฺโต ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ ท. อิเม โข ธมฺมา อ.อาบัติ ท. เหล่านี้แล ปาจิตฺติยา ชื่อว่า ปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยา ที่มีการสละ ตึส ๓๐ ข้อ อาคจฺฉนฺติ ย่อมถึง อุทฺเทสํ ซึ่งความเป็นอาบัติอันภิกษุพึงสวด ฯ

นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ครั้นเมื่อจีวรที่สำเร็จแล้ว (สติ มีอยู่) กถิเน ครั้นเมื่อกฐิน อุพฺภตสฺมึ ถูกถอนแล้ว อติเรกจีวรํ อ.จีวรอันเกินมา ภิกฺขุนา อันภิกษุ ธาเรตพฺพํ พึงทรงไว้ (กาลํ ตลอดกาล) ทสาหปรมํ อันมีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน ฯ ภิกฺขุโน เมื่อภิกษุ ตํ (จีวรํ) ยังจีวรนั้น อติกฺกามยโต ให้ล่วงไปอยู่ ตํ (กาลํ) ซึ่งกาลนั้น (ตํ จีวรํ อ.จีวรนั้น) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย ฯ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ฯ

สิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ในหัวข้อของวิตถาระมี ๕ อย่าง คือ

๑. นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ที่มีการสละสิ่งของซึ่งได้รับโดยไม่ถูกพระวินัย

๒. สุทธปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ล้วนๆ ไม่ระคนด้วยการสละสิ่งของ

๓. ปาฏิเทสนียะ สิกขาบทที่มีการแสดงโดยเฉพาะ

๔. ทุกกฏ สิกขาบทที่ทำไว้ไม่ดี

๕. อธิกรณสมถะ เครื่องระงับอธิกรณ์

นิสสัคคิยปาจิตตีย์แบ่งออกเป็น ๓ วรรค คือ

๑. จีวรวรรค กลุ่มสิกขาบทที่ว่าด้วยจีวร

๒. โกสิยวรรค กลุ่มสิกขาบทที่ว่าด้วยผ้าขนสัตว์

๓. ปัตตวรรค กลุ่มสิกขาบทที่ว่าด้วยบาตร

ในคำว่า ทสาหปรม (มีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน) ปรม ศัพท์หมายถึง ขอบเขต (ปริจฺเฉท) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทส อหานิ ทสาหํ (สมาหารทิคุสมาส)

- ทสาหํ ปรโม อสฺสาติ ทสาหปรโม, กาโล (ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส)

พระพุทธองค์ตรัสสิกขาบทนี้เพื่อแสดงว่า เมื่อภิกษุปราศจากความห่วงใยเพื่อทำจีวร (จีวร-ปลิโพธ) และความห่วงใยเพื่ออยู่ในวัดที่จำพรรษา (อาวาสปลิโพธ) ต้องเก็บจีวรที่ไม่ได้ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ จึงควรสละจีวรนั้นในสำนักของสงฆ์, คณะ (คือภิกษุ ๒ หรือ ๓ รูป), หรือบุคคล (คือภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง) แล้วแสดงอาบัติปาจิตตีย์

จีวรปลิโพธ คือ ความห่วงใยเพื่อทำจีวร หมายความว่า เป็นความตั้งใจที่เกี่ยวกับจีวร ซึ่งห้ามกิจอื่นที่ควรทำ กล่าวคือ ภิกษุในสมัยพุทธกาลได้รับเศษผ้ามาจากถนน ป่าช้า ตลาด ฯลฯ แล้วเก็บเพื่อรวบรวมเย็บเป็นจีวร เธอชื่อว่ายังมีจีวรปลิโพธ ตลอดเวลาที่ยังทำจีวรไม่เสร็จ แต่เมื่อเธอทำจีวรเสร็จแล้วก็ตาม ตัดสินใจว่าไม่ทำจีวรอีกก็ตาม หรือจีวรเสียหายด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการถูกไฟไหม้เป็นต้นก็ตาม จึงถือว่ากิจที่เกี่ยวกับจีวรจบสิ้นไป จึงชื่อว่าผู้ขาดจีวรปลิโพธแล้ว

อาวาสปลิโพธ คือ ความห่วงใยเพื่ออยู่ในวัดที่จำพรรษา หมายความว่า เป็นความตั้งใจที่จะอยู่ในวัดนั้นต่อไป ซึ่งห้ามการย้ายไปอยู่วัดอื่น เธอชื่อว่ายังมีอาวาสปลิโพธ ตลอดเวลาที่กรานกฐินแล้วอยู่ในวัดต่อไป แต่เมื่อเธอตัดสินใจว่าจะไม่อยู่ในวัดนั้นอีก จึงชื่อว่าผู้ขาดอาวาสปลิโพธแล้ว

ถ้าภิกษุยังมีจีวรปลิโพธและอาวาสปลิโพธ ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่งตราบใด ย่อมได้รับอานิสงส์กฐินตราบนั้น ดังนั้น เธอจึงเก็บจีวรไว้โดยไม่ได้ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนาได้จนถึงวันเพ็ญเดือน ๔ แต่ถ้าไม่ได้อานิสงส์กฐินเพราะไม่ได้กรานกฐิน ก็สามารถเก็บจีวรไว้ได้เพียง ๑ เดือน ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ ถ้าเป็นเวลาอื่นจากเวลาดังกล่าว มีโอกาสเก็บจีวรข้างต้นไว้เพียง ๑๐ วันเท่านั้น ตามข้อความในสิกขาบทนี้ว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว)

จีวรที่ภิกษุอธิษฐานว่าเป็นสมบัติของตน ชื่อว่า จีวรที่ทำอธิษฐาน การอธิษฐานเป็นไตรจีวร (เตจีวริกอธิษฐาน) คือ การกล่าวระบุผ้าที่จะอธิษฐานทีละผืนไปโดยกล่าวว่า

- อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ = ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อน) นี้
- อิมํ อุตฺตราสงฺคํ อธิฏฺฐามิ = (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์ (ผ้าจีวร) นี้
- อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิฏฺฐามิ = ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอันตรวาสก (ผ้าสบง) นี้

การอธิษฐานดังกล่าวนั้นจัดว่าเป็นการปฏิบัติวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะภิกษุนั้นต้องนำผ้าทั้งสามผืนนี้ติดตามตัวไปทุกแห่ง ไม่อาจเก็บจีวรแล้วไปอยู่สถานที่อื่นให้อรุณขึ้นในสถานที่อื่นได้ ถ้ากระทำเช่นนั้นก็จะต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะอยู่โดยไม่มีจีวรนั้นในขณะอรุณขึ้น ตามที่กล่าวไว้ในอุโทสิตสิกขาบท

ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้แล้วจะต้องสละจีวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นคำบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคลควรกล่าวว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสาหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

หลังจากภิกษุสละจีวรนั้นแล้วก็ควรแสดงอาบัติปาจิตตีย์ตามปกติ อาบัติปาจิตตีย์ที่มีการสละดังกล่าวชื่อว่า นิสสัคคิยปาจิตตีย์ คือ ปาจิตตีย์ที่มีการสละ ต่อแต่นั้นภิกษุผู้รับจีวรนั้นต้องมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละโดยกล่าวเป็นคำบาลีหรือภาษาของตนว่า

อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ (กระผมมอบจีวรนี้ให้แก่ท่าน)

ตพฺพ ปัจจัยใน ธาเรตพฺพํ (พึงทรงไว้) ใช้ในความหมายว่า อติสคฺค (อนุญาต) เช่น

- โภตฺตพฺพํ โภชนํ ภวตา (ท่านพึงบริโภคโภชนะ)
- ทานํ ทาตพฺพํ (พึงให้ทาน)
- สีลํ รกฺขิตพฺพํ (พึงรักษาศีล)

- ปาโณ น หนฺตพฺโพ (ไม่พึงฆ่าสัตว์)

- อทินฺนํ น อาทาตพฺพํ (ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้)

- สกฺกจฺจํ ทานํ ทาตพฺพํ, โน อสกฺกจฺจํ (พึงให้ทานโดยเคารพ มิใช่โดยไม่เคารพ)

ลงกิจจปัจจัยด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๖๓๕) ว่า เปสาติสคฺคปตฺตกาเลสุ กิจฺจา (ลงกิจจปัจจัยในอรรถว่า ใช้ให้กระทำ, อนุญาต และบอกเวลาที่มาถึง)

อิโต ปรํ ปน อิเม โข ปนาติอาทิ สพฺพตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

ต่อแต่นี้ไป โปรดทราบคำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น ตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำเริ่มเรื่องทั้งปวงทีเดียว

ท่านกล่าวข้อความนี้ไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของอนิยตด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อิเม โข ปน เป็นต้นในนิสสัคคิยปาจิตตีย์นี้ บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายของคำดังกล่าวพึงทราบตามนัยที่มิได้กล่าวไว้ในคำเริ่มเรื่องทั้งปวงหรือไร (นำคำว่า สพฺพตฺถ วุตฺตนเยน มาประยุกต์ใช้เป็นอาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อิโต ปรํ ฯเปฯ เวทิตพฺโพ อธิบายว่า คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น พึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำเริ่มเรื่องทั้งปวงทีเดียว

---

๑. คำอธิบายกถินสิกขาบท

คำอธิบาย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ

นิสฺสคฺคิเยสุ ปน จีวรวคฺคสฺส ตาว ปฐมสิกฺขาปเท นิฏฺฐิตจีวรสฺมินฺติ สูจิกมฺม-ปริโยสาเนน วา "นฏฺฐํ วา วินฏฺฐํ วา ทฑฺฒํ วา จีวราสา วา อุปจฺฉินฺนา"ติ อิเมสุ วา เยน เกนจิ อากาเรน นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ, จีวรสฺส กรณปลิโพเธ อุปจฺฉินฺเนติ อตฺโถ. อตฺถตกถินสฺส หิ ภิกฺขุโน ยาว อิเมหากาเรหิ จีวรปลิโพโธ น ฉิชฺชติ, ตาว กถินานิสํสํ ลภติ.

ส่วนในนิสสัคคิยสิกขาบท โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๑ ของจีวรวรรคเป็นลำดับแรก ดังนี้

คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) หมายความว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการเย็บเสร็จ หรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จีวรหาย จีวรเสียหาย จีวรถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป อธิบายว่า เมื่อความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป เพราะความห่วงใยในจีวร (จีวรปลิโพธ) ของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ตราบใด ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน

คำว่า นิฏฺฐิตจีวร มีรูปวิเคราะห์ในกังขาฎีกาใหม่ว่า

- นิฏฺฐิตญฺจ ตํ จีวรญฺจาติ นิฏฺฐิตจีวรํ = จีวรที่สำเร็จแล้ว ชื่อว่า นิฏฐิตจีวระ

ตามนัยนี้ควรเพิ่มคำว่า สติ เข้ามาแปลร่วมกับคำนี้

อย่างไรก็ตาม คัมภีร์สารัตถทีปนีกล่าวว่าคำนี้ไม่ใช่สมาส โดยมาจาก นิฏฺฐิเต + จีวรสฺมึ ลบ สฺมึ วิภัตติใน นิฏฺฐิเต ตามนัยนี้แปลยกศัพท์ว่า "จีวรสฺมึ ครั้นเมื่อจีวร นิฏฺฐิเต สำเร็จแล้ว" ดังคำอธิบายในคัมภีร์นั้นว่า

นิฏฺฐิตจีวรสฺมินฺติ ภุมฺมวจนสฺส โลปํ กตฺวา นิทฺเทโสติ อาห "นิฏฺฐิเต จีวรสฺมินฺ"ติ.[๑]

---

[๑] สารตฺถ.ฏีกา ๒/๔๖๙

"ศัพท์ว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ เป็นศัพท์แสดงโดยทำการลบสัตตมีวิภัตติ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว)"

ตามมตินี้ควรมีรูปเดิมว่า นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ แล้วจึงลบสระ เอ ที่เป็นสัตตมีวิภัตติ เมื่อลบสระ เอ แล้วสระ อ ใน นิฏฺฐิต ที่ถูกลบไปในเพราะสระ เอ ย่อมกลับคืนมาเหมือนเดิม (เช่น ปุริเส ศัพท์เดิมเป็น ปุริส แปลง สฺมึ เป็น เอ แยกพยัญชนะหน้าคือ สฺ ออกจากสระ อ แล้วลบสระ อ ใน ส ได้รูปว่า ปุริสฺ + เอ แล้วจึงนำพยัญชนะ สฺ ไปประกอบกับสระ เอ สำเร็จรูปเป็น ปุริเส) เพราะภาษาบาลีนิยมใช้บทที่มีสระอยู่ท้าย จะยกเว้นเพียงบางศัพท์ เช่น กึ ศัพท์ที่มีนิคคหิตอยู่ท้าย การใช้คำในลักษณะนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *มหีรุหนัย* คือ สำนวนที่เหมือนต้นไม้ หมายความว่า โดยทั่วไปเงาไม้จะหายไปเองเมื่อตัดต้นไม้แล้ว จึงเป็นวิธีที่ผลทางไวยากรณ์หายไปเองหรือกลับคืนมาใหม่เมื่อไม่มีเหตุที่ทำให้เกิดผลดังกล่าว ดังคัมภีร์สัททสารัตถชาลินีกล่าวว่า

มหีรุโห ตรุ วุตฺโต ตสฺมึ อสติ โน ภเว
ฉายา โลกมฺหิ ปกติ วิภตฺติมฺหาสติ ตถา.[๑]

"ต้นไม้เรียกว่า มหีรุหะ (สิ่งที่งอกขึ้นบนดิน) เมื่อไม่มีต้นไม้นั้น เงาไม้ก็ไม่มีในโลก ฉันใด เมื่อไม่มีวิภัตติ [คือ วิภัตติถูกลบไป] ความเป็นปกติก็มีได้ฉันนั้น"

อนึ่ง คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) หมายถึง จีวร ๒ ประเภท คือ

๑. จีวรที่มีอานิสงส์กฐินเป็นมูลเหตุ

๒. จีวรที่ประกอบด้วยความหวัง คือ เป็นจีวรที่ภิกษุต้องการจะได้รับจริงๆ

คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ นี้หมายถึง การไม่มีความห่วงใยในจีวรที่ชื่อว่า จีวรปลิโพธ กล่าวคือ ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินจากการกรานกฐินแล้ว ยังไม่ต้องการเย็บและย้อมเป็นจีวร หรือรอผ้าอื่นที่จะนำมาเย็บร่วมกัน ชื่อว่า มีความห่วงใยในจีวร ตลอดเวลาที่ยังทำจีวรไม่สำเร็จ ภิกษุผู้มีความห่วงใยในจีวรนั้นอาจเก็บอติเรกจีวร คือ จีวรที่ไม่ได้ทำอธิษฐานหรือทำวิกัปปนาไว้ตลอดเดือนที่ได้รับอานิสงส์อยู่ (ภิกษุผู้จำพรรษาครบไตรมาสแล้วยังไม่ได้กรานกฐิน ย่อมได้รับอานิสงส์ภายใน ๑ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒)

ส่วนภิกษุผู้กรานกฐินแล้วย่อมได้รับอานิสงส์กฐินอีก ๔ เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน

[๑] สทฺท.ชาลินี คาถา ๔๔

๑๒ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔) ถ้าในระยะเวลานั้นภิกษุเย็บย้อมจีวรสำเร็จแล้วก็ตาม หรือจีวรหายเป็นต้นก็ตาม ถือว่ากิจที่เกี่ยวกับจีวรหมดสิ้นไปด้วยการทำเสร็จหรือทำไม่เสร็จ ภิกษุนั้นอาจเก็บอติเรกจีวรไว้ได้เพียง ๑๐ วันเท่านั้น ถ้าเก็บเกิน ๑๐ วัน ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ แต่ถ้ากิจที่เกี่ยวกับจีวรยังมีอยู่ ภิกษุผู้ได้รับอานิสงส์กฐิน ๕ ประการอาจเก็บอติเรกจีวรไว้ได้ตลอดระยะเวลาดังกล่าว

ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๐) อธิบายเพิ่มเติมว่า ปลิโพธมี ๒ ประการ คือ

๑. จีวรปลิโพธ　　ความห่วงใยในจีวร

๒. อาวาสปลิโพธ　　ความห่วงใยในวัด

ถ้าภิกษุมีปลิโพธอย่างใดอย่างหนึ่งในสองประการนี้ ย่อมได้รับอานิสงส์กฐิน ๕ ประการ แต่ถ้าจีวรปลิโพธขาดไปด้วยการทำจีวรเสร็จหรือจีวรหายเป็นต้น หรือถ้าอาวาสปลิโพธขาดไปด้วยการย้ายวัดไม่ผูกใจว่าจะกลับมาอีก ภิกษุนั้นย่อมไม่ได้อานิสงส์กฐิน

คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมินฺติ ฯเปฯ นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ (คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ หมายความว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการเย็บเสร็จ หรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จีวรหาย จีวรเสียหาย จีวรถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า จีวรสำเร็จแล้ว คือ จีวรสำเร็จอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้หมายถึงจีวรที่สำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมินฺติ ฯเปฯ นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ อธิบายว่า คำนี้มิได้หมายถึงจีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้น แต่ยังหมายถึงจีวรสำเร็จด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งมีจีวรหายเป็นต้นอีกด้วย

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ยสฺมา ปน ตํ จีวรํ กรเณนปิ นิฏฺฐิตํ โหติ นาสนาทีหิปิ, ตสฺมา “สูจิกมฺมปริโยสาเนน วา”ติอาทิ วุตฺตํ.[๑]

“อนึ่ง โดยเหตุที่จีวรนั้นสำเร็จด้วยการทำบ้าง สำเร็จด้วยการหายไปเป็นต้นบ้าง ฉะนั้นจึงกล่าวว่า สูจิกมฺมปริโยสาเนน วา เป็นต้น”

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๐

คำว่า สูจิกมฺมปริโยสาเนน (ด้วยการเย็บเสร็จ) แปลตามศัพท์ว่า "โดยที่สุดแห่งสูจิกรรม" คือ กรรมที่พึงกระทำด้วยเข็ม ได้แก่ กรรมอันมีในที่สุดแห่งผ้าคล้องลูกดุม (ปาสกปฏฺฏ) และผ้ารังดุม (คณฺฐิกปฏฺฏ) ดังนั้น เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการเย็บเสร็จ ภิกษุก็ปราศจากความห่วงใยในการทำจีวร พระพุทธองค์จึงตรัสว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) นอกจากนั้น แม้อาการที่มีจีวรหายเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นในขณะเย็บจีวรอยู่ก็ตาม หรือเกิดขึ้นก่อนจะเย็บจีวรก็ตาม ก็ทำให้ภิกษุปราศจากความห่วงใยในการทำจีวร ดังนั้น คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) จึงหมายรวมถึงจีวรที่ไม่สำเร็จเพราะหายไป ถูกลักขโมย ถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป

คำว่า นฏฺฐํ (จีวรหาย) คือ จีวรถูกโจรเป็นต้นนำไป

คำว่า วินฏฺฐํ (จีวรเสียหาย) คือ จีวรถูกปลวกเป็นต้นกัดกิน

คำว่า จีวราสา อุปจฺฉินฺนา (ความหวังที่มีในจีวรหมดไป) คือ ความหวังว่าจะได้รับจีวรในตระกูลโน้นหมดไป กล่าวคือ ภิกษุได้รับผ้ากฐินแล้วแต่ยังไม่เพียงพอจะเย็บเป็นจีวรได้ จึงหวังว่าจะได้ผ้าเพิ่มจากสถานที่อื่นเพื่อเย็บให้เป็นจีวร (ผ้ากฐินในสมัยพุทธกาลมักไม่เป็นจีวรสำเร็จรูปเหมือนในปัจจุบัน แต่เป็นเพียงเศษผ้าที่ต้องนำมาเย็บและย้อมจึงจะใช้เป็นจีวรเพื่อนุ่งห่มได้)

ข้อความว่า "เมื่อความกังวลในการทำจีวรหมดไป" หมายความว่า คำว่า นิฏฺฐิตจีวร แปลตามศัพท์ว่า "จีวรสำเร็จแล้ว" มิได้หมายถึงการทำจีวรให้สำเร็จจริงๆ แต่หมายถึงความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป โดยจะทำจีวรสำเร็จจริงหรือยังไม่ได้ทำจีวรก็ตาม ทำให้ภิกษุไม่ห่วงใยว่าจะทำจีวรต่อไป

สรุปความว่า จีวรสำเร็จแล้วด้วยกิจ ๕ ประการ คือ

๑. ทำจีวรเสร็จ
๒. จีวรหาย
๓. จีวรเสียหาย
๔. จีวรถูกไฟไหม้
๕. ความหวังที่มีในจีวรหมดไป

คำว่า จีวรสฺส ฯเปฯ อุปจฺฉินฺเนติ อตฺโถ (เมื่อความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป) กล่าวไว้เพื่ออธิบายความในประโยคหน้า เพราะประกอบด้วย อตฺโถ ศัพท์ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่สำเร็จด้วยการเย็บเสร็จควรชื่อว่า จีวรสำเร็จ มิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่หายไปเป็นต้น ชื่อว่า จีวรสำเร็จด้วยการหายไปเป็นต้น ได้อย่างไร

อธิบายว่า คำว่า จีวรสำเร็จ หมายถึง ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไปอีกด้วย ไม่ใช่จีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้น

คำว่า อตฺถตกถินสฺส หิ ฯเปฯ ลภติ (เพราะความห่วงใยในจีวรของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ ตราบใด ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุของประโยคหน้า (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ *การณโชตกะ* คือ แสดงเหตุ) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อความนั้นบุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร (กังขาฎีกาใหม่)
- เหตุใดจีวรสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป (คู่มือสอนกังขาฯ)

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรสำเร็จควรเป็นจีวรที่เย็บเสร็จเท่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อตฺถตกถินสฺส หิ ฯเปฯ ลภติ อธิบายว่า ความห่วงใยในจีวรของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ ตราบใด ตราบนั้น เธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

กถเมตํ วิญฺญายตีติ อาห "อตฺถตกถินสฺส หี"ติอาทิ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า อตฺถตกถินสฺส หิ เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลย่อมทราบข้อความนี้อย่างไร"

คำว่า ปลิโพธ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กมฺมฏฺฐานภาวนํ ปริพุนฺเธตีติ ปลิโพโธ = สิ่งที่เบียดเบียนการเจริญกรรมฐาน ชื่อว่า ปลิโพธ (ปริ บทหน้า + พุธิ ธาตุ (หึเส = เบียดเบียน) + ณ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ) <แปลง ร เป็น ล ดังคำว่า มหาสาโล = มหาสาโร>

ดังคำอธิบายในวิสุทธิมรรคมหาฎีกาว่า

กมฺมฏฺฐานภาวนํ ปริพุนฺเธติ อุปโรเธติ ปวตฺติตุํ น เทตีติ ปลิโพโธ ร-การสฺส ล-การํ กตฺวา, ปริปนฺโถติ อตฺโถ.[๒]

"สิ่งที่เบียดเบียนการเจริญกรรมฐาน คือ ปิดกั้น กล่าวคือ ไม่ให้ดำเนินไป ชื่อว่า ปลิโพธ แปลง ร อักษรเป็น ล อักษร หมายถึง สิ่งรบกวน"

แม้คำว่า ปลิโพธ ในรูปวิเคราะห์ข้างต้นนั้นจะหมายถึงสิ่งที่รบกวนการเจริญกรรมฐาน คือ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๐

[๒] วิสุทฺธิ.มหาฎีกา ๑/๑๓๕

ผมยาว เล็บยาว บาตรเก่า จีวรมีสีคร่ำคร่า เป็นต้น เพราะเป็นฐานะที่กล่าวถึงการปฏิบัติธรรม แต่ในที่นี้คือการเย็บจีวรเสร็จ หรือการทำจีวรไม่เสร็จเพราะจีวรหายไป เป็นต้น

คำว่า กรณปลิโพธ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กรณํ เอว ปลิโพโธ กรณปลิโพโธ = สิ่งรบกวนคือการกระทำ ชื่อว่า กรณปลิโพธะ

คำว่า อตฺถตกถิน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อตฺถรียิตฺถาติ อตฺถตํ.

(อา บทหน้า + ถร ธาตุ <อจฺฉาทเน = ปกปิด> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- อตฺถตํ กถินํ เยน โส อตฺถตกถิโน = ผู้มีกฐินที่อันตนกรานแล้ว, ผู้กรานกฐินแล้ว (ตติยาพหุพพีหิสมาส)

ในประโยคว่า อตฺถตกถินสฺส หิ ฯเปฯ ลภติ (เพราะความห่วงใยในจีวรของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ ตราบใด ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน) ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๐) อธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า อตฺถตกถินสฺส ภิกฺขุโน เป็นสัมปทานของ ฉิชฺชติ ในประโยคหน้า และยังเปลี่ยนเป็นรูปที่ลงปฐมาวิภัตติว่า อตฺถตกถิโน ภิกฺขุ เพื่อมาเป็นประธานของ ลภติ ในประโยคหลัง การติดตามมาสู่ประโยคหลังด้วยการเปลี่ยนวิภัตตินี้เป็นวิธีการทั่วไปที่ใช้ในภาษาบาลีและสันสกฤต เพราะอาจเปลี่ยนวิภัตติได้ตามเนื้อความที่กำลังกล่าวถึง ดังกฎทั่วไปหรือปริภาสาที่กล่าวว่า

อตฺถวสา วิภตฺติวิปริณาโม.[๑]
"การเปลี่ยนวิภัตติย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ"

คำนี้เป็นกฎทั่วไปที่ปรากฏในไวยากรณ์สันสกฤต แม้ มุคธโพธฎีกา ก็กล่าวว่า

อรฺถวศาทฺ วิภกฺติรฺวิปริณามะ.[๒]
"การเปลี่ยนวิภัตติย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ"

แม้ในคัมภีร์มหาภาษยะ (อัธยาย ๑ ปาทะ ๓ สูตร ๙) ก็พบรูปว่า

อรฺถวศาทฺ วิภกฺติรฺวิปริณาโม ภวิษฺยติ.[๓] (*อตฺถวสา วิภตฺติวิปริณาโม ภวิสฺสติ*)
"การเปลี่ยนวิภัตติจักมีได้ตามอำนาจของเนื้อความ"

แม้กฎข้อนี้ก็มีใช้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอีกด้วย ตามที่กล่าวไว้ในเรื่องนี้

---

[๑] รูป. สูตร ๑๕

[๒] มุคฺธ.ฎีกา คำอธิบายสูตร ๒๙, ๓๙, ๑๓๘ และ ๔๒๒

[๓] มหาภาษฺย อัธยาย ๑ ปาทะ ๓ สูตร ๙

นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ยังได้แสดงอีกนัยหนึ่งว่า ให้เพิ่มปาฐเสสะว่า โย อตฺถตกถิโน ภิกฺขุ (ภิกษุใดเป็นผู้กรานกฐินแล้ว) เข้ามาข้างหน้าประโยคหน้าว่า ตาว กถินานิสํสํ ลภติ (ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน) แต่ผู้แปลคิดว่านัยแรกสั้นกว่า เพราะไม่จำเป็นต้องเพิ่มปาฐเสสะที่เป็นอนิยมะเข้ามาจะทำให้ประโยคยาวกว่าเดิม มีข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

ตาว กถินานิสํสํ ลภตีติ เอตฺถ โย อตฺถตกถิโน ภิกฺขูติ อชฺฌาหริตพฺพํ, ตาว โส อตฺถตกถิโน ภิกฺขูติ เวทิตพฺโพ, อนามนฺตจาราทิกํ กถินานิสํสํ ลภตีติ อตฺโถ. "อตฺถตกถินสฺส ภิกฺขุโน"ติ อิทํ วา "อตฺถตกถิโน ภิกฺขู"ติ วิภตฺติวิปริณามํ กตฺวา โยเชตพฺพํ.[๑]

"พึงนำคำว่า โย อตฺถตกถิโน ภิกฺขุ (ภิกษุใดเป็นผู้กรานกฐินแล้ว) เพิ่มเข้ามาในพากย์ว่า ตาว กถินานิสํสํ ลภติ (ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน) นี้ พึงทราบเนื้อความว่า ตราบนั้นภิกษุผู้กรานกฐินแล้วนั้น[ย่อมได้อานิสงส์กฐิน] หมายความว่า ย่อมได้อานิสงส์กฐินมีการเที่ยวไปไม่บอกลา เป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง พึงประกอบคำว่า อตฺถตกถินสฺส ภิกฺขุโน (แก่ภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว) นี้โดยทำการเปลี่ยนวิภัตติว่า อตฺถตกถิโน ภิกฺขุ (ภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว)"

คำอธิบาย อุพฺภตสฺมึ กถิเน

อุพฺภตสฺมึ กถิเนติ ยํ สงฺฆสฺส กถินํ อตฺถตํ, ตสฺมิญฺจ อุพฺภเต.

คำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน (เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว) หมายความว่า สงฆ์ได้กรานกฐินใดแล้ว และเมื่อกฐินนั้นถูกถอนแล้ว [ภิกษุพึงเก็บอติเรกจีวร (จีวรที่ไม่ได้ทำอธิษฐานหรือทำวิกัปปนา) ไว้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก]

ท่านได้แสดงเนื้อความของบทว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงเนื้อความของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน

คำว่า อุพฺภต (ถอน) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุพฺภรียิตฺถาติ อุพฺภตํ = กฐินที่ถูกถอนแล้ว ชื่อว่า อุพภตะ

(อุ บทหน้า + ภร ธาตุ <ภรเณ = เลี้ยงดู> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๐

ส่วนภาวสาธนะของคำนี้ คือ อุพฺภาร (การถอน) หรือ อุทฺธาร ก็ได้ โดยลง ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ ดังนั้น การถอนกฐินจึงอาจใช้เป็น กถินุพฺภาร หรือ กถินุทฺธาร ทั้งสองอย่างได้ตามสมควร

นอกจากนั้น การกรานกฐินใช้เป็น กถินตฺถาร = กถิน + อตฺถาร (อา บทหน้า + ถร ธาตุ <อจฺฉาทเน = ปกปิด> + ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ) ส่วนผู้กรานกฐินใช้เป็น กถินตฺถารก หรือ อตฺถารก ก็ได้

อนึ่ง การถอนกฐินในเรื่องนี้เป็นการถอนด้วยมาติกา (หัวข้อ) ๘ อย่าง ข้อใดข้อหนึ่ง หรือเป็นการถอนในระหว่าง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อุพฺภเตติ อฏฺฐนฺนํ มาติกานมญฺญตเรน, อนฺตรุพฺภาเรน วา อุทฺธเฏ.[๑]

"คำว่า อุพฺภเต (ถูกถอนแล้ว) หมายความว่า ถูกถอนแล้วด้วยการถอนข้อใดข้อหนึ่งในมาติกา ๘ อย่าง หรือด้วยการถอนในระหว่าง"

คำปฏิญญาในเรื่องการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อ

ตตฺเรวํ สงฺเขปโต กถินตฺถาโร จ อุพฺภาโร จ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในกฐินนั้น ดังนี้

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ พระผู้มีพระภาคตรัสการกรานกฐินด้วยคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ และการถอนกฐินด้วยคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการกรานกฐินและการถอนกฐิน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงข้อวินิจฉัยดังกล่าวโดยพิสดารหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตฺเรวํ ฯเปฯ จ เวทิตพฺโพ อธิบายว่า เราจะกล่าวถึงการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในเรื่องนั้น

คำว่า กถิน เป็น *อนิปผันนปาฏิปทิกะ* คือ นามศัพท์ที่ไม่สำเร็จด้วยความเป็นสมาส ตัทธิต

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๐

หรือกิตก์ จึงตั้งรูปวิเคราะห์ไม่ได้ ดังคำว่า ฆฏ (หม้อ), ปฏ (ผ้า) เป็นต้น หรือชื่อว่า รุฬหีศัพท์ คือ ศัพท์ที่ยกขึ้นกล่าวโดยไม่มองหาเนื้อความตามรากศัพท์ ดังข้อความว่า

รุฬฺหีสทฺโทติ สมาสตทฺธิตกิตกวิคฺคเหหิ อนิปฺผนฺโน ปาฏิปทิกสทฺโท. วุตฺตญฺจ-

นิปฺผนฺโน จ อนิปฺผนฺโน โส ปาฏิปทิโก ยถา
นิปฺผนฺโน การโกตฺยาทิ- ตโร ฆฏปฏาทิโก
ตทฺธิตาทิตฺตยาสิทฺโธ นิปฺผนฺโน อิตโร มโต.[๑]

"คำว่า รุฬฺหีสทฺโท (รุฬหีศัพท์) คือ นามศัพท์ที่มิได้สำเร็จด้วยรูปวิเคราะห์ที่เป็นสมาส ตัทธิต หรือกิตก์ สมจริงดังคำกล่าวว่า

'ปาฏิปทิกศัพท์นั้นจำแนกเป็นนิปผันนปาฏิปทิกะ และ อนิปผันนปาฏิปทิกะ

นิปผันนปาฏิปทิกะ เช่น การโก (ผู้ทำ) เป็นต้น และจำแนกเป็นอนิปผันน-ปาฏิปทิกะอื่นมิได้สำเร็จด้วยตัทธิตเป็นต้นทั้ง ๓ อย่าง เช่น ฆฏ (หม้อ) และ ปฏ (ผ้า) เป็นต้น นิปผันนปาฏิปทิกะอื่นพึงทราบว่า สำเร็จด้วยตัทธิต เป็นต้น ทั้ง ๓ อย่าง' "

ธาตุจินฺตาย เย มุตฺตา อนิปฺผนฺนาติ เต มตา
เต จาปิ พหโว สนฺติ ปีตโลหิตกาทโย.[๒]

"นามศัพท์เหล่าใดพ้นแล้วจากการจำแนกธาตุ นามศัพท์เหล่านั้นชื่อว่า อนิปผันนะ อนึ่ง แม้ศัพท์เหล่านั้นก็มีจำนวนมาก มีศัพท์ว่า ปีต และ โลหิต เป็นต้น"

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น คำว่า กถิน เป็นอนิปผันนปาฏิปทิกะ มีความหมายว่า มั่นคง คือ

- สารัตถทีปนีและวิมติวิโนทนี :-

สามารถทำให้อานิสงส์ของกฐิน ๕ ประการอยู่ภายในวัดที่ภิกษุกรานกฐินนั้น ถ้าภิกษุย้ายวัดไปหลังกรานกฐินแล้วโดยตั้งใจว่าจะไม่กลับมาอีกก็จะไม่ได้รับอานิสงส์กฐิน เรียกว่า ตัดอาวาสปลิโพธ คือ ความห่วงใยในวัด

- กังขาฎีกาใหม่ :-

รับเอาอานิสงส์ของกฐิน ๕ ไว้ไม่ให้ไปสู่สถานที่อื่นจากวัดที่ภิกษุกรานกฐิน

---

[๑] นิรุตฺติ.มญฺชูสา หน้า ๔๘๖

[๒] นีติ.ธาตุ. หน้า ๔๙๔

ดังคำอธิบายในคัมภีร์ฎีกาเหล่านั้นว่า

"กถินนฺติ ปญฺจานิสํเส อนฺโตกรณสมตฺถตาย ถิรนฺติ อตฺโถ"ติ คณฺฐิปเทสุ วุตฺตํ.[๑]

"ในคัมภีร์คัณฐิบททั้งหลายกล่าวไว้ว่า คำว่า กฐิน หมายความว่า มั่นคง โดยสามารถทำอานิสงส์ ๕ ในภายใน[วัดที่ภิกษุกรานกฐิน]"

กถินนฺติ ปญฺจานิสํเส อนฺโตกรณสมตฺถตาย ถิรนฺติ อตฺโถ.[๒]

"คำว่า กฐิน หมายความว่า มั่นคง โดยสามารถทำอานิสงส์ ๕ ในภายใน[วัดที่ภิกษุกรานกฐิน]"

ปญฺจานิสํเส อญฺญตฺถ คนฺตุํ อทตฺวา สงฺคณฺหนฏฺเฐน กถินํ, ถิรนฺติ อตฺโถ.[๓]

"ชื่อว่า กฐิน โดยความหมายว่า รับเอาอานิสงส์ ๕ ไว้ไม่ให้ไปสู่สถานที่อื่น[จากวัดที่ภิกษุกรานกฐิน] หมายความว่า เป็นของมั่นคง"

สรุปความว่า คำว่า กถิน เป็นอนิปผันนปาฏิปทิกะ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นรุฬหีศัพท์ จึงตั้งรูปวิเคราะห์ไม่ได้

ดังข้อความในคัมภีร์วินยาลังการว่า

รุฬฺหีขฺยาตํ นิปาตญฺจุ- ปสคฺคาลปนํ ตถา
สพฺพนามิกเมเตสุ น กโต วิคฺคโห ฉสุ.[๔]

"รูปวิเคราะห์ในบท ๖ ประเภทเหล่านี้ คือ รุฬหีศัพท์ อาขยาต นิบาต อุปสรรค อาลปนะ และสรรพนาม บุคคลกระทำไม่ได้"

(คัมภีร์นิสสัยพม่ามักอ้างถึงคาถานี้ แต่ในบาทที่ ๓ มีรูปต่างกันว่า สพฺพนามนฺติเมเตสุ)

อีกอย่างหนึ่ง ตามความเห็นของคัมภีร์วินยาลังการ (เล่ม ๒ หน้า ๘๐) คำว่า กถิน จัดเป็นนิปผันนปาฏิปทิกะที่มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. วินัยกรรมที่รวมเอาอานิสงส์ ๕ ไว้ไม่ให้ไปสู่สถานที่อื่น = ปญฺจานิสํเส อญฺญตฺถ คนฺตุํ อทตฺวา กถติ สงฺคณฺหาตีติ กถินํ (กถ ธาตุ = รวมเอา + อิน ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

---

[๑] สารตฺถ.ฎีกา ๓/๓๗๐
[๒] วิมติ.ฎีกา ๒/๒๕๒
[๓] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๐
[๔] วินย.ฎีกา ๒/๘๐

๒. วินัยกรรมที่มีความมั่นคง = กจฺติ กิจฺเฉน ชีวตีติ กถิโน, รุกฺโข, ตสฺส เอโสติ กถิโน, ถิรภาโว, โส เอตสฺส อตฺถีติ กถินํ (กถิน ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต)

๓. วินัยกรรมที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงสรรเสริญไว้ = กถียเต สิลาฆเต ปสํสียเต พุทฺธาทีหีติ กถินํ (กถ ธาตุ <กถเน = สรรเสริญ> + อิน ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (หน้า ๕) กล่าวว่า

“กฐิน คือ ผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์เฉพาะกฐินกาล ตามศัพท์แปลว่า ไม้สะดึง คือ ไม้แบบสำหรับขึงผ้าที่จะเย็บเป็นจีวร คำ กฐิน นี้ใช้ประกอบกับคำอื่นอันเนื่องด้วยพิธีกฐิน ผ้าที่ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ในพิธีนี้ เรียกว่า ผ้ากฐิน ในฤดูกาลเรียกว่า กฐินกาล [กะถินนะกาล] คือ ระยะเวลาตั้งแต่ แรมค่ำหนึ่ง เดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ ระยะเวลานี้เรียกเป็นสามัญว่า เทศกาลกฐิน [เทดสะกานกะถิน]”

อย่างไรก็ตาม ความหมายว่า ไม้สะดึง ตามคำอธิบายข้างต้น ไม่พบในวรรณกรรมบาลีใดๆ

การกรานกฐิน

อยญฺหิ กถินตฺถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ อนุญฺญาโต, โส สพฺพนฺติเมน ปริจฺเฉเทน ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ,

กล่าวโดยละเอียดว่า ชื่อว่า การกรานกฐินนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ

ตั้งแต่ประโยคนี้เป็นต้นไป ท่านจะอธิบายเรื่องการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อ จึงประกอบใช้ หิ ศัพท์ที่ทำหน้าที่ *วิตถารโชตกะ* คือ แสดงความพิสดารไว้ในต้นประโยคว่า อยญฺหิ

คำว่า อยญฺหิ ฯเปฯ อนุญฺญาโต (กล่าวโดยละเอียดว่าชื่อว่าการกรานกฐินนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก) กล่าวไว้เพื่ออธิบายวิธีกรานกฐินโดยละเอียด ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุไหนในภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกและจำพรรษาหลัง
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาหลังหรือไร

อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกเท่านั้น

คำว่า โส ฯเปฯ วฏฺฏติ (การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุกี่รูป
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต่ำกว่า ๕ รูปย่อมกรานกฐินได้หรือไร

อธิบายว่า การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

วุฏฺฐวสฺสวเสน ตาว เอวํ โหตุ, คณนวเสน ตํ กิตฺตกา ลภนฺตีติ อาห "โส"ติอาทิ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า โส เป็นต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า การกรานกฐินจงเป็นอย่างนั้นโดยเนื่องด้วยภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว ภิกษุจำนวนเท่าไรโดยเนื่องด้วยจำนวนย่อมได้การกรานกฐินนั้น"

คำว่า กถินตฺถาร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อตฺถรณํ อตฺถาโร (อา บทหน้า + ถร ธาตุ <อจฺฉาทเน = ปกปิด> + ณ ปัจจัย ภาวสาธนะ)
- กถินสฺส อตฺถาโร กถินตฺถาโร (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

ข้อความว่า "พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก" หมายความว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตกฐินไว้ในกถินขันธกะโดยหมายถึงภิกษุชาวเมืองปาวาจำนวน ๓๐ รูปผู้อยู่จำพรรษาแรกว่า

อนุชานามิ ภิกฺขเว วสฺสํวุฏฺฐานํ ภิกฺขูนํ กถินํ อตฺถริตุํ.[๒]

"ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกรานกฐินแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก"

คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๒๑) กล่าวไว้ว่า บางท่านยังเข้าใจผิดว่าภิกษุที่กรานกฐินต้องเป็นภิกษุผู้ทำปวารณาในวันเพ็ญเดือน ๑๑ แล้ว ถ้าไม่ได้ทำปวารณาก็กรานกฐินไม่ได้ แต่ความเห็นนี้ไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีข้อความที่กล่าวถึงการกรานกฐินของภิกษุผู้ทำปวารณาแล้ว คงมีเพียงข้อความที่ระบุว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก ดังนั้น ภิกษุผู้จำพรรษาแรกแล้วทำปวารณาหรือไม่ทำก็ตามก็ควรรับกฐินได้ ในฎีกาใหม่อธิบายเรื่องภิกษุผู้จำพรรษาแรกว่า

ตตฺถ ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานนฺติ วสฺสจฺเฉทํ อกตฺวา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานนฺติ อตฺโถ. เอเตน วุฏฺฐวสฺสวเสน ตาว ปุริมิกาย วสฺสํ อุปคตาเยว กถินตฺถารํ ลภนฺติ, น ปจฺฉิมิกาย อุปคตาติ ทสฺเสติ.[๓]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๑ [๒] วิ.ม. ๕/๓๐๗/๑๐๑ [๓] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๑

"ในพากย์นั้น คำว่า ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ (ผู้อยู่จำพรรษาแรก) หมายความว่า ผู้อยู่จำพรรษาแรก ไม่ทำการขาดพรรษา ท่านแสดงไว้ด้วยคำนั้นว่าผู้อยู่จำพรรษาในปวารณาแรกเท่านั้นจึงได้การกรานกฐิน ไม่ใช่ผู้จำพรรษาในปวารณาหลัง"

ข้อความว่า "ควรแก่ภิกษุ ๕ รูป" หมายความว่า เมื่อสงฆ์ได้รับผ้ากฐินมาแล้ว ผ้ากฐินนั้นเป็นผ้าของสงฆ์ และต้องมีภิกษุ ๔ รูปร่วมกันรับผ้ากฐิน จึงนับว่าเป็นของสงฆ์ได้ ดังนั้น ในการรับผ้ากฐินจึงต้องมีภิกษุ ๔ รูปเป็นอย่างต่ำ ต่อจากนั้น จึงเลือกสรรภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นผู้กรานกฐิน ดังนั้น การกรานกฐินจึงต้องมีภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ โดยภิกษุ ๔ รูปเป็นผู้ให้ผ้ากฐินด้วยญัตติและกรรมวาจา ส่วนอีกรูปหนึ่งเป็นผู้รับ การกรานกฐินจึงเป็นกรรมที่สงฆ์ ๔ รูปพึงกระทำ เรียกว่า จตุวัคคกรณียกรรม ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏตีติ ปจฺฉิมโกฏิยา จตฺตาโร กถินทุสฺสสฺส ทายกา, เอโก ปฏิคฺคาหโกติ ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ. เกจิ ปน "ปญฺจวคฺคกรณียตฺตา 'ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏตี'ติ วุตฺตนฺ"ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ "ตตฺร ภิกฺขเว ยฺวายํ จตุวคฺโค ภิกฺขุสงฺโฆ ฐเปตฺวา ตีณิ กมฺมานิ อุปสมฺปทํ ปวารณํ อพฺภานนฺ"ติ จมฺเปยฺยกฺขนฺธเก[๑] วุตฺตตฺตา.[๒]

"คำว่า ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ (ควรแก่ภิกษุ ๕ รูป) หมายความว่า ควรแก่ภิกษุ ๕ รูป คือ ภิกษุ ๔ รูปโดยจำนวนต่ำสุดเป็นผู้ให้ผ้ากฐิน รูปหนึ่งเป็นผู้รับ

บางท่านกล่าวว่า คำว่า ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ กล่าวไว้เพราะเป็นกรรมที่สงฆ์ปัญจวรรคพึงกระทำ คำกล่าวนั้นเป็นเพียงความเห็นของท่านเหล่านั้น เพราะพระพุทธองค์ตรัสไว้ในจัมเปยยขันธกะว่า

'ภิกษุทั้งหลาย ในสงฆ์เหล่านั้น สงฆ์จตุวรรคพร้อมเพรียงกันโดยธรรม เข้ากรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นกรรม ๓ อย่าง คือ อุปสมบท ปวารณา อัพภาน' "

บางท่านเข้าใจว่า คำว่า ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ หมายความว่า วัดที่จะมีการกรานกฐินได้ต้องมีภิกษุจำพรรษาอย่างน้อย ๕ รูป ถ้าหากมีภิกษุจำพรรษาน้อยกว่า ๕ รูป ก็กรานกฐินไม่ได้ ความเข้าใจข้างต้นไม่สอดคล้องกับคำอธิบายที่กล่าวมาแล้ว

แม้ในฎีกาใหม่ก็อธิบายเรื่องนี้โดยละเอียดว่า

อถ ปน จตฺตาโร ภิกฺขู วสฺสํ อุปคตา, เอโก ปริปุณฺณวสฺโส สามเณโร สเจ ปจฺฉิมิกาย

---

[๑] วิ.ม. ๕/๓๘๘/๒๐๐-๑

[๒] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๑

อุปสมฺปชฺชติ, คณปูรโก เจว โหติ, อานิสํสญฺจ ลภติ. ตโย ภิกฺขู, เทฺว สามเณรา, เทฺว ภิกฺขู, ตโย สามเณรา, เอโก ภิกฺขุ, จตฺตาโร สามเณราติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย.[๑]

"อนึ่ง ถ้าภิกษุ ๔ รูปจำพรรษา หากสามเณรรูปหนึ่งมีพรรษาครบถ้วนบวชในพรรษาหลัง สามเณรเป็นทั้งคณปูรกะและได้รับอานิสงส์ พึงทราบนัยนี้นั่นเทียวแม้ในข้อความนี้ว่า

ถ้าภิกษุ ๓ รูปจำพรรษา ถ้าสามเณร ๒ รูปมีอายุครบบริบูรณ์บวชในพรรษาหลัง สามเณรเป็นทั้งคณปูรกะและได้รับอานิสงส์

ถ้าภิกษุ ๒ รูปจำพรรษา ถ้าสามเณร ๓ รูปมีอายุครบบริบูรณ์บวชในพรรษาหลัง

ถ้าภิกษุ ๑ รูปจำพรรษา ถ้าสามเณร ๔ รูปมีอายุครบบริบูรณ์บวชในพรรษาหลัง สามเณรเป็นทั้งคณปูรกะและได้รับอานิสงส์"

อนึ่ง คำว่า ปริปุณฺณวสฺโส สามเณโร (สามเณรมีพรรษาครบถ้วน) แสดงว่า สามเณรก็ต้องจำพรรษาเหมือนภิกษุเช่นเดียวกัน เพราะถ้าจำพรรษาแล้วบวชพระในพรรษาหลัง ก็จะเป็นคณปูรกะและได้รับอานิสงส์กฐินเหมือนภิกษุที่จำพรรษาแรก สามเณรดังกล่าวนั้นต้องไม่เปลี่ยนเพศอีกด้วย ถ้าบวชพระในพรรษาหลังแล้วเปลี่ยนเป็นเพศหญิงก็จัดเป็นภิกษุณี ไม่เป็นคณะปูรกะ

วิธีปฏิบัติของภิกษุผู้กรานกฐิน

ตสฺมา ยตฺถ จตฺตาโร วา ตโย วา เทฺว วา เอโก วา ปุริมวสฺสํ อุปคโต, ตตฺถ ปจฺฉิมวสฺสูปคเต คณปูรเก กตฺวา อตฺถริตพฺพํ. เต จ คณปูรกาว โหนฺติ, อานิสํเส น ลภนฺติ, ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ คหฏฺฐปพฺพชิเตสุ โย โกจิ ธมฺเมน สเมน จีวรํ เทติ "อิมินา กถินํ อตฺถรถา"ติ[๒], ตํ ขนฺธเก วุตฺตาย ญตฺติทุติยกมฺมวาจาย กถินตฺถาราารหสฺส ภิกฺขุโน ทาตพฺพํ. เตน ตทเหว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาฏิ วา อุตฺตราสงฺโค วา อนฺตรวาสโก วา กาตพฺโพ. เสสภิกฺขูหิปิ ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ. สเจ กตจีวรเมว อุปฺปชฺชติ, สุนฺทรเมว. อจฺฉินฺนาสิพฺพิตํ ปน น วฏฺฏติ.

ดังนั้น ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือภิกษุ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๑

[๒] วิ.ม. ๕/๓๐๗/๙๔

ผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปูรกะ (ผู้กระทำคณะให้เต็ม) แล้วกรานกฐินเถิด

อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปูรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์ ดังนั้น ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า

อิมินา กถินํ อตฺถรถ　(ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้)

สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ขันธกะ ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั่นแหละ แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี ส่วนจีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย่อมไม่ควร

ในคำว่า จตฺตาโร วา ตโย วา เทฺว วา เอโก วา ปุริมวสฺสํ อุปคโต (ดังนั้น ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด) บทประธานมีพจน์ต่างกัน คือ จตฺตาโร, ตโย และ เทฺว เป็นพหูพจน์ ส่วน เอโก เป็นเอกพจน์ แต่ท่านประกอบใช้เป็นรูปเอกพจน์ว่า อุปคโต ตาม เอโก ที่อยู่หลัง ไม่ประกอบเป็นรูปพหูพจน์ว่า อุปคตา ตามรูปพหูพจน์ว่า จตฺตาโร ตโย และ เทฺว เพราะกริยาคุมพากย์มักมีลิงค์และพจน์ตามบทที่อยู่ติดกันซึ่งอยู่หน้าหรือหลังของตน ถ้าท่านประกอบ อุปคต ศัพท์อยู่หน้า จตฺตาโร ก็ต้องใช้เป็นรูปพหูพจน์ว่า ปุริมวสฺสํ อุปคตา จตฺตาโร วา ตโย วา เทฺว วา เอโก วา

ในคำว่า สงฺฆาฏิ วา อุตฺตราสงฺโค วา อนฺตรวาสโก วา กาตพฺโพ (พึงทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสก) ท่านประกอบใช้เป็นรูปปุงลิงค์ว่า กาตพฺโพ ตาม อนฺตรวาสโก โดยไม่ประกอบเป็นรูปอิตถีลิงค์ว่า กาตพฺพา ตาม สงฺฆาฏิ เพราะบทดังกล่าวอยู่ติดกับ อนฺตรวาสโก ถ้าท่านวาง กาตพฺพ ศัพท์อยู่หน้า สงฺฆาฏิ ก็อาจเขียนเป็นรูปว่า กาตพฺพา สงฺฆาฏิ วา อุตฺตราสงฺโค วา อนฺตรวาสโก วา ก็ได้เหมือนกัน

ข้อความว่า “ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม” หมายความว่า ผู้ถวายกฐินจะเป็นฆราวาส หรือบรรพชิต คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร หรือสามเณรี ก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นคฤหัสถ์เท่านั้น

ข้อความว่า “โดยชอบธรรม” หมายความว่า ผู้ถวายนั้นได้ถวายจีวรด้วยศรัทธา ไม่ใช่ด้วยการพูดเลียบเคียง (วิญฺญตฺติ) หรือการขอโดยตรง (ยาจนา) จากภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง กฐินนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุ

พูดเลียบเคียงหรือขอไม่ได้แม้กระทั่งกับมารดาของตนเอง เป็นเหมือนผ้าที่ตกมาจากฟ้า ดังนั้น คำว่า ธมฺเมน สเมน (โดยชอบธรรม) จึงห้ามการพูดเลียบเคียงและการขอโดยตรงทั้งสองอย่าง ความจริงแล้ว บทโดยมาก <ยกเว้นบทที่ประกอบด้วย จ ศัพท์ ที่ทำหน้าที่สมุจจยะ (รวบรวม)> มักจะประกอบด้วย *นิวัตเตตัพพัตถะ* (เนื้อความที่ควรห้าม) และนักศึกษาก็ต้องรู้จักนำนิวัตเตตัพพัตถะมาอธิบายในประโยคอีกด้วย จึงจะได้ความสมบูรณ์ ดังคัมภีร์มูลฎีกากล่าวว่า

วิเสโส จ วิเสสนฺตรนิวตฺตโก.[๑]

"อนึ่ง ข้อความพิเศษมักห้ามข้อความพิเศษอื่น"

เรื่องนิวัตเตตัพพัตถะได้กล่าวมาแล้วในตอนท้ายของสังฆาทิเสสกัณฑ์ สิกขาบทที่ ๔ จึงไม่ขออธิบายในที่นี้อีก

ข้อความว่า "ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปูรกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วกรานกฐินเถิด" มีความหมายว่า ถ้าในวัดแห่งหนึ่งมีภิกษุจำพรรษาแรก ๔ รูป ก็ควรนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังอย่างน้อย ๑ รูปมาเป็นคณปูรกะ หรือถ้าในวัดดังกล่าวมีภิกษุจำพรรษาแรก ๓ รูป ก็ควรนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังอย่างน้อย ๒ รูปมาเป็นคณปูรกะ ดังนี้เป็นต้น

นอกจากนั้น ถ้าหากไม่มีภิกษุผู้จำพรรษาหลังก็ให้นิมนต์ภิกษุจากวัดอื่นมาได้ หรือนำภิกษุผู้มีพรรษาขาด หรือไม่ได้จำพรรษามาเป็นคณปูรกะได้ เพราะคำว่า ปจฺฉิมวสฺสูปคเต ภิกฺขู (ภิกษุผู้จำพรรษาหลัง) เป็น *อุปลักขณนัย* คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังเช่นคำว่า ลทฺธาตปตฺโต ราชกุมาโร (ราชกุมารได้รับเศวตฉัตรแล้ว) ซึ่งหมายถึงราชกุมารได้เครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่นมีพระแสงขรรค์เป็นต้นอีกด้วย

คำว่า เต จ ฯเปฯ น ลภนฺติ (อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปูรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเมื่อเป็นคณปูรกะแล้วย่อมได้รับอานิสงส์หรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปูรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์

---

[๑] อภิ.วิ.มูลฎีกา ๒/๖๘

โดยทั่วไป ประโยคหน้าที่ประกอบด้วย ยสฺมา หรือเพิ่ม ยสฺมา เข้ามาแปล ชื่อว่า *ประโยคการณะ* คือ แสดงเหตุ ส่วนประโยคหลังที่ขึ้นต้นด้วย ตสฺมา, เตน ชื่อว่า *ประโยคผล* คือ แสดงผล นอกจากนั้น ถ้าหลังประโยคผลมีประโยคต่อมาที่ขึ้นต้นด้วย ตสฺมา, เตน มักเป็น *ประโยคลัทธคุณะ* คือ แสดงผลพลอยได้ ดังนั้น คำว่า ตสฺมา ในประโยคว่า ตสฺมา ยตฺถ จตฺตาโร วา ฯเปฯ จึงแปลว่า "เพราะพระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก และเพราะการกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ" โดยนำประโยคหน้าสองประโยคมาแปลร่วมกัน

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตสฺมาติ ยสฺมา วุฏฺฐวสฺสวเสน ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ อนุญฺญาโต, ยสฺมา จ สพฺพนฺติเมน ปริจฺเฉเทน ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ, ตสฺมา.[๑]

"คำว่า ตสฺมา (ดังนั้น) หมายความว่า เพราะพระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก โดยเนื่องด้วยการจำพรรษา และเพราะการกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ"

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า ตสฺมา เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อนุญฺญาตตฺตา อรหตฺตา จ (เพราะการอนุญาตและเพราะความสมควร) โดยการ :-

- เปลี่ยน อนุญฺญาโต เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตฺต ปัจจัยว่า อนุญฺญาตตฺตา
- เปลี่ยน วฏฺฏติ เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตฺต ปัจจัยว่า อรหตฺตา

ความจริงแล้ว คำว่า ตสฺมา เป็นบทเหตุที่นำประโยคหน้าทั้งหมดมาแสดงว่า ประโยคหน้าเหล่านั้นเป็น *ประโยคการณะ* ส่วนประโยคที่ประกอบด้วย ตสฺมา เป็น *ประโยคผล*

คำว่า ตสฺมา สเจ ฯเปฯ ทาตพฺพํ (ฉะนั้น ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อิมินา กถินํ อตฺถรถ (ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ขันธกะ) ชื่อว่า *ประโยคลัทธคุณะ* กล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า กล่าวคือ โดยทั่วไปประโยคลัทธคุณะมักมี

หน้า : ประโยคผล	กลาง : ประโยคการณะ	หลัง : ประโยคลัทธคุณะ

แต่ในบางแห่งก็มี :-

หน้า : ประโยคการณะ	กลาง : ประโยคผล	หลัง : ประโยคลัทธคุณะ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๑

ดังเช่นตัวอย่างในที่นี้ ดังนั้น ประโยคนี้จึงกล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า ซึ่งก็คือประโยคผลนั่นเอง

คำว่า ตสฺมา ในประโยคข้างต้นจึงกล่าวถึง "เพราะภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเป็นคณ-ปูรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์" จึงเป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า คณปูรกตฺตา อานิสํสสฺส อลาภตฺตา จ (เพราะเป็นผู้ยังคณะให้เต็มและเป็นผู้ไม่ได้อานิสงส์) โดยการ :-

- เปลี่ยน คณปูรกา เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตฺต ปัจจัยว่า คณปูรกตฺตา
- เปลี่ยน น ลภนฺติ เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตฺต ปัจจัยว่า อลาภตฺตา

คำว่า เตน ฯเปฯ กาตพฺโพ (ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั่นแหละ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ได้รับกฐินควรทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเก็บกฐินนั้นไว้หรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั่นแหละ

คำว่า เสส ฯเปฯ ภวิตพฺพํ (แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุที่เหลือผู้จำพรรษาแรกควรทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นควรเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยหรือไร

อธิบายว่า แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น

คำว่า สเจ ฯเปฯ สุนฺทรเมว (ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าจีวรที่เย็บย้อมแล้วเหมือนในปัจจุบัน จะพึงทำอย่างไรเล่า
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนั้นอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

คำว่า อจฺฉินฺนา ฯเปฯ น วฏฺฏติ (ส่วนจีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย่อมไม่ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าผ้าที่ยังไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บเกิดขึ้น ภิกษุพึงทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุไม่ตัดไม่เย็บแล้วกรานกฐินได้หรือไร

อธิบายว่า จีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย่อมไม่ควร

คำว่า "ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ขันธกะ" คือ ญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อิทํ สงฺฆสฺส กถินทุสฺสํ อุปฺปนฺนํ. ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สงฺโฆ อิมํ กถินทุสฺสํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺย กถินํ อตฺถริตุํ. เอสา ญตฺติ.

สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อิทํ สงฺฆสฺส กถินทุสฺสํ อุปฺปนฺนํ. สงฺโฆ อิมํ กถินทุสฺสํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทติ กถินํ อตฺถริตุํ. ยสฺสายสฺมโต ขมติ อิมสฺส กถินทุสฺสสฺส อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทานํ กถินํ อตฺถริตุํ, โส ตุณฺหสฺส. ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทินฺนํ อิทํ สงฺเฆน กถินทุสฺสํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน กถินํ อตฺถริตุํ. ขมติ สงฺฆสฺส. ตสฺมา ตุณฺหี. เอวเมตํ ธารยามิ.[๑]

"ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินนี้เกิดแล้วแก่สงฆ์ ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน นี้เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินนี้เกิดแล้วแก่สงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์ให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผ้ากฐินนี้แก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

ผ้ากฐินนี้อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนั้น จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้"

ข้อความว่า "ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐิน" คือ ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยองค์ ๘ ดังข้อความในคัมภีร์ปริวาระว่า

อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ภพฺโพ กถินํ อตฺถริตุํ. กตเมหิ อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ภพฺโพ กถินํ อตฺถริตุํ. ปุพฺพกรณํ ชานาติ, ปจฺจุทฺธารํ ชานาติ, อธิฏฺฐานํ ชานาติ, อตฺถารํ ชานาติ, มาติกํ ชานาติ, ปลิโพธํ ชานาติ, อุทฺธารํ ชานาติ, อานิสํสํ ชานาติ. อิเมหิ อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ภพฺโพ กถินํ อตฺถริตุํ.[๒]

---

[๑] วิ.ม. ๕/๓๐๗/๑๐๑

[๒] วิ.ป. ๘/๔๐๙/๓๖๕

“ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ ควรกรานกฐิน

ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ ควรกรานกฐิน เป็นไฉน คือ

๑. ภิกษุรู้บุพกรณ์ [คือ การซัก การกะขนาด การตัด การเนาผ้า การเย็บ การย้อม และการทำกัปปพินทุ]

๒. รู้การถอนผ้า [คือ การถอนผ้าสังฆาฏิเป็นต้นที่อธิษฐานด้วยเตจีวริกอธิษฐาน คือ การอธิษฐานผ้าไตรจีวร]

๓. รู้การอธิษฐาน [คือ การอธิษฐานกฐินจีวร]

๔. รู้การกราน [คือ การกรานกฐิน]

๕. รู้มาติกา [คือ มาติกา ๘]

๖. รู้ปลิโพธ [คือ อาวาสปลิโพธและจีวรปลิโพธ]

๗. รู้การถอนกฐิน [คือ การหลีกไปเป็นที่สุด เป็นต้น]

๘. รู้อานิสงส์ [คือ อานิสงส์ของกฐิน ๕ ประการ]

ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ ควรกรานกฐิน”

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๓ หน้า ๑๙๔) อธิบายเพิ่มเติมว่า ภิกษุผู้กรานกฐินคือภิกษุผู้รับผ้ากฐิน และสงฆ์ควรพิจารณาให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุเหล่านี้ คือ

- ผู้มีจีวรคร่ำคร่า
- ผู้มีพรรษามาก เมื่อมีภิกษุผู้มีจีวรคร่ำคร่าหลายรูป
- ผู้มีพรรษามากซึ่งมีบริษัทจำนวนมากสามารถเย็บย้อมจีวรให้เสร็จภายในวันที่รับกฐินได้
- ผู้มีพรรษาน้อย ผู้สามารถเย็บย้อมจีวรให้เสร็จภายในวันดังกล่าวได้

อย่างไรก็ตาม สงฆ์ควรอนุเคราะห์พระมหาเถระโดยกล่าวว่า “ท่านโปรดรับจีวร พวกกระผมจะช่วยทำจีวรให้” นอกจากนั้น สงฆ์ควรให้ผ้ากฐินเพื่อจีวรที่คร่ำคร่าซึ่งเป็นสบง จีวร หรือผ้าสังฆาฏิผืนใดผืนหนึ่งเท่านั้น แต่ถ้ามีภิกษุผู้โลภมากขอผ้ากฐิน ไม่พึงให้แก่ภิกษุนั้น

ข้อความว่า “ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า” หมายถึงตัดเป็น ๕ ขัณฑ์หรือ ๗ ขัณฑ์ เป็นต้น โดยจำแนกออกเป็นมหามณฑล อัฑฒมณฑล กุสิ อัฑฒกุสิ และอนุวาต ซึ่งพอจะทำจีวรผืนใดผืนหนึ่งในจีวร ๓ ผืน [คือ ผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสก] ที่มี ๕ ขัณฑ์ เป็นต้นได้

ข้อความว่า “แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นเพื่อนของภิกษุนั้น” หมายความว่า ขณะทำผ้ากฐินอยู่

ภิกษุทุกรูปต้องร่วมกันทำด้วยการซัก ตัด เย็บ และย้อม แม้ภิกษุรูปหนึ่งก็หลีกเลี่ยงไม่ได้โดยดำริว่า เราเป็นพระเถระหรือพหูสูต ภิกษุผู้ไม่กระทำเพราะไม่เอื้อเฟื้อ ต้องอาบัติทุกกฏ

การต้องอาบัติทุกกฏของภิกษุดังกล่าวนั้น มีสาเหตุมาจากการเสียวัตรที่ควรทำ เรียกว่า วัตตเภททุกกฏ คือ ทุกกฏเพราะเสียวัตร ปรากฏในที่ห้ามไว้ด้วย น อักษร เช่น

น อุปชฺฌายสฺส ภณมานสฺส อนฺตรนฺตรา กถา โอปาเตตพฺพา.[๑]

“เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าว ไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง”

ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายเรื่องนี้ว่า

อิโต ปฏฺฐาย จ ปน ยตฺถ ยตฺถ นกาเรน ปฏิเสโธ กริยติ, สพฺพตฺถ ทุกฺกฏาปตฺติ เวทิตพฺพา. อยญฺหิ ขนฺธกธมฺมตา.[๒]

“อนึ่ง ตั้งแต่สิกขาบทที่เริ่มจาก น อุปชฺฌายสฺส เป็นต้นนี้ การปฏิเสธด้วย น อักษรย่อม กระทำไว้ในสิกขาบทใดๆ พึงทราบอาบัติทุกกฏในสิกขาบทนั้นๆ ทั้งหมด โดยแท้จริงแล้ว ข้อนี้เป็น ธรรมเนียมของคัมภีร์ขันธกะ [คือ คัมภีร์มหาวรรคและจูฬวรรค]”

อคิลาเนน หิ สทฺธิวิหาริเกน สฏฺฐิวสฺเสนปิ สพฺพํ อุปชฺฌายวตฺตํ กาตพฺพํ. อนาทเรน อกโรนฺตสฺส วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ. น-การปฏิสํยุตฺเตสุ ปน ปเทสุ คิลานสฺสปิ ปฏิกฺขิตฺตกิริยํ กโรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมว.[๓]

“สัทธิวิหาริกผู้ไม่เจ็บไข้ แม้มีพรรษา ๖๐ ก็ควรทำอุปัชฌายวัตรทุกอย่าง เมื่อไม่ทำโดย เอื้อเฟื้อ จะต้องทุกกฏเพราะเสียวัตร และเมื่อสัทธิวิหาริกผู้เป็นไข้ทำกิริยาที่ทรงห้าม ในบททั้งหลายที่มี อักษรว่า ‘ไม่’ กำกับอยู่ [เช่น น อุปชฺฌายสฺส ภณมานสฺส อนฺตรนฺตรา กถา โอปาเตตพฺพา (เมื่อ อุปัชฌาย์กำลังพูด ไม่พึงพูดสอดขึ้นในระหว่าง)] ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน”

ประโยคข้างต้นนี้จัดเป็นปริภาสาหรือกฎทั่วๆ ไป ในคัมภีร์มหาวรรคและจูฬวรรค แม้ว่า พระพุทธองค์จะมิได้ปรับอาบัติไว้โดยตรง แต่การปฏิเสธในสิกขาบทนั้นๆ ก็ถือว่าเป็นการปรับอาบัติ ทุกกฏไว้โดยอ้อม ชาวพม่าจึงถือว่าผู้ที่ปรับอาบัติได้คือพระพุทธเจ้าและพระอรรถกถาจารย์ที่ปริวรรต คำอธิบายดั้งเดิมจากภาษาสิงหลมาเป็นภาษาบาลีเท่านั้น มิใช่พระฎีกาจารย์ เป็นต้น คัมภีร์มหาวรรค-ภาสาฎีกาจึงแต่งข้อความนี้เป็นคาถา ๘ พยางค์ว่า

---

[๑] วิ.ม. ๔/๖๖/๕๙　[๒] วิ.ม.อ. ๓/๓๔　[๓] วิ.ม.อ. ๓/๓๖

ยตฺถ ยตฺถ นกาเรน ปฏิเสโธ กรียติ
ตตฺถ ตตฺถ ทุกฺกฏนฺติ อยํ ขนฺธกธมฺมตา.[๑]

"การปฏิเสธด้วย น อักษรย่อมกระทำไว้ในสิกขาบทใดๆ พึงทราบอาบัติทุกกฏในสิกขาบทนั้นๆ ข้อนี้เป็นธรรมเนียมของขันธกะ"

อนึ่ง ในคัมภีร์ขุททสิกขาและฎีกาใหม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

คิลาเนสุ อุปฏฺเฐยฺย วุฏฺฐานํ เนส'มาคเม
วตฺตเภเทน สพฺพตฺถ อนาทเรน ทุกฺกฏํ.[๒]

"ภิกษุควรดูแลอุปัชฌาย์และอาจารย์ผู้อาพาธ ควรรอคอยการทุเลาของท่านเหล่านั้น อาบัติทุกกฏย่อมมีเพราะเสียวัตรในทุกแห่งโดยไม่เอื้อเฟื้อ"

อยญฺหิ ขนฺธกธมฺมตา ยตฺถ นกาเรน ปฏิเสโธ, ตตฺถ ทุกฺกฏนฺติ.[๓]

"โดยแท้จริงแล้ว ข้อความนี้ว่า 'การปฏิเสธด้วย น อักษรย่อมกระทำไว้ในสิกขาบทใด พึงทราบอาบัติทุกกฏในสิกขาบทนั้น' เป็นธรรมเนียมของคัมภีร์ขันธกะ"

ข้อความว่า "ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี" หมายความว่า จีวรที่ทำเสร็จแล้ว คือ ผ้าเพื่อกฐินที่ทำบริกรรมคือการตัด เย็บ และย้อมเรียบร้อยแล้ว โดยอย่างน้อยที่สุดต้องเป็นผ้าอันตรวาสกจึงจะใช้กรานกฐินได้ มิฉะนั้นแล้วจะถือว่าการกรานกฐินวิบัติไป ดังนั้น จีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บจึงไม่ควร ที่จริงแล้วถ้าสงฆ์ได้รับจีวรที่ทำเสร็จแล้วเหมือนที่ปรากฏในปัจจุบัน ก็เป็นการดี คือ ไม่ต้องมีภาระในการตัด เย็บ และย้อมจีวร แต่ถ้าได้ผ้าที่ยังไม่เสร็จเช่นนั้น ก็ต้องตัด เย็บ และย้อมให้เสร็จ แล้วจึงกรานกฐินก่อนอรุณขึ้น ดังที่ท่านกล่าวไว้ในเรื่องนี้ว่า ตทเหว กาตพฺโพ (ทำในวันนั้นนั่นแหละ) ดังข้อความในพระบาลีว่า

กถญฺจ ปน ภิกฺขเว อนตฺถตํ โหติ กถินํ. น อุลฺลิขิตมตฺเตน อตฺถตํ โหติ กถินํ ฯเปฯ น อญฺญตฺร ปญฺจเกน วา อติเรกปญฺจเกน วา ตทเหว สญฺฉินฺเนน สมณฺฑลีกเตน อตฺถตํ โหติ กถินํ.[๔]

"ภิกษุทั้งหลาย กฐินย่อมไม่เป็นอันกรานอย่างไร กฐินย่อมไม่เป็นอันกรานอย่างนี้ คือ กฐิน

---

[๑] มหาวรรคภาสาฎีกา ๑/๑๐๐
[๒] ขุทฺท. คาถา ๑๕๕
[๓] ขุทฺท.อภินวฎีกา คำอธิบายคาถา ๑๖๕
[๔] วิ.ม. ๕/๓๐๘/๑๐๑

ไม่เป็นอันกรานด้วยอาการเพียงมีรอยขีด ฯลฯ กฐินไม่เป็นอันกรานเว้นจากจีวรมีขันธ์ ๕ หรือเกิน ๕ ซึ่งตัดดีแล้วทำให้มีมณฑลเสร็จในวันนั้น"

ฎีกาใหม่อธิบาย อตฺถริตพฺพํ (ต้องกราน) ว่า การกรานกฐินเป็นการเปล่งวาจาที่เกี่ยวกับการกรานกฐินว่า อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามิ (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้) ไม่ใช่อากัปกิริยาทางกาย โดยกล่าวว่า

อตฺถริตพฺพนฺติ อตฺถรณํ กาตพฺพํ. ตญฺจ โข ตถาวจีเภทกรณเมวาติ ทฏฺฐพฺพํ. ยถาห-

"สเจ สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถริตุกาโม โหติ, โปราณิกา สงฺฆาฏิ ปจฺจุทฺธริตพฺพา, นวา สงฺฆาฏิ อธิฏฺฐาตพฺพา, อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามีติ วาจา ภินฺทิตพฺพา"ติ [๑] วิตฺถาโร.[๒]

"คำว่า อตฺถริตพฺพํ (ต้องกราน) หมายความว่า ต้องทำการกราน อนึ่ง พึงทราบว่าการกรานนั้นเป็นการทำการเปล่งวาจาเหมือนอย่างนั้น สมจริงดังพระพุทธดำรัสว่า 'ถ้าภิกษุต้องการจะกรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏิ พึงถอนผ้าสังฆาฏิเก่า พึงอธิษฐานผ้าสังฆาฏิใหม่ พึงเปล่งวาจาว่า เรากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้'

พึงทราบความพิสดาร[ต่อไป]"

แม้คัมภีร์วินยาลังการก็อธิบายเรื่องนี้ว่า

เอเตน กถินตฺถารณํ นาม วจีเภทกรณเมว โหติ, น กิญฺจิ กายวิการกรณนฺติ อิมมตฺถํ ทีเปติ.[๓]

"ท่านแสดงข้อความนี้ด้วยคำนั้นว่า ขึ้นชื่อว่า การกรานกฐินเป็นการกระทำการเปล่งวาจาเท่านั้น ไม่ใช่การกระทำความเปลี่ยนแปลงทางกายอย่างใดอย่างหนึ่ง"

คำว่า อตฺถริตพฺพํ (ต้องกราน) สนามหลวงบาลีไทยถือว่า :-

ตพฺพ ปัจจัย ในบางแห่ง แปลว่า "ต้อง"

อนีย ปัจจัย แปลว่า "พึง"

แต่อย่างไรก็ตาม ไวยากรณ์บาลีถือว่า กิจจปัจจัยทั้ง ๕ ศัพท์นี้มีการใช้เหมือนกัน เพียงแต่อรรถว่า "ต้อง" นั้นปรากฏใช้ใน ตพฺพ ปัจจัยมากกว่ากิจจปัจจัยอื่น อรรถดังกล่าวคืออรรถว่า อวสฺสก (แน่นอน) เช่น กตฺตพฺพํ กมฺมํ ภวตา (ท่านต้องกระทำงาน) ลง ตพฺพ ปัจจัยด้วยสูตรในกัจจายน-

---

[๑] วิ.ป. ๘/๔๑๓/๓๖๗   [๒] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๓-๙๔   [๓] วินย.ฎีกา ๒/๙๖

ไวยากรณ์ (สูตร ๖๓๖) ว่า อวสฺสกาธมิเณสุ ณี จ (เมื่ออรรถว่า แน่นอน และติดหนี้ ปรากฏอยู่ ให้ลง ณี ปัจจัยและกิจจปัจจัย) ในคัมภีร์นิรุตติทีปนีแสดงอรรถของกิจจปัจจัย ๗ ประการเป็นคาถาว่า

อรหตฺเถ จ สกฺกตฺเถ ปตฺตกาเล จ เปสเน
ตพฺพาทโย อติสคฺเค อวสฺสาธมิเณสุ จ.[๑]

"ปัจจัยมี ตพฺพ เป็นต้น ย่อมลงในอรรถว่า สมควร, สามารถ, บอกเวลาที่มาถึง, ใช้ให้ทำ, ชี้แจง/แนะนำ, แน่นอน และหนี้สินค้างชำระ"

อุทาหรณ์ในเรื่องนี้มีตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. อรหะ ในอรรถว่า สมควร แปลว่า "ควร, พึง"
- กตฺตพฺพํ กุสลํ ภวตา (ท่านควร/พึงกระทำกุศล)

๒. สักกะ ในอรรถว่า สามารถ แปลว่า "ได้"
- กตฺตพฺพํ กมฺมํ ภวตา (ท่านกระทำงานได้)

๓. ปัตตกาละ ในอรรถว่า บอกเวลาที่มาถึง แปลว่า "จำต้อง"
- อชฺฌยิตพฺพํ ภวตา (ท่านจำต้องสาธยาย)
- กตฺตพฺโพ ภวตา กโฏ (ท่านจำต้องทำเสื่อ)

๔. เปสนะ ในอรรถว่า ใช้ให้ทำ แปลว่า "จง"
- กตฺตพฺพํ กมฺมํ ภวตา (ท่านจงกระทำงาน)
- คนฺตพฺโพ ภวตา คาโม (ท่านจงไปหมู่บ้าน)

๕. อติสัคคะ ในอรรถว่า ชี้แจงหรือแนะนำ แปลว่า "พึง"

ตัวอย่างการชี้แจง
- ทานํ ทาตพฺพํ (พึงให้ทาน)
- สีลํ รกฺขิตพฺพํ (พึงรักษาศีล)
- ปาโณ น หนฺตพฺโพ (ไม่พึงฆ่าสัตว์)
- อทินฺนํ น อาทาตพฺพํ (ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้)

ตัวอย่างการแนะนำ
- สกฺกจฺจํ ทานํ ทาตพฺพํ, โน อสกฺกจฺจํ (พึงให้ทานโดยเคารพ มิใช่โดยไม่เคารพ)

---

[๑] นิรุตฺติ. สูตร ๗๒๒

๖. อวัสสกะ ในอรรถว่า แน่นอน แปลว่า "ต้อง"

- กตฺตพฺพํ กมฺมํ ภวตา (ท่านต้องกระทำงาน)
- คมนีโย อภิสมฺปราโย (บุคคลต้องไปสัมปรายภพ)

๗. อธมิณะ ในอรรถว่า หนี้สินค้างชำระ แปลว่า "ต้อง"

- ทาตพฺพํ อิณํ ภวตา (ท่านต้องให้หนี้)
- สตํ เม ทาตพฺพํ ภวตา (ท่านต้องให้หนี้ร้อยหนึ่งแก่เรา)

นอกจากนั้น ในคำอธิบายของฎีกาใหม่ว่า

อตฺถริตพฺพนฺติ อตฺถรณํ กาตพฺพํ.[๑]

"คำว่า อตฺถริตพฺพํ หมายความว่า ต้องทำการกราน"

ความหมายว่า กราน เป็นสิ่งที่เข้าใจกันได้อยู่แล้ว ท่านจึงไม่อธิบายด้วยธาตุอื่นเพื่อแสดงอรรถของการกราน แต่อธิบายด้วย กร ธาตุที่เป็นธาตุราชาซึ่งสามารถใช้อธิบายอรรถของธาตุที่เข้าใจได้แล้ว ดังคำว่า คนฺตพฺพํ (พึงไป) อาจอธิบายว่า คมนํ กาตพฺพํ (พึงทำการไป) เพราะกิริยาไปเป็นที่เข้าใจของคนทั่วไป หรือคำว่า คจฺฉติ (ย่อมไป) อธิบายได้ว่า คจฺฉตีติ คมนํ กโรติ (คำว่า คจฺฉติ หมายความว่า ย่อมทำการไป) หรือ คจฺฉตีติ คมนํ ภวติ (คำว่า คจฺฉติ หมายความว่า การไปย่อมมี)

ดังข้อความในคัมภีร์ไวยากรณ์ว่า

ภูกรา สพฺพธาตฺวตฺถพฺยาปกา.[๒]

"ภู และ กร ธาตุแผ่ไปในอรรถของธาตุทั้งปวง"

ภูกรา สพฺพธาตฺวตฺเถเสฺวว สนฺติ.[๓]

"ภู และ กร ธาตุมีอยู่ในอรรถของธาตุทั้งปวงนั่นเทียว"

ภูกราสา สพฺพธาตฺวตฺถคพฺภา.[๔]

"ภู, กร และ อส ธาตุ มีอรรถของธาตุอยู่ภายใน"

สตฺตากรณรูปา หิ ธาตฺวตฺถา สกลา ตโต
ภาโว กฺริยา จ สามญฺญํ สกเลเสฺวว คมฺยเต.[๕]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๓ [๒] เภทจินตาภาสาฏีกา คาถา ๓๐๐ [๓] พา. หน้า ๑๐๘
[๔] กัจจายนคุฬหัตถทีปนี ๕๖๙ [๕] สทฺท.จินฺตา คาถา ๓๐๐

"อรรถของธาตุทั้งหมดมีสภาพของความเป็นและการกระทำ ดังนั้น ความเป็นและการกระทำจึงเป็นอรรถทั่วไป บุคคลย่อมรู้ได้ในธาตุทั้งปวง"

ภฺวาสกรา ธาตู เอเต กฺริยาสามญฺญวาจกา
คมุปจาทิกา ธาตู กฺริยาวิเสสวาจกา.[๑]

"ธาตุเหล่านี้คือ ภู, อส และ กร ธาตุ แสดงกิริยาสามัญทั่วไป ส่วน คมุ และ ปจ ธาตุเป็นต้น แสดงกิริยาพิเศษ"

ในประโยคว่า เสสภิกฺขูหิปิ ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ (แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น) คำว่า เสสภิกฺขูหิ เป็นปกติกัตตาใน ภวิตพฺพํ ส่วนคำว่า สหาเยหิ เป็นวิกติกัตตาใน ภวิตพฺพํ ประโยคนี้ชื่อว่า *ประโยคภาววาจก* คือ แสดงกิริยาเป็นหลัก ซึ่งก็คือความเป็นผู้ช่วยในการทำผ้ากฐินและมีความเกี่ยวเนื่องกับวิกติกัตตามากกว่าปกติกัตตา นอกจากนั้นแล้วอาจแต่งประโยคนี้เป็นประโยคกัตตุวาจกโดยใช้สัตตมีวิภัตติแทน ตพฺพ ปัจจัยว่า เสสภิกฺขโวปิ ตสฺส สหายา *ภเวยฺยุํ* และประโยคกัตตุวาจกก็มีคำแปลในภาษาไทยเหมือนกับคำแปลในประโยคภาววาจก แต่ความหมายของประโยคกัตตุวาจกไม่เหมือนกับประโยคภาววาจก กล่าวคือ ประโยคกัตตุวาจกเน้นการแสดงกัตตาเป็นหลัก ซึ่งก็คือภิกษุในเรื่องนี้ ไม่เน้นกิริยาคือความเป็นผู้ช่วยเป็นหลักเหมือนในประโยคภาววาจก

ในคำว่า ธมฺเมน สเมน จีวรํ เทติ อิมินา กถินํ อตฺถรถาติ (ถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อิมินา กถินํ อตฺถรถ) คำว่า จีวรํ และ กถินํ หมายถึง จีวรที่ตัด เย็บ และย้อมเสร็จแล้ว ถ้าเป็นผ้าที่ยังไม่สำเร็จด้วยการตัด เย็บ และย้อม ให้ใช้เป็น จีวรทุสฺสํ (ผ้าเพื่อจีวร) หรือ กถินทุสฺสํ (ผ้าเพื่อกฐิน) โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- จีวรสฺส ทุสฺสํ จีวรทุสฺสํ = ผ้าเพื่อจีวร ชื่อว่า จีวรทุสสะ (จตุตถีตัปปุริสสมาส)
- กถินสฺส ทุสฺสํ กถินทุสฺสํ = ผ้าเพื่อกฐิน ชื่อว่า กถินทุสสะ (จตุตถีตัปปุริสสมาส)

อนึ่ง คำว่า จีวรํ เป็น *อุปลักขณนัย* คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกตแต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด จึงหมายรวมถึงคำว่า จีวรทุสฺสํ (ผ้าเพื่อจีวร) อีกด้วย แม้คำว่า อิมินา กถินํ อตฺถรถ (จงกรานกฐินด้วยจีวรนี้) ก็เป็นอุปลักขณนัย เช่นเดียวกัน จึงหมายรวมถึงคำว่า อิมํ กถินจีวรํ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าขอถวายกฐินจีวรนี้แก่สงฆ์) อีกด้วย

คำว่า สงฺฆาฏิ มีรูปวิเคราะห์ว่า

---

[๑] กจฺจายนวิโพธก สูตร ๔๕๗

- สงฺฆฏิยเตติ สงฺฆาฏิ = ผ้าที่ถูกทับซ้อน ชื่อว่า สังฆาฏิ

(สํ บทหน้า + ฆฏ ธาตุ <สงฺฆาเต = สืบต่อ> + ณิ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ดังนั้น ผ้าสังฆาฏิจึงเป็นผ้าจีวร ๒ ชั้นที่ซ้อนกัน มีประโยชน์เพื่อใช้เป็นผ้าห่มเพื่อป้องกันความหนาวในฤดูหนาว

คำว่า อุตฺตราสงฺค แปลตามศัพท์ว่า "ผ้าที่ถูกคล้องไว้ในร่างกายส่วนบน" คือ ผ้าห่มร่างกายส่วนบนนั้นเอง มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุตฺตรสฺมึ เทหภาเค อาสญฺชียตีติ อุตฺตราสงฺโค.

(อุตฺตร บทหน้า + อา บทหน้า + สนฺช ธาตุ <สงฺเค = ติด, คล้อง> + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

คำว่า อนฺตรวาสก แปลตามศัพท์ว่า "ผ้าในท่ามกลางลำตัวคือเอว" มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อนฺตเร วาโส อนฺตรวาโส, อนฺตรวาโสเยว อนฺตรวาสโก.

(อนฺตรวาส ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต)

เตน ภิกฺขุนา สเจ สงฺฆาฏิยา อตฺถริตุกาโม โหติ, โปราณิกํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐหิตฺวา "อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามี"ติ อตฺถริตพฺพํ. อุตฺตราสงฺคอนฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย. ตโต เตน ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐ อนฺโตสีมาคเต ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา "อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถา"ติ[๑] วตฺตพฺพํ. เถรานญฺจ นวานญฺจ พหูนญฺจ เอกสฺส จ อนุรูปํ สลฺลกฺเขตฺวา วตฺตพฺพํ.

ถ้าภิกษุนั้นต้องการกรานด้วยผ้าสังฆาฏิ ต้องถอนผ้าสังฆาฏิเก่าก่อนแล้วอธิษฐานผ้าสังฆาฏิใหม่ แล้วจึงกรานโดยกล่าวว่า

อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามิ (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้)

แม้ผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก ก็มีนัยเดียวกัน ต่อแต่นั้นภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า

อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถ.

---

[๑] วิ.ป. ๘/๔๑๓/๓๖๗

"ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว การกรานกฐินชอบด้วยธรรม ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด"

ภิกษุนั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง

ข้อความว่า "ถอนผ้าสังฆาฏิเก่า" หมายความว่า ภิกษุผู้อธิษฐานผ้าสังฆาฏิของตนเป็นแบบอธิษฐานไตรจีวร (เตจีวริกอธิษฐาน) ต้องทำปัจจุทธรผ้าสังฆาฏิเก่าให้อธิษฐานตกไปเสียก่อน เพราะจีวรที่จะกรานกฐินต้องทำอธิษฐานเป็นไตรจีวรเท่านั้น และจีวรที่ทำอธิษฐานเป็นไตรจีวรก็ไม่ควรมี ๒ ผืน ดังนั้น จึงต้องทำปัจจุทธรผ้าสังฆาฏิเก่า แล้วจึงอธิษฐานผ้ากฐินแบบอธิษฐานเป็นไตรจีวรต่อมา แต่ถ้าภิกษุอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร (ปริกขารโจฬอธิษฐาน) ก็ต้องทำปัจจุทธรผ้าสังฆาฏิเก่าโดยกล่าวไม่ระบุชื่อว่า อิมํ จีวรํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนจีวรนี้) แล้วจึงอธิษฐานผ้ากฐินแบบอธิษฐานเป็นไตรจีวร

วิธีอธิษฐานจีวรมี ๒ ประเภท คือ

๑. อธิษฐานเป็นไตรจีวร (เตจีวริกอธิษฐาน) คือ การกล่าวระบุผ้าที่จะอธิษฐานทีละผืนไป โดยกล่าวว่า

- อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)
- อิมํ อุตฺตราสงฺคํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์นี้)
- อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอันตรวาสกนี้)

การอธิษฐานดังกล่าวจัดว่าเป็นการปฏิบัติวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะภิกษุต้องนำผ้า ๓ ผืนนี้ติดตัวไปทุกแห่ง ไม่อาจเก็บจีวรแล้วไปอยู่สถานที่อื่นแล้วให้อรุณขึ้นในสถานที่อื่นได้ ถ้าทำเช่นนั้นก็จะต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ที่อยู่แยกกับจีวรในขณะอรุณขึ้น ตามที่กล่าวไว้ในอุโทสิตสิกขาบทต่อไป

อนึ่ง ภิกษุผู้อธิษฐานเป็นไตรจีวรเช่นนี้ชื่อว่า วินยเตจีวริกะ (ผู้ทรงจีวร ๓ ผืนตามวินัย) แต่ภิกษุนั้นอาจเก็บจีวรมากกว่า ๓ ผืนก็ได้ โดยอธิษฐานจีวรอื่นนอกจาก ๓ ผืนนี้เป็นผ้าบริขารดังที่จะกล่าวต่อไป นอกจากนั้น คำว่า เตจีวริกะ ตามหลักพระสูตรหมายถึง ธุตังคเตจีวริกะ คือ ผู้ทรงจีวร ๓ ผืนตามธุดงควัตร โดยมีจีวร ๓ ผืนเท่านั้นด้วยการสมาทานว่า อติเรกจีวรํ ปฏิกฺขิปามิ, เตจีวริกงฺคํ สมาทิยามิ (ข้าพเจ้าปฏิเสธอติเรกจีวร ขอสมาทานองค์ของผู้ทรงไตรจีวร)

๒. อธิษฐานเป็นผ้าบริขาร (ปริกขารโจฬอธิษฐาน) คือ การอธิษฐานโดยไม่ระบุผ้าที่อธิษฐานว่าคืออะไร เช่น อิมํ จีวรํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรนี้เป็นผ้าบริขาร) หรือ อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรเหล่านี้เป็นผ้าบริขาร) การอธิษฐาน

เช่นนี้มีประโยชน์เพื่อความสะดวกในการเก็บจีวร โดยภิกษุนั้นอาจเดินทางไปอยู่ในสถานที่อื่นได้โดยไม่ต้องนำจีวรไปให้ครบ ๓ ผืน ดังนั้น ภิกษุอาจอธิษฐานจีวรของตนเป็นปริกขารโจฬะก็ได้ หรืออธิษฐานเศษผ้าหรือผ้าผืนสั้นที่ไม่พอจะอธิษฐานเป็นไตรจีวรให้เป็นปริกขารโจฬะ หรือจะทำวิกัปปนาเศษผ้านั้นก็ได้

พระเถระในพม่าบางรูปกล่าวว่า ภิกษุผู้รับกฐินควรเป็นผู้ทรงอธิษฐานเป็นไตรจีวรเท่านั้น เพราะคัมภีร์อรรถกถาแสดงการถอนผ้าสังฆาฏิเก่า แต่ถ้าอธิษฐานเป็นไตรจีวรในขณะก่อนจะกรานกฐินแล้วจึงทำปัจจุทธร จัดเป็นกฐินโจร คือ ผู้ขโมยผ้ากฐิน อย่างไรก็ตาม คัมภีร์วินยาลังการได้อนุญาตให้ภิกษุอื่นจากนั้นรับผ้ากฐินได้ว่า

วินยเตจีวริโก ปน ยทา ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐหิตฺวา ธาเรตุกาโม โหติ, ตทา ตถา อธิฏฺฐหิตฺวา ธาเรติ. ยทา ปน ปริกฺขารโจฬาธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐหิตฺวา ธาเรตุกาโม โหติ, ตทา ตถา อธิฏฺฐหิตฺวา ธาเรติ, ตสฺมา ติจีวราธิฏฺฐานสฺส ทุปฺปริหารตฺตา สพฺพทา ธาเรตุํ อสกฺโกนฺโต หุตฺวา ปริกฺขารโจฬวเสน ธาเรนฺโตปิ ตํ ปจฺจุทฺธริตฺวา อาสนฺเน กาเล ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐหนฺโตปิ กถินํ อตฺถริตุํ ลภติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํ.[1]

“ส่วนผู้ทรงไตรจีวรตามวินัยปรารถนาจะอธิษฐานแล้วทรงไว้โดยอธิษฐานเป็นไตรจีวรเมื่อใด เมื่อนั้น ก็อธิษฐานแล้วทรงไว้อย่างนั้น แต่เมื่อใดปรารถนาจะอธิษฐานแล้วทรงไว้โดยอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร เมื่อนั้น ก็อธิษฐานแล้วทรงไว้อย่างนั้น ดังนั้น พึงทราบว่า แม้ภิกษุผู้ไม่อาจทรงไตรจีวรไว้ทุกเมื่อ แต่ทรงไว้โดยความเป็นผ้าบริขาร เพราะการอธิษฐานเป็นไตรจีวรรักษาได้ยาก จึงถอนผ้าสังฆาฏินั้นแล้วจึงอธิษฐานโดยการอธิษฐานเป็นไตรจีวรในเวลาใกล้[จะกรานกฐิน] ย่อมกรานกฐินได้ทีเดียว”

อนึ่ง ภิกษุที่ถือธุดงค์ครองผ้า ๓ ผืนที่เรียกว่า เตจีวริกธุดงค์ ไม่ควรได้รับผ้ากฐิน เพราะจะทำให้ธุดงค์ของภิกษุนั้นขาดไป เนื่องจากต้องครองผ้า ๓ ผืนเท่านั้น

คำว่า โจฬ ในคำว่า ปริกฺขารโจฬ (ผ้าบริขาร) เป็นคำไวพจน์ของ วตฺถ (ผ้า) ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า

เจล’มจฺฉาทนํ วตฺถํ　　วาโส วสน’มํสุกํ
อมฺพรํ จ ปโฏ’นิตฺถี　　ทุสฺสํ โจโฬ จ สาฏโก.[2]

“ผ้า ๑๒ ศัพท์ = เจล, อจฺฉาทน, วตฺถ, วาส, วสน, อํสุก, อมฺพร, ปฏ มิใช่อิตถีลิงค์, ทุสฺส, โจฬ, สาฏก”

---

[1] วินย.ฏีกา ๒/๙๘　　[2] อภิธาน. คาถา ๒๙๐

วิกัปปนา คือ การทำเป็นสองเจ้าของ เหมือนฝากให้ภิกษุรูปอื่น แล้วขออนุญาตใช้เองได้ ท่านจะกล่าวถึงเรื่องวิกัปปนาต่อไป

คำว่า อุตฺตราสงฺคอนฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย (แม้ผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก ก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงว่า ภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏิว่า อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามิ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบคำกรานกฐิน อย่างไร ในผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสก

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำกรานกฐินในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุตฺตราสงฺคอนฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย อธิบายว่า เราได้แสดงคำกรานกฐินโดยย่อในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก

คำว่า ตโต เตน ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (ต่อแต่นั้น ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุกรานกฐินแล้วต้องทำอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าการกรานกฐินของภิกษุนั้นสำเร็จแล้วหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรก อยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต เป็นต้น

คำว่า ภิกฺขู กล่าวไว้เพื่อระบุว่า เข้าไปหาภิกษุไม่ใช่เข้าไปหาสามเณร มีวิธีปทานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า อุปสงฺกมิตฺวา (เข้าไปหา)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วเข้าไปหาใคร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วเข้าไปหาสามเณรหรือไร

- ท่านควรระบุถึงบุคคลที่ภิกษุนั้นเข้าไปหามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ภิกฺขู อธิบายว่า ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วเข้าไปหาภิกษุ

คำว่า ปุริมวสฺสํวุฏฺเจ (ผู้จำพรรษาแรก) กล่าวไว้เพื่อระบุว่าภิกษุเหล่านั้นไม่ใช่ผู้จำพรรษาหลัง มีวิธีปทานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกฺขู (ภิกษุทั้งหลาย)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นเป็นใคร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้จำพรรษาหลังหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปุริมวสฺสํวุฏฺเจ อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้จำพรรษาแรก

คำว่า อนฺโตสีมาคเต (อยู่ภายในสีมา) มิได้หมายความว่า ภิกษุผู้อนุโมทนาต้องอยู่ภายในสีมาจริงๆ จึงจะอนุโมทนากฐินโดยกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต เป็นต้น เนื่องด้วยการกรานกฐินและการอนุโมทนากฐินไม่จัดเข้าในกรรม ๔ อย่างมีอปโลกนกรรมเป็นต้นเหมือนการอธิษฐานจีวร จึงไม่จำเป็นต้องกรานกฐินและอนุโมทนากฐินภายในสีมา แต่อาจกรานกฐินและอนุโมทนากฐินได้ภายในอุปจารสีมา คือ บริเวณใกล้กับสีมา ซึ่งก็คือศาลาหรือวิหารเป็นต้นภายในวัด

อนึ่ง กรรม ๔ อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้น คือ

๑. อปโลกนกรรม การบอกให้สงฆ์ทราบโดยไม่ต้องประชุมสงฆ์

๒. ญัตติกรรม กรรมที่กระทำด้วยการสวดญัตติ คือ การสวดประกาศให้สงฆ์ทราบ กล่าวคือ เมื่อเข้าโรงอุโบสถประชุมสงฆ์แล้วให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดญัตติประกาศว่า สงฆ์กำลังจะทำอะไรแก่ใคร

๓. ญัตติทุติยกรรม กรรมที่มีการสวดญัตติเป็นที่สอง คือ เมื่อตั้งญัตติ ๑ ครั้งแล้วสวดกรรมวาจา ๑ ครั้ง

๔. ญัตติจตุตถกรรม กรรมที่มีการสวดญัตติเป็นที่สี่ คือ เมื่อตั้งญัตติ ๑ ครั้งแล้วสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง

ที่จริงแล้ว ผ้ากฐินในปัจจุบันเป็นจีวรที่สำเร็จด้วยการตัด เย็บ และย้อมแล้ว สงฆ์จึงให้ผ้ากฐินภายในสีมาด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาแล้วก็กรานกฐินและอนุโมทนากฐินในคราวเดียวกันภายในสีมานั้นเอง แต่สมัยพุทธกาลมักเป็นผ้าเพื่อกฐินที่ยังไม่สำเร็จเป็นจีวร จึงต้องให้ผ้ากฐินภายในสีมาแล้วทำการตัดเย็บย้อมจีวรภายนอกสีมา หลังจากนั้นภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินกรานกฐินและภิกษุอื่นจึงอนุโมทนากฐินในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งบริเวณวัดของตน

ถ้าในวัดของตนไม่มีพัทธสีมา สงฆ์จะต้องไปหาพัทธสีมาอื่น ตัวอย่างเช่น อุทกุกเขปสีมา หรือสัตตัพภันตรสีมา เป็นต้น แล้วให้ผ้ากฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา หลังจากนั้นจึงกลับมาวัดของตน

แล้วกรานกฐินและอนุโมทนากฐินต่อไป ไม่ควรกรานกฐินและอนุโมทนากฐินในพัทธสีมาที่ให้ผ้ากฐินนั้น เพราะภิกษุต้องกรานกฐินและอนุโมทนากฐินในวัดที่ตนอยู่เท่านั้น จะกรานกฐินและอนุโมทนากฐินภายในวัดอื่นไม่ได้

คำว่า สีมา ใน อนฺโตสีมาคเต (อยู่ภายในสีมา) ไม่ได้หมายถึงสีมาจริงๆ หากแต่หมายถึงอุปจารสีมา (บริเวณใกล้กับสีมาภายในวัด) การใช้คำในลักษณะนี้เรียกว่า *สมีปูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงที่ใกล้ แต่มุ่งให้หมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ เช่น คงฺคายํ สสฺสํ ติฏฺฐติ (ข้าวกล้าตั้งอยู่ที่แม่น้ำคงคา) กล่าวคือ คำว่า คงฺคายํ แม้จะกล่าวถึงแม่น้ำคงคา แต่หมายถึงฝั่งที่อยู่ใกล้แม่น้ำคงคา จึงเป็นคำที่กล่าวถึงที่ใกล้คือแม่น้ำคงคา แต่เจตนาหมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้คือฝั่งน้ำ

คำว่า เถรานญฺจ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (ภิกษุนั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า ภนฺเต และ อนุโมทถ เท่านั้นในทุกที่หรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวอย่างไรบ้าง

อธิบายว่า ภิกษุนั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง โดยกล่าวแก่ :-

- พระเถระว่า *"ภนฺเต อนุโมทถ"* (ท่านผู้เจริญ ท่านจงอนุโมทนา)

- พระนวกะจำนวนมากว่า "อาวุโส อนุโมทถ" (ผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายจงอนุโมทนา)

- พระนวกะรูปหนึ่งว่า "อาวุโส อนุโมทาหิ" (ผู้มีอายุ ท่านจงอนุโมทนา)

- ภิกษุจำนวนมากซึ่งมีพระเถระรูปหนึ่งอยู่ด้วยให้กล่าวว่า *"ภนฺเต อนุโมทถ"* (ท่านผู้เจริญ ท่านจงอนุโมทนา)

คำว่า เถรานํ กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้กรานกฐินเป็นพระเถระ ควรกล่าวในท่ามกลางสงฆ์ว่า อตฺถตํอาวุโส (ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินแล้ว)

คำว่า นวานํ กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้กรานกฐินเป็นพระนวกะ ควรกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต (ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินแล้ว)

คำว่า พหูนํ กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนากฐินมีหลายรูป ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า อนุโมทถ (ท่านทั้งหลายจงอนุโมทนา)

คำว่า เอกสฺส กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนากฐินมีรูปเดียว ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า อนุโมทาหิ (ท่านจงอนุโมทนา)

วิธีปฏิบัติของภิกษุผู้อนุโมทนากฐิน

เตหิปิ “อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินนฺ”ติ วา “อตฺถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กถินนฺ”ติ วา วตฺวา “ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทามา”ติ วา “อนุโมทามี”ติ วา วตฺตพฺพํ. ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปิ เย อนุโมทนฺติ, เตสํเยว อตฺถตํ โหติ กถินํ.

แม้ภิกษุเหล่านั้นก็ควรกล่าวว่า

[พระนวกะ]

อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ　(ท่านผู้เจริญ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

[พระเถระ]

อตฺถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กถินํ　(ผู้มีอายุ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

แล้วกล่าวว่า

[ภิกษุจำนวนมาก]

ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทาม　(การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลายขออนุโมทนา)

[ภิกษุรูปหนึ่ง]

ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทามิ　(การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าขออนุโมทนา)

แม้ในบรรดาภิกษุผู้จำพรรษาแรก ภิกษุเหล่าใดอนุโมทนากฐิน ภิกษุเหล่านั้น [คือผู้กรานกฐินและผู้อนุโมทนากฐิน]เท่านั้น ชื่อว่า ได้กรานกฐินแล้ว

ฎีกาใหม่แสดงวิธีวากยานุสัมพันธ์แบบอนุสนธิของประโยคนี้ว่า

เอวํ อตฺถารเกน ปฏิปชฺชิตพฺพวิธึ ทสฺเสตฺวา อิทานิ อนุโมทเกหิ ปฏิปชฺชิตพฺพวิธึ ทสฺเสตุํ “เตหิปี”ติอาทิ วุตฺตํ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๔

"ท่านแสดงวิธีอันภิกษุผู้กรานกฐินพึงปฏิบัติอย่างนี้แล้ว บัดนี้ กล่าวว่า เตหิปิ เป็นต้นเพื่อแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติ"

วิธีวากยานุสัมพันธ์ดังกล่าวอาจเปลี่ยนเป็นฐปนาติกะได้ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ :-

- ท่านกล่าวถึงวิธีอันภิกษุผู้กรานกฐินพึงปฏิบัติด้วยประโยคหน้า
- ท่านกล่าวถึงวิธีของภิกษุผู้กรานกฐินด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- วิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติคืออะไร
- ภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติมิใช่หรือ
- ท่านจะไม่แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เตหิปิ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติด้วยประโยคนี้

ข้อนี้หมายความว่า :-

ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนากฐินมีพรรษาน้อยกว่า ภิกษุผู้อนุโมทนากฐินนั้นพึงกล่าวว่า "ภนฺเต"
ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนากฐินมีพรรษามากกว่า ภิกษุผู้อนุโมทนากฐินนั้นพึงกล่าวว่า "อาวุโส"
ถ้าตนมีรูปเดียว ให้กล่าวว่า "อนุโมทามิ"
ถ้ามีหลายรูป ให้กล่าวว่า "อนุโมทาม"

อนึ่ง ในการอนุโมทนากฐินทีละหนึ่งรูป แม้ภิกษุผู้กรานกฐินจะมีรูปเดียว ก็อาจกล่าวเป็นรูปพหูพจน์ว่า อนุโมทาม ได้ตามกฎไวยากรณ์ที่กล่าวไว้ในปทรูปสิทธิปกรณ์ว่า

เอตฺถ จ เอกสฺมิมฺปิ คารวพหุมาเนน พหุตฺตสมาโรปา พหุวจนํ โหติ.[๑]

"อนึ่ง ใน ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์เหล่านี้ วิภัตติพหูพจน์ย่อมใช้แม้ในบุคคลคนเดียว เพราะการยกขึ้นสู่ความเป็นพหูพจน์ด้วยความเคารพ[ตน]และความนับถือ[ผู้อื่น]"

ข้อความข้างต้นกล่าวตามสูตรเพิ่มของคัมภีร์นยาสะ (สูตร ๓๑๕) ว่า อตฺตนิ คุรูสุ จ กฺวจิ

---

[๑] รูป. สูตร ๒๓๓

(วิภัตติพหูพจน์ย่อมมีในบางที่ ในตนเองและผู้ควรเคารพ) มีอุทาหรณ์ตามลำดับว่า มยํ คจฺฉาม (เราไป) และ ตุมฺเห คจฺฉถ (ท่านไป)

อย่างไรก็ตาม ในฎีกาใหม่ได้แสดงความเห็นของโบราณาจารย์ไว้ว่า ควรใช้เป็นรูปเอกพจน์ว่า อนุโมทามิ เท่านั้น ไม่ควรใช้เป็นรูปพหูพจน์ว่า อนุโมทาม ดังข้อความว่า

"อนุโมทามา"ติ อตฺตนาว อตฺตนิ คารววเสน วุตฺตํ. กิญฺจาปิ เอวํ วุตฺตํ, ตถาปิ เอกเกน "อนุโมทามา"ติ วตฺตุํ น วฏฺฏติ, "อนุโมทามิ"จฺเจว วตฺตพฺพนฺติ วทนฺติ. วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํ.[๑]

"อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า คำว่า อนุโมทาม กล่าวไว้โดยความที่ตนเคารพในตน แม้จะกล่าวไว้เช่นนั้นก็จริง ถึงอย่างนั้นภิกษุรูปหนึ่งก็ไม่ควรกล่าวว่า 'อนุโมทาม' แต่ควรกล่าวว่า 'อนุโมทามิ' เท่านั้น ผู้มีปัญญาพึงใคร่ครวญแล้วถือเอาเถิด"

คำว่า ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปิ ฯเปฯ กถินํ (แม้ในบรรดาภิกษุผู้จำพรรษาแรก ภิกษุเหล่าใดอนุโมทนากฐิน ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นชื่อว่าได้กรานกฐินแล้ว) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุไหนได้รับอานิสงส์กฐิน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้จำพรรษาแรกทุกรูปได้รับอานิสงส์กฐินหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแรกผู้อนุโมทนากฐิน จึงได้รับอานิสงส์กฐิน

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ กถินานิสํเส ทสฺเสตุํ ภูมึ วิจารยนฺโต "ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปี"ติอาทิมาห.[๑]

"บัดนี้ ท่านจะพิจารณ์ฐานะเพื่อแสดงอานิสงส์กฐิน จึงกล่าวว่า ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปิ เป็นต้น"

ในข้อความว่า เย อนุโมทนฺติ, เตสํเยว อตฺถตํ โหติ กถินํ (ภิกษุเหล่าใดอนุโมทนากฐิน ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นชื่อว่าได้กรานกฐินแล้ว) แม้คำว่า เย จะหมายถึงภิกษุผู้อนุโมทนากฐิน แต่คำว่า เตสํ หมายถึงภิกษุผู้กรานกฐินและผู้อนุโมทนากฐินทั้งสองจำพวก ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตตฺถ เตสํเยวาติ อตฺถารกอนุโมทกานํเยว. วุตฺตญฺเหตํ ปริวาเร "ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อตฺถตํ โหติ กถินํ อตฺถารกสฺส จ อนุโมทกสฺส จา[๒] "ติ.[๑]

"ในพากย์นั้น คำว่า เตสํเยว คือ ภิกษุผู้กรานกฐินและผู้อนุโมทนากฐินเท่านั้น สมจริงดังคำกล่าวในคัมภีร์บริวารว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๔

[๒] วิ.ป. ๘/๔๐๓/๓๖๐

ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อตฺถตํ โหติ กถินํ อตฺถารกสฺส จ อนุโมทกสฺส จ.

'บุคคลสองประเภทเป็นผู้กรานกฐิน คือ ผู้กรานและผู้อนุโมทนา'"

ที่จริงแล้วตามหลักภาษา คำว่า เย หมายถึง ภิกษุผู้อนุโมทนากฐินเท่านั้น เพราะเป็นกัตตาของ อนุโมทนฺติ แต่ในที่นี้มุ่งให้หมายรวมถึงภิกษุผู้กรานกฐินเป็นรูปแรกอีกด้วย โดย *เอกเทสูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงบางส่วน แต่มุ่งให้หมายถึงหมู่ เช่น ภตฺตํ ภุญฺชติ (ย่อมบริโภคข้าว) คำว่า ภตฺตํ (ข้าว) มิได้หมายถึงข้าวเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกับข้าวอีกด้วย คำนี้จึงกล่าวถึงบางส่วนคือข้าว แต่เจตนาหมายถึงหมู่คือข้าวและกับข้าว หรือดังคำว่า สุขํ เสติ (ย่อมนอนเป็นสุข) แม้คำนี้จะกล่าวถึงการนอนก็มุ่งให้หมายถึงอิริยาบถทั้ง ๔

เอว ศัพท์ใน เตสํเยว (ภิกษุเหล่านั้น) ทำหน้าที่อวธารณะ คือ ห้ามภิกษุผู้จำพรรษาแรกแล้วแต่ไม่ได้อนุโมทนากฐิน ก็ไม่เป็นอันกรานกฐิน

สรุปความเกี่ยวกับกฐิน มีดังต่อไปนี้

๑. การถวายผ้ากฐินอาจจะถวายภายในอุปจารสีมาที่ภิกษุผู้รับผ้ากฐินจำพรรษาอยู่ หรือภายนอกอุปจารสีมาดังกล่าวก็ได้ เช่น ศาลาภายในหมู่บ้าน แต่ไม่อาจถวายผ้ากฐินภายในอุปจารสีมาของวัดอื่น ถ้าถวายในวัดอื่นภิกษุผู้อยู่ในวัดนั้นจึงเป็นผู้ควรแก่กฐินจีวร

๒. ผ้าที่จะกรานกฐินได้ต้องเป็นผ้าที่ถวายสงฆ์ (สังฆิกะ) เท่านั้น ถ้าถวายแก่บุคคลหรือคณะจะนำไปกรานกฐินไม่ได้ ถ้าผู้ถวายไม่เข้าใจวินัย จึงกล่าวคำถวายว่า "กระผมขอถวายแก่ท่านเพื่อกรานกฐิน" ภิกษุผู้รับต้องนำไปถวายสงฆ์อีกทอดหนึ่งโดยกล่าวว่า อิมํ กถินจีวรํ สงฺฆสฺส เทมิ (ข้าพเจ้าขอถวายกฐินจีวรนี้แก่สงฆ์)

๓. ผ้าเพื่อกฐินต้องเป็นผ้าที่ได้รับโดยชอบธรรม ถ้าได้มาด้วยการขอหรือพูดเลียบเคียงไม่ควรจะใช้กรานกฐิน

๔. บุคคลผู้ถวายกฐินจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ได้ ส่วนภิกษุผู้รับกฐินต้องเป็นภิกษุผู้จำพรรษาแรกเท่านั้น

๕. เมื่อสงฆ์จะมอบผ้ากฐิน อาจประชุมคุยกันภายในอุปจารสีมาที่ตนจำพรรษา หรือในบริเวณบ้าน (คามูปจาร) ภายนอกอุปจารสีมาก็ได้ โดยทั่วไปแล้ว มักมอบผ้ากฐินแก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่าโดยถาม ๓ หนท่ามกลางสงฆ์ภายในโรงอุโบสถว่า "ภิกษุใดมีจีวรเก่า ภิกษุนั้นจงบอก" หรือถ้าไม่มีภิกษุเช่นนั้นก็มักมอบให้แก่พระเถระในสงฆ์ คือ เจ้าอาวาสนั่นเอง

๖. ถ้าหากผู้ถวายนำผ้าเพื่อกฐินที่ยังไม่สำเร็จเป็นจีวรมาถวาย ให้กล่าวคำถวายว่า

- อิมํ กถินทุสฺสํ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายผ้าเพื่อกฐินนี้แก่สงฆ์)

ถ้านำผ้ากฐินที่สำเร็จเป็นจีวรแล้วมาถวาย ให้กล่าวว่า

- อิมํ กถินจีวรํ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายกฐินจีวรนี้แก่สงฆ์)

ถ้าถวายจีวร ๓ ผืนเป็นผ้ากฐิน ให้กล่าวว่า

- อิมานิ กถินจีวรานิ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายกฐินจีวรเหล่านี้แก่สงฆ์)

๗. ภิกษุผู้กรานกฐินต้องอธิษฐานผ้าเป็นเตจีวริกอธิษฐานเท่านั้น ถ้าเธออธิษฐานจีวรเป็นปริกขารโจฬอธิษฐาน ต้องทำปัจจุทธรก่อนว่า อิมานิ จีวรานิ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนจีวรเหล่านี้) แล้วจึงอธิษฐานผ้าเป็นเตจีวริกอธิษฐานต่อมา เพราะไม่ควรทำอธิษฐาน ๒ อย่างซ้ำกัน

๘. ภิกษุผู้ทรงธุดงค์เป็นเตจีวริกธุดงค์ ไม่ควรได้รับผ้าเพื่อกฐิน เพราะเธอทรงจีวร ๓ ผืนเท่านั้น ไม่อาจมีจีวรผืนที่ ๔ ได้อีก

๙. สงฆ์มอบผ้าสังฆาฏิหรือจีวรผืนใดผืนหนึ่งแก่ภิกษุผู้ควรรับผ้ากฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาภายในสีมาเท่านั้น การมอบดังกล่าวต้องเป็นการมอบแก่บุคคล จะมอบแก่คณะหรือแก่สงฆ์ไม่ได้

๑๐. ภิกษุผู้รับผ้ากฐินต้องทำบุพกรณ์ ๗ อย่าง คือ

- การซัก (โธวน)
- การกะขนาด (วิจารณ)
- การตัด (เฉทน)
- การเนาผ้า (พนฺธน)
- การเย็บ (สิพฺพน)
- การย้อม (รชน)
- การทำกัปปพินทุ (กปฺปกรณ)

ร่วมกับสงฆ์ทั้งวัดเพื่อเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสก ผืนใดผืนหนึ่งก่อนอรุณขึ้นในวันรับกฐินนั้น

(แม้อุปสัมปทาเปกขะผู้กำลังจะบวชพระ เมื่อบวชเป็นสามเณรแล้วควรทำกัปปพินทุก่อนจะอุปสมบท มิฉะนั้นแล้วเมื่อพิธีอุปสมบทเสร็จสิ้นลง ก็จะต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะยังไม่ได้ทำกัปปพินทุ)

๑๑. ภิกษุรับผ้ากฐินแล้วอาจกรานกฐินภายในสีมาหรือกรานในอุปจารสีมาที่ตนจำพรรษาก็ได้ คือ จะกรานกฐินภายในโบสถ์หรือนอกโบสถ์ก็ได้ โดยกล่าวว่า อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามิ (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้)

๑๒. ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกซึ่งอยู่ภายในอุปจารสีมาที่ตนจำพรรษาแล้วกล่าวว่า

อตฺถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถ.

"ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว การกรานกฐินชอบด้วยธรรม ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด"

๑๓. ผ้าจีวร ๒ ผืนที่เหลือจากสังฆาฏิเป็นของสงฆ์ ไม่ใช่ของภิกษุผู้กรานกฐิน ยกเว้นทายกผู้ถวายกฐินกล่าวว่า ขอถวายจีวรทั้งชุดให้แก่ภิกษุผู้กรานกฐินและสงฆ์ก็มอบจีวรทั้งชุดเหล่านั้นแก่ภิกษุผู้กรานกฐิน ถ้าภิกษุผู้กรานกฐินต้องการผ้าจีวรที่เหลือจากกฐินจีวร ต้องบอกสงฆ์ด้วยอปโลกนกรรม ถ้าครอบครองโดยสำคัญว่าตนเป็นเจ้าของ จัดเป็นภัณฑไทย (สิ่งที่ต้องให้คืนสงฆ์)

๑๔. ภิกษุอื่นผู้อนุโมทนากฐินกล่าวอนุโมทนาด้วยคำว่า

อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทาม.

"ท่านผู้เจริญ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว การกรานกฐินชอบด้วยธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลายขออนุโมทนา"

๑๕. ถ้าเป็นสามเณรขณะที่อยู่จำพรรษาต้นแล้วจะเข้าอุปสมบทหลังพิธีกรานกฐิน ควรร่วมอนุโมทนาด้วย เพราะจะทำให้ได้รับอานิสงส์ ๕ ประการเมื่อเข้าอุปสมบทแล้ว แต่ถ้าร่วมอนุโมทนาตามปกติ ไม่ได้เข้าอุปสมบท ก็ได้รับอานิสงส์กฐินข้อ ๕ เท่านั้น

อานิสงส์กฐิน

เต ตโต ปฏฺฐาย ยาว กถินสฺสุพฺภารา อนามนฺตจาโร, อสมาทานจาโร, ยาวทตฺถจีวรํ, คณโภชนํ, โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโท, ตสฺมึ อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจีวรญฺจาติ อิเม ปญฺจานิสํเส ลภนฺติ, อยํ ตาว กถินตฺถาโร.

ภิกษุเหล่านั้นย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้ตั้งแต่การกรานและอนุโมทนานั้นจนถึงการถอนกฐิน ดังนี้

๑. การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา (จาริตตสิกขาบท)

๒. การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป (อุโทสิตสิกขาบท)

๓. การเก็บจีวรไว้ตามต้องการ (ปฐมกถินสิกขาบท)

๔. การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ (คณโภชนสิกขาบท)

๕. จีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น และจีวรที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น [จักเป็นของภิกษุเหล่านั้น]

ทั้งหมดนี้เป็นการกรานกฐินก่อน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐิน เรียกได้ว่าแสดง *สรูปะ* คือ ส่วนที่แจกแจงออกมา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ เต ปญฺจานิสํเส สรูปโต ทสฺเสตุํ “อนามนฺตจาโร”ติอาทิมาห.[๑]

“บัดนี้ ท่านกล่าวว่า อนามนฺตจาโร เป็นต้นเพื่อแสดงอานิสงส์ ๕ เหล่านั้นโดยการแจกแจง”

ข้อความว่า “ตั้งแต่การกรานและอนุโมทนานั้นจนถึงการถอนกฐิน” หมายความว่า ตามปกติ ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ อย่างเป็นเวลา ๑ เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ แต่ถ้าได้กรานกฐินหรืออนุโมทนากฐิน ก็ได้รับอานิสงส์เหล่านั้นต่ออีก ๔ เดือน รวมเป็น ๕ เดือนนับตั้งแต่วันออกพรรษาคือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นต้นมา ถ้ายังไม่ถอนกฐินด้วยมาติกา ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือด้วยการถอนในระหว่าง ถ้าถอนกฐินดังกล่าวแล้วก็จะไม่ได้รับอานิสงส์อีก

ข้อความว่า “การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา” หมายความว่า ตามจาริตตสิกขาบทอันเป็นข้อ ๖ ของอเจลกวรรคที่ ๕ แห่งปาจิตตีย์ ถ้าภิกษุได้รับนิมนต์โดยระบุชื่อโภชนะ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ข้าว (โอทน), ขนมสด (กุมฺมาส), ขนมแห้ง (สตฺตุ), ปลา (มจฺฉ) และเนื้อ (มํส) แล้ว บังเอิญมีธุระต้องไปหมู่บ้านในเวลาที่ยังไม่ได้ฉันในบ้านนั้นหรือฉันเสร็จแล้วก็ตาม ต้องบอกลาภิกษุรูปใดรูปหนึ่งโดยกล่าวว่า

อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ฆรํ คจฺฉามิ　　(ข้าพเจ้าไปเรือนของอุบาสกมีชื่ออย่างนี้)

หรือ

อหํ อิตฺถนฺนามสฺสฆรํ จาริตฺตํ อาปชฺชามิ (ข้าพเจ้าถึงการเที่ยวไปสู่เรือนของอุบาสกมีชื่ออย่างนี้)

ถ้าภิกษุไม่บอกลาภิกษุดังกล่าว ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แต่ถ้าได้รับอานิสงส์กฐิน ก็อาจเที่ยวไปได้โดยไม่บอกลา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตตฺถ อนามนฺตจาโร นาม ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน นิมนฺติตสฺส สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉา กุเลสุ จาริตฺตาปชฺชนํ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

"ในเรื่องนั้น การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา คือ การไม่บอกลาภิกษุที่มีอยู่แล้วถึงการเที่ยวไปในสกุลของภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ด้วยโภชนะ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง"

คำว่า อนามนฺตจาร แปลตามศัพท์ว่า "การไม่บอกลาแล้วเที่ยวไป" จะเห็นได้ว่า ในฎีกาใหม่ได้อธิบาย อนามนฺต ว่า อนาปุจฺฉา ซึ่งประกอบรูปศัพท์มาจาก น บทหน้า + อา บทหน้า + ปุจฺฉ ธาตุ + ตฺวา ปัจจัย แปลง ตฺวา เป็น ย และทีฆะ อ เป็น อา ด้วยมหาสูตร ดังคัมภีร์นิรุตติทีปนีกล่าวว่า

มหาวุตฺตินา ยโลโป ทีโฆ จ. อาปุจฺฉา, อนาปุจฺฉา.[๑]

"ลบ ย อักษรและทีฆะด้วยมหาสูตร เช่น อาปุจฺฉา (บอกลาแล้ว), อนาปุจฺฉา (ไม่บอกลาแล้ว)"

ดังนั้น คำว่า อนามนฺต จึงประกอบรูปศัพท์มาจาก น บทหน้า + อา บทหน้า + มนฺต ธาตุ + ตฺวา ปัจจัย แปลง ตฺวา เป็น ย แล้วลง อิ เป็นอาคม เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า อนามนฺติย แล้ว ให้ลบ ย ด้วยมหาสูตร หรือด้วย ส เย จ นิปาตนะในสูตรว่า ส เย จ (ดู ปทรูปสิทธิปกรณ์ สูตร ๕๑) เมื่อลบ ยฺ อักษรแล้วสระ อิ ที่ เกิดขึ้นเพราะ ย ก็หายไป คงเหลือเพียงสระ อ ใน ยฺ อักษรที่ถูกลบไปเท่านั้น สระ อ ดังกล่าวประกบกับ ต ที่สุดธาตุ จึงได้รูปว่า อนามนฺต

โดยทั่วไปตัวอย่างของการลบ ย อักษรมักเป็นการลบทั้งสระและพยัญชนะ เช่น ปฏิสงฺขา โยนิโส = ปฏิสงฺขาย โยนิโส (พิจารณาแล้วด้วยปัญญา) แต่ก็มีรูปพิเศษโดยลบเพียง ยฺ พยัญชนะเท่านั้น ดังคำว่า อวลมฺพ (อาศัยแล้ว) ในนิคมนคาถาของวุตโตทัยปกรณ์

การที่สระ อิ ใน ติ หายไปเมื่อลบ ยฺ อักษรดังกล่าว ชื่อว่า รุกขสกุณนัย คือ นัยที่เหมือนนกเกาะต้นไม้ กล่าวคือเมื่อต้นไม้ที่นกเกาะอยู่ถูกตัดโค่นไป นกก็จะบินไปเกาะที่ต้นไม้อื่นเองตามปกติ แม้วิธีนี้ก็มีนัยเดียวกัน ดังคัมภีร์นิรุตติเภทสังคหะกล่าวถึงลักษณะของรุกขสกุณนัยว่า

วิ วกฺขํ สยมุปาสิ เอวํ สุตฺตวิธึ วินา
สยิตนฺโต อคฺคิเมตฺถ อํโมติ กตการิยํ.[๒]

"นกเข้าหาต้นไม้เอง ฉันใด สระที่สุดย่อมเป็นไปเองโดยปราศจากวิธีของสูตร ฉันนั้น

รูปว่า อคฺคึ เป็นการิยะ (การเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์ที่ควรทำ) ที่กระทำในสูตรว่า อํโม นี้"

---

[๑] นิรุตฺติ. สูตร ๗๖๓

[๒] นิรุตฺติ.สงฺคห คาถา ๕๙

คำว่า วิ แปลว่า "นก" ดังคำว่า วีนํ ปกฺขีนํ นายโก วินายโก (ผู้นำของเหล่านก ชื่อว่า วินายกะ คือ ครุฑ)

คำว่า วกฺข แปลว่า "ต้นไม้" คำนี้เป็นคำไวพจน์ของ รุกฺข ศัพท์ มาจากศัพท์สันสกฤตว่า วฤกฺษ ซึ่งแปลเป็นบาลีตามศัพท์ได้ว่า วกฺข

คำว่า สยิตนฺโต ตัดบทเป็น สยํ + อิโต + อนฺโต

ข้อความว่า "การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป" หมายความว่า ในกถินสิกขาบทที่ ๒ ของจีวร-วรรค ชื่อว่า อุโทสิตสิกขาบท ถ้าหากภิกษุอธิษฐานจีวรเป็นเตจีวริกอธิษฐานโดยระบุชื่อจีวรในขณะอธิษฐานว่าเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสก ต้องนำจีวรไปพร้อมกับตนในสถานที่พักและให้อรุณขึ้นภายในสถานที่ซึ่งตนพำนัก แต่ถ้าได้รับอานิสงส์กฐิน ก็อาจเดินทางไปสถานที่อื่นได้โดยเก็บจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในวัดแล้วไปสถานที่อื่นยังอรุณให้ขึ้นได้โดยไม่ต้องอาบัติ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อสมาทานจาโร นาม นาเมนาธิฏฺฐิตสฺส จีวรสฺส อสมาทานจรณํ, นาเมนาธิฏฺฐิตานํ ติณฺณํ จีวรานมญฺญตรํ จีวรํ ยตฺถ กตฺถจิ นิกฺขิปิตฺวา อญฺญตฺถ อรุณุฏฺฐาปนนฺติ อตฺโถ, จีวรวิปฺปวาโสติ วุตฺตํ โหติ.[๑]

"การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป คือ การเที่ยวไปไม่ถือเอาจีวรที่อธิษฐานโดยระบุชื่อไว้ หมายถึงการเก็บจีวรผืนใดผืนหนึ่งในจีวร ๓ ผืนที่อธิษฐานโดยระบุชื่อไว้ในที่ใดที่หนึ่งแล้วยังอรุณให้ขึ้นในสถานที่อื่น ความหมายคือ การอยู่ปราศจากจีวร"

คำว่า อสมาทานจาร แปลตามศัพท์ว่า "การเที่ยวไปที่ไม่มีการถือเอาโดยชอบ" โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- สมฺมา อาทียเต สมาทานํ.

  (สํ บทหน้า + อา บทหน้า + ทา ธาตุ = ให้ + ยุ ปัจจัยในภาวสาธนะ)

- นตฺถิ สมาทานํ ยสฺสาติ อสมาทาโน (นนิบาตบุรพบทพหุพพีหิสมาส)

- อสมาทาโน จ โส จาโร จาติ อสมาทานจาโร (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ข้อความว่า "การเก็บจีวรไว้ตามต้องการ" หมายความว่า การเก็บจีวรไว้ได้เกิน ๑๐ วันโดยไม่ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา และไม่ต้องอาบัติตามกถินสิกขาบทข้อแรกแห่งจีวรวรรคนี้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๕

ยาวทตฺถจีวรนฺติ ยาวตา จีวเรน อตฺโถ โหติ, ตาวตกํ อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิตํ จีวรธารณํ, ทสาหมติกฺกมิตฺวา จีวรสฺส ฐปนนฺติ อตฺโถ.[๑]

“คำว่า ยาวทตฺถจีวรํ หมายความว่า ความต้องการจีวรมีอยู่เพียงใด ก็เก็บจีวรไว้เพียงนั้น ไม่ต้องทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา ความหมายคือ การเก็บจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน”

คำว่า ยาวทตฺถจีวร แปลตามศัพท์ว่า “การทรงไว้ซึ่งจีวรตามต้องการ” มีศัพท์เดิมมาจาก ยาวทตฺถจีวรธารณ ลบ ธารณ ศัพท์ท้ายสมาส โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- ยตฺตเกน อตฺโถ ยาวทตฺถํ (อัพยยีภาวสมาส)
- จีวรสฺส ธารณํ จีวรธารณํ (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)
- ยาวทตฺถํ จีวรธารณํ ยาวทตฺถจีวรํ (อุตตรโลปสมาส)

ในฎีกาใหม่ข้างต้นจึงอธิบายว่า จีวรธารณํ การใช้คำในลักษณะนี้ชื่อว่า *อุตตรโลปสมาส* คือ สมาสที่ลบบทหลัง ดังคำว่า ปํสุกูลสฺส ธารณํ ปํสุกูลํ (การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล ชื่อว่า บังสุกูละ)

ข้อความว่า “การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ” หมายความว่า เมื่อภิกษุขออาหารทายก โดยตรงว่า ตนต้องการฉันอาหารอะไรในโภชนะ ๕ อย่าง หรือเมื่อทายกนิมนต์ภิกษุโดยระบุชื่ออาหาร เช่น ผัดกระเพราเนื้อ เป็นต้น ถ้าภิกษุ ๔ รูปขึ้นไปรับร่วมกันโดยอยู่ภายในอุปจาระ ๑๒ ศอก ก็จะต้องอาบัติตามคณโภชนสิกขาบทข้อ ๒ แห่งโภชนวรรค แต่ถ้าไม่รับร่วมกันภายใน ๑๒ ศอกก็ไม่ต้องอาบัติ แต่ถ้าภิกษุได้รับอานิสงส์กฐินก็จะไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทดังกล่าว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

คณสฺส โภชนํ คณโภชนํ. คโณติ เจตฺถ จตฺตาโร วา ตตุตฺตริ วา ภิกฺขู. เตสํ วิญฺญตฺติโต วา นิมนฺตนโต วา ลทฺธสฺส โอทนาทีนํ ปญฺจนฺนํ อญฺญตรโภชนสฺส สห คหณนฺติ อตฺโถ.[๑]

“การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ ชื่อว่า คณโภชนะ อนึ่ง ภิกษุ ๔ รูปหรือยิ่งกว่านั้น ชื่อว่า หมู่ภิกษุ ในเรื่องนี้ หมายความว่า การที่ภิกษุเหล่านั้นรับโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งในโภชนะ ๕ อย่างมีข้าวสุกเป็นต้น ซึ่งภิกษุได้รับด้วยการขอหรือการนิมนต์[ที่ไม่สมควร]”

คำว่า คณโภชน แปลตามศัพท์ว่า “การรับร่วมกันซึ่งโภชนะของหมู่” เป็นอุตตรโลปสมาส เช่นเดียวกับ ยาวทตฺถจีวร โดยลบ สหธารณ ศัพท์หลังไป มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห ธรียเต สหธารณํ (สห บทหน้า + ธร ธาตุ = ทรงไว้ + ยุ ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- คณสฺส โภชนํ คณโภชนํ (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๕

- คณโภชนสฺส สหธารณํ คณโภชนํ (อุตตรโลปสมาส)

ข้อความว่า "จีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น และจีวรที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น [จักเป็นของภิกษุเหล่านั้น]" หมายความว่า ภิกษุที่ได้รับอานิสงส์กฐินมีสิทธิ์ได้รับ :-

๑. จีวรเพื่อผู้ตาย

๒. จีวรที่ถวายสงฆ์

๓. จีวรที่นำมาด้วยวัตถุสิ่งของที่เกิดขึ้นในวัดนั้นอันเป็นของสงฆ์ เช่น จีวรที่แลกมาด้วยข้าวสารอันเป็นของสงฆ์ในวัดที่ตนจำพรรษาอยู่นั้น

ถ้าเป็นภิกษุที่ไม่ได้รับอานิสงส์กฐิน ก็ไม่มีสิทธิ์ได้รับจีวรทั้งสามประเภทในกาลเวลาดังกล่าว แต่ถ้าเป็นวัตถุสิ่งของอย่างอื่น เช่น ข้าวสาร ที่แลกมาด้วยจีวร ย่อมควรแก่ภิกษุทุกรูปในวัด ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโทติ ตตฺถ กถินตฺถตสีมาย มตกจีวรํ วา โหตุ, สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทินฺนํ วา สงฺฆิเกน ตตฺรุปฺปาเทน อาภตํ วา เยน เกนจิ อากาเรน ยํ สงฺฆิกํ จีวรํ อุปฺปชฺชติ, ตํ เตสํ ภวิสฺสตีติ อตฺโถ. เตนาห "ตสฺมึ อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจีวรญฺจา"ติ.[๑]

"คำว่า โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโท (จีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น) หมายความว่า จีวรใดอันเป็นของสงฆ์เกิดขึ้นด้วยลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ จีวรเพื่อผู้ตายในสีมาที่กรานกฐินนั้น, จีวรที่ถวายระบุสงฆ์ หรือจีวรที่นำมาด้วยวัตถุสิ่งของอันเกิดขึ้นในวัดนั้นอันเป็นของสงฆ์ จีวรนั้นจักเป็นของภิกษุเหล่านั้น ฉะนั้นจึงตรัสว่า ตสฺมึ อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจีวรญฺจ (และจีวรที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น)"

ตามข้อความในคัมภีร์ฎีกาใหม่ข้างต้น คำว่า ตตฺถ ใน โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโท เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า กถินตฺถตสีมาย (ในสีมาที่กรานกฐินนั้น)

นอกจากนั้น คำว่า โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโท (จีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น) และ ตสฺมึ อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจีวรญฺจ (และจีวรที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น) ทั้งสองความหมายเหมือนกัน เป็นเพียงคำไวพจน์เพื่อกล่าวให้เข้าใจชัดเจนขึ้นเท่านั้น

คำว่า จีวรุปฺปาโท มีคำแปลว่า :-

"การเกิดขึ้นของจีวร"	<กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๒๔)>

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๕

- จีวรสฺส อุปฺปาโท จีวรุปฺปาโท (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

“จีวรที่เกิดขึ้น” <กังขาวิตรณีคัณฐิ (หน้า ๒๐๓)>

- จีวรญฺจ ตํ อุปฺปาโท จาติ จีวรุปฺปาโท (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำแปลทั้งสองอย่างนี้ถือว่าถูกต้อง โดยคำแปลอย่างแรกเป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *ฐานยูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงสิ่งที่อาศัย แต่เจตนาหมายถึงที่อาศัยซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ได้ จะเห็นได้ว่า คำว่า จีวรุปฺปาโท (การเกิดขึ้นของจีวร) กล่าวถึงกิริยาการเกิดขึ้น แต่มุ่งให้หมายถึงจีวรอันเป็นที่ตั้งของกิริยาเกิดขึ้นนั้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ ในคำว่า หตฺถกมฺมํ อทาสิ (ให้งานฝีมือ) คำว่า หตฺถกมฺมํ (งานฝีมือ) กล่าวถึงกิริยาทำงานฝีมือ แต่เจตนาหมายถึงบุรุษผู้ทำงานฝีมืออันเป็นที่ตั้งของกิริยาทำงาน ฉันใด แม้คำว่า จีวรุปฺปาโท ก็หมายถึงจีวรได้ ฉันนั้น

ดังข้อความในคัมภีร์ปรมัตถวิโสธนีว่า

ยถา หิ หตฺถกมฺมํ อทาสีติ วุตฺเตปิ หตฺถกมฺมวนฺตปุริสํ อทาสีติ อตฺโถ คหิโต, เอวํ อิธาปิ ภาเว วุตฺเตปิ ภาววนฺตตฺโถว คเหตพฺโพติ ทฏฺฐพฺโพ.[๑]

“อุปมาว่า แม้เมื่อกล่าวว่า หตฺถกมฺมํ อทาสิ (ให้งานฝีมือ) เนื้อความว่า ให้บุรุษผู้มีงานฝีมือ ย่อมถูกถือเอา ฉันใด พึงกำหนดว่าแม้ในที่นี้ แม้ท่านกล่าวถึงกิริยา ก็ควรถือเอาเนื้อความที่มีกิริยานั่นแหละ ฉันนั้น”

นอกจากนั้น ในพระบาลีมีอุทาหรณ์ว่า อคฺคิทาห (การไหม้ของไฟ) ซึ่งหมายถึง ไฟที่เผาไหม้ มิได้หมายถึงกิริยาไหม้จริงๆ หรือดังคำว่า อคฺคการิกา แปลตามศัพท์ว่า “การกระทำเบื้องต้น, การทำให้เป็นเบื้องต้น” ซึ่งหมายถึง บิณฑบาตที่ได้มาครั้งแรก, บิณฑบาตที่แสนประณีต ดังข้อความในพระบาลี อรรถกถา และฎีกาว่า

เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร ปิณฺฑจาริโก ภิกฺขุ วิสคตํ ปิณฺฑปาตํ ลภิตฺวา ปฏิกฺกมนํ หริตฺวา ภิกฺขูนํ อคฺคการิกํ อทาสิ. เต ภิกฺขู กาลมกํสุ.[๒]

“สมัยนั้น ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งได้อาหารบิณฑบาตที่เจือยาพิษมาแล้วนำกลับไปถวายทำให้เป็นเบื้องต้นแก่ภิกษุทั้งหลาย (ให้ฉันก่อน) ภิกษุเหล่านั้นถึงแก่มรณภาพ”

อคฺคการิกนฺติ อคฺคกิริยํ ปฐมํ ลทฺธปิณฺฑปาตํ, อคฺคคฺคํ วา ปณีตปณีตํ ปิณฺฑปาตนฺติ

---

[๑] ปรมตฺถวิโสธนี หน้า ๗

[๒] วิ.มหา. ๑/๑๘๑/๑๑๐

อตฺโถ. ยา ปน ตสฺส ทานสงฺขาตา อคฺคกิริยา, สา น สกฺกา ทาตุํ, ปิณฺฑปาตญฺหิ โส เถราสนโต ปฏฺฐาย อทาสิ.[๑]

"บทว่า อคฺคการิกํ แปลว่า 'การกระทำเบื้องต้น' คือ บิณฑบาตที่ตนได้มาครั้งแรก

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า บิณฑบาตที่ยอดเยี่ยม คือ แสนประณีต

อนึ่ง กิริยาที่ทำให้เป็นเบื้องต้น กล่าวคือการให้ของภิกษุนั้น ใครๆ ไม่อาจถวายได้ เพราะเธอได้ถวายบิณฑบาตตั้งต้นแต่เถรอาสน์ลงไป"

อคฺคการิกนฺติ เอตฺถ การิกาสทฺทสฺส ภาววจนตฺตา อคฺคกิริยนฺติ อตฺถํ วตฺวาปิ ยสฺมา กิริยํ ทาตุํ น สกฺกา, ตสฺมา ทานสงฺขาตาย อคฺคกิริยาย ยุตฺตํ ปิณฺฑปาตเมว อิธ อุปจารวุตฺติยา "อคฺคกิริยาติ คเหตพฺพนฺติ อาห "ปฐมํ ลทฺธปิณฺฑปาตนฺ"ติอาทิ.[๒]

"ในบทว่า อคฺคการิกํ นี้ แม้ท่านจะกล่าวข้อความว่า การกระทำเบื้องต้น เพราะ การิกา ศัพท์ กล่าวถึงกิริยาอาการ (ภาวสาธนะ) แต่พึงถือเอาบิณฑบาตที่ประกอบกับการกระทำเบื้องต้น กล่าวคือทานว่าเป็นการกระทำเบื้องต้น เพราะเป็นคำกล่าวโดยอ้อมในเรื่องนี้ เนื่องด้วยบุคคลไม่อาจให้กิริยาได้ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ปฐมํ ลทฺธปิณฺฑปาตํ (บิณฑบาตที่ได้รับก่อน)"

ไวยากรณ์สันสกฤตมักยกตัวอย่างว่า ยฏฺฐิโย ปเวสย (จงอนุญาตให้ไม้เท้าเข้าไป), กุนฺเต ปเวสย (จงอนุญาตให้หอกเข้าไป) ซึ่งหมายถึง การอนุญาตให้คนถือไม้เท้าและทหารถือหอกเข้าไปนั่นเอง

ฎีกาใหม่อธิบายเพิ่มเติมว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วไม่ได้กรานกฐิน ย่อมได้รับอานิสงส์กฐิน ๔ ข้อ ยกเว้นอสมาทานจาระ คือ การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป ในเดือนทำจีวร (จีวรมาส) ๑ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ ส่วนภิกษุผู้กรานกฐินแล้วย่อมได้รับอานิสงส์กฐินทั้ง ๕ ประการตลอด ๕ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔ เดือนสุดท้ายของฤดูฝน ๑ เดือน หรือ ๕ เดือนเหล่านี้ชื่อว่า จีวรกาล ตามพระพุทธดำรัสว่า

จีวรกาลสมโย นาม อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจ มาสา.[๓]

"จีวรกาล คือ เดือนสุดท้ายของฤดูฝนเมื่อยังไม่ได้กรานกฐิน หรือ ๕ เดือนเมื่อกรานกฐินแล้ว"

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๒/๖๒ [๒] สารตฺถ.ฎีกา ๒/๒๗๓ [๓] วิ.มหา. ๒/๖๔๙/๙๖

จะเห็นได้ว่า พระภิกษุชาวเมืองปาวามีจีวรที่ชุ่มน้ำไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์จึงบัญญัติกฐินเพื่อให้ภิกษุจำพรรษาแล้วได้รับอานิสงส์กฐิน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อนตฺถตกถินา ปน อิเมสุ ปญฺจสุ อานิสํเสสุ จีวรมาเส อสมาทานจารํ ฐเปตฺวา เสสานิสํเส ลภนฺติ. ยทิ อสมาทานจาโรปิ ลพฺเภยฺย, ปาเวยฺยกา ภิกฺขู วสฺสํวุฏฺฐา โอกปุณฺเณหิ จีวเรหิ น ภควนฺตํ อุปสงฺกเมยฺยุํ. ยสฺมา ตํ น ลพฺภติ, ตสฺมา จีวรมาเสปิ จีวรํ สมาทาย เอว ภควนฺตํ อุปสงฺกมึสุ.[1]

“อนึ่ง ในบรรดาอานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุผู้ไม่ได้กรานกฐินย่อมได้อานิสงส์ที่เหลือยกเว้นอสมาทานจาระในเดือนทำจีวร ถ้าแม้อสมาทานจาระก็ควรได้รับไซร้ ภิกษุชาวเมืองปาวาอยู่จำพรรษาแล้วมีจีวรชุ่มด้วยน้ำไม่พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แต่เพราะไม่ได้อสมาทานจาระ ภิกษุเหล่านั้นจึงต้องถือเอาจีวรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแม้ในเดือนทำจีวรทีเดียว”

ข้อความของฎีกาใหม่นั้นยังสอดคล้องกับสาสังกสิกขาบทในนิสสัคคิยปาจิตตีย์ ปัตตวรรคอีกด้วย นอกเหนือจากนั้นแล้ว ในฎีกาใหม่ข้างต้น คำว่า ตํ ในข้อความว่า ยสฺมา ตํ น ลพฺภติ น่าจะคลาดเคลื่อนมาจาก โส ซึ่งหมายถึง อสมาทานจาโร ที่เป็นปุงลิงค์ ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

การถอนกฐิน

ตํ ปเนตํ กถินํ “อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา กถินสฺส อุพฺภาราย ปกฺกมนนฺติกา นิฏฺฐานนฺติกา สนฺนิฏฺฐานนฺติกา นาสนนฺติกา สวนนฺติกา อาสาวจฺเฉทิกา สีมาติกฺกมนนฺติกา สหุพฺภารา”ติ[2] เอวํ วุตฺตาสุ อฏฺฐสุ มาติกาสุ อญฺญตรวเสน อุทฺธรียติ.

อนึ่ง กฐินนั้นย่อมถูกถอนโดยเนื่องด้วยมาติกาอย่างใดอย่างหนึ่งในมาติกา ๘ อันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มาติกาแห่งการถอนกฐินมี ๘ ข้อ คือ

๑. มีการหลีกไปเป็นที่สุด (ปกฺกมนนฺติกา)

๒. มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด (นิฏฺฐานนฺติกา)

---

[1] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

[2] วิ.ม. ๕/๓๑๐/๙๕

๓. มีความตกลงใจเป็นที่สุด (สนฺนิฏฺฐานนฺติกา)

๔. มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด (นาสนนฺติกา)

๕. มีการได้ยินข่าวเป็นที่สุด (สวนนฺติกา)

๖. มีความสิ้นหวัง (อาสาวจฺเฉทิกา)

๗. มีการล่วงเขตเป็นที่สุด (สีมาติกฺกมนนฺติกา)

๘. มีการถอนกฐิน (สหุพฺภารา)"

ท่านกล่าวประโยคนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงการถอนกฐินที่ปรากฏในคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน (เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว) ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอวํ กถินตฺถารํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ อุพฺภารํ ทสฺเสนฺโต "ตํ ปเนตํ กถินนฺ"ติอาทิมาห.[๑]

"ท่านแสดงการกรานกฐินอย่างนี้แล้ว บัดนี้ จะแสดงการถอนกฐินจึงกล่าวว่า ตํ ปเนตํ กถินํ เป็นต้น"

ตามหลักฐปนาติกะมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการกรานกฐินด้วยประโยคก่อน (นำปุพพานุสนธิมาเป็นฐปนา)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบการถอนกฐินอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการถอนกฐินอีกด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยคว่า ตํ ปเนตํ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงการกรานกฐินด้วยประโยคนี้

คำว่า มาติกา (หัวข้อ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- มาตา วิยาติ มาติกา = สิ่งที่เหมือนมารดา ชื่อว่า มาติกา

(มาตุ ศัพท์ + ก ปัจจัยในอุปมาตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย)

แปลงสระ อุ เป็น อิ ในเพราะ ก ปัจจัย

หมายถึง หัวข้อ คือ คำกล่าวโดยย่ออันก่อให้เกิดนิเทศ (เนื้อความโดยพิสดาร) เหมือนกับ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

มารดาที่ให้กำเนิดบุตร ก ปัจจัยดังกล่าวมีอรรถปฏิภาคะ (คล้ายคลึง, เหมือน) ดังคำว่า หตฺถิโน อิว หตฺถิกา (ตุ๊กตานี้คล้ายช้าง ชื่อว่า หัตถิกะ = ตุ๊กตาช้าง)

มีหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ในคัมภีร์วิมติวิโนทนีว่า

มาตา วิยาติ มาติกา, อิวตฺเถ ก-ปจฺจโย ทฏฺฐพฺโพ. เตน สิทฺธมตฺถํ ทสฺเสนฺโต อาห "มาติกาติ มาตโร"ติอาทิ.[๑]

"สิ่งที่เหมือนมารดา ชื่อว่า มาติกา โปรดทราบ ก ปัจจัยในอรรถของ อิว ศัพท์ ท่านจะแสดงข้อความที่สำเร็จด้วย ก ปัจจัยนั้นจึงกล่าวว่า มาติกาติ มาตโร (คำว่า มาติกา แปลว่า มารดา) เป็นต้น"

นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ได้อธิบายเรื่องนี้ว่า

มาติกาติ มาตโร, ชเนตฺติโยติ อตฺโถ. กถินุพฺภารณฺหิ เอตา อฏฺฐ ชเนนฺติ.[๒]

"คำว่า มาติกา แปลว่า 'มารดา' หมายความว่า ผู้ให้กำเนิด เพราะหัวข้อ ๘ อย่างเหล่านี้ก่อให้เกิดการถอนกฐิน"

ข้อความข้างต้นพบในอรรถกถาพระวินัย (เล่ม ๓ หน้า ๑๙๘) แม้ข้อความนี้จะหมายความว่า มาติกา ศัพท์มีอรรถเหมือน มาตา จึงลง ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- มาตา เอวาติ มาติกา = มารดานั้นแหละ ชื่อว่า มาติกา

แต่คัมภีร์วิมติวิโนทนีได้อธิบายว่าลง ก ปัจจัยในอรรถอุปมาแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องลง ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต

การถอนกฐินมีมาติกาหรือหัวข้อ ๘ อย่าง คือ

๑. มีการหลีกไปเป็นที่สุด (ปักกมนันติกา)

คือ ภิกษุกรานกฐินแล้วได้รับผ้าเพื่อกฐิน เมื่อเย็บย้อมเรียบร้อยแล้ว ถ้าปราศจากเยื่อใยในวัดที่ตนจำพรรษา หลีกไปนอกอุปจารสีมาโดยคิดว่าจักไม่กลับมาอีก โดยเหตุที่ภิกษุนั้นไม่มีจีวรปลิโพธตั้งแต่ทำจีวรเสร็จ แต่ยังมีอาวาสปลิโพธเหลืออยู่เพราะยังอยู่ในวัดเดิม ดังนั้น เธอจึงได้รับอานิสงส์กฐิน แต่ถ้าเธอหลีกไปสถานที่อื่นโดยตั้งใจว่าจักไม่กลับมาอีก อาวาสปลิโพธของเธอก็หมดไป เธอย่อมไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การไม่ได้รับอานิสงส์กฐินเช่นนี้ ชื่อว่า การถอนกฐิน และการถอนกฐินของเธอก็มีการหลีกไปเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ที่กล่าวไว้ว่า

---

[๑] วิมติ.ฎีกา ๒/๒๕๓

[๒] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

- ปกฺกมนํ อนฺโต เอติสฺสาติ ปกฺกมนนฺติกา = การหลีกไปเป็นที่สุดของมาติกานั้น เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า ปักกมนันติกา

ในที่นี้ประกอบใช้เป็นอิตถีลิงค์ว่า ปกฺกมนนฺติกา ตาม มาติกา ศัพท์ ถ้ามองหา อุทฺธาร ศัพท์ ที่แปลว่า "การถอน" ก็มีรูปเป็นปุงลิงค์ว่า ปกฺกมนนฺติโก ตามที่ฎีกาใหม่กล่าวว่า

ปกฺกมนนฺติโก กถินุทฺธาโร.

"การถอนกฐินที่มีการหลีกไปเป็นที่สุด"

๒. มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด (นิฏฐานันติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าเพื่อกฐินที่ยังไม่ได้เย็บ ไม่ได้ย้อมแล้วไปสู่สถานที่อื่น เมื่อถึงนอกอุปจารสีมาแล้วคิดว่า เราจักทำจีวรนี้ในสถานที่นี้ จักไม่กลับไปสู่วัดเดิมอีก เมื่อเธอดำริเช่นนี้ อาวาสปลิโพธของเธอย่อมหมดไป แต่จีวรปลิโพธยังคงมีอยู่ เมื่อเธอทำจีวรเสร็จแล้ว จีวรปลิโพธของเธอก็หมดไปเช่นเดียวกัน เธอย่อมไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- นิฏฺฐานํ อนฺโต เอติสฺสาติ = การสำเร็จแห่งจีวรเป็นที่สุดของมาติกานั้น
- นิฏฺฐานนฺติกา เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า นิฏฐานันติกา

๓. มีความตกลงใจเป็นที่สุด (สันนิฏฐานันติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน เมื่อไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาแล้วตกลงใจว่า เราจักไม่ทำจีวรนี้ และจักไม่ไปสู่วัดนั้น การตกลงใจเช่นนี้ทำให้จีวรปลิโพธและอาวาสปลิโพธหมดไปทั้งสองอย่าง เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีความตกลงใจเป็นที่สุด โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- สนฺนิฏฺฐานํ อนฺโต เอติสฺสาติ = ความตกลงใจเป็นที่สุดของมาติกานั้น
  สนฺนิฏฺฐานนฺติกา เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า สันนิฏฐานันติกา

๔. มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด (นาสนันติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน ไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาแล้วทำจีวรโดยคิดว่า เราจักทำจีวรในสถานที่นี้ จักไม่กลับไปสู่วัดเดิม ถ้าจีวรนั้นเสียหายไปด้วยถูกขโมยหรือถูกปลวกกัดหรือไฟไหม้เป็นต้น จีวรปลิโพธของเธอย่อมหมดไป เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- นาสนํ อนฺโต เอติสฺสาติ = ความเสียหายเป็นที่สุดของมาติกานั้น
  นาสนนฺติกา เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า นาสนันติกา

๕. มีการได้ยินข่าวเป็นที่สุด (สวนันติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน ไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาทั้งที่มีความเยื่อใยในวิหารนั้นว่าเราจักกลับมาภายในวันเพ็ญเดือน ๔ ถ้าเธอได้ยินว่า ภิกษุในวัดได้ทำการถอนกฐินในระหว่างแล้วด้วยญัตติและกรรมวาจา เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ ชื่อว่า มีการได้ยินข่าวเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- สวนํ อนฺโต เอติสฺสาติ สวนนฺติกา = การได้ยินข่าวเป็นที่สุดของมาติกานั้น เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า สวนันติกา

๖. มีความสิ้นหวัง (อาสาวัจเฉทิกา)

คือ ผ้าที่ภิกษุได้รับจากการกรานกฐินไม่พอจะทำเป็นจีวร แต่ภิกษุมีความหวังที่จะได้รับผ้าจีวรจากสถานที่อื่น เพราะมีทายกกล่าวว่า กระผมจักถวายจีวรแก่ท่าน ภิกษุนั้นจึงออกจากวัดไปโดยไม่มีเยื่อใยว่าจักกลับมาอีก แต่ยังมีความหวังที่จะได้รับจากจีวรจากผู้ปวารณาจะถวาย ถ้าบุคคลผู้นั้นกล่าวว่า กระผมไม่อาจถวาย ความหวังในจีวรของเธอย่อมหมดไป เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีความสิ้นหวัง ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- อาสาย อวจฺเฉโท เอติสฺสาติ อาสาวจฺเฉทิกา = การขาดไปแห่งความหวังของมาติกานั้นมีอยู่ เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า อาสาวัจเฉทิกา

๗. มีการล่วงเขตเป็นที่สุด (สีมาติกกมนันติกา)

คือ ล่วงจีวรกาลในภายนอกอุปจารสีมา หมายความว่า ภิกษุไปสู่วัดอื่นจากวัดที่ตนจำพรรษาโดยมีเยื่อใยว่าเราจักกลับมา แต่กลับมาไม่ทันวันเพ็ญเดือน ๔ ต้องยังจีวรกาลให้ล่วงพ้นไปภายนอกอุปจารสีมา เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีการล่วงเขตเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- สีมาย อติกฺกมนํ สีมาติกฺกมนํ.
  สีมาติกฺกมนํ อนฺโต เอติสฺสาติ สีมาติกฺกมนนฺติกา = การล่วงไปแห่งเขตเป็นที่สุดของมาติกานั้น เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า สีมาติกกมนันติกา

๘. มีการถอนกฐิน (สหุพภารา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน ไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาทั้งที่มีความเยื่อใยในวิหารนั้น เมื่อกลับมาแล้วได้ถอนกฐินร่วมกับภิกษุอื่นภายในวันเพ็ญเดือน ๔ เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีการถอนกฐิน และการถอนกฐินแบบนี้เท่านั้นที่ต้องทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อุพฺภาเรน ยา วตฺตตีติ สหุพฺภารา	=	มาติกาใดย่อมเป็นไปกับด้วยการถอนกฐิน เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า สหุพภารา คือ มีการถอนกฐิน (มติของฎีกาใหม่)
- สห อุพฺภาโร เอติสฺสาติ สหุพฺภารา	=	การถอนพร้อมกันมีอยู่แก่มาติกานั้น เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า สหุพภารา คือ มีการถอนพร้อมกัน (กังขาภาสาฎีกา <เล่ม ๑ หน้า ๓๒๗>)

การถอนกฐินด้วยมาติกา ๗ ข้อมีปักกมนันติกาเป็นต้น ไม่ต้องทำด้วยญัตติและกรรมวาจาดังกล่าว นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการถอนกฐินอีกอย่างหนึ่งชื่อว่า อันตรุพภาระ นับเข้าในสหุพภาระ มีความต่างกันดังนี้ :-

อันตรุพภาระ คือ การถอนกฐินโดยเว้นภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐิน หมายความว่า ภิกษุดังกล่าวได้ออกเดินทางไปนอกอุปจารสีมา แต่สงฆ์ทำพิธีถอนกฐินโดยภิกษุนั้นกลับมาไม่ทันพิธี	**สหุพภาระ** คือ การถอนกฐินโดยมีภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินร่วมทำพิธีด้วย

ดังข้อความในคัมภีร์วินัยวินิจฉัยว่า

อฏฺฐนฺนํ มาติกานํ วา　　　　อนฺตรุพฺภารโตปิ วา
อุพฺภาราปิ ทุเว วุตฺตา　　　　กถินสฺส มเหสินา.[๑]

"แม้การถอนกฐิน ๒ ประการโดยประเภทแห่งมาติกา ๘ อย่าง หรือโดยการถอนในระหว่าง พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว"

การถอนกฐินตามอันตรุพภาระหรือสหุพภาระนั้น มีข้อกำหนดว่าต้องมีทายกมาวิงวอนสงฆ์ว่า ต้องการถวายอกาลจีวรแก่สงฆ์ ถ้าไม่มีทายกมาวิงวอน ก็ถอนกฐินไม่ได้ นอกจากนั้น สงฆ์ต้องพิจารณาว่า การถวายกฐินใหม่ต้องมีอานิสงส์ คือ ลาภมากกว่าการถวายครั้งก่อน จึงจะถอนกฐินได้ ถ้ามีอานิสงส์น้อยกว่า ไม่ควรถอนกฐิน แต่ถ้ามีอานิสงส์เท่ากัน ก็ถอนกฐินได้เพื่อรักษาศรัทธาของชาวบ้าน

เรื่องการถอนกฐินนี้พบในภิกขุนีปาติโมกข์และอรรถกถา ฉะนั้น การศึกษาภิกขุนีปาติโมกข์จึงมีความสำคัญ และได้รับการศึกษาในประเทศพม่ามาจนถึงปัจจุบัน

---

[๑] วินยวินิจฺฉย คาถา ๒๗๒๔

ตตฺถ วิตฺถารวินิจฺฉโย สมนฺตปาสาทิกายํ[๑] วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพ.

ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

คำว่า ตตฺถ ฯเปฯ เวทิตพฺโพ (ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านกล่าวถึงหัวข้อการถอนกฐินไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านไม่สามารถจะแสดงข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้นด้วยตนเองหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตฺถ ฯเปฯ เวทิตพฺโพ อธิบายว่า ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เราจะไม่แสดงด้วยตนเอง

อิติ "อุพฺภตสฺมึ กถิเน"ติ อิมินา เสสปลิโพธาภาวํ ทสฺเสติ.

โดยประการดังนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงความไม่มีปลิโพธที่เหลือ [คือ อาวาส-ปลิโพธ]ด้วยคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน นี้

ข้อความข้างต้นว่า อิติ ฯเปฯ ทสฺเสติ (โดยประการดังนี้ ฯเปฯ กถิเน นี้) แสดงนิคมนะ (คำลงท้าย) ของประโยคก่อนที่กล่าวมาแล้วว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเนติ ยํ สงฺฆสฺส กถินํ อตฺถตํ, ตสฺมิญฺจ อุพฺภเต (คำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน หมายความว่า สงฆ์ได้กรานกฐินใดแล้ว และเมื่อกฐินนั้นถูกถอนแล้ว) เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน คืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน ด้วยประโยคนี้

---

[๑] วิ.ม.อ. ๓/๑๙๘-๒๐๐

คำอธิบาย ทสาหปรมํ

ทสาหปรมนฺติ ทส อหานิ ปรโม ปริจฺเฉโท อสฺสาติ ทสาหปรโม, ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อตฺโถ.

คำว่า ทสาหปรม (มีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน) มีรูปวิเคราะห์ว่า ขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวันของกาลนั้นมีอยู่ เหตุนั้น กาลนั้นชื่อว่า ทสาหปรมะ หมายความว่า ภิกษุพึงเก็บอติเรกจีวรไว้ตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก

ท่านอธิบาย ทสาหปรมํ ดังนี้

๑. คำว่า ทสาห มีรูปวิเคราะห์เป็นสมาหารทิคุสมาสว่า ทส อหานิ ทสาหํ เพราะอธิบายด้วยคำว่า ทส อหานิ

๒. ปรม ศัพท์หมายถึงขอบเขต เพราะอธิบายว่า ปริจฺเฉโท (ขอบเขต)

๓. คำว่า ทสาหปรม มีรูปวิเคราะห์เป็นฉัฏฐีพหุพพีหิสมาสว่า

- ทสาหํ ปรโม อสฺสาติ ทสาหปรโม, กาโล.

เพราะอธิบายว่า ทส อหานิ ปรโม ปริจฺเฉโท อสฺสาติ ทสาหปรโม.

๔. คำว่า ทสาหปรมํ แม้จะอยู่หน้า อติเรกจีวรํ ก็ไม่ใช่วิเสสนะของ อติเรกจีวรํ แต่เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า กาลํ ที่ลงทุติยาวิภัตติในอัจจันตสังโยค เพราะอธิบายว่า ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพํ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ทสาหปรมนฺติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนนฺติ อาห “ตํ ทสาหปรมํ กาลนฺ”ติ.[๑]

“คำว่า ทสาหปรมํ ลงทุติยาวิภัตติในอัจจันตสังโยค ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ตํ ทสาหปรมํ กาลํ (ตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก)”

กังขาวิตรณีคัณฐิ (หน้า ๒๐๘) และคู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๑ หน้า ๓๖) กล่าวว่า คำว่า ปริจฺเฉโท ท้าย ปรโม ศัพท์ แสดงว่า ปรม ศัพท์ แสดงความหมายว่า ขอบเขต ตามความเห็นนี้คำว่า ทสาหปรมํ ควรแปลว่า “มีขอบเขตคือสิบวัน” แต่กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๒๘) เห็นว่า คำว่า ปริจฺเฉโท แสดงว่า ปรม ศัพท์หมายถึงขอบเขต ไม่ใช่อย่างอื่น โดยเป็นวิเสสยะที่เพิ่มเข้ามาของ ปรม

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๖

ศัพท์ การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการแสดงอภิเธยยัตถะ (ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง) ในคัมภีร์ฎีกาและโยชนาบางแห่งเรียกอภิเธยยัตถะนี้ว่า สรูปะ บ้าง วิสัย (ฐานะที่ระบุถึง) บ้าง

คำว่า ทสาหปรมนฺติ ฯเปฯ ทสาหปรโม (คำว่า ทสาหปรม มีรูปวิเคราะห์ว่า ขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวันของกาลนั้นมีอยู่ เหตุนั้น กาลนั้นชื่อว่า ทสาหปรมะ) กล่าวไว้เพื่อแสดงรูปวิเคราะห์ของ ทสาหปรม ศัพท์

คำว่า ตํ ทสาหปรมํ ฯเปฯ อตฺโถ (หมายความว่า ภิกษุพึงเก็บอติเรกจีวรไว้ตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ทสาหปรม ศัพท์ไม่ใช่วิเสสนะของ อติเรกจีวรํ แต่เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า กาลํ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า ทสาหปรมํ เป็นวิเสสนะของ อติเรกจีวร เพราะอยู่ติดกับ อติเรกจีวรํ หรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ทสาหปรมํ ควรเป็นวิเสสนะของบทไหน

อธิบายว่า คำนี้เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า กาลํ

คำอธิบาย อติเรกจีวรํ

อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ.

คำว่า อติเรกจีวร คือ จีวรที่เกินมา เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนา

ท่านอธิบาย อติเรกจีวร ไว้ดังนี้

๑. คำว่า อติเรกจีวร มีรูปวิเคราะห์วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาสว่า อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ (จีวรที่เกินมา) ไม่ใช่มีรูปวิเคราะห์ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาสว่า อติเรกํ จีวรํ อสฺสาติ อติเรกจีวรํ (สิ่งที่มีจีวรที่เกินมา) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ

๒. ความหมายว่า จีวรที่เกินมา คือ เกินจากจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้ ไม่ใช่เกินจากจีวรที่ใช้สอยอยู่ เพราะอธิบายว่า อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อติเรกนฺติ อธิกํ, โส จ อธิกภาโว อธิฏฺฐิตวิกปฺปิตจีวรโตติ อาห “อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสู”ติ-อาทิ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๖

"คำว่า อติเรกํ แปลว่า 'เกินมา' อนึ่ง ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้ ฉะนั้น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ (เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้)"

ข้อความในฎีกาใหม่ข้างต้นแสดงวิธีปทานุสัมพันธ์ของ อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อติเรกจีวร คือ จีวรที่เกินมาด้วยบทว่า อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรประเภทไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรที่ใช้สอยหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อธิบายว่า ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้ ไม่ใช่เกินจากจีวรที่ใช้สอย

คำว่า จีวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- จียตีติ จีวรํ = ผ้าที่ถูกสั่งสม ชื่อว่า จีวร

(จิ ธาตุ + อีวร ปัจจัย)

ลง อีวร ปัจจัยด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๖๖๘) ว่า จฺยาทีหิ อีวโร (ลง อีวร ปัจจัยท้าย จิ ธาตุเป็นต้น)

คำว่า จีวร นี้ ในภาษาไทยหมายความถึงจีวรที่สำเร็จรูปเป็นผ้าที่ใช้นุ่งห่มได้ แต่ศัพท์นี้มีความหมายเดิมว่า "ผ้า" เหมือน ปฏ ศัพท์เป็นต้น คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแสดงคำไวพจน์ของคำนี้ว่า

เจลมจฺฉาทนํ วตฺถํ　　　　　วาโส วสน'มํสุกํ
อมฺพรํ จ ปโฏ'นิตฺถี　　　　　ทุสฺสํ โจโล จ สาฏโก.[๑]

"ผ้า ๑๑ ศัพท์ = เจล, อจฺฉาทน, วตฺถ, วาส, วสน, อํสุก, อมฺพร, ปฏ (ไม่ใช่ศัพท์อิตถีลิงค์), ทุสฺส, โจล และ สาฏก"

นอกจากนั้น คำว่า โจล อาจประกอบใช้เป็น โจฬ ได้บ้าง จึงรูปว่า ปริกฺขารโจฬ คือ ผ้าบริขาร

จีวรํ นาม โขมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงฺคนฺติ เอเตสํ วา ตทนุ-

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๒๙๐

โลมานํ วา อญฺญตรํ, อยมสฺส ชาติ.

ชื่อว่า จีวร เป็นผ้าอย่างหนึ่งนับเข้าในผ้าเหล่านี้ คือ

ผ้าเปลือกปอ	ผ้าฝ้าย	ผ้าไหม
ผ้าขนสัตว์	ผ้าป่าน	ผ้าผสม

หรือนับเข้าในผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น

ทั้งหมดนี้เป็นประเภทของจีวรนั้น

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงผ้า ๖ ประเภท และผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าประเภทไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประเภทของจีวรนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประเภทของจีวรนั้นว่ามี ๑๒ ประเภท คือ ผ้า ๖ ประเภทอันได้แก่ ผ้าเปลือกปอ เป็นต้น และผ้า ๖ ประเภทที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ได้แก่ ทุกูละ (ผ้ากระเจา) เป็นต้น

ผ้าเปลือกปอเป็นต้นนั้นต้องเย็บย้อมเสียก่อน จึงควรแก่ความเป็นผ้านุ่งผ้าห่มของภิกษุได้ ถ้ายังไม่ได้เย็บย้อม ก็ใช้เป็นที่รองนั่งได้เท่านั้น

คำว่า โขม มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โขเมหิ วายิตํ โขมํ = ผ้าที่ทอด้วยเปลือกปอ ชื่อว่า โขมะ

  (ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า กปฺปาสิก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปฺปาเสหิ วายิตํ กปฺปาสิกํ = ผ้าที่ทอด้วยฝ้าย ชื่อว่า กัปปาสิกะ

  (ลง ณิก ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า โกเสยฺย มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โกสิเยหิ วายิตํ โกเสยฺยํ = ผ้าที่ทอด้วยใยไหม ชื่อว่า โกเสยยะ

  (ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า กมฺพล (ผ้าขนสัตว์) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กมฺพเลหิ วายิตํ กมฺพลํ = ผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์ ชื่อว่า กัมพละ

(ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คือ ผ้าที่ทำมาจากขนสัตว์ต่างๆ ยกเว้นขนมนุษย์และขนของสัตว์ร้าย

คำว่า สาณ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สาเณหิ วายิตํ สาณํ = ผ้าที่ทอด้วยเปลือกป่าน ชื่อว่า สาณะ

(ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า ภงฺค (ผ้าผสม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภงฺเคหิ วายิตํ ภงฺคํ = ผ้าที่ทอด้วยด้ายผสม ชื่อว่า ภังคะ

(ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คือ ผ้าที่ทอผสมด้ายทั้ง ๕ อย่างมีเปลือกปอเป็นต้น หรือเป็นผ้าเฉพาะอีกอย่างหนึ่งที่ทำจากเปลือกไม้

ข้อความว่า "ผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น" คือ ผ้า ๖ ประเภท ได้แก่

๑. ทุกูละ ผ้ากระเจา ผ้าประเภทนี้คล้อยตามผ้าป่าน เพราะทำมาจากเปลือกไม้

๒. ปัตตุณณะ ผ้าที่เกิดในแคว้นปัตตุณณะ ผ้าประเภทนี้คล้อยตามผ้าไหม เพราะทำด้วยด้ายที่เกิดจากไหม

๓. โสมารปัฏฏะ ผ้าที่เกิดในแคว้นโสมาระ ผ้าประเภทนี้คล้อยตามผ้าไหม เพราะทำด้วยด้ายที่เกิดจากไหม

๔. จีนปัฏฏะ ผ้าที่เกิดในเมืองจีน ผ้าประเภทนี้คล้อยตามผ้าไหม เพราะทำด้วยด้ายที่เกิดจากไหม

๕. อิทธิชะ ผ้าที่เกิดจากฤทธิ์ คือ ผ้าที่เกิดขึ้นด้วยบุญฤทธิ์ของภิกษุผู้เป็นเอหิภิกขุทั้งหลาย จัดว่าคล้อยตามผ้าเปลือกปอเป็นต้นทั้ง ๖ อย่างตามสมควร

๖. เทวทินนะ ผ้าที่เทวดาถวาย คือ ผ้าที่เกิดในต้นกัลปพฤกษ์ซึ่งเทวดานำมาถวายเหมือนผ้าที่เทพธิดาชื่อชาลินีนำมาถวายพระอนุรุทธะ จัดว่าคล้อยตามผ้าเปลือกปอเป็นต้น เพราะเป็นผ้าประเภทใดประเภทหนึ่งในผ้าเหล่านั้น

คัมภีร์ขุททสิกขาประพันธ์ผ้า ๑๒ ประเภทเหล่านั้นเป็นคาถาว่า

โขมโกเสยฺยกปฺปาส- สาณภงฺคานิ กมฺพลํ
กปฺปิยานิ ฉเฬตานิ สานุโลมานิ ชาติโต.
ทุกูลญฺเจว ปฏฺฏุณฺณ- ปฏํ โสมารจีนชํ

อิทฺธิชํ เทวทินฺนญฺจ ตสฺส ตสฺสานุโลมิกํ.[๑]

"จีวร ๖ อย่างเหล่านี้ คือ ผ้าเปลือกปอ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าป่าน ผ้าผสม และผ้าขนสัตว์ พร้อมทั้งผ้าที่คล้อยตามโดยประเภท ย่อมสมควร

ผ้ากระเจา ผ้าที่เกิดในแคว้นปัตตุณณะ ผ้าที่เกิดในแคว้นโสมาระและเมืองจีน ผ้าที่เกิดจากฤทธิ์ และผ้าที่เทวดาถวาย เป็นผ้าคล้อยตามผ้านั้นๆ"

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวถึงผ้าหลายชนิดไว้ในคาถาว่า

โขมํ ทุกูลํ โกเสยฺยํ ปตฺตุณฺณํ กมฺพลํ จ วา

สาณํ โกฏุมฺพุรํ ภงฺคนฺ- ตฺยาทิ วตฺถนฺตรํ มตํ.[๒]

"ผ้าเปลือกปอ ผ้ากระเจา ผ้าฝ้าย ผ้าที่เกิดในแคว้นปัตตุณณะ ผ้าขนสัตว์ (เป็นนปุงสกลิงค์ได้บ้าง) ผ้าป่าน ผ้าขนกวาง (หรือผ้าที่เกิดในแคว้นโกฏุมพระ) และผ้าผสม ชื่อว่า ผ้าชนิดพิเศษ"

ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมํ อิธ อธิปฺเปตํ. วุตฺตญฺเหตํ "อนุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐงฺคุลํ สุคตงฺคุเลน จตุรงฺคุลวิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปฺเปตุนฺ"ติ.[๓]

แต่โดยขนาด จีวรนั้นทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ว่าเป็นผ้าควรแก่วิกัปปนาอย่างต่ำสุด สมจริงดังพระพุทธดำรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทำวิกัปปนาจีวรมีขนาดยาว ๘ นิ้ว ด้วยองคุลีของพระสุคต กว้าง ๔ นิ้วเป็นอย่างต่ำ"

ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ *ปักขันตรโชตกะ* คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ขนาดของจีวรนอกไปจากประเภทของจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ขนาดของอติเรกจีวรนั้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของอติเรกจีวรนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงขนาดของอติเรกจีวรนั้นด้วยประโยคนี้

ท่านแสดงประเภทของจีวร ๑๒ ชนิดแล้ว ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อแสดงขนาดของจีวรว่า

---

[๑] ขุทฺท. คาถา ๓๐-๑ [๒] อภิธาน. คาถา ๒๙๑ [๓] วิ.ม. ๕/๓๕๘/๑๖๐

อติเรกจีวรที่ทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ เป็นผ้าขนาดเล็กสุดที่พอจะทำวิกัปปนาได้นั้นเอง คือ ต้องมีขนาดอย่างต่ำสุดยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้วด้วยองคุลีของพระสุคต เทียบได้กับส่วนยาว ๑ ศอก กว้าง ๑ คืบของช่างไม้ และยาว ๑ ศอกคืบ กว้าง ๑ คืบ ๖ นิ้วของปกติบุรุษ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ทีฆโต วฑฺฒกิหตฺถปฺปมาณํ, วิตฺถารโต ตโต อุปฑฺฒปฺปมาณํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมํ.[๑]

"จีวรที่มีขนาดยาว ๑ ศอกของช่างไม้ ขนาดกว้างครึ่งหนึ่งจากนั้น (๑ คืบ) ชื่อว่า ผ้าควรแก่วิกัปปนาอย่างต่ำสุด"

การวัดขนาดคืบพระสุคตในทางพระวินัยนั้น ถือว่าคืบของพระสุคตมีขนาดยาวกว่าคืบของมัชฌิมบุรุษหรือคืบของช่างไม้ ๓ เท่า และคืบของปกติบุรุษ (บุรุษในปัจจุบัน) ๓ เท่าครึ่ง ดังนั้น :-

๑ คืบของพระสุคต = คืบของมัชฌิมบุรุษ ๓ คืบ และคืบของปกติบุรุษ ๓ คืบครึ่ง

๑ คืบ หรือ ๘ นิ้วของพระสุคต = มัชฌิมบุรุษ ๒๔ นิ้ว หรือ ๑ ศอก หรือเท่ากับปกติบุรุษ ๑ ศอก ๑๒ นิ้ว หรือ ๑ ศอกครึ่ง (๑ ศอกคืบ)

นอกจากนั้น ๔ นิ้วของพระสุคตเทียบได้กับมัชฌิมบุรุษ ๑๒ นิ้วหรือ ๑ คืบ และเทียบได้กับปกติบุรุษ ๑ คืบ ๖ นิ้ว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อฏฺฐงฺคุลํ สุคตงฺคุเลนาติ เอตฺถ สุคตงฺคุลํ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ตีณิ องฺคุลานิ, เตน สุคตงฺคุเลน อฏฺฐงฺคุลํ วฑฺฒกิหตฺถปฺปมาณนฺติ อตฺโถ. จตุรงฺคุลวิตฺถตนฺติ เอตฺถาปิ ยถาวุตฺตานุสาเรเนว อตฺโถ เวทิตพฺโพ.[๑]

"ในคำว่า อฏฺฐงฺคุลํ สุคตงฺคุเลน (มีขนาดยาว ๘ นิ้วด้วยองคุลีของพระสุคต) ขึ้นชื่อว่า องคุลีพระสุคตเป็น ๓ นิ้วของมัชฌิมบุรุษในกาลนี้ หมายความว่า จีวร ๘ นิ้ว ด้วยองคุลีของพระสุคต มีขนาด ๑ ศอก (๒๔ นิ้ว) ของช่างไม้

พึงทราบเนื้อความแม้ในคำว่า จตุรงฺคุลวิตฺถตํ (กว้าง ๔ นิ้ว) นี้ โดยคล้อยตามนัยที่กล่าวไว้แล้วนั่นแหละ"

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงอนุญาตผ้าอังสะยาว ๒ ศอก กว้าง ๑ คืบแก่ภิกษุไว้ในคัมภีร์จูฬวรรค เพื่อให้ไม่พอจะทำวิกัปปนาได้ ภิกษุที่ทรงเตจีวริกอธิษฐาน (การอธิษฐานเป็นไตรจีวร) จึงสามารถใช้สอยผ้าอังสะได้

อนึ่ง ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกากล่าวว่า คืบพระสุคตยาวกว่าคืบของมัชฌิมบุรุษซึ่งก็คือคืบ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๗

ของช่างไม้ ๓ เท่า แต่ท่านมิได้บอกเอ่ยถึงคืบของปกติบุรุษไว้ ดังข้อความกล่าวว่า

สุคตวิทตฺถิยาติ สุคตวิทตฺถิ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ติสฺโส วิทตฺถิโย, วฑฺฒกี-หตฺเถน ทิยฑฺโฒ หตฺโถ โหติ.[๑]

"ในคำว่า สุคตวิทตฺถิยา (ด้วยคืบพระสุคต) ขึ้นชื่อว่า คืบพระสุคต เป็น ๓ คืบของมัชฌิม-บุรุษในกาลนี้ เป็น ๑ ศอกครึ่งของช่างไม้"

การกล่าวว่า คืบของมัชฌิมบุรุษยาวกว่าคืบของปกติบุรุษอีกครึ่งเท่า ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์วินยาลังการฎีกา ซึ่งก็คือ ๔ คืบครึ่งนั่นเอง ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

ปริกฺขารโจฬนฺติ เอตฺถ ปน วิกปฺปนูปคปจฺฉิมจีวรปฺปมาณํ นาม สุคตงฺคุเลน ทีฆโต อฏฺฐงฺคุลํ โหติ, ติริยโต จตุรงฺคุลํ, วฑฺฒกีหตฺเถน ทีฆโต เอกหตฺถํ โหติ, ติริยโต วิทตฺถิปฺปมาณํ, อิทานิ ปกติหตฺเถน ปน ทีฆโต วิทตฺถาธิกหตฺถํ โหติ, ติริยโต ฉฬงฺคุลาธิกวิทตฺถิปฺปมาณํ. เตนาห "ตสฺส ปมาณนฺ"ติอาทิ.[๒]

"อนึ่ง ในคำว่า ปริกฺขารโจฬ นี้ ชื่อว่า ขนาดจีวรที่ควรแก่วิกัปปนาอย่างต่ำสุด ยาว ๘ นิ้วด้วยองคุลีพระสุคต กว้าง ๔ นิ้ว ตามคืบของช่างไม้ ยาว ๑ ศอก กว้าง ๑ คืบ แต่ตามศอกของปกติบุรุษในกาลนี้ ยาว ๑ ศอกคืบ กว้าง ๑ คืบ ๖ นิ้ว ฉะนั้น จึงกล่าวว่า ตสฺส ปมาณํ เป็นต้น"

ปาติโมกข์ภาสาฎีกา (หน้า ๑๓๑) กล่าวว่า การที่ท่านผู้แต่งวินยาลังการเห็นว่า คืบของมัชฌิมบุรุษยาวกว่าคืบของปกติบุรุษอีกครึ่งเท่า ก็เพราะสันนิษฐานว่า ส่วนสูงของพระสุคตควรมีเพียง ๔ ศอกตามศอกของพระสุคต เมื่อเพิ่มขึ้น ๓ เท่าตามศอกของมัชฌิมบุรุษ ก็เป็น ๑๒ ศอก และเมื่อเพิ่มอีก ๖ ศอกอันเป็นครึ่งหนึ่งของ ๑๒ ศอก ก็จะรวมเป็น ๑๘ ศอก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้แต่งปาติโมกข์ภาสาฎีกาเห็นว่าถ้อยคำที่พบในพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่กล่าวว่าพระสุคตสูง ๑๘ ศอก ไม่ควรเป็นศอกของปกติบุรุษในปัจจุบัน เพราะในคัมภีร์อรรถกถามิได้ระบุไว้เช่นนั้น เพราะถ้านับตามมาตราวัดในปัจจุบัน ขนาด ๑๘ ศอก (โดย ๑ ศอกมี ๑๒ นิ้ว หรือ ๓๐.๔๘ เซนติเมตร) พระพุทธเจ้าก็จะมีส่วนสูง ๑๐.๙๗ เมตร หรือประมาณ ๑๑ เมตร แต่พระพุทธเจ้าจะสูงขนาดนั้นไม่ได้ เพราะพระพุทธเจ้าสูงกว่าคนทั่วไปเพียงเล็กน้อย

ดังหลักฐานในคัมภีร์ทางศาสนาว่า

๑. พระพุทธเจ้าสูงกว่าท่านพระนันทะเพียง ๔ นิ้ว

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๒/๖๑

[๒] วินย.ฎีกา ๑/๘๕

เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา นนฺโท ภควโต มาตุจฺฉาปุตฺโต อภิรูโป โหติ ทสฺสนีโย ปาสาทิโก จตุรงฺคุโลมโก ภควตา. โส สุคตจีวรปฺปมาณํ จีวรํ ธาเรติ. อทฺทสํสุ โข เถรา ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ. ทิสฺวาน "ภควา อาคจฺฉตี"ติ อาสนา วุฏฺฐหนฺติ.[๑]

"ครั้งนั้น ท่านพระนันทะ โอรสพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค มีรูปงาม น่าดู น่าชม ร่างต่ำกว่าพระผู้มีพระภาค ๔ องคุลี ท่านพระนันทะนั้นห่มจีวรมีขนาดเท่าจีวรพระสุคต ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระได้เห็นท่านพระนันทะเดินมาแต่ไกล ครั้นเห็นแล้วจึงลุกขึ้นจากอาสนะด้วยคิดว่า "พระผู้มีพระภาคเสด็จมา"

๒. พระพุทธเจ้าทรงแลกผ้าสังฆาฏิกับท่านพระมหากัสสปะ จึงไม่ควรมีส่วนสูงมากเกินไปกว่าคนปกติ

อถ โข อาวุโส ภควา มคฺคา โอกฺกมฺม เยน อญฺญตรํ รุกฺขมูลํ เตนุปสงฺกมิ. อถ ขฺวาหํ อาวุโส ปฏปิโลติกานํ สงฺฆาฏึ จตุคฺคุณํ ปญฺญเปตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจํ "อิธ ภนฺเต ภควา นิสีทตุ, ยํ มมสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา"ติ. นิสีทิ โข อาวุโส ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน. นิสชฺช โข มํ อาวุโส ภควา เอตทโวจ "มุทุกา โข ตฺยายํ กสฺสป ปฏปิโลติกานํ สงฺฆาฏี"ติ. ปฏิคฺคณฺหาตุ เม ภนฺเต ภควา ปฏปิโลติกานํ สงฺฆาฏึ อนุกมฺปํ อุปาทายา"ติ. "ธาเรสฺสสิ ปน เม ตฺวํ กสฺสป สาณานิ ปํสุกูลานิ นิพฺพสนานี"ติ. "ธาเรสฺสามหํ ภนฺเต ภควโต สาณานิ ปํสุกูลานิ นิพฺพสนานี"ติ. "โส ขฺวาหํ อาวุโส ปฏปิโลติกานํ สงฺฆาฏึ ภควโต ปาทาสึ. อหํ ปน ภควโต สาณานิ ปํสุกูลานิ นิพฺพสนานิ ปฏิปชฺชึ.[๒]

"คราวนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จลงจากทางไปยังโคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ผมจึงปูลาดผ้าสังฆาฏิที่ทำด้วยผ้าเก่าซ้อนเป็น ๔ ชั้นถวาย แล้วกราบทูลว่า 'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงประทับนั่งบนผ้าผืนนี้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด'

พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งบนอาสนะที่ผมจัดถวาย แล้วตรัสกับผมว่า "กัสสปะ สังฆาฏิที่ทำด้วยผ้าเก่าของเธอผืนนี้อ่อนนุ่ม' ผมก็กราบทูลว่า 'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดอนุเคราะห์ ทรงรับสังฆาฏิที่ทำด้วยผ้าเก่าของข้าพระองค์เถิด'

พระองค์ตรัสว่า 'เธอจักทรงผ้าป่านบังสุกุลของเราที่ใช้สอยแล้วหรือ' ผมก็กราบทูลว่า 'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักทรงผ้าป่านบังสุกุลที่ใช้สอยแล้วของพระผู้มีพระภาค' ผมได้ถวายผ้าสังฆาฏิที่ทำด้วยผ้าเก่าแด่พระผู้มีพระภาค และได้รับผ้าป่านบังสุกุลที่ใช้สอยแล้วของพระผู้มี-

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๔๗/๓๖๓

[๒] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๑/๑๕๔

พระภาคมา' ”

๓. เครื่องประดับของนางมัลลิกาภรรยาของพันธุลเสนาบดีสามารถสวมเข้าไปในพระสรีระของพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานแล้วได้ ดังข้อความว่า

มชฺเฌน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวาติ เอวํ หริยมาเน ภควโต สรีเร พนฺธุลมลฺลเสนาปติภริยา มลฺลิกา นาม “ภควโต สรีรํ อาหรนฺตี”ติ สุตฺวา อตฺตโน สามิกสฺส กาลํ กิริยโต ปฏฺฐาย อปริภุญฺชิตฺวา จปิตํ วิสาขาย ปสาธนสทิสํ มหาลตาปสาธนํ นีหราเปตฺวา “อิมินา สตฺถารํ ปูเชสฺสามี”ติ ตํ มชฺชาเปตฺวา คนฺโธทเกน โธวิตฺวา ทฺวาเร ฐิตา.

ตํ กิร ปสาธนํ ตาสญฺจ ทฺวินฺนํ อิตฺถีนํ, เทวทานิยโจรสฺส เคเหติ ตีสุเยว ฐาเนสุ อโหสิ. สา จ สตฺถุ สรีเร ทฺวารํ สมฺปตฺเต “โอตาเรถ ตาตา สตฺถุสรีรนฺ”ติ วตฺวา ตํ ปสาธนํ สตฺถุสรีเร ปฏิมุญฺจิ. ตํ สีสโต ปฏฺฐาย ปฏิมุกฺกํ ยาวปาทตลาคตํ. สุวณฺณวณฺณํ ภควโต สรีรํ สตฺตรตนมเยน มหาปสาธเนน ปสาธิตํ อติวิย วิโรจิตฺถ.[๑]

“คำว่า มชฺเฌน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวา (อัญเชิญผ่านใจกลางเมืองไปออกทางประตูด้านทิศตะวันออก) หมายความว่า เมื่อสรีระของพระผู้มีพระภาคถูกนำมาอยู่อย่างนี้ ภรรยาของพันธุล-เสนาบดีชื่อมัลลิกาได้สดับว่า ‘เขานำสรีระของพระผู้มีพระภาคมา’ จึงให้นำเครื่องประดับชื่อมหาลดาเช่นเดียวกับเครื่องประดับของนางวิสาขา ซึ่งตนเก็บไว้ไม่ได้ใช้สอยมาตั้งแต่สามีของตนสิ้นชีพไป ดำริว่า เราจักบูชาพระศาสดาด้วยเครื่องประดับนี้ แล้วให้เช็ดถูเครื่องประดับนั้น ล้างน้ำหอมแล้ววางไว้ใกล้ประตู

ดังได้สดับมาว่า เครื่องประดับนั้นมีอยู่ในสถานที่ ๓ แห่งคือ ที่เรือนของสตรีทั้งสองนั้น (นางวิสาขาและนางมัลลิกา) และเรือนของโจรชื่อว่า เทวทานิยะ

อนึ่ง เมื่อสรีระของพระศาสดามาถึงประตูแล้ว นางมัลลิกานั้นได้กล่าวว่า ‘พ่อทั้งหลาย จงวางสรีระของพระศาสดาลง’ แล้วสวมเครื่องประดับนั้นที่สรีระของพระศาสดา เครื่องประดับนั้นสวมตั้งแต่พระเศียรจนจรดพื้นพระบาท สรีระของพระผู้มีพระภาคซึ่งมีพระฉวีวรรณเหมือนทองคำ ประดับด้วยเครื่องประดับอันยิ่งใหญ่ที่ทำด้วยรัตนะ ๗ ก็รุ่งเรืองยิ่งนัก”

แต่อย่างไรก็ตาม ส่วนสูงของพระพุทธเจ้าไม่มีใครกำหนดวัดได้ในสมัยพุทธกาล จัดว่าเป็นรูปอจินเตยยะ คือ รูปที่ไม่มีใครดำริได้ของพระพุทธองค์ ดังข้อความว่า

ราชคเห กิร อญฺญตโร พฺราหฺมโณ “สมณสฺส กิร โคตมสฺส ปมาณํ คเหตุํ น สกฺกา”ติ

---

[๑] ที.มหา.อ. ๒/๓๐๕

สุตฺวา ภควโต ปิณฺฑาย ปวิสนกาเล สฏฺจิหตฺถํ เวฬุํ คเหตฺวา นครทฺวารสฺส พหิ ฐตฺวา สมฺปตฺเต ภควติ เวฬุํ คเหตฺวา สมีเป อฏฺฐาสิ, เวฬุ ภควโต ชาณุมตฺตํ ปาปุณิ. ปุนทิวเส เทฺว เวฬู ฆเฏตฺวา สมีเป อฏฺฐาสิ. ภควา ทฺวินฺนํ เวฬูนํ อุปริ ทฺวิเวฬุมตฺตเมว ปญฺญายมาโน "พฺราหฺมณ กึ กโรสี"ติ อาห. ตุมฺหากํ ปมาณํ คณฺหามีติ. "พฺราหฺมณ สเจปิ ตฺวํ สกลจกฺกวาฬคพฺภํ ปูเรตฺวา ฐิตเวฬุํ ฆเฏตฺวา อาคมิสฺสสิ, เนว เม ปมาณํ คเหตุํ สกฺขิสฺสสิ. น หิ มยา จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจ ตถา ปารมิโย ปูริตา, ยถา เม ปโร ปมาณํ คณฺเหยฺย, อตุโล พฺราหฺมณ ตถาคโต อปฺปเมยฺโย"ติ วตฺวา ธมฺมปเท คาถมาห. คาถาปริโยสาเน จตุราสีติปาณสหสฺสานิ อมตํ ปิวึสุ.[๑]

"ดังได้สดับมาว่า พราหมณ์คนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ได้ยินว่า 'ได้ทราบว่า ไม่มีใครสามารถวัดส่วนสูงของพระสมณโคดมได้' จึงถือไม้ไผ่ยาว ๖๐ ศอก ยืนรออยู่นอกประตูเมืองในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปบิณฑบาต เมื่อพระองค์เสด็จถึง ได้ถือไม้ไผ่ยืนอยู่ใกล้ๆ ไม้ไผ่ถึงเพียงพระชานุของพระผู้มีพระภาค วันรุ่งขึ้น เขาต่อไม้ไผ่สองลำยืนอยู่ใกล้ๆ พระผู้มีพระภาคทรงปรากฏเท่าไม้ไผ่สองลำทีเดียวเหนือไม้ไผ่ทั้งสองลำ ตรัสว่า 'พราหมณ์ ท่านกำลังทำอะไร'

พราหมณ์ : ข้าพระองค์จะวัดส่วนสูงของพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาค : พราหมณ์ แม้หากท่านจักต่อไม้ไผ่ตั้งจนเต็มท้องจักรวาลทั้งสิ้นมา ท่านก็จักไม่สามารถวัดส่วนสูงของเราได้ เพราะเรามิได้บำเพ็ญบารมีสิ้น ๔ อสงไขยแสนกัปเพื่อให้คนอื่นวัดส่วนสูงของเราได้ พราหมณ์ ตถาคตเป็นผู้ที่ไม่มีใครวัดได้ ประมาณไม่ได้'

ครั้นตรัสแล้วจึงตรัสคาถาในพระธรรมบท สัตว์โลก ๘๔,๐๐๐ ได้ดื่มน้ำอมฤตแล้วในเวลาจบคาถา"

อปรมฺปิ วตฺถุ. ราหุ กิร อสุรินฺโท จตฺตาริ โยชนสหสฺสานิ อฏฺฐ จ โยชนสตานิ อุจฺโจ, พาหนฺตรมสฺส ทฺวาทส โยชนสตานิ, หตฺถตลปาทตลานํ ปุถุลตา ตีณิ โยชนสตานิ, องฺคุลิปพฺพานิ ปณฺณาสโยชนานิ ภมุกนฺตรํ ปณฺณาสโยชนํ, นลาฏํ ติโยชนสตํ, สีสํ นวโยชนสตํ. โส "อหํ อุจฺโจสฺมิ, สตฺถารํ โอนมิตฺวา โอโลเกตุํ น สกฺขิสฺสามี"ติ น คจฺฉติ. โส เอกทิวสํ ภควโต วณฺณํ สุตฺวา "ยถากถญฺจ โอโลเกสฺสามี"ติ อาคโต. ภควา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา "จตูสุ อิริยาปเถสุ กตเรน ทสฺเสมี"ติ จินฺเตตฺวา "ฐิตโก นาม นีโจปิ อุจฺโจ วิย ปญฺญายติ, นิปนฺโนวสฺส อตฺตานํ ทสฺเสสฺสามี"ติ "อานนฺท คนฺธกุฏิปริเวเณ มญฺจกํ ปญฺญาเปหี"ติ วตฺวา ตตฺถ สีหเสยฺยํ กปฺเปสิ. ราหุ อาคนฺตฺวา

---

[๑] ม.ม.อ. ๓/๓๐๒

นิปนฺนํ ภควนฺตํ คีวํ อุนฺนาเมตฺวา นภมชฺเฌ ปุณฺณจนฺทํ วิย อุลฺโลเกติ. กิมิทํ อสุรินฺทาติ จ วุตฺเต, ภควา โอนมิตฺวา โอโลเกตุํ น สกฺขิสฺสามีติ น คจฺฉินฺติ. น มยา อสุรินฺท อโธมุเขน ปารมิโย ปูริตา, อุทฺธคฺคํ เม กตฺวา ทานํ ทินฺนนฺติ. ตํทิวสํ ราหุ สรณํ อคมาสิ.[๑]

"เรื่องอื่นยังมีอีก ได้ทราบว่า ท้าวอสุรินทราหูสูง ๔,๘๐๐ โยชน์ ระหว่างแขนกว้าง ๑,๒๐๐ โยชน์ ฝ่ามือฝ่าเท้ากว้าง ๓๐๐ โยชน์ ข้อนิ้วมือยาว ๕๐ โยชน์ ระหว่างคิ้วกว้าง ๕๐ โยชน์ หน้าผากกว้าง ๓๐๐ โยชน์ ศีรษะกว้าง ๙๐๐ โยชน์

ท้าวอสุรินทราหูนั้นไม่มาเฝ้าด้วยคิดว่า 'เราสูงจักไม่อาจก้มดูพระศาสดาได้'

วันหนึ่ง ท้าวเธอได้สดับคุณของพระผู้มีพระภาคจึงเสด็จมาแล้วด้วยคิดว่า 'เราจักตรวจดูตามที่กล่าวขานกัน'

พระผู้มีพระภาคทรงทราบอัธยาศัยของท้าวเธอ จึงทรงดำริว่า 'เราจักแสดงด้วยอิริยาบถใดในอิริยาบถ ๔' แล้วทรงดำริอีกว่า 'ธรรมดาคนยืนแม้ต่ำก็ปรากฏเหมือนสูง เราจักนอนแสดงตนแก่ท้าวเธอ' จึงตรัสว่า 'อานนท์ เธอจงลาดเตียงน้อย ณ บริเวณคันธกุฎี' แล้วทรงสำเร็จสีหไสยาสน์บนเตียงน้อยนั้น ท้าวราหูเสด็จมาแล้วชะเง้อคอมองดูพระผู้มีพระภาคที่บรรทมอยู่ เหมือนคนแหงนคอดูพระจันทร์เพ็ญในท่ามกลางท้องฟ้า

และเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสว่า 'นี่อะไรกัน จอมอสูร' จึงกราบทูลว่า 'ข้าพระองค์ไม่มาเฝ้าด้วยคิดว่า เราจักไม่อาจก้มดูพระผู้มีพระภาค' พระผู้มีพระภาคตรัสว่า 'จอมอสูร เรามิได้ก้มหน้าบำเพ็ญบารมี เราได้ถวายทานทำให้มีผลสูงส่ง' ท้าวราหูได้ถึงสรณะแล้วในวันนั้น"

ส่วนสูงของพระพุทธเจ้าไม่มีระบุไว้ในพระบาลี แต่ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าสูง ๑๘ ศอก ดังข้อความว่า

อมฺหากํ ภควา อฏฺฐารสหตฺถุพฺเพโธ อโหสิ.[๒]

"พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายสูง ๑๘ ศอก"

อมฺหากํ ภควา อฏฺฐารสหตฺโถ.[๓]

"พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายสูง ๑๘ ศอก"

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พุทธวงศ์เพียงกล่าวถึงรัศมีวาหนึ่งของพระพุทธเจ้าว่าพุ่งขึ้นสูง ๑๖

---

[๑] ม.ม.อ. ๓/๓๐๒ [๒] ขุ.พุทฺธ.อ. หน้า ๔๒๙ [๓] ที.สี.อ. ๒/๑๙

ศอก โดยมิได้ระบุส่วนสูงว่าพระพุทธเจ้าสูง ๑๖ ศอกของปกติบุรุษ ดังข้อความว่า

อหํ อสฺสตฺถมูลมฺหิ		ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ
พฺยามปฺปภา สทา มยฺหํ		โสฬสหตฺถมุคฺคตา.[๑]

"เราได้บรรลุสัมโพธิญาณอันสูงสุด ณ โคนต้นโพธิ์ เรามีรัศมีวาหนึ่งฟุ้งขึ้นไป ๑๖ ศอกทุกเมื่อ"

คัมภีร์ฎีกาของทีฆนิกายกล่าวว่า

"สตฺตานํ ปากติกหตฺเถน ฉหตฺโถ มชฺฌิมปุริโส, ตโต ติคุณํ ภควโต สรีรปฺปมาณนฺติ ภควา อฏฺฐารสหตฺโถ"ติ วทนฺติ. อปเร ปน ภณนฺติ "มนุสฺสานํ ปากติกหตฺเถน จตุหตฺโถ มชฺฌิมปุริโส, ตโต ติคุณํ ภควโต สรีรปฺปมาณนฺติ ภควา ทฺวาทสหตฺโถ อุปาทินฺนกรูปธมฺมวเสน, สมนฺตโต ปน พฺยามมตฺตํ พฺยามปฺปภา ผรตีติ อุปริ ฉหตฺถํ อพฺภุคฺคโต, พหลตรปฺปภารูเปน สทฺธึ อฏฺฐารสหตฺโถ โหตี"ติ.[๒]

"อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า มัชฌิมบุรุษสูง ๖ ศอกตามศอกปกติของสัตว์โลก ขนาดแห่งสรีระของพระผู้มีพระภาคสูง ๓ เท่าจากนั้น ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงสูง ๑๘ ศอก

อาจารย์เหล่าอื่นกล่าวว่า มัชฌิมบุรุษสูง ๔ ศอกตามศอกปกติของมนุษย์ทั้งหลาย ขนาดแห่งสรีระของพระผู้มีพระภาคสูง ๓ เท่าจากนั้น ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงสูง ๑๒ ศอกโดยเนื่องด้วยรูปธรรมที่มีใจครอง แต่รัศมีวาหนึ่งแผ่ไปตลอดสถานที่ราววาหนึ่งโดยรอบ ดังนั้นจึงทรงสูงขึ้นเบื้องบน ๖ ศอก พระองค์สูง ๑๘ ศอกพร้อมทั้งกลุ่มรัศมีที่หนาแน่นยิ่ง"

พระฎีกาจารย์แสดงความเห็นของอาจารย์ ๒ พวก คือ

๑. พวกแรกกล่าวว่า	:	มัชฌิมบุรุษสูง ๖ ศอกช่างไม้

พระผู้มีพระภาคสูงกว่ามัชฌิมบุรุษ ๓ เท่า = ๑๘ ศอก = ๔ เมตร = ๔๐๐ ซม.

๒. พวกที่ ๒ กล่าวว่า มัชฌิมบุรุษสูง ๔ ศอกช่างไม้

พระผู้มีพระภาคสูงกว่ามัชฌิมบุรุษ ๓ เท่า = ๑๒ ศอก = ๓ เมตร = ๓๐๐ ซม.

แต่เมื่อรวมกับรัศมีวาหนึ่งที่ฟุ้งขึ้นไป ๖ เมตร จึงกล่าวว่าพระองค์สูง ๑๘ ศอกโดยรวมรัศมีวาหนึ่งเข้าไปด้วย

พระเทวินทาธิปติ (พม่าเรียกว่า ตีตอสยาดอ) ได้แสดงความเห็นในบทความเรื่อง "ส่วนสูง

---

[๑] ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๒๐/๕๗๖

[๒] ที.สี.ฎีกา ๒/๑๙

ของพระพุทธเจ้า” ซึ่งพิมพ์รวมไว้ในหนังสือ “ถามตอบเกี่ยวกับพุทธมติในปัจจุบัน” (เล่ม ๒ หน้า ๒๙-๓๗) ว่า

“พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าสูง ๑๘ ศอก เพราะจำนวน ๑๘ ก็ออกเสียงง่ายกว่า ๑๖ ท่านจึงกล่าวเพิ่มจำนวนไปเล็กน้อย แต่ความจริงพระพุทธเจ้าสูง ๑๖ ศอกโดยรวมรัศมีวาหนึ่งเข้าไปด้วย”

ผู้แปลขอเสนออีกความเห็นหนึ่ง คือ คัมภีร์วชิรโชติกาฏีกา (หน้า ๖๗) และกุฎิการวินิจฉัย (หน้า ๑๑๕) แสดงอัตโนมติของท่านในเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้

“พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระลักษณะประการหนึ่ง คือ นิโคฺรธปริมณฺฑโล (มีปริมณฑลเหมือนต้นไทร) คือ ต้นไทรเป็นต้นไม้ที่มีส่วนสูงและส่วนกว้างเสมอกัน ถ้าต้นไทรสูง ๕๐ ศอก ก็มีส่วนกว้าง ๕๐ ศอก หรือถ้าสูง ๑๐๐ ศอก ก็มีส่วนกว้าง ๑๐๐ ศอก ดังนั้น ตามศอกพระสุคตแล้ว พระพุทธเจ้ามีส่วนสูง ๔ ศอก ตามส่วนกว้าง ๔ ศอกที่เหยียดพระหัตถ์ออกไปด้านข้าง”

คำว่า ศอก ในภาษาบาลีใช้เป็น หตฺถ และ วิทตฺถิ คำว่า หตฺถ แปลว่า “ศอก” ในที่บางแห่งก็แปลว่า “มือ” ดังข้อความว่า

ตตฺถ หตฺโถ นาม กปฺปรโต ปฏฺฐาย ยาว อคฺคนขา.[๑]

“ในพากย์นั้น สถานที่ตั้งแต่ข้อศอกจนถึงปลายเล็บ ชื่อว่า มือ”

ตตฺถ กปฺปรํ อุปาทายาติ ทุติยํ มหาสนฺธึ อุปาทาย. อญฺญตฺถ ปน มณิพนฺธโต ปฏฺฐาย ยาว อคฺคนขา หตฺโถ. อิธ สทฺธึ อคฺคพาหาย กปฺปรโต ปฏฺฐาย อธิปฺเปโต.[๒]

“ในพากย์นั้น ปาฐะว่า กปฺปรํ อุปาทาย หมายความว่า ตั้งแต่ข้อต่อใหญ่ที่ ๒ (ข้อศอก) แต่ในที่อื่นตั้งแต่ข้อมือถึงปลายเล็บชื่อว่า หตฺถ (หัตถ์, ศอกเล็ก) ในสิกขาบทนี้ทรงประสงค์เอาตั้งแต่ข้อศอกพร้อมทั้งปลายเล็บว่าชื่อว่า หตฺถ (ศอก)”

หตฺเถ วา พาหาย วาติ เอตฺถ มณิพนฺธโก ยาว อคฺคนขา “หตฺโถ”ติ เวทิตพฺโพ, สทฺธึ อคฺคพาหาย อวเสสา “พาหา”ติ. กตฺถจิ ปน “กปฺปรโต ปฏฺฐายปิ ยาว อคฺคนขา หตฺโถ”ติ วุจฺจติ.[๓]

“คำว่า หตฺเถ วา พาหาย วา (ที่มือหรือที่แขน) หมายความว่า ข้อมือจนถึงปลายเล็บ โปรด

[๑] กงฺขา. หน้า ๑๕๖ [๒] วิ.มหา.อ. ๒/๒๑ [๓] สารตฺถ.ฏีกา ๑/๑๐๑

ทราบว่าเป็น หตฺถ (หัตถ์, ศอกเล็ก) สถานที่เหลือพร้อมทั้งปลายแขน ชื่อว่า พาหา (แขน) แต่ในที่บางแห่งสถานที่ตั้งแต่ข้อศอกจนถึงปลายเล็บได้ชื่อว่า หตฺถ (ศอก)"

สรุปความว่า คำว่า หตฺถ แปลว่า "ศอก" หมายถึง สถานที่ตั้งแต่ข้อศอกถึงปลายเล็บ ในที่บางแห่งแปลว่า "หัตถ์" (ศอกเล็ก) หมายถึง สถานที่ตั้งแต่ข้อมือถึงปลายเล็บ ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาข้างต้น ในคัมภีร์วชิรโชติกาฎีกาได้ประพันธ์คาถาว่า

มณิพนฺธโต จ ยาวคฺ- คนขา หตฺถนามโก
เตน ทฺวิคุณฏฺฐหตฺโถ พุทฺธกาโยติ โน มติ.[1]

"สถานที่ตั้งแต่ข้อมือจนถึงปลายเล็บ ชื่อว่า หัตถ์ (มือ, ศอกเล็ก) เรามีความเห็นว่า สรีระของพระพุทธเจ้าสูง ๑๖ หัตถ์ด้วยหัตถ์นั้น"

ตามความเห็นนี้แสดงว่า มาตราวัดส่วนสูงของพระพุทธเจ้าตามมัชฌิมบุรุษและปกติบุรุษมีขนาดเท่ากัน คือ

๑ ศอกเล็ก = ๘ นิ้วของมัชฌิมบุรุษ และ ๖ นิ้วของปกติบุรุษ พระพุทธเจ้าสูง ๑๒ ศอกของมัชฌิมบุรุษ และ ๑๖ ศอกเล็กของปกติบุรุษ นับตามคืบและศอกพระสุคต ดังต่อไปนี้

๑ คืบพระสุคต	=	๓ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๔ นิ้ว)
		๔ คืบเล็กของปกติบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๓ นิ้ว) = ๑๒ นิ้ว
๑ ศอกพระสุคต	=	๓ ศอกเล็กของมัชฌิมบุรุษ, ๖ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ
		๔ ศอกเล็กของปกติบุรุษ, ๘ คืบเล็กของปกติบุรุษ = ๒๔ นิ้ว
๔ ศอกพระสุคต	=	๑๒ ศอกเล็ก, ๒๔ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ
		๑๖ ศอกเล็ก, ๓๒ คืบเล็กของปกติบุรุษ = ๙๖ นิ้ว = ๘ ฟุต

อุทาหรณ์ที่ หตฺถ ศัพท์ใช้ในความหมายว่า "หัตถ์ (ศอกเล็ก)" พบในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า

ยถา มหาราช รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส มณิรตนํ สุภํ ชาติมนฺตํ อฏฺฐํสํ สุปริกมฺมกตํ จตุหตฺถายามํ สกฏนาภิปริณาหํ น สกฺกา เกนจิ ปิโลติกาย เวเจตฺวา เปฬาย ปกฺขิปิตฺวา สตฺถกนิสานปริโภเคน ปริภุญฺชิตุํ, เอวเมว โข มหาราช โลเก จกฺกวตฺติรญฺโญ มณิรตนปฺปฏิภาคสฺส เวสฺสนฺตรสฺส ทารกา น สกฺกา เกนจิ ทาสโภเคน ภุญฺชิตุํ.[2]

"อุปมาว่า แก้วมณีแท้ของพระเจ้าจักรพรรดิอันสวยงาม ๘ เหลี่ยม เจียระไนไว้ดี ยาว ๔

[1] วชิรโชติกฎีกา หน้า ๖๕

[2] มิลินฺท. หน้า ๒๙๓

หัตถ์ (ศอกเล็ก) ชักวงรอบได้เท่ากับดุมเกวียน ใครๆ ไม่อาจใช้ผ้าบางผืนห่อเก็บไว้ในหีบเพื่อใช้เป็นหินลับมีดได้ ฉันใด ขอถวายพระพร พระโอรสธิดาของพระเจ้าเวสสันดรผู้เหมือนกับแก้วมณีของพระเจ้าจักรพรรดิ ใครๆ ก็ไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ฉันนั้น”

จะเห็นได้ว่า หตฺถ ศัพท์ในคำว่า จตุหตฺถายามํ สกฏนาภิปริณาหํ (ยาว ๔ หัตถ์ ชักวงรอบได้เท่ากับดุมเกวียน) ไม่ควรแปลว่า “ศอก” เพราะแก้วมณีที่มีส่วนกลมเท่ากับดุมเกวียนไม่ควรยาวถึง ๔ ศอก ดังนั้น คัมภีร์วชิรโชติกาฎีกา (หน้า ๖๗) และกุฎิการวินิจฉัย (หน้า ๑๑๕) จึงกล่าวว่า ๑ หัตถ์มี ๘ นิ้วของมัชฌิมบุรุษ และ ๖ นิ้วของปกติบุรุษ แก้วมณีดังกล่าวยาว ๔ หัตถ์ คือ ยาว ๓๒ นิ้วของมัชฌิมบุรุษ และยาว ๒๔ นิ้วของปกติบุรุษ

สรุปว่า ตามข้อความในคัมภีร์ฎีกาของทีฆนิกายข้างต้น พระพุทธเจ้าสูง ๔ ศอกพระสุคต นับตามศอกของมัชฌิมบุรุษได้ ๑๒ ศอก และนับตามศอกของปกติบุรุษได้ ๑๖ ศอก แต่ถ้านับศอกปกติ พระพุทธเจ้าก็จะสูง ๖ เมตรของมัชฌิมบุรุษ และ ๘ เมตรของปกติบุรุษ ดังนั้น คัมภีร์วชิรโชติกาฎีกาและกุฎิการวินิจฉัยจึงถือว่า หตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า ศอกเล็ก และคำนวณขนาดส่วนสูงของพระสุคตว่าเป็น ๒๔๐ ซม. จัดว่าเป็นส่วนสูงมากสำหรับคนในยุคปัจจุบัน แต่อาจไม่สูงมากนักสำหรับคนเมื่อสองพันห้าร้อยปีก่อน ขอฝากให้ผู้รู้สืบค้นหาความถูกต้องในเรื่องนี้ต่อไป

มีบันทึก ๑๐ อันดับคนที่สูงที่สุดในโลกกล่าวว่า คนที่สูงที่สุดในโลก คือ Robert Wadlow สูง ๘ ฟุต ๑๑.๑ นิ้ว เทียบได้กับ ๒๗๒.๐๓ ซม. เป็นคนที่สูงที่สุดในประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด เขาได้ฉายาว่า “ยักษ์จากอัลตัน” (Alton Giant) เนื่องจากเขามาจากเมืองอัลตัน, อิลลินอยส์ ตอนเสียชีวิตนั้นเขาหนัก ๔๔๐ ปอนด์ และไม่มีท่าทีว่าจะหยุดสูงขึ้น เขาเกิดในปี ๑๙๑๘ เป็นพี่ชายคนโตของพี่น้องจำนวน ๕ คน เขาเสียชีวิตเมื่ออายุ ๒๕ ปี

ขนาดจีวรของพระสุคต คือ ยาว ๙ คืบพระสุคต กว้าง ๖ คืบพระสุคต กล่าวไว้ในกุฎิการ-วินิจฉัย (หน้า ๑๑๔) ว่ามีขนาดดังนี้

๑ คืบพระสุคต = ๑๒ นิ้วพระสุคต

๑ คืบพระสุคต = ๓ คืบเล็กมัชฌิมบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๔ นิ้ว)
๔ คืบเล็กปกติบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๓ นิ้ว)

๙ คืบพระสุคต (๔ ศอกครึ่งพระสุคต) = ๒๗ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ = ๑๓ ศอก ๑ คืบของมัชฌิมบุรุษคือช่างไม้ (๑ คืบเล็กมี ๔ นิ้ว, ๑ ศอกเล็กมี ๘ นิ้ว) = ๑๐๘ นิ้ว หรือ

		๒๗๐ ซม.
	=	๓๖ คืบเล็กของปกติบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๓ นิ้ว, ๑ ศอกเล็กมี ๖ นิ้ว) = ๑๐๘ นิ้ว หรือ ๒๗๐ ซม.
๖ คืบพระสุคต (๓ ศอกพระสุคต)	=	๑๘ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ = ๑๘ คืบเล็ก หรือ ๙ ศอกของมัชฌิมบุรุษคือช่างไม้ (๑ คืบเล็กมี ๔ นิ้ว, ๑ ศอกเล็กมี ๘ นิ้ว) = ๗๒ นิ้ว หรือ ๑๘๐ ซม.
	=	๒๔ คืบเล็กของปกติบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๓ นิ้ว และ ๑ ศอกเล็กมี ๖ นิ้ว) = ๗๒ นิ้ว หรือ ๑๘๐ ซม.

หนังสือสุคตวิทัตถิวิธานอันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศ-วริยาลงกรณ์ และแปลโดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ (เมื่อยังอุปสมบทอยู่) จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราช-กุศลในการพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมมุนี (สุวจเถระ) ณ เมรุวัดเทพศิรินธราวาส ๒๙ มิถุนายน ๒๕๐๔ กล่าวว่า

"เบื้องต้น ตั้งคืบพระสุคตลง แต่นั้นเอา ๑๒ คูณ จึงเป็น ๑๒ นิ้ว คูณคืบพระสุคตซึ่งแบ่งเป็น ๑๒ นิ้วด้วย ๑๒๙ แล้วหารด้วย ๙๖ ได้ผลลัพธ์เท่าใด นั้นเป็นกระเบียดช่างไม้ เศษที่เหลือเอา ๖ หาร ได้ผลลัพธ์เป็นอนุกะเบียดช่างไม้"[๑]

ความเห็นข้างต้นได้กำหนดคืบพระสุคตตามมาตราวัดในปัจจุบัน โดยที่คืบพระสุคตมีขนาดเท่ากับคืบของช่างไม้ที่ใช้เป็นสากล ท่านผู้แต่งเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีส่วนสูงเท่ากับมนุษย์ทั่วไป จึงนำมาตราวัดของช่างไม้มาเป็นเครื่องกำหนดในเรื่องนี้

ในตำราพม่าบางเล่มเชื่อว่า พระพุทธเจ้าสูง ๑๖ ศอกของคนทั่วไปในปัจจุบัน แม้คนในสมัยพุทธกาลก็มีส่วนสูงเช่นนั้น โดยให้เหตุผลว่า มัธยมประเทศอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารและสภาพแวดล้อมที่ดีทำให้คนในสมัยนั้นมีส่วนสูงเช่นนั้น ส่วนร่างของมนุษย์ที่ขุดพบในสมัยที่ใกล้เคียงกันนั้น เป็นร่างมนุษย์ของผู้เกิดในปัจจันตประเทศ จึงมีส่วนสูงไม่มากไปกว่าคนทั่วไปในปัจจุบัน

หนังสือ พระพุทธคุณ ที่แต่งโดยพระเตชวันตะ (หน้า ๑๘๕) ใน พ.ศ. ๒๕๒๘ อ้างหลักฐาน

---

[๑] สุคตวิทัตถิวิธาน

ดังต่อไปนี้

๑. ท่านผู้แต่งในขณะพำนักอยู่ที่วัดมันลี ได้อ่านพบในหนังสือพิมพ์หังสาวดีว่า ที่ประเทศอเมริกาได้ขุดพบศพที่เสียชีวิตราวสองพันกว่าปีก่อน จากการตรวจสอบพบว่าเป็นศพของชาวพุทธ สูง ๑๖ ศอก

๒. ท่านผู้แต่งได้เดินทางไปบูชาศพของพระอรหันต์ติสสะที่อยู่ในเมืองตะกอง ห่างจากหมู่บ้านปะตีผยู (ประคำขาว) ไปทางทิศตะวันออก ๔ ไมล์ พบศพของพระอรหันต์ติสสะที่ไม่เน่าเปื่อย สูง ๑๖ ศอก มีผ้าขาวปิดไว้ตลอดทั้งตัวยกเว้นใบหน้าเท่านั้น

๓. ท่านผู้แต่งพบรอยเท้าคนที่แผ่นอิฐบางแผ่นในพระเจดีย์เก่าของเมืองตะกอง รอยเท้าเหล่านั้นยาว ๑ ศอก ๒ นิ้ว

๔. ท่านผู้แต่งพบรอยเท้าของพระโสณะและพระอุตตระ ๒ ท่านที่มาเผยแพร่พระศาสนาในสุวัณณภูมิ (พม่าถือว่าสุวัณณภูมิคือเมืองตะโถง) รอยเท้าเหล่านั้นอยู่ทางทิศเหนือของเมืองตะโถง มีขนาด ๑ ศอก ๒ นิ้ว

คำว่า วิกปฺเปตุํ (เพื่อทำวิกัปปนา) ประกอบรูปศัพท์มาจาก วิกปฺป ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ตุํ ปัจจัย ลง อิ ปัจจัยในอรรถว่า กระทำ ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๑๒) ว่า ธาตฺวตฺเถ นามสฺมิ (ลง อิ ปัจจัยท้ายนามศัพท์ในอรรถของธาตุ) เช่น

สมาเนติ = สมาน ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ติ วิภัตติ (ย่อมกระทำให้บริบูรณ์)

ปิเณติ = ปิณ ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ติ วิภัตติ (ย่อมกระทำให้เอิบอิ่ม)

วจฺเจติ = วจฺจ ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ติ วิภัตติ (ย่อมกระทำอุจจาระ)

มุตฺเตติ = มุตฺต ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ติ วิภัตติ (ย่อมกระทำปัสสาวะ)

โดยทั่วไปแล้ว วิกรณปัจจัยของบทอาขยาตต้องลงท้ายธาตุเท่านั้น และลงวิกรณปัจจัยเพื่อให้ปรากฏอรรถของธาตุ เพราะธาตุแต่ละศัพท์มีอรรถมาก จึงต้องอาศัยวิกรณปัจจัยเป็นเครื่องสังเกตว่าแสดงอรรถอะไร เมื่อเป็นคณะไหนในภูวาทิคณะ เป็นต้น เมื่อลงวิกรณปัจจัยท้ายธาตุแล้วจึงลงวิภัตติ-อาขยาต แต่ในภาษาบาลียังมีปัจจัยอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า *ธาตุปัจจัย* คือ ปัจจัยลงในอรรถของธาตุ หมายถึง ปัจจัยที่สามารถแสดงอรรถอย่างใดอย่างหนึ่งได้เหมือนกับธาตุ ซึ่งต่างจากวิกรณปัจจัยหรือ ย ปัจจัยซึ่งไม่มีอำนาจในการแสดงอรรถใดๆ

ธาตุปัจจัยดังกล่าวอาจลงได้ท้ายธาตุทั่วไป เช่น กาเรติ = กร ธาตุ + เณ การิตปัจจัย + ติ วิภัตติ การิตปัจจัยนี้นับว่าเป็นธาตุปัจจัยที่แสดงความหมายบางอย่างเพิ่มขึ้นจากอรรถเดิมของธาตุ ซึ่งก็คืออรรถว่า “ใช้” ปัจจัยเหล่านี้เมื่อประกอบกับธาตุแล้ว ท่านถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของธาตุเลยทีเดียว

ดังนั้น จึงลงวิภัตติอาขยาตท้ายการิตปัจจัยได้

นอกจากนั้น ธาตุปัจจัยก็อาจลงได้ท้ายนามศัพท์ที่ถือว่าเป็นธาตุ เรียกว่า *นามธาตุ* คือ ธาตุที่เป็นนามศัพท์ซึ่งลงธาตุปัจจัยอันได้แก่ อาย และ อีย เป็นต้น เช่น ปพฺพตายติ (ย่อมประพฤติดังภูเขา) = ปพฺพต (ภูเขา) + อาย (ประพฤติ) + ติ (ย่อม) จะเห็นได้ว่า อาย ปัจจัยในบทนี้แสดงอรรถว่า ประพฤติ และลงท้ายนามศัพท์ว่า ปพฺพต ซึ่งถือว่าเป็นธาตุอันเป็นนามศัพท์ ไม่ใช่ธาตุทั่วไปที่แสดงกิริยา

คำว่า วิกปฺปนุปค แปลตามศัพท์ว่า "เข้าถึงวิกัปปนา" คือ ควรแก่วิกัปปนา, พอจะทำวิกัปปนาได้ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิกปฺปนํ อุปคจฺฉตีติ วิกปฺปนุปคํ = ผ้าที่เข้าถึงวิกัปปนา ชื่อว่า วิกัปปนุปคะ

ยํ ปน วุตฺตํ "อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา"ติ เอตฺถ "อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ, วสฺสิกสาฏิกํ วสฺสานํ จตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตุํ, นิสีทนํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ, ปจฺจตฺถรณํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทึ ยาว อาพาธา อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตุํ[๑], มุขปุญฺฉนโจฬกํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ, ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุนฺ"ติ อิมินา นเยน อธิฏฺฐาตพฺพวิกปฺเปตพฺพตา ชานิตพฺพา.

อนึ่ง ในคำที่กล่าวว่า อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา (เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้) นี้ โปรดทราบความเป็นผ้าที่ควรอธิษฐานหรือทำวิกัปปนาตามนัยนี้ว่า

- อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ (ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าไตรจีวร ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนา)

- วสฺสิกสาฏิกํ วสฺสานํ จตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พ้นจาก ๔ เดือนนั้นไปให้ทำวิกัปปนาไว้)

- นิสีทนํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าปูนั่ง ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนา)

- ปจฺจตฺถรณํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าปูนอนไม่ใช่ให้ทำ

---

[๑] วิ.ม. ๕/๓๕๘/๑๖๐

วิกัปปนา)

- กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาที ยาว อาพาธา อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าปิดฝีตลอดเวลาที่อาพาธ พ้นจากอาพาธนั้นไปให้ทำวิกัปปนาไว้)

- มุขปุญฺฉนโจฬกํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าเช็ดหน้า ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนา)

- ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าบริขาร ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนา)

หนังสือถามตอบกังขา (เล่ม ๑ หน้า ๑๗๗) กล่าวถึงจีวร ๙ ผืนโดยนำชื่อต้นผูกเป็นกลอนว่า

"สัง, อุต, อัน, ปะ วัส, กัณ, ปะ มุข, นิสีทนะ"

คำว่า ยํ ปน วุตฺตํ ฯเปฯ ชานิตพฺพา กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การอธิษฐานและวิกัปปนานั้น บุคคลพึงทราบได้ด้วยลักษณะอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานและวิกัปปนานั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอธิษฐานและวิกัปปนานั้นด้วยคำข้างต้น

ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

ตํ อธิฏฺฐานวิกปฺปนํ เกนาการเรน ชานิตพฺพนฺติ อนุโยคํ สนฺธาย ตํ ทสฺเสตุํ "ยํ ปน วุตฺตนฺ"ติอาทิ อารทฺธํ.[๑]

"ท่านระบุถึงคำถามว่า การอธิษฐานและวิกัปปนานั้น บุคคลพึงทราบได้ด้วยลักษณะอย่างไร จึงปรารภคำว่า ยํ ปน วุตฺตํ เป็นต้นเพื่อแสดงคำถามนั้น"

สรุปความว่า จีวร ๙ ผืน คือ

๑. สังฆาฏิ (ผ้าสังฆาฏิ) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าสังฆาฏิ)

๒. อุตตราสงค์ (ผ้าจีวร) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ อุตฺตราสงฺคํ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๗

๓. อันตรวาสก (ผ้าสบง) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าอันตรวาสก)

๔. วัสสิกสาฎิกา (ผ้าอาบน้ำฝน) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนตลอด ๔ เดือน หลังจากนั้นไปจึงทำวิกัปปนาไว้ อธิษฐานว่า

อิมํ วสฺสิกสาฏิกํ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝน)

๕. นิสีทนะ (ผ้าปูนั่ง) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ นิสีทนํ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าปูนั่ง)

๖. ปัจจัตถรณะ (ผ้าปูนอน) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ ปจฺจตฺถรณํ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าปูนอน)

๗. กัณฑุปปฏิจฉาทิ (ผ้าปิดฝี) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนตลอดเวลาที่อาพาธ หลังจากนั้นไปจึงทำวิกัปปนาไว้ อธิษฐานว่า

อิมํ กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทึ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าปิดฝี)

๘. มุขปุญฉนโจฬกะ (ผ้าเช็ดหน้า) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ มุขปุญฺฉนโจฬกํ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าเช็ดหน้า)

๙. ปริกขารโจฬ (ผ้าบริขาร) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าบริขาร)

คำว่า ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ (ให้อธิษฐานผ้าไตรจีวร) หมายความว่า ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (เราอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้) ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนาโดยระบุชื่อว่า อิมํ สงฺฆาฏึ วิกปฺเปมิ (เราทำวิกัปปนาผ้าสังฆาฏินี้) แต่ภิกษุอาจทำการวิกัปปนาได้ว่า อิมํ จีวรํ วิกปฺเปมิ (เราทำวิกัปปนาจีวรนี้) สาเหตุที่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้ทำวิกัปปนาโดยระบุชื่อว่า สังฆาฏิ เป็นต้น ก็เพราะว่าผ้าสังฆาฏิเป็นต้นได้ชื่อดังกล่าวด้วยการอธิษฐานเท่านั้น ถ้ายังไม่อธิษฐานตามแบบอธิษฐานไตรจีวร ผ้าเหล่านั้นก็ได้ชื่อทั่วไปว่าเป็นผ้า ไม่ใช่ผ้าสังฆาฏิ

ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๗) อธิบายเพิ่มเติมว่า การที่พระพุทธองค์ตรัสว่าให้อธิษฐานไตรจีวรโดยไม่ต้องทำวิกัปปนานั้น ก็เพราะว่าไตรจีวรไม่มีกำหนดเวลาเฉพาะเหมือนผ้าปิดฝีและผ้าอาบน้ำฝนที่ต้องทำวิกัปปนาในเมื่อหมดหน้าฝนหรืออาพาธหายแล้ว แต่การทำวิกัปปนาอาจใช้แทนการอธิษฐานได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ในอนาปัตติวาระของสิกขาบทนี้ว่า

อนาปตฺติ อนฺโตทสาหํ อธิฏฺเฐติ วิกปฺเปติ.[๑]

"ไม่ต้องอาบัติแก่ภิกษุผู้อธิษฐาน ทำวิกัปปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน"

คัมภีร์ขุททสิกขากล่าวสรุปความข้างต้นเป็นคาถาท่องจำว่า

ติจีวรํ ปริกฺขาร- โจฬํ วสฺสิกสาฏิกํ
อธิฏฺเฐ น วิกปฺเปยฺย มุขปุญฺฉนนิสีทนํ.
ปจฺจตฺถรณกํ กณฺฑุจฺ- ฉาทิเมตฺถ ติจีวรํ
น วเสยฺย วินเกาหํ จาตุมาสํ นิสีทนํ.
"อิมํ สํฆาฏึ'ธิฏฺฐามิ" สํฆาฏิ'มิจฺจธิฏฺฐเย
อหตฺถปาสเมตนฺติ เสเสสฺวปิ อยํ นโย.[๒]

"ภิกษุพึงอธิษฐานไตรจีวร ผ้าบริขาร ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าเช็ดหน้า ผ้าปูนั่ง ผ้าปูที่นอน และผ้าปิดฝี ไม่พึงทำวิกัปปนา ในบรรดาผ้าเหล่านี้ ภิกษุไม่พึงอยู่ปราศจากไตรจีวรเพียงวันหนึ่ง ไม่พึงอยู่ปราศจากผ้าปูนั่ง ๔ เดือน

ภิกษุพึงอธิษฐานว่า อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้) และอธิษฐานผ้าสังฆาฏิที่ไม่อยู่ในหัตถบาสว่า เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น) พึงทราบนัยนี้แม้ในผ้าที่เหลือ"

คำว่า ติจีวร, วสฺสิกสาฏิกา เป็นต้น มีรูปวิเคราะห์ในขุททสิกขาฏีกาใหม่ (หน้า ๒๕๖-๕๗) ว่า

ผ้าไตรจีวร

- ติณฺณํ จีวรานํ สมาหาโร ติจีวรํ = หมู่ของผ้า ๓ ผืน ชื่อว่า ติจีวระ <สมาหารทิคุสมาส>
- ตีณิ จีวรานิ ติจีวรํ = ผ้า ๓ ผืน ชื่อว่า ติจีวระ <สมาหารทิคุสมาส>

ผ้าอาบน้ำฝน

- วสฺสสฺส โยคฺคา วสฺสิกา, วสฺสิกา เอว สาฏิกา วสฺสิกสาฏิกา = ผ้าที่ควรแก่ฤดูฝน ชื่อว่า วัสสิกสาฏิกา (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ผ้าปูนั่ง

- นิสีทนฺติ เอตฺถาติ นิสีทนํ = ผ้าที่นั่ง ชื่อว่า นิสีทนะ

(นิ บทหน้า + สท ธาตุ วิสรณคตฺยาวสาเนสุ = เบียดเบียน และสิ้นสุดการเดิน +

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๔๖๙/๔

[๒] ขุทฺท. คาถา ๓๒-๔

ยุ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

ผ้าปูนอน

- สยนสุขาทึ ปฏิจฺจ อตฺถรียตีติ ปจฺจตฺถรณํ = ผ้าที่ถูกปูลาดอาศัยสุขในการนอนเป็นต้น ชื่อว่า ปัจจัตถรณะ (ปติ บทหน้า + ถร ธาตุ + อจฺฉาทเน = ปกปิด + ยุ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ผ้าปิดฝี

- กณฺฑุํ ปฏิจฺฉาเทตีติ กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ = ผ้าปิดฝี ชื่อว่า กัณฑุปปฏิจฉาทิ (กณฺฑุ บทหน้า + ฉท ธาตุ + อิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

ผ้าเช็ดหน้า

- ปุญฺฉติ อเนนาติ ปุญฺฉนํ = เครื่องเช็ด ชื่อว่า ปุญฉนะ (ปุญฺฉ ธาตุ + ยุ ปัจจัย กรณสาธนะ)

มุขสฺส ปุญฺฉนํ มุขปุญฺฉนํ = เครื่องเช็ดหน้า ชื่อว่า มุขปุญฉนะ (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

มุขปุญฺฉนํ เอว โจโฬ มุขปุญฺฉนโจโฬ = ผ้าเครื่องเช็ดหน้า ชื่อว่า มุขปุญฉนโจฬะ

มุขปุญฺฉนโจโฬ เอว มุขปุญฺฉนโจฬกํ = ผ้าเครื่องเช็ดหน้านั่นแหละ ชื่อว่า มุขปุญฉนะ (มุขปุญฺฉนโจฬ ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต)

ผ้าบริขาร

- ปริกฺขารญฺจ ตํ โจฬญฺจาติ ปริกฺขารโจฬํ = ผ้าบริขาร ชื่อว่า ปริกขารโจฬะ

หมายถึง ผ้าบริขารผืนเล็กๆ เช่น ผ้าเช็ดหน้า ถลกบาตร เป็นต้น (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำบาลีบางศัพท์ปรากฏใช้เป็นมุทธชอักษรมากกว่าเป็นทันตชอักษร ถึงแม้ว่าสันสกฤตจะใช้เป็นทันตชอักษรก็ตาม เช่น คำว่า โจฬ (ผ้า) นิยมใช้มุทธชอักษรมากกว่าทันตชอักษรว่า โจล จึงมีรูปว่า ปริกฺขารโจฬ (ผ้าบริขาร) ดังนั้น คำว่า ปาฬิ จึงควรมีรูปเป็น ฬ มุทธชอักษรตามที่กล่าวไว้ในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๗ สูตร ๒๒๘) ว่า ปาโต ฬิ (ลง ฬิ ปัจจัยท้าย ปา ธาตุ) ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ว่า พุทฺธวจนํ ปาเลตีติ ปาฬิ (ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ ชื่อว่า บาฬี) ขอเปรียบเทียบตัวอย่างอื่น ดังต่อไปนี้

วิกัปปนาหรือวิกัปปนาเป็นวินัยกรรมอย่างหนึ่งของพระภิกษุ มีรูปวิเคราะห์ว่า

บาลี	อฑฺฒ	อรฺทฺธ	**สันสกฤต**
	วฑฺฒ	วฤทฺธ	
	วุฑฺฒ	วฤทฺธ	
	วฑฺฒิ	วฤทฺธิ	

	ปฏิปตฺติ	ปฺรปตฺติ	
	ปฐม	ปฺรถม	
	อฏฺฐกถา	อรฺถกถา	
	สงฺขตฏฺฐ	สํสฺกฤตารฺถ	
	อุฏฺฐาน	อุตฺถาน	
	วุฏฺฐาน	อุตฺถาน	
บาลี	โวฏฺฐปน	วฺยวสฺถาปน	**สันสกฤต**
	คณฺฐ	คฺรนฺถ	
	คณฺฐิ	คฺรนฺถิ	
	นิคณฺฐ	นิคฺรนฺถ	
	มาณว	มานว	
	อตฺต	อาตฺมนฺ	
	พฺรหฺม	พฺรหฺมนฺ	

- วิคตา กปฺปนา วิกปฺปนา = การกระทำให้ปราศจากแล้ว ชื่อว่า วิกัปปนา

หมายความว่า เมื่อภิกษุมอบจีวรหรือบาตรของตนให้แก่สหธรรมิก ๕ รูปใดรูปหนึ่งแล้ว จีวรหรือบาตรนั้นก็ไม่ใช่ของภิกษุนั้นอีกต่อไป ดังนั้น แม้จะเก็บไว้เกิน ๑๐ วันก็ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์

วิกัปปนามี ๒ ประเภท คือ

๑. สัมมุขวิกัปปนา : วิกัปปนาด้วยปากของตน = สสฺส มุขํ สมฺมุขํ.

สมฺมุเขน วิกปฺปนา สมฺมุขวิกปฺปนา.

คือ การพูดด้วยตนเอง มีวิธีทำดังนี้

ภิกษุผู้มอบ : อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ (ข้าพเจ้าทำวิกัปปนาจีวรนี้แก่ท่าน)

ผู้รับมอบ : มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ กโรหิ (ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของข้าพเจ้า จงทำตามเหตุปัจจัย)

ภิกษุผู้มอบหรือผู้ทำวิกัปปนานั้น เมื่อกล่าวประโยคว่า อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ (ข้าพเจ้าทำวิกัปปนาจีวรนี้แก่ท่าน) แล้ว ก็อาจเก็บจีวรนั้นไว้ได้เกิน ๑๐ วัน แต่ไม่อาจใช้สอยหรือสละให้แก่ผู้อื่นได้

เพราะถือว่ามอบให้แก่ผู้อื่นแล้ว ถ้าใช้สอยก็จะต้องอาบัติตามวิกัปปนาสิกขาบทในปาจิตตีย์ วรรค ๖ ข้อ ๙ ดังนั้น จึงต้องให้ผู้รับมอบทำปัจจุทธรณ์ก่อน คือ ถอนวิกัปปนาว่า มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ กโรหิ (ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของข้าพเจ้า จงทำตามเหตุปัจจัย) เมื่อทำดังนี้แล้วจึงใช้สอยหรือสละให้แก่ผู้อื่นได้

๒. ปรัมมุขวิกัปปนา : วิกัปปนาด้วยปากของผู้อื่น = ปรสฺส มุขํ ปรมฺมุขํ.

ปรมฺมุเขน วิกปฺปนา ปรมฺมุขวิกปฺปนา.

คือ การมอบจีวรหรือบาตรให้แก่พระวินัยธรแล้วให้พระวินัยธรนั้นพูดแทนตน เพราะภิกษุนั้นไม่รู้วินัยหรือมีเหตุที่จะออกเสียงไม่ได้ มีวิธีทำดังนี้

ภิกษุผู้มอบ : อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺปนตฺถาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้จีวรนี้แก่ท่านเพื่อทำวิกัปปนา)

ผู้รับมอบ : อหํ อิมํ จีวรํ ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้จีวรนี้แก่พระติสสะ), ติสฺสสฺส สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ กโรหิ (ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของพระติสสะ จงทำตามเหตุปัจจัย)

อนึ่ง ก่อนทำวิกัปปนาพระวินัยธรต้องถามก่อนว่าภิกษุผู้จะทำวิกัปปนาต้องการจะมอบจีวรให้แก่ใครในสหธรรมิก ๕ เมื่อทราบว่าเป็นพระติสสะแล้วจึงทำวิกัปปนาโดยกล่าวว่า “ข้าพเจ้าให้จีวรนี้แก่พระติสสะ” หลังจากนั้นจึงทำปัจจุทธรณ์ว่า “ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของพระติสสะ จงทำตามเหตุปัจจัย”

คำอธิบายเกี่ยวกับวิกัปปนาที่กล่าวมานี้อาศัยความในกังขาวิตรณี วิกัปปนาสิกขาบท (หน้า ๒๘๔) แต่ต้นฉบับกังขาวิตรณีพบรูปว่า สมฺมุขาวิกปฺปนา, ปรมฺมุขาวิกปฺปนา รูปดังกล่าวไม่สอดคล้องกับรูปวิเคราะห์ในกังขาฎีกาใหม่ว่า

สมฺมุเขน วิกปฺปนา สมฺมุขวิกปฺปนา, ปรมฺมุเขน วิกปฺปนา ปรมฺมุขวิกปฺปนา.[๑]

“วิกัปปนาด้วยปากของตน ชื่อว่า สัมมุขวิกัปปนา

วิกัปปนาด้วยปากของผู้อื่น ชื่อว่า ปรัมมุขวิกัปปนา”

แม้ในขุททสิกขาฎีกาใหม่ก็กล่าวว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๔๓๐

สมฺมุขา ปรมฺมุขาติ สสฺส มุขํ, ปรสฺส มุขนฺติ วิคฺคโห, สมฺมุเขน ปรมฺมุเขนาติ อตฺโถ.[๑]

“คำว่า สมฺมุขา ปรมฺมุขา (ด้วยปากของตน และด้วยปากของผู้อื่น) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปากของตน [ชื่อว่า สัมมุขะ] ปากของผู้อื่น [ชื่อว่า ปรัมมุขะ] หมายความว่า ด้วยปากของตน และด้วยปากของผู้อื่น”

อนึ่ง รูปวิเคราะห์ว่า วิคตา กปฺปนา วิกปฺปนา พบในคัมภีร์ปาติโมกขเมทินี (หน้า ๓๗๖) ส่วนคัมภีร์วินยาลังการแสดงรูปวิเคราะห์ว่า

วิกปฺปิยเต วิกปฺปนา, สงฺกปฺปนํ จินฺตนนฺติ อตฺโถ.[๒]

“การดำริ ชื่อว่า วิกัปปนา หมายความว่า ความตรึก ความคิด”

คำว่า อนุชานามิ (เราอนุญาต) อยู่ในประโยคหน้าว่า อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ แต่สามารถติดตามไปสู่ประโยคหลังได้ทุกประโยคด้วย *อธิการนัย* คือ นัยที่ติดตามมา ตามหลักอลังการเรียกว่า *ทีปกาลังการ* คือ การส่องความตลอดทั้งประโยค หมายความว่า ประทีบส่องแสดงวัตถุที่อยู่ใกล้และไกล ฉันใด บทที่เป็นทีปกะแม้จะเรียบเรียงไว้แห่งเดียวก็ส่องความในพากย์ของตนและพากย์อื่นได้ ฉันนั้น ทีปกาลังการจึงเป็นอุปการะแก่พากย์ทั้งหมด คือส่องความตลอดทั้งประโยค คำว่า ทีปกะ แปลตามศัพท์ว่า “บทที่เหมือนประทีป”

เมื่อจำแนกตามวิสัย บทที่เป็นทีปกาลังการแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. อาทิวิสยทีปกะ ทีปกะมีเบื้องต้นเป็นวิสัย
๒. มัชฌวิสยทีปกะ ทีปกะมีท่ามกลางเป็นวิสัย
๓. อันตวิสยทีปกะ ทีปกะมีที่สุดเป็นวิสัย

คำว่า อนุชานามิ ในพระบาลีข้างต้น เป็นตัวอย่างของอาทิวิสยทีปกะ คัมภีร์สัททสารัตถชาลินีกล่าวว่า

ตญฺจ อาทิมชฺฌอนฺต- วเสน ติวิธํ มตํ
อกาสิ อตฺตโน อตฺถํ ปรตฺถํปิ จ โส ชิโน.[๓]

“อนึ่ง ทีปกนัยนั้นมี ๓ อย่างโดยจำแนกตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ดังอุทาหรณ์ว่า พระชินเจ้าพระองค์นั้นได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตน และได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น”

---

[๑] ขุทฺท.อภินวฏีกา คาถา ๒๒๑
[๒] วินย.ฏีกา ๑/๗๘
[๓] สทฺท.ชาลินี คาถา ๓๖

คำว่า อกาสิ แม้อยู่ต้นประโยคก็ติดตามไปส่องข้อความในประโยคหลังว่า ปรตฺถํปิ จ โส ชิโน ได้ จึงจัดเป็นทีปกาลังการ คัมภีร์สุโพธาลังการแสดงตัวอย่างว่า

อกาสิ พุทฺโธ เวเนยฺย-　　พนฺธูน'มมิโตทยํ
สพฺพปาเปหิ จ สมํ-　　เนกติตฺถิยมทฺทนํ.[๑]

"พระพุทธเจ้าทรงกระทำความเจริญอันหาประมาณมิได้แก่เวไนยชนแล้ว และทรงกระทำการย่ำยีเหล่าเดียรถีย์เป็นอเนกพร้อมด้วยบาปทั้งหมด"

คาถานี้เป็นอาทิทีปกะ ประเภทกิริยา คือ มีกิริยาเป็นบทส่อง เรียงไว้เบื้องต้น พึงสังเกต บทว่า อกาสิ ในคาถานี้มีบทเดียว เรียงไว้ในพากย์แรก แต่ก็ส่องความไปถึงพากย์หลังด้วย กล่าวคือ เป็นบทกริยาของบทกรรม คือ อเนกติตฺถิยมทฺทนํ คำว่า อกาสิ จึงเป็นอุปการะแก่พากย์ทั้งหมด

ตตฺถ ติจีวรํ อธิฏฺฐหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ. ตสฺส ปมาณํ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน สุคตจีวรโต อูนกํ วฏฺฏติ, ลามกปริจฺเฉเทน สงฺฆาฏิยา ตาว อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจกํ, ติริยํ มุฏฺฐิตฺติกํ. อนฺตรวาสโก ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจโก ติริยํ ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏติ. วุตฺตปฺปมาณโต ปน อติเรกญฺจ อูนกญฺจ "ปริกฺขารโจฬนฺ"ติ อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุเมื่อจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรย้อมใส่กัปปพินทุแล้ว อธิษฐานผ้าที่ได้ขนาดเท่านั้น

ขนาดของไตรจีวรนั้น ควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคต โดยกำหนดสูงสุด จึงควร โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๓ ศอกกำ ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๒ ศอกก็ได้

ส่วนผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร

คำว่า ตตฺถ ติจีวรํ ฯเปฯ อธิฏฺฐาตพฺพํ (ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุเมื่อจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรย้อมใส่กัปปพินทุแล้วอธิษฐานผ้าที่ได้ขนาดเท่านั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัย ว่า

---

[๑] สุโพธา. คาถา ๒๒๙

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรเช่นไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรกล่าวอธิบายเรื่องนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ จีวรที่ย้อมแล้ว จีวรที่ใส่กัปปพินทุแล้ว และจีวรที่ได้ขนาดเท่านั้น

คำว่า ตสฺส ปมาณํ ฯเปฯ อูนกํ วฏฺฏติ (ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดเช่นไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของไตรจีวรนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า ขนาดของไตรจีวรนั้นควรมีขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

คำว่า ลามกปริจฺเฉเทน ฯเปฯ มุฏฺฐิตฺติกํ (โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๓ ศอกกำ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ จีวรที่ต่ำกว่าขนาดจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่มีขนาดเช่นไรโดยกำหนดต่ำสุด จึงควร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดจีวรโดยกำหนดต่ำสุดมิใช่หรือ

อธิบายว่า โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ ควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๓ ศอกกำ

คำว่า อนฺตรวาสโก ฯเปฯ วฏฺฏติ (ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๒ ศอกก็ได้) กล่าวฝ่ายอื่น คือ ขนาดของผ้าอันตรวาสกนอกไปจากขนาดของผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์แล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าอันตรวาสกที่มีขนาดเช่นไรจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกนั้นว่า ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๒ ศอกก็ได้

คำว่า วุตฺตปฺปมาณโต ฯเปฯ อธิฏฺฐาตพฺพํ (ส่วนผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควร

อธิษฐานเป็นผ้าบริขาร) กล่าวฝ่ายอื่น คือ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้นอกไปจากขนาดของผ้าไตรจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดที่ควรอธิษฐานของผ้าไตรจีวรแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงชื่อของผ้าดังกล่าวด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร

ผ้าที่ไม่ต้องย้อมและใส่กัปปพินทุ มี ๔ ผืน คือ

๑. ผ้าปูนั่ง ๒. ผ้าปูนอน

๓. ผ้าเช็ดหน้า ๔. ผ้าบริขาร

ผ้านอกจากนั้นต้องย้อมและใส่กัปปพินทุ

คำว่า มุฏฺฐิปญฺจก (ผ้าที่มีขนาด คือ ๕ ศอกที่กำหนดด้วยกำ) คือ ผ้าที่วัด ๔ ศอกโดยเหยียดนิ้วก้อยออกไปตามปกติแล้ววัดตั้งแต่ปลายศอกถึงปลายนิ้วก้อยที่เหยียดออก จากนั้น จึงกำนิ้ววัดเป็นศอกที่ ๕ โดยวัดตั้งแต่ปลายศอกถึงปลายนิ้วก้อยที่กำไว้ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปญฺจ ปริมาณมสฺสาติ ปญฺจกํ (ปญฺจ ศัพท์ + ก ปัจจัยใน ปริมาณ ตัทธิต)

- มุฏฺฐิยา อุปลกฺขิตํ ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ (มัชเฌโลปีตติยาตัปปุริสสมาส)

ดังคำอธิบายในคัมภีร์วิมติวิโนทนี

มุฏฺฐิปญฺจกนฺติ มุฏฺฐิยา อุปลกฺขิตํ ปญฺจกํ, จตุหตฺเถ มินิตฺวา ปญฺจมํ หตฺถํ มุฏฺฐึ กตฺวา มินิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโย. เกจิ ปน “มุฏฺฐิหตฺถานํ ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ, ตสฺมา ปญฺจปิ หตฺถา มุฏฺฐึ กตฺวาว มินิตพฺพา”ติ วทนฺติ.[๑]

คำว่า มุฏฺฐิปญฺจกํ แปลว่า ‘ผ้าที่มีขนาด ๕ ศอกที่กำหนดด้วยกำ’ ความหมายคือ วัด ๔ ศอกแล้วทำศอกที่ ๕ เป็นกำมือแล้วพึงวัด แต่บางท่านกล่าวว่า ผ้าที่มีขนาด ๕ ศอกของศอกกำ ชื่อว่ามุฏฐิปัญจกะ ดังนั้น จึงควรวัดทั้ง ๕ ศอกทำเป็นกำทีเดียว”

ข้อความที่พบในคัมภีร์วิมติวิโนทนียังพบในคัมภีร์วินยาลังการ (เล่ม ๑ หน้า ๘๐) อีกด้วย ส่วนความเห็นของบางท่านที่กล่าวถึงนั้น ไม่พบในคัมภีร์สารัตถทีปนี แต่ปรากฏในฎีกาใหม่ของกังขาวิตรณีที่เป็นศิษย์ของพระสารีบุตรผู้แต่งสารัตถทีปนี ดังข้อความในฎีกาใหม่นั้นว่า

---

[๑] วิมติ.ฏีกา ๑/๔๐๔

ปญฺจ ปริมาณํ อสฺสาติ ปญฺจกํ, มุฏฺฐิสฺส มุฏฺฐิหตฺถสฺส สมฺพนฺธํ ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ. เอส นโย มุฏฺฐิตฺติกนฺติ เอตฺถาปิ.[๑]

“ขนาด คือ ๕ ศอกมีอยู่แก่จีวรนั้น เหตุนั้น จีวรนั้นชื่อว่า ปัญจกะ จีวรที่มีขนาด ๕ ศอกของศอกกำ คือ เกี่ยวเนื่องกับศอกกำ ชื่อว่า มุฏฐิปัญจกะ พึงทราบนัยนี้แม้ในคำว่า มุฏฺฐิตฺติกํ นี้”

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า มุฏฺฐิปญฺจกํ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- มุฏฺฐิหตฺถสฺส ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ = จีวรที่มีขนาดคือ ๕ ศอกของศอกกำ ชื่อว่า มุฏฐิปัญจกะ (ลบ หตฺถ ศัพท์เพื่อย่อคำ)

อนึ่ง ท่านเพิ่มคำว่า มุฏฺฐิหตฺถสฺส สมฺพนฺธํ เข้ามาเพื่ออธิบายว่า คำว่า มุฏฺฐิสฺส มีรูปเต็มว่า มุฏฺฐิหตฺถสฺส ลบ หตฺถ ศัพท์เมื่อเชื่อมสมาสแล้ว และแสดงว่า ฉัฏฐีวิภัตติใน มุฏฺฐิสฺส ลงในอรรถสัมพันธ์ ไม่ใช่ลงในอรรถสัมปทาน (แม้ในฎีกาใหม่จะตั้งรูปวิเคราะห์เป็นเอกพจน์ว่า มุฏฺฐิหตฺถสฺส ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ แต่วิมติวิโนทนีกล่าวรูปวิเคราะห์เป็นพหูพจน์ว่า มุฏฺฐิหตฺถานํ ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ ก็ถือว่าไม่ต่างกัน เพราะอาจใช้เป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ก็ได้)

ขุททสิกขาฎีกาใหม่ (คำอธิบายคาถา ๓๗) แสดงรูปวิเคราะห์ มุฏฺฐิปญฺจก ว่า

- มุฏฺฐิยา สหิตํ ปญฺจกํ ยสฺสา สา มุฏฺฐิปญฺจกา, สงฺฆาฏิ = หมวด ๕ อันประกอบด้วยกำมีอยู่แก่ผ้าสังฆาฏิใด ผ้าสังฆาฏินั้นชื่อว่า มุฏฐิปัญจกา คือ ผ้าสังฆาฏิ

ตามนัยนี้ท่านแสดงรูปวิเคราะห์แยกไว้ ๒ อย่าง คือ

๑. ปญฺจนฺนํ สมูโห ปญฺจกํ (ปญฺจ ศัพท์ + ก ปัจจัยในสมูหตัทธิต)

๒. มุฏฺฐิยา สหิตํ ปญฺจกํ ยสฺสา สา มุฏฺฐิปญฺจกา (ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส)

ในคัมภีร์ข้างต้นนั้นท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า มุฏฺฐิสทฺเทเนตฺถ อุปจารวเสน กตมุฏฺฐิโก หตฺโถว วุตฺโต (ศอกที่กระทำเป็นกำแล้วถูกกล่าวไว้ด้วย มุฏฺฐิ ศัพท์เท่านั้นในที่นี้โดยความเป็นสำนวน) หมายความว่า คำว่า มุฏฺฐิ (กำ) เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *เอกเทสูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงบางส่วน แต่มุ่งให้หมายถึงหมู่ กล่าวคือ คำนี้กล่าวถึงบางส่วนคือกำมือ แต่เจตนาหมายถึงหมู่คือศอกที่กำมือไว้ ดังคำว่า ภตฺตํ ภุญฺชติ (ย่อมบริโภคข้าว) คำว่า ภตฺตํ (ข้าว) มิได้หมายถึงข้าวเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกับข้าวอีกด้วย คำนี้จึงกล่าวถึงบางส่วนคือข้าว แต่เจตนาหมายถึงหมู่คือข้าวและกับข้าว

สรุปความว่า คำว่า มุฏฺฐิปญฺจก แปลสั้นๆ ว่า “๕ ศอกกำ” คือ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๘

- ๔ ศอกตามศอกธรรมดาและอีก ๑ ศอกที่กำมือ (มติของวิมติวิโนทนี)
- ๕ ศอกที่กำมือ (มติของกังขาฎีกาใหม่และขุททสิกขาฎีกาใหม่)

ขุททสิกขานิสสัยกล่าวสรุปความมติทั้งสองอย่างนั้นเป็นคาถาว่า

มุฏฺฐิยา อุปลกฺขิตํ ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ
จตุหตฺเถ มินิตฺวาน มุฏฺฐึ กตฺวาน ปญฺจมํ
มินิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโย วุตฺโต อาจริเยหิ เว.[๑]

"ผ้าที่มีขนาด ๕ ศอกที่กำหนดด้วยกำ ชื่อว่า มุฏฐิปัญจกะ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวอธิบายนั่นเทียวว่า วัด ๔ ศอกแล้วทำศอกที่ ๕ เป็นกำมือแล้วพึงวัด"

เกจิ จ มุฏฺฐิหตฺถานํ ปญฺจกํ มุฏฺฐิปญฺจกํ
ปญฺจ หตฺถา มุฏฺฐึ กตฺวา มินิตพฺพาติ วุจฺจเร.[๑]

"แต่บางคนกล่าวว่า ผ้าที่มีขนาด ๕ ศอกของศอกกำ ชื่อว่า มุฏฐิปัญจกะ ดังนั้น จึงควรวัดทั้ง ๕ ศอกทำเป็นกำทีเดียว"

ในขุททสิกขานิสสัยข้างต้นได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ขนาดศอกกำดังกล่าวแม้จะไม่มีระบุไว้ในพระบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัณฐิว่าเป็นศอกกำของใคร แต่ก็ทราบได้ว่าเป็นขนาดศอกกำของภิกษุผู้เป็นเจ้าของจีวร เพราะทรงอนุญาตการขึงจีวรไว้ที่ไม้สะดึงตามขนาดของภิกษุเจ้าของจีวร จึงอนุมานรู้ได้ว่าขนาดศอกกำนั้นเป็นของภิกษุเจ้าของจีวรเท่านั้น ท่านประพันธ์เป็นคาถาว่า

มุฏฺฐิปญฺจก'มิตฺยตฺร กสฺส มุฏฺฐีติ ญายติ
ตํสามิกสฺส มุฏฺฐีติ ทณฺฑกถินยุตฺติโต.[๑]

"ถามว่า ในคำว่า ศอกกำ ๕ นี้ บุคคลย่อมรู้ว่าเป็นศอกกำของใครเล่า ตอบว่า บุคคลย่อมรู้ว่าเป็นศอกกำของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น ตามสมควรแก่ไม้สะดึง"

ขนาดยาวของจีวร คือ ๕ ศอกกำ และขนาดกว้าง คือ ๓ ศอกกำ ที่กล่าวมานี้ เป็นขนาดอย่างต่ำสุด จึงอาจใช้จีวรที่มีขนาดยาวและกว้างกว่านี้ได้ตามสมควร โดยทั่วไปจีวรของพม่ามีขนาดสูงกว่าจีวรของไทย แต่ขนาดกว้างสั้นกว่า เนื่องจากพระพม่าห่มจีวรแล้วเหมือนมีปกคอทับอยู่ที่บริเวณ

---

[๑] ขุททสิกขานิสสัย หน้า ๒๓

ลำคอ จึงต้องทำขนาดให้สูงกว่าจีวรของไทย แต่จีวรของไทยมีขนาดกว้างมากกว่าจีวรของพม่า เพราะเราต้องบิดให้เป็นลูกบวบปรากฏชัดเจนมากกว่าการห่มจีวรแบบพม่า

คำว่า ติริยํ ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏติ (กว้าง ๒ ศอกก็ได้) หมายความว่า การนุ่งผ้าสบงต้องปิดสะดือทางด้านบนและห้อยลง ๘ นิ้วต่ำกว่าหัวเข่า ดังนั้น จึงควรกว้าง ๒ ศอกได้ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ปารุปเนนปิ สกฺกา นาภึ ปฏิจฺฉาเทตุนฺติ อาห "ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏตี"ติ.[๑]

"ภิกษุสามารถปิดสะดือได้แม้ด้วยการห่ม ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏติ (๒ ศอกก็ได้)"

ผู้แปลเห็นว่า คำว่า ปารุปเนนปิ น่าจะมีรูปที่ถูกต้องว่า นิวาสเนนปิ (แม้ด้วยการนุ่ง) เพราะเกี่ยวกับการนุ่งสบง ไม่ใช่การห่มจีวร แต่ในขุททสิกขาฎีกาใหม่ (คำอธิบายคาถา ๓๘) ก็พบข้อความที่ใกล้เคียงกันว่า

ปารุปเนนาปิ สกฺกา นาภึ ปฏิจฺฉาเทตุนฺติ "ทฺวิหตฺโถ"ติ วุตฺตํ.[๒]

"ภิกษุสามารถปิดสะดือได้แม้ด้วยการห่ม ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ทฺวิหตฺโถ"

ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

ปิ ศัพท์ใน ทฺวิหตฺโถปิ (๒ ศอกก็ได้) รวบรวมขนาด ๒ ศอกครึ่ง หรือ ๒ ศอกคืบนั่นเอง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

น เกวลํ อฑฺฒเตยฺโยว วฏฺฏติ, อถ โข ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏตีติ ปิ-สทฺทสฺส อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ.[๑]

"พึงกำหนดเนื้อความของ ปิ ศัพท์ว่า ไม่เพียง ๒ ศอกคืบเท่านั้นจึงสมควร แต่แม้ ๒ ศอกก็สมควร"

คัมภีร์ขุททสิกขากล่าวสรุปความขนาดของผ้าเหล่านั้นเป็นคาถาว่า

สงฺฆาฏิ ปจฺฉิมนฺเตน ทีฆโส มุฏฺฐิปญฺจโก
อุตฺตมนฺเตน สุคต- จีวรูนาปิ วฏฺฏติ.
มุฏฺฐิตฺติกญฺจ ติริยํ ตถา เอกํสิกสฺสปิ
อนฺตรวาสโก จาปิ ทีฆโส มุฏฺฐิปญฺจโก
อฑฺฒเตยฺโย ทฺวิหตฺโถ วา ติริยนฺเตน วฏฺฏติ.[๓]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๘ [๒] ขุทฺท.อภินวฏีกา คาถา ๓๘ [๓] ขุทฺท. คาถา ๓๖-๗

"ผ้าสังฆาฏิยาว ๕ ศอกกำโดยกำหนดต่ำสุด ย่อมควรแม้ด้วยขนาดที่ต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด กว้าง ๓ ศอกกำ แม้ผ้าอุตตราสงค์ก็เช่นเดียวกัน และผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๒ ศอกคืบ หรือ ๒ ศอก" [จีวรของพระสุคตยาว ๙ คืบ กว้าง ๖ คืบของพระสุคต นับได้ยาว ๑๓ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๙ ศอกของช่างไม้]

ปริกฺขารโจเฬ คณนา ปมาณํ วา น ทีปิตํ
ตถา วตฺวา อธิฏฺเฐยฺย ถวิกาทิ วิกปฺปิยํ.[๑]

"จำนวนหรือขนาดในผ้าบริขาร มิได้ระบุไว้ ภิกษุกล่าวอย่างนั้นแล้วพึงอธิษฐาน ผ้าถลกบาตรเป็นต้นควรทำวิกัปปนาไว้"

การอธิษฐานจีวร

ตตฺถ ยสฺมา "เทฺว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺเฐติ, วาจาย วา อธิฏฺเฐตี"ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ปุราณสงฺฆาฏึ "อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามี"ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ หตฺเถน คเหตฺวา "อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ จิตฺเตน อาโภคํ กตฺวา กายวิการํ กโรนฺเตน กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺพา, วจีเภทํ กตฺวา วาจาย วา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ในการอธิษฐานนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า การอธิษฐานจีวรมี ๒ อย่าง คือ

๑. อธิษฐานด้วยกาย ๒. อธิษฐานด้วยวาจา

เพราะฉะนั้น ภิกษุถอนผ้าสังฆาฏิเก่าว่า

อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าขอถอนผ้าสังฆาฏินี้)

ใช้มือจับผ้าใหม่ แล้วผูกใจว่า

อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)

กระทำอากัปกิริยาพิเศษทางกายพึงอธิษฐานด้วยกาย หรือกระทำการเปล่งคำพูดพึงอธิษฐานด้วยวาจา

---

[๑] ขุทฺท. คาถา ๔๓

ท่านแสดงขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงวิธีอธิษฐานไตรจีวร มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้แล้วด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานไตรจีวรอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายอย่างเดียวหรือไร
- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยวาจาอย่างเดียวหรือไร

(ใช้ วา ศัพท์ที่ทำหน้าที่วิกัปปนะมาเป็นหลักในการประกอบอาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยสฺมา ฯเปฯ วุตฺตํ อธิบายว่า ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายหรือด้วยวาจาอย่างใดอย่างหนึ่ง คำว่า กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺพา, วาจาย วา อธิฏฺฐาตพฺพา (พึงอธิษฐานด้วยกาย หรือพึงอธิษฐานด้วยวาจา) เป็นใจความของพากย์นี้

ประโยคว่า ยสฺมา ฯเปฯ วุตฺตํ (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เทฺว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺเฐติ, วาจาย วา อธิฏฺเฐติ) เป็น *ประโยคการณะ* คือ แสดงเหตุของการอธิษฐานด้วยกายหรือด้วยวาจา กล่าวคือ การอธิษฐานด้วยกายหรือวาจานั้นมีได้ตามพระพุทธดำรัสข้างต้น ไม่ใช่คำกล่าวของพระอรรถกถาจารย์เท่านั้น ดังนั้น ประโยคว่า ตสฺมา ฯเปฯ อธิฏฺฐาตพฺพา จึงเป็น *ประโยคผล*

คำว่า ปจฺจุทฺธรามิ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปติ บทหน้า + อุ บทหน้า + ธร ธาตุ + อ ปัจจัย + มิ วิภัตติ ไทยนิยมแปลว่า "ถอน" ในฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๘) อธิบายคำนี้ว่า ปจฺจุทฺธรามีติ ฐเปมิ, ปริจฺจชามีติ วา อตฺโถ (คำว่า ปจฺจุทฺธรามิ แปลว่า "เก็บไว้" หรือแปลว่า "สละ") คำว่า ถอน ในภาษาไทยตรงกับความหมายว่า สละ อันเป็นอรรถที่ ๒

คำว่า กายวิการํ กโรนฺเตน (กระทำอากัปกิริยาพิเศษทางกาย) หมายความว่า ใช้มือลูบจีวรหรือขยับจีวรให้เคลื่อนไหวจากที่เดิม ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

กายวิการํ กโรนฺเตนาติ หตฺถาทินา จีวรํ ปรามสนฺเตน, จาเลนฺเตน วา. อิทญฺหิ อธิฏฺฐานํ เยน เกนจิ สรีราวยเวน อผุสนฺตสฺส น วฏฺฏติ.[๑]

"คำว่า กายวิการํ กโรนฺเตน (กระทำอากัปกิริยาพิเศษทางกาย) หมายความว่า ใช้มือเป็นต้น

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๘

ลูบจีวร หรือให้เคลื่อนไหว โดยแท้จริงแล้ว การอธิษฐานนี้ย่อมไม่ควรแก่ภิกษุผู้ไม่กระทบ[จีวร]ด้วยอวัยวะทางสรีระอย่างใดอย่างหนึ่ง”

คำว่า วจีเภทํ กตฺวา (กระทำการเปล่งคำพูด) หมายความว่า เป็นการเปล่งเสียงพูดออกมาอย่างชัดเจนทีละคำว่า อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ

คำว่า วจีเภท มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วจิยา เภโท วจีเภโท = การเปล่งถ้อยคำ ชื่อว่า วจีเภทะ

ข้อความว่า ปุราณสงฺฆาฏิ อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามีติ ปจฺจุทฺธริตฺวา (ถอนผ้าสังฆาฏิเก่าว่า อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ) หมายความว่า ถ้าผ้าสังฆาฏิเก่าเป็นผ้าที่อธิษฐานแบบไตรจีวร ก็ควรถอนอธิษฐานนั้นโดยระบุชื่อว่า อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ แต่ถ้าภิกษุไม่มีผ้าสังฆาฏิเหมือนพระที่บวชมาใหม่ก็ไม่จำเป็นต้องถอนผ้าสังฆาฏิ หรือถ้าผ้าสังฆาฏิเก่าเป็นผ้าที่อธิษฐานแบบผ้าบริขาร ก็ต้องถอนก่อนโดยไม่ระบุชื่อว่า อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าขอถอนผ้าบริขารเหล่านี้) โดยถอนทั้งผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ และผ้าอันตรวาสกทั้งหมด แล้วจึงอธิษฐานเป็นแบบไตรจีวรโดยระบุชื่อทีละผืน แต่ไม่ควรถอนโดยระบุชื่ออย่างนี้ว่า อิมํ สงฺฆาฏิจีวรํ ปริกฺขารโจฬํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าขอถอนผ้าสังฆาฏินี้เป็นบริขาร)

ในฉบับฉัฏฐสังคีติพบรูปว่า ปุราณสงฺฆาฏึ ซึ่งเป็นบทกรรม แต่ควรมีรูปที่ถูกต้องว่า ปุราณสงฺฆาฏิ เพราะเป็นกรรมของ อธิฏฺฐาตพฺพา

ตตฺร ทุวิธํ อธิฏฺฐานํ - สเจ หตฺถปาเส โหติ, “อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา. อถ อนฺโตคพฺภาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา “เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา. เอส นโย อุตฺตราสงฺเค จ อนฺตรวาสเก จ. นามมตฺตเมว หิ วิเสโส. ตสฺมา สพฺพานิ สงฺฆาฏึ อุตฺตราสงฺคํ อนฺตรวาสกนฺติ เอวํ อตฺตโน อตฺตโน นาเมเนว อธิฏฺฐาตพฺพานิ.

ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ

๑. ถ้าจีวรอยู่ในหัตถบาส ควรเปล่งวาจาว่า

- อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)

๒. ถ้าจีวรอยู่ภายในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า

- เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น)

ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกก็มีนัยเดียวกัน

ดังจะเห็นได้ว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น ดังนั้น ภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฺฆาฏึ (ผ้าสังฆาฏิ), อุตฺตราสงฺคํ (ผ้าอุตตราสงค์), อนฺตรวาสกํ (ผ้าอันตรวาสก)

ท่านแสดงการอธิษฐาน ๒ อย่าง คือ การอธิษฐานด้วยกายและการอธิษฐานด้วยวาจาแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงการอธิษฐานอีก ๒ อย่าง คือ

๑. สัมมุขาธิษฐาน (การอธิษฐานต่อหน้า) การอธิษฐานจีวรที่อยู่ในหัตถบาส โดยประกอบ อิม ศัพท์ในประโยคว่า อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ

๒. ปรัมมุขาธิษฐาน (การอธิษฐานลับหลัง) การอธิษฐานจีวรที่อยู่ภายในห้องหรือภายในปราสาทซึ่งอยู่ในวัดของตนเอง หรือเป็นจีวรที่อยู่ในวัดใกล้เคียงที่สามารถไปกลับภายในวันเดียวซึ่งเป็นระยะทาง ๑ โยชน์ หรือราว ๒๐ กม. ในปัจจุบัน การอธิษฐานจีวรในลักษณะนี้ต้องประกอบ เอต ศัพท์ในประโยคว่า เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ

ประโยคหน้าว่า สเจ หตฺถปาเส โหติ ฯเปฯ วาจา ภินฺทิตพฺพา กล่าวถึงการอธิษฐานต่อหน้า ส่วนประโยคหลังว่า อถ อนฺโตคพฺภาทีสุ ฯเปฯ วาจา ภินฺทิตพฺพา กล่าวถึงการอธิษฐานลับหลัง ดังนั้น ประโยคหลังจึงชื่อว่า *ประโยคปักขันตระ* คือ แสดงฝ่ายอื่น ส่วนประโยคหน้าชื่อว่า *ประโยคปักขะ* คือ แสดงฝ่ายแรก ท่านกล่าวประโยคหลังนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการอธิษฐานต่อหน้าด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานลับหลังอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานลับหลังมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อถ ฯเปฯ วาจา ภินฺทิตพฺพา อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอธิษฐานลับหลังด้วยประโยคดังกล่าว

คำว่า เอส นโย ฯเปฯ อนฺตรวาสเก จ (ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานผ้าสังฆาฏิด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอส ฯเปฯ อนฺตรวาสเก จ อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกโดยย่อว่ามีวิธีอธิษฐานเหมือนกับที่ได้กล่าวไว้ในผ้าสังฆาฏิ

คำว่า นามมตฺตเมว หิ วิเสโส (ดังจะเห็นได้ว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกมีนัยทั้งหมดเหมือนผ้าสังฆาฏิหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้อย่างไร

อธิบายว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น ไม่ใช่มีนัยทั้งหมดเหมือนกัน

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ อธิฏฺฐาตพฺพานิ (ดังนั้น ภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฺฆาฏึ, อุตฺตราสงฺคํ, อนฺตรวาสกํ) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้าว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคดังกล่าวมีผลพลอยได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยคหน้ามิใช่หรือ (อีกอย่างหนึ่ง) ถ้าไม่มีผลพลอยได้ก็ควรต้องนิรัตถกโทษ คือ โทษที่ไม่มีประโยชน์มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงผลพลอยได้ว่าภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฺฆาฏึ (ผ้าสังฆาฏิ), อุตฺตราสงฺคํ (ผ้าอุตตราสงค์), อนฺตรวาสกํ (ผ้าอันตรวาสก)

ตามคำแปลในภาษาไทย ต ศัพท์แปลว่า “นั้น” แสดงสิ่งที่อยู่ลับหลัง, เอต ศัพท์แปลว่า “นั่น, นี้” แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ ส่วน อิม ศัพท์แปลว่า “นี้” แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ ดังสัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา) กล่าวว่า

ตสทฺโท ปรมฺมุขาวจโน. เอตสทฺโท สมีปวจโน. อิมสทฺโท อจฺจนฺตสมีปวจโน.[๑]

“ต ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ลับหลัง เอต ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ อิม ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ”

แม้ปทรูปสิทธิปกรณ์ก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ต เอต อิม อมุ กึ อิจฺเจเต ปรมฺมุข สมีป อจฺจนฺตสมีป ทูร ปุจฺฉนตฺถวจนา.[๒]

---

[๑] นีติ.สุตฺต. สูตร ๔๔๐

[๒] รูป. สูตร ๒๑๐

“สรรพนามเหล่านี้คือ ต, เอต, อิม, อมุ และ กึ แสดงความหมายว่า ปรัมมุขะ (ลับหลัง), สมีปะ (ใกล้), อัจจันตสมีปะ (ใกล้ๆ), ทูร (ไกล), ปุจฉนะ (ถาม) [ตามลำดับ]”

วิธีใช้ข้างต้นกล่าวตามไวยากรณ์สันสกฤต และยังพบในการใช้โดยทั่วไปของภาษาบาลี แต่การใช้ เอต และ อิม ศัพท์ในพระวินัยไม่เหมือนกับการใช้ตามปกติ คือ

- เอต ศัพท์ ใช้ในการอธิษฐานสิ่งที่อยู่นอกหัตถบาส ไม่ว่าจะอยู่ต่อหน้าหรือลับหลัง อยู่ในวัดเดียวกันหรือต่างวัด เมื่ออธิษฐานผ้าสังฆาฏิที่อยู่นอกหัตถบาสพึงกล่าวว่า เอตํ สํฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น) เอต ศัพท์ในที่นี้ควรแปลว่า “นั้น”

- อิม ศัพท์ ใช้ระบุถึงสิ่งที่อยู่ในหัตถบาส ถ้าอธิษฐานผ้าที่อยู่ในหัตถบาสพึงกล่าวว่า อิมํ สํฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้) อิม ศัพท์ในที่นี้ควรแปลว่า “นี้”

อถ นิบาตในประโยคว่า อถ อนฺโตคพฺภาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ (ถ้าจีวรอยู่ภายในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง) มีความหมายเหมือน สเจ ศัพท์ เพราะนิบาตที่แสดงอรรถปริกัปปะมี ๔ ศัพท์ คือ สเจ, เจ, ยทิ และ อถ จะเห็นได้ว่า ในนิสสัยพม่ามักแปล อถ เหมือน สเจ ศัพท์

อย่างไรก็ตาม อรรถของ อถ นิบาตในลักษณะนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา สัททานุกรมพระไตรปิฎกบาลี-พม่า (เล่ม ๑ หน้า ๕๐๗) แสดงคำแปลของ อถ ศัพท์ว่า

“อถ ศัพท์เป็นนิบาตที่มีคำแปลหลายอย่างตามฐานะ เป็นต้นว่า อื่นจากนั้น, ในเวลานั้น (ครั้งนั้น), โดยที่แท้, หลังจากนั้น, เมื่อเป็นเช่นนั้น, หรือว่า”

คำว่า สามนฺตวิหาเร ในฎีกาใหม่อธิบายว่า

สามนฺตวิหาเรติ ยตฺถ ตทเหว คนฺตฺวา นิวตฺเตตุํ สกฺกา, เอวรูเป สมีปวิหาเร. อิทญฺจ เทสนาสีสมตฺตํ, ตสฺมา ทูเร ฐิตมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ วทนฺติ.[๑]

“คำว่า สามนฺตวิหาเร (ในวัดใกล้เคียง) คือ ภิกษุสามารถไปแล้วกลับทันในวันนั้นนั่นเองในวัดใดในวัดใกล้เคียงที่มีลักษณะอย่างนั้น

อนึ่ง อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า คำนี้เป็นเพียงหัวข้อของการแสดง ดังนั้น จึงควรอธิษฐานจีวรที่อยู่ในที่ไกลได้อีกด้วย”

คำว่า เทสนาสีสมตฺตํ (เป็นเพียงหัวข้อของการแสดง) กล่าวถึง *อุปลักขณนัย* คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด เช่น ลทฺธาตปตฺโต ราชกุมาโร

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๘

(ราชกุมารได้รับเศวตฉัตรแล้ว) คำนี้ยังหมายถึง ราชกุมารได้เครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่นมีพระแสงขรรค์เป็นต้นอีกด้วย

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ อย่างที่เป็นองค์ประกอบของพระราชา คือ

๑. พระขรรค์ ๒. เศวตฉัตร

๓. อุณหิส ๔. ฉลองพระบาท

๕. พัดแส้จามรี

ดังข้อความในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาว่า

ขคฺโค จ ฉตฺต'มุณฺหีสํ ปาทุกา วาลพีชนี
อิเม กกุธภณฺฑานิ ภวนฺติ ปญฺจ ราชุนํ.[๑]

"เครื่องกกุธภัณฑ์ ๕ อย่างเหล่านี้ คือ พระขรรค์, เศวตฉัตร, อุณหิส, ฉลองพระบาท และพัดแส้จามรี ย่อมมีแก่พระราชาทั้งหลาย"

คำว่า จปิตฏฺจานํ สลฺลกฺเขตฺวา (กำหนดสถานที่เก็บไว้) มิได้หมายถึงการกำหนดสถานที่เก็บจีวรจริงๆ แต่หมายถึงการกำหนดจีวรที่เก็บไว้ในสถานที่นั้นๆ การใช้คำในลักษณะนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *ฐานูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงสถานที่ แต่มุ่งให้หมายถึงสิ่งที่อยู่ในสถานที่ ดังคำว่า มญฺจา อุกฺกุฏฺฐึ กโรนฺติ (เตียงนอนกระทำเสียงโห่), มญฺจา โฆสนฺติ (เตียงนอนโห่ร้อง) คำว่า มญฺจา นี้กล่าวถึงผู้ที่อยู่บนเตียงว่าเป็นเตียง ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

"จปิตฏฺฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา"ติ อิมินา จีวรสํลกฺขณํ วุตฺตํ. น หิ จปิตฏฺฐานมตฺตสลฺลกฺขเณน กิญฺจิ ปโยชนํ อตฺถิ.[๒]

"ท่านกล่าวถึงการกำหนดจีวรด้วยคำว่า จปิตฏฺฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา นี้ เพราะไม่มีประโยชน์อะไรด้วยการกำหนดเพียงสถานที่เก็บจีวร"

สเจ อธิฏฺฐหิตฺวา จปิตวตฺเถหิ สงฺฆาฏิอาทีนิ กโรติ, นิฏฺฐิเต รชเน จ กปฺเป จ "อิมํ ปจฺจุทฺธรามี"ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพานิ. อิทญฺจ ปน ติจีวรํ สุขปริโภคตฺถํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุมฺปิ วฏฺฏติ.

ถ้ากระทำผ้าสังฆาฏิเป็นต้นไว้ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้[โดยความเป็นผ้าปูนอน,

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๓๕๘

[๒] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๙

ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริขาร] เมื่อย้อมและทำกัปปพินทุเสร็จแล้วควรถอนว่า อิมํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้านี้) แล้วจึงอธิษฐานอีก

อนึ่ง ภิกษุจะอธิษฐานผ้าไตรจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริขาร เพื่อการใช้สอยโดยสะดวกอีกด้วย ก็ควร

คำว่า อิทญฺจ ปน ฯเปฯ วฏฺฏติ (อนึ่ง ภิกษุจะอธิษฐานผ้าไตรจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริขารเพื่อการใช้สอยโดยสะดวกอีกด้วย ก็ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าไตรจีวรคือสบง จีวร และสังฆาฏิ ควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานอย่างไรได้อีก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่าอิทญฺจ ปน ฯเปฯ วฏฺฏติ อธิบายว่า ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยไม่ระบุชื่อแบบผ้าบริขารได้อีกด้วยเพื่อการใช้สอยโดยสะดวก (ประกอบใช้ ปิ ศัพท์ใน อธิฏฺฐาตุมฺปิ เป็นหลักในการแสดงอาโภคะ)

คำว่า อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวตฺเถหิ (ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้) ฎีกาใหม่กล่าวว่าเป็นผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้โดยความเป็นผ้าปูนอน, ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริขาร ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวตฺเถหีติ ปจฺจตฺถรณมุขปุญฺฉนโจฬปริกฺขารโจฬวเสน อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวตฺเถหิ.[๑]

"คำว่า อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวตฺเถหิ (ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้) หมายความว่า ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้โดยความเป็นผ้าปูนอน, ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริขาร"

ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๙) อธิบายว่า ผ้าปูนอนเป็นต้นนั้นยังไม่ได้ชื่อว่าสังฆาฏิก่อนจะอธิษฐาน เป็นเพียงผ้าปูนอนที่ยังไม่ได้เย็บย้อมเท่านั้น ดังนั้นจึงกล่าวว่า อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏินี้) ไม่ได้ แต่ให้กล่าวโดยชื่อสามัญทั่วไปว่า อิมํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้านี้) อย่างไรก็ดี ถ้าภิกษุได้อธิษฐานผ้าปูนอนเป็นต้นเป็นแบบไตรจีวรโดยระบุชื่อ ไม่ใช่อธิษฐานแบบผ้าบริขาร ก็อาจถอนโดยระบุชื่อได้ว่า อิมํ ปจฺจตฺถรณํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าปูนอนนี้)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๙

คำว่า ปุน อธิฏฺฐาตพฺพานิ (พึงอธิษฐานอีก) หมายความว่า อธิษฐานโดยระบุชื่อว่าเป็นผ้าสังฆาฏิเป็นต้น ถ้าภิกษุทำผ้าบริขารให้เป็นผ้าสังฆาฏิเป็นต้นด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้โดยความเป็นผ้าบริขาร คือ อธิษฐานเป็นผ้าบริขาร ไม่ได้อธิษฐานเป็นแบบไตรจีวร ก็ไม่จำเป็นต้องถอนแล้วอธิษฐานซ้ำ การอธิษฐานที่ทำไว้ก่อนไม่เสีย แต่ถ้าเย็บผ้าหรือท่อนผ้าที่สองที่ใหญ่กว่าของเดิมพร้อมกับผ้าที่อธิษฐานแล้วนั้น ต้องอธิษฐานซ้ำอีก การอธิษฐานซ้ำย่อมไม่มีในผ้าที่เสมอกันหรือผ้าที่เล็กกว่า

คำว่า สุขปริโภคตฺถํ (เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก) หมายความว่า ถ้าภิกษุอธิษฐานจีวรโดยระบุชื่อแบบไตรจีวร ต้องอยู่ร่วมกับจีวรในขณะที่อรุณขึ้นภายในวัดของตน หากอยู่แยกกับจีวรก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามอุโทสิตสิกขาบท แต่หากอธิษฐานเป็นแบบผ้าบริขารโดยไม่ระบุชื่อด้วยการกล่าวว่า อิมํ จีวรํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ก็ไม่ต้องโทษคือการอยู่แยกกับจีวรตามสิกขาบทดังกล่าว ภิกษุนั้นสามารถออกเดินทางไปสถานที่อื่นได้โดยนำสบงและจีวรไปเท่านั้น ไม่ต้องนำผ้าสังฆาฏิไปด้วย จึงมีประโยชน์เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก ด้วยเหตุนั้น ภิกษุอาจอธิษฐานผ้าทั้ง ๙ ผืนเป็นผ้าบริขารได้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สุขปริโภคตฺถนฺติ วิปฺปวาสโทสาภาวโต ยตฺถ กตฺถจิ ฐเปตฺวา ธมฺมสฺสวนาทินา กิจฺเจน อญฺญตฺถ อรุณํ อุฏฺฐาเปตฺวา อาคนฺตฺวา นิสฺสชฺชนํ วินาว ปริภุญฺชิตุํ สกฺกุเณยฺยตาย สุขปริโภคตฺถํ.[๑]

"คำว่า สุขปริโภคตฺถํ (เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก) หมายความว่า เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก เพราะภิกษุอาจเก็บ[จีวร]ไว้ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วยังอรุณให้ขึ้นในที่อื่นด้วยกิจมีการฟังธรรม เป็นต้น แล้วกลับมาใช้สอยได้โดยไม่ต้องสละทีเดียว เนื่องจากไม่มีโทษคือการอยู่แยกกัน[กับจีวร]"

คัมภีร์ขุททสิกขากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ติจีวรสฺส ภิกฺขุสฺส	สพฺพเมตํ ปกาสิตํ
ปริกฺขารโจฬิโย สพฺพํ	ตถา วตฺวา อธิฏฺฐติ.[๒]

"วิธีทั้งหมดนี้ข้าพเจ้าแสดงไว้แก่ภิกษุผู้ทรงไตรจีวร[แบบอธิษฐานไตรจีวร] ภิกษุผู้ทรงจีวรแบบผ้าบริขารกล่าวตามอย่างนั้น [คือ รูปเอกพจน์ พหูพจน์ การอยู่ใกล้ หรือการอยู่ไกล] แล้วอธิษฐานจีวรทั้งหมด"

คำว่า ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ นั้นต้องเพิ่มปาฐเสสะว่า กตฺวา (ทำ) เข้ามาแปลร่วมเป็นสมานกาลกิริยาใน อธิฏฺฐาตุํ ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๙

[๒] ขุทฺท. คาถา ๕๓

ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุนฺติ ปริกฺขารโจฬํ กตฺวา อธิฏฺฐาตุํ.[๑]

“คำว่า ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ แปลว่า ‘เพื่ออธิษฐานทำให้เป็นผ้าบริขาร’ ”

ตามคำอธิบายข้างต้นนั้น แม้ประโยคว่า อิมํ จีวรํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐามิ ก็ควรจะแปลว่า “ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรนี้ทำให้เป็นผ้าบริขาร” โดยเพิ่ม กตฺวา เข้ามาแปลร่วมด้วย หรืออาจจะแปลว่า “ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรนี้ทำให้เป็นผ้าบริขาร” ก็ได้ ไม่ควรแปลว่า “ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าบริขารคือจีวรนี้” จึงจะถูกต้องตามหลักภาษา

วสฺสิกสาฏิกา อนติริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส อธิฏฺฐาตพฺพา, ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา, วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏติ, เทฺว ปน น วฏฺฏนฺติ.

ผ้าอาบน้ำฝนไม่เกินขนาด ควรระบุชื่ออธิษฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝนตามนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้ อนึ่ง ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่ แต่สองผืนไม่ควร

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าไตรจีวรไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝน

ตามลักษณะของประโยคจัดเป็น *ประโยคปักขันตระ* (แสดงฝ่ายอื่น) และ *ประโยคปักขันตระ* ทั้งหมดอาจยกอัพยาปิตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุม มาเป็นอาโภคะของวากยานุสัมพันธ์ได้ จึงมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในไตรจีวรด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝนมิใช่หรือ
- ถ้าท่านเพียงแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในไตรจีวร แต่ไม่แสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝน ก็จะต้องอัพยาปิตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุม มิใช่หรือ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๙

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า วสฺสิกสาฏิกา ฯเปฯ มาเส อธิฏฺฐาตพฺพา อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝนด้วยประโยคนี้

คำว่า ตโต ปรํ ฯเปฯ วิกปฺเปตพฺพา (ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อฤดูฝน ๔ เดือนล่วงไป ภิกษุควรประพฤติอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานเหมือนในฤดูฝนหรือไร

อธิบายว่า ถัดจากฤดูฝนนั้นไปควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้

คำว่า วณฺณเภท ฯเปฯ วฏฺฏติ (อนึ่ง ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเพียงใด
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเหมือนจีวรปกติหรือไร

อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่

ฎีกาใหม่อธิบายเหตุที่ต้องย้อมผ้าอาบน้ำฝนว่า เพื่อให้ภิกษุสรงน้ำได้ จึงต้องย้อมเพื่อใช้ในเวลาสรงน้ำ หมายความว่า ถ้าไม่ย้อมผ้าอาบน้ำฝนผ้านั้นก็จะไม่เหมือนจีวร ภิกษุที่สรงน้ำอยู่ก็ไม่มีใครรู้ว่าคือภิกษุ แต่อาจเหมือนพราหมณ์ที่อาบน้ำด้วยผ้าขาวหรือเปลือยกายอาบน้ำก็ได้ ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

นหานตฺถาย อนุญฺญาตตฺตา วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏตีติ วุตฺตํ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏติ (อนึ่ง ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสี ก็ควรอยู่) เพราะพระพุทธองค์ทรงอนุญาตเพื่อประโยชน์แก่การอาบ"

คำว่า เทฺว ปน น วฏฺฏนฺติ (แต่สองผืนไม่ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนกี่ผืนจึงควร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนอาจมีสองหรือสามผืนเป็นต้นได้เหมือนผ้าที่ภิกษุอธิษฐานเป็นผ้าบริขารหรือไร

อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนสองผืนไม่ควร เพราะผ้าสองผืนไม่ควรอธิษฐานแบบไตรจีวร

ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๒๙๙

“เทฺว ปน น วฏฺฏนฺตี”ติ ทฺวินฺนํ อธิฏฺฐานาภาวโต วุตฺตํ. “สเจ วสฺสาเน อปรา วสฺสิกสาฏิกา อุปฺปนฺนา โหติ, ปุริมวสฺสิกสาฏิกํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตฺวา จ อธิฏฺฐาตพฺพา”ติ วทนฺติ.[๑]

“คำว่า เทฺว ปน น วฏฺฏนฺติ (แต่สองผืนไม่ควร) กล่าวไว้เพราะไม่มีการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนสองผืน อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ถ้าผ้าอาบน้ำฝนอื่นเกิดขึ้นในพรรษา ภิกษุควรถอนผ้าอาบน้ำฝนเก่าและทำวิกัปปนาไว้ แล้วจึงอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนอื่น”

ข้อความว่า “ไม่เกินขนาด” หมายความว่า ไม่เกินขนาดที่ตรัสไว้ในวัสสิกสาฏิกาสิกขาบทของนิสสัคคิยปาจิตตีย์ว่า ผ้าอาบน้ำฝนต้องมีขนาดยาว ๖ คืบ กว้าง ๒ คืบครึ่งด้วยคืบของพระสุคต (คำว่า อติริตฺต เป็นคำไวพจน์ของ อธิก)

ข้อความว่า “ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้” หมายความว่า เมื่อล่วงพ้นฤดูฝน ๔ เดือนเข้าฤดูหนาว ผ้าอาบน้ำฝนก็จะเสียอธิษฐานไปเอง ภิกษุไม่จำเป็นต้องกล่าวคำปัจจุทธรณ์ว่า อิมํ วสฺสิกสาฏิกํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอาบน้ำฝนนี้) ดังนั้น คำว่า ปจฺจุทฺธริตฺวา (ถอน) ในที่นี้จึงหมายถึงการสละอธิษฐานไปเอง แต่ภิกษุควรทำวิกัปปนาไว้หลังจากสละอธิษฐานแล้วว่า อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ (ข้าพเจ้าทำวิกัปปนาจีวรนี้แก่ท่าน) ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพาติ วสฺสิกสาฏิกภาวโต อปเนตฺวา วิกปฺเปตพฺพา, เหมนฺตสฺส ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย อนฺโตทสาเห วสฺสิกสาฏิกา วสฺสิกสาฏิกภาวโต อปเนตฺวา “อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺเปมี”ติอาทินา นเยน วิกปฺเปตพฺพาติ วุตฺตํ โหติ. อญฺญถา หิ “วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหตี”ติ วกฺขมานตฺตา วสฺสานมาสโต ปรํ อสติ อธิฏฺฐาเน กึ ปจฺจุทฺธเรยฺยาติ “ปจฺจุทฺธริตฺวา”ติ วจนเมว โนปปชฺเชยฺย.[๑]

“คำว่า ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา (ควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้) หมายความว่า ภิกษุควรสละจากความเป็นผ้าอาบน้ำฝนแล้วทำวิกัปปนาไว้ ความหมายคือ ผ้าอาบน้ำฝนควรถูกสละจากความเป็นผ้าอาบน้ำฝนภายใน ๑๐ วันตั้งแต่วันแรกของฤดูหนาว แล้วทำวิกัปปนาตามนัยว่า อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ เป็นต้น มิฉะนั้นแล้ว เมื่อไม่มีการอธิษฐานในเวลาถัดจากฤดูฝน เพราะพระอรรถกถาจารย์จักกล่าวว่า วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ (ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการล่วงเดือนฤดูฝน ผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการระงับไปของอาพาธ) ภิกษุพึงปัจจุทธรณ์อย่างไรเล่า ดังนั้น คำว่า ปจฺจุทฺธริตฺวา ก็ไม่สมควรทีเดียว”

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๐๐

ในคำอธิบายของฎีกาใหม่ข้างต้น คำว่า “มิฉะนั้นแล้ว” เป็นต้น หมายความว่า ถ้าถือเอาเนื้อความของ ปจฺจุทฺธริตฺวา โดยแปลว่า “ถอน” ก็จะต้องโทษคือ คำว่า ปจฺจุทฺธริตฺวา ย่อมไม่สมควร เพราะภิกษุจะถอนได้อย่างไรเมื่อไม่มีการอธิษฐานถัดไปจากเดือนฤดูฝน ตามหลักภาษา ประโยคว่า อิตรถา หิ หรือ อญฺญถา หิ ใช้แสดง *ลัทธโทสะ* คือ โทษที่ได้รับโดยการถือเอาเนื้อความเป็นอย่างอื่นจากที่ท่านได้อธิบายไว้ในประโยคก่อน

คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๔๘-๔๙) กล่าวว่า คัมภีร์วินยาลังการเห็นว่า

“คำว่า ปจฺจุทฺธริตฺวา มีความหมายว่า ถอน โดยต้องทำปัจจุทธรณ์ด้วยการกล่าวว่า อิมํ วสฺสิกสาฏิกํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอาบน้ำฝนนี้)”

แล้วกล่าวคัดค้านว่า

“ความเห็นนั้นขัดกับข้อความในคัมภีร์กังขาวิตรณีที่จะกล่าวต่อไปว่า วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ (ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการล่วงเดือนฤดูฝน ผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการระงับไปของอาพาธ) อีกทั้งในคัมภีร์อรรถกถาก็ไม่ระบุถึงบทกรรมว่า อิมํ วสฺสิกสาฏิกํ ดังนั้น จึงควรถือเอาคำอธิบายจากฎีกาใหม่เป็นหลักซึ่งสอดคล้องกับฎีกาของพระวินัยทั้งสามฉบับอีกด้วย”

คัมภีร์วินยาลังการ (เล่ม ๑ หน้า ๘๓-๘๔) แสดงความเห็นของท่าน ดังนี้

- ข้อความของกังขาวิตรณีว่า วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหนฺติ ไม่พบในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

- ในอรรถกถาของคัมภีร์บริวารที่กล่าวว่า อตฺถาปตฺติ เหมนฺเต อาปชฺชติ, โน คิเมฺห (อาบัติที่ต้องในฤดูหนาว ไม่ต้องในฤดูร้อน มีอยู่) ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องผ้าอาบน้ำฝนไว้

- ภิกษุที่นุ่งผ้าอาบน้ำฝนที่ทำวิกัปปนาแล้วเก็บไว้ในวัน ๑ ค่ำ เดือน ๑ ถัดจากวันเพ็ญเดือน ๑๒ ย่อมต้องอาบัติในฤดูหนาว

- คัมภีร์กุรุนทีอรรถกถากล่าวว่า ภิกษุที่ไม่ถอนอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ย่อมต้องอาบัติในฤดูหนาว โดยคล้อยตามพระบาลีว่า จตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ, ตโต ปรํ วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พ้นจาก ๔ เดือนนั้นไปให้ทำวิกัปปนาไว้)

- ในคัมภีร์มหาอรรถกถากล่าวถึงอาบัติทุกกฏ เพราะการนุ่งเป็นเหตุ ส่วนกุรุนทีอรรถกถากล่าวถึงอาบัติทุกกฏ เพราะการไม่ทำปัจจุทธรณ์เป็นเหตุ ดังนั้น ผ้าอาบน้ำฝนจึงไม่สละอธิษฐานแม้จะล่วง ๔ เดือนไปตามนัยที่กล่าวไว้ในกุรุนทีอรรถกถา

- การสละอธิษฐานที่กล่าวในกังขาวิตรณี (หน้า ๑๘๕) ไม่ได้กล่าวถึงการหมดสิ้นไปของเดือนฤดูฝนและอาพาธ เพียงกล่าวไว้ ๘ อย่าง คือ การให้ผู้อื่น, การแย่งชิงไป, การถือวิสาสะ, การลาสิกขาเป็นฆราวาส, การลาสิกขาเป็นสามเณร, การสิ้นชีวิต, การเปลี่ยนเพศ และการทำปัจจุทธรณ์

ดังนั้น ท่านกล่าวสรุปว่าจึงควรถือเอาข้อความว่า อธิษฐานย่อมดำรงอยู่จนถึงปัจจุทธรณ์ตามนัยที่กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกา ไม่สละอธิษฐานไปเองโดยล่วงพ้นเดือนฤดูฝนหรืออาพาธ

คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๕๐) กล่าวว่า โบราณาจารย์ชาวพม่าผู้เคร่งครัดวินัยยอมรับในความเห็นของวินยาลังการ เพราะถือว่า คำกล่าวที่ว่าผ้าอาบน้ำฝนสละอธิษฐานไปเองนั้นไม่พบในสมันตปาสาทิกาซึ่งเป็นอรรถกถาฉบับสมบูรณ์ของพระวินัยปิฎก ดังนั้น ท่านจึงนิยมทำปัจจุทธรณ์ผ้าอาบน้ำฝนไว้ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ แล้วทำวิกัปปนาหรืออธิษฐานเป็นผ้าบริขารไว้

อนึ่ง จีวรที่ภิกษุได้รับภายในกฐินกาลจนถึงวันเพ็ญเดือน ๔ ภิกษุต้องทำการอธิษฐานจีวรทั้งหมดนั้นในวันเพ็ญเดือน ๔ มิฉะนั้นแล้วอาจลืมอธิษฐานจนเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ก็จะทำให้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ แม้จีวรที่ได้รับภายในจีวรกาลก็เช่นกัน ถ้าภิกษุไม่ได้รับกฐินก็ต้องอธิษฐานจีวรนั้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒

อนึ่ง ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๐) แสดงความเห็นของบางคนว่า

"จีวรที่เกิดขึ้นภายในเดือนกฐิน (เดือน ๑๑) เป็นนิสสัคคีย์เมื่อล่วงเดือนกฐินไป ฉันใด แม้ผ้าอาบน้ำฝนนี้ก็เป็นนิสสัคคีย์เมื่อล่วงเดือนฤดูฝนไป ฉันนั้น ดังนั้น ภิกษุถอนอธิษฐานในวันเพ็ญเดือน ๑๒ แล้วถัดจากนั้นให้ทำวิกัปปนาไว้ในวันแรกของฤดูหนาว"

และกล่าวคัดค้านว่า

"ความเห็นนั้นไม่สมควร เพราะจีวรที่เกิดขึ้นในเดือนกฐินไม่ได้อธิษฐานไว้ในวันสุดท้าย จึงเป็นนิสสัคคีย์เมื่อล่วงเดือนกฐิน เพราะตั้งอยู่ในฐานะเป็นอติเรกจีวร แต่ผ้าอาบน้ำฝนนี้ต่างกับจีวรดังกล่าว เพราะถูกอธิษฐานแล้วเก็บไว้ ดังนั้น จึงเป็นนิสสัคคีย์เมื่อล่วงฤดูฝนได้อย่างไร ดังจะเห็นได้ว่า จีวรที่ไม่ได้อธิษฐานหรือทำวิกัปปนาไว้นั้นเป็นนิสสัคคีย์เมื่อล่วงกาลเวลา ดังนั้น ผ้าอาบน้ำฝนจึงเก็บไว้ได้ ๑๐ วันแม้ในฤดูหนาว แม้ผ้าปิดฝีก็เก็บไว้ได้ ๑๐ วันหลังจากสละอธิษฐานแล้วเช่นเดียวกัน แต่ควรทำวิกัปปนาไว้ก่อนจะล่วง ๑๐ วัน"

นิสีทนํ วุตฺตนเยน อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ตญฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว, เทฺว น วฏฺฏนฺติ.

ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง ก็แลผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว สองผืนไม่ควร

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนั่ง

คำว่า นิสีทน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสีทนฺติ เอตฺถาติ นิสีทนํ = ภิกษุทั้งหลายย่อมนั่งในผ้านี้ เหตุนั้น ผ้านั้นชื่อว่า ผ้านิสีทนะ คือ ผ้าปูนั่ง, ผ้ารองนั่ง (นิ บทหน้า + สท ธาตุ <วิสรณคตฺยาวสาเนสุ = แผ่ไปและที่สุดของการไป> + ยุ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

ข้อความว่า “ตามนัยที่กล่าวแล้ว” คือ การอธิษฐานด้วยกาย การอธิษฐานด้วยวาจา การอธิษฐานต่อหน้า และการอธิษฐานลับหลัง

เอว ศัพท์ใน อธิฏฺฐาตพฺพเมว ห้ามการไม่อธิษฐานผ้าปูนั่ง

คำว่า ตญฺจ โข ฯเปฯ เอกเมว (ก็แลผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งที่มีขนาดเพียงใดจึงควรอธิษฐาน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งผืนเล็กก็ตาม ผืนใหญ่ก็ตาม ควรอธิษฐานได้หรือไร

อธิบายว่า ผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว

คำว่า ปมาณยุตฺตํ (ประกอบด้วยขนาด) คือ มีขนาดยาว ๒ คืบ กว้าง ๑ คืบครึ่ง และมีชาย ๑ คืบ ดังพระพุทธดำรัสในนิสีทนสิกขาบทว่า

นิสีทนํ ปน ภิกฺขุนา การยมาเนน ปมาณิกํ กาเรตพฺพํ. ตตฺริทํ ปมาณํ- ทีฆโส เทฺว วิทตฺถิโย สุคตวิทตฺถิยา, ติริยํ ทิยฑฺฒํ, ทสา วิทตฺถิ. ตํ อติกฺกามยโต เฉทนกํ ปาจิตฺติยํ.[๑]

“ภิกษุผู้จะทำผ้าปูนั่ง พึงทำให้ได้ขนาด ขนาดในข้อนั้น คือ ยาว ๒ คืบ กว้าง ๑ คืบครึ่ง ชาย ๑ คืบหนึ่ง โดยคืบพระสุคต ทำให้เกินขนาดนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการตัดออก”

คำว่า เทฺว น วฏฺฏนฺติ (สองผืนไม่ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๓๑/๓๕๙

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีสองหรือสามผืนเหมือนผ้าที่อธิษฐานแบบผ้าบริขารหรือไร

อธิบายว่า ผ้าปูนั่งสองผืนไม่ควร

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า เทฺว น วฏฺฏนฺติ ถือว่าแสดงผลของ เอว ศัพท์ใน อธิฏฺฐาตพฺพเมว (อธิฏฺฐาตพฺพํ + เอว) ดังนั้น จึงกล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลของ เอว ศัพท์ใน อธิฏฺฐาตพฺพเมว คืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของ เอว ศัพท์ในบทนี้มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงผลของ เอว ศัพท์ด้วยประโยคนี้

ฎีกาใหม่ของสีลักขันธวรรคได้ประพันธ์คาถาว่า

เอวาทิสทฺทิยา เจว อญฺญตฺถาโปหเนน จ
ทฺวิธา สทฺโท อตฺถนฺตรํ นิวตฺเตติ ยถารหํ.[๑]

"ศัพท์ย่อมห้ามเนื้อความอื่นด้วยความสามารถของ เอว ศัพท์เป็นต้น และด้วยการห้ามอรรถของศัพท์อื่น ตามสมควร"

คำอธิบายเรื่อง เอว ศัพท์และอัญญัตถาโปหนนัย ได้กล่าวมาแล้วในเรื่อง อชฺฌุโปสโถ

ข้อความว่า "สองผืนไม่ควร" คือ ภิกษุอาจอธิษฐานผ้าปูนั่งผืนแรกแบบไตรจีวรว่า อิมํ นิสีทนํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าปูนั่งนี้) แล้วอธิษฐานผ้าปูนั่งที่เหลือแบบผ้าบริขารว่า อิมํ จีวรํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐามิ ก็ได้ หรือทำวิกัปปนาผ้าปูนั่งอีกผืนหนึ่งว่า อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ ก็ได้

ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ตํ ปน มหนฺตมฺปิ เอกมฺปิ พหูนิปิ วฏฺฏนฺติ, นีลมฺปิ ปีตกมฺปิ สทสมฺปิ ปุปฺผทสมฺปีติ สพฺพปฺปการํ วฏฺฏติ.

แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่ มีประเภททั้งปวงคือ สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง มีชายบ้าง มีชายเป็นลายดอกไม้บ้าง ย่อมควร

---

[๑] ที.สี.อภินวฏีกา ๑/๑๘๑

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนอน

คำว่า ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว (แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน และผ้าปูนั่งเท่านั้น ควรอธิษฐานหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานในผ้าปูนอนอย่างไร

อธิบายว่า แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน

คำว่า ปจฺจตฺถรณ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สุขสยนาทึ ปฏิจฺจ อตฺถริตพฺพนฺติ ปจฺจตฺถรณํ = ผ้าที่ควรปูอาศัยการนอนสบายเป็นต้น ชื่อว่า ปัจจัตถรณะ

(ปติ บทหน้า + อา บทหน้า + ถร ธาตุ (อจฺฉาทเน = ปกปิด) + ยุ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ข้อความว่า “การนอนสบายเป็นต้น” หมายความว่า ถ้าภิกษุไม่ได้ปูลาดผ้าปูนอนแล้วนอนบนเสนาสนะของสงฆ์โดยมีเหงื่อติดอยู่ในพื้น จะทำให้ต้องอาบัติทุกกฏทุกๆ เส้นขน ดังนั้น เพื่อให้พ้นจากอาบัติดังกล่าว จึงต้องปูลาดผ้าปูนอน การพ้นจากอาบัตินั้นก็คือการนอนสบายไม่ต้องกังวลว่าจะต้องอาบัตินั้นเอง

มีเรื่องกล่าวในเรื่องนี้ คือ ในสมัยพุทธกาลมียักษ์ ๒ ตน ชื่อว่า สูจิโลมะ (มีขนเป็นเข็ม) และ ขรโลมะ (มีขนหยาบ) เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ยักษ์ทั้ง ๒ ตนนั้นเคยบวชเป็นพระภิกษุในสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ แต่นั่งหรือนอนบนเตียงตั่งของสงฆ์โดยไม่ได้ใช้ผ้าปู ทำให้ของสงฆ์สกปรกเสียหาย เมื่อสิ้นชีพแล้วได้ไปเกิดเป็นยักษ์ที่มีขนเป็นเข็มและมีขนหยาบ เรื่องนี้พบในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สูจิโลมสูตร[๑]

คำว่า ตํ ปน ฯเปฯ วฏฺฏนฺติ (แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่) กล่าวขึ้นเพื่อแสดงความพิเศษ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรมีกี่ผืน

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรมีผืนเดียวเหมือนผ้าปูนั่งหรือไร

---

[๑] สํ.ส. ๑๕/๒๓๗/๒๔๙

อธิบายว่า ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่

(ปน ศัพท์ทำหน้าที่ *วิเสสโชตกะ* คือ แสดงความพิเศษ)

คำว่า นีลมฺปิ ฯเปฯ วฏฺฏติ (มีประเภททั้งปวงคือ สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง มีชายบ้าง มีชายเป็นลายดอกไม้บ้าง ย่อมควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรย้อมสีอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรย้อมสีน้ำฝาดเท่านั้นเหมือนผ้าไตรจีวรหรือไร

อธิบายว่า ผ้าปูนอนดังกล่าวมีสีเขียว หรือสีเหลืองเป็นต้นก็ได้ และมีลายดอกไม้หรือรูปวาดต่างๆ ก็ได้ ยกเว้นรูปของสตรีอย่างเดียว

โดยทั่วไป กริยาคุมพากย์ในประโยคที่ประกอบด้วยปกติกัตตา-กรรม และวิกติกัตตา-กรรม ต้องมีพจน์คล้อยตามปกติกัตตาในประโยคกัตตุวาจก หรือต้องมีพจน์คล้อยตามปกติกรรมในประโยคกรรมวาจกแน่นอน แต่ในประโยคว่า ตํ ปน มหนฺตมฺปิ เอกมฺปิ พหูนิปิ วฏฺฏนฺติ (แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่) คำว่า วฏฺฏนฺติ มีรูปเป็นพหูพจน์ตาม พหูนิ ไม่เป็นรูปเอกพจน์ตาม ตํ ปจฺจตฺถรณํ ตัวอย่างในเรื่องนี้พบในเรื่องบุพกรณ์และบุพกิจของกังขาวิตรณีที่ผ่านมาแล้วว่า

สมฺมชฺชนี ปทีโป จ อุทกํ อาสเนน จ
อุโปสถสฺส เอตานิ ปุพฺพกรณนฺติ วุจฺจติ.

"การกระทำ ๔ อย่างเหล่านี้ได้ชื่อว่า บุพกรณ์ (การเตรียมการก่อนประชุมสงฆ์) ของ[การทำ]อุโบสถ คือ การกวาดโรงอุโบสถ การจุดประทีป การเตรียมน้ำฉันน้ำใช้ และการปูอาสนะ"

ฉนฺทปาริสุทฺธิอุตุกฺขานํ ภิกฺขุคณนา จ โอวาโท
อุโปสถสฺส เอตานิ ปุพฺพกิจฺจนฺติ วุจฺจติ.

"การกระทำ ๕ อย่างเหล่านี้ได้ชื่อว่า บุพกิจ (การเตรียมการก่อนสวดปาติโมกข์) ของ[การทำ]อุโบสถ คือ การบอกฉันทะ การบอกปาริสุทธิ การบอกฤดู การนับจำนวนภิกษุ และการบอกโอวาท[ที่นางภิกษุณีขอ]"

กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา. อาพาเธ วูปสนฺเต ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา. สา เอกาว วฏฺฏติ.

ผ้าปิดฝี ควรอธิษฐานให้ได้ขนาดตราบเท่าที่โรคยังมีอยู่ เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้ ผ้าปิดฝีนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนอนไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปิดฝี

คำว่า อาพาเธ วูปสนฺเต ฯเปฯ วิกปฺเปตพฺพา (เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อโรคสงบแล้วควรอธิษฐานผ้าปิดฝีอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานแบบผ้าไตรจีวรต่อได้หรือไร

อธิบายว่า เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้

คำว่า สา ฯเปฯ วฏฺฏติ (ผ้าปิดฝีนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปิดฝีนั้นควรมีได้กี่ผืน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรมีหลายผืนเหมือนกับผ้าที่อธิษฐานแบบผ้าบริขารหรือไร

อธิบายว่า ผ้าปิดฝีนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ประโยคแทรกว่า ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ประกอบด้วย ย ศัพท์ที่แสดง *อนิยมะ* คือ ความไม่แน่นอน และ ต ศัพท์ที่แสดง *นิยมะ* คือ ความแน่นอน แต่อาจแต่งบาลีเป็นรูปสมาสว่า ยาวอาพาธํ หรือ ยาวอาพาธา ก็ได้ เพราะศัพท์ที่ประกอบกับ อา ศัพท์หรือ ยาว ศัพท์ที่เป็นไปในความหมายว่า *มริยาทะ* คือ เขตแดน และ *อภิวิธิ* คือ แผ่ไป ต้องประกอบด้วยทุติยาวิภัตติหรือปัญจมีวิภัตติแน่นอน ดังข้อความในคัมภีร์นิรุตติทีปนีว่า

มริยาทาภิวิธีสุ ปวตฺเตหิ อาสทฺท-ยาวสทฺเทหิ โยเคปิ ปญฺจมี ทุติยา จ.[๑]

“ลงปัญจมีและทุติยาวิภัตติแม้ในที่ประกอบด้วย อา ศัพท์และ ยาว ศัพท์ที่เป็นไปในมริยาทะและอภิวิธิ”

อรรถมริยาทะ :-

อาปพฺพตา เขตฺตํ ติฏฺฐติ.

---

[๑] นิรุตฺติ. สูตร ๓๑๗

อาปพฺพตํ เขตฺตํ ติฏฺฐติ. : นาตั้งอยู่จรดภูเขา

ยาวปพฺพตา เขตฺตํ ติฏฺฐติ.

ยาวปพฺพตํ เขตฺตํ ติฏฺฐติ. : นาตั้งอยู่จรดภูเขา

อรรถอภิวิธิ :-

อาพฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ.

อาพฺรหฺมโลกํ สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ. : เกียรติศักดิ์ฟุ้งขจรถึงพรหมโลก

ยาวพฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ.

ยาวพฺรหฺมโลกํ สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ. : เกียรติศักดิ์ฟุ้งขจรถึงพรหมโลก

ข้อความว่า "ผ้าปิดฝีนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น" คือ ภิกษุอาจอธิษฐานผ้าปิดฝีผืนแรกแบบไตรจีวรว่า อิมํ กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าปิดฝีนี้) แล้วอธิษฐานผ้าปิดฝีที่เหลือแบบผ้าบริขารว่า อิมํ จีวรํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าบริขารนี้) ก็ได้ หรือจะทำวิกัปปนาผ้าปิดฝีอีกผืนหนึ่งว่า อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ (ข้าพเจ้าทำวิกัปปนาผ้าจีวรนี้แก่ท่าน) ก็ได้

เอว ศัพท์ใน เอกาว (เอกา + เอว) ห้ามผ้าปิดฝี ๒ หรือ ๓ ผืนเป็นต้น

คำว่า ปมาณิกา (ประกอบด้วยขนาด) คือ มีขนาดยาว ๔ คืบ กว้าง ๒ คืบ ดังพระพุทธดำรัสในกัณฑุปฏิจฉาทิสิกขาบทว่า

กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทึ ปน ภิกฺขุนา การยมาเนน ปมาณิกา กาเรตพฺพา. ตตฺริทํ ปมาณํ ทีฆโส จตสฺโส วิทตฺถิโย สุคตวิทตฺถิยา, ติริยํ เทฺว วิทตฺถิโย. ตํ อติกฺกามยโต เฉทนกํ ปาจิตฺติยํ.[๑]

"ภิกษุผู้ทำผ้าปิดฝี ต้องทำให้ได้ขนาด ขนาดในข้อนั้น คือ ยาว ๔ คืบ กว้าง ๒ คืบ โดยคืบพระสุคต ทำให้เกินขนาดนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการตัด"

มุขปุญฺฉนโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ตํ ปน เอกมฺปิ พหูนิปิ มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติเยว. ปริกฺขารโจเฬ คณนา นตฺถิ. ยตฺตกํ อิจฺฉติ, ตตฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน ส่วนผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน ภิกษุปรารถนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๓๕๘/๓๖๑

คำว่า มุขปุญฺฉนโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว (ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าเช็ดหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดผ้าเช็ดหน้าอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในผ้าเช็ดหน้าอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน

คำว่า ตํ ปน ฯเปฯ วฏฺฏติเยว (ส่วนผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง) กล่าวไว้เพื่อระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
  - ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีกี่ผืน
  - ควรมีสองหรือสามผืนเท่านั้นหรือ
  - ควรมีผืนเดียวเท่านั้นหรือ
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรประกอบด้วยขนาดแน่นอนหรือไร

อธิบายว่า ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

คำว่า ปริกฺขาร ฯเปฯ นตฺถิ (ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานผ้าบริขารกี่ผืน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานผ้าบริขารเพียงผืนเดียวเหมือนกับผ้าปิดฝีหรือไร

อธิบายว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน

คำว่า ยตฺตกํ ฯเปฯ อธิฏฺฐาตพฺพเมว (ภิกษุปรารถนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน มีความหมายอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายข้อความนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้อธิบายข้อความนั้นว่า ภิกษุปรารถนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

ข้อความว่า "ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน" หมายความว่า เมื่อไตรจีวรของภิกษุบริบูรณ์

แล้ว และมีความต้องการผ้ากรองน้ำเป็นต้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการอธิษฐานเป็นผ้าบริขารด้วยการรวมเอาผ้าจำนวนมากมีถลกบาตรและผ้ากรองน้ำเป็นต้นไว้ โดยตรัสว่า

อนุชานามิ ภิกฺขเว ปริกฺขารโจฬกํ.[๑]

"ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าบริขาร"

ในประโยคว่า ยตฺตกํ อิจฺฉติ, ตตฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว คำว่า อิจฺฉติ ต้องเพิ่มบทที่ประกอบด้วย ตุํ ปัจจัยเข้ามาแปลร่วม และ ยตฺตกํ (วตฺถํ) ก็เป็นกรรมของบทที่ประกอบด้วย ตุํ ปัจจัยนั้น ไม่ใช่กรรมของ อิจฺฉติ เพราะ อิสุ ธาตุเป็นธาตุมองหาสัมปทานแน่นอน ฉะนั้น จึงต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ว่า อธิฏฺฐาตพฺพํ เป็น "อธิฏฺฐาตุํ" (เพื่ออธิษฐาน) พึงทราบนัยนี้ในประโยคที่ประกอบด้วย อิจฺฉติ ทั้งหมด

ธาตุที่มีความหมายว่า ปรารถนา เช่น

อิสุ อิจฺฉากนฺตีสุ	:	อิสุ ธาตุในความหมายว่า ปรารถนา, ใคร่
กมุ กนฺติมฺหิ	:	กมุ ธาตุในความหมายว่า ใคร่
กขิ หรือ กงฺขิ อิจฺฉสํสเย	:	กขิ หรือ กงฺขิ ธาตุในความหมายว่า ปรารถนา, สงสัย

ธาตุเหล่านี้ชื่อว่า *สัมปทานาเปกขธาตุ* คือ ธาตุที่มองหาสัมปทาน คล้ายกับ มุจ ธาตุเป็นต้นที่มีความหมายว่า พ้น อันชื่อว่า *อปาทานาเปกขธาตุ* คือ ธาตุที่มองหาอปาทาน

มีตัวอย่างของสัมปทานาเปกขธาตุ เช่น

อิจฺฉามหํ ภิกฺขเว อฑฺฒมาสํ ปฏิสลฺลียิตุํ.[๒]

"ภิกษุทั้งหลาย เราปรารถนาจะหลีกเร้นตลอดกึ่งเดือน"

จะเห็นได้ว่า คำว่า ปฏิสลฺลียิตุํ เป็นบทสัมปทานที่สัมพันธ์กับ อิสุ ธาตุใน อิจฺฉามิ นอกจากนั้น แม้จะไม่มีบทสัมปทานโดยตรง ก็ต้องเพิ่มบทสัมปทานเข้ามาแปลร่วมกับกริยาคุมพากย์ โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยคหลังเป็นบทสัมปทานที่ลง ตุํ ปัจจัยหรือมี ตฺถํ อาเทศอยู่ท้าย เช่น

สเจ อิจฺฉนฺติ, ทานปตีนมฺปิ สนฺตกํ คณฺหนฺติ.[๓]

"ถ้าภิกษุทั้งหลายต้องการ[จะถือเอา] ย่อมถือเอาสิ่งของแม้แห่งเจ้าของทานทั้งหลาย"

คำว่า อิจฺฉนฺติ ในประโยคนี้ต้องแปลร่วมกับบทสัมปทานว่า "คณฺหิตุํ" ที่เปลี่ยนมาจากกริยา-คุมพากย์ในประโยคหลังว่า คณฺหนฺติ

---

[๑] วิ.ม. ๕/๓๕๗/๑๖๖ [๒] วิ.มหา. ๑/๑๖๒/๙๓ [๓] วิ.มหา.อ. ๑/๒๗๑

พุทฺธานํ ปน ปริจฺเฉโท นตฺถิ, ยาว อิจฺฉนฺติ, ตาว สรนฺติ.[๑]

"แต่ขอบเขตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายหามีไม่ พระองค์ทรงประสงค์[จะระลึก]เพียงใด ย่อมระลึกได้เพียงนั้น"

คำว่า อิจฺฉนฺติ ในประโยคนี้ต้องแปลร่วมกับบทสัมปทานว่า "สริตุํ" ที่เปลี่ยนมาจากกริยาคุมพากย์ในประโยคหลังว่า "สรนฺติ"

ปุจฺฉ มหาราช, ยทากงฺขสิ.[๒]

"มหาบพิตร ถ้าพระองค์ทรงประสงค์[จะถาม] เชิญถามเถิด"

คำว่า อากงฺขสิ ในประโยคนี้ต้องแปลร่วมกับบทสัมปทานว่า "ปุจฺฉิตุํ" ที่เปลี่ยนมาจากกริยาคุมพากย์ในประโยคหน้าว่า "ปุจฺฉ"

ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมปมาณํ "ปริกฺขารโจฬนฺ"ติ อธิฏฺฐาตพฺพเมว, พหูนิปิ เอกโต กตฺวา "อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามี"ติอาทินา นเยน อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติเยว.

ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว ภิกษุจะอธิษฐานแม้ผ้าหลายผืนรวมกันไว้ ตามนัยเป็นต้นว่า อิมินา จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ควรอยู่

คำว่า ถวิกาปิ ฯเปฯ อธิฏฺฐาตพฺพเมว (ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวไว้ในประโยคหน้าว่า ภิกษุปรารถนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี มีขนาดเท่าใด จึงจะอธิษฐานได้ และภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี แม้ไม่มีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ก็ควรอธิษฐานได้มิใช่หรือ และภิกษุควรอธิษฐานแบบไตรจีวรหรือไร

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๑๖๐

[๒] ที.สี. ๙/๑๖๒/๕๑

- ท่านควรกล่าวถึงข้อวินิจฉัยในเรื่องนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ ถวิกาปิ ฯเปฯ อธิฏฺฐาตพฺพเมว จึงกล่าวว่า อธิบายว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว ถ้ามีขนาดต่ำกว่าผ้าที่ควรแก่วิกัปปนา ก็ไม่ต้องอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร

คำว่า พหูนิปิ ฯเปฯ วฏฺฏติเยว (ภิกษุจะอธิษฐานผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร ควรอยู่) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาอธิษฐานผ้าบริขาร ภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรอธิษฐานทีละผืนหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุจะอธิษฐานผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า อิมินา จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ควรอยู่

คำว่า ถวิกา (ถลกบาตร) คือ ผ้าที่ใช้หุ้มบาตรในขณะออกบิณฑบาตหรือออกเดินทางออกนอกวัด

คำว่า ปริสฺสาวนํ (ผ้ากรองน้ำ) ไม่ใช่ธรมกรก แต่เป็นผ้าขนาดเล็กเท่ากับผ้าเช็ดมือ ใช้สำหรับกรองน้ำ

อาทิ ศัพท์ในคำว่า อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามี”ติอาทินา ละข้อความที่เป็นการอธิษฐานลับหลัง (ปรัมมุขะ) โดยประกอบใช้ เอต ศัพท์แทน อิม ศัพท์ว่า เอตานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านั้นให้เป็นผ้าบริขาร)

คำว่า ปจฺฉิมปมาณํ (เมื่อมีขนาดต่ำสุด) ลงปฐมาวิภัตติในอรรถลักขณะ อีกอย่างหนึ่ง ให้เพิ่มปาฐเสสะว่า สมานํ เข้ามาแปลร่วม โดยบทว่า สมานํ นี้ลง มาน ปัจจัยในอรรถลักขณะ นิสสัยพม่าแปลว่า “เมื่อเป็นอยู่”

ในประโยคว่า

พหูนิปิ เอกโต กตฺวา “อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามี”ติอาทินา นเยน อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติเยว.

“ภิกษุจะอธิษฐานแม้ผ้าหลายผืนรวมกันไว้ ตามนัยเป็นต้นว่า อิมินา จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ควรอยู่”

คำว่า อธิฏฺฐาตุํ เป็นประธานของ วฏฺฏติ จึงแปลสั้นๆ ว่า “การอธิษฐานย่อมควรทีเดียว” การลง ตุํ ปัจจัยในภาวสาธนะเช่นนี้สอดคล้องกับมติของโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๖๑)

ที่กล่าวว่า ตุํ, ตุน, ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัย ลงในภาวสาธนะ โดยตั้งสูตรว่า ตุํตาเยตเว ภาเว ภวิสฺสติ กฺริยายํ ตทตฺถายํ (เมื่อกิริยาที่มีประโยชน์คือกิริยานั้นถูกรู้อยู่ ลง ตุํ, ตาเย และ ตเว ในภาวสาธนะท้ายศัพท์ที่เป็นไปในอนาคตกาล)

ปิ ศัพท์ใน ๒ คำว่า ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ (ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี) ทำหน้าที่ *อัญญมัญญสมุจจยะ* คือ รวบรวมซึ่งกันและกัน ใช้เหมือน จ ศัพท์ ดังนั้น อาจแต่งบาลีเป็นรูปว่า ถวิกา จ ปริสฺสาวนญฺจ หรือ ถวิกา ปริสฺสาวนญฺจ ก็ได้

ปิ ศัพท์ในคำว่า พหูนิปิ (แม้ผ้าหลายผืน) ทำหน้าที่ *สัมภาวนาโชตกะ* คือ แสดงการชมเชยด้วยการแสดงความมีมากหรือความประเสริฐ ซึ่งในที่นี้กล่าวชมเชยการมีผ้าจำนวนมาก อีกทั้งยังรวบรวมอรรถ *ครหา* คือ การตำหนิไว้โดยอ้อมอีกด้วย โดยกล่าวตำหนิว่า จะป่วยกล่าวไปไยในผ้าถลกบาตรหรือผ้ากรองน้ำเพียงผืนเดียว ย่อมจะอธิษฐานเป็นผ้าบริขารได้แน่นอน

การที่นิบาตที่ทำหน้าที่สัมภาวนาโชตกะรวบรวมอรรถครหาโดยอ้อม และการที่นิบาตที่ทำหน้าที่ครหาโชตกะรวบรวมอรรถสัมภาวนาโดยอ้อม ถือว่าเป็นธรรมเนียมโดยทั่วไปของภาษาบาลี ดังข้อความในคัมภีร์บะยาจีนิยาม (นิยามพระใหญ่ ข้อ ๑๔๓-๔๔) ว่า

"ปิ ศัพท์ที่อยู่ท้ายศัพท์แสดงความน้อยหรือทราม ทำหน้าที่ครหา รวบรวมสัมภาวนา

ปิ ศัพท์ที่อยู่ท้ายศัพท์แสดงความมากหรือประเสริฐ ทำหน้าที่สัมภาวนา รวบรวมครหา"

แม้คัมภีร์รัตถนิยามวิสัชชนา (ข้อ ๒๙๓-๙๔) ก็กล่าวถึงข้อความข้างต้นไว้เช่นเดียวกัน แม้ท่านจะระบุเฉพาะ ปิ ศัพท์ ก็หมายรวมถึง อปิ ศัพท์อีกด้วย เพราะทั้งสองศัพท์ใช้แทนกันได้

- ตัวอย่าง　ปิ หรือ อปิ มีอรรถครหา รวบรวมสัมภาวนา

สตฺตูปกาโร ปน อาสยปโยควเสน ทุวิโธ. ตตฺถ เทวทตฺตาทีสุ วิโรธิสตฺเตสุปิ นิจฺจํ หิตชฺฌาสยตา, อปริปากคตินฺทฺริยานํ อินฺทฺริยปริปากกาลาคมนญฺจ อาสโย นาม.[๑]

"การอนุเคราะห์เหล่าสัตว์มี ๒ อย่าง คือ

๑. อาสยสัมปทา　　(ความถึงพร้อมด้วยอัธยาศัย)

๒. ปโยคสัมปทา　　(ความถึงพร้อมด้วยความเพียร)

ในสัมปทาทั้ง ๒ นั้น ความมีอัธยาศัยเกื้อกูลเสมอแม้ในเหล่าสัตว์ผู้ประทุษร้ายมีพระเทวทัตเป็นต้น และรอเวลาที่อินทรีย์แก่กล้าของผู้ที่มีอินทรีย์ยังไม่แก่กล้า ชื่อว่า อาสยสัมปทา"

---

[๑] สงฺคห.ฏีกา หน้า ๑๖๓

ปิ ศัพท์ใน วิโรธิสตฺเตสุปิ (แม้ในเหล่าสัตว์ผู้ประทุษร้าย) ทำหน้าที่ครหา เพราะอยู่ท้ายบทแสดงความทราม และรวบรวมสัมภาวนาคือจะป่วยไปไยในในเหล่าสัตว์ผู้ไม่ประทุษร้าย ดังข้อความว่า

สมฺภาวนตฺโถ วา วิโรธิสตฺเตสุปิ นิจฺจํ หิตชฺฌาสยตา โหติ, โก ปน วาโท อวิโรธิสตฺเตสูติ อตฺโถ.[๑]

“อีกอย่างหนึ่ง ปิ ศัพท์มีอรรถ[รวบรวม]สัมภาวนา หมายความว่า ความมีอัธยาศัยเกื้อกูลเสมอย่อมมีได้แม้ในเหล่าสัตว์ผู้ประทุษร้าย จะป่วยไปไยในเหล่าสัตว์ผู้ไม่ประทุษร้าย”

โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปิ, ปาราชิโก โหติ อสํวาโส.[๒]

“ภิกษุใดเป็นผู้เข้าถึงสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่ลาสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้เสพเมถุนธรรมแม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียเป็นอย่างต่ำ ภิกษุนั้นต้องปาราชิก หาสังวาสมิได้”

อปิ ศัพท์ใน ติรจฺฉานคตายปิ (แม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย) ทำหน้าที่ครหา เพราะอยู่ท้ายบทที่แสดงความทราม และรวบรวมสัมภาวนา คือ จะป่วยไปไยในหญิงมนุษย์ ดังข้อความว่า

อปิสทฺโท ครหตฺโถ. เอเตน ติรจฺฉานคตายปิ ปาราชิโก ตาว โหติ, ปเคว มนุสฺสิตฺถิยา ปนาติ ทสฺเสติ.[๓]

“อปิ ศัพท์มีอรรถครหา พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ด้วย อปิ ศัพท์นั้นว่า ภิกษุเป็นปาราชิกก่อนแม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย จะป่วยกล่าวไปไยในหญิงมนุษย์”

- ตัวอย่าง ปิ หรือ อปิ มีอรรถสัมภาวนา รวบรวมครหา

โย กปฺปโกฏีหิปิ อปฺปเมยฺยํ
กาลํ กโรนฺโต อติทุกฺกรานิ
เขทํ คโต โลกหิตาย นาโถ
นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺส.[๔]

“ข้าพเจ้าขอนมัสการพระนาถะผู้ทรงพระมหากรุณา พระองค์ผู้ทรงกระทำกรรมที่ทำได้ยากยิ่งตลอดกาลนับประมาณมิได้แม้ด้วยหลายโกฏิกัป ทรงถึงความยากลำบาก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก”

---

[๑] มณิสาร.ฏีกา ๑/๘๖ [๒] วิ.มหา. ๑/๔๔/๓๐ [๓] ปาติ.วณฺณนา หน้า ๗๐ [๔] วิ.มหา.อ. ๑/๑

อปิ ศัพท์ใน กปฺปโกฏีหิปิ (แม้ด้วยหลายโกฏิกัป) ทำหน้าที่สัมภาวนา เพราะอยู่ท้ายบทที่แสดงความมาก และรวบรวมครหา คือ จะป่วยไปไยในจำนวนปีที่นับได้ ดังข้อความว่า

อปิสทฺโท กปฺปโกฏิวเสนปิ ตาว ปเมตุํ น สกฺกา, ปเคว วสฺสคณนายาติ ทสฺเสติ.[1]

"อปิ ศัพท์ แสดงว่า ใครๆ ไม่อาจนับ แม้โดยเนื่องด้วยโกฏิกัปก่อน จะป่วยกล่าวไปไยในจำนวนปี"

เย ปน กปฺปิยการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิทฺทิสติ, เต สตกฺขตฺตุมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติ.[2]

"ส่วนทายกไปเองแล้วแสดงกัปปิยการกใด การทวงกัปปิยการกเหล่านั้นถึงร้อยครั้งควรอยู่"

ปิ ศัพท์ในคำว่า สตกฺขตฺตุมฺปิ (แม้ร้อยครั้ง) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องจำนวนร้อยครั้งว่าภิกษุสามารถทวงได้ถึงร้อยครั้ง และรวบรวมครหาคือตำหนิว่า จะป่วยกล่าวไปไยในการทวงครั้งเดียว

มญฺจภิสิ ปีจภิสิ พิพฺโพหนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรเณ จ อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิเยว.

แต่ในบริขารเหล่านี้ คือ ฟูกเตียง ฟูกตั่ง หมอน ผ้าห่ม ผ้าโกเชาว์ (พรม) และในผ้าปูนอนที่ถวายไว้เพื่อเป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะ ไม่มีกิจที่จะต้องอธิษฐานแน่นอน

ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้นแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริขารมีฟูกเตียงเป็นต้น

ปน ศัพท์ใน เอเตสุ ปน ทำหน้าที่ *ปักขันตรโชตกะ* คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริขารมีฟูกเตียงเป็นต้น นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้นที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน

คำว่า มญฺจภิสิ (ฟูกเตียง) คือ ที่รองนอนซึ่งใส่ผ้า กาบมะพร้าว หรือใบมะขามเป็นต้นแล้วเย็บเป็นฟูก

ฟูกเตียงเป็นต้น ๕ อย่าง แม้จะเป็นของส่วนตัว (ปุคคลิกะ) ก็เป็นบริขารของเสนาสนะ จึงไม่ต้องอธิษฐาน ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

---

[1] สารตฺถ.ฏีกา ๑/๘-๙

[2] กงฺขา. หน้า ๒๐๓

ภิสิพิมฺโพหนปาวารโกชวานมฺปิ เสนาสนปริกฺขารโตเยว อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถีติ เวทิตพฺพํ.[๑]

“พึงทราบว่า กิจที่จะต้องอธิษฐานไม่มี เพราะแม้ฟูก หมอน ผ้าห่ม และผ้าโกเชาว์ก็เป็นบริขารของเสนาสนะทีเดียว”

ถ้าผ้าปูนอนเป็นของใช้ส่วนตัวของภิกษุต้องอธิษฐาน เพราะนับเข้าในผ้า ๙ ผืน ส่วนผ้าห่มเป็นเพียงผ้าคลุมในขณะนอน จึงไม่ต้องอธิษฐาน แต่ถ้าผ้าปูนอนเป็นของสงฆ์ ก็ไม่ต้องอธิษฐานเช่นกัน เพราะถือว่าไม่ใช่ของส่วนตัว เป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะเท่านั้น

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๑) แสดงความเห็นของบางคนว่า

“บางคนกล่าวว่า ผ้าปูนอนที่ใช้ปูบนเตียงหรือตั่งอย่างเดียวโดยไม่นุ่งห่ม แม้เป็นของส่วนตัวก็ไม่ต้องอธิษฐาน”

แล้วกล่าวคัดค้านว่า

“ความเห็นนั้นไม่สมควรเพราะท่านระบุถึงผ้าปูนอนไว้โดยตรงในคำว่า เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺน- (ที่ถวายไว้เพื่อเป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะ)”

คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๕๔) อธิบายเพิ่มเติมว่า

“ผ้าห่มที่ได้ในสนามรบ ผ้าห่มของทหาร ผ้าปูโต๊ะ ธรมกรกที่ได้ขนาดพอจะทำวิกัปปนาได้ ผ้าห่มที่ใช้ปูเตียง และผ้าโสร่งหรือผ้าถุงของคนตายที่ญาตินำมาถวายไว้ ต้องอธิษฐาน ส่วนผ้าเช็ดมือไม่ต้องอธิษฐานเพราะไม่ได้ขนาดทำวิกัปปนา มุ้งไม่ต้องอธิษฐานเพราะใช้นุ่งห่มไม่ได้ เป็นเพียงบริขารของเสนาสนะเท่านั้น”

ประโยคข้างต้น คือ

มญฺจภิสิ ปีฐภิสิ พิมฺโพหนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรเณ จ อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิเยว.

แม้จะยาวพอสมควร แต่ที่จริงมีใจความอยู่เพียงคำว่า

เอเตสุ ทินฺนปจฺจตฺถรเณ จ อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิ.

และถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่า มีเพียงวิภัตติ ๒ ศัพท์เท่านั้นในใจความนี้ คือ สัตตมีวิภัตติ และปฐมาวิภัตติ ถ้าหากเราจับใจความของบทในพากย์ได้เช่นนี้ ก็จะทำให้แปลบาลีได้ง่าย เพราะใจความของบทนั้นมักมีเพียง ๒ หรือ ๓ วิภัตติเป็นส่วนใหญ่

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๑

การอธิษฐานขาดด้วยเหตุ ๘ อย่าง

สพฺพญฺจ ปเนตํ วุตฺตปฺปกาเรน อธิฏฺฐิตจีวรํ อญฺญสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน, วิสฺสาสคฺคาเหน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺธรเณนาติ อิเมหิ อฏฺฐหิ การเณหิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

อนึ่ง จีวรที่อธิษฐานแล้วตามลักษณะดังกล่าวทั้งหมดนี้ ย่อมสละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างเหล่านี้ คือ

๑. การให้แก่บุคคลอื่น
๒. การแย่งชิงเอา
๓. การถือเอาโดยวิสาสะ
๔. การสึก
๕. การลาสิกขา
๖. การตาย
๗. การเปลี่ยนเพศ
๘. การถอน

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจีวรด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้นด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- จีวรที่อธิษฐานแล้วนั้นย่อมสละอธิษฐานได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจีวร แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน ก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สพฺพญฺจ ปเนตํ วุตฺตปฺปกาเรน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐานด้วยประโยคนี้

ในฎีกาใหม่กล่าวถึงปุจฉาตามวิธีฐปนาติกะข้างต้นว่า

อธิฏฺฐิตญฺจ ปเนตํ จีวรํ ปริภุญฺชโต กถํ อธิฏฺฐานํ วิชหตีติ อาห "สพฺพญฺจ ปเนตนฺ"ติอาทิ.[1]

---

[1] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๑

“ท่านกล่าวว่า สพฺพญฺจ ปเนตํ เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า แต่จีวรที่อธิษฐานแล้วทีเดียวนั้นย่อมสละอธิษฐานแก่ภิกษุผู้ใช้สอยอย่างไร”

โดยทั่วไป นิบาต คือ จ, ปน ที่ประกอบร่วมกัน มักใช้ในความหมาย คือ

- จ ศัพท์ทำหน้าที่ วากยารัมภโชตกะ คือ แสดงการกล่าวต่อจากประโยคหน้า

- ปน ศัพท์เป็น วจนาลังการ คือ ประดับคำ ไม่มีความหมายใดๆ

แต่กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๓๖) และ คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๕๔) กล่าวว่าในพากย์นี้

- ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตรโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การขาดอธิษฐานอื่นจากการอธิษฐานที่กล่าวมาแล้ว

- จ ศัพท์ทำหน้าที่อวธารณะ แปลท้าย สพฺพํ เป็นรูปว่า สพฺพญฺจ (ทั้งหมดทีเดียว) ตามนัยนี้ประโยคก่อนมีคำแปลได้ว่า “แต่จีวรที่อธิษฐานแล้วโดยประการดังกล่าวทั้งหมดนี้ทีเดียว ฯลฯ”

คำว่า อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน (การแย่งชิงเอา) คือ ถูกโจรเป็นต้นแย่งชิงไป

โดยทั่วไปคำว่า หีนายาวตฺตน (การเวียนมาสู่เพศอันทราม, การสึก) มีความหมายเหมือนสิกฺขาปจฺจกฺขาน (การลาสิกขา) แต่ในที่นี้มีความหมายต่างกัน ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๑) อธิบายไว้ ๓ นัย คือ

๑. ความเห็นของท่านผู้แต่ง

การสึกโดยไม่ลาสิกขา หมายความว่า ภิกษุที่มีศีลครบบริบูรณ์ ไม่ได้ลาสิกขา แต่ไปนุ่งห่มผ้าขาวโดยคิดว่า เราจักเป็นคฤหัสถ์ผู้ยังมีศีลของภิกษุอยู่

๒. ความเห็นของบางคน

การนุ่งห่มผ้าขาวหรือการสละผ้ากาสาวะของผู้ต้องอันติมวัตถุ

๓. ความเห็นของอาจารย์บางท่าน

การสึกของภิกษุณีที่ไม่จำเป็นต้องลาสิกขา หมายความว่า เป็นการสละอธิษฐานของภิกษุณี เพราะเมื่อภิกษุณีสึกเป็นฆราวาสด้วยการนุ่งห่มผ้าของฆราวาส แม้จะไม่กล่าวคำลาสิกขา ก็ขาดจากความเป็นภิกษุณี แต่ภิกษุแม้จะสึกไป ถ้ายังไม่ได้กล่าวคำลาสิกขา เขาก็ยังเป็นภิกษุทีเดียว จึงยังไม่สละอธิษฐาน

ความเห็นของบางคนที่อ้างไว้ในฎีกาใหม่นั้น พบในสารัตถทีปนีและคัมภีร์คัณฐิบททั้งสามฉบับและว่า

“หีนายาวตฺตเนนาติ ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส คิหิภาวูปคมเนนา”ติ ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ วุตฺตํ, ตํ

สุวุตฺตํ. น หิ ปาราชิกํ อนาปนฺนสฺส สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย “วิพฺภมิสฺสามี”ติ คิหิลิงฺคคฺคหณมตฺเตน ภิกฺขุภาโว วินสฺสติ.[๑]

“ในคัมภีร์คัณฐิบททั้ง ๓ ฉบับกล่าวว่า ‘คำว่า หีนายาวตฺตเนน (การเวียนมาสู่เพศอันทราม, การสึก) หมายความว่า ด้วยการเข้าถึงความเป็นคฤหัสถ์ของผู้ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว’ คำนั้นกล่าวไว้ดีแล้ว เพราะภาวะแห่งภิกษุของผู้ยังไม่ต้องอาบัติปาราชิกย่อมไม่วิบัติไปด้วยการไม่บอกลาสิกขาแล้วเพียงถือเอาเพศคฤหัสถ์โดยดำริว่าเราจักสึก”

วิมติวิโนทนี (เล่ม ๑ หน้า ๒๐๑) กล่าวคัดค้านความเห็นของฎีกาใหม่ที่กล่าวว่า

“การไม่บอกลาสิกขาแล้วถือเอาเพศคฤหัสถ์โดยคิดว่า เราจักเป็นคฤหัสถ์ของปกตัตตะภิกษุ เป็นหีนายาวัตตนะ”

โดยให้เหตุผลว่า

“ความเห็นนั้นไม่สมควร เพราะยังไม่สละภาวะของภิกษุด้วยการกระทำเพียงเท่านั้น”

อีกทั้งสนับสนุนความเห็นของสารัตถทีปนีที่กล่าวว่า

“การสละปฏิญญาของภิกษุแล้วเข้าถึงภาวะของเพศคฤหัสถ์ของผู้ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว เป็นหีนายาวัตตนะ”

คัมภีร์ดังกล่าวนั้นยังไม่คัดค้านความเห็นของอาจารย์บางท่านที่กล่าวไว้ในฎีกาใหม่นั้นโดยให้เหตุผลว่า

“การถือเอาเพศคฤหัสถ์ด้วยความต้องการจะสึกของภิกษุณีทั้งหลายเป็นหีนายาวัตตนะเช่นกัน เพราะภิกษุณีเหล่านั้นไม่มีการลาสิกขา” (คือ ภิกษุณีที่ต้องการจะลาสิกขา ก็นุ่งห่มผ้าฆราวาสได้เลย ถือว่าต้องอาบัติปาราชิกของภิกษุณี จึงบวชซ้ำอีกไม่ได้)

ข้อความในวิมติวิโนทนีที่กล่าวมานี้ ทำให้สันนิษฐานว่า ท่านผู้แต่งวิมติวิโนทนีมีชีวิตอยู่หลังท่านผู้แต่งกังขาฎีกาใหม่ที่เป็นศิษย์ของท่านผู้แต่งสารัตถทีปนี จึงสามารถกล่าวแย้งความเห็นของฎีกาใหม่นั้นได้ นอกจากนั้น คำว่า อปเร (อาจารย์บางท่าน) ที่พบในฎีกาใหม่ และคำว่า เอเก (อาจารย์บางท่าน) ที่พบในวิมติวิโนทนี กล่าวถึงบุคคลคนเดียวกัน การประกอบใช้ อปเร, อญฺเญ หรือ เอเก มักใช้เพื่อแสดงความเห็นอื่นจากความเห็นของท่านผู้แต่ง แต่เป็นความเห็นที่ท่านยอมรับเช่นเดียวกัน ข้อนี้ต่างกับการใช้คำว่า เกจิ (บางคน) ที่นิยมระบุถึงความเห็นที่ท่านผู้แต่งไม่ยอมรับ

---

[๑] สารตฺถ.ฎีกา ๒/๑๒๕

อนึ่ง ฎีกาใหม่ของขุททสิกขากล่าวแย้งความเห็นของวิมติวิโนทนี โดยอ้างอิงข้อความจากสารัตถทีปนีว่า

“พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสระบุไว้แก่ภิกษุณีโดยเฉพาะว่า หีนายาวตฺตเนน (การเวียนมาสู่เพศอันทราม, การสึก) แต่คำนี้เป็นคำสามัญทั่วไปที่เกี่ยวกับภิกษุอีกด้วย ไม่ใช่เกี่ยวกับภิกษุณีเท่านั้น ที่จริงแล้ว การสละอธิษฐานเพราะการเข้าถึงภาวะของคฤหัสถ์ไม่ควรกล่าวแก่ภิกษุณีโดยเฉพาะ เนื่องด้วยภิกษุณีนั้นไม่ใช่สมณะหญิงด้วยการสึกทีเดียว”

คำว่า สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน (การลาสิกขา) คือ การลาสิกขาของภิกษุผู้อยู่ในสมณเพศ เพราะภิกษุผู้อยู่ในสมณเพศแล้วลาสิกขา จีวรที่ติดกายของภิกษุนั้นย่อมสละอธิษฐาน

คำว่า กาลงฺกิริยา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กรณํ กิริยา (กร ธาตุ = กระทำ + ณฺย ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- กาลํ กิริยา กาลงฺกิริยา (อลุตตสมาส)

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวถึงรูปว่า กาลกิริยา โดยเป็นสมาสที่ลบวิภัตติของบทหน้าตามปกติ นอกจากนั้น กาล ศัพท์ในบทนี้แปลว่า “ความพินาศ” ดังนั้น คำว่า กาลกิริยา หรือ กาลงฺกิริยา จึงแปลตามศัพท์ว่า “การกระทำความพินาศ” ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า

มรณํ กาลกิริยา ปลโย มจฺจุ อจฺจโย
นิธโน นิตฺถิยํ นาโส กาโลนฺโต จวนํ ภเว.[๑]

“ความตาย ๕ ศัพท์ = มรณ, กาลกิริยา, ปลย, มจฺจุ และ อจฺจย
ความพินาศ ๔ ศัพท์ = นิธน (ไม่ใช่อิตถีลิงค์), นาส, กาล, อนฺต และ จวน”

คำว่า ลิงฺคปริวตฺตเนน (การเปลี่ยนเพศ) คือ การเปลี่ยนเพศชายหรือเพศหญิง หมายความว่า การปรากฏของเพศหญิงในเพศชาย และ การปรากฏของเพศชายในเพศหญิง

คัมภีร์ขุททสิกขากล่าวสรุปความเกี่ยวกับการสละอธิษฐานว่า

อจฺเฉทวิสฺสชฺชนคาหวิพฺภมา
ปจฺจุทฺธโร มารณลิงฺคสิกฺขา
สพฺเพสฺวธิฏฺฐานวิโยคการณา
วินิวิทฺธฉิทฺทญฺจ ติจีวรสฺส.[๒]

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๔๐๔

[๒] ขุทฺท. คาถา ๕๔

"การแย่งชิง การสละ การถือวิสาสะ การสึก การถอน การตาย การเปลี่ยนเพศ และการลาสิกขา เป็นเหตุแห่งการสละอธิษฐานในจีวรทั้งหมด และรูทะลุของไตรจีวรก็เป็นเหตุแห่งการสละอธิษฐาน"

ประโยคว่า

สพฺพญฺจ ปเนตํ วุตฺตปฺปการเรน อธิฏฺฐิตจีวรํ อญฺญสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน, วิสฺสาสคฺคาเหน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺธรเณนาติ อิเมหิ อฏฺฐหิ การเณหิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ดูเหมือนจะยาว แต่ที่จริงมีใจความอยู่เพียงคำว่า

สพฺพญฺจ ปเนตํ อธิฏฺฐิตจีวรํ อฏฺฐหิ การเณหิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

"อนึ่ง จีวรที่อธิษฐานแล้วทั้งหมดนี้ ย่อมสละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่าง"

จะเห็นได้ว่า วิภัตติที่ใช้ในประโยคนี้มีเพียง ๓ หมวด คือ ปฐมาวิภัตติ ตติยาวิภัตติ และทุติยาวิภัตติเท่านั้น ส่วน วิชหติ เป็นกริยาคุมพากย์ ถ้าเราสามารถจับใจความของบทในพากย์ได้ ก็จะทำให้เข้าใจความหมายได้ดีขึ้น และแปลได้ถูกต้องมากขึ้น

นอกจากนั้น บทที่อยู่ภายในพากย์ที่ประกอบด้วย อิติ ศัพท์ว่า

อญฺญสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน, วิสฺสาสคฺคาเหน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺธรเณน.

มีวิธีแต่งบาลีอีก ๓ ลักษณะ คือ

๑. ประกอบ จ ศัพท์ไว้ในบทสุดท้ายเป็นรูปว่า

อญฺญสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน, วิสฺสาสคฺคาเหน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺธรเณน จ (เมื่อประกอบกับ อิติ เป็น ปจฺจุทฺธรเณน จาติ)

๒. ประกอบใช้เป็นบทที่ลงปฐมาวิภัตติเป็นรูปว่า

อญฺญสฺส ทานํ, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณํ, วิสฺสาสคฺคาโห, หีนายาวตฺตนํ, สิกฺขาปจฺจกฺขานํ, กาลงฺกิริยา, ลิงฺคปริวตฺตนํ, ปจฺจุทฺธรณํ (เมื่อประกอบกับ อิติ มีรูปว่า ปจฺจุทฺธรณนฺติ)

๓. ประกอบใช้เป็นบทที่ลงปฐมาวิภัตติและ จ ศัพท์เป็นรูปว่า

อญฺญสฺส ทานํ, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณํ, วิสฺสาสคฺคาโห, หีนายาวตฺตนํ, สิกฺขาปจฺจกฺขานํ, กาลงฺกิริยา, ลิงฺคปริวตฺตนํ, ปจฺจุทฺธรณํ จ (เมื่อประกอบกับ อิติ ก็มีรูปว่า ปจฺจุทฺธรณํ จาติ)

อนึ่ง แม้ท่านจะไม่ประกอบ จ ศัพท์ไว้โดยตรง ในเวลาแปลก็จำเป็นต้องเพิ่ม จ ศัพท์เข้ามาแปลร่วมด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงอรรถสมุจจยะตามปาฐเสสนัย คือ นัยที่เพิ่มบทเข้ามา ดังฎีกาใหม่ของขุททสิกขากล่าวว่า

ตตฺถ อวุตฺเตปิ อวสฺสํ วตฺตพฺพตาย สพฺพตฺถ จสทฺโท อชฺฌาหริตพฺโพ.[๑]

“แม้ท่านจะไม่กล่าว จ ศัพท์ไว้ในคาถานั้น ก็ควรนำ จ ศัพท์เข้ามาในบททั้งหมด เพราะเป็นศัพท์ที่จะต้องกล่าวแน่นอน”

ประโยคข้างต้น ท่านผู้แต่งไม่เขียนเป็นรูปว่า ตตฺถ อวุตฺเต จสทฺเทปิ หรือ ตตฺถ จสทฺเทปิ อวุตฺเต (แม้ท่านจะไม่กล่าว จ ศัพท์ไว้ในคาถานั้น) โดยระบุลักขณวันตกัตตาว่า จสทฺเท ก็เพราะว่าการเขียนระบุว่า จสทฺเท ถือว่าผิดหลักภาษา เนื่องด้วยเนื้อความอย่างเดียวกันจะกล่าวด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ในประโยคเดียวกันไม่ได้ ท่านจึงให้เพิ่มเข้ามาเป็นปาฐเสสะ หรือใช้สรรพนามเข้ามาแทนเป็นรูปว่า ตตฺถ ตสฺมึ อวุตฺเตปิ ก็ได้ แต่การประกอบใช้ ตสฺมึ ในที่นี้ยิ่งทำให้เข้าใจยากขึ้น ท่านจึงละไว้ในฐานะที่เข้าใจกันได้ โดยให้เปลี่ยน จสทฺโท เป็น จสทฺเท เข้ามาแปลร่วมกับ อวุตฺเต

ตัวอย่างในเรื่องนี้ เช่น ประโยคว่า ปุริโส คามํ คนฺตฺวา คาเม วสติ (บุรุษไปสู่หมู่บ้านแล้วอยู่ในหมู่บ้าน) คำว่า คาเม ถือว่าผิดหลักภาษา เพราะซ้ำกับ คามํ ที่เคยกล่าวมาแล้ว จึงต้องกล่าวถึง คาเม โดยประกอบใช้สรรพนามแทนเป็นรูปว่า ปุริโส คามํ คนฺตฺวา ตสฺมึ วสติ (บุรุษไปสู่หมู่บ้านแล้วอยู่ในหมู่บ้านนั้น) นี้คือเหตุผลที่ประกอบใช้สรรพนามในพากย์เพื่อให้ไม่กล่าวถึงเนื้อความอย่างเดียวด้วยบท ๒ บท

ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐงฺคุลินขปิฏฺฐิปฺปมาเณน ฉิทฺเทนาปิ วิชหติ, ตญฺจ โข วินิพฺเพเธเนว. สเจ หิ ฉิทฺทสฺส อพฺภนฺตเร เอกตนฺตุปิ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว.

แต่ไตรจีวรย่อมสละ[อธิษฐาน]เพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย และไตรจีวรนั้นสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

คำว่า ติจีวรํ ฯเปฯ วิชหติ (แต่ไตรจีวรย่อมสละอธิษฐานไปเพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

---

[๑] ขุทฺท.อภินวฏีกา คำอธิบายคาถา ๓๒-๓๓

- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วเท่านั้นหรือ

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะอะไรได้อีกเล่า

อธิบายว่า ไตรจีวรย่อมสละอธิษฐานไปเพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย (นำ อปิ ศัพท์ใน ฉิทฺเทนาปิ มาเป็นปุจฉาของวากยานุสัมพันธ์)

ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ *วิเสสโชตกะ* คือ แสดงความพิเศษ เพราะกล่าวถึงการสละอธิษฐานของไตรจีวรที่มีรูทะลุเพิ่มมาอีกข้อหนึ่ง

คำว่า ตญฺจ โข วินิพฺเพเธเนว (และไตรจีวรนั้นสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ รูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยนั้นมีลักษณะอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

  - ท่านควรแสดงลักษณะของรูดังกล่าวมิใช่หรือ

  - รูดังกล่าวเป็นหนึ่งรูบ้าง ๒ รูบ้าง รูที่ยังไม่ทะลุบ้าง รูที่ทะลุแล้วบ้างหรือไร

อธิบายว่า ไตรจีวรนั้นสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว

คำว่า สเจ หิ ฉิทฺทสฺส อพฺภนฺตเร เอกตนฺตุปิ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว (เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุของการที่จีวรสละอธิษฐานเพราะรูทะลุ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายรูจีวรว่าเป็นรูทะลุเท่านั้นด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

  - เหตุใดท่านจึงอธิบายเช่นนั้น (คู่มือสอนกังขาฯ)

  - เหตุใดจีวรจึงสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว (กังขาวิตรณีคัณฐิ)

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

  - ท่านควรแสดงเหตุในการอธิบายเช่นนั้นมิใช่หรือ (คู่มือสอนกังขาฯ)

  - ท่านควรแสดงเหตุในการที่จีวรสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียวมิใช่หรือ (กังขาวิตรณีคัณฐิ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ หิ ฯเปฯ รกฺขติเยว อธิบายว่า เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

อปิ ศัพท์ใน ฉิทฺเทนาปิ (เพราะรูอีกด้วย) ทำหน้าที่สมุจจยะ คือ รวบรวมรูทะลุโดยตรง และยังรวบรวมเหตุ ๘ อย่างของการสละอธิษฐานข้างต้นโดยอ้อม

ในประโยคว่า ติจีวรํ ปน กนิฏฺจงฺคุลินขปิฏฺจิปฺปมาเณน ฉิทฺเทนาปิ วิชหติ คำว่า วิชหติ (ย่อมสละ) ให้เพิ่มบทกรรมเข้ามาแปลร่วมกันด้วยว่า อธิฏฺฐานํ (ซึ่งอธิษฐาน) เพราะ หา ธาตุที่ใช้ในความหมายว่า สละ (หา จาเค) เป็นธาตุที่มองหากรรม แต่ท่านไม่กล่าวถึงบทกรรมไว้โดยตรง เพราะคำนี้อาจติดตามมาจากประโยคหน้าได้ด้วยอธิการนัย

นอกจากนั้น ในประโยคว่า ตญฺจ โข วินิพฺเพเธเนว ก็ต้องเพิ่มปาฐเสสะว่า อธิฏฺฐานํ วิชหติ โดยอธิการนัยเช่นเดียวกัน

คำว่า รกฺขติ ในพากย์สุดท้าย มีกัตตาคือ จีวรํ และกรรมคือ อธิฏฺฐานํ เพราะกล่าวถึงการที่จีวรรักษาอธิษฐานได้ ไม่ใช่กล่าวเรื่องที่ภิกษุรักษาจีวรได้ จึงไม่เพิ่มกัตตาคือ ภิกฺขุ และกรรมคือ จีวรํ

ตตฺถ สงฺฆาฏิยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อฏฺจงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ. อนฺตรวาสเกปิ ทีฆนฺตโต เอตเทว ปมาณํ. ติริยนฺเตน ปน จตุรงฺคุลตา เวทิตพฺพา. ติณฺณนฺนมฺปิ วุตฺโตกาสสฺส ปรโต น ภินฺทติ. ตสฺมา ฉิทฺเท ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรฏฺฐาเน ติฏฺฐติ, สูจิกมฺมํ กตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ในไตรจีวรนั้น รูด้านในสถานที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

แม้ในผ้าอันตรวาสกก็มีขนาดเท่านั้นเหมือนกันจากชายด้านยาว แต่พึงทราบว่ามี ๔ นิ้วโดยชายด้านกว้าง

[รู]ภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืน ย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน ดังนั้น เมื่อรูเกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุกระทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก

คำว่า ตตฺถ ฯเปฯ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ (ในไตรจีวรนั้น รูด้านในสถานที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูที่เกิดขึ้นในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไม่มีกำหนดของจีวรย่อมทำลายอธิษฐานหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบรูนั้นได้อย่างไร

อธิบายว่า รูด้านในสถานที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

คำว่า อนฺตรวาสเกปิ ฯเปฯ ปมาณํ (แม้ในผ้าอันตรวาสกก็มีขนาดเท่านั้นเหมือนกันจากชายด้านยาว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ รูในผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูดังกล่าวควรเหมือนผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์มิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้ในผ้าอันตรวาสกก็มีขนาดเท่านั้นเหมือนกันจากชายด้านยาว

คำว่า ติริยนฺเตน ฯเปฯ เวทิตพฺพา (แต่พึงทราบว่ามี ๔ นิ้วโดยชายด้านกว้าง) กล่าวฝ่ายอื่นคือด้านกว้างเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านยาวด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูดังกล่าวควรเหมือนผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ติริยนฺเตน ฯเปฯ เวทิตพฺพา อธิบายว่า รูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง มี ๔ นิ้ว

คำว่า ติณฺณนฺนมฺปิ ฯเปฯ น ภินฺทติ ([รู]ภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืนย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน) กล่าวไว้เพื่อแสดง *พยติเรกะ* คือ ความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธทั้งนี้ขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูที่ทำลายอธิษฐานของผ้าไตรจีวรด้วยประโยคหน้าตั้งแต่ ตตฺถ เป็นต้นมาแล้ว

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืนย่อมทำลายอธิษฐานหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ติณฺณนฺนมฺปิ ฯเปฯ น ภินฺทติ อธิบายว่า รูภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืน ย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน (ประโยคนี้ประกอบด้วย น ปฏิเสธ จึงชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ* ส่วนประโยคหน้าทั้ง ๓ ประโยค ชื่อว่า *ประโยคอันวยะ*)

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํ (ดังนั้น เมื่อรูเกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธคุณะ* คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคว่า ตตฺถ ฯเปฯ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

อธิบายว่า ผลพลอยได้ดังกล่าว คือ เมื่อรูเกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรก-จีวร ภิกษุกระทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก

ประโยคว่า ตสฺมา ฯเปฯ ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํ เป็น *ประโยคลัทธคุณะ* คือ แสดงผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคแรกคือ ตตฺถ ฯเปฯ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ ดังนั้น จึงต้องเพิ่มวิเสสยะเข้ามาแปลว่า อธิฏฺ-ฐานภินฺทนโต (เพราะการทำลายอธิษฐานนั้น) โดยเปลี่ยน อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ เป็นบทนามที่แสดงเหตุว่า อธิฏฺฐานภินฺทนโต

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๑) อธิบายเรื่องการปะชุนจีวรว่า

“ถ้าในที่ผ้าเปื่อยภิกษุเย็บผ้าดามก่อนแล้วตัดที่ผ้าเปื่อยออกไปไม่เสียอธิษฐาน ในการเปลี่ยนมณฑล ก็เหมือนกัน

ถ้าชั้นหนึ่งของผ้าสังฆาฏิ ๒ ชั้นมีรูเกิดขึ้น หรือหลุดออก ไม่เสียอธิษฐาน

ภิกษุทำจีวรเล็กให้ใหญ่ หรือทำจีวรใหญ่ให้เล็ก ไม่เสียอธิษฐาน

ภิกษุทำมุมทั้งสองให้อยู่ตรงกลาง ถ้าตัดก่อนแล้วจึงต่อ เสียอธิษฐาน ถ้าต่อก่อนแล้วจึงตัด ไม่เสียอธิษฐาน

ภิกษุที่ยังคนย้อมผ้าให้ย้อมใหม่ แม้จะย้อมเป็นสีขาว อธิษฐานก็ยังคงอยู่เหมือนเดิม”

คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๕๗-๕๘) กล่าวว่า จีวร ๖ ผืนที่เหลือ แม้จะมีรูเกิดขึ้นในผ้าเหล่านั้น หรือผ้าขาด หรือรอยเย็บหลุดออก ไม่เสียอธิษฐาน เพราะพระอรรถกถาจารย์กล่าวระบุคำว่า ติจีวรํ (ไตรจีวร) ในประโยคว่า

ตสฺมา ฉินฺเท ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรฏฺฐาเน ติฏฺฐติ, สูจิกมฺมํ กตฺวาปุน อธิฏฺฐาตพฺพํ.

“ดังนั้น เมื่อรูเกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก”

และพระพุทธองค์ยังทรงอนุญาตการทำวิกัปปนาหรืออธิษฐานแบบผ้าบริขาร ในเศษผ้าที่มีขนาดยาว ๑ ศอกคืบ และมีขนาดกว้าง ๑ ศอก ๖ นิ้วไว้ ในผ้าที่พอจะทำวิกัปปนาได้ เรื่องนี้ไม่มีระบุไว้โดยตรงในพระบาลี อรรถกถา หรือฎีกาเล่มใดเล่มหนึ่ง

ประโยคสุดท้ายว่า สูจิกมฺมํ กตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํ (ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก) ให้เพิ่มบทกรรมเป็นปาฐเสสะว่า ติจีวรํ ด้วยอธิการนัย (วิธีติดตามมา)

- โดย ศัพท์หลัง ในประโยคเดียวกันอาจติดตามมาสู่ ศัพท์หน้า
- โดย ศัพท์หน้า ในประโยคเดียวกันอาจติดตามมาสู่ ศัพท์หลัง
- โดย ศัพท์ในประโยคหน้า อาจติดตามมาสู่ ประโยคหลัง
- โดย ศัพท์ในประโยคหลัง อาจติดตามมาสู่ ประโยคหน้าได้

ดังมีกฎทั่วไปกล่าวว่า

สุตานุมิเตสุ สุตสมฺพนฺโธ พลวา.[๑] *ศฺรุตานุมิตโยะ ศฺรุตสมฺพนฺโธ พลวานฺ.*[๒]

“ในบรรดาศัพท์ที่สดับมาและศัพท์ที่อนุมานรู้ การเกี่ยวเนื่องกับศัพท์ที่ได้สดับมา มีกำลังกว่า”

วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนปิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ. ตสฺมา สา ตโต ปรํ วิกปฺเปตพฺพา. วิกปฺปนลกฺขณํ ปน สพฺพจีวรานํ วิกปฺปนสิกฺขาปเทเยว วณฺณยิสฺสาม. เกวลญฺหิ อิมสฺมึ โอกาเส ยํ เอวํ อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิตญฺจ, ตํ “อติเรกจีวรนฺ”ติ เวทิตพฺพํ.

ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน [๔ เดือน] ผ้าปิดฝีสละอธิษฐานเพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย ดังนั้น จึงควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

อนึ่ง ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบท

---

[๑] สุโพธา.ฏีกา คำอธิบายคาถา ๑๘๗

[๒] ปริภาเษนฺทุเสขร ข้อ ๑๑๓

นั่นเทียว โดยแท้จริงแล้ว ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอติเรกจีวรล้วนๆ

คำว่า วสฺสิกสาฏิกา ฯเปฯ วิชหติ (ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน ผ้าปิดฝีสละอธิษฐานเพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย) กล่าวไว้เพื่อแสดงการสละอธิษฐานของผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดฝี นอกไปจากการสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่าง ที่กล่าวมาแล้วหามิได้ แต่ยังสละอธิษฐานด้วยการล่วงกาลเวลา (กาลาติกฺกมน) คือ ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน และผ้าปิดฝีสละอธิษฐานเพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ วิกปฺเปตพฺพา (ดังนั้น จึงควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงลัทธคุณะ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ภิกษุควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

คำว่า วิกปฺปนลกฺขณํ ฯเปฯ วณฺณยิสฺสาม (อนึ่ง ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั่นเทียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาไว้ในสิกขาบทนี้หรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เราจักไม่อธิบายลักษณะของวิกัปปนาไว้ในสิกขาบทนี้ แต่จักอธิบายไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั่นเทียว (นำ เอว ศัพท์ใน วิกปฺปนสิกฺขาปเทเยว มาเป็นหลักของอาโภคะ ส่วน ปน ศัพท์เป็นวากยารัมภโชตกะ)

คำว่า เกวลญฺหิ ฯเปฯ เวทิตพฺพํ (โดยแท้จริงแล้ว ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้

ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอติเรกจีวรล้วนๆ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั่นเทียว ไว้ในประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรอะไรพึงทราบว่าเป็นอติเรกจีวร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของอติเรกจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เกวลญฺหิ ฯเปฯ เวทิตพฺพํ อธิบายว่า ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอติเรก-จีวรล้วนๆ โดยไม่ระคนด้วยวิธีทำวิกัปปนา (นำคำว่า เกวลํ มาเป็นหลักในวิธีวากยานุสัมพันธ์ โดยใช้ประโยคหน้าเป็นฐปนา)

อีกอย่างหนึ่ง คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๖๐) กล่าวถึงมติโบราณาจารย์พม่าที่กล่าวว่า หิ ศัพท์ข้างต้นใน เกวลญฺหิ ไม่มีความหมายใดๆ และกล่าวถึงฐปนาว่า ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ปน ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กฐิเน ทสาหปรมํ แล้ว (ส่วนปุจฉากับอาโภคะเหมือนกัน)

นอกจากนั้น คัมภีร์นั้นยังแสดงความเห็นของผู้แต่งว่า หิ ศัพท์ทำหน้าที่ *ทัฬหีกรณโชตกะ* จึงต้องนำประโยคว่า อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นมาเป็นฐปนา มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของอติเรกจีวรด้วยประโยคว่า อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ (คำว่า อติเรกจีวร คือ จีวรที่เกินมา เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำนั้นย่อมสมควรอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำของอาจารย์ต้องโลกวิโรธิโทษ คือ โทษผิดวิสัยโลก มิใช่หรือ เพราะจีวรที่เกินมาจากจีวรที่ใช้นุ่งห่มจึงเรียกว่า อติเรกจีวร ตามชื่อเรียกในโลก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เกวลญฺหิ อิมสฺมึ ฯเปฯ เวทิตพฺพํ อธิบายว่า คำนั้นย่อมสมควร เพราะในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอติเรกจีวรล้วนๆ ดังนั้น จึงไม่ต้องโลกวิโรธิโทษ

หลักสูตรธรรมาจริยะเป็นแนวทางที่เน้นวิจารณญาณในการสัมพันธ์เนื้อความที่เกี่ยวข้อง ถ้ามีเหตุผลในการกล่าวก็ไม่ผิด ดังนั้น บางประโยคอาจมีวิธีวากยานุสัมพันธ์หลายอย่างก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิจารณญาณว่าจะนำศัพท์ไหนมาเป็นหลักในการทำและมีการเชื่อมโยงเหตุผลที่สอดคล้องกันหรือไม่

คำว่า เกวลํ (ล้วนๆ) เป็นกริยาวิเสสนะใน เวทิตพฺพํ (พึงทราบ) หมายความว่า พึงทราบจีวรดังกล่าวว่าเป็นผ้าอติเรกจีวร โดยไม่ระคนด้วยวิธีทำวิกัปปนา

อปิ ศัพท์ใน วสฺสานมาสาติกฺกเมนปิ และ อาพาธวูปสเมนปิ ทำหน้าที่ *สัมปิณฑนะ* (บางแห่งก็เรียกว่า สมุจจยะ) คือ รวบรวมการล่วงเดือนฤดูฝน และการระงับไปของโรคโดยตรง และยังรวบรวมถึงเหตุที่ทำให้จีวรขาดอธิษฐาน ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วโดยอ้อม ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

วสฺสานมาสาติกฺกเมนปีติ เอตฺถ ปิ-สทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ. เตน น เกวลํ ปุพฺเพ วุตฺเตน ทานาทินา อฏฺฐวิเธเนว การเณน วสฺสิกสาฏิกา อธิฏฺฐานํ วิชหติ, อถ โข วสฺสานมาสาติกฺกเมนปีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ. เอส นโย อาพาธวูปสเมนปีติ เอตฺถาปิ.[๑]

“ปิ ศัพท์ในบทว่า วสฺสานมาสาติกฺกเมนปิ นี้ มีอรรถสัมปิณฑนะ (รวบรวม) ดังนั้น จึงควรกำหนดเนื้อความในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘ผ้าอาบน้ำฝนไม่สละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่าง มีการให้เป็นต้นที่ได้กล่าวมาก่อนแล้วอย่างเดียว แต่ยังสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝนอีกด้วย’ แม้คำว่า อาพาธวูปสเมนปิ (เพราะโรคระงับไปอีกด้วย) ก็มีนัยเดียวกัน”

ในฉบับฉัฏฐสังคีติและฉบับมหาจุฬาฯ พบรูปว่า วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ และ อาพาธวูปสเมนาปิ แต่ควรมีรูปว่า วสฺสานมาสาติกฺกเมนปิ และ อาพาธวูปสเมนปิ จึงจะถูกต้อง เพราะฎีกาใหม่กล่าวถึง ปิ ศัพท์ ไม่ใช่กล่าวถึง อปิ ศัพท์ไว้ในเรื่องนี้ แม้ ปิ และ อปิ ศัพท์จะใช้แทนกันได้ก็ควรใช้ตามที่พบในฉบับฎีกา จึงจะสมควรกว่า

คำว่า ตโต ใน ตโต ปรํ หมายถึง วสฺสานมาสโรควูปสมโต (แต่เดือนฤดูฝนและการระงับของโรคนั้น)

วิกัปปนสิกขาบท คือ สิกขาบทที่ ๙ ของสุราปานวรรคในปาจิตตีย์

คำอธิบาย ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ

ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ตํ ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ กาลํ อติกฺกามยโต เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกุรุพฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ตญฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺติยํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺโถ.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๑-๒

คำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ (เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้พ้น ๑๐ วันนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์) หมายความว่า เมื่อภิกษุยังจีวรนั้น คือ มีประเภทและขนาดตามที่ได้กล่าวมาแล้วให้ล่วงกาล ๑๐ วันนั้นเป็นอย่างมาก คือ ไม่ทำ[อธิษฐานหรือวิกัปปนา] โดยลักษณะที่ไม่เป็นอติเรกจีวรในระหว่างนี้ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ คือ จีวรนั้นต้องสละเสียและภิกษุนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ ไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ จึงกล่าวข้อความนี้

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักฐปนาติกะว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ ไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของคำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตํ อติกฺกามยโต เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของบทว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ด้วยประโยคนี้

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานุสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า *ลีนัตถโจทนา* คือ การถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน การถามประเภทนี้ต้องใช้พระบาลีเป็นฐปนา แล้วถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของพระบาลีนั้น ขอนำประโยคนี้มาเป็นตัวอย่างของลีนัตถโจทนาว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ตํ ศัพท์หมายถึงอะไร
- คำว่า อติกฺกามยโต มีคำอธิบายอย่างไร
- ลักษณะของการให้ล่วงคืออะไร และคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มีคำแปลอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสิ่งที่ ตํ ศัพท์หมายถึงมิใช่หรือ

- ควรแสดงคำอธิบายของ อติกฺกามยโต มิใช่หรือ
- ควรแสดงลักษณะของการให้ล่วงมิใช่หรือ
- ควรแสดงคำแปลของคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตํ อติกฺกามยโต เป็นต้น อธิบายว่า

- เราได้แสดงสิ่งที่ ตํ ศัพท์หมายถึง
- แสดงคำอธิบายของ อติกฺกามยโต
- แสดงลักษณะของการให้ล่วง
- แสดงคำแปลของคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ

ด้วยประโยคนี้

คำว่า ตํ ฯเปฯ ทสาหปรมํ กาลํ อธิบาย ตํ ศัพท์ในคำว่า ตํ อติกฺกามยโต ดังนี้

๑. คำว่า ตํ จีวรํ และ กาลํ อธิบายว่า ตํ ศัพท์หมายถึง จีวร และกาลที่มี ๑๐ วันเป็นอย่างมาก จึงต้องแปล ตํ ศัพท์ ๒ ครั้ง โดยเป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า จีวรํ และ กาลํ ดังนั้น คำว่า ตํ อติกฺกามยโต จึงแปลว่า “เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น”

ที่จริงแล้วคำว่า อติกฺกามยนฺต ใน อติกฺกามยโต ที่ลง ส วิภัตติ ประกอบรูปศัพท์มาจาก อติ บทหน้า + กมุ ธาตุ (ปทวิกฺเขเป = ก้าวเท้า) + ณย ปัจจัย + ส วิภัตติ คำว่า (ตํ) จีวรํ จึงเป็นการิตกรรมของ ณย ปัจจัย ส่วน (ตํ) กาลํ เป็นธาตุกรรมของ กมุ ธาตุ ดังนั้น ท่านจึงอธิบายทั้งการิตกรรมและธาตุกรรมของบทนี้เพื่อให้ได้ความชัดเจน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตํ อติกฺกามยโตติ เอตฺถ ตนฺติ จีวรํ, กาลํ วา ปรามสตีติ อาห “ตํ ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณนฺ”ติอาทิ.[๑]

“คำว่า ตํ ในบทว่า ตํ อติกฺกามยโต นี้ ระบุถึงจีวรและกาล ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ตํ ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณํ (จีวรนั้น คือ มีประเภทและขนาดตามที่ได้กล่าวมาแล้ว) เป็นต้น”

วา ศัพท์ใน จีวรํ, กาลํ วา ในกังขาวิตรณีคัณฐิ (หน้า ๒๑๒) และคู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๖๐) ถือว่าลงในอรรถสมุจจยะ ดังคำว่า ราชโต วา โจรโต วา ฯเปฯ อารกฺขํ คณฺหนฺตุ (จงถือเอาการคุ้มครองจากพระราชาและโจร ฯลฯ)

๒. คำว่า ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณํ อธิบายว่า จีวรดังกล่าวคือผ้าที่มี ๖ ประเภทมีผ้าเปลือกปอ (โขม) เป็นต้น และผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทมีผ้ากระเจา (ทุกูล) เป็นต้น ส่วนขนาดนั้นก็เป็นขนาดของผ้าจีวร ๙ ผืนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๒

๓. คำว่า ทสาหปรมํ อธิบายว่า กาลนั้นเป็นกาลเวลา ๑๐ วันเป็นอย่างมากตามที่ระบุถึงในสิกขาบทนี้ ไม่ใช่กาลอย่างอื่น

ส่วนคำว่า เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกฺรุพฺพโต อธิบาย อติกฺกามยโต ดังนี้

๑. คำว่า อกฺรุพฺพโต (ไม่ทำ[อธิษฐานหรือวิกัปปนา]) อธิบายความหมายของ อติกฺกามยโต (เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น) ว่า การไม่ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา ก็คือ การยังจีวรให้ล่วงกาลนั้นเอง

๒. คำว่า เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา (โดยลักษณะที่ไม่เป็นอติเรกจีวรในระหว่างนี้) โดยแสดง *อติกกมนาการะ* คือ ลักษณะของการยังจีวรให้ล่วงกาล (คำที่ประกอบด้วย ยถา ตถา ในระหว่างประโยค มักแสดงลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่า ลักษณะ, อาการ เพราะลง ถา ปัจจัยในอรรถปการะ คือ ประเภท ซึ่งก็คือลักษณะหรืออาการอย่างใดอย่างหนึ่ง)

นอกจากนั้น ในคำว่า ตญฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺติยํ อาปตฺติ จสฺส โหติ อธิบาย นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ในสิกขาบทว่า คำทั้งสองนี้ประกอบด้วย จ ศัพท์ที่ถูกลบไปจึงแปลเป็นสองประโยคว่า นิสฺสคฺคิยํ จ โหติ, ปาจิตฺติยํ จ โหติ โดยแปลว่า "จีวรนั้นควรถูกสละและภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์" ตามนัยนี้มีคำแปลยกศัพท์ว่า (ตํ จีวรํ) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) อ.จีวรนั้นเป็นจีวรอันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย

คำว่า นิสฺสคฺคิย ตามนัยนี้ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ นิสฺสคฺคิยํ = จีวรที่ภิกษุพึงสละ ชื่อว่า นิสสัคคิยะ

(นิ บทหน้า + สช ธาตุ (จาเค = สละ) + ณฺย ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

คำว่า ปาจิตฺติย มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กุสลจิตฺตํ ปาเตตีติ ปาจิตฺติยํ = อาบัติที่ยังกุศลจิตให้ตกไป ชื่อว่า ปาจิตตีย์

(ปต ธาตุ <ปตเน = ตกไป> + เณ การิตปัจจัย + ณฺย ปัจจัยในเหตุกัตตุสาธนะ)

เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า จิตฺตปาติย แล้ว ให้สลับคำว่า ปา มาไว้ข้างหน้า ได้รูปว่า ปาจิตฺตติย และลบ ต อักษร จึงสำเร็จเป็นรูปว่า ปาจิตฺติย ดังข้อความว่า

กุสลจิตฺตํ ปาเตตีติ อิมินา ปาจิตฺติยนฺติ วจนตฺถํ ทสฺเสติ. เอตฺถ จิตฺตปาติยนฺติ วตฺตพฺเพ ปทวิปริยายํ กตฺวา ตการสฺส จ โลปํ กตฺวา ปาจิตฺติยนฺติ วุตฺตํ. อจินฺเตยฺโย หิ ปาฬินโย. ณฺยปจฺจโย เหตุกตฺวตฺถวาจโก.[๑]

---

[๑] ปาจิตฺ.โยชนา หน้า ๕๙๓

"ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ ปาจิตฺติยํ ศัพท์ด้วยคำว่า กุสลจิตฺตํ ปาเตติ (อาบัติที่ยังกุศลจิตให้ตกไป ชื่อว่า ปาจิตตีย์) นี้ เมื่อควรกล่าวรูปว่า จิตฺตปาติยํ ในบทนี้แต่กล่าวว่า ปาจิตฺติยํ โดยทำการสลับบทและลบ ต อักษร โดยแท้จริงแล้ว อักขรวิธีในพระบาลีเป็นสิ่งที่บุคคลไม่ควรคิด ณฺย ปัจจัยแสดงอรรถเหตุกัตตา (เหตุกัตตุวาจก)"

อนึ่ง ในประโยคว่า ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกฺรุพฺพโต ต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยคหลังที่มี ตถา เป็นบทลักขณะแล้วนำมาแปลร่วมกับ ยถา ศัพท์เป็นรูปว่า ยถา กเต โดยมีรูปเต็มว่า ยถา จีวเร กเต (เมื่อจีวรถูกกระทำแล้วโดยประการใด) ซึ่งในที่นี้ให้เพิ่ม กเต เข้ามาตาม กร ธาตุที่พบในคำว่า อกฺรุพฺพโต

ในบะยาจีนิยาม (นิยามพระใหญ่ ข้อ ๙๗) กล่าวว่า

"ยถา และ ตถา ศัพท์ที่ไม่ใช่อุปมาโชตกะ ต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยคที่มี ตถา เป็นบทลักขณะแล้วนำมาแปลร่วมกับ ยถา ศัพท์ (ไม่สัมพันธ์กับกริยาคุมพากย์ของประโยคที่มี ยถา ศัพท์)"

ตัวอย่าง ว่า

โสหํ ภนฺเต ตถา กริสฺสามิ, ยถา มํ มาตาปิตโร อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย.[๑]

"ข้าพระองค์จักหาวิธีให้มารดาบิดาอนุญาตให้ข้าพระองค์ออกจากเรือนมาบวชไม่มีเรือน พระพุทธเจ้าข้า"

คำว่า ยถา แปลตามศัพท์ว่า "โดยประการใด" ลง ถา ปัจจัยในความหมายว่า ปการ (อย่าง, ประเภท) สัมพันธ์เข้าในปาฐเสสะว่า มยิ กโรนฺเต (เมื่อข้าพระองค์กระทำอยู่) โดยต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ว่า กริสฺสามิ เป็นบทลักขณะว่า มยิ กโรนฺเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า "เมื่อข้าพระองค์กระทำอยู่โดยประการใด มารดาบิดาจักอนุญาตให้ข้าพระองค์ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน ข้าพระองค์จักกระทำโดยประการนั้น"

คำว่า อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย แปลตามศัพท์ว่า "ถึงการบวชที่ไม่มีงานอันเกื้อกูลแก่เรือน" โดย ปพฺพชฺชา ศัพท์แปลว่า "ถึง" ส่วน อนคาริย มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อคารสฺส หิตํ อคาริยํ = งานอันเกื้อกูลแก่เรือน หมายถึง การไถนาและการค้าขายเป็นต้น
  (อคาร ศัพท์ + อิย ปัจจัยใน หิต ตัทธิต)

---

[๑] วิ.มหา. ๑/๒๕/๑๕

- นตฺถิ อคาริยํ เอตายาติ อนคาริยา, ปพฺพชฺชา = การบวชที่ไม่มีงานอันเกื้อกูลแก่เรือน หมายถึง การบวช (น ศัพท์ + อคาริย ศัพท์)

ยถา อญฺเญปิ เทวา สุณนฺติ, ตถา นิจฺฉาเรสุํ.[๑]

"เทวดาชั้นจาตุมหาราชป่าวประกาศให้เทวดาเหล่าอื่นได้ยิน"

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาฐเสสะว่า ภุมฺเมสุ เทเวสุ นิจฺฉาเรนฺเตสุ (เมื่อเทวดาชั้นจาตุมหาราชป่าวประกาศอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ว่า นิจฺฉาเรสุํ ให้เป็นบทลักขณะว่า นิจฺฉาเรนฺเตสุ ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า เมื่อเทวดาชั้นจาตุมหาราชป่าวประกาศอยู่โดยประการใด เทวดาเหล่าอื่นได้ยิน เทวดาชั้นจาตุมหาราชได้ป่าวประกาศโดยประการนั้น

สาธุ ภนฺเต ภควา กีฏาคิรึ ภิกฺขู ปหิเณยฺย, ยถายํ กีฏาคิริสฺมึ อาวาโส สณฺฐเหยฺย.[๒]

"ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดส่งภิกษุทั้งหลายไปกีฏาคิรีชนบทเพื่อวัดจะตั้งมั่นอยู่สืบไปในที่นั้น"

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาฐเสสะว่า ภควติ ภิกฺขู ปหิณนฺเต (เมื่อพระผู้มีพระภาคส่งภิกษุไปอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ที่เพิ่มเข้ามาเป็นปาฐเสสะว่า ปหิเณยฺย เป็นบทลักขณะว่า ปหิณนฺเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า "เมื่อพระผู้มีพระภาคส่งภิกษุไปอยู่โดยประการใด วัดในกีฏาคิรีชนบทจะตั้งมั่นอยู่สืบไปในที่นั้น ขอพระผู้มีพระภาคโปรดส่งภิกษุทั้งหลายไปกีฏาคิรีชนบทโดยประการนั้น"

ภควา ปน อตฺตโน อานุภาเวน ยถา ชานาติ, ตถา อกาสิ.[๓]

"ส่วนพระผู้มีพระภาคทรงกระทำให้ฝูงนกเข้าใจด้วยอานุภาพของพระองค์"

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาฐเสสะว่า ภควติ กโรนฺเต (เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงกระทำอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ว่า อกาสิ เป็นบทลักขณะว่า กโรนฺเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า "เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงกระทำอยู่โดยประการใด ฝูงนกย่อมเข้าใจด้วยอานุภาพของพระองค์ พระองค์ได้ทรงกระทำโดยประการนั้น"

เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุคต กาโล, ยํ ภควา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺย, อุทฺทิเสยฺย ปาติโมกฺขํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ.[๔]

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๒๒๔ [๒] วิ.จู. ๖/๒๒/๒๘ [๓] วิ.มหา.อ. ๒/๖๐ [๔] วิ.มหา. ๑/๒๑/๑๑

"ถึงเวลาแล้วพระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน"

คำว่า ยถา ใน ยถยิทํ สัมพันธ์ในปาฐเสสะว่า

- ภควติ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปนฺเต (เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทอยู่)
- ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสนฺเต (ทรงแสดงปาติโมกข์อยู่)

โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ว่า

- สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺย (พึงบัญญัติสิกขาบท) เป็นบทลักขณะว่า สิกฺขาปทํ ปญฺญเปนฺเต
- อุทฺทิเสยฺย ปาติโมกฺขํ (พึงแสดงปาติโมกข์) เป็นบทลักขณะว่า ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสนฺเต

ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า "เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทอยู่ ทรงแสดงปาติโมกข์อยู่ โดยประการใด พรหมจรรย์พึงดำรงอยู่ได้ยืนนาน พระผู้มีพระภาคพึงบัญญัติสิกขาบททรงแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก โดยประการนั้น"

คำว่า ยํ เป็นกริยาปรามาส สัมพันธ์ใน ปญฺญเปยฺย และ อุทฺทิเสยฺย ส่วนบทสัมพันธ์คือ เอตสฺส ของ กาโล เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า สิกฺขาปทปญฺญปนสฺส (การบัญญัติสิกขาบท) และ ปาติโมกฺขุทฺทิสนสฺส (การแสดงปาติโมกข์)

ยนฺนูนาหํ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยํ, ยถยิทํ สาสนํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ.[๑]

"อย่ากระนั้นเลย เราพึงสังคายนาพระธรรมและพระวินัยโดยวิธีที่พระศาสนานี้จะมั่นคงดำรงอยู่ชั่วกาลนาน"

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาฐเสสะว่า ธมฺเม จ วินเย จ สงฺคียมาเน (เมื่อพระธรรมและพระวินัยถูกสังคายนาอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ว่า สงฺคาเยยฺยํ เป็นบทลักขณะว่า สงฺคียมาเน ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า "เมื่อพระธรรมและพระวินัยถูกสังคายนาอยู่โดยประการใด พระศาสนานี้จะมั่นคงดำรงอยู่ชั่วกาลนาน เราพึงสังคายนาธรรมและวินัยโดยประการนั้น"

เสนาสนํ สํสาเมตฺวาติ เสนาสนํ ปฏิสาเมตฺวา, ยถา น วินสฺสติ, ตถา นํ สุฏฺฐุ ฐเปตฺวาติ อตฺโถ.[๒]

"ปาฐะว่า เสนาสนํ สํสาเมตฺวา แปลว่า 'เก็บเสนาสนะ' หมายความว่า วางเสนาสนะนั้นไว้อย่างดีไม่ให้เสียหาย"

---

[๑] ที.สี.อ. ๑/๓

[๒] วิ.มหา.อ. ๑/๒๑๕

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาฐเสสะว่า สุทินฺเน สุฏฺฐุ จเปนฺเต (เมื่อท่านพระสุทินวางไว้อย่างดี) โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ว่า จเปตฺวา เป็นบทลักขณะว่า จเปนฺเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า "เมื่อท่านพระสุทินวางเสนาสนะนั้นไว้อย่างดีโดยประการใด เสนา-สนะย่อมไม่เสียหาย ท่านได้วางเสนาสนะนั้นไว้อย่างดีโดยประการนั้น"

สรุปความว่า คำว่า ยถา ที่มีความหมายว่า ปการ ต้องสัมพันธ์กับบทลักขณะที่เปลี่ยนมาจากกริยาคุมพากย์ของประโยคที่มี ตถา ศัพท์ ไม่สัมพันธ์กับกริยาคุมพากย์ของประโยคที่มี ยถา ศัพท์ แต่ในที่บางแห่ง ยถา ศัพท์เป็นนิบาตที่มีอรรถเหมือน ย สรรพนาม หากเป็นตามนัยนี้ไม่ต้องทำตามกฎข้างต้น เช่น

สาธุ ภนฺเต อญฺญํ ปริยายํ อาจิกฺขตุ, ยถายํ ภิกฺขุสงฺโฆ อญฺญาย สณฺจเหยฺย.[๑]

"ขอประทานพระวโรกาส ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีอื่นที่ภิกษุสงฆ์จะพึงดำรงอยู่ในอรหัตตผลเถิด พระพุทธเจ้าข้า"

คำว่า ยถา เป็นนิบาตที่มีอรรถเหมือน ย สรรพนาม จึงแปลว่า ยถา = เยน ปริยาเยน (ด้วยเหตุใด) ดังข้อความว่า

ตสฺสตฺโถ- สาธุ ภนฺเต ภควา อญฺญํ การณํ อาจิกฺขตุ, เยน ภิกฺขุสงฺโฆ อรหตฺเต ปติฏฺฐเหยฺย.[๒]

"เนื้อความของพากย์นั้นคือ ขอประทานพระวโรกาส ภิกษุสงฆ์จะพึงดำรงอยู่ในอรหัตตผลด้วยเหตุใด ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีอื่นนั้นเถิด พระพุทธเจ้าข้า"

ยถา จาติ เอตฺถ ยถาสทฺโท ยํสทฺทตฺโถ.[๓]

"ยถา ศัพท์ในคำว่า ยถา จ นี้มีอรรถเหมือน ย ศัพท์"

นอกจากนั้น ในบางแห่ง อาจมีบทที่ประกอบร่วมกับ ยถา ศัพท์โดยตรง หากเป็นตามนัยนี้ไม่ต้องทำตามกฎที่กล่าวมาแล้ว เช่น

ตสฺมา ยถา นิสินฺโน เอกมนฺตํ นิสินฺโน โหติ, ตถา นิสีทีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ.[๔]

"ดังนั้นจึงควรทราบเนื้อความในพากย์นี้อย่างนี้ว่า เวรัญชพราหมณ์นั่งแล้วโดยประการใด ชื่อว่านั่ง ณ ที่สมควร ได้นั่งแล้วโดยประการนั้น"

---

[๑] วิ.มหา. ๑/๑๖๔/๙๕ [๒] วิ.มหา.อ. ๑/๑๖๔/๔๓๙ [๓] ปาจิตฺ.โยชนา หน้า ๓๖๔

[๔] วิ.มหา.อ. ๑/๑๒๒-๒๓

คำว่า ยถา สัมพันธ์กับบทหลังคือ นิสินฺโน โดยตรง ดังนั้น จึงไม่ต้องเพิ่มบทลักขณะอื่นเข้ามา

ยถา จ จปิตํ ตํ อุปจิกาหิ น ขชฺชติ อโนวสฺสกญฺจ โหติ, ตถา จเปตฺวา "อิทํ จานํ อาคนฺตฺวา วสิตุกามานํ สพฺรหฺมจารีนํ อุปการาย ภวิสฺสตี"ติ คมิยวตฺตํ ปูเรตฺวา.[๑]

"อนึ่ง หญ้าและไม้ที่เก็บไว้แล้ว ย่อมไม่ถูกปลวกกัด และฝนไม่รั่วรด โดยประการใด ภิกษุเหล่านั้นเก็บไว้โดยประการนั้นแล้วบำเพ็ญคมิกวัตร (วัตรของผู้เดินทาง) ด้วยคิดว่า หญ้าและไม้นั้นจักเป็นอุปการะแก่เพื่อนพรหมจารีผู้มาถึงสถานที่นี้แล้วประสงค์จะอยู่"

คำว่า ยถา ในที่นี้สัมพันธ์กับบทหลังคือ จปิตํ โดยตรง ดังนั้น จึงไม่ต้องเพิ่มบทลักขณะอื่นเข้ามา

อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ, ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพวินยกมฺมสฺเสตํ นามํ. นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว. กึ ตํ. ปาจิตฺติยํ. ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิย-วินยกมฺมํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

อีกอย่างหนึ่ง การสละ ชื่อว่า นิสสัคคิยะ คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น การสละนั้นมีอยู่แก่อาบัตินั้น เหตุนั้น อาบัตินั้นชื่อว่า นิสสัคคิยะ

ถามว่า : อาบัตินั้นคืออะไร

ตอบว่า : คือ อาบัติปาจิตตีย์

เนื้อความในทุติยวิกัปป์ (ประเภทที่สอง) นี้คือ เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น อาบัติปาจิตตีย์ที่มีวินัยกรรมคือการสละ ย่อมมี

ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสฺสคฺคิย เป็นกรรมสาธนะด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะแสดงรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะและมีอัสสัตถิตัทธิตซ้อนอยู่ภายใน อีกทั้งเป็นวิเสสนะของ ปาจิตฺติยํ จึงกล่าวว่า อถ วา เป็นต้น มีวิธีฐปนาติกะ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสฺสคฺคิย เป็นกรรมสาธนะว่า นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ นิสฺสคฺคิยํ และคำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึง จีวรที่ภิกษุควรสละ ด้วยประโยคหน้า

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๓๐๙

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์อะไรอีกเล่า และคำนี้หมายถึงอะไรอีกเล่า

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์เป็นกรรมสาธนะเท่านั้นหรือไร และคำนี้หมายถึงจีวรเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อถวา เป็นต้น อธิบายว่า คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะและมีอัสสัตถิตัทธิตซ้อนอยู่ภายใน อีกทั้งเป็นวิเสสนะของ ปาจิตฺติยํ

คำว่า ปุพฺพภาเค ฯเปฯ นามํ (คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อะไรชื่อว่า นิสสัคคิยะ

คำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึงอะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงสิ่งที่คำนี้หมายถึงมิใช่หรือ

อธิบายว่า คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น

คำว่า นิสฺสคฺคิย ฯเปฯ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว (การสละนั้นมีอยู่แก่อาบัตินั้น เหตุนั้น อาบัตินั้นชื่อว่า นิสสัคคิยะ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึง การสละอันเป็นวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้นเท่านั้นหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำนั้นยังหมายถึงอะไรได้อีกเล่า

อธิบายว่า คำนั้นยังหมายถึงอาบัติได้อีกด้วย

คำว่า กึ ตํ. ปาจิตฺติยํ (ถามว่า : อาบัตินั้นคืออะไร ตอบว่า : คือ อาบัติปาจิตตีย์) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัตินั้นคืออาบัติอะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาบัตินั้นเป็นอาบัติปาราชิกหรือไร

อธิบายว่า เราได้ระบุว่า อาบัตินั้นคืออาบัติปาจิตตีย์

คำว่า ตํ ฯเปฯ อตฺโถ (เนื้อความในทุติยวิกัปป์นี้ คือ เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น อาบัติปาจิตตีย์ที่มีวินัยกรรมคือการสละย่อมมี) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ปักขันตระ* คือ ฝ่ายอื่น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เนื้อความของบท (ปทตฺถ) ว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงเนื้อความของบทนั้นมิใช่หรือ

- ถ้าท่านไม่แสดงเนื้อความของบทนั้น ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตํ ฯเปฯ อตฺโถ อธิบายว่า เราได้แสดงเนื้อความของบทนั้นด้วยประโยคนี้

ท่านกล่าวคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ นัยแรกในประโยคก่อนแล้วบัดนี้กล่าวนัยที่สอง

คำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ แปลว่า "อาบัติปาจิตตีย์ที่มีการสละ" โดยคำว่า นิสฺสคฺคิย โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ.

(นิ บทหน้า + สชฺช หรือ สช ธาตุ = สละ + ณฺย ปัจจัยในภาวสาธนะ แปลง ชฺช เป็น คฺค หรือแปลง ช เป็น ค แล้วซ้อน คฺ เป็น คฺค)

- นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยํ (นิสฺสคฺคิย ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต)

นอกจากนั้น กังขาโยชนามหาฎีกา (เล่ม ๓ หน้า ๕๑) ยังแสดงรูปวิเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า

- นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺโค (นิ บทหน้า + สชฺช ธาตุ = นิสฺสคฺเค สละ + ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ)

- นิสฺสคฺโค อสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยํ (นิสฺสคฺค ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต)

ฉบับฉัฏฐสังคีติและฉบับมหาจุฬาฯ มีรูปว่า

ตํ อติกฺกามยโต *สห นิสฺสคฺคิเยน* นิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

แต่กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๔๐) กล่าวว่า คำว่า สห นิสฺสคฺคิเยน (พร้อมกับการสละ) ไม่สมควร เพราะซ้ำกับคำว่า นิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ (ที่มีวินัยกรรมคือการสละ) ในที่นี้จึงตัดคำดังกล่าวออกไป

คำว่า อสฺส และ ตํ ในประโยคข้างต้น หมายถึง อาบัติ แต่คำว่า อาปตฺติ เป็นอิตถีลิงค์ แม้ ธมฺม ศัพท์ที่แสดงความหมายว่า อาบัติ ในคำว่า ตตฺริเม จตฺตาโร ปาราชิกา ธมฺมา อุทฺเทสํ อาคจฺฉนฺติ (ในปาติโมกข์นั้น อาบัติปาราชิก ๔ ข้อเหล่านี้ ย่อมถึงการสวด) ก็มีรูปเป็นปุงลิงค์ ดังนั้น คำว่า อสฺส และ ตํ จึงควรเป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า [อสฺส] ธมฺมชาตสฺส และ [ตํ] ธมฺมชาตํ โดยเพิ่ม ชาต ศัพท์ เข้ามาประกอบร่วม ก็จะทำให้ ธมฺม ศัพท์เปลี่ยนรูปเป็นนปุงสกลิงค์

ตามหลักภาษาทั่วไป ชาต ศัพท์ในเรื่องนี้เป็นศัพท์ *ตัพภาวะ* คือ ศัพท์ที่มีเนื้อความของบทหน้าที่ประกอบร่วมกันนั้น นิยมใช้ศัพท์ตัพภาวะเพื่อเปลี่ยนลิงค์หรือเพื่อให้คำสละสลวย ดังจะเห็นได้ว่า อตฺถ ศัพท์เป็นปุงลิงค์ เมื่อประกอบ ชาต ศัพท์ก็เป็นนปุงสกลิงค์ หรือถ้าต้องการให้ อตฺถ ศัพท์เป็นอิตถีลิงค์ ก็ประกอบ ชาติ ศัพท์เป็นรูปว่า อตฺถชาติ ดังสัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา สูตร ๑๘๔) กล่าวว่า อนฺตคตาทีนิ ปตนฺติ ปทนฺเต (อนฺต และ คต ศัพท์เป็นต้นย่อมวางไว้ท้ายบท) ในรูปวิเคราะห์มักประกอบ เอว ศัพท์เพื่อแสดงอรรถตัพภาวะ ดังอุทาหรณ์ว่า

- สุตฺตํ เอว สุตฺตนฺโต (สูตรนั้นแหละ ชื่อว่า สุตตันตะ)
- กมฺมํ เอว กมฺมนฺโต (กรรมนั้นแหละ ชื่อว่า กัมมันตะ)
- คูโถ เอว คูถคตํ (คูถนั้นแหละ ชื่อว่า คูถคตะ)
- อนฺโต เอว อนฺตคตํ (ที่สุดนั้นแหละ ชื่อว่า อันตคตะ)
- ทิฏฺฐิ เอว ทิฏฺฐิคตํ (ความเห็นผิดนั้นแหละ ชื่อว่า ทิฏฐิคตะ)
- อตฺโถ เอว อตฺถชาตํ (อรรถนั้นแหละ ชื่อว่า อัตถชาตะ)
- ธมฺโม เอว ธมฺมชาตํ (ธรรมนั้นแหละ ชื่อว่า ธัมมชาตะ)

รูปวิเคราะห์เหล่านี้ แม้ประกอบด้วย เอว ศัพท์ ก็ไม่ถือว่าเป็นอวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส แต่ชื่อว่า *ตัพภาววุตติกรรมธารยสมาส* คือ กรรมธารยสมาสที่เป็นไปในตัพภาวะ (ภาว ศัพท์มีความหมายว่า เนื้อความ, ตสฺส ภาโว ตพฺภาโว = อรรถของบทหน้านั้น ชื่อว่า ตัพภาวะ) ตัพภาวะนี้เป็นอรรถที่ไม่มีความหมายใดๆ เพิ่มขึ้นจากบทหน้า

ข้อความว่า "อาบัติปาจิตตีย์ที่มีวินัยกรรมคือการสละ" หมายความว่า อาบัติปาจิตตีย์ประเภทนี้ไม่เหมือนอาบัติปาจิตตีย์ธรรมดาที่เรียกว่า สุทธปาจิตตีย์ คือ ปาจิตตีย์ล้วนๆ ที่ไม่มีการสละ แต่เป็นปาจิตตีย์ที่มีการสละก่อนจะปลงอาบัติ จึงชื่อว่า นิสสัคคิยปาจิตตีย์ คือ ปาจิตตีย์ที่มีการสละ กล่าวคือ ในเวลาที่ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ดังกล่าว ยังไม่มีวินัยกรรมคือการสละ แต่ในเวลาที่ปลงอาบัติ ต้องมีการสละอยู่หน้าการปลงอาบัติ เพราะต้องสละจีวรเป็นต้นก่อนแล้วจึงปลงอาบัติ ถ้ายังไม่สละแต่ไปปลงอาบัติ ถือว่าไม่บริสุทธิ์จากอาบัติ ตามสิกขาบทนี้มีคำสละจีวรที่ล่วง ๑๐ วันว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสาหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

"ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรนี้แก่สงฆ์"

ตญฺจ ปเนตํ จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิโต, ตสฺมา จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธึ เอกาทเส อรุณุคฺคมเน ทสาหาติกฺกามิตํ โหติ.

อนึ่งเล่า จีวรนั้นเกิดขึ้นในวันใด อรุณของวันนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้น ดังนั้น จีวรนั้นจึงถูกให้ล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น

คำว่า ตญฺจ ปเนตํ ฯเปฯ โหติ (อนึ่งเล่า จีวรนั้นเกิดขึ้นในวันใด ฯเปฯ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ (วจนตฺถ) และความหมายของบท (ปทตฺถ) แห่งบทว่า นิสฺสคฺคิย ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรเช่นไรเป็นจีวรที่ล่วง ๑๐ วัน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นเป็นจีวรที่นับตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับจีวรหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตญฺจ ปเนตํ จีวรํ ฯเปฯ โหติ อธิบายว่า จีวรที่ล่วง ๑๐ วัน ไม่ใช่จีวรที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ ตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับจีวร แต่เป็นจีวรที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่ได้รับจีวร

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ โหติ (ดังนั้น จีวรจึงล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลของประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคเหตุด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้นคืออะไร
- การกล่าวประโยคเหตุว่า อรุณของวันที่เกิดจีวรนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้นมีผลคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตสฺมา ฯเปฯ โหติ อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคผลว่า ผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้นคือ จีวรล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น ไม่นับวันที่ได้รับจีวรเป็นวันแรก

คำว่า จีวรุปฺปาททิวส (วันที่เกิดจีวรขึ้น, วันที่ได้รับจีวร) ไม่ใช่หมายถึงวันที่ได้รับจีวรจริงๆ แต่หมายถึงอรุณของวันที่ได้รับจีวร เพราะอรุณดังกล่าวอาศัยวันที่ได้รับจีวรนั้น การใช้คำในลักษณะนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *ฐานูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงสถานที่

ตามคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธินฺติ จีวรุปฺปาททิวสสฺส อรุเณน สทฺธึ. ทิวสสทฺเทน เจตฺถ ตํทิวสนิสฺสิโต อรุโณ วุตฺโต.[๑]

“คำว่า จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธึ (พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น) หมายความว่า พร้อมกับอรุณของวันที่เกิดจีวรขึ้น อนึ่ง ท่านกล่าวถึงอรุณที่อาศัยวันนั้นด้วย ทิวส ศัพท์ในพากย์นี้”

กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๔๑) กล่าวว่าศัพท์ว่า จ ปน ทำหน้าที่ *วากยารัมภะ* คือกล่าวต่อจากประโยคหน้าซ้ำอีกเพื่อแสดงคำอธิบายของการล่วง ๑๐ วัน ในที่นี้แปลว่า “อนึ่งเล่า” ส่วนสนามหลวงบาลีไทยแปลว่า “ก็แล” อย่างไรก็ตาม คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๖๕) กล่าวว่า จ ศัพท์เป็น *ปทปูรณะ* คือ ทำบทให้เต็มโดยไม่มีความหมายใดๆ ส่วน ปน ศัพท์ทำหน้าที่ *ปักขันตระ* คือแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วินิจฉยัตถะ (เนื้อความที่ท่านวินิจฉัยไว้) อื่นจากวจนัตถะ (รูปวิเคราะห์) และปทัตถะ (เนื้อความของบท) ที่ได้กล่าวไว้แล้วในพากย์ก่อน

คำว่า ตสฺส ทิวสสฺส (แห่งวันนั้น) คือ แห่งวันอันเป็นที่เกิดขึ้นของจีวร เพราะคำว่า ยํ ทิวสํ ลงทุติยาวิภัตติในอรรถสัตตมีซึ่งเป็นอาธาระที่ตั้ง จึงหมายถึงวันอันเป็นที่เกิดขึ้นของจีวร

คำว่า อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิโต แปลตามศัพท์ว่า “อาศัยแล้วซึ่งวันอันเป็นที่เกิดขึ้นแล้ว” โดย อุปฺปนฺน มีรากศัพท์ว่า อุ บทหน้า + ปท ธาตุ ลง ต ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ เพราะศัพท์ที่ลง ต หรือ ยุ ปัจจัยซึ่งเกี่ยวเนื่องกับสถานที่หรือกาลเวลา ต้องลงในอธิกรณสาธนะเท่านั้น เช่น

- คตํ ฐานํ, คมนฏฺฐานํ (สถานที่อันเป็นที่ไป)
- คโต กาโล, คมนกาโล (กาลอันเป็นที่ไป)

แม้คำว่า อรุณุคฺคมน (วันอรุณขึ้น, วันเป็นที่ขึ้นไปของอรุณ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุคฺคจฺฉติ เอตฺถาติ อุคฺคมนํ (อุ บทหน้า + คมุ ธาตุ = ไป + ยุ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)
- อรุณสฺส อุคฺคมนํ อรุณุคฺคมนํ (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า ทสาหาติกฺกามิต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทส อหานิ ทสาหํ (สมาหารทิคุสมาส)
- อติกฺกมียิตฺถาติ อติกฺกามิตํ
  (อติ บทหน้า + กมุ ธาตุ = ก้าวเท้า + เณ การิตปัจจัย + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ)
- ทสาหํ อติกฺกามิตํ ทสาหาติกฺกามิตํ (ทุติยาตัปปุริสสมาส)

คำว่า เอกาทส (ที่ ๑๑) ไม่ใช่ตั้งรูปวิเคราะห์โดยทั่วไปว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๐๒

- เอกญฺจ ทส จ เอกาทส (ทวันทสมาส)
- เอเกน อธิกา ทส เอกาทส (ตัปปุริสสมาส)

เพราะจะทำให้หมายถึง ๑๑ วันทั้งหมด แต่คำนี้หมายถึงวันเดียว คือ วันที่ ๑๑ จึงต้องตั้งรูปวิเคราะห์เป็นปูรณตัทธิตว่า

- เอกาทสนฺนํ ปูรณํ เอกาทสํ = จำนวนเต็มของ ๑๑ ชื่อว่า เอกาทสะ

หมายถึง ทินํ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบทวิเสสยะที่เป็นนปุงสกลิงค์ว่า อรุณุคฺคมนํ (วันอันเป็นที่ขึ้นไปของอรุณ) ดังนั้น โมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๔ สูตร ๕๑) จึงกล่าวว่า ตสฺส ปูรเณกาทสาทิโต วา (ลง ฑ ปัจจัยท้าย เอกาทส ศัพท์เป็นต้น ในความหมายว่า เต็ม ของจำนวนนั้นได้บ้าง) มีอุทาหรณ์ว่า

- เอกาทโส, เอกาทสโม (ที่ ๑๑)
- วีโส, วีสติโม (ที่ ๒๐)
- ตีโส, ตีสติโม (ที่ ๓๐)
- จตฺตาลีโส (ที่ ๔๐)
- ปญฺญาโส (ที่ ๕๐)

ที่จริงแล้ว ฑ ปัจจัย ก็คือ อ ปัจจัยที่มี ฑฺ อักษรเป็นอนุพันธ์นั่นแหละ

คำว่า ตสฺมา (เพราะเหตุนั้น) หมายความว่า เพราะอรุณอาศัยวันที่เกิดขึ้น จึงเพิ่มปาฐเสสะที่เป็นวิเสสยะว่า ตสฺส อรุณสฺส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิตตฺตา (เพราะความที่แห่งอรุณนั้นอาศัยวันอันเป็นที่เกิดขึ้น)

วิธีสละจีวรแก่สงฆ์

ตํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา นิสฺสชฺชิตพฺพํ. ตตฺรายํ นโย- สงฺฆสฺส ตาว เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสาหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี”ติ.[๑] นิสฺสชฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมี”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วพึงสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๔๖๓/๓

- ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรนี้แก่สงฆ์”

- ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า

อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมิ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ครั้งหนึ่ง กระผมขอแสดงอาบัตินั้น”

ท่านได้แสดงเรื่องจีวรที่ล่วง ๑๐ วันด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงถึงบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวร และวิธีสละจีวร ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ ยสฺส จ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ยถา จ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ตํ ทสฺเสตุํ “ตํ คเหตฺวา”ติอาทิ วุตฺตํ.[๑]

“บัดนี้ท่านกล่าวว่า ตํ คเหตฺวา เป็นต้นเพื่อแสดงบุคคลที่ภิกษุพึงสละและอาการที่พึงสละนั้น”

ประโยคข้างต้น คำว่า ตํ หมายถึง ข้อความที่กล่าวไว้ด้วยอนิยมศัพท์ คือ ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) และ ยถา ดังนั้น จึงหมายถึง ปุคฺคลาการํ (บุคคล[ผู้รับจีวร]และอาการ[ของการสละจีวร])

คำว่า ตํ คเหตฺวา ฯเปฯ นิสฺสชฺชิตพฺพํ (ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วพึงสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือปักขันตระ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าจีวรที่ไม่ได้อธิษฐานหรือทำวิกัปปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน ชื่อว่า จีวรล่วง ๑๐ วันด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุพึงสละจีวรดังกล่าวแก่ใคร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์เท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตํ คเหตฺวา ฯเปฯ นิสฺสชฺชิตพฺพํ อธิบายว่า เรากล่าวถึงบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์ คณะ หรือบุคคล (ใช้ วา ศัพท์เป็นหลักในการกล่าวถึงอาโภคะ โดยประกอบ เอว ศัพท์แทน วา ศัพท์)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๐๒

คำว่า ตตฺรายํ นโย ฯเปฯ นิสฺสชฺชามี"ติ (ในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ ฯเปฯ นิสฺสชฺชามิ) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือ *ปักขันตระ* ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า บุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์ คณะ และบุคคล ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตฺรายํ นโย ฯเปฯ นิสฺสชฺชามี"ติ อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีสละจีวรว่า ในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ ฯเปฯ นิสฺสชฺชามิ

คำว่า นิสฺสชฺชิตฺวา ฯเปฯ เทเสตพฺพา (ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ฯเปฯ ปฏิเทเสมิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้วพึงทำวิธีอะไรต่อไป
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรขอคืนจีวรที่สละแล้วหรือไร

อธิบายว่า ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ฯเปฯ ปฏิเทเสมิ

สเจ เทฺว โหนฺติ, "เทฺว"ติ วตฺตพฺพํ. สเจ ตทุตฺตริ, "สมฺพหุลา"ติ วตฺตพฺพํ. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทฺว วา พหูนิ วา โหนฺติ, "อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ. อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี"ติ วตฺตพฺพํ. ปาฬึ วตฺตุํ อสกฺโกนฺเตน อญฺญถาปิ วตฺตพฺพํ.

ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทฺว (อาบัติ ๒ ครั้ง) ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหุลา (อาบัติหลายครั้ง) แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืน หรือหลายผืน ก็พึงกล่าวว่า

อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

"ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมเหล่านี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรเหล่านี้แก่สงฆ์"

เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย

คำว่า สเจ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทฺว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุพึงกล่าวเมื่อมีอาบัติ ๒ ครั้ง มิใช่หรือ

อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทฺว

คำว่า สเจ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหุลา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
    - ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุพึงกล่าวเมื่อมีอาบัติเกินกว่านั้นมิใช่หรือ
    - ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวว่า ตโย เป็นต้นหรือไร

อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหุลา ไม่ควรกล่าวว่า ตโย เป็นต้น

คำว่า นิสฺสชฺชเนปิ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็พึงกล่าวว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงกล่าวโดยระบุจำนวนเหมือนในการปลงอาบัติว่า เทฺว, สมฺพหุลา หรือไร

อธิบายว่า แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืน หรือหลายผืน ก็พึงกล่าวโดยไม่ระบุจำนวนว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

คำว่า ปาฬึ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องกล่าวคำสละด้วยภาษาบาลีเท่านั้น จึงชื่อว่า สละ หรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย (นำ ปิ ศัพท์ใน อญฺญถา มาเปลี่ยนเป็น เอว ศัพท์แล้วทำเป็นอาโภคะ)

คำว่า อญฺญถาปิ (โดยประการอื่นได้ด้วย) หมายความว่า โดยภาษาอื่นที่ผู้พูดและผู้ฟังเข้าใจกัน ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อญฺญถาปีติ ภาสนฺตเรนาปิ, ยาย กายจิ ภาสายปีติ อตฺโถ.[๑]

"คำว่า อญฺญถาปิ (โดยประการอื่นได้ด้วย) หมายความว่า โดยภาษาอื่นอีกด้วย คือ โดยภาษาอย่างใดอย่างหนึ่งอีกด้วย"

พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน สงฺโฆ ญาเปตพฺโพ "สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ วิวรติ อุตฺตานึ กโรติ เทเสติ. ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺเหยฺยนฺ"ติ.[๒] อิมินา ลกฺขเณน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ "ปสฺสสี"ติ, "อาม ปสฺสามี"ติ, "อายตึ สํวเรยฺยาสี"ติ, "สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามี"ติ. ทฺวีสุ ปน สมฺพหุลาสุ วา ปุริมนเยเนว วจนเภโท กาตพฺโพ. เทสิตาย อาปตฺติยา "สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ. ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สงฺโฆ อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยา"ติ[๓] เอวํ นิสฺสฏฺฐจีวรํ ทาตพฺพํ. ทฺวีสุ พหูสุ วา วจนเภโท กาตพฺโพ.

ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่า

สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ วิวรติ อุตฺตานึ กโรติ เทเสติ. ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺเหยฺยํ.

"ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุรูปนี้ระลึกถึงอาบัติได้ เปิดเผยกระทำให้แจ้งแสดงอาบัติ ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงรับอาบัติของภิกษุนี้"

ครั้นรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้วควรกล่าวว่า ปสฺสสิ (ท่านเห็นอาบัติหรือ) ภิกษุผู้แสดงอาบัติกล่าวว่า อาม ปสฺสามิ (ครับผมเห็น) ผู้รับกล่าวว่า อายตึ สํวเรยฺยาสิ (คุณพึงสำรวมต่อไป) ผู้แสดงกล่าวว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ (ดีแล้วครับ ผมจะระวังให้ดี)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๐๒ [๒] วิ.จู. ๖/๒๓๙/๒๗๐ [๓] วิ.มหา. ๒/๔๖๔/๓

อนึ่ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้งนั่นเอง [คือ ถ้าภิกษุผู้แสดงต้องอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุผู้สวดญัตติควรเปลี่ยนจากเอกพจน์ว่า อาปตฺตึ เป็นพหูพจน์ว่า เทฺว อาปตฺติโย หรือ สมฺพหุลา อาปตฺติโย]

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างนี้ว่า

สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ. ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สงฺโฆ อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺย.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า จีวรนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุรูปนี้ต้องสละ ถูกสละแล้วแก่สงฆ์ ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้จีวรนี้แก่ภิกษุรูปนี้”

ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า [คือ ถ้าภิกษุผู้แสดงต้องสละจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่านั้น ภิกษุผู้สวดญัตติควรเปลี่ยนจากเอกพจน์ว่า อิมํ จีวรํ เป็นพหูพจน์ว่า อิมานิ จีวรานิ]

คำว่า พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยนฺ”ติ (ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่า ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงการสละจีวรแก่สงฆ์ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ถือว่าได้ปลงอาบัติแล้วหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยนฺ”ติ อธิบายว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่า สุณาตุ ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยํ.

คำว่า อิมินา ฯเปฯ สํวริสฺสามี”ติ (ครั้นรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้วควรกล่าวว่า ปสฺสสิ ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว พึงกระทำอะไรอีกเล่า
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีทำหลังสวดญัตติแล้วมิใช่หรือ

อธิบายว่า เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว ภิกษุผู้ต้องอาบัติพึงแสดงอาบัติ โดยมีการพูดรับและพูดแสดงตามข้อความที่กล่าวมานี้

คำว่า ทฺวีสุ ฯเปฯ กาตพฺโพ (อนึ่ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้งนั่นเอง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุนั้นต้องอาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า อาปตฺตึ โดยชาตยาเปกขนัย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกันหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้ง

คำว่า เทสิตาย ฯเปฯ ทาตพฺพํ (เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สงฆ์ควรปฏิบัติในจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นควรนับว่าเป็นของสงฆ์หรือไร

อธิบายว่า เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว

คำว่า ทฺวีสุ ฯเปฯ กาตพฺโพ (ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุมีจีวรสองหรือสามผืน พึงกล่าวแล้วสละอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า จีวรํ โดยชาตยาเปกขนัย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกันหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๒) อธิบาย ปฏิพล (ผู้สามารถ) ว่า ปฏิพเลนาติ วตฺตุํ สมตฺเถน (คำว่า ปฏิพเลน คือ ผู้สามารถสวดได้) คือ ผู้ไม่มีโรคอย่างใดอย่างหนึ่งในปาก ลิ้น หรือฟัน สามารถออกเสียงฐานและกรณ์ได้ชัดเจนเป็นที่เข้าใจของผู้อื่นได้

คำว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ (ดีแล้วครับ ผมจะระวังให้ดี) หมายความว่า จะสำรวมกายและวาจาเป็นอย่างดี เพื่อไม่ให้ต้องอาบัติต่อไป ไม่ใช่การสำรวมใจ เพราะไม่มีอาบัติที่ต้องทางใจ

คำว่า อิมินา ลกฺขเณน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา (ครั้นรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้ว) กล่าวไว้เพราะท่านแสดงญัตติไว้เท่านั้นโดย *อุปลักขณนัย* คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ซึ่งท่านยังหมายรวมถึงกรรมวาจาไว้โดยอ้อม

คำว่า อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ (ภิกษุนี้ผู้มีชื่ออย่างนี้) เวลาสวดจริงต้องระบุฉายาของภิกษุนั้นโดยตรง

ประโยคทั้ง ๓ ตอนว่า “อาม ปสฺสามี”ติ, “อายตึ สํวเรยฺยาสี”ติ, “สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามี”ติ ให้เพิ่มปาฐเสสะว่า วตฺตพฺโพ เข้ามาเป็นกริยาคุมพากย์ในประโยคเหล่านี้ โดยให้ติดตามมาจากประโยคหน้า แต่ประธานที่เป็นกรรมและกัตตาก็เปลี่ยนไปตามเนื้อความ ดังนี้

“อาม ปสฺสามี”ติ ปฏิคฺคณฺหโก เทสเกน วตฺตพฺโพ.

“ภิกษุผู้รับอันภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า อาม ปสฺสามิ”

“อายตึ สํวเรยฺยาสี”ติ เทสโก ปฏิคฺคณฺหเกน วตฺตพฺโพ.

“ภิกษุผู้แสดงอันภิกษุผู้รับพึงกล่าวว่า อายตึ สํวเรยฺยาสิ”

“สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามี”ติ ปฏิคฺคณฺหโก เทสเกน วตฺตพฺโพ.

“ภิกษุผู้รับอันภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ”

คำว่า นิสฺสฏฺจ ประกอบรูปศัพท์มาจาก นิ บทหน้า + สช ธาตุ (จาเค = สละ) + ต ปัจจัย

วิธีสละจีวรแก่คณะ

คณสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมาหนฺ”ติ วา “อิมานิ อหนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามี”ติ วตฺตพฺพํ. อาปตฺติปฺปฏิคฺคาหเกนาปิ “สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา. อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ ฯเปฯ เทเสติ. ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลนฺ”ติ[๑] วตฺตพฺพํ. จีวรทาเนปิ “สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา. อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺจํ. ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยุนฺ”ติ[๒] วตฺตพฺพํ. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

แต่เมื่อภิกษุจะสละแก่คณะ (ภิกษุสองหรือสามรูป) พึงกล่าวว่า อิมาหํ หรือว่า อิมานิ อหํ แล้วกล่าวว่า อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ (สละแก่ท่านทั้งหลาย)

แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงคำเป็นต้นกล่าวว่า

สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา. อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ ฯเปฯ เทเสติ. ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ.

---

[๑] วิ.จู. ๖/๒๓๙/๒๗๐　　[๒] วิ.มหา. ๒/๔๖๖-๖๗/๓-๔

"ท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า ภิกษุรูปนี้ระลึกถึงอาบัติได้ เปิดเผยกระทำให้แจ้ง แสดงอาบัติ ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านถึงที่แล้ว"

แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า

สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา. อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ. ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยุํ.

"ท่านมีอายุทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า จีวรนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุรูปนี้ต้องสละ ถูกสละแล้วแก่ท่าน ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านถึงที่แล้ว ท่านพึงให้จีวรนี้แก่ภิกษุรูปนี้"

วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั่นแหละ

ในประโยคหน้าท่านได้แสดงวิธีสละแก่สงฆ์แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงวิธีสละแก่คณะ ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

เอวํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชนวิธึ ทสฺเสตฺวา คณสฺส นิสฺสชฺชนวิธึ ทสฺเสตุํ "คณสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตนา"ติอาทิมาห.[๑]

"ท่านแสดงวิธีสละแก่สงฆ์อย่างนี้แล้ว กล่าวว่า คณสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน (แต่เมื่อภิกษุจะสละแก่คณะ) เป็นต้นเพื่อแสดงวิธีสละแก่คณะ"

ในประโยคของฎีกาข้างต้น คำว่า นิสฺสชฺชนวิธึ กล่าวซ้ำไว้ ๒ ครั้งในประโยคเดียวกัน แต่ความจริงการกล่าวคำซ้ำ ๒ ครั้งในประโยคเดียวกันเช่นนี้ถือว่าไม่ใช่ธรรมเนียมการใช้ภาษาบาลี เพราะภาษาบาลีมีอธิการนัย คือ นัยที่ติดตามไปสู่พากย์หรือบทข้างหน้าหรือข้างหลังก็ได้ ดังนั้น คำหลังว่า นิสฺสชฺชนวิธึ ถ้าใช้เป็น ตํ วิธึ (วิธีนั้น) ก็จะทำให้บทสั้นลง และตรงตามธรรมเนียมของการใช้ศัพท์บาลีในประโยค

ประโยคว่า คณสฺส ปน เป็นต้นชื่อว่า ปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ วิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ (แต่ในฎีกาใหม่ระบุถึงวิธีสละจีวรเท่านั้นโดยปธานนัย คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นประธาน แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ อีกด้วย) ส่วนประโยคก่อนจำนวนมากที่กล่าวถึง

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๒

วิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ เป็นประโยคปักขะ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักฐปนาติกะดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ ด้วยประโยคก่อนแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า คณสฺส ปน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติด้วยประโยคนี้

คำว่า อาปตฺติปฺปฏิคฺคาหเกนาปิ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงกล่าวว่า ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลารับอาบัติ ภิกษุควรรับอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีรับอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงกล่าวว่า ฯลฯ

คำว่า จีวรทาเนปิ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับควรกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวของภิกษุผู้รับอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า จีวรทาเนปิ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ เพื่ออธิบายว่า แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า ฯลฯ

คำว่า เสสํ ปุริมสทิสเมว (วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั่นแหละ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุตั้งญัตติแล้ว วิธีที่เหลือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรงหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เสสํ ปุริมสทิสเมว อธิบายว่า เราไม่ระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรง แต่แสดงด้วยการแนะนำว่า วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั่นแหละ

วิธีสละจีวรแก่บุคคล

ปุคฺคลสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมาหนฺ”ติ วา “อิมานิ อหนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมโต นิสฺสชฺชามี”ติ วตฺตพฺพํ.

แต่เมื่อจะสละแก่บุคคล พึงกล่าวว่า อิมาหํ หรือว่า อิมานิ อหํ แล้วกล่าวว่า อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ (สละแก่ท่าน)

ในประโยคหน้าท่านได้แสดงวิธีสละแก่คณะแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงวิธีสละแก่บุคคล ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ ปุคฺคลสฺส นิสฺสชฺชนวิธึ ทสฺเสตุํ “ปุคฺคลสฺส ปนา”ติอาทิ วุตฺตํ.[๑]

“ท่านกล่าวว่า ปุคฺคลสฺส ปน เป็นต้นเพื่อแสดงวิธีสละแก่บุคคล”

ในประโยคว่า ตํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา นิสฺสชฺชิตพฺพํ (ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วพึงสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล) ท่านกล่าวถึงการสละจีวรแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลโดยย่อแล้ว ต่อมาแสดงวิธีสละแก่สงฆ์และคณะตามลำดับแล้ว จึงกล่าวถึงวิธีสละแก่บุคคลเป็นลำดับสุดท้ายด้วยประโยคข้างต้น ดังนั้น ประโยคนี้จึงเป็น *ประโยคปักขันตระ* คือ แสดงฝ่ายอื่น กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรแก่บุคคล ย่อมรู้ได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลด้วยประโยคนี้

คำว่า อิมาหํ แสดงถึงจีวรผืนเดียว ส่วน อิมานาหํ แสดงถึงจีวรหลายผืน โดยกล่าวว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสาหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรเหล่านี้ของกระผมเกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมสละจีวรเหล่านี้แก่ท่าน”

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๒

นิสฺสชฺชิตฺวา "อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน. ตํ ปฏิเทเสมี"ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา. สเจ ปน นวกตโร โหติ, "อาวุโส"ติ วตฺตพฺพํ. เตนาปิ "ปสฺสสี"ติ วา "ปสฺสถา"ติ วา วุตฺเต "อาม ภนฺเต"ติ วา "อาม อาวุโส"ติ วา วตฺวา "ปสฺสามี"ติ วตฺตพฺพํ. ตโต "อายตึ สํวเรยฺยาสี"ติ วา "สํวเรยฺยาถา"ติ วา วุตฺเต "สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า

อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน. ตํ ปฏิเทเสมิ.

"ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ครั้งหนึ่ง กระผมขอแสดงอาบัตินั้น"

อนึ่ง ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส

แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสถ

ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ

ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัติกล่าวว่า อายตึ สํวเรยฺยาสิ หรือ สํวเรยฺยาถ

ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ

คำว่า นิสฺสชฺชิตฺวา ฯเปฯ เทเสตพฺพา (ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงทำวิธีอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ครั้นสละแล้วไม่ต้องแสดงอาบัติหรือไร

อธิบายว่า ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า ฯลฯ

คำว่า สเจ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (อนึ่ง ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกล่าวว่า ภนฺเต หรือไร

อธิบายว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส

คำว่า เตนาปิ ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสถ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้นควรกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสถ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ

คำว่า ตโต ฯเปฯ วตฺตพฺพํ (ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัติกล่าวว่า อายตึ สํวเรยฺยาสิ หรือ สํวเรยฺยาถ ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ ภิกษุผู้รับอาบัติควรกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

อธิบายว่า ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัติกล่าวว่า อายตึ สํวเรยฺยาสิ หรือ สํวเรยฺยาถ ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ.

วิธีให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว

เอวํ เทสิตาย อาปตฺติยา “อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมี”ติ ทาตพฺพํ. ทฺวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตพฺโพ. ทฺวินฺนํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ. ตโต อาปตฺติปฺปฏิคฺคหณญฺจ นิสฺสฏฺฐจีวรทานญฺจ เตสํ อญฺญตเรน ยถา เอเกน ปุคฺคเลน, ตถา กาตพฺพํ.

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้วอย่างนี้ ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า

อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ)

โปรดทราบวิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน โดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั่นแหละ แต่พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

ต่อแต่นั้นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว

คำว่า เอวํ ฯเปฯ ทาตพฺพํ (เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้วอย่างนี้ ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติแสดงอาบัติแล้ว ภิกษุผู้รับอาบัติพึงทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า ฯลฯ

คำว่า ทฺวีสุ ฯเปฯ เวทิตพฺโพ (โปรดทราบวิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน และในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน โดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั่นแหละ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และจีวร ๒ หรือ ๓ ผืน ภิกษุผู้ให้พึงให้โดยกล่าวอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวในอาบัติสองครั้งจีวรสองผืนและในอาบัติสามครั้งจีวรสามผืนมิใช่หรือ

อธิบายว่า วิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน และในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน พึงทราบโดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อน

คำว่า ทฺวินฺนํ ฯเปฯ นิสฺสชฺชิตพฺพํ (แต่พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ) กล่าวไว้เพื่อแสดงปักขันตระ คือ วิธีสละแก่ภิกษุสองรูป ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาสละแก่ภิกษุสองรูป ภิกษุผู้สละพึงสละอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
    - ท่านควรแสดงวิธีสละแก่ภิกษุสองรูปมิใช่หรือ
    - วิธีสละแก่ภิกษุสองรูปต่างจากวิธีสละแก่ภิกษุสามรูปที่เรียกว่าคณะหรือไร

อธิบายว่า พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

คำว่า ตโต ฯเปฯ ตถา กาตพฺพํ (ต่อแต่นั้นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ต่อแต่นั้นการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว พึงทำด้วยการตั้งญัตติและกรรมวาจา เหมือนที่ภิกษุสามรูปทำหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ต่อแต่นั้นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติ และการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว ไม่ต้องทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้วด้วยญัตติและกรรมวาจาเหมือนที่ภิกษุสามรูปทำ

ข้อนี้หมายความว่า

- ในการสละแก่คณะ ภิกษุต้องตั้งญัตติแล้วรับอาบัติ แล้วจึงให้คืนจีวร

- ในการสละแก่ภิกษุ ๒ รูป ไม่ต้องตั้งญัตติ เพียงกล่าวคำสละจีวรว่า อิทํ เม ภนฺเต ฯเปฯ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ เท่านั้นและภิกษุรูปหนึ่งในสองรูปทำหน้าที่รับอาบัติและให้คืนจีวรที่ถูกสละนั้น

คำว่า ทฺวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตพฺโพ (โปรดทราบวิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน และในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน โดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั่นแหละ) ฎีกาใหม่อธิบาย ทฺวีสุ และ ตีสุ ว่า

ตตฺถ ทฺวีสุ ตีสุ วาติ ทฺวีสุ ตีสุ วา อาปตฺตีสุ เจว ทาตพฺพจีวเรสุ จ.[๑]

“ในพากย์นั้น คำว่า ทฺวีสุ ตีสุ วา หมายความว่า ในอาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และในจีวรที่ควรให้ ๒ หรือ ๓ ผืน”

อิทํ ปน สพฺพนิสฺสคฺคิเยสุ วิธานํ. จีวรํ ปตฺโต นิสีทนนฺติ วตฺถุมตฺตเมว หิ นานํ. ปรมฺมุขํ ปน วตฺถุ “เอตนฺ”ติ นิสฺสชฺชิตพฺพํ. สเจ พหูนิ โหนฺติ, “เอตานี”ติ วตฺตพฺพํ. นิสฺสฏฺฐทาเนปิ เอเสว นโย.

อนึ่ง วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด ดังจะเห็นได้ว่า เพียงวัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้านิสีทนะ

ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ (นั้น) ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น)

แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน [คือ กล่าวว่า เอตํ และ เอตานิ ตามสมควร]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๐๓

คำว่า อิทํ ปน ฯเปฯ วิธานํ (อนึ่ง วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละ วิธีแสดงอาบัติ วิธีรับอาบัติ และวิธีให้คืนด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีเหล่านั้นเกี่ยวกับจีวรที่ล่วง ๑๐ วันเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อิทํ ปน ฯเปฯ วิธานํ อธิบายว่า วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วากยารัมภโชตกะ)

คำว่า จีวรํ ฯเปฯ นานํ (ดังจะเห็นได้ว่า วัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้านิสีทนะ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีดังกล่าวนั้นไม่ต่างกันแม้เล็กน้อย เหมือนกันทั้งหมดหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า วัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้านิสีทนะ

คำว่า ปรมฺมุขํ ปน (ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ) กล่าวถึงปักขันตระคือฝ่ายอื่น เพื่อแสดงวิธีสละจีวรที่อยู่ลับหลัง ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อมีจีวรที่ต้องสละอยู่ลับหลัง ภิกษุพึงสละโดยกล่าวอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละโดยประกอบใช้ อิม ศัพท์เหมือนในการสละจีวรที่อยู่ต่อหน้าหรือไร

อธิบายว่า ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตรโชตกะ)

คำว่า นิสฺสฏฺฐทาเนปิ ฯเปฯ นโย (แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีข้างต้นมีอยู่ในการสละจีวรเท่านั้นหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน คือ ประกอบใช้ เอต ศัพท์เหมือนกับในการสละวัตถุดังกล่าว

คำว่า นิสฺสฏฺฐทาน (การให้วัตถุที่ถูกสละแล้ว) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสฺสชฺชียิตฺถาติ นิสฺสฏฺฐํ.

(นิ บทหน้า + สช ธาตุ = สละ + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

- นิสฺสฏฺฐสฺส ทานํ นิสฺสฏฺฐทานํ (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า ปรมฺมุข (มีในที่ลับหลัง) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปรมฺมุขา ภวํ ปรมฺมุขํ = วัตถุที่มีในที่ลับหลัง ชื่อว่า ปรัมมุขะ

(ปรมฺมุขา ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิต)

นิสฺสฏฺฐวตฺถุํ "ทินฺนมิทํ อิมินา มยฺหนฺ"ติ สญฺญาย นปฏิเทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, ตสฺส สนฺตกภาวํ ญตฺวา เลเสน อจฺฉินฺทนฺโต สามิกสฺส ธุรนิกฺเขเปน ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตพฺโพติ.

เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว พึงถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า การสละเป็นเพียงวินัยกรรม ภิกษุผู้สละไม่ได้มอบจีวรของตนแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลจริงๆ ดังนั้น จึงต้องให้คืนจีวรดังกล่าว ไม่ควรถือเอาเป็นสมบัติของตน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

นิสฺสฏฺฐจีวรํ ปน ทาตพฺพเมว, อทาตุํ น ลพฺภติ. วินยกมฺมมตฺตเมว เหตํ. น ตํ เตน สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา ทินฺนเมว โหติ. เตนาห "นิสฺสฏฺฐวตฺถุนฺ"ติอาทิ.[๑]

"ส่วนจีวรที่ถูกสละแล้ว ภิกษุผู้รับพึงให้คืนทีเดียว ไม่อาจไม่ให้คืน เพราะการสละนั้นเป็นเพียงวินัยกรรมเท่านั้น ภิกษุผู้สละนั้นไม่ได้สละจีวรนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลจริงๆ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า นิสฺสฏฺฐวตฺถุํ (วัตถุที่ถูกสละแล้ว) เป็นต้น"

ดังนั้น ประโยคข้างต้นจึงกล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละตามวินัยด้วยความสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง จะต้องอาบัติอะไร

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๓

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นไม่ต้องอาบัติหรือไร

อธิบายว่า เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่าภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

คำว่า ตสฺส ฯเปฯ กาเรตพฺโพติ (ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว พึงถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การแย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง นอกไปจากการสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนโดยมุ่งแย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง จะต้องอาบัติอะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นอาบัติทุกกฏเหมือนภิกษุผู้สำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้แก่ตนหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว พึงถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ

คำว่า อจฺฉินฺทนฺต ประกอบรูปศัพท์มาจาก อา บทหน้า + ฉิทิ ธาตุ (ทฺวิธากรเณ = ทำเป็นสองส่วน) + อ ปัจจัย + อนฺต ปัจจัย

คำ นปฏิเทนฺตสฺส (ไม่ให้อยู่) ถือว่าเป็นรูปพิเศษที่ น ศัพท์เข้าสมาสกับ ปฏิเทนฺตสฺส แต่ไม่แปลง น เป็น อ ถ้า น ศัพท์ไม่เข้าสมาสในที่นี้ ก็ต้องแปลร่วมกับกริยาคุมพากย์เป็นรูปว่า ทุกฺกฏํ น โหติ (ไม่ต้องอาบัติทุกกฏ) แต่ไม่ได้มีความหมายเช่นนั้น ในวรรณกรรมบาลีมีบางคำที่ไม่แปลง น เป็น อ พบในคำเฉพาะบางคำ ดังอุทาหรณ์ว่า

- นมาตาภูตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นมารดา)　　- นปิตาภูตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นบิดา)
- นภาตาภูตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย)
- นภคินิภูตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นพี่หญิงน้องหญิง)
- นปุตฺโตภูตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นบุตร)　　- นธีตาภูตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นธิดา)

อุทาหรณ์ข้างต้นพบในสังยุตตนิกาย นิทานวรรคว่า

น โส ภิกฺขเว สตฺโต สุลภรูโป, โย นมาตาภูตปุพฺโพ อิมินา ทีฆเนน อทฺธุนา. โย นปิตาภูตปุพฺโพ ฯเปฯ โย นภาตาภูตปุพฺโพ ฯเปฯ โย นภคินีภูตปุพฺโพ ฯเปฯ โย นปุตฺโตภูตปุพฺโพ ฯเปฯ โย นธีตาภูตปุพฺพา.[๑]

---

[๑] สํ.นิ. ๑๖/๑๓๗-๔๒/๑๘๑-๘๒

"สัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดาโดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่ายเลย ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นบิดา ฯลฯ สัตว์ที่ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นพี่หญิงน้องหญิง ฯลฯ สัตว์ที่ไม่เคยเป็นบุตร ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นธิดา ฯลฯ"

อุทาหรณ์อื่นก็เป็นคำเฉพาะเหมือนอุทาหรณ์ข้างต้น เช่น

- นจิรสฺเสว (ต่อกาลไม่นานนั่นเทียว) = น + จิรสฺสํ + เอว
- นจิเรเนว (โดยกาลไม่นานนั่นเทียว) = น + จิเรน + เอว
- นมหปฺผลกรณโต (โดยไม่กระทำผลมาก) = น + มหปฺผลกรณโต
- นปุํสกํ (ผู้มิใช่สตรีและบุรุษ) = น + ปุํสกํ
- นกุโล (สัตว์ที่ไม่มีตระกูล, พังพอน) = น + กุโล

คำว่า นปุํสก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- น อิตฺถี น ปุมาติ นปุํสกํ.

(- น ศัพท์ + อิตฺถี ศัพท์ + ปุม ศัพท์ แปลง อิตฺถีปุม เป็น ปุํสก

- น ศัพท์ + ถี ศัพท์ + ปุม ศัพท์ แปลง ถีปุม เป็น ปุํสก)

คำว่า นกุโล มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นตฺถิ กุลํ เอตสฺสาติ นกุโล = สัตว์ที่ไม่มีตระกูล, พังพอน

แม้พังพอนจะเป็นสัตว์ที่มีตระกูลเหมือนสัตว์อื่น ก็ได้ชื่อนี้ตามคำเรียกขานที่สืบทอดกันมา การใช้คำในลักษณะนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่ชื่อว่า *รุฬหีนัย* คือ นัยที่เป็นชื่อเรียก ดังคำว่า อสฺสกณฺโณ ที่แปลว่า "ต้นหูกวาง" แต่มีรูปวิเคราะห์ตามศัพท์ว่า

- อสฺสสฺส กณฺโณ อสฺสกณฺโณ = ต้นหูม้า

หรือคำว่า โค (วัว) ที่มีความหมายตามรูปวิเคราะห์ว่า

- คจฺฉตีติ โค = สัตว์ผู้ไปได้ คือ โค

แต่ไม่ใช่หมายรวมเอาถึงสัตว์ที่ไปได้ทุกประเภท

หรือคำว่า หตฺถี (สัตว์มีงวง, ช้าง) ที่มีความหมายตามรูปวิเคราะห์ว่า

- หตฺโถ อสฺส อตฺถีติ หตฺถี = สัตว์มีงวง คือ หัตถี

แต่ไม่ใช่หมายรวมถึงสัตว์มีงวงทุกประเภท

ดังหลักฐานในคัมภีร์สัททัตถเภทจินตาว่า

ยถากถญฺจิ พฺยุปฺปตฺติ　　　　　　รุฬฺหิยา อตฺถนิจฺฉโย
อิติ รุฬฺหี ปสิทฺเธน　　　　　　พฺยุปฺปตฺติ เยน เกนจิ.[๑]

"ชื่อเรียกย่อมมีตามความปรากฏ　ส่วนรูปวิเคราะห์ย่อมมีได้ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังข้อความว่า 'รูปวิเคราะห์ย่อมมีได้ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่การตัดสินเนื้อความย่อมมีตามชื่อเรียก' "

สถานที่เป็นต้น

เวสาลิยํ ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ อติเรกจีวรธารณวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ในเมืองเวสาลี เพราะเหตุคือการเก็บอติเรกจีวรไว้

ท่านแสดงอสาธารณวินิจฉัยของกถินสิกขาบทที่ ๑ ไว้ด้วยประโยคก่อน บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงสาธารณวินิจฉัย มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามฐปนาติกะว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงอสาธารณวินิจฉัยของกถินสิกขาบทที่ ๑ ไว้ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สถานที่ บุคคล และวัตถุ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงสถานที่ บุคคล และวัตถุ อีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เวสาลิยํ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงสถานที่ บุคคล และวัตถุด้วยประโยคนี้

ประเภทของบัญญัติ

"ทสาหปรมนฺ"ติ อยเมตฺถ อนุปญฺญตฺติ. สาธารณปญฺญตฺติ.

บัญญัติว่า ทสาหปรมํ นี้เป็นอนุบัญญัติในสิกขาบทนี้ [สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณ-บัญญัติ

---

[๑] สทฺท.จินฺตา คาถา ๑๗๑

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ. ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ, ตสฺมา นํ ปรโต น วกฺขาม. ทสาหํ อนติกฺกนฺเตปิ อติกฺกนฺตสญฺญิโน เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ. อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว, ตถา อนธิฏฺฐิตาวิกปฺปิตอวิสฺสชฺชิตอนฏฺฐาวินฏฺฐาอทฑฺฒาวิลุตฺเตสุ อธิฏฺฐิตาทิสญฺญิโน.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่
- ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน

อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบท เหมือนในสิกขาบทนี้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุเกิน ๑๐ วันแล้ว
- ภิกษุผู้สำคัญว่า เป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น

คำว่า อนิสฺสชฺชิตฺวา ฯเปฯ ทุกฺกฏํ (ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่) เป็นต้น กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออาบัติ นอกไปจากอาบัติที่แสดงไว้ในประโยคก่อน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของอาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติด้วยประโยคเหล่านี้

คำว่า ยถา จ ฯเปฯ สพฺพตฺถ (อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบทเหมือนในสิกขาบทนี้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยนิสสัคคิยวัตถุ ต้องอาบัติทุกกฏ ด้วยประโยคก่อน (โดยทั่วไปประโยคอารัทธะมักอยู่ติดกับประโยควากยารัมภะ แต่ในที่บางแห่งก็อาจมีประโยคอื่นคั่นอยู่บ้างตามสมควร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม โดยเนื้อหาของประโยคอารัทธะและวากยารัมภะต้องเกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้น ประโยคอารัทธะในที่นี้ จึงเป็นประโยคว่า อนิสฺ-สชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ นิสสัคคิยวัตถุที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ บุคคลย่อมกำหนดอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ นิสสัคคิยวัตถุดังกล่าวไม่ทำให้ต้องอาบัติทุกกฏหรือไร

อธิบายว่า แม้นิสสัคคิยวัตถุที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ ก็ทำให้ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ใช้สอยเช่นกัน

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ น วกฺขาม (เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า) กล่าวไว้เพื่อแสดงลัทธคุณะ คือ ผลพลอยได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความในประโยคก่อนมีผลพลอยได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้จากประโยคก่อนมิใช่หรือ

อธิบายว่าการกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

คำว่า ทสาหํ ฯเปฯ ทุกฺกฏํ (ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย [ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยนิสสัคคิยวัตถุ ต้องอาบัติทุกกฏ ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเช่นนั้นเท่านั้นจึงต้องอาบัติทุกกฏหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุเช่นไรอีกจึงต้องอาบัติทุกกฏเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ทสาหํ ฯเปฯ ทุกฺกฏํ อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน ก็ต้องอาบัติทุกกฏอีกด้วย (เปลี่ยน ปิ ศัพท์เป็น เอว แล้วนำมาประกอบเป็นอาโภคะ)

คำว่า อติกฺกนฺเต ฯเปฯ ปาจิตฺติยเมว (ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุเกิน ๑๐ วันแล้ว) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ปักขันตระ* คือ ฝ่ายอื่น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการต้องอาบัติทุกกฏไว้ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏเท่านั้นหรือ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์อีกด้วยมิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงการต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์อีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อติกฺกนฺเต ฯเปฯ ปาจิตฺติยเมว อธิบายว่า เราแสดงว่าภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์อีกด้วย (ปิ ศัพท์ใน อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ และ เวมติกสฺสปิ ทำหน้าที่อัญญมัญญสมุจจยะ คือ รวบรวมซึ่งกันและกัน ใช้เหมือน จ ศัพท์)

คำว่า ตถา ฯเปฯ อธิฏฺฐิตาทิสญฺญิโน (ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้วิกัปปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐานเป็นต้น บุคคลพึงกำหนดอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงกำหนดว่า ไม่ต้องอาบัติ เพราะสำคัญว่าได้อธิษฐานแล้วหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้วิกัปปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เช่นกัน (คำว่า ตถา <เหมือนอย่างนั้น> ทำหน้าที่ *อนุกัฑฒนะ* คือ ดึงคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มาไว้ในประโยคหลัง)

ข้อความว่า "ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่" หมายความว่า เมื่อภิกษุไม่สละจีวรเป็นต้นที่ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามวินัยกรรมที่กล่าวมาแล้ว ก็จะต้องอาบัติทุกกฏถ้าไม่เปลื้อง

สบงหรือจีวรที่นุ่งห่มครั้งเดียวออกจากกาย แต่ถ้าเปลื้องออกจากกายหลายครั้ง ก็ต้องอาบัติทุกกฏทุกๆ ครั้งในขณะนุ่งห่ม

ในประโยคว่า อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว คำว่า อติกฺกนฺเต เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า จีวเร แปลว่า ในจีวรที่เกิน [๑๐ วัน] หรือเป็นลักขณกริยาของปาฐเสสะว่า ทสาเห แปลว่า เมื่อ ๑๐ วันล่วงแล้ว ตามคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปีติ ทสาหํ อติกฺกนฺเต จีวเร "อนติกฺกนฺตํ อิทนฺ"ติ เอวํ สญฺญิโน, ทสาเห วา อติกฺกนฺเต "อนติกฺกนฺโต ทสาโห"ติ เอวํ สญฺญิโน.[๑]

"คำว่า อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ หมายความว่า ภิกษุสำคัญอย่างนี้ว่าจีวรนี้ยังไม่เกิน [๑๐ วัน] ในจีวรที่เกิน ๑๐ วันแล้ว หรือสำคัญอย่างนี้ว่า ๑๐ วันยังไม่ล่วงพ้น เมื่อ ๑๐ วันล่วงพ้นแล้ว"

คำว่า อธิฏฺฐิตาทิสญฺญิโน (ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้น) หมายความว่า ภิกษุเข้าใจผิดใน　:-　ผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐานว่าเป็นผ้าที่อธิษฐานแล้ว

ผ้าที่ไม่ได้ทำวิกัปปนาว่าทำวิกัปปนาแล้ว

ผ้าที่ไม่ได้สละแก่ผู้อื่นว่าถูกสละแล้ว

ผ้าที่ไม่หายว่าเป็นผ้าที่หายแล้ว โดยเมื่อเก็บผ้าไว้ร่วมกับภิกษุรูปอื่นแล้วได้ยินว่ามีโจรขโมยผ้าไป จึงคิดว่าผ้าของตนหาย แต่ที่จริงยังมีอยู่

ผ้าที่ไม่เสียหายเพราะถูกปลวกกินเป็นต้นว่าเป็นผ้าที่เสียหาย โดยเมื่อเก็บผ้าไว้ร่วมกับภิกษุรูปอื่นแล้วได้ยินว่าผ้าถูกปลวกกิน จึงคิดว่าผ้าของตนเสียหาย แต่ที่จริงยังดีอยู่

ผ้าที่ไม่ถูกไฟไหม้ว่าถูกไฟไหม้แล้ว

ผ้าที่ไม่ถูกโจรปล้นว่าถูกโจรปล้นแล้ว

มีข้อสังเกตบทสนธิในคำว่า อนธิฏฺฐิตาวิกปฺปิตอวิสฺสชฺชิตอนฏฺฐาวินฏฺฐอทฑฺฒาวิลุตฺเตสุ ท่านไม่ประกอบบทสนธิทั้งคำเป็นรูปว่า อนธิฏฺฐิตาวิกปฺปิตาวิสฺสชฺชิตานฏฺฐาวินฏฺฐาทฑฺฒาวิลุตฺเตสุ เพราะจะทำให้เข้าใจยากเกินไปจึงเชื่อมสนธิเฉพาะบทที่เข้าใจง่ายและออกเสียงได้สละสลวย จะเห็นได้ว่า คำว่า อนฏฺฐาวินฏฺฐ ถ้าท่านไม่เชื่อมสนธิเป็นรูปว่า อนฏฺฐอวินฏฺฐ ก็จะทำให้ออกเสียงยาก ดังนั้น หลักการเชื่อมสนธิ คือ การทำให้บทสั้นลงโดยต้องมีความเข้าใจง่ายและการออกเสียงได้สละสลวยผสมอยู่ด้วย

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๓

หลักการเชื่อมสนธิกล่าวไว้ในพาลาวตารฎีกาใหม่ (หน้า ๒๔) จำแนกได้ดังนี้

๑. สนธิในบทเดียวที่เป็นอาขยาต เป็นวิธีแน่นอน เช่น

- โหติ (หู = มี, เป็น + อ + ติ)
- มุญฺจติ (มุจ = ปล่อย + อ + ติ)

๒. สนธิในบทอาขยาตที่ผสมธาตุกับอุปสรรค เป็นวิธีแน่นอน เช่น

- อุเทติ (อุ + อิ = ไป + อ + ติ)
- เอติ (อา + อิ = ไป + อ + ติ)
- อุลฺโลเกติ (อุ + โลก = เห็น + อ + ติ)

๓. สนธิในบทกรรมธารยสมาสบางศัพท์ เป็นวิธีแน่นอน เช่น

- นีลุปฺปลํ (นีล + อุปฺปลํ)
- มุขมฺพุชํ (มุข + อมฺพุชํ)

๔. สนธิในบทพหุพพีหิสมาสที่ประกอบด้วย ส อันแปลงมาจาก สห ศัพท์ และมีสระ อิ วัณณะ หรือ อุ วัณณะอยู่หลัง เป็นวิธีไม่แน่นอน เช่น

- สอินฺเท (พร้อมทั้งพระอินทร์) พบในมหาสมยสูตรว่า
  สอินฺเท เทเว สพฺรหฺมเก (ในเทวดาพร้อมทั้งพระอินทร์ และพรหม)
- สอุตฺตรํ (จิตที่เป็นไปกับด้วยจิตที่เหนือกว่า) พบในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า
  สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ (จิตที่เป็นไปกับด้วยจิตที่เหนือกว่า)
- สอุปาทานิเยสุ (พร้อมทั้งธรรมที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน) พบในภยเภรวสูตร
- สอุสฺสาเห (พร้อมทั้งความอุตสาหะ) พบในสมันตปาสาทิกา เป็นต้น

๕. สนธิในประโยคทั่วไป เป็นวิธีไม่แน่นอน

ท่านผู้แต่งยกคาถามาอ้างไว้ดังต่อไปนี้

สํหิเตกปเท นิจฺจา นิจฺจา ธาตุปสคฺคชา
นิจฺจา สมาเส วากฺเย ตุ ยทิจฺฉาย ปวตฺตเต.[๑]

สํหิไตกปเท นิตฺยา นิตฺยา ธาตูปสรฺคโยะ
สูเตฺรษฺวปิ ตถา นิตฺยา ไสวานฺยตฺร วิภาษยา.

---

[๑] พา.อภินวฏีกา หน้า ๒๔, กลาปจนฺทฺร เล่ม ๑ หน้า ๑๖๑ คำอธิบายสูตร ๓๘

"วิธีสนธิในบทเดียวแน่นอน วิธีสนธิที่มีในธาตุและอุปสรรคแน่นอน บทสนธิในสมาสแน่นอน แต่ในประโยค[ทั่วไป]วิธีสนธิย่อมเป็นไปตามความต้องการ"

คำว่า สํหิเตกปเท ตัดบทเป็น สํหิตา + เอกปเท

คำว่า สํหิตา เป็นศัพท์อิตถีลิงค์ และเป็นคำไวพจน์ของ สนฺธิ ในไวยากรณ์สันสกฤตยังพบคำนี้เป็นรูปว่า สํหิตา เช่นกัน

อนาบัติ

อนฺโตทสาหํ อธิฏฺฐิเต วิกปฺปิเต วิสฺสชฺชิเต นฏฺเฐ วินฏฺเฐ ทฑฺเฒ อจฺฉินฺเน วิสฺสาเสน คหิเต อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :-

- ภิกษุผู้ใช้สอยจีวรที่อธิษฐานหรือทำวิกัปปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน จีวรที่ถูกสละแล้ว จีวรที่หาย จีวรที่เสียหาย จีวรที่ถูกไฟไหม้ จีวรที่ถูกแย่งไป จีวรที่ถูกถือเอาโดยวิสาสะ

- ภิกษุผู้เป็นบ้าเป็นต้น

ท่านกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงปักขันตระ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ คืออะไร

ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติอีกด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อนฺโตทสาหํ อธิฏฺฐิเต อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติด้วยประโยคนี้

คำว่า อนฺโตทสาหํ ลงทุติยาวิภัตติในอรรถสัตตมี สัมพันธ์เป็นกาลสัตตมีใน อธิฏฺฐิเต และวิกปฺปิเต

คำว่า อธิฏฺฐิเต วิกปฺปิเต วิสฺสชฺชิเต นฏฺเฐ วินฏฺเฐ ทฑฺเฒ อจฺฉินฺเน วิสฺสาเสน คหิเต ต้องเพิ่ม จ ศัพท์เข้ามาแปลร่วมด้วย แม้ท่านจะไม่ประกอบ จ ศัพท์ไว้ก็ต้องเพิ่มเข้ามาเป็นปาฐเสสะในพากย์ นอกจากนั้น บทเหล่านี้เป็นอาธาระในปาฐเสสะว่า ปริภุญฺชนฺตสฺส จ (แก่ภิกษุผู้ใช้สอย) การที่

ท่านไม่เพิ่ม จ ศัพท์เข้ามาประกอบใน คหิเต ก็เพื่อให้เพิ่ม ปาฐเสสะว่า ปริภุญฺชนฺตสฺส จ ตามศัพท์หลังว่า อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ ที่ประกอบ จ ศัพท์ไว้นั่นเอง

คำว่า วิสฺสชฺชิเต (จีวรที่ถูกสละแล้ว) มีความหมายดังนี้

๑. ถ้าภิกษุผู้ให้เปล่งวาจาแล้วให้โดยกล่าวว่า "อิมํ ตุยฺหํ ทมฺมิ : กระผมให้จีวรนี้แก่ท่าน" แต่ภิกษุผู้รับไม่เปล่งวาจารับเพียงยินดีด้วยใจ ก็ถือว่าเป็นการให้ด้วยดี เหมือนการรับจีวรที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า "อิมํ จีวรํ อายสฺมโต เทม : กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่าน" แม้ภิกษุผู้รับจะไม่เปล่งวาจา ก็เป็นอันรับด้วยดี (การรับในสมัยพุทธกาล เป็นการรับที่ไม่เปล่งวาจาจึงเป็นการรับอย่างประเสริฐ ดังที่พระพุทธเจ้ารับโดยดุษณีภาพว่า อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน <พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยดุษณีภาพ>)

๒. ถ้าภิกษุผู้รับเปล่งวาจาว่า กระผมขอรับจีวรของท่าน แต่ภิกษุผู้ให้ไม่ได้เปล่งวาจาให้เพียงแต่ยินดีด้วยใจ ก็เป็นการให้ด้วยดี

๓. เมื่อจะให้จีวรผ่านผู้อื่น ถ้าผู้ให้เปล่งวาจาด้วยวัตตมานาวิภัตติว่า "อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส เทมิ : กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่านรูปนี้" ต้องนับวันตั้งแต่วันที่ได้รู้ข่าวว่าทายกคนนั้นถวายจีวร และการรู้ข่าวนั้นต้องเป็นการรู้ข่าวจากคนส่งข่าวโดยตรง ไม่ใช่รู้ผ่านจากผู้อื่น ถ้าผู้ให้เปล่งวาจาด้วยปัญจมีวิภัตติว่า จงไปถวายจีวรนี้แก่ภิกษุรูปโน้น ต้องนับวันตั้งแต่วันที่ได้รับจีวรจริงๆ

๔. เมื่อคนส่งข่าวนำจีวรไปโดยพูดว่า :-	ถ้าภิกษุผู้รับกล่าวว่า :-
- ตว สนฺตกํ กโรหิ (จงทำให้เป็นของท่าน)	- มม สนฺตกํ กโรมิ (เราทำให้เป็นของเรา)
- ตว สนฺตกํ โหตุ (จงเป็นของท่าน)	- มม สนฺตกํ โหตุ (จงเป็นของเรา)
- ตว สนฺตกํ กริสฺสสิ (ท่านจักทำให้เป็นของท่าน	- มม สนฺตกํ กริสฺสามิ (เราจักทำให้เป็นของเรา)

ถือว่าให้ไม่ดี และรับไม่ดี

แต่ถ้าผู้ให้กล่าวว่า :-	ผู้รับกล่าวว่า :-
- ตว สนฺตกํ กโรหิ (จงทำให้เป็นของท่าน)	- สาธุ ภนฺเต มยฺหํ คณฺหามิ (ดีละท่านผู้เจริญ กระผมถือเอาของกระผม)

จัดเป็นการรับด้วยดี

๕. ถ้าภิกษุผู้ให้กล่าวว่า "ท่านจงรับจีวร" แต่ภิกษุผู้รับปฏิเสธว่า "กระผมไม่รับ"

ภิกษุผู้ให้กล่าวอีกว่า "กระผมให้จีวรแก่ท่านแล้ว ท่านจงรับไว้เถิด" ภิกษุผู้รับปฏิเสธว่า "กระผมไม่ต้องการจีวรนี้"

ทั้งสองรูปไม่ต้องอาบัติที่เกี่ยวกับการเก็บจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน เพราะเป็นของที่ไม่มีเจ้าของในเวลาที่ต้องการใช้สอย ภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุทั้งสองรูปนั้นต้องอธิษฐานแล้วใช้สอยได้ ไม่ต้องอาบัติ เพราะเป็นของที่ไม่มีเจ้าของนั้นเอง

๖. ถ้าภิกษุสงสัยในการอธิษฐานว่าได้อธิษฐานแล้วหรือไม่ เพราะจำไม่ได้แน่นอน ต้องบอกว่าตนสงสัยแล้วสละโดยกล่าวว่า “ถ้าเป็นจีวรที่ยังไม่ได้อธิษฐาน จีวรที่ถูกสละแล้วจึงสมควรแก่เรา” เพราะภิกษุผู้แสดงให้รู้อย่างนี้แล้วทำวินัยกรรม ไม่เป็นมุสาวาท

วิบัติ

อาจารวิปตฺติ. ยถา จ อิทํ, เอวํ อิโต ปรานิปิ. อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาทิเสสา จ สีลวิปตฺติ. เสสาปตฺติโย อาจารวิปตฺติ. อาชีววิปตฺติ วา ทิฏฺฐิวิปตฺติ วา กาจิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ. อาชีววิปตฺติปจฺจยา ปน ฐเปตฺวา ทุพฺภาสิตํ ฉ อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตา. ทิฏฺฐิวิปตฺติปจฺจยา ปาจิตฺติยทุกฺกฏฺฐวเสน เทฺว อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตาติ อิทเมตฺถ ลกฺขณํ. อิติ วิปตฺติกถา อิเธว นิฏฺฐิตาติ น นํ อิโต ปรํ วิจารยิสฺสาม.

[สิกขาบทนี้]เป็นอาจารวิบัติ อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่า ลักษณะในเรื่องวิบัติดังกล่าว มีดังนี้คือ

- ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ
- อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ
- อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ

โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว ดังนั้น ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณ์เรื่องวิบัตินั้นอีก

คำเป็นต้นว่า อนฺโตทสาหํ กล่าวไว้เพื่อแสดง *ปักขันตระ* ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ คืออะไร

- ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติอีกด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อนฺโตทสาหํ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติด้วยประโยคนี้

คำว่า อาจารวิปตฺติ ([สิกขาบทนี้]เป็นอาจารวิบัติ) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ปักขันตระ* เช่นกัน เพราะกล่าวถึงวิบัติอื่นจากอนาบัติที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

คำว่า ยถา จ ฯเปฯ ปรานิปิ (อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ กถินสิกขาบทที่ ๑ นี้เท่านั้นเป็นอาจารวิบัติหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

อธิบายว่า แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน

คำว่า อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ หิ ฯเปฯ อาจารวิปตฺติ (ดังจะเห็นได้ว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ) กล่าวไว้เพื่อย้ำความ (ทัฬหีกรณะ) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า ท่านกล่าวว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำนั้นย่อมสมควรอย่างไร (คู่มือสอนกังขาฯ)

- ความเป็นอาจารวิบัติของสิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร (กังขาวิตรณีคัณฐิ)

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศีลวิบัติเป็นต้นอื่นจากอาจารวิบัติมีอยู่มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ หิ ฯเปฯ อาจารวิปตฺติ อธิบายว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรณโชตกะ)

คำว่า อาชีววิปตฺติ วา ฯเปฯ นตฺถิ (อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาชีววิบัติหรือทิฏฐิวิบัติที่ไม่ใช่ศีลวิบัติและอาจารวิบัติมีอยู่มิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวในประโยคก่อนว่า อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ ย่อมสมควรอย่างไร

อธิบายว่า อาชีววิบัติหรือทิฏฐิวิบัติไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้น คำกล่าวนั้นจึงสมควร

คำว่า อาชีววิปตฺติปจฺจยา ปน ฯเปฯ ปญฺญตฺตา (แต่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติอาบัติเพราะอาชีววิบัติและทิฏฐิวิบัติมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ ดังนั้น อาชีววิบัติหรือทิฏฐิวิบัติ จึงไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

คำว่า อิติ อิทเมตฺถ ลกฺขณํ (ลักษณะในเรื่องวิบัติดังกล่าว มีดังนี้คือ) กล่าวไว้เพื่อแสดงนิคมนะคือคำลงท้าย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายเล็กของเรื่องนั้นคืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายเล็กของเรื่องนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายเล็กของเรื่องนั้นด้วยคำนี้

ที่จริงแล้วคำว่า อิติ อิทเมตฺถ ลกฺขณํ เป็นจูฬนิคมนะ (คำลงท้ายเล็ก) แต่ในภาษาไทยแปลไว้ก่อนเพื่อให้เข้าใจง่าย (ดูคำอธิบายประโยคนิคมนะ) ดังนั้น ประโยคต่อมาจึงเป็นประโยคมหานิคมนะ (คำลงท้ายใหญ่)

คำว่า อิติ วิปตฺติกถา อิเธว นิฏฺฐิตา (โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายใหญ่ของเรื่องนั้นคืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายใหญ่ของเรื่องนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นด้วยคำนี้

คำว่า อิติ น นํ อิโต ปรํ วิจารยิสฺสาม (ดังนั้น ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณ์เรื่องวิบัตินั้นอีก) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลของการกล่าวประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไรในสิกขาบทต่อไป

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักพิจารณ์เรื่องวิบัตินั้นอีกหรือไร

อธิบายว่า ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณ์เรื่องวิบัตินั้นอีก

อนึ่ง เมื่ออ้างอิง อิติ ศัพท์ข้างต้น ก็ถือว่าประโยคหน้าว่า อิติ วิปตฺติกถา อิเธว นิฏฺฐิตา เป็น *ประโยคการณะ* ส่วนประโยคนี้เป็น *ประโยคผล* คือ แสดงผลของการกล่าวประโยคหน้า

ประโยคว่า ยถา จ อิทํ, เอวํ อิโต ปรานิปิ (อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน) ต้องเพิ่ม อาจารวิปตฺติ เข้ามาแปลเป็นวิกติกัตตา (วิเสสกัตตา) และบทว่า อิทํ, ปรานิ ก็เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า สิกฺขาปทํ และ สิกฺขาปทานิ เพราะท่านกำลังพูดถึงสิกขาบทอยู่ ดังนั้น หลักการแปลบาลีในประโยคที่ต้องเพิ่มปาฐเสสะเข้ามาแปล จึงมี ๓ อย่าง คือ

๑. สังเกตว่าท่านกำลังพูดเรื่องอะไรอยู่

๒. สังเกตลิงค์ของศัพท์ที่ใช้ว่าเป็นลิงค์อะไร

๓. เข้าใจว่าศัพท์จากประโยคหน้าอาจติดตามมาสู่ประโยคหลังได้โดยอธิการนัย

ถ้าสังเกตทั้งหลักทั้งสามอย่างนี้ได้ ก็จะทำให้แปลบาลีได้ถูกต้อง เพราะบาลีเป็นภาษาที่ใช้คำสั้น อาจเพิ่มวิเสสยะเข้ามาเองตามเนื้อหาที่กำลังพูดอยู่ และคำในประโยคหน้าก็มักตามไปสู่ประโยคหลังตามปกติ

ประโยคว่า อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาทิเสสา จ สีลวิปตฺติ (ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ) คำว่า ปาราชิกานิ และ สงฺฆาทิเสสา เป็นปกติกัตตา (สามัญญกัตตา) พหูพจน์ ส่วนคำว่า สีลวิปตฺติ เป็นวิกติกัตตา (วิเสสกัตตา) เอกพจน์ กริยาคุมพากย์ของประโยคนี้ต้องประกอบตามปกติกัตตา เพราะปกติกัตตาเป็นหลักสำคัญในพากย์ จึงเพิ่มกริยาคุมพากย์พหูพจน์ว่า โหนฺติ เข้ามาแปลร่วม

อนึ่ง คำว่า ปาราชิก นิยมใช้เป็นนปุงสกลิงค์ตาม ธมฺม ศัพท์ที่เป็นนปุงสกลิงค์ ส่วนคำว่า สงฺฆาทิเสส นิยมใช้เป็นปุงลิงค์ตาม ธมฺม ศัพท์ที่เป็นปุงลิงค์ ดังนั้น จึงประกอบเป็นรูปว่า ปาราชิกานิ และ สงฺฆาทิเสสา

คำว่า เอตฺถ ใน อิทเมตฺถ ลกฺขณํ ฏีกาใหม่ (หน้า ๓๐๕) อธิบายว่า เอตฺถาติ วิปตฺติกถาสุ (คำว่า เอตฺถ แปลว่า "ในเรื่องวิบัติเหล่านี้") โดยทั่วไป โต ปัจจัยเป็นต้น ๑๕ ศัพท์ที่ได้ชื่อว่า วิภตฺติ-ปจฺจย คือ ปัจจัยที่เป็นวิภัตติ หมายถึง ปัจจัยที่ลงในอรรถของวิภัตติ และได้รับการตั้งชื่อเป็นวิภัตติ ในบาลีและสันสกฤตอนุญาตให้ใช้เป็นเอกพจน์และพหูพจน์ทั้งสองอย่าง จะเห็นได้ว่า ในที่นี้ท่านประกอบใช้วิเสสยะของ เอตฺถ เป็นพหูพจน์ว่า วิปตฺติกถาสุ แม้ในคำแสดงความหมายของ ปุริสโต ก็กล่าวไว้ในปทรูปสิทธิปกรณ์ (สูตร ๒๖๐) เป็นทั้งเอกพจน์และพหูพจน์ว่า ปุริสมฺหา, ปุริเสหีติ วา อตฺเถ (ในความหมายว่า จากบุรุษ หรือ จากบุรุษทั้งหลาย)

ข้อความว่า "พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ" หมายความว่า ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เหล่านี้ที่ต้องเพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ พบในคัมภีร์ปริวาระ[๑] คือ

๑. ปาราชิก	แก่ภิกษุที่กล่าวอวดอุตริมนุสธรรม ตามอุตตริมนุสสธัมมสิกขาบทในปาราชิก
๒. สังฆาทิเสส	แก่ภิกษุที่พูดชักสื่อ ตามสัญจริตตสิกขาบทในสังฆาทิเสส
๓. ถุลลัจจัย	แก่ภิกษุที่กล่าวว่า ภิกษุที่อยู่ในวิหารของท่านเป็นพระอรหันต์ แล้วยอมรับว่าตนพูดจริง
๔. ปาจิตตีย์	แก่ภิกษุที่ไม่ใช่คิลานะแล้วขออาหารอันประณีตบริโภค ตามปณีตโภชน-สิกขาบทของภิกษุในปาจิตตีย์
๕. ปาฏิเทสนียะ	แก่ภิกษุณีที่ไม่ใช่คิลานะแล้วขออาหารอันประณีตบริโภค ตามปณีต-โภชนสิกขาบทของภิกษุณีในปาฏิเทสนียะ
๖. เสขิยะ	แก่ภิกษุที่ไม่ใช่คิลานะแล้วขอแกงหรือข้าวบริโภค ตามสูโปทนวิญญัตติ-สิกขาบทในทุกกฏ

ข้อความว่า "ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ" หมายความว่า ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ เหล่านี้ที่ต้องเพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ คือ

---

[๑] วิ.ป. ๘/๒๘๗/๒๒๑

๑. ทุกกฏ ในขณะสวดญัตติจบ	แก่ภิกษุที่ไม่สละความเห็นอันเลวทราม ตามอริฏฐสิกขาบทในปาจิตตีย์
๒. ปาจิตตีย์ ในขณะสวดกรรมวาจาจบ	แก่ภิกษุดังกล่าว ตามอริฏฐสิกขาบทในปาจิตตีย์

องค์ประกอบ

ชาติปฺปมาณสมฺปนฺนสฺส จีวรสฺส อตฺตโน สนฺตกตา, คณนุปคตา, ฉินฺนปลิโพธ-ภาโว, อติเรกจีวรตา, ทสาหาติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิ.

ในสิกขาบทนี้มีองค์ ๕ เหล่านี้ คือ

๑. การที่จีวรที่ถึงพร้อมด้วยประเภทและขนาดเป็นของตน

๒. ถึงการนับ[วัน]

๓. ปลิโพธขาด [ขาดทั้งอาวาสปลิโพธและจีวรปลิโพธ]

๔. เป็นอติเรกจีวร

๕. เกิน ๑๐ วัน

คำว่า คณนุปคตา (ความเป็นจีวรที่ถึงการนับ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- คณนํ อุปคจฺฉตีติ คณนุปคํ.

(คณน บทหน้า + คมุ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) + กฺวิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

- คณนุปคสฺส ภาโว คณนุปคตา (คณนุปค ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

กถินสมุฏฺฐานํ, อกิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็น :-

- กถินสมุฏฐาน (มีกถินสิกขาบทเป็นสมุฏฐาน) [คือ อาบัติที่เกิดด้วยสมุฏฐานที่ ๓

และที่ ๖ ได้แก่ กายกับวาจา เพราะไม่ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนาทางกายหรือวาจา และกายวาจากับจิต เพราะไม่ทำเช่นนั้นเมื่อมีจิตประกอบร่วม)]

- อกิริยา (ต้องอาบัติเพราะไม่ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา)

- โนสัญญาวิโมกข์ (ไม่มีการพ้นจากอาบัติเพราะไม่มีสัญญาคิดไม่ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา)

- อจิตตกะ (ไม่มีจิตคิดทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา)

- ปัณณัตติวัชชะ (มีโทษทางบัญญัติ)

- กายกรรม (ต้องอาบัติทางกายทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางกายทวาร)

- วจีกรรม (ต้องอาบัติทางวจีทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางวจีทวาร)

- จิต ๓ [กุศลจิต อกุศลจิต และอัพยากตจิต]

- เวทนา ๓ [สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา]

จบคำอธิบายกถินสิกขาบท

---

๒. อุโทสิตสิกขาบท

ว่าด้วยการออกเดินทางโดยไม่นำผ้าจีวรไปด้วย

๒. นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺย, อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว ถ้าภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง เว้นสมมติที่สงฆ์ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ] ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ครั้นเมื่อจีวรที่สำเร็จแล้ว ภิกฺขุนา ของภิกษุ (สติ มีอยู่) กถิเน ครั้นเมื่อกฐิน อุพฺภตสฺมึ ถูกถอนแล้ว เจ ผิว่า ภิกฺขุ อ.ภิกษุ วิปฺปวเสยฺย พึงอยู่ไปปราศ ติจีวเรน ด้วยไตรจีวร เอกรตฺตมฺปิ แม้สิ้นราตรีหนึ่ง อญฺญตฺร เว้น ภิกฺขุสมฺมุติยา ซึ่งสมมติ

สิกขาบทนี้กล่าวถึงภิกษุขาดปลิโพธทั้งสอง คือ จีวรปลิโพธ และอาวาสปลิโพธแล้ว เมื่อภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง ภิกษุอื่นเว้นภิกษุผู้อาพาธที่ได้รับสมมติแล้วย่อมต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ต้องสละจีวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นคำบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคลควรกล่าวว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมอยู่ปราศจากราตรีแล้ว เว้นสมมติที่สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ[อาพาธ] ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

การแสดงอาบัติปาจิตตีย์และการมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละ เหมือนกับสิกขาบทก่อน

สิกขาบทก่อนชื่อว่า กถินสิกขาบท ตามข้อความว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน (เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว) ส่วนสิกขาบทนี้ชื่อว่า ทุติยกถินสิกขาบท (กถินสิกขาบทที่ ๒) หรือมีอีกชื่อเรียกว่า อุโทสิตสิกขาบท (สิกขาบทที่เกี่ยวกับโรงเก็บของ) เพราะมีโรงเก็บของนับเข้าในสถานที่เก็บจีวรอีกด้วย

ภิกษุที่อธิษฐานจีวรเป็นผ้าบริขาร (ปริกขารโจฬอธิษฐาน) ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ ส่วนภิกษุที่อธิษฐานเป็นไตรจีวร (เตจีวริกอธิษฐาน) ถ้ารู้ว่าอยู่ปราศจากจีวรผืนใดผืนหนึ่งในไตรจีวร ก่อนอรุณขึ้นให้ทำปัจจุทธรณ์ (ถอนอธิษฐาน) จีวรดังกล่าว โดยกำหนดถึงจีวรที่อยู่ในสถานที่นั้นๆ

- ผ้าสังฆาฏิให้กล่าวว่า เอตํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏินั้น)
- ผ้าอุตตราสงค์ให้กล่าวว่า เอตํ อุตฺตราสงฺคํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอุตตราสงค์นั้น)
- ผ้าอันตรวาสกให้กล่าวว่า เอตํ อนฺตรวาสกํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอันตรวาสกนั้น)

เมื่อภิกษุถอนอธิษฐานดังนี้แล้วก็ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ หลังจากอรุณขึ้นแล้วจึงกำหนดถึงจีวรที่อยู่ในสถานที่นั้นๆ แล้วอธิษฐานจีวรอีก

ปิ ศัพท์ใน เอกรตฺตมฺปิ (แม้เพียงราตรีหนึ่ง) ทำหน้าที่ครหาโชตกะ คือ แสดงการตำหนิ หมายความว่า จะป่วยกล่าวไปไยในสองราตรีหรือสามราตรีเป็นต้น

ที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ[อาพาธ]ไซร้ ฯ (ตํ จีวรํ อ.จีวรนั้น) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย ฯ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ฯ

คำว่า เอกรตฺต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- เอกา เอว รตฺติ เอกรตฺตํ. (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

โดยแปลงสระ อิ ท้าย รตฺติ ศัพท์เป็น อ ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๓๓๗) ว่า กฺวจิ สมาสนฺตคตานมการนฺโต (แปลงสระท้ายซึ่งเป็นที่สุดของสมาสเป็น อ ในบางแห่ง)

- ทฺวิรตฺตํ = ทฺวิรตฺติ (สองราตรี)
- ติรตฺตํ = ติรตฺติ (สามราตรี)
- ทฺวงฺคุลํ = ทฺวงฺคุลิ (สองนิ้ว)
- สตฺตโคทาวรํ = สตฺตโคทาวรี (แม่น้ำโคทาวรี ๗ สาย)

อีกอย่างหนึ่ง ให้ลง อ ปัจจัยด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๓ สูตร ๔๕) ว่า ทีฆาโหวสฺเสกเทเสหิ จ รตฺยา (ลง อ ปัจจัยท้ายบทสมาสของ รตฺติ ศัพท์ที่อยู่หลังจาก ทีฆ ศัพท์, อห ศัพท์, วสฺส ศัพท์, ศัพท์ที่กล่าวถึงบางส่วน, อสังขยาศัพท์ และสังขยาศัพท์) เช่น

ทีฆรตฺตํ (ราตรีอันยาวนาน) อโหรตฺตํ (ทิวาและราตรี)
วสฺสรตฺตํ (ราตรีที่ชุ่มด้วยน้ำฝน) ปุพฺพรตฺตํ (ส่วนต้นของราตรี)
อปรรตฺตํ (ส่วนหลังของราตรี) อฑฺฒรตฺตํ (ครึ่งหนึ่งของราตรี)

คำว่า ภิกฺขุสมฺมุติ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภิกฺขุโน ทินฺนา สมฺมุติ ภิกฺขุสมฺมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ[อาพาธ] ชื่อว่า ภิกขุ-สัมมุติ

คำว่า ติจีวร มีรูปวิเคราะห์ ๒ ประการว่า

๑. ตีณิ จีวรานิ ติจีวรํ = จีวร ๓ ผืน ชื่อว่า ติจีวระ

๒. ติณฺณํ จีวรานํ สมาหาโร ติจีวรํ = หมู่ของจีวรทั้ง ๓ ชื่อว่า ติจีวระ

รูปวิเคราะห์แรกเหมาะกับคำแปลในภาษาไทยที่แปลว่า “จีวร ๓ ผืน” ส่วนรูปวิเคราะห์ที่ ๒ ไม่ได้แปลตามศัพท์ว่า “หมู่ของจีวรทั้ง ๓” เพียงเป็นการนำมารวมด้วยจิตเหมือนเป็นกองหนึ่ง ก็สามารถใช้เป็นรูปเอกพจน์ว่า ติจีวรํ ได้ ดังนั้น สมาหารทวันทสมาสจึงมีรูปเป็นเอกพจน์เท่านั้น แม้คัมภีร์โมคคัลลานปัญจิกาก็อธิบายว่า

สมาหรณํ สมาหาโร. พุทฺธิยา พหุนฺนเมกีกรณํ.[๑]

---

[๑] โมคฺ.ปญฺจิกา ๓/๒๑

"การรวบรวม ชื่อว่า สมาหาระ คือ การกระทำสิ่งหลายสิ่งให้เป็นสิ่งเดียวด้วยความรู้ (ความรู้ก็คือจิตนั่นเอง)"

๒. คำอธิบายอุโทสิตสิกขาบท

คำอธิบาย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา

ทุติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ เอตฺถ ปุริมสิกฺขาปเท วิย อตฺถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๒ ดังนี้

บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ที่สองนี้ เหมือนในสิกขาบทแรก พึงทราบเนื้อความของตติยาวิภัตติด้วยความเป็นฉัฏฐีวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว

ท่านแสดงวินิจฉัยของปทัตถะในกถินสิกขาบทที่ ๑ แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงวินิจฉัยของปทัตถะในอุโทสิตสิกขาบท (บางแห่งเรียกว่า อวิปปวาสสิกขาบท)

คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ฯเปฯ เวทิตพฺโพ (บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ที่สองนี้ เหมือนในสิกขาบทแรก พึงทราบเนื้อความของตติยาวิภัตติด้วยความเป็นฉัฏฐีวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน เป็นต้น ในอุโทสิตสิกขาบท

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอนภิหิตกัตตาเหมือนในกถินสิกขาบทที่ ๑ หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ฯเปฯ เวทิตพฺโพ อธิบายว่า ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถสามีสัมพันธ์ (พึงแสดงอาโภคะโดยตัดคำว่า อคฺคเหตฺวา ออกไป)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ภิกฺขุนาติ ภิกฺขุสฺสาติ อตฺโถ. สามิอตฺเถ เจตํ กรณวจนํ. เตนาห "ปุริมสิกฺขาปเท วิยา"ติอาทิ.[๑]

"คำว่า ภิกฺขุนา มีความหมายว่า ของภิกษุ อนึ่ง คำนี้ลงตติยาวิภัตติในอรรถของฉัฏฐีวิภัตติ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ปุริมสิกฺขาปเท วิย (เหมือนในสิกขาบทก่อน) เป็นต้น"

คำว่า ภิกฺขุนา ในสิกขาบทแรกเป็นบทที่ลงตติยาวิภัตติในอนภิหิตกัตตา เพราะมีกริยา-คุมพากย์เป็นกรรมวาจกว่า ธาเรตพฺพํ แต่ในสิกขาบทนี้ไม่มีกริยาคุมพากย์ที่เป็นกรรมวาจก จึงลงตติยาวิภัตติในอรรถสามีสัมพันธ์แล้วสัมพันธ์ใน จีวรสฺมึ มีความหมายว่า เมื่อจีวรของภิกษุ

คำว่า นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโน อธิบาย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ดังนี้

๑. คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ มีศัพท์เดิมมาจากบทสองบทว่า นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ลง สฺมึ วิภัตติ แล้วแปลงเป็น เอ หลังจากนั้นจึงลบ สฺมึ วิภัตติ ในเวลาแปลยกศัพท์ตามควรแปลว่า จีวรสฺมึ ครั้นเมื่อจีวร นิฏฺฐิเต สำเร็จแล้ว

๒. คำว่า ภิกฺขุนา แม้จะลงตติยาวิภัตติ ก็ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ จึงมีความหมายเหมือนกับ ภิกฺขุโน (ของภิกษุ)

คัมภีร์กังขาวิตรณี (หน้า ๑๘๒) อธิบาย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ในกถินสิกขาบทที่ ๑ เหมือนอย่างนี้ว่า นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ แต่กังขาฎีกาใหม่ถือว่าเป็นสมาส จึงตั้งรูปวิเคราะห์ว่า

- นิฏฺฐิตญฺจ ตํ จีวรญฺจาติ นิฏฺฐิตจีวรํ. (กรรมธารยสมาส)

อย่างไรก็ตาม นิสสัยพม่าทุกฉบับเห็นว่า คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ควรแปลแยกเป็น ๒ ศัพท์ว่า นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ เพราะคัมภีร์อรรถกถาแยกไว้เป็น ๒ ศัพท์เช่นกัน

บทที่ลงวิภัตติแล้วลบวิภัตติไปนี้ ตามหลักภาษาเรียกว่า *อวิภัตติกนิเทศ* คือ ศัพท์ที่แสดงโดยไม่ปรากฏวิภัตติ หมายถึง ลง สิ วิภัตติแล้วลบไปด้วยสูตรว่า สพฺพาสมาวุโส เป็นต้นนิยมใช้ในสูตรทางไวยากรณ์เพื่อไม่ให้สงสัยรูปศัพท์ เช่น อโต เนน, วา ณปจฺเจ เป็นต้น สัททนีติปกรณ์ (ปทมาลา) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

อวิภตฺติกนิทฺเทโส นามิเกสุปลพฺภติ
นาขฺยาเตสูติ วิญฺเญยฺย- มิทเมตฺถ นิทสฺสนํ.
นิโคฺรโธว มหารุกฺโข เถร วาทานมุตฺตโม
อนูนํ อนธิกญฺจ เกวลํ ชินสาสนํ.[๒]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๖

[๒] นีติ.ปท. หน้า ๒๗

"อวิภัตติกนิเทศย่อมมีได้ในบทนาม ไม่มีในบทอาขยาต ดังนั้น จึงควรทราบอุทาหรณ์ในอวิภัตติกนิเทศนี้ว่า

'เถรวาทประเสริฐกว่าวาทะทั้งหลาย เหมือนต้นไทรใหญ่ เป็นคำสอนของพระชินเจ้าล้วนๆ ไม่ยิ่งไม่หย่อน' "

คำว่า เถร ในบาทที่ ๒ มีศัพท์เดิมมาจาก เถโร ลบ สิ วิภัตติ และคำว่า เถร ดังกล่าวก็มีรูปวิเคราะห์ว่า เถรานํ อยนฺติ เถโร = วาทะนี้ของพระเถระทั้งหลาย ชื่อว่า เถระ คือ เถรวาท

อีกอย่างหนึ่ง อาจแปลงสระ เอ ใน นิฏฺฐิเต เป็น อ ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๑ สูตร ๓๗) ว่า เอโอนม วณฺเณ (ในที่อักษรอยู่หลัง ให้แปลง เอ และ โอ เป็น อ) ดังตัวอย่างในพระบาลีว่า

- ทิสฺวา ยาจกมาคเต (เห็นยาจกผู้มาแล้ว) = ทิสฺวา ยาจเก อาคเต
- ทิสฺวา ปณฺฑิตมาคเต (เห็นบัณฑิตผู้มาแล้ว) = ทิสฺวา ปณฺฑิเต อาคเต
- อกรมฺหส เต กิจฺจํ (พวกเราได้กระทำกิจของท่านแล้ว) = อกรมฺหเส เต กิจฺจํ
- อคฺคมกฺขายติ (กล่าวว่าเลิศ) = อคฺโค + อกฺขายติ
- ปจฺจยาการเมว (ปัจจยาการนั่นแหละ) = ปจฺจยากาโร + เอว
- หิยฺยตฺตนํ (บุญที่มีเมื่อวานนี้) = หิยฺโย + ตนํ
- ปาตราโส (การบริโภคในเวลาเช้า) = ปาโต + อาโส
- ปาตมนุสิฏฺโจ (สั่งสอนแล้วในเวลาเช้า) = ปาโต + อนุสิฏฺโจ
- กกุสนฺธ โกณาคมโน (พระกกุสันธะและพระโกณาคมน์) = กกุสนฺโธ + โกณาคมโน

กรณวเสน หิ ภิกฺขุนา อิทํ นาม กมฺมํ กาตพฺพํ, ตํ นตฺถิ. สามิวเสน ปน ภิกฺขุโน จีวรสฺมึ นิฏฺฐิเต กถิเน จ อุพฺภเต เอวํ อิเมหิ จีวรนิฏฺฐานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺน-ปลิโพโธ เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยาติ เอวํ อตฺโถ ยุชฺชติ.

เพราะกรรมเช่นนี้อันภิกษุพึงกระทำเนื่องด้วยตติยาวิภัตติไม่มี แต่เนื้อความย่อมสมควรโดยเนื่องด้วยฉัฏฐีวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว และเมื่อกฐินถูกถอนแล้ว ถ้าภิกษุผู้มีปลิโพธอันขาดแล้วอย่างนี้ด้วยการสำเร็จแห่งจีวรและการถอนกฐินเหล่านี้ พึงอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง [เว้นแต่สมมติที่ให้แก่ภิกษุอาพาธ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์]

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงเหตุของการที่ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยาวิภัตติดังกล่าวควรลงในอรรถกัตตาเหมือนในกถินสิกขาบทที่ ๑ มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงกล่าวว่าตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า กรณวเสน หิ เป็นต้น อธิบายว่า เพราะไม่มีกริยาคุมพากย์ที่เป็นกรรมวาจกที่ภิกษุพึงกระทำเหมือน ธาเรตพฺพํ ในกถินสิกขาบทที่ ๑ ดังนั้น จึงลงตติยาวิภัตติในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อถ กสฺมา กรณวเสนเนว กรณวจนสฺส อตฺถํ อคฺคเหตฺวา สามิวเสน อตฺโถ เวทิตพฺโพติ อาห "กรณวเสน หี"ติอาทิ. หีติ การณตฺเถ นิปาโต.[๑]

"ท่านกล่าวว่า กรณวเสน หิ เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรจึงไม่ถือเอาอรรถของตติยาวิภัตติโดยเนื่องด้วยกรณะเท่านั้น แต่พึงทราบอรรถโดยเนื่องด้วยฉัฏฐีวิภัตติเล่า

บทว่า หิ เป็นนิบาตในอรรถว่า เหตุ"

คำว่า ฉินฺนปลิโพธ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ฉินฺนา ปลิโพธา อสฺสาติ ฉินฺนปลิโพโธ = ผู้มีปลิโพธอันขาดแล้ว ชื่อว่า ฉินนปลิโพธะ

คำอธิบาย ติจีวเรน

ตตฺถ ติจีวเรนาติ ติจีวราธิฏฺฐานนเยน อธิฏฺฐิเตสุ สงฺฆาฏิอาทีสุ เยน เกนจิ.

ในปาฐะว่า ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺย นั้น คำว่า ติจีวเรน (ไตรจีวร) คือ จีวรผืนใดผืนหนึ่งในผ้าสังฆาฏิเป็นต้นที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๖

ท่านอธิบายคำว่า นิฏฺจิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่ออธิบาย ติจีวเรน ว่า การอยู่ปราศจากไตรจีวร ไม่ใช่การอยู่ปราศจากจีวรทั้ง ๓ ผืน แต่เป็นการอยู่ปราศจากจีวรผืนใดผืนหนึ่งในจีวรทั้ง ๓ ผืนเหล่านั้น ดังนั้น ท่านจึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การอยู่ปราศจากไตรจีวร เป็นการอยู่ปราศจากจีวรทั้ง ๓ ผืนหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า คำว่า ติจีวเรน (ไตรจีวร) คือ จีวรผืนใดผืนหนึ่งในผ้าสังฆาฏิเป็นต้นที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร

ฏีกาใหม่อธิบายเรื่องนี้ว่า

เอเกน วิปฺปวุตฺโถปิ หิ ติจีวเรน วิปฺปวุตฺโถ นาม โหติ ปฏิสิทฺธปริยาปนฺเนน วิปฺปวุตฺถตฺตา, อวยเวปิ วา สมุทายโวหารโต. เตนาห "ติจีวราธิฏฺฐานนเยนา"ติอาทิ.[๑]

"โดยแท้จริงแล้ว แม้ภิกษุอยู่ปราศจากจีวรผืนหนึ่ง ก็ชื่อว่าอยู่ปราศจากไตรจีวร เพราะเป็นผู้อยู่ปราศจากจีวรที่นับเข้าในจีวรที่ถูกพระพุทธองค์ทรงห้าม[ว่าอย่าอยู่ปราศจากแม้เพียงราตรีหนึ่ง] หรือเพราะการกล่าวถึงหมู่แม้ในบางส่วน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ติจีวราธิฏฺฐานนเยน (ตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร)"

นัยที่ ๑ กล่าวว่า "เพราะเป็นผู้อยู่ปราศจากจีวรที่นับเข้าในจีวรที่ถูกพระพุทธองค์ทรงห้าม[ว่าอย่าอยู่ปราศจากแม้เพียงราตรีหนึ่ง]" เป็น*มุขยนัย* คือ นัยโดยตรงที่กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงห้ามไว้ในสิกขาบทว่าอย่าอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง ดังนั้น จีวรดังกล่าวจึงถือว่าเป็นจีวรที่ถูกห้ามในจีวร ๓ ผืน การอยู่ปราศจากจีวรผืนใดผืนหนึ่งก็ทำให้ต้องอาบัติได้

นัยที่ ๒ จัดเป็น *เอกเทสยูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงหมู่ แต่มุ่งให้หมายถึงบางส่วน ดังนั้น แม้จะกล่าวหมู่คือไตรจีวร ก็เจตนาหมายถึงบางส่วนคือจีวรผืนใดผืนหนึ่ง ดังคำว่า

- รุกฺโข ฉินฺโน (ต้นไม้ถูกตัดแล้ว) หมายถึง ต้นไม้บางส่วนที่ถูกตัด

- ปโฏ ทฑฺโฒ (ผ้าถูกไฟไหม้แล้ว) หมายถึง ผ้าบางส่วนที่ถูกไฟไหม้

- คาโม ทฑฺโฒ (หมู่บ้านถูกไฟไหม้แล้ว) หมายถึง บ้านบางหลังที่ถูกไฟไหม้

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๐๖

- สมุทฺโท มยา ทิฏฺโจ (เราเห็นมหาสมุทรแล้ว) หมายถึง มหาสมุทรบางส่วนที่เห็นด้วยตาได้

คำว่า ติจีวราธิฏฺฐานนเยน อธิฏฺฐิเตสุ (ที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร) นั้น หมายความว่า ผ้าสังฆาฏิเป็นต้น ถ้าอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร (ปริกขารโจฬอธิษฐาน) หรือทำวิกัปปนาไว้ ก็ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ เพราะไตรจีวรที่ภิกษุอยู่ปราศจากเพียงวันหนึ่งแล้วต้องอาบัติ ต้องเป็นจีวรที่อธิษฐานเป็นผ้าไตรจีวร (เตจีวริกอธิษฐาน) เท่านั้น

คำอธิบาย วิปฺปวเสยฺย

วิปฺปวเสยฺยาติ วิยุตฺโต วเสยฺย, "คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร"ติอาทินา[๑] นเยน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคมน-นิเวสน-อุโทสิต-อฏฺฏ-มาฬ-ปาสาท-หมฺมิย-นาวา-สตฺถ-เขตฺต-ธญฺญกรณ-อาราม-วิหาร-รุกฺขมูล-อชฺโฌกาสปฺปเภทานํ ปนฺนรสานํ นิกฺเขปฏฺฐานานํ ยตฺถ กตฺถจิ นิกฺขิปิตฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาติกฺกเม อรุณํ อุฏฺฐาเปยฺยาติ อยเมตฺถ สงฺเขโป, วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ[๒] วุตฺโต.

บทว่า วิปฺปวเสยฺย แปลว่า "พึงอยู่ปราศจาก" หมายความว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งจำแนกเป็น

๑. หมู่บ้าน, นิคม	๒. บ้าน	๓. โรงเก็บของ
๔. ป้อม	๕. เรือนยอดเดียว	๖. ปราสาท
๗. เรือนโล้น	๘. เรือ	๙. กลุ่มพ่อค้า
๑๐. นา	๑๑. ลานนวดข้าว	๑๒. สวน
๑๓. วัด	๑๔. โคนต้นไม้	๑๕. ที่กลางแจ้ง

ซึ่งตรัสไว้ในพระบาลี[คือปทภาชนีย์ของสิกขาบทนี้]ว่า คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร (หมู่บ้านมีขอบเขตอย่างเดียวกัน หรือมีขอบเขตต่างกัน) เป็นต้นแล้ว พึงยังอรุณให้ขึ้นไปเมื่อมีการล่วงหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๔๗๗/๗

[๒] วิ.มหา.อ. ๒/๑๕๗

ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้ ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว

คำว่า "คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร ฯเปฯ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อกำหนดลักษณะของการอยู่ปราศจากจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ลักษณะของการอยู่ปราศจากจีวรคืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเก็บจีวรไว้ในวัดเท่านั้นแล้วยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่วงหัตถบาสภายนอกวัดเท่านั้นหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้วพึงยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่วงหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ วิปฺปวาสลกฺขณวตฺถาปนตฺถํ "คาโม เอกูปจาโร"ติอาทิมาห.[๑]

"บัดนี้ ท่านกล่าวว่า คาโม เอกูปจาโร เป็นต้นเพื่อกำหนดลักษณะของการอยู่ปราศจาก[จีวร]"

ประโยคว่า คาโม เอกูปจาโร ฯเปฯ อรุณํ อุฏฺฐาเปยฺย เป็นประโยคยาวมาก แต่ความจริงมีใจความอยู่ที่คำว่า

ปนฺนรสานํ นิกฺเขปฏฺฐานานํ ยตฺถ กตฺถจิ นิกฺขิปิตฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาติกฺกเมน อรุณํ อุฏฺฐาเปยฺย.

"ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้ว พึงยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่วงหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น"

หมายความว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในสถานที่ ๑๕ แห่งมีหมู่บ้านเป็นต้น ตามสมควรกับการอยู่ของตนแล้วออกไปภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้นล่วงหัตถบาสในขณะอรุณขึ้น จึงต้องอาบัติ สมมติว่าภิกษุอยู่ในวัดก็เก็บจีวรไว้ในวัดได้ ถ้าจะออกบิณฑบาตก็ต้องออกจากวัดหลังอรุณขึ้นแล้ว เพราะถ้าออกจากวัดก่อนอรุณขึ้น ก็จะต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้

คำว่า อยเมตฺถ สงฺเขโป (ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้) จัดอยู่ในประโยคเดียวกันกับประโยคหน้า กล่าวไว้เพื่อแสดง *นิคมนะ* คือ คำลงท้าย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นความพิสดารหรือไร

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๐๖

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดเรื่องนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้

คำว่า วิตฺถาโร ฯเปฯ วุตฺโต (ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ปักขันตระ* คือ ฝ่ายอื่น เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผู้ที่ต้องการความพิสดาร พึงศึกษาได้ในคัมภีร์ไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรระบุคัมภีร์ที่แสดงข้อวินิจฉัยโดยพิสดารมิใช่หรือ

อธิบายว่า ความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว

คำว่า อยเมตฺถ สงฺเขโป (ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้) จัดอยู่ในประโยคเดียวกันกับประโยคหน้า กล่าวไว้เพื่อแสดง *นิคมนะ* คือ คำลงท้าย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้วพึงยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่วงหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้น

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นความพิสดารหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดเรื่องนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยคนี้ อยเมตฺถ สงฺเขโป อธิบายว่า ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้

คำว่า วิปฺปวเสยฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก วิ และ ป บทหน้า + วส ธาตุ (วสเน = อยู่) + อ ปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ

วิ อุปสรรคใช้ในความหมายว่า วิโยค (ไม่ประกอบ) ส่วน ป อุปสรรคเป็นธาตวัตถานุวัตตกะ คือ คล้อยตามอรรถของธาตุ หมายความว่า มีความหมายเหมือน วส ธาตุ ดังนั้น ท่านจึงอธิบายว่า วิยุตฺโต วเสยฺย (พึงอยู่ปราศ)

อรรถของ วิ อุปสรรค กล่าวไว้ในปทรูปสิทธิปกรณ์ว่า

วิอิติ วิเสสวิวิธวิรุทฺธวิคตวิโยควิรูปตาทีสุ.[๑]

“อุปสรรคว่า วิ ย่อมเป็นไปในอรรถเป็นต้นว่า

- วิเสส (พิเศษ) - วิวิธ (ต่างๆ)
- วิรุทฺธ (ขัดแย้ง) - วิคต (ปราศจาก)

---

[๑] รูป. สูตร ๒๘๒

- วิโยค (ไม่ประกอบ) - วิรูปตา (ไม่งาม)”

คำว่า คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร (หมู่บ้านมีขอบเขตอย่างเดียวกัน หรือมีขอบเขตต่างกัน) หมายความว่า ถ้าหากภิกษุเก็บจีวรไว้ในหมู่บ้านที่มีรั้วกั้นด้วยกำแพงเป็นต้น ก็อาจอยู่ในบ้านหลังใดหลังหนึ่งภายในหมู่บ้านตามต้องการ แต่หากเก็บจีวรไว้ในหมู่บ้านที่ไม่มีรั้วกั้น ต้องอยู่ในบ้านที่เก็บจีวรไว้เท่านั้น ไม่พึงสละจีวรออกจากหัตถบาสในรอบด้านของบ้านนั้นในเวลาอรุณขึ้น

สถานที่เก็บจีวร ๑๕ แห่ง คือ

๑. หมู่บ้าน, นิคม (คาม, นิคมน) : หมู่บ้านที่มีรั้วกั้นหรือไม่มีรั้วกั้น, หมู่บ้านใหญ่ที่ไม่มีกำแพงล้อม มีตลาด

๒. บ้าน (นิเวสน) : บ้านที่ไม่ได้ใช้เก็บของโดยเฉพาะเหมือนโรงเก็บของเป็นต้น

๓. โรงเก็บของ (อุโทสิต) : สถานที่เก็บสิ่งของมียานพาหนะเป็นต้น

๔. ป้อม (อฏฺฏ) : สถานที่พักพิเศษที่มี ๔ หรือ ๕ ชั้น สร้างด้วยอิฐมีผนังหนาเพื่อป้องกันพระราชาผู้เป็นปฏิปักษ์ เป็นต้น อาจารย์บางท่านกล่าวว่าเป็นเรือนที่มีผนังหนา ซึ่งไม่มีไม้กลอนหลังคา แต่มุงบังด้วยอิฐเท่านั้น อาจารย์บางท่านกล่าวว่า เป็นบ้านที่สร้างตามลักษณะของป้อม

๕. เรือนยอดเดียว (มาฬ) : ปราสาท ๔ เหลี่ยมที่มียอดเดียว หรือเป็นบ้านพิเศษที่มีหลายมุม มียอดเดียว บางอาจารย์กล่าวว่า เป็นเสนาสนะที่สร้างด้วยลักษณะทรงกลม

๖. ปราสาท (ปาสาท) : ปราสาทยาว (ปราสาท ๔ เหลี่ยม) หรือปราสาททุกชนิดที่จำแนกเป็นเพิงหมาแหงนที่มีหลังคาแถบเดียว (อฑฺฒโยค) เป็นต้น ยกเว้นป้อม เรือนยอดเดียว และเรือนโล้น

๗. เรือนโล้น (หมฺมิย) : ปราสาทที่ไม่มีหลังคา อาจารย์บางท่านกล่าวว่า เป็นเรือนที่ประกอบด้วยลานแสงจันทร์

๘. เรือ (นาวา) : เรือบนบกและเรือในน้ำ

๙. กลุ่มพ่อค้า (สตฺถ) : พ่อค้าเกวียนที่เดินทางด้วยเท้า (ชงฺฆสตฺถ) หรือพ่อค้าเกวียนที่เดินทางด้วยเกวียน (สกฏสตฺถ) นับ ๗ อัพภันดรโดยรอบ (๑ อัพภันดร = ๒๘ ศอก) ที่กลุ่มพ่อค้าเดินทาง

๑๐. นา (เขตฺต)

๑๑. ลานนวดข้าว (ธญฺญกรณ)

๑๒. สวน (อาราม) : สวนดอกไม้ หรือสวนผลไม้

๑๓. วัด (วิหาร) : วัดทั้งหมดที่มีรั้วกั้นหรือไม่มีรั้วกั้น อาจารย์บางท่านกล่าวว่าเป็นกุฎิหลังหนึ่ง (แต่ท่านใช้เป็น เกจิ จึงเป็นความเห็นที่ท่านผู้แต่งคัดค้าน)

๑๔. โคนต้นไม้ (รุกฺขมูล) : โคนของต้นไม้ และยังรวมไปถึงบริเวณที่เงาไม้กระทบได้โดยอ้อม

๑๕. ที่กลางแจ้ง (อชฺโฌกาส) : ที่กลางแจ้งในป่า นับ ๗ อัพภันดรโดยรอบ

คัมภีร์ขุททสิกขาประพันธ์คาถาสรุปความในเรื่องนี้ว่า

คาเม นิเวสเน อุทฺโท-　　สิตปาสาทหมฺมิเย
นาวาฏฺฏมาฬอาราเม　　สตฺถเขตฺตขเล ทุเม.
อชฺโฌกาเส วิหาเร วา　　นิกฺขิปิตฺวา ติจีวรํ
ภิกฺขุสมฺมุติยาญฺญตฺร　　วิปฺปวตฺถุํ น วฏฺฏติ.[๑]

"ภิกษุเก็บไตรจีวรไว้ในหมู่บ้าน บ้าน โรงเก็บของ ปราสาท เรือนโล้น เรือป้อม เรือนยอดเดียว สวน กลุ่มพ่อค้า นา ลานนวดข้าว [โคน]ต้นไม้ ที่กลางแจ้ง หรือวัด ย่อมไม่ควรอยู่ปราศจาก[ไตรจีวร]เว้นสมมติที่สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ [อาพาธ]"

คำว่า สตฺถ (กลุ่มพ่อค้า) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อตฺเถน โย วตฺตตีติ สตฺโถ = ผู้เป็นไปกับด้วยทรัพย์ ชื่อว่า สัตถะ คือ พ่อค้า (ส + อตฺถ)

อนึ่ง ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๗) กล่าวว่า สถานที่มีบ้าน (นิเวสน) เป็นต้น จนถึงที่กลางแจ้ง (อชฺโฌกาส) ต้องอยู่นอกหมู่บ้าน เพราะถือเอาสถานที่ซึ่งอยู่ภายในหมู่บ้านด้วย คาม ศัพท์แล้ว ดังนั้นจึงต้องเว้นหมู่บ้านไป อาจารย์บางท่านกล่าวว่า

"บ้านเป็นต้นจนถึงเรือนโล้น (หมฺมิย) ต้องอยู่ภายนอกรั้วของหมู่บ้าน แต่สถานที่อื่นจากนั้นอยู่ภายในหมู่บ้านได้"

นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ของขุททสิกขา (คำอธิบายคาถา ๔๗-๘) กล่าวว่า

"กลุ่มพ่อค้าและที่กลางแจ้ง ต้องนับ ๗ อัพภันดรโดยรอบ"

ข้อความจากฎีกาทั้งหมดนี้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาโดยละเอียด

---

[๑] ขุทฺท. คาถา ๔๗-๘

คำว่า หตฺถปาสาติกฺกเม (เมื่อมีการล่วงหัตถบาส) หมายถึง ล่วงสถานที่มีระยะ ๒ ศอกคืบ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

หตฺถปาสาติกฺกเมติ เอตฺถ หตฺถปาโส นาม อฑฺฒเตยฺยรตนปฺปมาโณ ปเทโส, ตสฺส อติกฺกโม หตฺถปาสาติกฺกโม.[๑]

"ที่ชื่อว่า หัตถบาส ในคำว่า หตฺถปาสาติกฺกเม เป็นสถานที่มีระยะ ๒ ศอกคืบ การล่วงหัตถบาสนั้น ชื่อว่า หัตถปาสาติกกมะ"

หัตถบาส ๒ ศอกคืบดังกล่าวใช้ทั่วไปในพระวินัยเกี่ยวกับสังฆกรรมและการประเคนอาหาร แต่ยังมีหัตถบาสอีกประเภทหนึ่งที่มีความหมายว่า "ที่ใกล้มือ" หมายถึง สถานที่ ๑๒ ศอก ไม่ใช่ "บ่วงมือ" เหมือนหัตถบาสประเภทแรก หัตถบาสประเภทที่สองพบในการอธิษฐานจีวรตามความเห็นของบางท่านที่กล่าวไว้ในสารัตถทีปนีและวิมติวิโนทนี กล่าวคือ ถ้าจีวรที่ภิกษุต้องการจะอธิษฐานนั้นอยู่ภายในสถานที่ ๑๒ ศอกซึ่งเรียกว่า *สวนูปจาระ* (ที่ใกล้การฟัง, สถานที่ ๑๒ ศอกที่บุคคลได้ยินเสียงพูดปกติได้) ภิกษุควรประกอบใช้ อิม ศัพท์ว่า

- อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)
- อิมํ อุตฺตราสงฺคํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์นี้)
- อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอันตรวาสกนี้)

ถ้าจีวรอยู่นอกหัตถบาส ๑๒ ศอก ก็กล่าวว่า เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น) ดังนี้เป็นต้น

ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาว่า

ตตฺร ทุวิธํ อธิฏฺฐานํ- สเจ หตฺถปาเส โหติ "อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา. อถ อนฺโตคพฺเภ วา อุปริปาสาเท วา สามนฺตวิหาเร วา โหติ ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา "เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.[๒]

"ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ

- ถ้าจีวรอยู่ในหัตถบาส ควรเปล่งวาจาว่า 'ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้'
- ถ้าจีวรอยู่ภายในห้อง บนปราสาท หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า 'ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น' "

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๗

[๒] วิ.มหา.อ. ๒/๔๖๙/๑๔๗

หตฺถปาเสติ อิทํ ทฺวาทสหตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺมา ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตเร จิตํ “อิมนฺ”ติ วตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพํ. ตโต ปรํ “เอตนฺ”ติ วตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ เกจิ วทนฺติ. คณฺฐิปเทสุ ปเนตฺถ น กิญฺจิ วุตฺตํ. ปาฬิยํ อฏฺฐกถายญฺจ สพฺพตฺถ “หตฺถปาโส”ติ อฑฺฒเตยฺยหตฺโถ วุจฺจติ, ตสฺมา อิธ วิเสสวิกปฺปนาย การณํ คเวสิตพฺพํ.[๑]

“บางคนกล่าวว่า คำว่า หตฺถปาเส (ในหัตถบาส) กล่าวระบุถึงสถานที่ ๑๒ ศอก ดังนั้น จึงควรกล่าวว่า ‘อิมํ’ แล้วอธิษฐานจีวรที่อยู่ภายใน ๑๒ ศอก

ควรกล่าวว่า ‘เอตํ’ แล้วอธิษฐานจีวรที่อยู่ห่างไปจาก ๑๒ ศอกนั้น

ส่วนในคัมภีร์คัณฐิบททั้งหลายไม่ได้กล่าวอะไรไว้ในเรื่องนี้ ในพระบาลีและอรรถกถาทั้งหมดกล่าวว่า สถานที่ ๒ ศอกคืบเป็นหัตถบาส ดังนั้น จึงควรแสวงหาเหตุในการดำริเป็นพิเศษในเรื่องนี้”

ทุวิธนฺติ อหตฺถปาสหตฺถปาสวเสน ทุวิธํ. ตตฺถ หตฺถปาโส นาม อฑฺฒเตยฺยหตฺโถ วุจฺจติ. ทฺวาทสหตฺถนฺติ เกจิ วทนฺติ. ตํ อิธ น สเมติ.[๒]

“คำว่า ทุวิธํ (มี ๒ อย่าง) คือ มี ๒ อย่างโดยจำแนกเป็นสถานที่ไม่ใช่หัตถบาสและหัตถบาส

ในเรื่องนั้น สถานที่ ๒ ศอกคืบ ชื่อว่า หัตถบาส บางคนกล่าวว่าเป็น ๑๒ ศอก คำนั้นไม่สอดคล้องในเรื่องนี้”

สรุปความว่า คำว่า “หัตถบาส” ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา หมายถึง สถานที่ ๒ ศอกคืบ

สารัตถทีปนีและวิมติวิโนทนีแสดงความเห็นของบางคนว่า คือ สถานที่ ๑๒ ศอกบ้าง ซึ่งความเห็นดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับของพระฎีกาจารย์ ท่านจึงประกอบใช้ เกจิ (บางคน) ในเรื่องนี้

คำว่า หตฺถปาส (หัตถบาส) คือ สถานที่ระยะ ๒ ศอกคืบ มีความหมาย ๓ ประการ คือ

- บ่วงแห่งมือ = หตฺถสฺส ปาโส หตฺถปาโส.
  (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส) คือ สถานที่ซึ่งสามารถไปถึงได้ด้วยมือที่ประสานกันเป็นบ่วง
- ที่ใกล้แห่งมือ = หตฺถสฺส ปาโส หตฺถปาโส.
  (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส) โดย ปาส ศัพท์ใช้ในความหมายว่า สมีป (ที่ใกล้)
- ที่กระทบมือ = หตฺโถ ปสติ ผุสติ อสฺมึ ฐาเนติ หตฺถปาโส.
  (หตฺถ บทหน้า + ปส ธาตุ = กระทบ + ณ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

---

[๑] สารตฺถ.ฏีกา ๒/๔๖๙/๔๗๓

[๒] วิมติ.ฏีกา ๑/๔๖๙/๔๐๔

ความหมายว่า บ่วงแห่งมือ กล่าวไว้ในคัมภีร์กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๘)

ส่วนความหมายสองประการหลังพบในคัมภีร์ปาจิตยาทิโยชนาว่า

หตฺถปาโสติ หตฺถสฺส ปาโส สมีโป หตฺถปาโส, หตฺโถ ปสติ ผุสติ อสฺมึ ฐาเนติ วา หตฺถปาโส, อฑฺฒเตยฺยหตฺโถ ปเทโส.[๑]

“คำว่า หตฺถปาโส มีรูปวิเคราะห์ว่า ที่ใกล้แห่งมือ ชื่อว่า หัตถบาส

อีกอย่างหนึ่ง มือย่อมกระทบในสถานที่นี้ เหตุนั้น สถานที่นั้นชื่อว่า หัตถบาส หมายถึงสถานที่สองศอกครึ่ง”

ความหมายแรกของคัมภีร์ดังกล่าวข้างต้น กล่าวตามข้อความในคัมภีร์ขุททสิกขาฎีกาใหม่ ส่วนความหมายหลังกล่าวไว้ตามอรรถของ ปส ธาตุที่มีความหมายว่า กระทบ ดังข้อความว่า

อหตฺถปาสนฺติ หตฺถสฺส ปาโส สมีโป หตฺถปาโส, อฑฺฒเตยฺยหตฺถพฺภนฺตโร. ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตโรติปิ วทนฺติ. นตฺถิ หตฺถปาโส เอติสฺสาติ อหตฺถปาสา.[๒]

“คำว่า อหตฺถปาสํ (สถานที่ไม่ใช่หัตถบาส) มีรูปวิเคราะห์ว่า ที่ใกล้แห่งมือ ชื่อว่า หัตถบาส คือ ภายใน ๒ ศอกคืบ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่าเป็นภายใน ๑๒ ศอกบ้าง หัตถบาสไม่มีแก่ผ้าสังฆาฏินั้น เหตุนั้น ผ้าสังฆาฏินั้นชื่อว่า ไม่มีหัตถบาส”

หตฺถสฺส ปาโส หตฺถปาโส. รุฬฺหีวเสน ตุ อฑฺฒเตยฺยหตฺโถ หตฺถปาโส นาม.[๓]

“ที่ใกล้แห่งมือ ชื่อว่า หัตถบาส แต่สถานที่ ๒ ศอกคืบชื่อว่า หัตถบาส โดยความเป็นรุฬหิศัพท์ (ชื่อเรียกทั่วไป)”

ข้อความข้างต้นหมายความว่า คำว่า หัตถบาสเป็นที่ใกล้มือโดยไม่ได้ระบุว่าใกล้เพียงใด แต่คำนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่ชาวโลกเข้าใจว่าเป็นสถานที่ภายใน ๒ ศอกคืบ จึงจัดเป็นรุฬหี คือ ชื่อเรียกทั่วไป จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ชื่อเรียกประจำ : เหมือนคนที่สอนหนังสือประจำได้ชื่อว่า ครู แม้เขาจะไม่สอนหนังสือแล้วก็ยังได้ชื่อว่า ครู เหมือนเดิม ดังนั้น คำว่า สตฺต (สัตว์) ที่หมายถึงผู้ยังมีราคะอยู่ แม้เขาปราศจากราคะแล้วก็ยังเรียกว่า สัตว์ ได้เช่นเดียวกันเพราะเป็นชื่อเรียกประจำ คำว่า สตฺต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- รูปาทีสุ สฺชฺชนฺตีติ สตฺตา = บุคคลเหล่าใดย่อมยึดติดผูกพันในรูปเป็นต้น เหตุนั้น บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า สัตว์ (สฺชฺช ธาตุ <ราเค = กำหนัด> + ต ปัจจัย)

---

[๑] ปาจิตฺ.โยชนา หน้า ๗๓

[๒] ขุทฺท.อภินวฏีกา คาถา ๓๔

[๒] ขุทฺท.อภินวฏีกา คาถา ๑๐๖

ตามความหมายของศัพท์ คำนี้หมายถึงบุคคลผู้ยังมีราคะอยู่ ซึ่งก็คือปุถุชนและพระเสกขะ แต่ยังหมายรวมถึงพระอรหันต์ที่ปราศจากราคะแล้วอีกด้วย เพราะเป็นชื่อเรียกประจำนั้นเอง

๒. ชื่อที่ยกขึ้นกล่าวโดยมีรูปร่างเป็นต้นเหมือนกัน : ดังคำว่า ตาลวณฺฏ (พัดก้านตาล) แม้ทำมาจากไผ่ก็เรียกว่า พัดก้านตาล เพราะมีรูปร่างเหมือนกัน ดังนั้น ผู้ยังมีราคะอยู่ก็มีขันธ์ ๕ แม้พระอรหันต์ก็มีขันธ์ ๕ เช่นกัน จึงเรียกพระอรหันต์ว่า สัตว์ เพราะมีขันธ์ ๕ เหมือนกัน เนื่องจากเป็นชื่อที่ยกขึ้นกล่าวโดยมีรูปร่างเป็นต้นเหมือนกัน

๓. ชื่อที่ปรากฏทางโลก : ดังคำว่า คจฺฉนฺตีติ คาโว (สัตว์ผู้ไป ชื่อว่า วัว) แม้คำว่า โค จะมีความหมายตามรากศัพท์ (คมฺ ธาตุ + กฺวิ ปัจจัย) ว่า “สัตว์ผู้ไป” แต่คำนี้ไม่ได้หมายถึงสัตว์ทุกประเภทที่ไปได้ เพียงหมายถึงวัวเท่านั้น ฉันใด คำว่า สัตว์ ที่แปลตามศัพท์ว่า “ผู้ผูกพันในรูปเป็นต้น” ก็ไม่ได้หมายถึงปุถุชนและพระเสกขะเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงพระอรหันต์อีกด้วย ฉันนั้น เพราะเป็นชื่อที่ปรากฏทางโลก

อนึ่ง สัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา) กล่าวถึงรุฬหีประเภทนี้ว่า

อนฺวตฺถนฺตุ สมานมฺปิ รุฬฺหี โคมหิสาทิกํ
คติภูสยนาทีนํ อญฺเญสฺปิ ปวตฺติโต.[1]

“ศัพท์ว่า โค (วัว) มหิส (กระบือ) เป็นต้นแม้เป็นชื่อที่คล้อยตามความหมายก็เป็นรุฬหีศัพท์ (ชื่อเรียกทั่วไป) เพราะการไปและการนอนบนแผ่นดิน เป็นต้นมีได้แม้ในสัตว์อื่น”

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า สตฺต นี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *ภูตปุพพคติกนัย* คือ สำนวนที่กล่าวถึงสิ่งที่เคยมีมาก่อน ดังคำว่า มณฺฑูกเทวปุตฺโต (เทพบุตรกบ)

ที่จริงแล้ว พระอรหันต์นั้นแม้จะปราศจากความยึดติดผูกพันอยู่ในอารมณ์ทั้ง ๖ แล้วก็ยังเรียกว่า สัตว์ ได้อยู่ เพราะท่านเคยยึดติดผูกพันในอารมณ์ ๖ มาก่อน เนื่องจากไม่มีผู้ที่เกิดขึ้นแล้วเป็นพระอรหันต์ทันทีหลังถือกำเนิด

ดังคำอธิบายในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและมหาฎีกาว่า

รุฬฺหีสทฺเทน ปน วีตราเคสุปิ อยํ โวหาโร วตฺตติเยว วิลีวมเยปิ พีชนิวิเสเส ตาลวณฺฏ-โวหาโร วิย.[2]

---

[1] นีติ.สุตฺต. หน้า ๔๓๐

[2] วิสุทฺธิ. ๑/๓๔๐

"แต่คำนี้ย่อมใช้ในผู้ปราศจากราคะแล้วด้วยรุฬหีศัพท์ เหมือนกับคำว่า ตาลวณฺฏ (พัดก้านตาล) ที่ใช้ในพัดชนิดหนึ่งซึ่งทำด้วยไม้ไผ่อีกด้วย"

ยทิ สตฺตตาย สตฺตา, กถํ วีตราเคสูติ อาห "รุฬฺหีสทฺเทนา"ติอาทิ. อวีตราเคสุ รุฬฺเหน, อวีตราเคสุ วา ปวตฺติตฺวา อินฺทฺริยพทฺธขนฺธสนฺตานตาย ตํสทิเสสุ วีตราเคสุ รุฬฺเหน สทฺเทน. อถวา กิญฺจิ นิมิตฺตํ คเหตฺวา สติปิ อญฺญสฺมึ ตนฺนิมิตฺตยุตฺเต กตฺถจิ วิสเย สมฺมุติยา จิรกาลตาย นิมิตฺตวิรเหปิ ปวตฺติ รุฬฺหี นาม ยถา คจฺฉนฺตีติ คาโวติ, เอวํ สตฺตสทฺทสฺสาปิ รุฬฺหีภาโว ทฏฺฐพฺโพ. ภูตปุพฺพคติยา วา วีตราเคสุ สตฺตโวหาโร ทฏฺฐพฺโพ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า รุฬฺหีสทฺเทน (ด้วยความเป็นรุฬหีศัพท์) เพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าชื่อว่าสัตว์เพราะเป็นผู้ผูกพัน ชื่อว่าสัตว์ย่อมมีได้ในอรหันต์ผู้ปราศจากราคะอย่างไร

[คำว่า รุฬฺหีสทฺเทน (ด้วยรุฬหีศัพท์)] หมายความว่า ด้วยศัพท์[ว่าสัตว์]ที่ยกขึ้นไว้ในผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะ หรือด้วยศัพท์ที่เป็นไปในผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะแล้วยกขึ้นไว้ในผู้ปราศจากราคะที่เหมือนกับผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะนั้น เพราะมีกระแสขันธ์เนื่องด้วยอินทรีย์

อีกอย่างหนึ่ง แม้จะมีเนื้อความอื่นที่ประกอบด้วยเหตุนั้น การถือเอาเหตุ[ให้เกิดศัพท์]อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วใช้เรียกถึงสิ่งที่ปราศจากเหตุ เพราะบัญญัติไว้เป็นเวลานาน [ซึ่งปรากฏ]ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ชื่อว่า รุฬหี ดังคำว่า คจฺฉนฺตีติ คาโว (สัตว์ผู้ไป ชื่อว่า วัว) โปรดทราบความเป็นรุฬหีของ สตฺต ศัพท์อย่างนี้

อีกอย่างหนึ่ง โปรดทราบ สตฺต ศัพท์ในผู้ปราศจากราคะแล้วด้วยความเป็นไปที่เคยมีมาก่อน (ภูตปุพพคติกนัย)"

คำอธิบาย อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา

อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกฺขุโน ติจีวเรน อวิปฺปวาสสมฺมุตึ เทติ, ตํ ฐเปตฺวา อลทฺธสมฺมุติกสฺส ภิกฺขุโน เอกรตฺตมฺปิ วิปฺปวาสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ เวทิตพฺพํ.

คำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) หมายความว่า สงฆ์ให้สมมติใดเพื่อการไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแก่ภิกษุอาพาธ เมื่อภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ

---

[๑] วิสุทฺธิ.ฏีกา ๑/๔๓๖

อยู่ปราศจาก[ไตรจีวร]เว้นสมมตินั้นแม้ราตรีเดียว โปรดทราบว่าต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการสละตามนัยดังกล่าวไว้แล้ว [คือ สถานที่เก็บจีวร ๑๕ แห่ง]นั้นแหละ

ท่านได้แสดงคำอธิบายของคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ฯเปฯ วิปฺปวเสยฺย บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่ออธิบายคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา บุคคลทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา ด้วยประโยคนี้

คำว่า ยํ สงฺโฆ เป็นต้น อธิบาย อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา ดังนี้

๑. สฺมา วิภัตติท้าย ภิกฺขุสมฺมุติยา ลงในอรรถกรรม เพราะอธิบายไว้ด้วยบทกรรมในคำว่า ยํ เทติ, ตํ (สงฆ์ให้สมมติใด [เว้น]สมมตินั้น)

๒. คำว่า อญฺญตฺร เป็นไปในความหมายว่า ฐเปตฺวา (เว้น) เพราะอธิบายว่า ฐเปตฺวา

๓. คำว่า ภิกฺขุสมฺมุติ เป็นมัชเฌโลปีตัปปุริสสมาสที่มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภิกฺขุโน ทินฺนา สมฺมุติ ภิกฺขุสมฺมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ

เพราะอธิบายว่า สงฺโฆ ภิกฺขุโน ติจีวเรน อวิปฺปวาสสมฺมุตึ เทติ (สงฆ์ให้สมมติเพื่อการไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแก่ภิกษุ)

๔. ข้อความว่า ภิกษุ ในเรื่องนี้หมายถึง ภิกษุอาพาธผู้ไม่ได้รับสมมติ เพราะอธิบายว่า คิลานสฺส ภิกฺขุโน (แก่ภิกษุอาพาธ) และ อลทฺธสมฺมุติกสฺส ภิกฺขุโน (เมื่อภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ) การอธิบายความในลักษณะนี้เป็นการกล่าวถึง *สรูปะ* คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง

ตามหลักของสังวัณณนาที่กล่าวมานี้ อาจประกอบวากยานุสัมพันธ์ในลักษณะที่ถามการใช้คำทีละคำที่พบในพากย์ได้ เรียกว่า *ลีนัตถโจทนา* คือ การถามเนื้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน มักใช้คำในพระบาลีเป็นฐปนา แล้วแสดงปุจฉากับอาโภคะตามหลักสังวัณณนาข้างต้น กล่าวคือ

- ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา
- ปุจฉา (คำถาม) คือ สฺมา วิภัตติท้าย ภิกฺขุสมฺมุติยา ลงในอรรถอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สฺมา ปัญจมีวิภัตตินี้ลงในอรรถอปาทานด้วยสูตรว่า อปาทาเน ปญฺจมี หรือไร

อธิบายว่า สฺมา วิภัตตินี้ลงในอรรถกรรมด้วยสูตรว่า ธาตุนามานมุปสคฺคโยคาทีสฺวปิ จ.

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า อญฺญตฺร เป็นไปในความหมายอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงความหมายของคำนี้มิใช่หรือ

อธิบายว่า คำนี้เป็นไปในความหมายว่า อญฺญ (อื่น) ซึ่งในภาษาไทยแปลว่า “เว้น, หลีกเว้น”

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ภิกฺขุสมฺมุติ มีรูปวิเคราะห์อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของคำนี้มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงรูปวิเคราะห์ของคำนี้ว่า ภิกฺขุโน ทินฺนา สมฺมุติ ภิกฺขุสมฺมุติ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ภิกฺขุ ใน ภิกฺขุสมฺมุติ หมายถึง ภิกษุไหน (ปุจฉา)
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้หมายถึงภิกษุทั่วไปหรือไร (อาโภคะ)

อธิบายว่า คำนี้หมายถึงภิกษุอาพาธเท่านั้นผู้ไม่ได้รับสมมติ

คำว่า ภิกฺขุสมฺมุติ มีรูปวิเคราะห์ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๗) ว่า

- ภิกฺขุโน ทินฺนา สมฺมุติ ภิกฺขุสมฺมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ

แต่ขุททสิกขาฎีกาใหม่ (คำอธิบายคาถา ๔๖-๗) แสดงรูปวิเคราะห์ว่า

- ภิกฺขุโน ทียมานา สมฺมุติ ภิกฺขุสมฺมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้อยู่แก่ภิกษุ

ตามคำอธิบายในนัยแรก ท่านระบุถึงอดีตกาลว่าภิกษุนั้นได้รับอวิปปวาสสมมติแล้ว ไม่ใช่จะได้รับในอนาคต ส่วนคำอธิบายในนัยหลังระบุว่า ภิกษุนั้นกำลังอยู่ในระหว่างที่ได้รับสมมติดังกล่าว ยังไม่ได้ถูกสงฆ์ถอนไปเพราะหายจากอาพาธ ดังนั้น รูปวิเคราะห์ที่ประกอบด้วยอดีตกาลว่า ทินฺนา และประกอบด้วยปัจจุบันกาลว่า ทียมานา จึงสมควรทั้งสองอย่าง แต่ผู้แปลเข้าใจว่า ความเห็นหลังน่าจะตรงตามมติของพระอรรถกถาจารย์มากกว่า เพราะท่านอธิบายไว้ด้วยคำปัจจุบันกาลว่า เทติ ซึ่งมีกาลตรงกับ ทียมานา อันลง มาน ปัจจัยในปัจจุบันกาลเช่นเดียวกัน ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

คำว่า ฐเปตฺวา (เว้น) ประกอบรูปศัพท์มาจาก ฐา ธาตุ + ณาเป ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย แปลตามศัพท์ว่า “ให้ดำรงไว้” หรือประกอบรูปศัพท์มาจาก ฐป ธาตุ + เณ ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย แปลตามศัพท์ว่า “ตั้งไว้”

ในที่ประกอบ ฐเปตฺวา บทกรรมต้องลงทุติยาวิภัตติแน่นอน แต่ถ้าประกอบใช้ อญฺญตฺร และ วินา ศัพท์ อาจลงวิภัตติ ๓ หมวด คือ ทุติยา ตติยา และปัญจมีวิภัตติในอรรถกรรมได้ ตามสูตรของโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๒ สูตร ๓๐) ว่า วินาญฺญตเรหิ ตติยา จ (ลงตติยาวิภัตติและวิภัตติอื่นๆ ท้าย วินา และ อญฺญตฺร) เช่น

- วินา วาตํ (เว้นลม) - วินา วาเตน (เว้นลม) - วินา วาตสฺมา (เว้นลม)

- อญฺญตฺร ธมฺมํ (เว้นธรรม) - อญฺญตฺร ธมฺมา (เว้นธรรม)

- อญฺญตฺร เอเกน ปิณฺฑปาตนีหารเกน (เว้นภิกษุรูปหนึ่งผู้นำบิณฑบาต)

- อญฺญตฺร พุทฺธุปฺปาทา โลกสฺส สจฺจาภิสมโย นตฺถิ (เว้นการอุบัติของพระพุทธเจ้า การรู้แจ้งสัจธรรมของชาวโลกย่อมไม่มี)

คำว่า อวิปฺปวาสา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิยุตฺตา ปวาสา วิปฺปวาสา = การอยู่ปราศจาก ชื่อว่า วิปปวาสา

- น วิปฺปวาสา อวิปฺปวาสา = การอยู่ปราศจากหามิได้, การไม่อยู่ปราศจาก ชื่อว่า อวิปปวาสา

ข้อความว่า "การไม่อยู่ปราศจากหามิได้" เป็นการใช้ปฏิเสธซ้อนปฏิเสธ อาจเข้าใจยากในภาษาไทย แต่บาลีนิยมใช้ในบางแห่งเพื่อย้ำความ ดังข้อความว่า

ทฺวิปฺปฏิเสโธ ปกตฺยตฺโถ.

"การปฏิเสธสองครั้งมีประโยชน์เพื่อความเป็นปกติ"

ทฺวิปฏิเสโธ หิ สห อติสเยน ปกตฺยตฺถทีปโก.[๑]

"โดยแท้จริงแล้ว การปฏิเสธสองครั้งแสดงอรรถปกติกับด้วยการยิ่งเกิน"

ทฺวิปฏิเสโธ หิ ปกติยตฺถญาปโก.[๒]

"โดยแท้จริงแล้ว การปฏิเสธสองครั้งแสดงอรรถปกติ"

ทฺวิปฏิเสโธ ปกตฺยตฺถวาจโก, เอวสทฺโท โยเชตพฺโพ.[๓]

"การปฏิเสธสองครั้งแสดงอรรถปกติ พึงประกอบ เอว ศัพท์ [คือ แปลเพิ่ม เอว ศัพท์เข้ามาอีกประโยคหนึ่ง]"

คำว่า อวิปฺปวาสา (การอยู่ปราศจากหามิได้, การไม่อยู่ปราศจาก) มีความหมายคล้ายกับคำว่า จิตฺตาวิยุตฺต (สภาวะไม่ประกอบกับจิตหามิได้, สภาวะประกอบกับจิตแน่นอน) ดังคำอธิบายในคัมภีร์มณิสารมัญชูสาว่า

น วิยุตฺตา อวิยุตฺตา, ยุตฺตาติ อตฺโถ. จิตฺเตน สห อวิยุตฺตา จิตฺตาวิยุตฺตา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา. เต จ เจตสิกาว, นาญฺเญติ อาห จิตฺเตเนจฺจาทิ.[๔]

---

[๑] ที.สี.อภินวฏีกา ๑/๙๕ [๒] ที.สี.อภินวฏีกา ๑/๕๒๒ [๓] กังขาวิตรณีคัณฐิ หน้า ๒๕ [๔] มณิสาร.ฏีกา ๑/๒๙๙

“สภาวะที่ไม่ประกอบหามิได้ ชื่อว่า อวิยุตตะ หมายความว่า ประกอบ สภาวะที่ประกอบกับจิต ชื่อว่า จิตตาวิยุตตะ หมายถึง เจตสิกที่ประกอบกับจิต และสภาวะเหล่านั้นเป็นเจตสิกเท่านั้น มิใช่อย่างอื่น ฉะนั้นจึงกล่าวว่า จิตฺเตน เป็นต้น”

คำว่า อวิปฺปวาสสมฺมุติ มีความหมาย ๒ ประการ คือ

- สมมติในการการไม่อยู่ปราศจาก = อวิปฺปวาเส สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ.
  (สัตตมีตัปปุริสสมาส)
- สมมติเพื่อการไม่อยู่ปราศจาก = อวิปฺปวาสาย สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ.
  (จตุตถีตัปปุริสสมาส)

ความหมายว่า สมมติในการไม่อยู่ปราศจาก หรือ สมมติเพื่อการไม่อยู่ปราศจาก คือ แม้ภิกษุอาพาธจะอยู่ปราศจากไตรจีวรก็ไม่ถึงการนับว่าอยู่ปราศจากจึงไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ สมมติดังกล่าวนั้นเป็นสมมติที่สงฆ์ให้แก่ภิกษุอาพาธที่จำเป็นต้องนำจีวรติดตัวไปไม่ได้เท่านั้น โดยให้ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๐) พบรูปวิเคราะห์ว่า

- อวิปฺปวาสา สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ = สมมติที่ไม่อยู่ปราศจาก ชื่อว่า อวิปปวาสสมมุติ

แต่ผู้แปลเห็นว่าปาฐะดังกล่าวไม่ถูกต้อง เพราะคำว่า วาส ศัพท์ปรากฏในปุงลิงค์เท่านั้น เนื่องด้วยลง ณ ปัจจัยท้ายธาตุ ๒ พยางค์ที่บังคับให้มีรูปเป็นปุงลิงค์ ฉะนั้น ในที่นี้จึงใช้เป็น อวิปฺปวาเส สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๓ หน้า ๑๕๖)

อนึ่ง ความหมายของภิกษุอาพาธตามหลักพระวินัยนั้น คือ ภิกษุผู้ปราศจากสิ่งของนั้นๆ แล้วไม่สะดวกสบาย จัดเป็นภิกษุอาพาธทั้งสิ้น เช่น รองเท้าหลายชั้นตั้งแต่ ๔ ชั้นขึ้นไปที่เรียกว่า คณังคณูปาหนะ ซึ่งเป็นรองเท้าใหม่ ไม่ควรแก่ภิกษุผู้ไม่อาพาธในภายนอกวัดในมัชฌิมประเทศ แต่รองเท้าทุกประเภทย่อมควรแก่ภิกษุอาพาธและไม่อาพาธภายในวัด ภิกษุอาพาธนั้นสามารถใช้รองเท้าทุกประเภทได้ทั้งภายในและภายนอกวัด ดังคัมภีร์ขุททสิกขานิสสัยใหม่กล่าวว่า

ตตฺถ ตตฺถ คิลาโนติ น วินา’ผาสุโก’คโต
ตโต ตาย วินา’ผาสุ อกลฺโลเตตฺถ ญายติ.[๑]

“[ภิกษุอาพาธ]มาแล้ว[ในพระบาลี]ว่า ภิกษุผู้อยู่ไม่เป็นสุขโดยปราศจาก

---

[๑] ขุททสิกขานิสสัย หน้า ๙๑

[อาหารและรองเท้าเป็นต้น] ชื่อว่า ภิกษุอาพาธในสิกขาบทนั้นๆ ดังนั้น ภิกษุผู้อยู่ไม่เป็นสุขโดยปราศจากรองเท้านั้น บุคคลย่อมรู้ว่าเป็นภิกษุอาพาธในเรื่องนี้"

คาถานี้เขียนตามข้อความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

คิลาเนน ภิกฺขุนา สอุปาหเนนาติ เอตฺถ คิลาโน นาม โย น สกฺโกติ อนุปาหโน คามํ ปวิสิตุํ.[๑]

"ในคำว่า คิลาเนน ภิกฺขุนา สอุปาหเนน (ภิกษุอาพาธผู้สวมรองเท้า) ชื่อว่าภิกษุอาพาธ คือผู้ที่ไม่อาจเข้าไปสู่หมู่บ้านโดยไม่มีรองเท้า"

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีตัวอย่างอื่นอีก เช่น ภิกษุที่ใช้สบู่หอมสรงน้ำต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพระพุทธองค์ทรงห้ามการใช้สบู่หอมและเครื่องประทินแก่ภิกษุณีว่า ภิกษุณีที่ใช้สบู่หอมสรงน้ำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ ทั้งนี้เพราะอาบัติปาจิตตีย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุณี ถ้าภิกษุล่วงละเมิดก็จะต้องอาบัติทุกกฏ แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะมิได้บัญญัติไว้โดยเฉพาะแก่ภิกษุ ก็ถือว่าอนุโลมเข้าในอาบัติทุกกฏ

จะเห็นได้ว่า สิกขาบทที่กล่าวถึงภิกษุณีที่ไปดูการฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีดังกล่าว และในคัมภีร์อรรถกถาของภิกขุนีวิภังค์ก็ระบุว่า อาบัติปาจิตตีย์ที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุณี เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ ดังข้อความว่า

ยา ปน ภิกฺขุนี คนฺธวณฺณเกน นหาเยยฺย, ปาจิตฺติยํ.[๒]

"ภิกษุณีใดสรงสนานด้วยของหอมและเครื่องประทินผิว ต้องอาบัติปาจิตตีย์"

ยา ปน ภิกฺขุนี นจฺจํ วา คีตํ วา วาทิตํ วา ทสฺสนาย คจฺเฉยฺย, ปาจิตฺติยํ.[๓]

"ภิกษุณีใดไปดูการฟ้อนรำ การขับร้อง หรือการประโคมดนตรี ต้องอาบัติปาจิตตีย์"

สพฺพตฺถ ปาจิตฺติยนฺติ สพฺพอฏฺฐกถาสุ วุตฺตํ. ภิกฺขุโน ทุกฺกฏํ.[๔]

"ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายกล่าวว่าเป็นอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะทั้งปวง เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ"

อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุใช้สบู่หอมเป็นยาระงับกลิ่นตัว ก็ไม่ต้องอาบัติ เพราะถือว่าเป็นเภสัช ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาของขุททกปาฐะว่า

---

[๑] วิ.ม.อ. ๓/๒๕๖/๑๗๐

[๒] วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๑๑๙๘/๒๑๔

[๓] วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๘๓๔/๙๐

[๔] วิ.ภิกฺขุนี.อ. ๒/๘๓๖/๔๙๕

อวเสสํ สพฺพมฺปิ วาสจุณฺณธูปนาทิกํ คนฺธชาตํ คนฺโธ. ตํ สพฺพมฺปิ มณฺฑนวิภูสนตฺถํ น วฏฺฏติ, เภสชฺชตฺถนฺตุ วฏฺฏติ.[๑]

“ของหอมมีผงหอม (แป้ง) ควันหอม (มีกำยานเผาเป็นต้น) เป็นต้นที่เหลือทุกอย่าง ชื่อว่าของหอม ของหอมทุกอย่างนั้นไม่ควรใช้ตกแต่งประดับ แต่ควรใช้เป็นยา”

วิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้

เกวลํ อิธ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยนฺ”ติอาทินา[๒] นเยน วจนเภโท โหติ, อยํ วิเสโส.

ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้อยู่ปราศจากราตรี เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธควรสละ) เป็นต้น”

ความต่างกันแห่งศัพท์นี้เป็นข้อพิเศษ

คำว่า เกวลํ อิธ ฯเปฯ วจนเภโท โหติ (ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิทํ ฯเปฯ นิสฺสคฺคิยํ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดว่าความต่างกันอย่างใดอย่างหนึ่งจากคำที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิทํ เม ฯเปฯ นิสฺสคฺคิยํ

คำว่า อยํ วิเสโส (ความต่างกันแห่งศัพท์นี้เป็นข้อพิเศษ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงคำลงท้าย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของข้อความข้างต้นคืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของข้อความข้างต้นมิใช่หรือ

---

[๑] ขุ.ขุ.อ. ๒/๒๘

[๒] วิ.มหา. ๒/๔๗๗/๗

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายของข้อความข้างต้นด้วยประโยคนี้

คำว่า วจนเภโท (ศัพท์ต่างกัน) คือคำว่า ทสาหาติกฺกนฺตํ (เกิน ๑๐ วัน) ที่กล่าวในสิกขาบทก่อน เปลี่ยนเป็นคำว่า

รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ.

"อยู่ปราศจากราตรี เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ] ควรสละ"

โดยไม่มีความต่างกันในวิธีสละแก่สงฆ์ คณะ และบุคคล

แม้ วจน ศัพท์อาจแปลว่า "พจน์" แต่ในที่บางแห่งก็ต้องแปลว่า "ศัพท์" เช่นเดียวกับในที่นี้ เพราะเป็นการเปลี่ยนศัพท์ ไม่ใช่การเปลี่ยนพจน์

ฉบับฉัฏฐสังคีติพบรูปว่า อยํ ปน วิเสโส แต่กังขาภาสาฏีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๕๒) กล่าวว่า ปน ศัพท์เกินมาจากเดิม จึงควรมีรูปเพียง อยํ วิเสโส ก็จะถูกตามธรรมเนียมของการใช้ ปน ศัพท์ กล่าวคือ ถ้าประกอบใช้ ปน ศัพท์เป็นรูปว่า อยํ ปน วิเสโส ก็มีการมองหาข้อความที่จะกล่าวต่อไป แต่ถ้ามองหาข้อความที่กล่าวมาแล้ว มักไม่ประกอบ ปน ศัพท์ไว้ แม้ในประโยคสุดท้ายของสิกขาบทนี้ และสิกขาบทต่อไป ก็มีเพียง อยํ วิเสโส เท่านั้น ดังนั้น ปน ศัพท์จึงเกินมาจากเดิม

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ สนฺตรุตฺตเรน ชนปทจาริกํ ปกฺกมนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุจำนวนมากในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการเที่ยวจาริกไปในแว่นแคว้นด้วยผ้าอุตตราสงค์พร้อมด้วยผ้าอันตรวาสก

คำว่า สนฺตรุตฺตร ตัดบทเป็น ส + อนฺตร (อนฺตรวาสก) + อุตฺตร (อุตฺตราสงฺค)

คำว่า อนฺตร คือ ผ้าอันตรวาสก มีศัพท์เดิมมาจาก อนฺตรวาสก ลบ วาสก ศัพท์เพื่อย่อคำ

คำว่า อุตฺตร คือ ผ้าอุตตราสงค์ มีศัพท์เดิมมาจาก อุตฺตราสงฺค ลบ อาสงฺค ศัพท์เพื่อย่อคำ

มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อนฺตเรน ยํ วตฺตตีติ สนฺตรํ (สหบุรพบทพหุพพีหิสมาส)
- สนฺตรํ จ ตํ อุตฺตรํ จาติ สนฺตรุตฺตรํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ประเภทของบัญญัติ

“อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา”ติ อยเมตฺถ อนุปญฺญตฺติ, สาธารณปญฺญตฺติ.

บัญญัติว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) นี้เป็นอนุบัญญัติในสิกขาบทนี้ [สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

อวิปฺปวุตฺเถ วิปฺปวุตฺถสญฺญิโน เจว เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ. วิปฺปวุตฺเถ วิปฺปวุตฺถสญฺญิโนปิ อวิปฺปวุตฺถสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสาปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ตถา อปจฺจุทฺธฏ-อวิสฺสชฺชิตาทีสุ จ ปจฺจุทฺธฏวิสฺสชฺชิตาทิสญฺญิโน.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญจีวรที่ไม่ได้อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สงสัยจีวรที่ไม่ได้อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญจีวรที่อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สำคัญจีวรที่อยู่ปราศจากราตรีว่าไม่อยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สงสัยจีวรที่อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สำคัญผ้าที่ยังไม่ได้ถอน[อธิษฐาน]หรือไม่ได้สละเป็นต้นว่าถอนหรือสละแล้วเป็นต้น

คำว่า อวิปฺปวุตฺถ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิปฺปวสฺสิตฺถาติ วิปฺปวุตฺถํ.

(วิ บทหน้า + ป บทหน้า + วส ธาตุ = อยู่ + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- น วิปฺปวุตฺถํ อวิปฺปวุตฺถํ (นนิบาตบุรพบทกรรมธารยสมาส)

อนาบัติ

อนฺโตอรุเณ ปจฺจุทฺธเฏ ปน ปฐมกถิเน วุตฺตวิสฺสชฺชิตาทิเภเท จ อนาปตฺติ, ตถา ลทฺธสมฺมุติกสฺส วิปฺปวาเส. อาพาเธ ปน วูปสนฺเต ปจฺจาคนฺตพฺพํ, ตตฺเถว วา ฐิเตน ปจฺจุทฺธริตพฺพํ, อถาปิสฺส ปุน โส วา อญฺโญ วา อาพาโธ กุปฺปติ, ลทฺธกปฺปิยเมว.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :-

- ภิกษุ[ผู้ไม่ใช่ภิกษุอาพาธ] ในจีวรที่ถูกปัจจุทธรณ์ก่อนอรุณขึ้น และในจีวรที่จำแนกเป็นผ้าที่ถูกสละแล้วตามที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบท

- ภิกษุผู้ได้รับสมมุติ เพราะการอยู่ปราศจากไตรจีวร แต่เมื่ออาพาธสงบแล้ว เธอต้องกลับมา[สู่สถานที่เก็บจีวร] หรืออยู่ในที่นั้นแหละควรปัจจุทธรณ์ ถ้าเธอมีโรคนั้นหรือโรคอื่นกำเริบขึ้นอีก ก็ได้รับความสมควรทีเดียว

เมื่อภิกษุเก็บจีวรไว้ในหมู่บ้านเป็นต้นแล้วไปสู่สถานที่อื่น หากไม่กลับสู่สถานที่เก็บจีวรก่อนอรุณขึ้น ต้องปัจจุทธรณ์ผ้าสังฆาฏิแต่ที่ไกลว่า เอตํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏินั้น) เมื่อปัจจุทธรณ์เช่นนี้ถือว่าสละความเป็นผ้าสังฆาฏิแต่ที่ไกล จึงไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ หลังจากปัจจุทธรณ์ก่อนอรุณขึ้นแล้ว จึงควรอธิษฐานผ้าสังฆาฏิอีกจากสถานที่ไกลนั้น

ข้อความว่า "แต่เมื่ออาพาธสงบแล้ว เธอต้องกลับมา[สู่สถานที่เก็บจีวร]" หมายความว่า ตลอดเวลาที่ภิกษุสำคัญว่าอาพาธสงบแล้วดำเนินการกลับมาสู่สถานที่เก็บจีวรไม่ต้องอาบัติ แต่ถ้าคิดว่าจะไม่กลับไปอีก ต้องอยู่ในสถานที่ไกลนั้นแล้วปัจจุทธรณ์ จึงจะไม่ต้องอาบัติ

คำว่า อนฺโตอรุณ (ภายในแห่งอรุณ) คือ ช่วงเวลาก่อนอรุณจะขึ้นไม่นาน

คำว่า ลทฺธกปฺปิยเมว (ก็ได้รับความสมควรทีเดียว) หมายความว่า ไม่ต้องขออวิปปวาสสมมุติซ้ำอีก สามารถอยู่ปราศจากจีวรได้ด้วยสมมุติที่ได้รับครั้งแรกนั้นเอง

คำว่า ลทฺธกปฺปิย แปลตามศัพท์ว่า "ความมีเหตุสมควรที่อันตนได้แล้ว" มีศัพท์เดิมมาจาก ลทฺธกปฺปิยภาว ลบ ภาว ศัพท์เพื่อย่อคำ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ลทฺธํ กปฺปิยํ ยสฺสาติ ลทฺธกปฺปิยํ (ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส)
- ลทฺธกปฺปิยสฺส ภาโว ลทฺธกปฺปิยํ (อุตตรโลปสมาส)

องค์ประกอบ

อธิฏฺฐิตจีวรตา, อนตฺถตกถินตา, อลทฺธสมฺมุติกตา, รตฺติวิปฺปวาโสติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิ.

ในสิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้ คือ

๑. เป็นจีวรที่อธิษฐานแล้ว[ตามวิธีอธิษฐานไตรจีวร]

๒. ความเป็นผู้ไม่ได้กรานกฐิน

๓. ไม่ได้สมมุติ

๔. การอยู่ปราศจากราตรี

คำว่า วิปฺปวาโส (การอยู่ปราศจากราตรี) หมายความว่า ถ้าหากภิกษุอยู่ภายในพัทธสีมาที่สมมติเป็นอวิปปวาสสีมา ก็อาจเก็บจีวรไว้แล้วอยู่ภายในพัทธสีมาดังกล่าวได้ ไม่ต้องอาบัติ ที่จริงแล้วพัทธสีมาในสมัยพุทธกาลอาจกว้างมากเหมือนเมืองราชคฤห์ทั้งหมดที่ได้รับสมมติเป็นพัทธสีมา แต่ถ้าเก็บจีวรไว้ในหมู่บ้านเป็นต้นภายนอกพัทธสีมา ต้องไม่อยู่ห่างจากหัตถบาสในเวลาอรุณขึ้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฺฐานาทีนิ ปฐมกถิเน วุตฺตปฺปการาเนว. เกวลญฺหิ ตตฺถ อนธิฏฺฐานํ อวิกปฺปนญฺจ อกิริยา, อิธ อปฺปจฺจุทฺธรณํ, อยํ วิเสโสติ.

สมุฏฐานเป็นต้นมีประการดังกล่าวมาแล้วในกถินสิกขาบทแรก

จริงอยู่ การไม่อธิษฐานและการไม่ทำวิกัปปนาเป็นการไม่ทำ (อกิริยา) ล้วนๆ ในกถินสิกขาบทแรกนั้น แต่การไม่ปัจจุทธรณ์เป็นการไม่ทำในสิกขาบทนี้

ข้อนี้เป็นความต่างกัน ดังนี้แล

จบคำอธิบายอุโทสิตสิกขาบท

---

๓. อกาลจีวรสิกขาบท

ว่าด้วยการเก็บผ้าสำหรับทำจีวรเกิน ๑ เดือน

๓. นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน ภิกฺขุโน ปเนว อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย. อากงฺขมาเนน ภิกฺขุนา ปฏิคฺคเหตพฺพํ. ปฏิคฺคเหตฺวา ขิปฺปเมว กาเรตพฺพํ. โน จสฺส ปาริปูริ, มาสปรมํ เตน ภิกฺขุนา ตํ จีวรํ นิกฺขิปิตพฺพํ อูนสฺส ปาริปูริยา สติยา ปจฺจาสาย. ตโต เจ อุตฺตริ นิกฺขิเปยฺย สติยาปิ ปจฺจาสาย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว อกาลจีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ภิกษุผู้ต้องการพึงรับไว้ ครั้นรับแล้วต้องรีบทำให้เสร็จ[ไม่เกิน ๑๐ วัน] ถ้าผ้าไม่พอ เมื่อมีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ภิกษุนั้นพึงเก็บผ้าสำหรับทำจีวรนั้นไว้ไม่เกิน ๑ เดือน เพื่อเพิ่มผ้าสำหรับทำจีวรที่ยังขาดให้ครบ ถ้าเก็บเกินกำหนดนั้น แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ปน ก็ นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ครั้นเมื่อจีวรที่สำเร็จแล้ว ภิกฺขุนา ของภิกษุ (สติ มีอยู่) กถิเน ครั้นเมื่อกฐิน อุพฺภตสฺมึ ถูกถอนแล้ว อกาลจีวรํ อ.อกาลจีวร อุปฺปชฺเชยฺย พึงเกิดขึ้น ภิกฺขุโน เอว แก่ภิกษุ นั่นเทียว ฯ (อกาลจีวรํ อ.อกาลจีวร) ภิกฺขุนา อันภิกษุ อากงฺขมาเนน ผู้หวังอยู่ ปฏิคฺคเหตพฺพํ พึงรับ ฯ (อกาลจีวรํ อ.อกาลจีวร ภิกฺขุนา อันภิกษุ) ปฏิคฺคเหตฺวา รับแล้ว กาเรตพฺพํ พึงให้กระทำ ขิปฺปเมว ด่วน นั่นเทียว ฯ เจ หากว่า ปาริปูริ ความบริบูรณ์ โน อสฺส ไม่พึงมีไซร้ ฯ (เอวํ ภาเว สนฺเต ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น มีอยู่) ปจฺจาสาย ครั้นเมื่อความหวัง สติยา มีอยู่ ตํ จีวรํ อ.จีวรนั้น เตน ภิกฺขุนา อันภิกษุนั้น นิกฺขิปิตพฺพํ พึงเก็บไว้ (กาลํ ตลอดกาล) มาสปรมํ อันมีขอบเขตอย่างยิ่งคือเดือนหนึ่ง ปาริปูริยา เพื่อความบริบูรณ์ (จีวรสฺส แห่งจีวร) อูนสฺส อันพร่อง ฯ เจ หากว่า ปจฺจาสาย ครั้นเมื่อความหวัง สติยาปิ แม้มีอยู่ (ภิกฺขุ อ.ภิกษุ) นิกฺขิเปยฺย พึงเก็บไว้ อุตฺตริ ยิ่ง ตโต (มาสปรมโต) กว่าขอบเขตอย่างยิ่งคือเดือนหนึ่งนั้นไซร้ ฯ (ตํ จีวรํ อ.จีวรนั้น) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย ฯ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ฯ

เมื่อภิกษุได้รับอกาลจีวร คือ ผ้าที่เกิดขึ้นภายนอกจีวรกาล หลังจากขาดปลิโพธในจีวรและอาวาสแล้ว ต้องทำจีวรให้เสร็จภายใน ๑๐ วันตามกถินสิกขาบทแรก แต่ถ้ามีความหวังว่าจะได้รับผ้าเพื่อเย็บจีวรที่ยังไม่เพียงพอเพิ่มขึ้น ก็อาจเก็บผ้าดังกล่าวไว้โดยไม่ต้องอธิษฐานหรือทำวิกัปปนาได้ภายใน ๑ เดือน ถ้าเก็บไว้เกินกว่านั้น แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้

จีวรกาล คือ ช่วงเวลาเก็บจีวรได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องอธิษฐานหรือทำวิกัปปนา เป็นเวลา ๑ เดือน ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ สำหรับภิกษุผู้ไม่ได้รับอานิสงส์กฐิน ส่วนเวลาที่เหลือ ๑๑ เดือน ชื่อว่า จีวรอกาล หรือ อกาลสมัย คือ เวลาที่เก็บจีวรด้วยวิธีดังกล่าวไม่ได้ แต่สำหรับภิกษุผู้ได้อานิสงส์แห่งกฐิน จีวรกาลมี ๕ เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔ ส่วนเวลาที่เหลือ ๗ เดือนชื่อว่า จีวรอกาล สำหรับภิกษุผู้ได้อานิสงส์แห่งกฐิน

ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้จะต้องสละจีวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล ตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นภาษาบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคลควรกล่าวว่า

อิทํ เม ภนฺเต อกาลจีวรํ มาสาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ อกาลจีวรผืนนี้ของกระผมเกินหนึ่งเดือน ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

การแสดงอาบัติปาจิตตีย์และการมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละ เหมือนกับสิกขาบทก่อน

ในประโยคว่า อากงฺขมาเนน ภิกฺขุนา ปฏิคฺคเหตพฺพํ (ภิกษุผู้ต้องการพึงรับไว้) ไม่มีบทประธานที่เป็นกรรม จึงต้องเพิ่ม อกาลจีวรํ จากประโยคหน้าว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย (อกาลจีวรเกิดขึ้น) เข้ามาในพากย์นี้ เพราะคำว่า ปฏิคฺคเหตพฺพํ เป็นนปุงสกลิงค์ที่สอดคล้องกับ อกาลจีวรํ

คำว่า จสฺส ตัดบทเป็น เจ + อสฺส (อส ธาตุ = มี, เป็น + อ ปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ)

คำว่า มาสปรม มีรูปวิเคราะห์ว่า

- มาโส ปรโม อสฺสาติ มาสปรโม, กาโล = กาลที่มีขอบเขตอย่างยิ่งคือเดือนหนึ่ง ชื่อว่ามาสปรมะ

คำว่า อูนสฺส (ผ้าสำหรับทำจีวรที่ยังขาด) เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า จีวรสฺส แต่พระ-พุทธองค์ไม่ตรัสว่า อูนจีวรสฺส เพราะมีคำว่า ตํ จีวรํ เป็นบทประธานที่เป็นกรรมแล้วในพากย์ จึงไม่ควรใช้คำที่กล่าวมาแล้วหรือจะกล่าวต่อไปในพากย์ให้ซ้ำกัน

คำว่า ปาริปูริ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปริ บทหน้า + ปูร ธาตุ (ปูรเณ = เต็ม) + อิ ปัจจัย

ในภาวสาธนะ ทีฆะสระ อ ใน ป เป็น อา ด้วยสูตรว่า กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺจเยสุ จ (ความเป็นทีฆะและรัสสะของสระที่อยู่ต้น, กลาง หรือท้าย ย่อมมีในเพราะปัจจัยและอื่นๆ ในบางแห่ง) การทีฆะในที่นี้ไม่ใช่การพฤทธิ์ อ เป็น อา เพราะไม่ได้ลงปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ และสระ อ ใน ป ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของธาตุ จึงทำการพฤทธิ์ไม่ได้

คำว่า ปจฺจาสา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปจฺจาสึสนํ ปจฺจาสา = ความต้องการ ชื่อว่า ปัจจาสา

(ปติ บทหน้า + อา บทหน้า + สิส ธาตุ (อิจฺฉายํ = ปรารถนา) + อ ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย)

เมื่อลงนิคคหิตอาคมท้ายสระ อิ ใน สิส ธาตุ ก็มีรูปว่า ปจฺจาสึสนํ หรือถ้าทีฆะสระ อิ ใน สิ เป็น อี ก็ได้รูปว่า ปจฺจาสีสนํ โดยความเป็นจริง วรรณกรรมบาลีในฉบับไทยและสิงหลมักพบรูปที่ลงนิคคหิตเป็นอาคม ส่วนวรรณกรรมบาลีในฉบับพม่ามักพบรูปอื่นที่เป็นทีฆสระ เช่น

ฉบับไทยและสิงหล	**ฉบับพม่า**
อาสึสนา	อาสีสนา, อาสิสนา
ปจฺจาสึสติ	ปจฺจาสีสติ
สรึสป	สรีสป
ภึสน	ภีสน
สุํสุมาร	สุสุมาร
มหึส	มหิส

คำว่า สติยา มีรากศัพท์มาจากศัพท์ :-

- สตี (อส ธาตุ + อนฺต ปัจจัย + อี อิตถีปัจจัย) ที่มีความหมายเหมือน สมานา (มีอยู่) + สฺมึ วิภัตติ แปลง สฺมึ เป็น ยา แล้วรัสสะ อี ใน ตี เป็น อิ เหมือน อิตฺถิยา (ในสตรี) จึงได้รูปว่า สติยา

อีกอย่างหนึ่ง

- สนฺตี ศัพท์ + สฺมึ วิภัตติ เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า สนฺติยา ตามปกติแล้ว ให้ลบ นฺ อักษร จึงมีรูปเป็น สติยา ตามที่กล่าวไว้ในสัททนีติปกรณ์ (ปทมาลา หน้า ๒๙๓)

ที่จริงแล้วโดยทั่วไปแม้จะหมายถึงศัพท์อิตถีลิงค์ ก็มักใช้เป็นรูปว่า สติ ดังพระบาลีว่า ชาติยา โข สติ ชรามรณํ โหติ (เมื่อมีชาติ จึงมีชราและมรณะ) คำว่า สติ ดังกล่าวจัดเป็นลิงควิปัลลาส คือ เมื่อควรกล่าวเป็นรูปอิตถีลิงค์โดยมาจาก สตี ศัพท์ + สฺมึ วิภัตติ ก็ใช้เป็นรูปปุงลิงค์โดยมาจาก สนฺต ศัพท์ + สฺมึ วิภัตติ

๓. คำอธิบายอกาลจีวรสิกขาบท

คำอธิบาย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา

ตติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ สามิวเสเนว กรณตฺโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๓ ดังนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งตติยาวิภัตติในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ด้วยความเป็นฉัฏฐีวิภัตติ

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของกถินสิกขาบทที่ ๒ ซึ่งเรียกว่า รัตติวิปปวาสสิกขาบท (สิกขาบทว่าด้วยการอยู่ปราศจากราตรี) แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยของกถินสิกขาบทที่ ๓ ซึ่งเรียกว่า มาสาติกกันตสิกขาบท (สิกขาบทว่าด้วยการล่วงพ้นหนึ่งเดือน)

คำว่า ตติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ฯเปฯ เวทิตพฺโพ (พึงทราบเนื้อความแห่งตติยาวิภัตติในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ด้วยความเป็นฉัฏฐีวิภัตติ) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า นา วิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐี ไม่ใช่ลงในอรรถกัตตา ดังคำว่า ภิกฺขุนา ในกถินสิกขาบทแรกที่ชื่อว่า ทสาหาติกกันตสิกขาบท (สิกขาบทว่าด้วยการเก็บจีวรล่วง ๑๐ วัน) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ นา วิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ นา วิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถอนภิหิตกัตตา ดังคำว่า ภิกฺขุนา ในกถินสิกขาบทแรกหรือไร

อธิบายว่า นา วิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐี ไม่ใช่ลงในอรรถอนภิหิตกัตตา

คำอธิบาย อกาลจีวร

อกาลจีวรํ นาม ยฺวายํ “อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจมาสา”ติ[๑] จีวรกาโล วุตฺโต, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญทา อุปฺปนฺนํ, ยญฺจ กาเลปิ

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๖๔๙/๙๕

สงฺฆสฺส วา "อิทํ อกาลจีวรนฺ"ติ, ปุคฺคลสฺส วา "อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมี"ติอาทินา นเยน ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวรํ นาม.

ชื่อว่า อกาลจีวร คือ จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นเว้นจีวรกาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจ มาสา.

"[ที่ชื่อว่า สมัยที่เป็นจีวรกาล คือ] เมื่อยังไม่ได้กรานกฐินมีเวลาท้ายฤดูฝน ๑ เดือน เมื่อกรานกฐินแล้ว ขยายเวลาออกไปอีกเป็น ๕ เดือน)

และจีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาลโดยกล่าวระบุ[ความเป็นอกาลจีวร]ว่า

อิทํ อกาลจีวรํ (กระผมถวายอกาลจีวรนี้)

หรือจีวรที่ทายกถวายแก่บุคคลตามนัย[ที่เจาะจงบุคคล]ว่า

อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่าน) เป็นต้น

จีวรนี้ชื่อว่า อกาลจีวร

ท่านแสดงว่า นา วิภัตติของ ภิกฺขุนา ในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ลงในอรรถสัมพันธ์แล้ว บัดนี้กล่าวประโยคนี้เพื่อแสดงสรูปะ (ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง) ของอกาลจีวรในคำว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย จึงกล่าวข้อความนี้ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามนัยนี้ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า นา วิภัตติของ ภิกฺขุนา ในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ลงในอรรถสัมพันธ์ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- สรูปะของอกาลจีวรในคำว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย คืออะไร
- อกาลจีวรคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสรูปะของอกาลจีวรในคำว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย มิใช่หรือ
- ท่านควรระบุลักษณะของอกาลจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อกาลจีวรํ นาม เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงสรูปะของอกาลจีวรในคำว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย ด้วยประโยคนี้

ประโยคข้างต้นอธิบายหลักภาษาใน อกาลจีวรํ ดังนี้

๑. อ ศัพท์ในคำว่า อกาลจีวร เป็นไปในความหมายว่า อญฺญ (อื่น) ไม่ใช่มีความหมายว่า ปฏิเสธ เพราะอธิบายไว้ด้วยคำว่า อญฺญทา (ในกาลอื่น)

๒. คำว่า อกาลจีวร (อกาลจีวร) มีรูปวิเคราะห์เป็นมัชเฌโลปีตัปปุริสสมาสที่ลบ อุปฺปนฺน ศัพท์ในท่ามกลางสมาสว่า

- อกาเล อุปฺปนฺนํ จีวรํ อกาลจีวรํ = จีวรที่เกิดขึ้นในกาลหามิได้, จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่น ชื่อว่า อกาลจีวร (มัชเฌโลปีตัปปุริสสมาส)

เพราะอธิบายว่า อญฺญทา อุปฺปนฺนํ (จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่น)

๓. อปาทานของ อญฺญ ศัพท์ใน อญฺญทา คือ จีวรกาล เพราะอธิบายว่า จีวรกาโล วุตฺโต, ตํ ฐเปตฺวา (เว้นจีวรกาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้)

ตามหลักสังวัณณนาข้างต้นอาจทำวากยานุสัมพันธ์แบบ *ลีนัตถโจทนา* (การถามข้อความ) ที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน โดยใช้พระบาลีเป็นฐปนา ดังต่อไปนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจีวร ใช้ในความหมายอะไร
- คำว่า อกาลจีวร มีรูปวิเคราะห์อย่างไร
- อปาทานของ อญฺญ ศัพท์ ในเรื่องนี้คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจีวรํ ใช้ในความหมายปฏิเสธหรือไร
- ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของ อกาลจีวร มิใช่หรือ
- ควรแสดงอปาทานของ อญฺญ ศัพท์ ในเรื่องนี้ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า อกาลจีวรํ นาม เป็นต้น อธิบายว่า

- เราได้แสดงว่า อ ศัพท์ในคำว่า อกาลจีวรํ เป็นไปในความหมายว่า อญฺญ (อื่น)
- คำว่า อกาลจีวร (อกาลจีวร) มีรูปวิเคราะห์เป็นมัชเฌโลปีตัปปุริสสมาสที่ลบ อุปฺปนฺน ศัพท์ในท่ามกลางสมาสว่า อกาเล อุปฺปนฺนํ จีวรํ อกาลจีวรํ.
- อปาทานของ อญฺญ ศัพท์ ใน อญฺญทา คือ จีวรกาล

ประโยคว่า

ยญฺจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา “อิทํ อกาลจีวรนฺ”ติ, ปุคฺคลสฺส วา “อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมี”ติอาทินา นเยน ทินฺนํ.

เป็นประโยคยาวมาก ถ้าตัดพลความทิ้งไปให้เหลือเพียงใจความว่า

ยญฺจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา ทินฺนํ.

“และจีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาล หรือจีวรที่ทายกถวายแก่บุคคล”

ก็จะทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ท่านกล่าวประโยคนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจากจีวรกาล ชื่อว่า อกาลจีวร ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรเช่นนั้นอย่างเดียวชื่อว่าอกาลจีวรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรอะไรอีกควรได้ชื่อว่า อกาลจีวร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ยญฺจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา เป็นต้น อธิบายว่า และจีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาล หรือจีวรที่ทายกถวายแก่บุคคล ก็ชื่อว่า อกาลจีวร (นำ จ ศัพท์ที่มีอรรถสมุจจยะมาประกอบใช้ในปุจฉา)

คำว่า เอตํ อกาลจีวรํ นาม (จีวรนี้ชื่อว่า อกาลจีวร) กล่าวไว้เพื่อแสดงนิยมะของประโยคอนิยมะว่า ยญฺจ เป็นต้น คำว่า “จีวรนี้ชื่อว่า อกาลจีวร” คือ จีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาลหรือจีวรที่ทายกถวายแก่บุคคล

ลำดับแรกนักศึกษาต้องเข้าใจเรื่องกาลสมัยที่เรียกว่า “จีวรกาล” และอกาลสมัยที่เรียกว่า “จีวรอกาล” ก่อน กล่าวคือ

จีวรกาล เป็นเวลาที่เก็บจีวรได้โดยไม่ต้องอธิษฐานหรือทำวิกัปปนา เรียกว่า กุจฉิสมัย (สมัยภายใน)

จีวรอกาล เป็นเวลาที่เก็บจีวรด้วยวิธีดังกล่าวไม่ได้ เรียกว่า ปิฏฐิสมัย (สมัยภายนอก)

อย่างไรก็ตาม สิกขาบทนี้เกี่ยวกับปิฏฐิสมัย (สมัยภายนอก) โดยตรง ดังนั้น

- ถ้าภิกษุไม่ได้กรานกฐิน

  จีวรกาล มีเวลา ๑ เดือนนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒

  จีวรอกาล มีเวลา ๑๑ เดือนนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๒ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๑

- ถ้าภิกษุกรานกฐินแล้ว

  จีวรกาล มีเวลา ๕ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔

  จีวรอกาล มีเวลา ๗ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๔ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๑

ดังข้อความในอัจเจกจีวรสิกขาบทที่กล่าวถึงจีวรกาลว่า

จีวรกาลสมโย นาม อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจ มาสา.[๑]

"ที่ชื่อว่า สมัยที่เป็นจีวรกาล คือ เมื่อยังไม่ได้กรานกฐินมีเวลาท้ายฤดูฝน ๑ เดือน เมื่อกรานกฐินแล้ว ขยายเวลาออกไปอีกเป็น ๕ เดือน"

ส่วนในปทภาชนีย์ของสิกขาบทนี้ ได้ระบุถึงอกาลสมัยว่า

อกาลจีวรํ นาม อนตฺถเต กถิเน เอกาทส มาเส อุปฺปนฺนํ, อตฺถเต กถิเน สตฺต มาเส อุปฺปนฺนํ, กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวรํ นาม.[๒]

"ที่ชื่อว่า อกาลจีวร คือ ผ้าที่เกิดขึ้นตลอด ๑๑ เดือน ในเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ผ้าที่เกิดขึ้นตลอด ๗ เดือน ในเมื่อได้กรานกฐินแล้ว แม้ผ้าที่เขาถวายเจาะจงในกาล นี้ชื่อว่า อกาลจีวร"

ในที่นี้ท่านจำแนกอกาลจีวรไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจากกาลจีวร

๒. จีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาลโดยกล่าวระบุ[ความเป็นอกาลจีวร]ว่า

อิทํ อกาลจีวรํ สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายอกาลจีวรนี้แก่สงฆ์)

หมายความว่า จีวรที่เกิดขึ้นในปิฏฐิสมัย (สมัยภายนอก) ย่อมควรแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วและภิกษุที่เหลือซึ่งพรรษาขาดหรือจำพรรษาหลัง เพราะเป็นจีวรที่เกิดนอกสมัย ๑ เดือนหรือ ๕ เดือนข้างต้น ฉันใด แม้จีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์ในกาลสมัยโดยกล่าวระบุเช่นเดียวกับข้างต้นว่า กระผมถวายอกาลจีวรนี้แก่สงฆ์ ก็ควรแก่ภิกษุผู้จำพรรษาและภิกษุที่เหลือ ฉันนั้น แต่ถ้าทายกกล่าวคำถวายโดยสามัญทั่วไปว่า

อิทํ จีวรํ สงฺฆสฺส เทมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่สงฆ์)

ย่อมควรแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกผู้ได้รับอานิสงส์กฐินแล้วเท่านั้น

๓. จีวรที่ทายกถวายแก่บุคคลตามนัย[ที่เจาะจงบุคคล]ว่า อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่าน) เป็นต้น

อกาลจีวรที่ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้ หมายถึง จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจากจีวรกาล กล่าวคือ เมื่อภิกษุได้รับอกาลจีวร คือ ผ้าที่เกิดขึ้นภายนอกจีวรกาล หลังจากขาดปลิโพธในจีวรและอาวาสแล้ว ต้องทำจีวรให้เสร็จภายใน ๑๐ วันตามกถินสิกขาบทแรก แต่ถ้ามีความหวังว่าจะได้รับผ้าเพื่อเย็บจีวรที่ยัง

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๖๔๙/๙๕

[๒] วิ.มหา. ๒/๕๐๐/๑๓

ไม่เพียงพอ ก็อาจเก็บผ้าดังกล่าวไว้โดยไม่ต้องอธิษฐานหรือไม่ต้องทำวิกัปปนาภายใน ๑ เดือน ถ้าเก็บไว้เกิน ๑ เดือน แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ ดังนั้น อกาลจีวร ๒ อย่างหลังที่ท่านจำแนกไว้ในสิกขาบทนี้ โดยกล่าวตามพระบาลีว่า กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ (แม้ผ้าที่เขาถวายเจาะจงในกาล) คือ ผ้าที่ถวายเจาะจงว่าเป็นอกาลจีวร หรือผ้าที่ถวายเจาะจงบุคคล จึงไม่เกี่ยวกับสิกขาบทนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้ร่วมกันเพราะถือว่าเป็นอกาลจีวรเช่นเดียวกัน แต่ไม่เกี่ยวกับการเก็บไว้เกิน ๑ เดือนตามสิกขาบทนี้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

กิญฺจาปิ เจตานิ สพฺพานิ "อกาลจีวรนฺ"ติ วุตฺตานิ, ตถาปิ ปิฏฺฐิสมเยเยว อุปฺปนฺนานิ "อกาลจีวรนฺ"ติ อิธาธิปฺเปตานิ. กาเล สงฺฆสฺส "อิทํ อกาลจีวรนฺ"ติ ทินฺนํ ปน อกาลจีวรสามญฺญโต อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ.[๑]

"อนึ่ง จีวรทั้งหมดนั้นกล่าวว่าเป็นอกาลจีวรก็จริง แต่จีวรที่เกิดขึ้นในปิฏฐิสมัยเท่านั้นจึงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ว่าเป็นอกาลจีวร แต่จีวรที่ถวายแก่สงฆ์ในกาลโดยกล่าวว่า '[กระผมถวาย] อกาลจีวรนี้' ตรัสไว้โดยการยกเนื้อความ[เท่าที่มีได้]ขึ้นแสดงโดยเป็นอกาลจีวรเหมือนกัน"

คำว่า อกาลจีวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อกาเล อุปฺปนฺนํ จีวรํ อกาลจีวรํ = จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่น[จากจีวรกาล] ชื่อว่า อกาลจีวร

อ ศัพท์ที่แปลงมาจาก น ศัพท์แสดงความหมายว่า อื่น ดังคำว่า อพฺยากตา ธมฺมา (ธรรมที่มิได้ตรัสไว้[โดยความเป็นกุศลและอกุศล] มีอยู่) คือ ธรรมที่นอกจากกุศลและอกุศลนั่นเอง หรือดังคำว่า อสงฺขตา ธมฺมา (ธรรมที่ไม่ใช่สังขตะมีอยู่) คือ ธรรมอื่นที่นอกจากสังขตธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง

อาทิ ศัพท์ในคำว่า "อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมี"ติอาทินา นเยน (ตามนัย[ที่เจาะจงบุคคล]ว่า อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมิ เป็นต้น) ละข้อความที่เป็นคำไวพจน์ของ ทมฺมิ คือรูปว่า ททามิ และ ทชฺชามิ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

"อาทินา นเยนา"ติ อิมินา "ททามิ ทชฺชามี"ติอาทีนํ สงฺคโห.[๑]

"ด้วยคำว่า อาทินา นเยน นี้ รวบรวมศัพท์ว่า ททามิ, ทชฺชามิ เป็นต้น"

คำอธิบาย อุปฺปชฺเชยฺย

อุปฺปชฺเชยฺยาติ เอวรูปํ จีวรํ อตฺตโน ภาคปฏิลาภวเสน สงฺฆโต วา สุตฺตนฺติกาทิ-

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๑

คณโต วา ญาติโต วา มิตฺตโต วา ปํสุกูลํ วา อตฺตโน วา ธเนน,[๑] อถวา ปน "อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุภโตสงฺฆสฺส เทติ, วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคลสฺส เทตี"ติ[๒] อิมาสํ อฏฺฐนฺนํ มาติกานํ อญฺญตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

คำว่า อุปฺปชฺเชยฺย (เกิดขึ้น) หมายความว่า จีวรเช่นนี้ เกิดขึ้นด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตน จากสงฆ์ หรือคณะมีกลุ่มภิกษุผู้ทรงพระสูตรเป็นต้น หรือจากญาติ มิตร เป็นผ้าบังสุกุล หรือจากทรัพย์ของตน

อีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้นจากมาติกาข้อใดข้อหนึ่งในบรรดามาติกา ๘ เหล่านี้ คือ

อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุภโตสงฺฆสฺส เทติ, วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคลสฺส เทติ.

"ภิกษุทั้งหลาย มาติกา ๘ เหล่านี้ ย่อมมีเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร คือ

๑. ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา
๒. ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ทำกติกาวัตร
๓. ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตร
๔. ถวายแก่สงฆ์
๕. ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย
๖. ถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา
๗. ถวายเจาะจง
๘. ถวายแก่บุคคล

ท่านกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงการเกิดขึ้นของอกาลจีวรตามอรรถกถานัยและปาฬินัย กล่าวคือ

- นัยจากคัมภีร์มหาอรรถกถา คือ การได้รับจีวรจากฐานะ ๖ อย่าง คือ สงฆ์ คณะ ญาติ มิตร เป็นผ้าบังสุกุล หรือจากทรัพย์ของตน

- นัยที่ปรากฏโดยตรงในพระบาลี คือ การได้รับจีวรจากมาติกา ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง

ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๐๐/๑๑๔

[๒] วิ.ม. ๕/๓๗๙/๑๗๖

- การเกิดขึ้นของอกาลจีวรคืออะไร

- อกาลจีวรเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการเกิดขึ้นของอกาลจีวรมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงการเกิดขึ้นของจีวรด้วยคำนี้

คำว่า อถวา ปน เป็นต้น แสดงการเกิดขึ้นของจีวรตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถานัยที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการเกิดขึ้นของจีวรตามอรรถกถานัยด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การเกิดขึ้นของจีวรมีตามอรรถกถานัยเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อถวา ปน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถานัยที่กล่าวไว้ด้วยประโยคนี้

คำว่า เอวรูปํ จีวรํ (จีวรเช่นนี้) คือ อกาลจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน แต่ท่านใช้ เอวรูป ศัพท์แทน หรืออาจใช้สรรพนามแทนก็ได้ เช่น ตํ จีวรํ, เอตํ จีวรํ (จีวรนั้น) เป็นต้น

คำว่า อตฺตโน ภาคปฏิลาภวเสน (ด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตน) หมายความว่า ด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตนจากสงฆ์ในเวลาแบ่งปันจีวรของสงฆ์ หรือด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตนจากกลุ่มภิกษุผู้ทรงพระสูตรเป็นต้นในเวลาแบ่งปันจีวรของคณะดังกล่าว

คำว่า อตฺตโน วา ธเนน (หรือจากทรัพย์ของตน) หมายความว่า จากทรัพย์มีด้ายที่ทำจากฝ้ายเป็นต้นของตน โดยนำด้ายดังกล่าวไปแลกเป็นจีวร

ฎีกาใหม่อธิบายว่า การกล่าวว่า สีมาย เทติ (ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) เป็นการกล่าวโดยบุคลาธิษฐาน เพราะ เทติ เป็นกัตตุวาจกที่ระบุบุคคลผู้ถวาย แต่มุ่งให้หมายถึงกิริยาถวาย คือ สีมาย ทานํ (การถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) การกล่าวถึงบุคลาธิษฐานในพระสูตรและพระวินัยนั้น มีประโยชน์เพื่อให้เข้าใจง่าย ดังเช่นคำว่า อาตาปี (มีความเพียรเผากิเลส), สมฺปชาโน (มีปัญญาหยั่งเห็น) และ สติมา (มีสติ) ก็ระบุถึงวิริยะ, ปัญญา และสติในการปฏิบัติธรรม ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

"สีมาย เทตี"ติอาทิ ปุคฺคลาธิฏฺฐานนเยน วุตฺตํ. เอตฺถ ปน สีมาย ทานํ เอกา มาติกา, กติกาย ทานํ ทุติยา ฯเปฯ ปุคฺคลสฺส ทานํ อฏฺฐมา.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๑

“คำว่า สีมาย เทติ ตรัสไว้ตามนัยอันมีบุคคลเป็นที่ตั้ง อนึ่ง ในเรื่องนี้ การถวายในสีมา เป็นมาติกาหนึ่ง การถวายในที่ทำกติกาวัตร เป็นมาติกาที่ ๒ ฯลฯ การถวายแก่บุคคลเป็นมาติกาที่ ๘”

อนึ่ง คำว่า ธเนน ลงตติยาวิภัตติในอรรถปัญจมี ดังคำว่า

สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสมเณน (พวกเราพ้นดีแล้วจากพระมหาสมณะนั้น)

เพราะบทว่า สงฺฆโต, สุตฺตนฺติกาทิคณโต, ญาติโต และ มิตฺตโต ในประโยคนั้นเป็นบทหน้าที่ลง โต ปัจจัยในอรรถปัญจมี

ส่วนบทว่า ปํสุกูลํ ถือว่าเป็นข้อยกเว้นพิเศษที่ต้องลงปฐมาวิภัตติ เพราะเป็นจีวรบังสุกูล คือผ้าเปื้อนฝุ่น ไม่ใช่เป็นจีวรที่เกิดจากผ้าบังสุกูล เพราะเป็นอย่างเดียวกัน

แต่ถ้าหากถือว่า ธเนน ลงตติยาในอรรถกรณะ ก็จะผิดหลักอลังการที่เรียกว่า *ภัคครีติ* คือโทษหักลำดับ หมายความว่า การแต่งเรื่องนั้นต้องมีข้อความเรียบร้อยเป็นระดับแนวเดียวกันโดยมีวิภัตติตรงกัน จึงเรียกได้ว่า เรียบเรียง หมายถึง การเรียงที่ปราศจากข้อที่ลุ่มๆ ดอนๆ ไม่สม่ำเสมอ หากมีข้อความตะกุกตะกักเพราะมีวิภัตติต่างกันปรากฏอยู่ ความของพากย์ก็เป็นความเสีย

คัมภีร์สุโพธาลังการยกตัวอย่างของภัคครีติโทษมาแสดงว่า

อิตฺถีนํ ทุชฺชนานญฺจ วิสฺสาโส โนปปชฺชเต
วิเส สิงฺคิมฺหิ นทิยํ โรเค ราชกุลมฺหิ จ.[๑]

“บุคคลไม่ควรวางใจสตรีและทรชนทั้งหลาย และไม่ควรวางใจในยาพิษ
สัตว์มีเขา แม่น้ำ โรค และราชสกุล”

ในคาถาที่เป็นตัวอย่างนั้น ความในท่อนต้นประกอบศัพท์ด้วยฉัฏฐีวิภัตติเป็นรูปว่า อิตฺถีนํ ทุชฺชนานํ แต่ท่อนปลายประกอบศัพท์ด้วยสัตตมีวิภัตติเป็นรูปว่า วิเส สิงฺคิมฺหิ นทิยํ โรเค ราชกุลมฺหิ ดังนี้ ไม่ได้ระดับกัน จะลงวิภัตติอะไรก็ให้ลงวิภัตตินั้นเหมือนกันหมดจึงจะถูก นอกจากนี้ การประกอบ จ ศัพท์ท้าย ทุชฺชนานญฺจ และ ราชกุลมฺหิ จ ก็ไม่ถูกต้อง เพราะควรประกอบ จ ศัพท์ไว้ท้ายบทแรกหรือท้ายบทหลัง หรือประกอบไว้ทุกๆ บท ลำดับของวิภัตตินั้นท่านเรียกว่า *อัตถรีติ* คือ ลำดับของอรรถ ส่วนลำดับของ จ ศัพท์เรียกว่า *สัททรีติ* คือ ลำดับของศัพท์

*ภัคครีติ*โทษนี้เกี่ยวกับลำดับของอรรถและศัพท์ทั้งสองอย่าง

---

[๑] สุโพธา. คาถา ๖๓

คำอธิบายอาการถวายในสีมา

เอตฺถ จ "สีมาย ทมฺมี"ติ เอวํ สีมํ ปรามสิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม. เอส นโย สพฺพตฺถ.

อนึ่ง ในบรรดามาติกาเหล่านี้ เมื่อถวายระบุถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้าถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) ชื่อว่า ถวายในสีมา พึงทราบนัยนี้ในมาติกาทั้งปวง

ท่านแสดงมาติกา ๘ อย่างนี้แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงอาการถวายในสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
    - อาการถวายในสีมา คืออะไร
    - คำว่า สีมาย เทติ คืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการถวายในสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เมื่อถวายระบุถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ ชื่อว่า ถวายในสีมา

คำว่า เอส นโย สพฺพตฺถ (พึงทราบนัยนี้ในมาติกาทั้งปวง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงอาการถวายในกติกาวัตรเป็นต้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า อาการถวายในกติกาวัตรเป็นต้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวมานี้

ประโยคดังกล่าวชื่อว่า *ประโยคอติเทสสังวัณณนา* คือ ประโยคชี้แนะว่าเหมือนกับข้อความที่กล่าวมาแล้ว ตามหลักประโยคนับเข้าในวากยารัมภะ แต่เป็นประโยคย่อยที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ประโยคเช่นนี้มักขึ้นต้นด้วย ตถา, เอส นโย เป็นต้น

คำอธิบายสีมา ๑๕ อย่างใน สีมาย เทติ

เอตฺถ จ สีมาติ ขณฺฑสีมา อุปจารสีมา สมานสํวาสสีมา อวิปฺปวาสสีมา ลาภสีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อพฺภนฺตรสีมา อุทกุกฺเขปสีมา ชนปทสีมา รฏฺฐสีมา รชฺชสีมา ทีปสีมา จกฺกวาฬสีมาติ ปนฺนรสวิธา.

อนึ่ง ในปาฐะว่า สีมาย ทมฺมิ นี้ สีมามี ๑๕ อย่างคือ

๑. ขัณฑสีมา : สีมาเล็ก

๒. อุปจารสีมา : เขตแดนใกล้วัด

๓. สมานสังวาสสีมา : สีมาที่มีสังวาส (กรรมน้อยใหญ่) เสมอกัน

๔. อวิปปวาสสีมา : สีมาที่อยู่ไม่ปราศจากไตรจีวร (คือแม้ภิกษุจะอยู่ปราศจากไตรจีวร ก็ชื่อว่า ไม่อยู่กราศจากไตรจีวร เพราะเป็นสีมาที่ทรงอนุญาตไว้โดยเฉพาะ)

๕. ลาภสีมา : เขตแดนที่กำหนดไว้เพื่อลาภ

๖. คามสีมา : เขตแดนแห่งหมู่บ้าน

๗. นิคมสีมา : เขตแดนแห่งนิคม (หมู่บ้านใหญ่)

๘. นครสีมา : เขตแดนแห่งนคร

๙. อัพภันตรสีมา : เขตแดนแห่งในระหว่าง (๗ อัพภันดร)

๑๐. อุทกุกเขปสีมา : เขตแดนที่อยู่ในพื้นที่กวักน้ำสาด

๑๑. ชนปทสีมา : เขตแดนแห่งแคว้น

๑๒. รัฏฐสีมา : เขตแดนแห่งประเทศ

๑๓. รัชชสีมา : เขตแดนแห่งราชอาณาจักร

๑๔. ทีปสีมา : เขตแดนแห่งเกาะ

๑๕. จักรวาลสีมา : เขตแดนแห่งจักรวาล

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงสีมา ๑๕ ประเภทในเรื่องนี้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า คำถาม : สีมาในเรื่องนี้มีกี่ประเภท ข้อสงสัยของผู้ถาม : สีมาในเรื่องนี้มี ๒ ประเภท คือ สมานสังวาสสีมาและอวิปปวาสสีมา เหมือนที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวรรค อุโปสถขันธกะหรือไร อธิบายว่า สีมาในเรื่องนี้มี ๑๕ ประเภท

คำอธิบายอุปจารสีมา

ตตฺถ อุปจารสีมา นาม ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขเปน, อปริกฺขิตฺตสฺส

ปริกฺเขปารหฏฺฐาเนน ปริจฺฉินฺนา. อปิจ ภิกฺขูนํ ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานโต วา ปริยนฺเต จิตโภชนสาลโต วา นิพทฺธวสนกอาวาสโต วา ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อนฺโต "อุปจารสีมา"ติ เวทิตพฺพา.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น ชื่อว่า อุปจารสีมา (เขตแดนใกล้วัด) คือ สีมาที่ :-

- กำหนดด้วยรั้วล้อมของวัดที่มีรั้วล้อม

- กำหนดด้วยสถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อมของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม [คือ ภายใน ๑ เลฑฑุบาต (ชั่วก้อนดินตก)]

- เขตภายในแห่ง ๒ เลฑฑุบาต (ชั่วก้อนดินตก) ของบุรุษผู้มีกำลังปานกลาง จากสถานที่ภิกษุประชุมกันเป็นประจำ จากโรงฉันที่ตั้งอยู่ท้ายวัด จากที่พักซึ่งอยู่ประจำ

ท่านแสดงขัณฑสีมาไว้ในนิทานกถาของคัมภีร์นี้แล้ว ต่อแต่นี้ไปท่านจะแสดงอธิบายสีมา ๑๔ อย่างโดยพิสดาร (เว้นขัณฑสีมา) เริ่มตั้งแต่อุปจารสีมาก่อน ดังนั้น :-

ตั้งแต่ประโยคนี้เป็นต้นไปจึงเป็น *ประโยควิตถาระ*

ประโยคก่อนเป็น *ประโยคสังเขปะ*

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สีมามี ๑๕ อย่างด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นคืออะไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตฺถ อุปจารสีมา นาม เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นเริ่มตั้งแต่อุปจารสีมาก่อน

ท่านกล่าวว่า อปิจ (อีกอย่างหนึ่ง) เป็นต้นเพื่อแสดงว่า แม้ภายในเลฑฑุบาตที่ ๒ ก็เป็นอุปจารสีมาเหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภายในเลฑฑุบาตที่ ๑ เท่านั้น จึงเป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ภายในเลฑฑุบาตที่ ๒ ก็เป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมเหมือนกัน

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ ทุติยเลฑฺฑุปาตสฺสปิ อนฺโต อุปจารสีมาเยวาติ ทสฺเสตุํ "อปิจา"ติอาทิ อารทฺธํ.[๑]

"บัดนี้ ท่านปรารภคำว่า อปิจ เป็นต้นเพื่อแสดงว่าแม้ภายในเลฑฑุบาตที่ ๒ ก็เป็นอุปจารสีมาเหมือนกัน"

คำว่า ปริกฺเขปารหฏฺฐาเนน (สถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อม) หมายความว่า ภายใน ๑ ชั่วก้อนดินตก หรือเลฑฑุบาตที่นับตั้งแต่การขว้างก้อนดินจากสถานที่ภิกษุประชุมกันเป็นประจำเป็นต้นของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม เป็นอุปจารสีมา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

"ปริกฺเขปารหฏฺฐาเนนา"ติ อิมินา อปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานาทิโต ปฐมเลฑฺฑุปาตสฺส อนฺโต อุปจารสีมาติ ทสฺเสติ.[๑]

"ด้วยคำว่า ปริกฺเขปารหฏฺฐาเนน นี้ ท่านแสดงว่า ภายใน ๑ เลฑฑุบาตจากสถานที่ประชุมกันเป็นประจำเป็นต้นของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม เป็นอุปจารสีมา"

คำว่า อปริกฺขิตฺตสฺส เป็นวิเสสนะของบทว่า วิหารสฺส ในข้อความท่อนแรกว่า ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขเปน แต่ท่านไม่เขียนเต็มๆ เป็นรูปว่า อปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส เพราะละไว้ในฐานะที่เข้าใจกันได้ โดย วิหารสฺส อาจติดตามมาเป็นวิเสสยะของคำนี้ได้ เพราะในภาษาบาลีไม่นิยมใช้คำสองคำในพากย์เดียวกัน

คำว่า ปริกฺเขปารหฏฺฐาน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริกฺขิปติ เอเตนาติ ปริกฺเขโป (ปริ บทหน้า + ขิป ธาตุ + ณ ปัจจัยในกรณสาธนะ)
- ปริกฺเขปสฺส อรหํ ปริกฺเขปารหํ (จตุตถีตัปปุริสสมาส)
- ปริกฺเขปารหํ จ ตํ ฐานญฺจาติ ปริกฺเขปารหฏฺฐานํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำว่า อุปจารสีมา (เขตแดนของสถานที่ใกล้) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุป สมีเป จรติ ปวตฺตตีติ อุปจาโร (อุป บทหน้า + จร ธาตุ + ณ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)
- อุปจารสฺส สีมา อุปจารสีมา (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า ปริกฺขิตฺต (วัดที่ถูกล้อมแล้ว) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริกฺขิปียิตฺถาติ ปริกฺขิตฺโต.

(ปริ บทหน้า + ขิป ธาตุ <โนทเน = บรรเทา> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๒

คำว่า ปริจฺฉินฺน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริจฺฉิชฺชิตฺถาติ ปริจฺฉินฺนา.

(ปริ บทหน้า + ฉิทิ ธาตุ <ทฺวิธากรเณ = การตัด> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

คำว่า นิพทฺธวสนกอาวาส มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วสนฺติ เอตฺถาติ วสนํ (วส ธาตุ วาเส = อยู่ + ยุ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

- วสนํ เอว วสนโก (วสน ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต)

- นิพทฺธํ วสนโก นิพทฺธวสนโก (ทุติยาตัปปุริสสมาส)

- นิพทฺธวสนโก จ โส อาวาโส จาติ นิพทฺธวสนกอาวาโส (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ท่านใช้เป็น นิพทฺธวสนกอาวาโส โดยไม่เชื่อมสนธิเป็น นิพทฺธวสนกาวาโส เพื่อให้ปรากฏคำชัดเจน และท่านประกอบใช้ ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิตท้าย วสน ศัพท์เพื่อให้มีลิงค์ตรงกับ อาวาส ศัพท์ ทั้งนี้เพราะ ยุ ปัจจัยที่ลงในสาธนะอื่นจากกัตตุสาธนะ ต้องมีรูปเป็นนปุงสกลิงค์เท่านั้น จึงต้องลง ก ปัจจัยเพื่อเปลี่ยนจากนปุงสกลิงค์ให้เป็นปุงลิงค์ตาม อาวาส ศัพท์

คำว่า ธุวสนฺนิปาตฏฺฐาน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สนฺนิปตนฺติ เอตฺถาติ สนฺนิปาตํ.

(สํ บทหน้า + นิ บทหน้า + ปต ธาตุ ปตเน = ตกไป + ณ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

- ธุวํ สนฺนิปาตํ ธุวสนฺนิปาตํ (ทุติยาตัปปุริสสมาส)

- ธุวสนฺนิปาตํ จ ตํ ฐานญฺจาติ ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

สา ปน อาวาเส วฑฺฒนฺเต วฑฺฒติ, หายนฺเต หายติ, โยชนสตมฺปิ อุปจารสีมาว โหติ. ตตฺถ ทินฺนลาโภ สพฺเพสํ อนฺโตสีมาคตานํ ปาปุณาติ, ภิกฺขุนีนํ อารามปวสนเสนาสนาปุจฺฉนานิ ปริวาสมานตฺตาโรจนํ วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวิธานนฺติ อิทมฺปิ สพฺพํ อิมิสฺสาว สีมาย วเสน เวทิตพฺพํ.

อนึ่ง เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบลงตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอด ๑๐๐ โยชน์ ลาภที่ทายกถวายในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป กรรมทั้งหมดนี้คือ การบอกการเข้าไปสู่อารามและการบอกเสนาสนะของนางภิกษุณี การบอกปริวาสและมานัต พร้อมทั้งวิธีมีการขาดพรรษา การถือนิสสัย และการรับเอาเสนาสนะเป็นต้น

พึงทราบโดยเนื่องด้วยสีมานี้เท่านั้น

คำว่า สา ปน ฯเปฯ โหติ (อนึ่ง เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบลงตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภายใน ๒ เลฑฑุบาตชื่อว่า อุปจารสีมาด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อุปจารสีมามีได้ภายในสถานที่กำหนดไว้ดังกล่าวโดยไม่ขยายหรือลดลงหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สา ปน ฯเปฯ โหติ อธิบายว่า เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอด ๑๐๐ โยชน์

คำว่า ตตฺถ ทินฺนลาโภ ฯเปฯ ปาปุณาติ (ลาภที่ทายกถวายในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทายกอยู่ภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า อุปจารสีมาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้าถวาย[แก่สงฆ์]ในอุปจารสีมา) ลาภที่เขาถวายนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุรูปไหน
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ลาภที่ทายกถวายในอุปจารสีมานั้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

คำว่า ภิกฺขุนีนํ ฯเปฯ เวทิตพฺพํ (กรรมทั้งหมดนี้คือ ฯลฯ พึงทราบโดยเนื่องด้วยสีมานี้เท่านั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ เมื่อทายกอยู่ภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า อุปจารสีมาย ทมฺมิ ลาภที่เขาถวายนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเท่านั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องกับอุปจารสีมาหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ภิกฺขุนีนํ ฯเปฯ เวทิตพฺพํ อธิบายว่า กรรมทั้งหมดนี้คือ ฯลฯ พึงทราบโดยเนื่องด้วยสีมานี้เท่านั้น

ข้อความว่า "อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอด ๑๐๐ โยชน์" หมายความว่า เมื่อวัดขยายพื้นที่ถึงร้อยโยชน์ อุปจารสีมาก็ขยายพื้นที่ไปร้อยโยชน์เช่นเดียวกัน หรือถ้าภิกษุที่อยู่ในอุปจารสีมานั่งประชุมต่อเนื่องกันถึงร้อยโยชน์ อุปจารสีมาก็ขยายพื้นที่ไปร้อยโยชน์เหมือนกัน

ข้อความว่า "การบอกการเข้าไปสู่อาราม" หมายความว่า ตามอารามปเวสนสิกขาบทของภิกขุนีปาติโมกข์ อารามวรรค ภิกษุณีที่เป็นอาคันตุกะผู้ต้องการจะเข้าไปวัดของภิกษุ ต้องขออนุญาตก่อนจะถึงอุปจารสีมา คือ ก่อนเข้าวัดที่มีรั้วล้อม ต้องส่งคนไปแจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบก่อน หรือก่อนจะถึง ๑ หรือ ๒ เลฑฑุบาตของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม ต้องส่งคนไปแจ้งให้ทราบก่อน จึงจะเข้าวัดของภิกษุได้ มิฉะนั้นจะต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข้อความว่า "การบอกเสนาสนะของนางภิกษุณี" หมายความว่า ภิกษุณีที่จะออกเดินทาง (คมิกา) เมื่อปูลาดเสนาสนะ ๑๐ อย่างมีเตียง หรือตั่งเป็นต้นแล้ว ถ้าไม่อาจเก็บไว้ในที่เดิมได้ ก่อนจะออกเดินทางออกนอกอุปจารสีมาต้องสั่งให้ผู้อื่นดูแล จึงจะไม่ต้องอาบัติ ถ้าหากไม่สั่งให้คนอื่นดูแล เดินออกล่วงอุปจารสีมา ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แม้ในที่นี้จะกล่าวถึงภิกษุณีเป็นหลัก ก็หมายรวมถึงภิกษุด้วย เพราะในเสนาสนสิกขาบท ๒ ข้อของปาจิตตีย์ ภูตคามวรรค พระพุทธองค์ก็บัญญัติเรื่องนี้ไว้เหมือนกัน

ข้อความว่า "การบอกปริวาสและมานัต" หมายความว่า ภิกษุผู้ประพฤติปริวาสและมานัตต้องบอกวัตรแก่ภิกษุที่อยู่ประจำและภิกษุอาคันตุกะที่อยู่ในอุปจารสีมา คือ บอกวัตรแก่ภิกษุทั้งหมดที่อยู่ในวัดซึ่งมีรั้วล้อมนั่นเอง ถ้ามีภิกษุอื่นเดินผ่านวัดดังกล่าวไป ก็ไม่จำเป็นต้องบอกวัตร เพราะถือว่าอยู่นอกอุปจารสีมา

ข้อความว่า "การขาดพรรษา" หมายความว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วไม่สามารถไปพักค้างคืนในสถานที่อื่นจนอรุณขึ้นในที่อื่นได้ เว้นมีเหตุจำเป็น เช่น มีนิมนต์เพื่อแสดงธรรม เป็นต้น ถ้าตั้งใจว่า เราจะไปค้างคืนในสถานที่อื่นโดยไม่มีเหตุจำเป็น เมื่อเดินล่วงอุปจารสีมาก็ถือว่าพรรษาขาดทันทีไม่ต้องรอให้อรุณขึ้นในสถานที่อื่น นอกจากนั้นแล้ว ภิกษุที่ไม่จำพรรษาในวันเข้าพรรษา เมื่อเดินผ่านอุปจารสีมาของทุกๆ วัด ก็ต้องอาบัติในทุกๆ อุปจารสีมาดังกล่าว เรื่องนี้พบในวัสสุปนายิกขันธกะ ทั้งพระบาลีและอรรถกถา

ข้อความว่า "การถือนิสัย" หมายความว่า อาจารย์กับศิษย์ต้องอยู่ภายในอุปจารสีมาเหมือนกัน ถ้ารูปใดรูปหนึ่งออกเดินทางล่วงอุปจารสีมาเมื่ออรุณขึ้นแล้ว ถือว่านิสสัยระงับไป ต้องขอนิสสัยใหม่

ข้อความว่า "การรับเอาเสนาสนะ" หมายความว่า ไม่ว่าจะอยู่ภายในพรรษาหรือภายนอกพรรษาก็ตาม ภิกษุต้องรับเสนาสนะของสงฆ์ไว้เพื่อตน การรับเอาดังกล่าวนั้นต้องอยู่ภายในอุปจารสีมาเท่านั้น จะอยู่ภายนอกอุปจารสีมาแล้วรับเอาเป็นของตนไม่ได้ ถ้าภิกษุรับเอาเสนาสนะในวัดหนึ่งแล้ว

ออกเดินทางเพื่อรับเสนาสนะใหม่ในวัดอื่นอีก ถ้าล่วงพ้นอุปจารสีมาก็ถือว่าการรับเสนาสนะเดิมระงับไป เรื่องนี้กล่าวไว้ในจูฬวรรค เสนาสนขันธกะ พระบาลีและอรรถกถา

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๒) กล่าวว่า อาทิ ศัพท์ใน เสนาสนคฺคาหาทิวิธานํ ละข้อความว่า

- นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิ (การระงับแห่งนิสสัย)
- ลาภคฺคาโห (การรับเอาลาภ)
- อาคนฺตุกวตฺตํ ปูเรตฺวา อารามปเวสนํ (การยังอาคันตุกวัตรให้เต็มแล้วเข้าไปสู่อาราม คือ ถอดรองเท้าก่อนจะเข้าอุปจารสีมา เป็นต้น)

คำว่า วฑฺฒนฺต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วฑฺฒตีติ วฑฺฒนฺโต = วัดที่เจริญ ชื่อว่า วัฑฒันตะ

(วฑฺฒ ธาตุ <วฑฺฒเน = เจริญ> + อ ปัจจัย + อนฺต ปัจจัย)

คำว่า หายนฺต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- หายตีติ หายนฺโต = วัดที่เสื่อม ชื่อว่า หายันตะ

(หา ธาตุ <หานิยํ = เสื่อม> + อ ปัจจัย + อนฺต ปัจจัย)

คำว่า โยชนสต (๑๐๐ โยชน์) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โยชนานํ สตํ โยชนสตํ (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

โดยเหตุที่ สต ศัพท์เป็นนปุงสกลิงค์ เอกพจน์ แน่นอน จึงตั้งรูปวิเคราะห์เป็นพหูพจน์ไม่ได้ (โยชนานํ สตานิ โยชนสตานิ) ยกเว้นในกรณีที่กล่าวถึงสองร้อยเป็นรูปว่า เทฺว โยชนสตานิ (สองร้อยโยชน์) จึงอาจตั้งรูปวิเคราะห์เป็นพหูพจน์ว่า โยชนานํ สตานิ โยชนสตานิ.

คำว่า อารามปเวสนเสนาสนาปุจฺฉน (การบอกการเข้าไปสู่อารามและการบอกเสนาสนะ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อารามสฺส ปเวสนํ อารามปเวสนํ (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)
- อารามปเวสนํ จ เสนาสนํ จ อารามปเวสนเสนาสนํ (สมาหารทวันทสมาส)
- อารามปเวสนเสนาสนสฺส อาปุจฺฉนํ อารามปเวสนเสนาสนาปุจฺฉนํ.

(กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า ปริวาสมานตฺตาโรจน (การบอกปริวาสและมานัต) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริวาโส จ มานตฺตํ จ ปริวาสมานตฺตํ (สมาหารทวันทสมาส)
- ปริวาสมานตฺตสฺส อาโรจนํ ปริวาสมานตฺตาโรจนํ.

(กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวิธาน (วิธีมีการขาดพรรษา การถือนิสสัย และการรับเอาเสนาสนะเป็นต้น) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสฺสโย จ เสนาสนํ จ นิสฺสยเสนาสนํ (สมาหารทวันทสมาส)
- นิสฺสยเสนาสนสฺส คาโห นิสฺสยเสนาสนคฺคาโห (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)
- วสฺสจฺเฉโท จ นิสฺสยเสนาสนคฺคาโห จ วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหํ. (สมาหารทวันทสมาส)
- วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหํ อาทิ ยสฺสาติ วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิ (ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส)
- วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิ จ ตํ วิธานํ จาติ วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิ-วิธานํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำอธิบายลาภสีมา

ลาภสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อฑฺฒโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา “อยํ อมฺหากํ วิหารสฺส ลาภสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา”ติ ฐเปนฺติ. อยํ ลาภสีมา นาม.

คำว่า ลาภสีมา คือ สีมาที่พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้นให้สร้างวิหารแล้วกำหนดเขตโดยรอบ ๑ คาวุตก็ดี กึ่งโยชน์ก็ดี หนึ่งโยชน์ก็ดี แล้วกำหนดด้วยการกล่าวว่า สีมานี้เป็นลาภสีมาของวัดพวกเรา สิ่งใดเกิดขึ้นในระหว่างนี้ พวกเราถวายสิ่งทั้งหมดนั้นแก่วัด สีมานี้ชื่อว่า ลาภสีมา (เขตแดนที่กำหนดไว้เพื่อลาภ)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงลักษณะของลาภสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
    - ลาภสีมาคืออะไร

(อีกอย่างหนึ่ง) สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ลาภสีมา

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของลาภสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของลาภสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า ราชราชมหามตฺตาทโย (พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้น) กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ผู้

ถวายลาภเป็นผู้กำหนดลาภสีมา ไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระเถระผู้สังคายนาธรรม มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักปทานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ฐเปนฺติ (กำหนด)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ใครเป็นผู้กำหนดลาภสีมาเล่า

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระเถระผู้สังคายนาธรรมเป็นผู้อนุญาตลาภสีมาหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ราชราชมหามตฺตาทโย อธิบายว่า ผู้ถวายลาภเป็นผู้กำหนดลาภสีมา ไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระเถระผู้สังคายนาธรรม

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สา จ โข เนว สมฺมาสมฺพุทฺเธน อนุญฺญาตา, น ธมฺมสงฺคาหกตฺเถเรหิ ฐปิตา, อปิจ โข ลาภทายเกหิ. เตนาห "ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย"ติอาทิ.[๑]

"อนึ่ง ลาภสีมานั้นไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาต และไม่ใช่พระเถระผู้สังคายนาธรรมกำหนดไว้ แต่เป็นผู้ถวายลาภ ฉะนั้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้น"

จะเห็นได้ว่า คำอธิบายในฎีกาใหม่ข้างต้นแสดงปทานุสัมพันธ์ของ ราชราชมหามตฺตาทโย ไว้โดยตรง ดังนั้น ความเข้าใจหลักปทานุสัมพันธ์และวากยานุสัมพันธ์ตามหลักสูตรธรรมาจริยะจึงทำให้ผู้อ่านเข้าใจคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาชัดเจนขึ้น

คำว่า ลาภสีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ลาภาย ฐปิตา สีมา ลาภสีมา = สีมาที่กำหนดไว้เพื่อลาภ ชื่อว่า ลาภสีมา

คำว่า ยํ (สิ่งใด) ในประโยคว่า ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ (สิ่งใดเกิดขึ้นในระหว่างนี้) คือ ภาษีและข้าวเปลือกเป็นต้น

คำว่า วิหารํ (วิหาร) เป็นเพียง *อุปลักขณนัย* คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังนั้น จึงหมายรวมถึงเจดีย์และพระพุทธรูปอีกด้วย เช่น พระเจ้าตีปอกษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์โกงภอง ได้โปรดเกล้าฯให้สร้างพระพุทธรูปมหามุนี ที่วัดบะยาจี (วัดพระใหญ่) เมืองมันดเลย์แล้ว ทรงถวายภาษีที่เกิดจากสถานที่ ๔๕ เส้นรอบพระพุทธรูปให้เป็นสมบัติที่ใช้บำรุงพระพุทธรูปนั้น

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๒

คำว่า ยํ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า สีมํ สัมพันธ์เป็นกรรมใน ฐเปนฺติ แม้ประโยคข้างต้นจะเป็นประโยคยาวที่มีเนื้อหามาก แต่ใจความของประโยคนี้ก็คือ

ลาภสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย ฐเปนฺติ. อยํ ลาภสีมา นาม

"คำว่า ลาภสีมา คือ พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้น แล้วกำหนดสีมาใดไว้ สีมานี้ชื่อว่า ลาภสีมา"

ส่วนบทอื่นๆ เป็นพลความเท่านั้น คือ

คำว่า วิหารํ การาเปตฺวา (ให้สร้างวิหารแล้ว) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ได้ให้สร้างวิหารก่อนแล้วจึงกำหนดเขต (บทที่ลง ตฺวา ปัจจัยเป็นปุพพกาลกิริยา คือ กิริยาที่ทำก่อน)

คำว่า คาวุตํ วา อฑฺฒโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา (กำหนดเขตโดยรอบ ๑ คาวุตก็ดี กึ่งโยชน์ก็ดี หนึ่งโยชน์ก็ดี) แสดงว่า ให้กำหนดเขตก่อนแล้วจึงกำหนดลาภสีมา

คำว่า "อยํ อมฺหากํ วิหารสฺส ลาภสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา"ติ (วจเนน) เป็นตติยาวิเสสนะของ ฐเปนฺติ คือ กำหนดได้โดยกล่าวเช่นนี้เพื่อให้ผู้อื่นรู้ด้วย ไม่ใช่กำหนดไว้ในใจของตนเองเท่านั้น

มีข้อสังเกตว่า คำว่า ยํ แม้จะเป็นวิเสสนะของ สีมํ แต่ท่านผู้แต่งไม่ประกอบใช้ สีมํ ศัพท์ไว้โดยตรงเป็นรูปว่า ยํ สีมํ ทั้งนี้เพราะในประโยคนิยมะที่ประกอบใช้ อิม ศัพท์ว่า อยํ ลาภสีมา นาม (สีมานี้ชื่อว่า ลาภสีมา) มีนิยมศัพท์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องระบุวิเสสยะของ ยํ ศัพท์ว่า คือ สีมํ ถ้าประโยคอนิยมะระบุถึงวิเสสยะไว้โดยตรง ท่านก็จะไม่กล่าวถึงวิเสสยะดังกล่าวไว้ในประโยคนิยมะ ข้อนี้เป็นธรรมเนียมของการแต่งภาษาบาลี เพราะเป็นที่เข้าใจกันได้อยู่แล้ว ยกตัวอย่างการระบุถึงวิเสสยะในประโยคอนิยมะแล้วไม่ประกอบวิเสสยะในประโยคนิยมะจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกาว่า

โย กปฺปโกฏีหิปิ อปฺปเมยฺยํ
กาลํ กโรนฺโต อติทุกฺกรานิ
เขทํ คโต โลกหิตาย นาโถ
นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺส.[๑]

"พระนาถะพระองค์ใดทรงกระทำกรรมที่ทำได้ยากยิ่งตลอดกาลนับไม่ถ้วน
แม้ด้วยหลายโกฏิกัป ทรงถึงความลำบาก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๑

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระนาถะพระองค์นั้นผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา”

จะเห็นได้ว่า ในประโยคอนิยมะมีการประกอบใช้ โย นาโถ แต่ในประโยคนิยมะไม่ระบุว่า นาถสฺส ร่วมกับ ตสฺส เพราะเป็นที่อนุมานรู้ได้นั่นเอง

คำอธิบายชนปทสีมา

กาสิโกสลาทีนํ ปน รฏฺฐานํ อนฺโต พหู ชนปทา โหนฺติ, ตตฺถ เอโก ชนปทปริจฺเฉโท ชนปทสีมา.

ส่วนภายในรัฐมีรัฐกาสีและรัฐโกศลเป็นต้น มีแว่นแคว้นจำนวนมาก ขอบเขตของแว่นแคว้นแห่งหนึ่งในรัฐเหล่านั้น เป็นชนปทสีมา (เขตแดนแห่งแคว้น)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงชนปทสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
    - ชนปทสีมาคืออะไร
    - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ชนปทสีมา
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของชนปทสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของชนปทสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า ชนปทสีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ชนปทสฺส สีมา ชนปทสีมา = สีมาของแว่นแคว้น ชื่อว่า ชนปทสีมา

คำอธิบายรัฏฐสีมา

กาสิโกสลาทิรฏฺฐปริจฺเฉโท รฏฺฐสีมา.

ขอบเขตของรัฐมีรัฐกาสีและรัฐโกศลเป็นต้น ชื่อว่า รัฏฐสีมา (เขตแดนแห่งประเทศ)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงรัฏฐสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
    - รัฏฐสีมาคืออะไร

- สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า รัฏฐสีมา

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของรัฏฐสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของรัฏฐสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า รฏฺฐสีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- รฏฺฐสฺส สีมา รฏฺฐสีมา = สีมาของแว่นแคว้น ชื่อว่า รัฏฐสีมา

รัฐเป็นองค์รวมของแคว้น ในสมัยพุทธกาลมีแคว้นราวๆ ๒๐ กว่าแคว้น แต่ชื่อแคว้นบางแห่งก็เป็นชื่อของรัฐอีกด้วย

คำอธิบายรัชชสีมา

เอกสฺส รญฺโญ อาณาปวตฺติฏฺฐานํ รชฺชสีมา.

สถานที่ดำเนินไปแห่งอาชญาของพระราชาพระองค์เดียว ชื่อว่า รัชชสีมา (เขตแดนแห่งราชอาณาจักร)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงรัชชสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
  - รัชชสีมาคืออะไร
  - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า รัชชสีมา
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของรัชชสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของรัชชสีมาด้วยประโยคนี้

คำอธิบายทีปสีมา

สมุทฺทนฺเตน ปริจฺฉินฺโน มหาทีโป วา อนฺตรทีโป วา ทีปสีมา.

เกาะใหญ่หรือเกาะ[เล็ก]ในระหว่าง ที่กำหนดเอาทะเลเป็นที่สุด ชื่อว่า ทีปสีมา (เขตแดนแห่งเกาะ)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงทีปสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
    - ทีปสีมาคืออะไร
    - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ทีปสีมา
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของทีปสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของทีปสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า ทีปสีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทฺวิธา อาโป คโต เอตฺถาติ ทีโป = สถานที่มีน้ำเป็นไปสองทาง ชื่อว่า ทีปะ
    (ทฺวิ + อาป แปลง ทฺวิ เป็น ทิ, ลบสระ อา และทีฆะ อิ ใน ทิ เป็น อี)
- ทีโป เอว สีมา ทีปสีมา (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำอธิบายจักรวาลสีมา

เอกจกฺกวาฬปพฺพตปริกฺเขปพฺภนฺตรํ จกฺกวาฬสีมา.

สถานที่ภายในเครื่องล้อมคือภูเขาจักรวาลหนึ่ง ชื่อว่า จักรวาลสีมา (เขตแดนแห่งจักรวาล)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงจักรวาลสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
    - จักรวาลสีมาคืออะไร
    - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า จักรวาลสีมา
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของจักรวาลสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของจักรวาลสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า จกฺกวาฬ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- รถสฺส จกฺกมิว อาวาโฏ อสฺสาติ จกฺกวาโฬ = สถานที่มีหลุมเหมือนล้อรถ ชื่อว่า จักรวาล

คำว่า จกฺกวาฬ มีศัพท์เดิมมาจาก จกฺก + อาวาฏ แปลง ฏ เป็น ฬ และลบสระ อา ท้าย อ ของ ก ด้วยการแบ่งสูตรให้เป็นสองส่วนว่า วา ปโร ในสูตรว่า วา ปโร อสรูปา การลบสระหลังจากสระหน้าที่เป็นสรูปะเช่นนี้ มีตัวอย่างว่า

- กุฑาสฺสุ = กุฑา + อสฺสุ (ในกาลไร) <อสฺสุ เป็นนิบาตที่ไม่มีความหมาย>

- กทาสฺสุ = กทา + อสฺสุ (ในกาลไร) <อสฺสุ เป็นนิบาตที่ไม่มีความหมาย>
- ตณฺหาสฺส วิปฺปหีนา = ตณฺหา + อสฺส (ตัณหาอันบุคคลนั้นขจัดได้แล้ว)
- ปปํ อวินฺทุํ = ป + อาปํ อวินฺทุํ (ได้รับน้ำที่เพิ่มขึ้นแล้ว)
- นาลํ กพลํ ปทาตเว = ป + อาทาตเว (ไม่พอเพื่อรับเอาคำข้าว)

คำอธิบายสีมาที่เหลือโดยย่อ

เสสา นิทานกถายํ วุตฺตนยา เอว.

สีมาที่เหลือ[มีขัณฑสีมาเป็นต้น] มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั่นเทียว

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อชี้แจงขัณฑสีมาและคามสีมาเป็นต้นที่ไม่ได้กล่าวไว้ในที่นี้ว่า ท่านได้เคยกล่าวมาแล้ว จึงจะไม่กล่าวซ้ำอีกเพื่อหลีกเลี่ยง *ปุนรุตติโทษ* คือ โทษที่กล่าวซ้ำ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของขัณฑสีมา และคามสีมาเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงข้อวินิจฉัยของขัณฑสีมาและคามสีมาเป็นต้นในที่นี้หรือไร

อธิบายว่า สีมาที่เหลือมีขัณฑสีมาเป็นต้น มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั่นเทียว ดังนั้นเราจึงไม่กล่าวถึงสีมาเหล่านั้นซ้ำอีก

สิ่งของที่ถวายในขัณฑสีมาเป็นต้น

ตตฺถ “ขณฺฑสีมาย เทมา”ติ ทินฺนํ ขณฺฑสีมฏฺฐานํเยว ปาปุณาติ, ตโต พหิสีมาย สีมนฺตริกฏฺฐานมฺปิ น ปาปุณาติ.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า

ขณฺฑสีมาย เทม　　　(ข้าพเจ้าถวายในขัณฑสีมา)

ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาเท่านั้น ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกภายนอกสีมาจากขัณฑสีมานั้น

ตั้งแต่ประโยคนี้เป็นต้นไป ท่านจะกล่าวถึงสิ่งของที่ถวายในขัณฑสีมาเป็นต้นว่าถึงแก่ภิกษุใดและไม่ถึงแก่ภิกษุใด ดังนั้น ตั้งแต่ประโยคว่า ตตฺถ เป็นต้นไปจึงเป็น *ประโยควิตถาระ*

ในประโยควิตถาระเหล่านี้ ประโยคหลังว่า ตโต ฯเปฯ น ปาปุณาติ ประกอบด้วย น ปฏิเสธ จึงได้ชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ* ส่วนประโยคว่า ตตฺถ ฯเปฯ ปาปุณาติ ชื่อว่า *ประโยคอันวยะ*

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายระบุขัณฑสีมา ย่อมควรแก่ภิกษุไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนี้มิใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายในขัณฑสีมาย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาเท่านั้น ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกภายนอกสีมาจากขัณฑสีมานั้น

สีมันตริก คือ สถานที่ระหว่างขัณฑสีมาและมหาสีมา

คำว่า ขณฺฑสีมฏฺฐ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ขณฺฑสีมาย ติฏฺฐนฺตีติ ขณฺฑสีมฏฺฐา = ผู้ตั้งอยู่ในขัณฑสีมา ชื่อว่า ขัณฑสีมัฏฐะ
  (ขณฺฑสีมา บทหน้า + ฐา ธาตุ + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำว่า สีมนฺตริกฏฺฐ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สีมนฺตริกาย ติฏฺฐนฺตีติ สีมนฺตริกฏฺฐา = ผู้ตั้งอยู่ในสีมันตริก ชื่อว่า สีมันตริกัฏฐะ
  (สีมนฺตริก บทหน้า + ฐา ธาตุ + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

โดยทั่วไป ทา ธาตุมักมองหาสัมปทานแน่นอน ดังนั้น คำว่า ขณฺฑสีมาย เทม จึงอาจทำให้เข้าใจผิดว่าแปลว่า “กระผมถวายแด่ขัณฑสีมา” แต่ความจริงไม่ได้แปลเช่นนั้น เพราะสงฆ์เป็นผู้รับจีวร ไม่ใช่ขัณฑสีมา จะเห็นได้ว่า ในฎีกาใหม่ได้อธิบาย ขณฺฑสีมาย เป็นรูปสัตตมีวิภัตติว่า ขณฺฑสีมายํ ดังนี้

ขณฺฑสีมาย เทมาติ ทินฺนนฺติ ขณฺฑสีมาย เกนจิ กมฺเมน สนฺนิปติตํ สงฺฆํ ทิสฺวา “ขณฺฑสีมายํ สงฺฆสฺส เทมา”ติ ทินฺนํ.[๑]

“คำว่า ขณฺฑสีมาย เทมาติ ทินฺนํ (สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายในขัณฑ-สีมา) หมายความว่า สิ่งของที่ทายกเห็นสงฆ์ที่ประชุมกันด้วยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในขัณฑสีมา แล้วถวายโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ในขัณฑสีมา”

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๓

ปิ ศัพท์ในคำว่า สีมนฺตริกฏฺฐานมฺปิ (แม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริก) ทำหน้าที่ *ครหา* คือ ตำหนิว่าภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกไม่ได้สิ่งของนั้น จะป่วยกล่าวไปไยถึงภิกษุผู้อยู่ในคามสีมาและนิคมสีมาเป็นต้นย่อมไม่ได้รับสิ่งของนั้นแน่นอน

“อุปจารสีมาย เทมา”ติ ทินฺนํ ปน อนฺโตปริจฺเฉเท ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกาสุ ฐิตานมฺปิ ปาปุณาติ. สมานสํวาสสีมาย ทินฺนํ ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกฏฺฐานํ น ปาปุณาติ. อวิปฺปวาสสีมาลาภสีมาสุ ทินฺนํ ตาสํ อนฺโตคธานํเยว ปาปุณาติ. คามสีมาทีสุ ทินฺนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ. อพฺภนฺตรสีมาอุทกุกฺเขปสีมาสุ ทินฺนํ ตตฺถ อนฺโตคธานํเยว ปาปุณาติ.

แต่สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า

อุปจารสีมาย เทม　　(ข้าพเจ้าถวายในอุปจารสีมา)

ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย

สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมาย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมา และสีมันตริก

สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้นย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

คำว่า อุปจารสีมาย ฯเปฯ ปาปุณาติ (แต่สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า กระผมถวายในอุปจารสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในอุปจารสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุ

ผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก เหมือนสิ่งของที่ทายกถวายในขัณฑสีมาไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกหรือไร

อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า อุปจารสีมาย เทม ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย (ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ *วิเสสโชตกะ* คือ แสดงความพิเศษ)

คำว่า สมานสํวาสสีมาย ฯเปฯ น ปาปุณาติ (สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ไม่ควรรับสิ่งของภายในสมานสังวาสสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก

คำว่า อวิปฺปวาสสีมาลาภสีมาสุ ฯเปฯ ปาปุณาติ (สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมา และลาภสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

คำว่า คามสีมาทีสุ ฯเปฯ ปาปุณาติ (สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในคามสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้นย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

คำว่า อพฺภนฺตรสีมาอุทกุกฺเขปสีมาสุ ฯเปฯ ปาปุณาติ (สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้น ฯเปฯ ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอัพภันตร-สีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ปิ ศัพท์ในคำว่า ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกาสุ จิตานมฺปิ (แก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย) ทำหน้าที่สมุจจยะ คือ สิ่งของดังกล่าวไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมาเท่านั้น แต่ยังถึงภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย

ขัณฑสีมา คือ สีมาเล็กที่อยู่ภายในมหาสีมา เป็นบริเวณมุมหนึ่งของวัดหรืออยู่กลางวัดก็ได้ สงฆ์สมมติขึ้นเพื่อให้ทำกรรมได้ง่ายโดยไม่ต้องประชุมสงฆ์ที่อยู่ในมหาสีมาทั้งหมด

สีมันตริก คือ สถานที่ระหว่างขัณฑสีมาและมหาสีมาทั้งสอง สงฆ์สมมติขึ้นเพื่อไม่ให้ปะปนกัน โดยเป็นก้อนหินที่มีขนาดหนึ่งศอกเป็นอย่างต่ำ อย่างมากสามารถจุสงฆ์ได้ ๒๑ รูป ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาว่า

สีมนฺตริกา ปจฺฉิมโกฏิยา เอกรตนปฺปมาณา วฏฺฏติ. วิทตฺถิปฺปมาณาปิ วฏฺฏตีติ กุรุนฺทิยํ, จตุรงฺคุลปฺปมาณาปิ วฏฺฏตีติ มหาปจฺจริยํ วุตฺตํ.[1]

“สีมันตริกควรมีขนาด ๑ ศอกเป็นอย่างต่ำ ในกุรุนทีกล่าวว่า ‘ควรมีขนาด ๑ คืบบ้าง’ ในมหาปัจจรีกล่าวว่า ‘ควรมีขนาด ๔ นิ้วบ้าง’ ”

เอกรตนปฺปมาณา สุวิญฺเญยฺยตรา โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ “เอกรตนปฺปมาณา วฏฺฏตี”ติ. เอกงฺคุลมตฺตาปิ สีมนฺตริกา วฏฺฏติเยว. ตตฺตเกนปิ หิ สีมา อสมฺภินฺนาว โหติ.[2]

“ท่านกล่าวว่า เอกรตนปฺปมาณา วฏฺฏติ (สีมันตริกควรมีขนาด ๑ ศอก) เพราะสีมันตริกที่มีขนาดศอกหนึ่ง เป็นสิ่งที่รู้ง่าย แม้สีมันตริกที่มีขนาด ๑ นิ้วก็ควรอยู่โดยแท้ เพราะสีมามิได้คาบเกี่ยวกันด้วยประมาณเพียงนั้น”

---

[1] วิ.ม.อ. ๓/๑๓๖/๑๑๓

[2] สารตฺถ.ฎีกา ๓/๑๓๖/๓๒๑

คำว่า สีมนฺตริกา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สีมานํ อนฺตรํ สีมนฺตรํ = ระหว่างสีมา

- สีมนฺตเร ปวตฺตา สีมนฺตริกา, มริยาทา = เขตที่เป็นไปในระหว่างสีมา ชื่อว่า สีมันตริก หมายถึง เขต

หมายความว่าเมื่อสมมุติขัณฑสีมาคือสีมาเล็กแล้ว ในขณะสมมุติมหาสีมาคือสีมาใหญ่ ต้องสมมุติเขตระหว่างสีมาทั้งสองเพื่อไม่ให้คาบเกี่ยวกัน เขตที่สมมุตินี้เรียกว่า สีมันตริก

ตสฺมา เอกทฺวงฺคุลมตฺตาปิ สีมนฺตริกา วฏฺฏติ เอว. สา ปน ทุพฺโพธาติ อฏฺฐกถาสุ จตุรงฺคุลาทิกา วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํ.[๑]

“ดังนั้นจึงควรทราบว่า สีมันตริกแม้ที่มีขนาด ๑ หรือ ๒ นิ้วก็สมควรทีเดียว แต่สีมันตริกนั้นรู้ได้ยาก ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายจึงกล่าวถึงสีมันตริก ๔ นิ้วเป็นต้น”

ข้อความว่า “ถวายในสมานสังวาสสีมา” หมายความว่า ถวายโดยกล่าวว่า สมานสํวาสสีมาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้าถวายในสมานสังวาสสีมา) แม้ข้อความว่า ถวายในอวิปปวาสสีมาเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน

ข้อความว่า “ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก” ฎีกา (หน้า ๓๑๓) อธิบายว่า เพราะไม่มีความเป็นสมานสังวาสสีมาในสีมาเหล่านั้น ดังนั้น จึงไม่ถึงแก่ภิกษุดังกล่าว

อวิปปวาสสีมาแม้จะเป็นสีมาที่สมมติไว้ในสมานสังวาสสีมา ก็ไม่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านและอุปจารของหมู่บ้าน ตามพระพุทธดำรัสว่า ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ (ยกเว้นหมู่บ้านและอุปจาระของหมู่บ้าน) เนื่องจากหมู่บ้านและอุปจาระของหมู่บ้านเหล่านั้นเป็นสถานที่เก็บจีวรได้โดยไม่ต้องอาบัติเหมือนอวิปปวาสสีมา จึงยกเว้นหมู่บ้านและอุปจาระของหมู่บ้านทั้งสองอย่าง ส่วนสมานสังวาสสีมาตั้งอยู่ในหมู่บ้านและอุปจาระของหมู่บ้านอีกด้วย ดังนั้น สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาจึงไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้าน แต่สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมาย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้านอีกด้วย ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สมานสํวาสอวิปฺปวาสสีมาสุ ทินฺนสฺส อิทํ นานาตฺตํ- “อวิปฺปวาสสีมาย ทมฺมี”ติ ทินฺนํ คามฏฺฐานํ น ปาปุณาติ. กสฺมา. “ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจา”ติ วุตฺตตฺตา. “สมานสํวาสสีมาย ทมฺมี”ติ ทินฺนํ ปน คาเม ฐิตานมฺปิ ปาปุณาตีติ.[๒]

“สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมาและอวิปปวาสสีมา มีความต่างกัน ดังนี้ สิ่งของที่

---

[๑] วิมติ.ฎีกา ๒/๑๔๘/๒๒๐

[๒] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๓

ทายกถวายโดยกล่าวว่า 'ข้าพเจ้าถวายในอวิปปวาสสีมา' ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้าน เพราะตรัสว่า จเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ (ยกเว้นหมู่บ้านและอุปจารของหมู่บ้าน) แต่สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า 'ข้าพเจ้าถวายในสมานสังวาสสีมา' ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้านอีกด้วย"

อัพภันตรสีมา หรือ สัตตัพภันตรสีมา คือ พื้นที่ ๗ อัพภันดร (๒๘ ศอก) โดยรอบในป่าที่ไม่มีหมู่บ้าน พบได้ในป่าวินธัยเป็นต้น หรือในเกาะกลางทะเลที่ไม่ใช่เส้นทางสัญจรของชาวประมงซึ่งไปกลับไม่ทันภายในวันเดียว สิ่งของที่ถวายในอัพภันตรสีมาดังกล่าวคือ สิ่งของที่ถวายโดยกล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวายในอัพภันตรสีมา" เมื่อเห็นภิกษุประชุมกันเพื่อทำอุโบสถกรรมเป็นต้น

ชนปทสีมาทีสุ ทินฺนมฺปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ. ตสฺมา ยํ ชมฺพุทีเป ฐตฺวา "ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทมา"ติ ทียติ, ตํ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ. สเจปิ ตตฺเถว เอโก สภาโค ภิกฺขุ สภาคานํ ภาคํ คณฺหาติ, น วาเรตพฺโพ.

แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ดังนั้น ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า

ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทม　　(กระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมพปัณณิทวีป)

แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพปัณณิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป แม้ถ้าภิกษุรูปหนึ่งผู้เป็นสภาคะกัน [ภิกษุชาวสิงหล]ในชมพูทวีปนั้นนั่นแหละ ถือเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน เธออันใครๆ ไม่พึงห้าม

คำว่า ชนปทสีมาทีสุ ฯเปฯ ปาปุณาติ (แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น) หมายความว่า ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาหรืออพัทธสีมาภายในแว่นแคว้นเป็นต้นก็ควรได้รับสิ่งของเช่นกัน ท่านกล่าวคำนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในชนปทสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ไม่ใช่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้นอย่างเดียว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ชนปทรฏฺจรชฺชทีปจกฺกวาฬสีมาสุปิ คามสีมาทีสุ วุตฺตสทิโสว วินิจฺฉโยติ อาห “ชนปท-สีมาทีสู”ติอาทิ.[๑]

“แม้ในชนปทสีมา รัฏฐสีมา รัชชสีมา ทีปสีมา และจักกวาฬสีมา เป็นต้น ก็มีข้อวินิจฉัยเหมือนกับที่กล่าวไว้ในคามสีมาเป็นต้น ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ชนปทสีมาทีสุ เป็นต้น”

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ ลภติ (ดังนั้น ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทม แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพปัณณิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธคุณะ* คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทม แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพปัณณิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป

คำว่า สเจปิ ฯเปฯ น วาเรตพฺโพ (แม้ถ้าภิกษุรูปหนึ่งผู้เป็นสภาคะกันในชมพูทวีปนั้นนั่นแหละถือเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน เธออันใครๆ ไม่พึงห้าม) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้มาจากตัมพปัณณิทวีปแล้วรับเอาเท่านั้น จึงสมควรหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุรูปไหนก็รับแทนภิกษุผู้อยู่ในตัมพปัณณิทวีปได้เล่า

อธิบายว่า แม้ภิกษุรูปอื่นผู้เป็นสภาคะกันในชมพูทวีปนั้น คือ ภิกษุชาวสิงหล ก็รับเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นชาวสิงหลได้อีกด้วย

ประโยคว่า ชนปทสีมาทีสุ ทินฺนมฺปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ ประกอบด้วยบทที่ลงวิภัตติ ๕ ศัพท์ คือ

๑. สัตตมีวิภัตติ = ชนปทสีมาทีสุ
๒. ปฐมาวิภัตติ = ทินฺนํ
๓. ฉัฏฐีวิภัตติ = ตาสํ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๓

๔. สัตตมีวิภัตติ = อพฺภนฺตเร

๕. พทฺธสีมฏฺฐานํ = ฉัฏฐีวิภัตติ

โดยทั่วไปแล้ว ประโยคในภาษาบาลีมักลงวิภัตติ ๒ หรือ ๓ ศัพท์เป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางประโยคที่ลงวิภัตติ ๔ หรือ ๕ ศัพท์ ซึ่งถือว่าเป็นประโยคที่ยาวแล้ว ยกเว้นประโยคที่ประกอบด้วยปุพพกาลกิริยาที่ลง ตฺวา ปัจจัยเป็นต้น หรือประกอบด้วยอัพภันตรกิริยาคือ อนฺต และ มาน ปัจจัย ก็จัดเป็นประโยคย่อยที่มีวิภัตติเป็นอีกส่วนหนึ่ง เช่น

ประโยคว่า ตํ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ จำแนกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ส่วนแรก ประกอบด้วยบทที่ลงปัญจมีและปฐมาวิภัตติ คือ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ

๒. ส่วนหลัง ประกอบด้วยบทที่ลงทุติยาและจตุตถีวิภัตติ ๒ ศัพท์ คือ ตํ สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ

คัมภีร์สัททัตถเภทจินตากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

เอกกฺริยาย ฉนฺนนฺตุ　　　　นตฺถิ การกตา สทา.[๑]

"ส่วนความเป็นการกของการก ๖ ย่อมไม่มีในกริยาบทหนึ่งเสมอ"

ดังนั้น การก ๖ ที่ลงวิภัตติ ๖ หมวดจึงไม่มีในประโยคเดียว อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมพม่าบางฉบับอ้างว่ามีได้ในตัวอย่างว่า

ภิกฺขุ ปุพฺพนฺหสมยํ วิหารา ปิณฺฑาย ปาเทน คามํ ปวิสติ.

"ภิกษุไปสู่หมู่บ้านด้วยเท้าเพื่อบิณฑบาตจากวิหารในเวลาเช้า"

ตัวอย่างข้างต้นจำแนกเป็นการก ๖ ได้ดังนี้

๑. กัตตุการก คือ บทว่า ภิกฺขุ

๒. โอกาสการก คือ บทว่า ปุพฺพนฺหสมยํ

๓. อปาทานการก คือ บทว่า วิหารา

๔. สัมปทานการก คือ บทว่า ปิณฺฑาย

๕. กรณการก คือ บทว่า ปาเทน

๖. กรรมการก คือ บทว่า คามํ

---

[๑] สทฺท.จินฺตา คาถา ๑๗

อย่างไรก็ตาม บทว่า วิหารา ควรเพิ่มปาฐเสสะว่า นิกฺขมฺม (ออกแล้ว) จึงจะได้เนื้อความสมบูรณ์ และเมื่อเพิ่มปาฐเสสะดังกล่าวทำให้บทว่า วิหารา ไม่ใช่อปาทานของ ปวิสติ ส่งผลให้ประโยคนี้มีการก ๕ ศัพท์เท่านั้น

โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา “อสุกสีมายา”ติ อวตฺวาว เกวลํ “สีมาย ทมฺมี”ติ วทติ, โส ปุจฺฉิตพฺโพ “สีมา นาม พหุวิธา, กตรํ สนฺธาย วทสี”ติ, สเจ วทติ “อหเมตํ เภทํ น ชานามิ, สีมฏฺฐกสงฺโฆ คณฺหตู”ติ, อุปจารสีมฏฺเฐหิ ภาเชตพฺพํ.

ส่วนทายกใดเข้าไปสู่วิหารแล้วไม่ได้กล่าวว่า “ถวายในสีมาชื่อโน้น” เพียงกล่าวว่า “ถวายในสีมา”

เขาควรถูกถามว่า “ชื่อสีมามีหลายประเภท ท่านกล่าวระบุถึงสีมาไหน”

ถ้าเขากล่าวว่า “กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด”

ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมาพึงแจกกัน

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุสีมาแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุสีมาด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมาอีกด้วยมิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุสีมา แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมา ท่านก็ควรต้อง *อัพยาปิตโทษ* คือ โทษไม่ครอบคลุมมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมาด้วยประโยคนี้

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอวํ ตาว โย สีมํ ปรามสิตฺวา เทติ, ตสฺส ทาเน วินิจฺฉยํ วตฺวา อิทานิ โย “อสุก-สีมายา”ติ วตฺตุํ น ชานาติ, เกวลํ “สีมา”ติ วจนมตฺตเมว ชานนฺโต วิหารํ อาคนฺตฺวา “สีมาย

ทมฺมี”ติ วา “สีมฏฺฐกสงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ วา ภณติ, ตตฺถ วินิจฺฉยํ ทสฺเสตุํ “โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา”ติอาทิมาห.[๑]

“ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยในการถวายของผู้ถวายระบุสีมาก่อนอย่างนี้แล้ว บัดนี้ กล่าวว่า โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา (ส่วนทายกใดเข้าไปสู่วิหารแล้ว) เป็นต้น เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในบุคคลที่ไม่เข้าใจการกล่าวว่า ‘ถวายในสีมาชื่อโน้น’ เพียงเข้าใจคำว่า สีมา เท่านั้น จึงมาสู่วิหารแล้วกล่าวว่า ‘กระผมถวายในสีมา’ บ้าง ‘กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่ในสีมา’ บ้าง”

ข้อความว่า “ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมาพึงแจกกัน” ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๓) แสดงเหตุในเรื่องนี้ว่า เพราะลาภถูกกำหนดไว้ด้วยอุปจารสีมา

คำอธิบาย กติกาย

กติกายาติ เอตฺถ กติกา นาม สมานลาภกติกา. สา ปน เอวํ กาตพฺพา- เอกสฺมึ วิหาเร สนฺนิปติเตหิ ภิกฺขูหิ ยํ วิหารํ สงฺคณฺหิตุกามา สมานลาภํ กาตุํ อิจฺฉนฺติ, ตสฺส นามํ คเหตฺวา “อสุโก นาม วิหาโร โปราณโก อปฺปลาโภ”ติ ยํ กิญฺจิ การณํ วตฺวา “ตํ วิหารํ อิมินา วิหาเรน สทฺธึ เอกลาภํ กาตุํ สงฺฆสฺส รุจฺจตี”ติ ติกฺขตฺตุํ สาเวตพฺพํ. เอตฺตาวตา ตสฺมึ วิหาเร นิสินฺโนปิ อิธ นิสินฺโนว โหติ. ตสฺมึ วิหาเรปิ เอวเมว กาตพฺพํ. เอตฺตาวตา อิธ นิสินฺโนปิ ตสฺมึ นิสินฺโนว โหติ. เอกสฺมึ วิหาเร ลาเภ ภาชิยมาเน อิตรสฺมึ ฐิตสฺส ภาคํ คเหตุํ วฏฺฏติ.

ในคำว่า กติกาย นี้ ชื่อว่า กติกาวัตร คือ กติกาวัตรที่ทำให้มีลาภเสมอกัน

อนึ่ง กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ประชุมกันในวิหารหนึ่ง พึงระบุชื่อของวัดที่ประสงค์จะอนุเคราะห์ ปรารถนาจะทำให้มีลาภเสมอกัน จึงกล่าวเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งว่า “วิหารโน้นเก่า มีลาภน้อย” แล้วประกาศ ๓ ครั้งว่า “การกระทำวิหารนั้นให้มีลาภเป็นอันเดียวกันกับวิหารนี้ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์”

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๓

ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน [คือ ทำอปโลกกนกรรมด้วยการประกาศให้ทราบอย่างนั้น] ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ - คำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายในกติกาวัตร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ด้วยประโยคว่า กติกายาติ เอตฺถ เป็นต้น

คำว่า สา ปน เอวํ กาตพฺพา ฯเปฯ สาเวตพฺพํ (อนึ่ง กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงอาการของการทำให้มีลาภเสมอกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงอาการของการทำให้มีลาภเสมอกันมิใช่หรือ

อธิบายว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์

คำว่า เอตฺตาวตา ฯเปฯ อิธ นิสินฺโนว โหติ (ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธคุณะ* คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกระทำเช่นนั้น
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว

คำว่า ตสฺมึ วิหาเรปิ เอวเมว กาตพฺพํ (ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ในวิหารนั้น ควรกระทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุดังกล่าวควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

อธิบายว่า ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน

คำว่า เอตฺตาวตา ฯเปฯ ตสฺมึ นิสินฺโนว โหติ (ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธคุณะ* (ผลพลอยได้) เช่นกัน

คำว่า เอกสฺมึ วิหาเร ฯเปฯ วฏฺฏติ (เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมไม่ควรมิใช่หรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร

คำว่า สมานลาภกติกา (กติกาวัตรที่ถูกกระทำเพื่อการมีลาภเสมอกัน) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ลภิตพฺโพติ ลาโภ (ลภ ธาตุ + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)
- สมาโน ลาโภ ยสฺสาติ สมานลาโภ (ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส)
- สมานลาภสฺส ภาโว สมานลาโภ (อุตตรโลปสมาส ลบ ภาว ศัพท์)
- สมานลาภาย กตา กติกา สมานลาภกติกา (มัชเฌโลปีจตุตถีตัปปุริสสมาส)

การประกาศ ๓ ครั้งว่า “การกระทำวิหารนั้นให้มีลาภเป็นอันเดียวกันกับวิหารนี้ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์” จัดเป็นอปโลกนกรรม คือ กรรมที่ประกาศให้สงฆ์ทราบ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กรรมที่ขออนุญาตสงฆ์เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง

คำอธิบาย ภิกฺขาปญฺญตฺติยา

ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เอตฺถ ภิกฺขาปญฺญตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจฺจาคปญฺญตฺติฏฺฐานํ, ตสฺมา “ยตฺถ มยฺหํ ธุวการา กรียนฺติ, ตตฺถ ทมฺมี”ติ วา “ตตฺถ เทถา”ติ วา วุตฺเต ยตฺถ ตสฺส ปากวตฺตํ วา วตฺตติ, ยโต วา ภิกฺขู นิจฺจํ โภเชติ, ยตฺถ วา เตน กิญฺจิ เสนาสนํ กตํ, สพฺพตฺถ ทินฺนเมว โหติ. สเจ ปน เอกสฺมึ ธุวการฏฺฐาเน โถกตรา ภิกฺขู โหนฺติ, เอกเมว วา วตฺถํ โหติ, มาติกํ อาโรเปตฺวา ยถา โส วทติ, ตถา คาเหตพฺพํ.

ในคำว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา (ในที่ตั้งภิกษาวัตร) นี้ ชื่อว่า ภิกขาปัญญัตติ (ที่ตั้งภิกษาวัตร) คือ สถานที่กำหนดของบริจาคของทายก

ดังนั้น เมื่อทายกกล่าวว่า “บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น”

หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า “ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น” ทานวัตร (ทานประจำ) ของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดฉันเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนาสนะบางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น

อนึ่ง ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายในที่ตั้งภิกษาวัตร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญติยา เทติ มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เอตฺถ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ ด้วยประโยคว่า ภิกฺขาปญฺ-ญตฺติยาติ เอตฺถ เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ ทินฺนเมว โหติ (ดังนั้น เมื่อทายกกล่าวว่า ฯลฯ สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดง*ลัทธคุณะ* คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า

คำว่า สเจ ปน ฯเปฯ ตถา คาเหตพฺพํ (อนึ่ง ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรแจกอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีแจกในเรื่องนี้มิใช่หรือ

อธิบายว่า ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว (นำคำว่า ตถา มาเป็นประเด็นในการประกอบปุจฉาและอาโภคะ)

ข้อความว่า "ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว" หมายความว่า ภิกษุควรถามทายกว่า "จีวรที่ท่านถวายมีเพียงผืนเดียว แต่วัดที่ท่านสร้างมี ๓ วัด ท่านต้องการจะถวายในวัดไหน" ถ้าทายกตอบว่า "ขอถวายพระคุณเจ้า" ภิกษุผู้ถามก็ได้รับจีวร แต่ถ้าทายกระบุวัดว่าต้องการถวายในวัดโน้น ภิกษุในวัดโน้นก็ได้รับจีวร

อนึ่ง คำนี้สอดคล้องกับหลักวินัยที่ภิกษุปฏิบัติตามที่ผู้ถวายระบุไว้ ตามข้อความในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาว่า

ยถา ทายกา วทนฺติ, ตถา ปฏิปชฺชิตพฺพํ.[๑]

"ทายกกล่าวไว้โดยประการใด ภิกษุพึงปฏิบัติโดยประการนั้น"

คำว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติ มีรูปวิเคราะห์ว่า

---

[๑] วิ.ม.อ. ๓/๓๖๙

- ปญฺญปียติ เอตฺถาติ ปญฺญตฺติ.

(ป บทหน้า + ญป ธาตุ <นิกฺขิปเน = ตั้งไว้> + ติ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

- ภิกฺขาย ปญฺญตฺติ ภิกฺขาปญฺญตฺติ (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า ปริจฺจาคปญฺญตฺติฏฺฐาน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริจฺจชียเตติ ปริจฺจาโค.

(ปริ บทหน้า + จช ธาตุ <จาเค = สละ> + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- ปญฺญปียติ เอตฺถาติ ปญฺญตฺติ.

(ป บทหน้า + ญป ธาตุ <นิกฺขิปเน = ตั้งไว้> + ติ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

- ปญฺญตฺติ เอว ฐานํ ปญฺญตฺติฏฺฐานํ (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

- ปริจฺจาคสฺส ปญฺญตฺติฏฺฐานํ ปริจฺจาคปญฺญตฺติฏฺฐานํ (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า ธุวการ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ธุวํ กรียนฺตีติ ธุวการา = บุญที่ทำประจำ ชื่อว่า ธุวการะ

ได้แก่ ปากวตฺต (ทานวัตร), นิจฺจโภชน (ภัตที่ถวายประจำ) และ กตเสนาสน (เสนาสนะที่สร้างไว้) (ธุว บทหน้า + กร ธาตุ <กรเณ = กระทำ> + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปากวตฺตํ วา วตฺตติ (ทานวัตรของทายกนั้น) เป็นต้น

คำว่า ปากวตฺต แปลตามศัพท์ว่า "วัตรคือข้าวที่ถูกหุงแล้ว" มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปจฺจิตฺถาติ ปาโก (ปจ ธาตุ + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

- วตฺตตีติ วตฺตํ (วตุ ธาตุ = เป็นไป + ต ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

- ปาโกเยว วตฺตํ ปากวตฺตํ (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำว่า ปากวตฺต แม้ระบุถึงภัตวัตรโดยตรงก็ยังหมายรวมถึงทานวัตรอื่นๆ ด้วย *อุปลักขณนัย* คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังคำว่า ลทฺธาตปตฺโต ราชกุมาโร คำนี้ยังหมายถึงราชกุมารได้เครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่นมีพระแสงขรรค์เป็นต้นอีกด้วย ดังนั้น แม้ระบุถึงภัตวัตรโดยตรงก็ยังหมายรวมถึง การถวายหมากพลู ชา นม ผ้าอาบน้ำฝน ผ้ากฐิน และอาคันตุกทานในวัด เป็นต้น ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ตตฺถ ปากวตฺตนฺติ ทานวตฺตํ.[๑]

"ในเรื่องนั้น คำว่า ปากวตฺตํ แปลว่า 'ทานวัตร' "

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๔

คำอธิบาย สงฺฆสฺส เทติ

สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา "สงฺฆสฺส ทมฺมี"ติ ทินฺนํ อุปจารสีมาคตานญฺจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธึ เอกาพทฺธานญฺจ ปาปุณาติ, ตสฺมา เตสํ คาหเก สติ อสมฺปตฺตานมฺปิ ภาโค ทาตพฺโพ. ยํ ปน พหิ อุปจารสีมาย ภิกฺขู ทิสฺวา "สงฺฆสฺสา"ติ ทียติ, ตํ เอกาพทฺธปริสาย ปาปุณาติ. เย ปน ทฺวาทสหิ หตฺเถหิ ปริสํ อสมฺปตฺตา, เตสํ น ปาปุณาติ.

ในคำว่า สงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์) นี้ พึงทราบเนื้อความดังนี้

สิ่งของที่ทายกเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมา และภิกษุผู้เนื่องเป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้นแม้ในภายนอกอุปจารสีมานั้น ดังนั้น เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแม้แก่ภิกษุผู้ยังมาไม่ถึง

ส่วนสิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์) สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน แต่ภิกษุเหล่าใดยังไม่ทันถึงบริษัทภายใน ๑๒ ศอก สิ่งของนั้นย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ ทาตพฺโพ (ดังนั้น เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแม้แก่ภิกษุผู้ยังมาไม่ถึง) กล่าวไว้เพื่อแสดงลัทธคุณะ คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า

คำว่า ยํ ปน ฯเปฯ ปาปุณาติ (ส่วนสิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า สงฺฆสฺส ทมฺมิ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ปักขันตระ* คือ ฝ่ายอื่น ทั้งนี้ขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปจาร-สีมาด้วยประโยค

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยํ ปน ฯเปฯ ปาปุณาติ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาว่า ส่วนสิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า สงฺฆสฺส ทมฺมิ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน

คำว่า เย ปน ฯเปฯ น ปาปุณาติ (แต่ภิกษุเหล่าใดยังไม่ทันถึงบริษัทภายใน ๑๒ ศอก สิ่งของนั้นย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดง*พยติเรกะ* คือ ความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น ปาปุณาติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วยอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน หมายถึง การอยู่ใกล้กันภายในหัตถบาส ๒ ศอกคืบหรือไร

อธิบายว่า ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วย ๑๒ ศอก ไม่ใช่การอยู่ใกล้กันภายในหัตถบาส

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอกาพทฺธตา เจตฺถ ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตรโต ปริจฺฉินฺนิตพฺพา. เตนาห "เย ปนา"ติอาทิ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๕

"อนึ่ง ความเนื่องเป็นอันเดียวกันในเรื่องนี้ บุคคลพึงกำหนดด้วยระหว่าง ๑๒ ศอก ฉะนั้น จึงกล่าวว่า เย ปน (แต่ภิกษุเหล่าใด) เป็นต้น"

ข้อความว่า สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ ต้องเพิ่มปาฐเสสะว่า อตฺโถ เอวํ เวทิตพฺโพ (โปรดทราบเนื้อความอย่างนี้) เข้ามาแปลร่วม เพราะไม่อาจสัมพันธ์บทอาธาระว่า เอตฺถ (ปาเจ) เข้ากับศัพท์ใดในประโยคได้ จึงจำเป็นต้องเพิ่มปาฐเสสะดังกล่าวเข้ามา แต่ในประโยคว่า กติกายาติ เอตฺถ และ ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เอตฺถ ที่ผ่านมาข้างต้น มีคำที่ซ้ำกับคำในบทตั้งว่า กติกา นาม (ชื่อว่า กติกาวัตร) และ ภิกฺขาปญฺญตฺติ นาม (ชื่อว่า ที่ตั้งภิกษาวัตร) จึงอาจสัมพันธ์ เอตฺถ (ปาเจ) เป็นอาธาระ คือ ที่ตั้ง และคำซ้ำกันว่า กติกา และ ภิกฺขาปญฺญตฺติ เป็นอาเธยยะ คือ สิ่งที่อาศัยอาธาระ

ข้อความว่า "สิ่งของที่ทายกเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์)" เป็นต้น หมายความว่า เมื่อทายกเข้าไปสู่ภายในวัดแล้วกล่าวว่า อิมานิ จีวรานิ สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรเหล่านั้นแก่สงฆ์) จีวรเหล่านั้นย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่ในอุปจารสีมา และแก่ภิกษุผู้อยู่ภายนอกอุปจารสีมา ซึ่งนั่งอยู่ภายในหัตถบาสโดยเนื่องเป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้น เพราะอุปจารสีมาเป็นสีมาที่ขยายได้ตามบริษัท ดังนั้น แม้ภิกษุผู้อยู่ภายนอกอุปจารสีมาจึงควรได้รับจีวรด้วย ฉะนั้น ถ้ามีตัวแทนของภิกษุที่มารับจีวรไม่ได้ก็ต้องแบ่งส่วนแบ่งของภิกษุนั้นมอบให้แก่ตัวแทนดังกล่าว

ปน ศัพท์ในประโยคว่า ยํ ปน เป็นต้น ทำหน้าที่ *ปักขันตรโชตกะ* คือ แสดงส่วนอื่น โดยกล่าวถึงวิธีถวายสิ่งของภายนอกอุปจารสีมา ซึ่งนอกเหนือไปจากวิธีถวายสิ่งของภายในอุปจารสีมาที่กล่าวไว้ก่อน

ปน ศัพท์ในประโยคว่า เย ปน เป็นต้น ทำหน้าที่ *พยติเรกโชตกะ* คือ แสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น ปาปุณาติ (ย่อมไม่ถึง)

คำอธิบาย อุภโตสงฺฆสฺส

อุภโตสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ ปน ยํ อุภโตสงฺฆสฺส ทินฺนํ, ตโต อุปฑฺฒํ ภิกฺขูนํ, อุปฑฺฒํ ภิกฺขุนีนํ ทาตพฺพํ. สเจปิ เอโก ภิกฺขุ โหติ, เอกา วา ภิกฺขุนี, อนฺตมโส อนุปสมฺปนฺนสฺสาปิ อุปฑฺฒเมว ทาตพฺพํ.

ส่วนในคำว่า อุภโตสงฺฆสฺส นี้ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้

ทายกถวายสิ่งของใดแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย พึงให้สิ่งของนั้นแก่ภิกษุครึ่งหนึ่ง ให้แก่

ภิกษุณีครึ่งหนึ่ง [เพราะรวมเอาด้วย อุภโตสงฺฆ ศัพท์] ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง [เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่ง] สงฆ์ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่อนุปสัมบันเป็นอย่างต่ำ

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยค

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า อุภโตสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ เป็นต้น

คำว่า สเจปิ ฯเปฯ ทาตพฺพํ (ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง [เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่ง]) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง ควรให้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรให้แก่ภิกษุเท่านั้นหรือไร

อธิบายว่า ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่าๆ กัน

คำว่า อนุตฺตมโส ฯเปฯ ทาตพฺพํ (สงฆ์ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่อนุปสัมบันเป็นอย่างต่ำ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สงฆ์ควรให้แก่ภิกษุเท่านั้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า สงฆ์ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่อนุปสัมบันเป็นอย่างต่ำ

ข้อนี้มีความหมายว่า ถ้าหากวัดนั้นมีทั้งภิกษุ ภิกษุณี และสามเณร สงฆ์ก็ควรให้สิ่งของโดย

แบ่งเป็น ๓ ส่วนเท่าๆ กัน ถ้ามีเพียงภิกษุและสามเณร ก็ต้องแบ่งให้แก่สามเณรเท่าๆ กับภิกษุ เพราะสามเณรก็นับเข้าในสงฆ์ในการถวายสังฆทานอีกด้วย

อนึ่ง การถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายนั้น นอกจากคำถวายที่ระบุไว้ในเรื่องนี้ว่า อุภโตสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย) อาจกล่าวคำไวพจน์อื่นก็ได้ เช่น

- เทฺวธาสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)
- ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)
- ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส จ ทมฺมิ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์)

การถวายสังฆทานตามหลักของวินัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สอดคล้องกับสังฆทานที่ตรัสไว้ในทักขิณาวิภังคสูตรอีกด้วย[๑] กล่าวคือ ในพระสูตรนั้นได้กล่าวถึงการถวายสังฆทาน ๗ ประเภท คือ

๑. บุคคลย่อมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข (พุทฺธปฺปมุเข อุภโต-สงฺเฆ ทานํ เทติ)

๒. เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้วบุคคลย่อมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย (ตถาคเต ปรินิพฺ-พุเต อุภโตสงฺเฆ ทานํ เทติ)

๓. บุคคลย่อมถวายทานในภิกษุสงฆ์ (ภิกฺขุสงฺเฆ ทานํ เทติ)

๔. บุคคลย่อมถวายทานในภิกษุณีสงฆ์ (ภิกฺขุนิสงฺเฆ ทานํ เทติ)

๕. บุคคลถวายทาน โดยกล่าวว่า ขอท่านเจาะจงให้ภิกษุและภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าจาก[ภิกษุและภิกษุณี]สงฆ์ (‘เอตฺตกา เม ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ สงฺฆโต อุทฺทิสฺสถาติ ทานํ เทติ)

๖. บุคคลถวายทานโดยกล่าวว่า ขอท่านเจาะจงให้ภิกษุจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าจาก[ภิกษุ]สงฆ์ (เอตฺตกา เม ภิกฺขู สงฺฆโต อุทฺทิสฺสถาติ ทานํ เทติ)

๗. บุคคลถวายทานโดยกล่าวว่า ขอท่านเจาะจงให้ภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าจาก[ภิกษุณี]สงฆ์ (เอตฺตกา เม ภิกฺขุนิโย สงฺฆโต อุทฺทิสฺสถา’ติ ทานํ เทติ)

ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาของทักขิณาวิภังคสูตรอธิบายเรื่องนี้ว่า

๑. การถวายสังฆทานต้องเป็นการถวายสงฆ์ทุกรูปที่อยู่ในวัด ไม่ใช่การนิมนต์ภิกษุเพียง ๔ รูป เพราะภิกษุ ๔ รูปจัดเป็นสงฆ์ตามสังฆกรรมมีอุโบสถกรรมเป็นต้น ไม่ใช่สงฆ์ในการถวายทาน เพราะสงฆ์ในการถวายทานต้องกำหนดด้วยอุปจารสีมา คือ บริเวณวัดเป็นหลัก

---

[๑] ม.อุ. ๑๔/๓๘๐/๓๓๑

๒. สงฆ์ในเรื่องนี้ยังหมายรวมถึงสามเณร หรือภิกษุผู้ทุศีลอีกด้วย เพราะคำว่า สงฆ์ ในเรื่องนี้แปลว่า "หมู่" ดังคำว่า เทวสงฺฆา สมาคตา (หมู่เทวดามาชุมนุมกันแล้ว)

๓. การระบุจำนวนภิกษุหรือภิกษุณีจากภิกษุสงฆ์หรือภิกษุณีสงฆ์ เป็นการนิมนต์ในที่ซึ่งออกนอกวัดเท่านั้น เพราะถ้าเป็นการถวายภายในวัดต้องถวายภิกษุหรือภิกษุณีทั้งวัดเท่านั้น เนื่องด้วยอุปจารสีมาเป็นเครื่องกำหนดลาภของภิกษุและภิกษุณี การระบุจำนวนในกรณีเช่นนี้เหมือนการนิมนต์ไปฉันภัตตาหารหรือรับสลากภัต เป็นต้น อนึ่ง ภิกษุหรือภิกษุณีเหล่านั้นเป็นผู้ที่ส่งไปโดยเจ้าอาวาสหรือพระภัตตุทเทส (พระแจกภัต) ที่สงฆ์สมมติไว้เพื่อรับกิจนิมนต์แล้วแจ้งให้ผู้รับนิมนต์ทราบ

ดังข้อความในคัมภีร์เหล่านั้นว่า

ภิกฺขุสงฺเฆติ อปริจฺฉินฺนกมหาภิกฺขุสงฺเฆ. ภิกฺขุนิสงฺเฆปิ เอเสว นโย.[๑]

"คำว่า ภิกฺขุสงฺเฆ (ในภิกษุสงฆ์) หมายความว่า ในภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ไม่มีกำหนด แม้ในภิกษุณีสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน"

"เอตฺตกาเยว ภิกฺขู อุทฺทิสถา"ติ เอวํ ปริจฺเฉทสฺส อกรเณน อุปจารสีมาปริยาปนฺนานํ เขตฺตปริยาปนฺนานํ วเสน อปริจฺฉินฺนกมหาภิกฺขุสงฺเฆ.[๒]

"ในภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ไม่มีกำหนด คือ โดยเนื่องด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์ผู้นับเข้าในอุปจารสีมา กล่าวคือ ผู้นับเข้าในสถานที่ โดยไม่ทำการกำหนดจำนวนอย่างนี้ว่า ท่านเจาะจงให้ภิกษุจำนวนเท่านี้"

โย หิ สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ ทสฺสามีติ เทยฺยธมฺมํ ปฏิยาเทตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา "ภนฺเต สงฺฆํ อุทฺทิสฺส เอกํ เถรํ เทถา"ติ วทติ, อถ สงฺฆโต สามเณรํ ลภิตฺวา "สามเณโร เม ลทฺโธ"ติ อญฺญถตฺตํ อาปชฺชติ, ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติ. มหาเถรํ ลภิตฺวาปิ "มหาเถโร เม ลทฺโธ"ติ โสมนสฺสํ อุปฺปาเทนฺตสฺสาปิ น โหติเยว. โย ปน สามเณรํ วา อุปสมฺปนฺนํ วา ทหรํ วา เถรํ วา พาลํ วา ปณฺฑิตํ วา ยํ กิญฺจิ สงฺฆโต ลภิตฺวา นิพฺเพมติโก หุตฺวา สงฺฆสฺส เทมีติ สงฺเฆ จิตฺตีการํ กาตุํ สกฺโกติ, ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา นาม โหติ.[๓]

"กล่าวโดยละเอียดว่า บุคคลใดจัดแจงไทยธรรมด้วยคิดว่า เราจักถวายทักษิณาที่เป็นไปในสงฆ์แล้วไปวิหาร กล่าวว่า 'ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเจาะจงสงฆ์ให้พระเถระรูปหนึ่งเถิด" ต่อมาเขาได้สามเณรรูปหนึ่งจากสงฆ์แล้ว ไม่พอใจว่าเราได้สามเณรแล้ว ทักษิณาของบุคคลนั้นย่อมไม่ดำเนินไปในสงฆ์ แม้เมื่อเขาได้พระมหาเถระแล้วก่อให้เกิดความโสมนัสว่า 'เราได้พระมหาเถระแล้ว' ทักษิณานั้น

---

[๑] ม.อุ.อ. ๔/๒๓๐ [๒] ม.อุ.ฏีกา ๔/๔๘๙ [๓] ม.อุ.อ. ๔/๒๓๑

ก็ย่อมไม่ดำเนินไปในสงฆ์เหมือนกัน ส่วนบุคคลใดได้สามเณรหรือพระภิกษุ ภิกษุหนุ่มหรือพระเถระ ภิกษุผู้โง่เขลาหรือภิกษุผู้เป็นฉลาดรูปใดรูปหนึ่งจากสงฆ์แล้ว เป็นผู้ไม่เคลือบแคลง สามารถทำความยำเกรงในสงฆ์ด้วยคิดว่า เราจะถวายแก่สงฆ์ ทักษิณาของบุคคลนั้นชื่อว่าดำเนินไปในสงฆ์"

อนึ่ง คำว่า สงฺฆ มีความหมายว่า หมู่ภิกษุ ซึ่งอาจเป็นทักขิไณยสงฆ์หรือสมมุติสงฆ์ก็ได้ ดังที่ได้แสดงรูปวิเคราะห์ไว้แล้วในคำอธิบาย สงฺโฆ ในประโยคว่า สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ.

อญฺญถตฺตํ อาปชฺชตีติ "อิมสฺส มยา ทินฺนํ สงฺฆสฺส ทินฺนํ โหตี"ติ เอวํ จิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวา "สงฺฆสฺส ทสฺสามี"ติ เทยฺยธมฺมํ ปฏิยาเทตฺวา สามเณรสฺส นาม ทาตพฺพํ ชาตนฺติ อญฺญถตฺตํ อาปชฺชติ; ตสฺมา ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติเยว ปุคฺคลวเสน จิตฺตสฺส ปริณามิตตฺตา.[1]

"คำว่า อญฺญถตฺตํ อาปชฺชติ (ไม่พอใจ) หมายความว่า บุคคลไม่ทำให้เกิดความคิดอย่างนี้ว่า 'ทานที่เราถวายแก่บุคคลนี้เป็นอันถวายแก่สงฆ์' เตรียมไทยธรรมด้วยคิดว่า 'เราจักถวายสงฆ์' แต่ไม่พอใจว่า 'เราได้ถวายแก่สามเณร' ดังนั้น ทักษิณาของเขาจึงไม่ดำเนินไปในสงฆ์ เพราะน้อมใจไปโดยความเป็นบุคคล"

คำว่า ตโต อุปฑฺฒํ (กึ่งหนึ่งจากวัตถุนั้น) เป็นสำนวนบาลีที่หมายความว่า วัตถุกึ่งหนึ่งนั้นตามหลักภาษาอาจประกอบใช้บทหน้าเป็นฉัฏฐีวิภัตติว่า ตสฺส อุปฑฺฒํ ก็ได้ ดังรูปวิเคราะห์ที่กล่าวไว้ในปทรูปสิทธิปกรณ์ (สูตร ๓๕๑) ว่า

- มาสสฺส อทฺธํ อทฺธมาสํ (กึ่งแห่งเดือน)
- อามลกสฺส อทฺธํ อทฺธามลกํ (ครึ่งแห่งผลมะขามป้อม, มะขามป้อมครึ่งลูก)
- กหาปณสฺส อฑฺฒํ อฑฺฒกหาปณํ (ครึ่งกหาปณะ)
- มาสกสฺส อฑฺฒํ อฑฺฒมาสกํ (ครึ่งมาสก)
- รตฺติยา อฑฺฒํ อฑฺฒรตฺตํ (ครึ่งราตรี, เที่ยงคืน)

อนึ่ง อทฺธ, อฑฺฒ หรือ อุปฑฺฒ ศัพท์ใช้เป็นรูปนปุงสกลิงค์เพื่อแสดงถึงส่วนที่เท่ากัน ถ้าใช้เป็นปุงลิงค์ก็หมายถึงส่วนที่ไม่เท่ากัน เช่น ตณฺฑุลานํ อทฺโธ (กึ่งแห่งข้าวสาร)

ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า

อทฺธํ วุตฺตํ สเม ภาเค.[2]

---

[1] ม.อุ.ฏีกา ๔/๔๙๐

[2] อภิธาน. คาถา ๕๔

"อทฺธ ศัพท์กล่าวไว้ในส่วนที่เสมอกัน"

แม้คัมภีร์ตัตวโพธินีก็อธิบายเรื่องนี้ว่า

ขณฺฑวาจฺยทฺธสทฺโท น นิจฺจนปุํสโก. คามทฺโธ นครทฺโธ อิติ ยถา. สมํสวาจี ตุ นิจฺจนปุํสโก, ส เอเวห คยฺหเต.[๑]

[*ขณฺฑวาจฺยรฺธศพฺโท น นิตฺยนปุํสกะ. คฺรามารฺโธ นคอารฺโธ อิติ ยถา. สมำศวาจี ตุ นิตฺยนปุํสกะ, ส เอเวห คฤหฺยเต.*]

"อทฺธ ศัพท์ที่แสดงส่วนครึ่งหนึ่ง ไม่ใช่เป็นนปุงสกลิงค์แน่นอน ดังคำว่า คามทฺโธ (กึ่งแห่งหมู่บ้าน) นครทฺโธ (กึ่งแห่งนคร)

แต่ อทฺธ ศัพท์ที่แสดงส่วนอันเสมอกันเป็นนปุงสกลิงค์แน่นอน อทฺธ ศัพท์นั้นนั่นแหละย่อมถือเอาในสูตรนี้"

ในประโยคว่า สเจปิ เอโก ภิกฺขุ โหติ, เอกา วา ภิกฺขุนี (ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง [เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่ง]) ไม่มีกริยาคุมพากย์ของใจความ และเนื้อความของพากย์ก็ยังไม่สิ้นสุดลง จึงต้องเพิ่มประธานและกริยาคุมพากย์ว่า อุปฑฺฒํ ทาตพฺพํ (ควรให้ครึ่งหนึ่ง) โดยให้คำดังกล่าวติดตามมาจากประโยคหลังว่า อนฺตมโส อนุปสมฺปนฺนสฺสาปิ อุปฑฺฒเมว ทาตพฺพํ (สงฆ์ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่อนุปสัมบันเป็นอย่างต่ำ) โดยทั่วไปศัพท์ในประโยคหน้ามักติดตามไปสู่ประโยคหลังด้วยอธิการนัย แต่ในที่บางแห่ง ศัพท์ในประโยคหลังก็ติดตามไปสู่ประโยคหน้าได้อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อย่อคำตามคำพังเพยของไทยว่า "คำเหมาะอยู่ในที่เหมาะ" นอกจากนั้น ในที่ประกอบด้วย สเจ, เจ, ยทิ หรือ อถ ก็ต้องเพิ่มปาฐเสสะว่า เอวํ สนฺเต หรือ เอวํ สติ (เมื่อเป็นดังนี้, เมื่อเป็นเช่นนั้น) เข้ามาแปลอีกด้วย

"อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปน สเจ ทส ภิกฺขู จ ทส ภิกฺขุนิโย จ โหนฺติ, เอกวีสติ ปฏิวีเส กตฺวา เอโก ปุคฺคลสฺส, ทาตพฺโพ ทส ภิกฺขุสงฺฆสฺส, ทส ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส จ. เยน ปุคฺคลิโก ลทฺโธ, โส สงฺฆโตปิ อตฺตโน วสฺสคฺเคน คเหตุํ ลภติ. กสฺมา. อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา.

แต่เมื่อทายกกล่าวว่า

อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ทมฺมิ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน)

---

[๑] ตตฺวโพธินี คำอธิบายสูตร ๗๑๓

ถ้าภิกษุและภิกษุณีมีฝ่ายละ ๑๐ รูป [เมื่อเป็นเช่นนั้น] สงฆ์ควรแบ่งเป็น ๒๑ ส่วน แล้วให้ ๑ ส่วนแก่บุคคล ให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุสงฆ์ และให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุณีสงฆ์

ภิกษุผู้ได้รับส่วนบุคคลนั้น ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย เพราะรวมเอาภิกษุนั้นด้วยคำว่า อุภโตสงฺฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคล ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส ฯเปฯ คหิตตฺต อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคล ด้วยประโยคนี้

คำว่า เยน ฯเปฯ ลภติ (ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ไม่ควรถือเอาจากสงฆ์มิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

คำว่า กสฺมา. อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา (เพราะรวมเอาภิกษุนั้นด้วยคำว่า อุภโตสงฺฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว จึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเหตุในการที่ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้วจึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงเหตุในการที่ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้วจึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วยว่า เพราะรวมเอาภิกษุนั้นด้วยคำว่า อุภโตสงฺฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

คำว่า กสฺมา เป็นประโยคปุจฉา

คำว่า อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา เป็นประโยควิสัชชนา

อนึ่ง การรวบรวมภิกษุเข้าด้วยคำว่า อุภโตสงฺฆ ก็เพราะว่าภิกษุนับเข้าในภิกษุสงฆ์อีกด้วย ดังกฎทั่วไปในคัมภีร์โยชนาว่า

สามญฺญวินิมุตฺโต วิเสโส นาม นตฺถิ.[๑]

“ขึ้นชื่อว่าความพิเศษที่พ้นไปจากความสามัญทั่วไป หามีไม่”

ปิ ศัพท์ในคำว่า สงฺฆโตปิ (จากสงฆ์อีกด้วย) หมายความว่า ภิกษุไม่เพียงได้รับจากสงฆ์ตามลำดับพรรษาเท่านั้น แต่ยังได้รับส่วนบุคคลอีกด้วย โดย ปิ ศัพท์ทำหน้าที่รวบรวมสงฆ์โดยตรง และรวบรวมส่วนบุคคล (ปุคฺคลิก) โดยอ้อม

คำว่า วสฺสคฺค มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วสฺสานํ อคฺคํ วสฺสคฺคํ = ลำดับแห่งพรรษา ชื่อว่า วัสสัคคะ

(วสฺส (พรรษา) + อคฺค (ลำดับ)

อคฺค ศัพท์ในคำนี้มีความหมายว่า ลำดับ ดังข้อความว่า

วสฺสคฺเคนาติ วสฺสปฏิปาฏิยา.[๒]

“คำว่า วสฺสคฺเคน แปลว่า ‘ตามลำดับพรรษา’ ”

อคฺค ศัพท์มีความหมายหลายประการ พบในคัมภีร์ต่างๆ ว่า

อาทิโกฏฺฐาสโกฏีสุ ปุรโตคฺคํ วเร ติสุ.[๓]

“อคฺค ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า เบื้องต้น, ส่วน, ที่สุด และข้างหน้า เมื่อเป็นไปในความหมายว่า ประเสริฐ ย่อมเป็นไปในไตรลิงค์”

อคฺคํ โกฏฺฐาสโกฏฺฐาทิ- ปุรตฺวาลมฺพเนสุ จ
ปริมาเณ สมูเห จ ตีสุ เสฏฺฐุตฺตมาทิเก.[๔]

---

[๑] กงฺขา.โยชนา หน้า ๒๔๑

[๒] สํ.ส.ฏีกา ๑/๓๑๐

[๓] อภิธาน. คาถา ๘๔๓

[๔] กัจจายนสุตตัตถะ สูตร ๑๘๒

"อคฺค ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า ส่วน, ที่สุด, เบื้องต้น, ข้างหน้า, อารมณ์, จำนวน, หมู่ เมื่อเป็นไปในความหมายว่า ประเสริฐ, สูงสุด เป็นต้น ย่อมเป็นไปในไตรลิงค์"

จะเห็นได้ว่า ในอรรถของ อคฺค ศัพท์ที่กล่าวไว้ข้างต้น ไม่มีความหมายว่า ลำดับ แต่คัมภีร์ฎีกาของสังยุตตนิกายอธิบายไว้เช่นนั้น จึงถือว่าอรรถที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ไวยากรณ์เป็นเพียงอรรถที่ใช้เป็นส่วนใหญ่ แต่ยังมีอรรถบางอย่างที่ท่านไม่ได้นำมากล่าวไว้เพราะมีใช้น้อย

คัมภีร์วินยาลังการฎีกากล่าวว่า อคฺค ศัพท์มีความหมายว่า ส่วน ดังข้อความว่า

วสฺสคฺเคนาติ วสฺสโกฏฺฐาเสน.[๑]

"คำว่า วสฺสคฺเคน แปลว่า 'ด้วยส่วนแห่งพรรษา' "

ส่วนคัมภีร์ปาจิตยาทิโยชนาแปล วสฺสคฺค ว่า "พรรษาที่ถูกนับ" มาจาก วสฺส บทหน้า + คณ ธาตุ (สงฺขฺยาเน = นับ) + กฺวิ ปัจจัยในกรรมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- คณียตีติ คํ (คณ ธาตุ + กฺวิ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)
- วสฺสเมว คํ วสฺสคฺคํ (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ดังข้อความว่า

วสฺสคฺเคนาติ คณียตีติ คํ, วสฺสเมว คํ วสฺสคฺคํ, เตน วสฺสคฺเคน, วสฺสคณนายาติ วุตฺตํ โหติ.[๒]

"คำว่า วสฺสคฺเคน มีรูปวิเคราะห์ว่า คำว่า ค คือ พรรษาที่ถูกนับ, คำว่า วสฺสคฺค คือ พรรษาที่ถูกนับนั่นแหละ, [ย่อมถือเอา]ตามพรรษาที่ถูกนับนั้น ความหมายคือ ตามจำนวนพรรษา"

ภาษาบาลี บทกิตก์ที่ลง กฺวิ ปัจจัยแล้วลบพยัญชนะที่สุดธาตุด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๖๑๕) ว่า ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ (ลบพยัญชนะที่สุดธาตุในเพราะ กฺวิ ปัจจัย) ต้องมีบทนามหรืออุปสรรคอยู่หน้าแน่นอน จะตั้งรูปวิเคราะห์โดดๆ ว่า คณียตีติ คํ ไม่ได้ ดังตัวอย่างว่า

- ภุเชน คจฺฉตีติ ภุชโค = ผู้ไปด้วยขนด, งู
- อุรสา คจฺฉตีติ อุรโค = ผู้ไปด้วยอก, งู
- ตุรํ คจฺฉตีติ ตุรโค = ผู้ไปอย่างเร่งรีบ, ม้า
- เข คจฺฉตีติ ขโค = ผู้ที่ไปในท้องฟ้า, นก

---

[๑] วินย.ฎีกา ๒/๓๓

[๒] ปาจิตฺ.โยชนา หน้า ๕๐๒

- วิหายเส คจฺฉตีติ วิหโค = ผู้ที่ไปในท้องฟ้า, นก
- น คจฺฉตีติ อโค, นโค = สิ่งที่ไม่เคลื่อนที่ไป, ต้นไม้
- สงฺขนตีติ สงฺโข = ผู้ขุด, หอยสังข์
- ปจฺฉา ชาโต อนุโช = ผู้เกิดภายหลัง ชื่อว่า อนุชะ (น้องชาย)

คำว่า คหิตตฺตา มีภาวาทิสัมพันธ์ว่า ตสฺส ภิกฺขุโน เพราะบทแสดงเหตุที่ประกอบด้วย ตฺต, ตา ปัจจัย หรือ ภาว ศัพท์ ต้องเปลี่ยนประธานที่เป็นกัตตาหรือกรรมในประโยคที่มีบทดังกล่าวมาเป็นภาวาทิสัมพันธ์แน่นอน จะเห็นได้ว่า ประโยคว่า

อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา.

“เพราะรวมเอาภิกษุนั้นด้วยคำว่า ‘อุภโตสงฺฆ’ ”

มีข้อความเต็มว่า

อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา โส สงฺฆโตปิ อตฺตโน วสฺสคฺเคน คเหตุํ ลภติ.

“ภิกษุผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้วนั้น ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย เพราะรวมเอาภิกษุนั้นด้วยคำว่า ‘อุภโตสงฺฆ’ ”

ดังนั้น จึงต้องเปลี่ยน โส (ภิกฺขุ) มาเป็นภาวาทิสัมพันธ์ว่า ตสฺส ภิกฺขุโน จึงแปลตามบาลีสนามหลวงไทยได้ว่า

ตสฺส ภิกฺขุโน อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา.

“เพราะความที่แห่งภิกษุนั้นเป็นผู้อันสงฆ์ถือเอาแล้วด้วย อุภโตสงฺฆ ศัพท์”

ในที่บางแห่งท่านประกอบใช้บทภาวาทิสัมพันธ์ไว้โดยตรง บทภาวาทิสัมพันธ์ดังกล่าวต้องมีลิงค์และพจน์เสมอกับบทหน้าที่ประกอบด้วย ตฺต, ตา ปัจจัย หรือ ภาว ศัพท์ ซึ่งอาจเป็นกัตตุวาจกหรือกรรมวาจกตามสมควร เช่น

- ตัวอย่างบทหน้าที่เป็นกัตตุวาจก

ยถาวุตฺตวจนตฺถโยเคปิ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺส ภควติ สมญฺญาวเสน ปวตฺตตฺตา “อตุลนฺ”ติ อิมินา วิเสเสติ.[๑]

“แม้มีการประกอบด้วยเนื้อความของศัพท์ตามที่กล่าวไว้ ท่านอธิบายด้วยบทว่า อตุลํ นี้ เพราะ สมฺมาสมฺพุทฺธ ศัพท์เป็นไปโดยความเป็นชื่อในพระผู้มีพระภาค”

---

[๑] สงฺคห.ฏีกา หน้า ๑๖๓

คำว่า ปวตฺต ใน ปวตฺตตฺตา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปวตฺตีติ ปวตฺโต

(ป บทหน้า + วตฺ ธาตุ <วตฺตเน = เป็นไป> + ต ปัจจัยในกัตตุสาธนะ อดีตกาล)

- ปวตฺตสฺส ภาโว ปวตฺตตฺตํ (ปวตฺต ศัพท์ + ตฺต ปัจจัยในภาวตัทธิต)

โดยมีรูปเป็นปุงลิงค์และเอกพจน์ตามบทว่า สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺส

- ตัวอย่างบทหน้าที่เป็นกรรมวาจก

สิถิลธนิตาทิอกฺขรวิปตฺติยํ หิ อตฺถสฺส ทุนฺนยตา โหติ.[1]

"เพราะเมื่อมีการวิบัติแห่งอักษรมีสิถิลและธนิตเป็นต้น การรู้เนื้อความได้ยากย่อมมี"

คำว่า ทุนฺนย ใน ทุนฺนยตา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทุฏฺฐุ นียเตติ ทุนฺนโย

(ทุ บทหน้า + นี ธาตุ <นเย = นำไป> + ข ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- ทุนฺนยสฺส ภาโว ทุนฺนยตา (ทุนฺนย ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

โดยมีรูปเป็นปุงลิงค์และเอกพจน์ตามบทว่า อตฺถสฺส

โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ.[2]

"เขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้นถูกกระทำสั่งสมแล้ว เพิ่มพูนไพบูลย์แล้ว"

คำว่า กต, อุปจิต, และ อุสฺสนฺน ใน กฏตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กรียิตฺถาติ กตํ.

(กร ธาตุ <กรเณ = กระทำ> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

- อุปจียิตฺถาติ อุปจิตํ.

(อุป บทหน้า + จิ ธาตุ <จเย = สั่งสม> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

- อุสฺสทียิตฺถาติ อุสฺสนฺนํ.

(อุ บทหน้า + สท ธาตุ <วิสรเณ = เพิ่มพูน> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

โดยมีรูปเป็นปุงลิงค์และเอกพจน์ตามบทว่า กมฺมสฺส

---

[1] กจฺ. สูตร ๑

[2] ที.ปา. ๑๑/๒๐๔/๑๒๗

“อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเตปิ เอเสว นโย. อิธ ปน เจติยสฺส สงฺฆโต ปาปุณนโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ. เอกปุคฺคลสฺส ปตฺตโกฏฺฐาสสโม เอโก โกฏฺฐาโส โหติ.

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า

อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจดีย์)

ก็มีนัยเดียวกัน แต่ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่า ส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจดีย์ย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

คำว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ฯเปฯ เอเสว นโย (แม้เมื่อทายกกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ ก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- สงฆ์พึงประพฤติอย่างไรในฐานะที่ถวายโดยเพิ่มเจดีย์เข้าในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ มิใช่หรือ
- ถ้าหากท่านเพียงแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุมมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ อุภโตสงฺฆสฺส จ ฯเปฯ เอเสว นโย จึงกล่าวว่า อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลคือท่าน ด้วยประโยคนี้

คำว่า อิธ ปน ฯเปฯ โกฏฺฐาโส โหติ (แต่ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่าส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจดีย์ย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การถวายทั้งสองอย่างนั้นมีนัยเดียวกันทั้งหมดหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ การถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ ต่างกันกับการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ อย่างไร

อธิบายว่า ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่าส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจดีย์ย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง (ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ปักขันตรโชตกะ)

ในประโยคปักขันตระข้างต้น ประโยคหน้าว่า อิธ ปน ฯเปฯ นตฺถิ ชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ* เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า นตฺถิ ส่วนประโยคหลังว่า เอกปุคฺคลสฺส ฯเปฯ โหติ ชื่อว่า *ประโยคอันวยะ* เพราะไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

“ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจา”ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ, ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพํ. “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา”ติ วุตฺเต ปุคฺคโล วิสุํ น ลภติ, ปาปุณนโกฏฺฐาสโต เอกเมว ลภติ.

แต่เมื่อทายกกล่าวว่า

ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ　　(กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย)

ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน ควรนับจำนวนภิกษุและภิกษุณีแล้วแจกให้

เมื่อทายกกล่าวว่า

ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลายและท่าน)

บุคคลย่อมไม่ได้ส่วนเฉพาะ เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึง[ตามลำดับพรรษาของตน]

คำว่า “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจา”ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ (แต่เมื่อทายกกล่าวว่ากระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน ควรนับจำนวนภิกษุและภิกษุณีแล้วแจกให้) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์และภิกษุณีด้วยประโยคนี้ (ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ปักขันตรโชตกะ)

คำว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ฯเปฯ ลภติ (เมื่อทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน บุคคลย่อมไม่ได้ส่วนเฉพาะ เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึงแก่ตน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์ ภิกษุณี และท่าน ด้วยประโยคนี้

ในประโยคข้างต้น ประโยคหน้าเป็น*ประโยคพยติเรกะ* ส่วนประโยคหลังเป็น*ประโยคอันวยะ*

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๖) อธิบายเหตุในการที่สงฆ์ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกันว่า “เพราะกล่าวไว้โดยเนื่องด้วยทานระบุบุคคลว่า ภิกฺขุนีนํ (แก่ภิกษุณีทั้งหลาย)” ความจริงแล้ว การถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) ถ้ามีภิกษุและภิกษุณีฝ่ายละ ๑๐ รูป ให้แบ่งเป็น ๒๑ ส่วนแล้วแบ่งให้ภิกษุสงฆ์ ๑๐ ส่วน ภิกษุณีสงฆ์ ๑๐ ส่วน แล้วให้บุคคล ๑ ส่วน แต่ในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย) ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน แต่ควรนับจำนวนภิกษุและภิกษุณีแล้วแจกให้ เช่น ถ้าภิกษุสงฆ์มี ๑๐ รูป ภิกษุณีมี ๕ รูป ไม่ควรแบ่งครึ่งแล้วแจกภิกษุณีเท่ากับแจกสงฆ์ เพราะไม่ได้ระบุว่า ภิกฺขุนีสงฺฆสฺส (แก่ภิกษุณีสงฆ์) แต่กล่าวระบุบุคคลว่า ภิกฺขุนีนํ (แก่ภิกษุณีทั้งหลาย) อนึ่ง ภิกษุสงฆ์ในเรื่องนี้ก็คือภิกษุทีละรูปทีเดียว จึงควรนับจำนวนภิกษุและจำนวนภิกษุณีแล้วแบ่งให้ทีละรูป หรือในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน) บุคคลคือท่านไม่ได้ส่วนโดยเฉพาะ เพราะนับเข้าในภิกษุสงฆ์ที่หมายถึงภิกษุทีละรูปแล้ว แม้ในคัมภีร์วิมติวิโนทนีก็อธิบายเรื่องนี้ว่า

ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ทมฺมีติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพนฺติ เอตฺถ ยสฺมา ภิกฺขุนิปกฺเข สงฺฆสฺส ปจฺเจกํ อปรามฏฺฐตฺตา ภิกฺขุนีนํ คณนาย ภาโค ทาตพฺโพติ ทายกสฺส อธิปฺปาโยติ สิชฺฌติ, ตถา ทานญฺจ ภิกฺขูปิ คเณตฺวา ทินฺเนน เอว ยุชฺชติ. อิตรถา หิ

กิตฺตกํ ภิกฺขูนํ ทาตพฺพํ, กิตฺตกํ ภิกฺขุนีนนฺติ น วิญฺญายติ, ตสฺมา “ภิกฺขุสงฺฆสฺสา”ติ วุตฺตวจนมฺปิ “ภิกฺขูนนฺ”ติ วุตฺตวจนสทิสเมวาติ อาห “ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพนฺ”ติ. เตนาห “ปุคฺคโล ฯเปฯ ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณน อคฺคหิตตฺตา”ติ. ภิกฺขุสงฺฆ-สทฺเทน ภิกฺขูนญฺเญว คหิตตฺตา, ปุคฺคลสฺส ปน “ตุยฺหญฺจา”ติ วิสุํ คหิตตฺตา จ ตตฺถสฺส อคฺคหิตตา ทฏฺฐพฺพา, “ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา”ติ วุตฺตฏฺฐานสทิสตฺตาติ อธิปฺปาโย. ปุคฺคลปฺปธาโน เหตฺถ สงฺฆ-สทฺโท ทฏฺฐพฺโพ. เกจิ ปน “ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา”ติ ปาฐํ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ ตสฺส วิสุํ ลาภคฺคหเณ การณวจนตฺตา. ตถา หิ วิสุํ สงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตาติ วิสุํ ปุคฺคลสฺสปิ ภาคคฺคหเณ การณํ วุตฺตํ. ยถา เจตฺถ ปุคฺคลสฺส อคฺคหณํ, เอวํ อุปริ “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา”ติอาทีสุปิ สงฺฆาทิ-สทฺเทหิ ปุคฺคลสฺส อคฺคหณํ ทฏฺฐพฺพํ. ยทิ หิ คหณํ สิยา, สงฺฆโตปิ วิสุมฺปีติ ภาคทฺวยํ ลเภยฺย อุภยตฺถ คหิตตฺตา.[๑]

“ในคำว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ทมฺมีติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ (แต่เมื่อทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน) นี้ เนื้อความนี้ย่อมสำเร็จว่า ‘ทายกมุ่งหมายว่า ควรให้ส่วนแบ่งตามจำนวนของภิกษุณีทั้งหลายเพราะไม่ได้ระบุสงฆ์ในฝ่ายภิกษุณีไว้โดยเฉพาะ[ด้วยคำว่า ภิกฺขุนีสงฺฆสฺส (แก่ภิกษุณีสงฆ์)]’ และการถวายเช่นนั้นก็สมควรในวัตถุที่ทายกถวายโดยนับภิกษุทั้งหลายอีกด้วย มิฉะนั้นแล้ว ก็ไม่อาจรู้ว่า ควรถวายของเท่าไรแก่ภิกษุทั้งหลาย และควรถวายของเท่าไรแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ดังนั้น แม้คำที่กล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส (แก่ภิกษุ-สงฆ์) ก็เป็นเช่นกับคำกล่าวว่า ภิกฺขูนํ (แก่ภิกษุทั้งหลาย) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพํ (พึงให้โดยนับภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย) ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปุคฺคโล ฯเปฯ ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณน อคฺคหิตตฺตา

พึงทราบว่า บุคคลนั้นไม่ถูกถือเอาในเรื่องนั้น เพราะถือเอาภิกษุทั้งหลายด้วย ภิกฺขุสงฺฆ ศัพท์ และถือเอาบุคคลโดยเฉพาะไว้ด้วย ตุยฺหญฺจ ศัพท์ ความหมายคือ เพราะเป็นเช่นกับฐานะที่กล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน) ดังจะเห็นได้ว่า สงฺฆ ศัพท์ในที่นี้พึงทราบมีบุคคลเป็นประธาน แต่บางคนเขียนปาฐะว่า ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา (เพราะบุคคลถูกถือเอาแล้วด้วย ภิกฺขุสงฺฆ ศัพท์) คำนั้นไม่งาม เพราะเป็นคำแสดงเหตุในการได้รับลาภโดยเฉพาะ กล่าวคือ ท่านกล่าวถึงเหตุในการได้รับส่วนแบ่งของบุคคลอีกด้วยโดยเฉพาะด้วยคำว่า วิสุํ สงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา (เพราะบุคคลถูกถือเอาด้วย สงฺฆ ศัพท์โดยเฉพาะ)

---

[๑] วิมติ.ฏีกา ๒/๒๖๕

อนึ่ง การไม่ถือเอาบุคคลย่อมมีในเรื่องนี้ ฉันใด พึงทราบการไม่ถือเอาบุคคลด้วย สงฺฆ ศัพท์เป็นต้นแม้ในคำว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ฉันนั้น ถ้าการถือเอาพึงมีได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น บุคคลพึงได้รับส่วนแบ่งสองส่วนคือ ส่วนแบ่งจากสงฆ์ และส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เพราะถูกถือเอาในสงฆ์และบุคคลทั้งสองฝ่าย"

ผู้แปลเข้าใจว่า ท่านผู้แต่งวิมติวิโนทนีคงจะได้รับอิทธิพลทางความคิดในเรื่องนี้มาจากฎีกาใหม่ข้างต้น เพราะท่านผู้แต่งกังขาฎีกาใหม่เป็นศิษย์ของท่านพระสารีบุตร แต่ท่านพระกัสสปะผู้แต่งวิมติวิโนทนีได้แต่งคัมภีร์ของท่านหลังสมัยของพระสารีบุตรที่อินเดียใต้ แคว้นโจฬะ โดยไม่อาจระบุว่าท่านผู้แต่งมีชีวิตอยู่ในสมัยใด เพราะท่านไม่ได้ระบุปีที่แต่งหรือสมัยของกษัตริย์ที่ท่านมีชีวิตอยู่

กังขาฎีกาใหม่และวิมติวิโนทนีได้อธิบายเรื่องนี้ว่า การที่บุคคลไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง เพราะว่า ภิกฺขุสงฺฆ ศัพท์ หมายถึง ภิกษุทีละรูป และบุคคลก็นับเข้าในภิกษุทีละรูปอยู่แล้ว จึงไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่สารัตถทีปนีถือว่าแม้บุคคลก็ควรได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เหมือนที่ได้รับในการกล่าวคำถวายว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ทมฺมิ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) แต่แม้จะไม่มีเหตุผลในเรื่องนี้ ก็ควรเชื่อตามที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปน ปุคฺคโล วิสุํ น ลภตีติ อิทํ อฏฺฐกถาปมาเณเนว คเหตพฺพํ, น เหตุถ วิเสสการณํ อุปลพฺภติ. ตถา หิ "อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ทมฺมี"ติ วุตฺเต สามญฺญวิเสสวจเนหิ สงฺคหิตตฺตา ยถา ปุคฺคโล วิสุํ ลภติ, เอวมิธาปิ "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ สามญฺญวิเสสวจนสพฺภาวโต ภวิตพฺพเมว วิสุํ ปุคฺคลปฏิวีเสนาติ วิญฺญายติ, ตสฺมา อฏฺฐกถาวจนเมเวตฺถ ปมาณํ.[๑]

"ประโยคว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจาติ วุตฺเต ปน ปุคฺคโล วิสุํ น ลภติ (เมื่อกล่าวว่าถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน บุคคลไม่ได้รับส่วนโดยเฉพาะ) พึงเชื่อโดยมีคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักสำคัญ เพราะหาเหตุพิเศษไม่ได้ในเรื่องนี้ กล่าวคือ เมื่อทายกกล่าวว่า ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน บุคคลย่อมได้รับส่วนโดยเฉพาะ เพราะนับเข้าด้วยคำทั่วไปและคำพิเศษ ในที่นี้บุคคลก็พึงได้รับส่วนโดยเฉพาะเช่นกัน เพราะมีคำทั่วไปและคำพิเศษว่า ถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน ดังนั้น คำของคัมภีร์อรรถกถาจึงเป็นหลักสำคัญในที่นี้โดยแท้"

"เจติยสฺส จา"ติ วุตฺเต ปน เจติยสฺส เอโก ปุคฺคลปฏิวีโส ลพฺภติ. "ภิกฺขูนญฺจ

[๑] สารตฺถ.ฎีกา ๓/๓๗๗

ภิกฺขุนีนญฺจา”ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ, ปุคฺคลคณนาย เอว วิภชิตพฺพํ. เตหิ สทฺธึ ปุคฺคลเจติยปรามสนํ อนนฺตรนยสทิสเมว.

แต่เมื่อทายกกล่าวว่า เจติยสฺส จ (กระผมถวายแก่เจดีย์อีกด้วย) เจดีย์ย่อมได้รับส่วนของบุคคลส่วนหนึ่ง

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า

ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนํ (กระผมถวายแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย)

ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้ ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา

คำว่า เจติยสฺส จาติ ฯเปฯ ลพฺภติ (แต่เมื่อทายกกล่าวว่า เจติยสฺส จ เจดีย์ย่อมได้รับส่วนของบุคคลส่วนหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่น คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ ทั้งนี้เพื่อแสดงว่า เจดีย์ย่อมได้รับส่วนแบ่งส่วนหนึ่ง ซึ่งต่างกับบุคคลที่ไม่ได้รับส่วนแบ่งเมื่อกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ เพราะเจดีย์ไม่นับเข้าในภิกษุสงฆ์ แต่บุคคลนับเข้าในภิกษุสงฆ์ มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า “เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเต เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์ ภิกษุณี และเจดีย์ ด้วยประโยคนี้

คำว่า ภิกฺขูนญฺจ ฯเปฯ วิภชิตพฺพํ (แม้เมื่อทายกกล่าวว่ากระผมถวายแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้ ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในถวายการกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ฯเปฯ วิภชิตพฺพํ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุและภิกษุณี ด้วยประโยคนี้

สมมติว่าถ้าภิกษุมี ๑๐ รูป ภิกษุณีมี ๕ รูป แล้วทายกกล่าวว่า กระผมถวายภิกษุและภิกษุณี ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้ แต่ควรแจกตามจำนวนบุคคล เพราะระบุบุคคลว่าเป็นภิกษุและภิกษุณี ไม่ได้ระบุสงฆ์ว่าเป็นภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์

ประโยคว่า “ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจา”ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ ประกอบด้วย น ปฏิเสธ จึงชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ*

ส่วนประโยคว่า ปุคฺคลคณนาย เอว วิภชิตพฺพํ ไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ และมีเนื้อความสืบต่อมาจากประโยคหน้า จึงชื่อว่า *ประโยคอันวยะ*

ประโยคทั้งสองนี้อาจอยู่หน้าหรืออยู่หลังก็ได้ตามสมควร และโดยทั่วไปกริยาคุมพากย์ของประโยคทั้งสองนั้นมักเป็นคำเดียวกัน แต่ในที่บางแห่งก็ใช้คำต่างกันได้ ดังเช่นในประโยคข้างต้นนี้

คำว่า เตหิ สทฺธึ ฯเปฯ อนนฺตรนยสทิสเมว (การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ต่างกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมาหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา

ข้อความว่า อนนฺตรนยสทิสเมว (ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา) หมายความว่า เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน) บุคคลคือท่านไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เพราะนับเข้าในภิกษุทั้งหลาย เนื่องจากไม่ได้ใช้เป็น ภิกฺขุสงฺฆสฺส (ภิกษุสงฆ์) แต่เมื่อกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีทั้งหลาย และเจดีย์) เจดีย์ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เพราะไม่นับเข้าในภิกษุทั้งหลาย

ยถา จ ภิกฺขุสงฺฆํ อาทึ กตฺวา นโย นีโต, เอวํ ภิกฺขุนิสงฺฆํ อาทึ กตฺวาปิ เนตพฺโพ. “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา”ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคลสฺส วิสุํ น ลพฺภติ, เจติยสฺส ปน ลพฺภติ. “ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจา”ติ วุตฺเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ, เจติยสฺส ปน ลพฺภติเยว.

อนึ่ง วิธี[แจก]โดยทำภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าอีก พึงจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกษุสงฆ์อยู่หน้า

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจดีย์ได้รับ

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลายและท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจดีย์ได้รับโดยแท้

ท่านแสดงนัยที่กล่าวถึงภิกษุสงฆ์อยู่หน้าในคำว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส เป็นต้นไว้ในประโยคที่ผ่านมา จึงชี้แจงด้วยประโยคว่า ยถา จ ฯเปฯ กตฺวาปิ เนตพฺโพ (อนึ่ง วิธี[แจก]โดยทำภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าอีก พึงจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกษุสงฆ์อยู่หน้า) เพื่อแสดงว่า แม้นัยที่กล่าวถึงภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าในคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส เป็นต้น ก็เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส อยู่หน้าด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ให้อยู่หน้า บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ให้อยู่หน้า มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยถา จ ฯเปฯ กตฺวาปิ เนตพฺโพ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ให้อยู่หน้าด้วยประโยคนี้

คำว่า “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา”ติ ฯเปฯ เจติยสฺส ปน ลพฺภติ (แม้เมื่อทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจดีย์ได้รับ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์และท่านด้วยประโยคนี้

คำว่า "ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ ฯเปฯ น ลพฺภติเยว (แม้เมื่อทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลายและท่าน บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจดีย์ได้รับโดยแท้) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุทั้งหลายและท่านด้วยประโยคนี้

ประโยคว่า

"ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคลสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ไม่มีกรรม ฎีกาใหม่ให้เพิ่มกรรมว่า ปฏิวีโส (ส่วน, ส่วนแบ่ง) โดยติดตามจากประโยคหน้า ดังนั้น คำว่า ปุคฺคลสฺส จึงเป็นฉัฏฐีกัตตา คือ ลงฉัฏฐีวิภัตติในอนภิหิตกัตตา แม้คำว่า เจติยสฺส ก็เป็นฉัฏฐีกัตตาเหมือนกัน

ประโยคต่อมาว่า

"ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ, เจติยสฺส ปน ลพฺภติเยว.

มีข้อความคล้ายคลึงกัน ท่านจึงไม่กล่าวถึง ปุคฺคลสฺส ซ้ำอีกในประโยคหน้า และเพิ่ม เอว ศัพท์เป็นรูปว่า ลพฺภติเยว ในประโยคหลังเพื่อให้คำสละสลวยไม่ซ้ำกับคำในประโยคหน้า

คำอธิบาย วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส

วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา "วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมี"ติ วทติ, เย ตตฺถ วสฺสจฺเฉทํ อกตฺวา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐา, เตสํ พหิ สีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ. สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ ฐิโต "วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสา"ติ วทติ, ยตฺถ กตฺถจิ วุฏฺฐวสฺสานํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปุณาติ. อถ "อสุกวิหาเร วสฺสํวุฏฺฐสฺสา"ติ วทติ, ตตฺถ

วสฺสํวุฏฺฐานํเยว ยาว กถินสฺสุพฺภารา ปาปุณาติ. คิมฺหานํ ปจฺฉิมทิวสโต ปฏฺฐาย เอวํ วทติ, ตตฺร สมฺมุขีภูตานํ สพฺเพสํ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ.

โปรดทราบเนื้อความในคำว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส นี้ ดังนี้

ถ้าทายกเข้าไปสู่วัดแล้วกล่าวว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษา ซึ่งแม้จะอยู่ภายนอกสีมา ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น [คือ ภิกษุผู้จำพรรษาในวัดอื่น ภิกษุผู้ขาดพรรษา และภิกษุผู้จำพรรษาหลัง]

แต่ถ้าทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา กล่าวว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่ง ผู้มาถึง [สถานที่แจกของ]

ถ้าทายกกล่าวว่า อสุกวิหาเร วสฺสํวุฏฺฐสฺส (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาในวัดโน้น) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน

ถ้าทายกกล่าวอย่างนี้ตั้งแต่วันแรกแห่งฤดูร้อน สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่พร้อมหน้าในวัดนั้น ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ เป็นต้น

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาใน ๔ ลักษณะ คือ

๑. ถ้าทายก อยู่ภายในวัด แล้วกล่าวคำถวายว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) ภายในกฐินกาล ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดที่ถวายของนั้น แม้ภิกษุผู้ไม่อยู่ในขณะแจกก็ควรได้รับของถ้ามีผู้รับแทนให้

๒. ถ้าทายก อยู่ภายนอกวัด แล้วกล่าวคำถวายว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) ภายในกฐินกาล ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุทุกรูปที่จำพรรษาในวัดทั้งหมดซึ่งอยู่พร้อมหน้าภายในระยะ ๑๒ ศอก

๓. ถ้าทายกกล่าวคำถวายว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) โดยระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุที่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน ถ้าไม่มีการถอนกฐินก็ถึงเวลาหมดเขตอานิสงส์กฐิน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๔ เป็นต้นไป

๔. ถ้าทายกกล่าวคำถวายว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ถึงวันเพ็ญเดือน ๖ ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุทุกรูปที่อยู่พร้อมหน้าในที่ถวายภายในระยะ ๑๒ ศอก เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในปิฏฐิสมัย คือ เวลานอกกฐินกาล

คำว่า สเจ วิหารํ ฯเปฯ น อญฺเญสํ (ถ้าทายกเข้าไปสู่วัดแล้วกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้จำพรรษา สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษา ซึ่งแม้จะอยู่ภายนอกสีมา ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัดมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัดด้วยประโยคนี้

คำว่า สเจ ปน ฯเปฯ สมฺปตฺตานํ ปาปุณาติ (แต่ถ้าทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา กล่าวว่า (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่งผู้

มาถึง[สถานที่แจกของ]) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า อถ ฯเปฯ กถินสฺสุพฺภารา ปาปุณาติ (ถ้าทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาในวัดโน้น สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นด้วยประโยคนี้

คำว่า คิมฺหานํ ฯเปฯ น อญฺเญสํ (ถ้าทายกกล่าวอย่างนี้ตั้งแต่วันแรกแห่งฤดูร้อน สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่พร้อมหน้าในวัดนั้น ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาล ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาล บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาลมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาลด้วยประโยคนี้

กริยาคุมพากย์ที่ประกอบด้วย สเจ (ถ้าว่า), เจ (หากว่า), ยทิ (ผิว่า) และ อถ (ถ้าว่า) อาจลงวัตตมานาวิภัตติหรือสัตตมีวิภัตติ โดยที่วิภัตติเหล่านั้นสละอรรถเดิมของตน คือ อรรถปัจจุบันแล้วแสดงอรรถ *ปริกัปปะ* คือ ความคาดคะเน ซึ่งจัดเป็นอนามัฏฐกาล (ไม่ระบุกาลแน่นอน) หมายถึง

กล่าวคาดคะเนสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างนั้น จะเห็นได้ว่า ในประโยคดังกล่าว ท่านผู้แต่งเขียนให้มีลักษณะต่างกันเพื่อความไม่ซ้ำซาก คือ

ประโยคที่ ๑ ประกอบด้วย สเจ (วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ สเจ วิหารํ)

ประโยคที่ ๒ ประกอบด้วย สเจ (สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ ฐิโต)

ประโยคที่ ๓ ประกอบด้วย อถ (อถ "อสุกวิหาเร วสฺสํวุฏฺฐสฺสา"ติ)

ประโยคที่ ๔ ไม่ประกอบด้วยบทปริกัปปะ แต่อนุญาตให้ อถ จากประโยคหน้าติดตามมาสู่ประโยคหลังด้วยอธิการนัย

ประโยคว่า น อญฺเญสํ (ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น) ชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ* เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธ และมีเนื้อความขัดแย้งกับประโยคหน้า ประโยคดังกล่าวถือว่าเป็นผลของ เอว ศัพท์ที่อาจเพิ่มเข้ามาประกอบได้ในทุกศัพท์ หรือแม้จะไม่เพิ่ม เอว ศัพท์เข้ามาแปลร่วม ก็อาจห้ามข้อความอื่นได้ด้วย *อัญญัตถาโปหนนัย* คือ นัยที่ปฏิเสธข้อความอื่น

คำอธิบาย อาทิสฺส เทติ

อาทิสฺส เทตีติ อาทิสิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ. กถํ. ภิกฺขู อชฺชตนาย วา สฺวาตนาย วา ยาคุยา นิมนฺเตตฺวา เต ฆเร ยาคุํ ปาเยตฺวา "อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคุ ปีตา, เตสํ ทมฺมี"ติ วทติ, เยหิ นิมนฺติเตหิ ยาคุ ปีตา, เตสํเยว ปาปุณาติ. ภตฺต-ขชฺชกาทีหิ นิมนฺติเตสุปิ เอเสว นโย.

คำว่า อาทิสฺส เทติ แปลว่า ย่อมถวายเจาะจง คือ กำหนด

ถามว่า : ถวายอย่างไร

ตอบว่า : ทายกนิมนต์ภิกษุฉันข้าวยาคูในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้แล้ว ยังภิกษุเหล่านั้นให้ดื่มข้าวยาคูในเรือนแล้วกล่าวว่า

อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคุ ปีตา, เตสํ ทมฺมิ.

"กระผมถวายจีวรเหล่านี้แก่ภิกษุผู้ดื่มข้าวยาคูของกระผมเท่านั้น"

จีวรย่อมถึงแก่ภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาคูแล้วเท่านั้น แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้น เพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายเจาะจง

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อาทิสฺส เทติ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า อาทิสฺส เทติ เป็นต้น

วิธีวากยานุสัมพันธ์ข้างต้นกล่าวตามลักษณะของประโยค กล่าวคือ ประโยคว่า อาทิสฺส เทตีติ เป็นต้น เป็น *ประโยคปักขันตระ* ส่วนประโยคว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ เป็นต้น เป็น *ประโยคปักขะ*

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ของบทนี้อีกอย่างหนึ่ง โดยการกล่าวตามเนื้อความที่ปรากฏในประโยค เรียกว่า ลีนัตถโจทนา กล่าวคือท่านอธิบาย อาทิสิตฺวา (เจาะจง) ว่า ปริจฺฉินฺทิตฺวา (กำหนด) เพื่อแสดงว่า ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด แม้บททั้งสองจะมีคำแปลต่างกัน ก็แสดงเนื้อความเหมือนกัน ดังนั้น จึงมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักลีนัตถโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมาติกาไว้ในเบื้องต้นว่า อาทิสฺส เทติ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทิส ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า เบียดเบียน หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ปริจฺฉินฺทิตฺวา (กำหนด) อธิบายว่า ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด ไม่ใช่แสดงความหมายว่า เบียดเบียน

ในประโยคว่า อาทิสฺส เทตีติ อาทิสิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ (คำว่า อาทิสฺส เทติ แปลว่า ย่อมถวายเจาะจง คือ กำหนด) ท่านอธิบาย อาทิสฺส ดังนี้

๑. คำว่า อาทิสฺส เป็นบทที่ลง ตฺวา ปัจจัย เพราะอธิบายด้วยบทที่ลง ตฺวา ปัจจัยไว้ชัดเจนว่า อาทิสิตฺวา

๒. ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าเป็นไปในความหมายว่า กำหนด เพราะท่านอธิบายว่า ปริจฺฉินฺทิตฺวา (กำหนด)

ดังคำอธิบายในคัมภีร์ปาจิตยาทิโยชนาว่า

อาทิสฺสาติ ปทสฺส ตฺวาปจฺจยนฺตภาวํ ทสฺเสนฺโต อาห อาทิสิตฺวาติ.[๑]

“ท่านจะแสดงว่าบทว่า อาทิสฺส เป็นบทที่มี ตฺวา ปัจจัยเป็นที่สุด จึงกล่าวว่า อาทิสิตฺวา”

ประโยคว่า กถํ. ภิกฺขู ฯเปฯ เตสํเยว ปาปุณาติ (ถามว่า : ถวายอย่างไร ตอบว่า : ทายกนิมนต์ภิกษุ ฯลฯ) กล่าวไว้เพื่ออธิบายการถวายเจาะจง ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงความหมายของคำว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของการถวายเจาะจง บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของการถวายเจาะจงมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า กถํ. ภิกฺขู ฯเปฯ เตสํเยว ปาปุณาติ อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของการถวายเจาะจงด้วยประโยคนี้

(ประโยคว่า กถํ เป็น *ประโยคปุจฉา* ประโยคว่า ภิกฺขู เป็นต้นเป็น *ประโยควิสัชชนา*

ทั้งสองประโยครวมกันเป็น *ประโยควิตถาระ*

ประโยคที่ขึ้นต้นว่า อาทิสฺส เทตีติ เป็น *ประโยคสังเขปะ*)

คำว่า อชฺชตนาย และ สฺวาตนาย มีความหมาย ๕ ประการ คือ

๑. ด้วยข้าวยาคูที่จะมีในวันนี้, ด้วย = อชฺช ภวา อชฺชตนา, เสฺว ภวา สฺวาตนา. ข้าวยาคูที่จะมีในวันพรุ่งนี้

อชฺช ศัพท์ หรือ เสฺว ศัพท์ + ตน ปัจจัยใน ภว ตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย แปลง เอ ใน เสฺว เป็น อา ตามนัยนี้เป็นวิเสสนะของ ยาคุ ดังข้อความว่า

ภิกฺขู อชฺชตนาย วา สฺวาตนาย วา ยาคุยา นิมนฺเตตฺวา เตสํ ฆรํ ปวิฏฺฐานํ ยาคุํ เทติ.[๒]

---

[๑] ปาจิตฺ.โยชนา หน้า ๓๙๓

[๒] วิ.ม.อ. ๓/๒๓๗

“บุคคลนิมนต์ภิกษุทั้งหลายด้วยข้าวยาคูที่จะมีในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้ แล้วถวายข้าวยาคูแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นผู้เข้ามาสู่เรือน”

๒. เพื่อบุญและปีติปราโมทย์ที่จะมี = อชฺช ภวํ อชฺชตนํ, เสฺว ภวํ สฺวาตนํ.
ในวันนี้, เพื่อบุญและปีติปราโมทย์ที่จะมีในวันพรุ่งนี้

อชฺช ศัพท์ หรือ เสฺว ศัพท์ + ตน ปัจจัยใน ภาว ตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย ตามนัยนี้เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า ปุญฺญญฺจ ปีติปาโมชฺชญฺจ ดังข้อความว่า

อชฺชตนายาติ ยํ เม ตุมฺเหสุ การํ กโรโต อชฺช ภวิสฺสติ ปุญฺญญฺจ ปีติปาโมชฺชญฺจ, ตทตฺถาย.[๑]

“คำว่า อชฺชตนาย (เพื่อบุญและปีติปราโมทย์ที่จะมีในวันนี้) หมายความว่า บุญและปีติปราโมทย์ใดจักมีในวันนี้แก่ข้าพระองค์ผู้กระทำสักการะในพระองค์อยู่ [พระผู้มีพระภาคโปรดรับภัต] เพื่อประโยชน์แก่บุญและปีติปราโมทย์นั้น”

ตตฺถ สฺวาตนายาติ ยํ เม ตุมฺเหสุ สกฺการํ กโรโต เสฺว ภวิสฺสติ ปุญฺญญฺเจว ปีติ-ปาโมชฺชญฺจ, ตทตฺถาย.[๒]

“ในพากย์นั้น คำว่า สฺวาตนาย (เพื่อบุญและปีติปราโมทย์ที่จะมีในวันพรุ่งนี้) หมายความว่า บุญและปีติปราโมทย์ใดจักมีในวันพรุ่งนี้แก่ข้าพระองค์ผู้กระทำสักการะในพระองค์อยู่ [พระผู้มีพระภาคโปรดรับภัต]เพื่อประโยชน์แก่บุญและปีติปราโมทย์นั้น”

๓. เพื่อการบริโภคภัตที่จะมีในวันนี้, = อชฺช ภโว อชฺชตโน, เสฺว ภโว สฺวาตโน.
เพื่อการบริโภคภัตที่จะมีในวันพรุ่งนี้

อชฺช ศัพท์ หรือ เสฺว ศัพท์ + ตน ปัจจัยใน ภาว ตัทธิต ดังข้อความว่า

สฺวาตนายาติ เสฺว ภโว ภตฺตปริโภโค สฺวาตโน ตสฺสตฺถาย, สฺวาตนาย เสฺว กตฺตพฺพสฺส ภตฺตปริโภคสฺสตฺถายาติ วุตฺตํ โหติ.[๓]

“คำว่า สฺวาตนาย (เพื่อการบริโภคภัตที่จะมีในวันพรุ่งนี้) หมายความว่า การบริโภคภัตที่จะมีในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่า สฺวาตนะ เพื่อประโยชน์แก่การบริโภคภัตที่จะมีในวันพรุ่งนี้ ความหมายคือ เพื่อการบริโภคภัตที่จะมีในวันพรุ่งนี้ คือ ที่ทำควรกระทำในวันพรุ่งนี้”

๔. ในวันนี้, ในวันพรุ่งนี้ = อชฺช เอว อชฺชตนา, เสฺว เอว สฺวาตนา.

---

[๑] ที.สี.อ. ๑/๒๔๙ [๒] วิ.มหา.อ. ๑/๒๐๖ [๓] วิ.มหา.อ. ๒/๗๖

(อชฺช ศัพท์ หรือ เสฺว ศัพท์ + ตน ปัจจัยในสกัตถตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย) ดังข้อความว่า

อชฺชตนาติ เอตฺถ อสฺมึ อหนิ อชฺช. อิมสทฺทโต อหนีติ อตฺเถ ชฺชปจฺจโย อิมสทฺทสฺส จ อกาโร. อชฺช เอว อชฺชตนา. สฺวตฺโถ หิ ตนปจฺจโย.[๑]

"คำว่า อชฺชตนา" นี้ หมายความว่า ในวันนี้ ได้รูปว่า อชฺช ลง ชฺช ปัจจัยในความหมายว่า ในวัน ท้าย อิม ศัพท์ และแปลง อิม ศัพท์เป็น อ อักษร วันนี้นั่นเทียว ได้รูปว่า อชฺชตนา โดยแท้จริงแล้ว ตน ปัจจัยมีอรรถของตน (สกัตถ์)

๕. เพื่อการบริโภคในวันนี้, เพื่อการบริโภคในวันพรุ่งนี้

คำว่า อชฺชตนาย ตัดบทเป็น อชฺช + อทนาย

คำว่า สฺวาตนาย ตัดบทเป็น เสฺว + อทนาย

แปลง ท เป็น ต แล้วเชื่อมสนธิเป็นรูปว่า อชฺชตนาย และ สฺวาตนาย ความเห็นนี้พบในถามตอบกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๑๐๒)

ความหมายที่ ๕ ข้างต้นไม่พบหลักฐานกล่าวไว้ในวรรณกรรมบาลี แต่ท่านผู้แต่งคงจะอาศัยคำอธิบายของคัมภีร์อรรถกถาว่า ภตฺตปริโภค (การบริโภคภัต) จึงตัดบท อชฺชตน เป็น อชฺช + อทน, สฺวาตน เป็น เสฺว + อทน, ทั้งนี้เพราะ อทน ศัพท์มีความหมายว่า บริโภค ตามอรรถของ อท ธาตุว่า ภกฺขเน (กิน)

นอกจากนั้น คำว่า อชฺชตน ที่ไม่ได้เกี่ยวกับการถวายทาน อาจแสดงความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า "มีในกาลนี้" โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- อิมสฺมึ กาเล อชฺช.

อิม ศัพท์ + ชฺช ปัจจัยในความหมายว่า กาล <ถ้า อชฺช แปลว่า "ในวันนี้" ก็ลง ชฺช ปัจจัยในความหมายว่า วัน มีรูปวิเคราะห์ว่า อิมสฺมึ ทิวเส อชฺช>

- อชฺช ภวํ อชฺชตนํ (อชฺช ศัพท์ + ตน ปัจจัยในความหมายว่า มี)

ดังข้อความว่า

เนตํ อชฺชตนามิวาติ อิทํ นินฺทนํ วา ปสํสนํ วา อชฺชตนํ อธุนา อุปฺปนฺนํ วิย น โหติ.[๒]

"บาทคาถาว่า เนตํ อชฺชตนามิว (การนินทาหรือการสรรเสริญนี้ไม่ใช่เหมือนมีในกาลนี้) หมายความว่า การนินทาหรือการสรรเสริญนี้ไม่ใช่เหมือนมีในกาลนี้ คือ ไม่ใช่เหมือนบังเกิดในกาลนี้"

[คำว่า อธุนา อธิบาย อชฺช ศัพท์ ส่วน อุปฺปนฺนํ อธิบายอรรถของ ตน ปัจจัย]

---

[๑] ปาจิตฺ.โยชนา หน้า ๔๙

[๒] ขุ.ธ.อ. ๒/๒๔๕

อยํ ธมฺโม อชฺชตโน อธุนาคโต น โหติ.[๑]

"ธรรมนี้ไม่ใช่มีในกาลนี้ คือ ไม่ใช่มาในกาลนี้"

คำว่า ภตฺตขชฺชกาทีหิ ฯเปฯ นโย (แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันข้าวยาคูด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นว่ามีนัยเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว

ในประโยคว่า

ภิกฺขู อชฺชตนาย วา สฺวาตนาย วา ยาคุยา นิมนฺเตตฺวา เต ฆเร ยาคุํ ปาเยตฺวา.

"ทายกนิมนต์ภิกษุฉันข้าวยาคูในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้แล้ว ยังภิกษุเหล่านั้นให้ดื่มข้าวยาคูในเรือนแล้ว"

ตามปกติแล้ว บทที่กล่าวไว้ก่อนมักไม่ถูกกล่าวซ้ำอีกในประโยคเดียวกัน ดังนั้น ท่านผู้แต่งประกอบใช้ ภิกฺขู แล้วจึงประกอบใช้สรรพนามคือ เต เพื่อกล่าวถึงภิกษุที่กล่าวมาก่อน ซึ่งก็คือภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ฉันข้าวยาคูในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้ ไม่ใช่ภิกษุอื่นนอกจากนี้

ในประโยคว่า เยหิ นิมนฺติเตหิ ยาคุ ปีตา, เตสํเยว ปาปุณาติ (จีวรย่อมถึงแก่ภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาคูแล้วเท่านั้น) ท่านกล่าวถึงภิกษุดังกล่าวโดยประกอบใช้สรรพนามว่า เยหิ, เตสํ แทน ภิกฺขูนํ อนึ่ง คำว่า นิมนฺติเตหิ ระบุว่าภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาคูจึงควรได้รับจีวร ส่วนภิกษุอื่นที่มาดื่มข้าวยาคูโดยไม่ได้รับนิมนต์ ไม่ควรได้รับจีวร

ในประโยคว่า ภตฺตขชฺชกาทีหิ นิมนฺติเตสุปิ เอเสว นโย (แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน) ท่านกล่าวถึงภิกษุดังกล่าวโดยประกอบใช้วิเสสนะว่า นิมนฺติเตสุ ที่หมายถึงภิกษุเหล่านั้นนั่นแหละ

---

[๑] ขุ.เถร.อ. ๒/๒๐๗

อาทิ ศัพท์ใน ภตฺตขชฺชกาทีหิ (ภัตและของเคี้ยวเป็นต้น) ละข้อความว่า จีวร เสนาสนะ และเภสัช

ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

ภตฺตขชฺชกาทีหีติ เอตฺถ อาทิสทฺเทนปิ จีวรเสนาสนเภสชฺชานํ คหณํ.[๑]

"การถือเอาจีวร เสนาสนะ และเภสัช ย่อมมีแม้ด้วย อาทิ ศัพท์ในคำว่า ภตฺตขชฺชกาทีหิ นี้"

คำว่า ภตฺต คือ ข้าว ส่วนคำว่า ขชฺช คือ กับข้าว อันได้แก่ เนื้อ เป็นต้น อาหารในสมัยพุทธกาลมี ๔ อย่าง คือ

๑. ขัชชะ ของเคี้ยว คือ เนื้อเป็นต้น
๒. โภชชะ ของบริโภค คือ ข้าวเป็นต้น
๓. เลยยะ ของลิ้ม คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย
๔. เปยยะ ของดื่ม คือ น้ำแกงเป็นต้น

ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า

ขชฺชํ ตุ โภชฺชเลยฺยานิ เปยฺยนฺติ จตุธาสนํ.[๒]

"อาหารมี ๔ อย่าง คือ ของเคี้ยว ของบริโภค ของลิ้ม และของดื่ม"

คำว่า สฺวาตน มีรูปวิเคราะห์ในปทรูปสิทธิปกรณ์ว่า

- เสฺว ภวํ สฺวาตนํ = บุญที่มีในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่า สฺวาตนะ

(เสฺว ศัพท์ + ตน ปัจจัยใน ภว ตัทธิต แปลงสระ เอ เป็น อา)

แม้นิรุตติทีปนีก็กล่าวว่า

เสฺว ภโว สฺวาตโน, มหาวุตฺตินา เอสฺส อาตฺตํ.[๓]

"เนื้อความที่มีในวันนี้ ชื่อว่า สฺวาตนะ แปลงสระ เอ เป็น อา ด้วยมหาสูตร"

คำอธิบาย ปุคฺคลสฺส เทติ

ปุคฺคลสฺส เทตีติ "อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี"ติ เอวํ ปรมฺมุขา วา, ปาท-

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๙ [๒] อภิธาน. คาถา ๔๖๖ [๓] นิรุตฺติ. สูตร ๔๕๕

มูเล จเปตฺวา “อิทํ ตุมฺหากนฺ”ติ เอวํ สมฺมุขา วา เทตีติ อยเมตฺถ สงฺเขปกถา, วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ [๑] วุตฺโต.

คำว่า ปุคฺคลสฺส เทติ (ถวายแก่บุคคล) หมายความว่า ทายกถวายลับหลังอย่างนี้ว่า

อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมิ　　(กระผมถวายจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้)

หรือวางไว้แทบเท้ากล่าวถวายต่อหน้าอย่างนี้ว่า

อิทํ จีวรํ ตุมฺหากํ ทมฺมิ　　(กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่านทั้งหลาย)

ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถานี้ ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา [คำอธิบายจีวรขันธกะ]

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่บุคคล

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปุคฺคลสฺส เทตีติ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า ปุคฺคลสฺส เทตีติ เป็นต้น

นอกจากนั้น คำว่า ปรมฺมุขา วา สมฺมุขา วา เทติ (ถวายลับหลังหรือถวายต่อหน้า) ระบุถึงบุคคลในที่นี้ว่า บุคคลในเรื่องนี้เป็นบุคคลที่อยู่ต่อหน้าและลับหลังทั้ง ๒ ประเภท ไม่ใช่บุคคลที่อยู่ต่อหน้าอย่างเดียว

---

[๑] วิ.ม.อ. ๓/๒๒๗-๒๓๘

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปุคฺคลสฺสาติ สมฺมุขาสมฺมุขภูตสฺส ปุคฺคลสฺส. เตนาห "อิทํ จีวรนฺ"ติอาทิ.[๑]

"คำว่า ปุคฺคลสฺส (แก่บุคคล) คือ บุคคลผู้อยู่ต่อหน้าและลับหลัง ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อิทํ จีวรํ เป็นต้น"

ดังนั้น จึงมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมาติกาไว้ในเบื้องต้นว่า ปุคฺคลสฺส เทติ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้คือใคร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้คือบุคคลผู้อยู่ต่อหน้าเท่านั้นหรือไร

พระฎีกาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สมฺมุขาสมฺมุขภูตสฺส ปุคฺคลสฺส อธิบายว่า บุคคลในเรื่องนี้คือบุคคลผู้อยู่ต่อหน้าและลับหลัง

คำว่า อยเมตฺถ สงฺเขปกถา (ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถานี้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อหรือคำพิสดาร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าเป็นคำพิสดารหรือไร

อธิบายว่า ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อ

คำว่า วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต (ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ

  - นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์ไหน

  - นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงรู้ได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรระบุคัมภีร์ที่ควรศึกษาเพื่อความพิสดารในเรื่องนี้มิใช่หรือ

อธิบายว่า ความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เมื่อบุคคลต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์สมันปาสาทิกาเถิด

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๙) กล่าวว่า เอตฺถาติ อฏฺฐสุ มาติกาสุ (คำว่า เอตฺถ คือ ในมาติกา ๘

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๙

อย่าง) แต่ภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๗๐) แปล เอตฺถ ว่า "ในคัมภีร์อรรถกถานี้" ผู้แปลเห็นว่าคำแปลของภาสาฎีกาชัดเจนกว่าฎีกาใหม่ จึงแปลตามความเห็นของภาสาฎีกา

คำลงท้ายของมาติกา ๘ อย่าง

อิติ อิมาสํ อฏฺฐนฺนํ มาติกาปทานํ วเสน ยํ อกาลจีวรลกฺขเณน ปฏิลทฺธํ, ตํ สนฺธาย "อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺยา"ติ วุตฺตํ.

โดยประการดังนี้ ภิกษุได้รับจีวรใดตามลักษณะของอกาลจีวรโดยเนื่องด้วยกลุ่มมาติกา ๘ อย่างเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงหมายเอาจีวรนั้น จึงตรัสว่า

อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย　　(อกาลจีวรเกิดขึ้น)

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของมาติกา ๘ อย่างดังที่กล่าวมานี้แล้ว บัดนี้ ประสงค์จะแสดงคำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้น จึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้นคืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้นด้วยประโยคนี้

โดยทั่วไปประโยคที่อธิบายความยาวๆ มักประกอบด้วยส่วนประกอบ ๓ ส่วน คือ

๑. สังเขปะ　　คำย่อ
๒. วิตถาระ　　คำพิสดาร
๓. นิคมนะ　　คำลงท้าย

การแสดงคำลงท้ายมีจุดมุ่งหมายเพื่อกล่าวสรุปความของคำพิสดารที่กล่าวมาแล้ว ท่านมักขึ้นต้นประโยคนิคมนะด้วยคำว่า อิติ หรือ เอวํ

คำว่า วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต (ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา) เป็น *เอกเทสยูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงหมู่ แต่มุ่งให้หมายถึงบางส่วน (หมู่ = คัมภีร์สมันตปาสาทิกาทั้งหมด, บางส่วน = คำอธิบายจีวรขันธกะ) ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สมนฺตปาสาทิกายํ จีวรกฺขนฺธกวณฺณนายํ วุตฺโตติ อตฺโถ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๙

“ความหมายคือ กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา คือ ในคำอธิบายจีวรขันธกะ”

คำอธิบาย อากงฺขมาเนน

อากงฺขมาเนนาติ อิจฺฉมาเนน.

คำว่า อากงฺขมาเนน แปลว่า ปรารถนาอยู่

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า อา บทหน้า กงฺข ธาตุใช้ในความหมายว่า ปรารถนา เพราะเปลี่ยน อากงฺข (อา บทหน้า + กงฺข ธาตุ) เป็น อิจฺฉ (อิสุ ธาตุ) ทั้งนี้เพื่อห้ามความหมายว่า สงสัย ของธาตุดังกล่าว เพราะ กงฺข ธาตุมีความหมาย ๒ ประการ ดังคัมภีร์ธาตุกล่าวว่า กขิ, กงฺข อิจฺฉาสํสเยสุ (กขิ, กงฺข ธาตุเป็นไปในความหมายว่า ปรารถนา, สงสัย) มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตาม หลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อากงฺขมาเนน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อา บทหน้า กงฺข ธาตุใช้ในความหมายอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อา บทหน้า กงฺข ธาตุใช้ในความหมายว่า สงสัย หรือไร

อธิบายว่า อา บทหน้า กงฺข ธาตุใช้ในความหมายว่า ปรารถนา

คำว่า อากงฺขมาน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อากงฺขตีติ อากงฺขมาโน = ภิกษุใดปรารถนาอยู่ เหตุนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า อากังขมานะ

บทที่ลง อนฺต หรือ มาน ปัจจัยในกัตตุสาธนะ ปัจจุบันกาล ต้องประกอบใช้วัตตมานาวิภัตติ ในรูปวิเคราะห์ ส่วนบทที่ลง ตฺวา ปัจจัยเป็นต้นในกัตตุสาธนะ อดีตกาล ต้องประกอบใช้อัชชตนีวิภัตติ ในรูปวิเคราะห์ เช่น อคมาสีติ คนฺตฺวา (บุคคลใดไปแล้ว เหตุนั้น บุคคลนั้นได้ชื่อว่า คันตฺวา)

โดยทั่วไปแล้ว มาน ปัจจัยที่ไม่ประกอบด้วย ย ปัจจัย มักใช้ในกัตตุสาธนะแน่นอน โดยลง วิกรณปัจจัยท้ายธาตุ ดังนั้น ท่านพระอรรถกถาจารย์จึงไม่เปลี่ยน มาน ปัจจัยเป็น อนฺต ปัจจัยว่า อากงฺขมาเนนาติ อิจฺฉนฺเตน เพราะอรรถของปัจจัยปรากฏชัดเจนแล้ว

คำอธิบาย ขิปฺปเมว กาเรตพฺพํ

ขิปฺปเมว กาเรตพฺพนฺติ สีฆํ อนฺโตทสาเหเยว กาเรตพฺพํ.

คำว่า ขิปฺปเมว กาเรตพฺพํ (พึงรีบทำให้เสร็จ) หมายความว่า ต้องรีบทำอกาลจีวรให้เสร็จ คือ ภายใน ๑๐ วันเท่านั้น

ท่านเปลี่ยน ขิปฺปํ เป็น สีฆํ และเพิ่ม อนฺโตทสาเหเยว เข้ามาเพื่ออธิบาย สีฆํ จึงแสดงว่า

๑. ขิปฺป ศัพท์มีความหมายว่า เร็ว เพราะเปลี่ยน ขิปฺปํ เป็น สีฆํ

๒. ความหมายว่า เร็ว คือ ภายใน ๑๐ วัน ไม่ใช่ภายในวันเดียวเหมือนกฐินจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ต้องรีบทำอกาลจีวรให้เสร็จอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ต้องรีบทำให้เสร็จภายในวันเดียวเหมือนกฐินจีวรหรือไร

อธิบายว่า ต้องรีบทำอกาลจีวรให้เสร็จ คือ ภายใน ๑๐ วันเท่านั้น

คำอธิบาย โน จสฺส ปาริปูริ

โน จสฺส ปาริปูรีติ โน เจ ปาริปูริ ภเวยฺย, ยตฺตเกน กริยมานํ อธิฏฺฐานจีวรํ ปโหติ, ตํ จีวรํ ตตฺตกํ น ภเวยฺย, อูนกํ ภเวยฺยาติ อตฺโถ.

คำว่า โน จสฺส ปาริปูริ (ถ้าผ้าไม่พอ) หมายความว่า ถ้าผ้าไม่ครบ คือ จีวรที่อธิษฐานซึ่งภิกษุทำไว้ย่อมพอด้วยผ้าเพียงเท่าใด จีวรนั้นไม่มีขนาดเพียงเท่านั้น กล่าวคือยังไม่พอ

คำว่า โน เจ ปาริปูริ ภเวยฺย อธิบาย โน จสฺส ปาริปูริ ตามหลักไวยากรณ์ ดังนี้

๑. คำว่า จสฺส ตัดบทเป็น เจ + อสฺส เพราะอธิบายว่า เจ ภเวยฺย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จสฺส ตัดบทเป็น จ + อสฺส หรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

๒. คำว่า อสฺส เป็นบทกริยาคุมพากย์ของกัตตาว่า ปาริปูริ เพราะอธิบายว่า ภเวยฺย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อสฺส เป็นบทสรรพนามหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

คำว่า ยตฺตเกน ฯเปฯ ภเวยฺย อธิบาย โน เจ ปาริปูริ ภเวยฺย ในลักษณะอธิบายความว่า ถ้าผ้าไม่ครบ คือ ไม่พอเป็นจีวรที่จะอธิษฐานได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้านั้นไม่พออย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะที่ผ้าไม่พอมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะที่ผ้าไม่พอด้วยประโยคนี้

มีข้อสังเกตว่า ท่านผู้แต่งอธิบายความหมายของศัพท์ (สทฺทตฺถ) ก่อน แล้วจึงอธิบายขยายความ (อธิปฺปายตฺถ) ต่อไป การอธิบายในลักษณะนี้เป็นธรรมเนียมของคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา เพราะผู้อ่านต้องเข้าใจความหมายของศัพท์ก่อน จึงจะเข้าใจคำอธิบายขยายความได้ต่อไป

ในประโยคข้างต้นมีคำอธิบาย ๓ ตอน คือ

- โน เจ ปาริปูริ ภเวยฺย. ใช้อธิบาย โน จสฺส ปาริปูริ.
- ยตฺตเกน กริยมานํ อธิฏฺฐานจีวรํ ใช้อธิบาย โน เจ ปาริปูริ ภเวยฺย.

ปโหติ, ตํ จีวรํ ตตฺตกํ น ภเวยฺย.

- อูนกํ ภเวยฺย. ใช้อธิบาย ยตฺตเกน กริยมานํ อธิฏฺฐานจีวรํ ปโหติ, ตํ จีวรํ ตตฺตกํ น ภเวยฺย.

การอธิบายในลักษณะเช่นนี้ ผู้แปลมักประกอบใช้คำว่า “คือ” และ “กล่าวคือ” เพื่อแสดงการอธิบายความเป็นตอนๆ ไป ในกรณีที่มีคำอธิบายอีกตอนหนึ่งจะประกอบใช้คำว่า “ได้แก่” ในภาษาบาลีมีคำอธิบายเป็นตอนๆ ไม่เกิน ๓ ตอนเท่านั้น

คำว่า ปาริปูริ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริปูรณํ ปาริปูริ = การเต็ม ชื่อว่า ปาริปูริ

(ปริ บทหน้า + ปูร ธาตุ (ปูรเณ = เต็ม) + อิ ปัจจัยในภาวสาธนะ)

บทนี้มีข้อพิเศษ ๒ อย่าง คือ

๑. ทีฆะสระ อ ใน ป เป็น อา ด้วยสูตรว่า กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺจเยสุ จ (ความเป็นทีฆะและรัสสะของสระที่อยู่ต้น, กลาง หรือท้าย ย่อมมีในเพราะปัจจัยและอื่นๆ ในบางแห่ง) ดังคำว่า จาตุทฺทโส (วัน ๑๔ ค่ำ), จาตุทฺทสี (ดิถี ๑๔ ค่ำ), ปาวจนํ (ถ้อยคำอันเป็นประธาน), ปากโฏ (ปรากฏแล้ว)

๒. แม้บทที่ลง อิ ปัจจัยด้วยสูตรว่า มุนาทีหิ จิ (ลง อิ ปัจจัยท้ายธาตุมี มุน ธาตุเป็นต้น

และท้ายปาฏิปาทิกศัพท์) มักมีรูปเป็นปุงลิงค์เท่านั้น ดังคัมภีร์พาลาวตาร (หน้า ๘๓) และกัจจายนสาระ (คาถา ๔๕) กล่าวว่า อิปจฺจโย ปุเม สิยุํ (อิ ปัจจัยพึงมีในปุงลิงค์) แต่รูปนี้ถือเป็นรูปพิเศษที่มีบทสำเร็จเป็นอิตถีลิงค์ ดังคำว่า รํสิ = รัศมี (รส ธาตุ + อิ ปัจจัย), รุจิ = รัศมี (รุจ + อิ ปัจจัย)

คำอธิบาย สติยา ปจฺจาสาย

สติยา ปจฺจาสายาติ "อสุกทิวสํ นาม สงฺโฆ จีวรานิ ลภิสฺสติ, ตโต เม จีวรํ อุปฺปชฺชิสฺสตี"ติ อิมินา นเยน สงฺฆคณญาติมิตฺเตสุ วา อญฺญตรฏฺฐานโต, "ปํสุกูลํ วา ลจฺฉามี"ติ, "อิมินา วา กปฺปิยภณฺเฑน จีวรํ คณฺหิสฺสามี"ติ เอวํ วิชฺชมานาย จีวราสาย.

คำว่า สติยา ปจฺจาสาย (แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม) หมายความว่า เมื่อความหวังจะได้จีวรมีอยู่อย่างนี้จากที่ใดที่หนึ่งในบรรดาสงฆ์ คณะ ญาติ และมิตร ตามนัยนี้ว่า สงฆ์จักได้ผ้าในวันโน้น จีวรจักเกิดแก่เราจากผ้านั้น หรือว่า เราจักได้ผ้าบังสุกุล หรือว่า เราจักได้จีวรด้วยกัปปิยภัณฑ์ (สิ่งของอันสมควร) นี้

ท่านอธิบาย สติยา ปจฺจาสาย ดังนี้

๑. อส ธาตุในคำว่า สติยา มีความหมายว่า มีอยู่ ดังคัมภีร์ธาตุกล่าวว่า อส ภุวิ (อส ธาตุเป็นไปในความมี, ความเป็น) เพราะอธิบายด้วย วิชฺชมาน ศัพท์ที่ปรากฏในความหมายว่า มีอยู่

๒. ความหวังในคำว่า ปจฺจาสา เป็นความหวังจะได้จีวร ไม่ใช่ความหวังอย่างอื่น เพราะอธิบายว่า จีวราสาย (เมื่อความหวังจะได้จีวร)

๓. ปติ บทหน้าใน ปจฺจาสา คล้อยตามอรรถของ สิส ธาตุที่มีความหมายว่า ปรารถนา ดังคัมภีร์ธาตุกล่าวว่า สิส อิจฺฉายํ (สิส ธาตุ เป็นไปในความหมายว่า ปรารถนา) เพราะไม่ได้อธิบายโดยระบุความหมายอื่นไว้ การไม่อธิบายเช่นนี้ถือว่าแสดงอรรถของอุปสรรคว่าเป็นธาตวัตถานุวัตตกะ คือ คล้อยตามอรรถของธาตุ

๔. คำว่า อสุกทิวสํ นาม ฯเปฯ คณฺหิสฺสามี"ติ เอวํ กล่าวไว้เพื่อแสดงลักษณะของความหวังจะได้จีวรว่า หวังจะได้จากที่ใดที่หนึ่งในบรรดาสงฆ์ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุหวังจะได้รับจีวรอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของความหวังจะได้จีวรมิใช่หรือ

อนึ่ง ข้อความที่ลงท้ายด้วย เอวํ ในลักษณะนี้แสดงลักษณะอาการของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งที่ท่านกำลังกล่าวถึงในเรื่องนั้นๆ

ข้อความว่า

อสุกทิวสํ นาม สงฺโฆ จีวรานิ ลภิสฺสติ, ตโต เม จีวรํ อุปฺปชฺชิสฺสติ.
"สงฆ์จักได้ผ้าในวันโน้น จีวรจักเกิดแก่เราจากผ้านั้น"

ควรนำไปประกอบกับการได้รับผ้าจากคณะว่า

อสุกทิวสํ นาม คโณ จีวรานิ ลภิสฺสติ, ตโต เม จีวรํ อุปฺปชฺชิสฺสติ.
"คณะจักได้ผ้าในวันโน้น จีวรจักเกิดแก่เราจากผ้านั้น"

ส่วนการได้จีวรจากญาติและมิตร ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๙) กล่าวตามสมันตปาสาทิกาว่า

"ญาตเกหิ วา เม จีวรตฺถาย เปสิตํ, มิตฺเตหิ วา เปสิตํ, เต อาภเต จีวเร ทสฺสนฺตี"ติ เอวํ ญาติโต วา มิตฺตโต วา ปจฺจาสา โหตีติ เวทิตพฺพํ.[๑]

"พึงทราบว่า ความหวังย่อมมีจากญาติหรือมิตรอย่างนี้ว่า ญาติของเราส่งผ้าเพื่อจีวรแก่เรา หรือมิตรส่งผ้าเพื่อจีวรแก่เรา เมื่อผ้าถูกนำมาแล้ว พวกเขาจักถวาย"

คำว่า กปฺปิยภณฺเฑน (กัปปิยภัณฑ์) ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๙) กล่าวว่าคือทรัพย์ของตนมีฝ้ายและด้ายเป็นต้น

คำอธิบาย ตโต เจ อุตฺตริ

ตโต เจ อุตฺตรีติ มาสปรมโต เจ อุตฺตริ นิกฺขิเปยฺย, นิสฺสคฺคิยนฺติ อตฺโถ.

คำว่า ตโต เจ อุตฺตริ (ถ้าเก็บเกินกำหนดนั้น) หมายความว่า ถ้าภิกษุเก็บเกินขอบเขตอย่างยิ่งคือเดือนหนึ่ง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า ต ศัพท์ใน ตโต หมายถึง มาสปรมโต (ขอบเขตอย่างยิ่งคือเดือนหนึ่ง) จัดเป็นการแสดงสรูปะ คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง ของ ต ศัพท์ในเรื่องนี้

ยทิ ปนสฺส มูลจีวรํ สณฺหํ โหติ, ปจฺจาสาจีวรํ ถูลํ โหติ, น สกฺกา โยเชตุํ,

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๙

รตฺติโย จ เสสา โหนฺติ, น ตาว มาโส ปูรติ, น อกามา จีวรํ กาเรตพฺพํ, อญฺญํ ปจฺจาสาจีวรํ ลภิตฺวา เอว กาลพฺภนฺตเร กาเรตพฺพํ. สเจ น ลภติ, ปจฺจาสาจีวรมฺปิ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพํ. อถ มูลจีวรํ ถูลํ โหติ, ปจฺจาสาจีวรํ สณฺหํ, มูลจีวรํ ปริกฺขาร-โจฬํ อธิฏฺฐหิตฺวา ปจฺจาสาจีวรเมว มูลจีวรํ กตฺวา ฐเปตพฺพํ, ตํ ปุน มาสปริหารํ ลภติ, เอเตนุปาเยน ยาว น ลจฺฉติ, ตาว อญฺญํ มูลจีวรํ กตฺวา ฐเปตุํ ลพฺภติ.

อนึ่ง ถ้าจีวรเดิมของภิกษุนั้นเป็นผ้าละเอียด ผ้าที่หวังจะได้เป็นผ้าหยาบ เมื่อเป็นเช่นนั้นไม่อาจเย็บเข้ากันได้ และถ้ายังมีราตรีเหลืออยู่ คือ เดือนหนึ่งยังไม่ครบก่อน เมื่อเป็นเช่นนั้นเธอไม่ต้องการก็ไม่ต้องให้เย็บจีวร เมื่อได้ผ้าที่หวังไว้ผืนอื่นแล้วพึงให้กระทำในเวลาอื่น[ภายในหนึ่งเดือน] แต่ถ้าไม่ได้ควรอธิษฐานแม้กระทั่งผ้าที่หวังไว้[ซึ่งเป็นผ้าหยาบ]ให้เป็นผ้าบริขาร

ถ้าจีวรเดิมเป็นผ้าหยาบ ผ้าที่หวังจะได้เป็นผ้าละเอียด เมื่อเป็นเช่นนั้นควรอธิษฐานจีวรเดิมเป็นผ้าบริขารแล้วเก็บผ้าที่หวังจะได้ให้เป็นจีวรเดิม จีวรนั้นย่อมได้การเก็บไว้อีกหนึ่งเดือน ตามวิธีนี้เธอจะเก็บผ้าอื่นโดยทำให้เป็นจีวรเดิมได้ ตราบเท่าที่ยังไม่ได้ผ้า[ชนิดเดียวกัน]

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าจีวรเดิมของภิกษุนั้นเป็นผ้าละเอียด ผ้าที่หวังจะได้เป็นผ้าหยาบ ภิกษุควรทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรเย็บให้เสร็จภายในหนึ่งเดือนหรือไร

อธิบายว่า เมื่อมีความหวังจะได้ผ้าอยู่ก็อาจเก็บไว้เดือนหนึ่งโดยไม่ต้องทำอธิษฐาน หรือวิกัปปนา แต่ถ้าไม่มีความหวังเช่นนั้นก็ควรอธิษฐานจีวรเดิมให้เป็นผ้าบริขารภายใน ๑๐ วัน

ข้อความว่า “ตามวิธีนี้เธอจะเก็บผ้าอื่นโดยทำให้เป็นจีวรเดิมได้ ตราบเท่าที่ยังไม่ได้ผ้า[ชนิดเดียวกัน]” หมายความว่า ภิกษุสามารถทำผ้าที่หวังจะได้ให้เป็นจีวรเดิมแล้วเก็บไว้ต่อๆ ไปโดยไม่ต้องทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา จนถึงจีวรกาลคือวันเพ็ญเดือน ๑๑ ได้

ปิ ศัพท์ท้าย ปจฺจาสาจีวรมฺปิ (แม้กระทั่งผ้าที่หวังไว้) ในประโยคว่า ปจฺจาสาจีวรมฺปิ ปริก-ขารโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพํ (ควรอธิษฐานแม้กระทั่งผ้าที่หวังไว้[ซึ่งเป็นผ้าหยาบ]ให้เป็นผ้าบริขาร) ทำหน้าที่

สัมปิณฑนะ คือ รวบรวมการอธิษฐานผ้าที่หวังไว้โดยตรง และรวบรวมการอธิษฐานมูลจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อนโดยอ้อม ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

ปิ-สทฺเทน น เกวลํ มูลจีวรเมวาติ ทสฺเสติ.[๑]

“ท่านแสดงว่า ไม่เพียงควรอธิษฐานจีวรเดิมเท่านั้นอย่างเดียว ด้วย ปิ ศัพท์”

วิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้

อิมสฺส “อิทํ เม ภนฺเต อกาลจีวรํ มาสาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยนฺ”ติ[๒] อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

โปรดทราบวิธีสละอกาลจีวรนั้นตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต อกาลจีวรํ มาสาติกฺกนฺตํ, นิสฺสคฺคิยํ

“ท่านผู้เจริญ อกาลจีวรของกระผมนี้เกิน ๑ เดือน ควรสละ” เป็นต้น

ท่านแสดงลักษณะการเก็บจีวรที่หวังจะได้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะกล่าวถึงวิธีสละอกาลจีวร จึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละอกาลจีวร บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละอกาลจีวรมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้กล่าวถึงวิธีสละอกาลจีวรด้วยประโยคนี้

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ อกาลจีวรํ ปฏิคฺคเหตฺวา มาสํ อติกฺกมนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุหลายรูปในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการรับอกาลจีวร (ผ้าที่เกิดขึ้นภายนอกจีวรกาล) แล้วเก็บไว้เกิน ๑ เดือน

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๑๙

[๒] วิ.มหา. ๒/๕๐๐/๑๕

ประเภทของบัญญัติ

สาธารณปญฺญตฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติเป็นต้น

อิโต ปรํ สพฺพํ ปฐมกถิเน วุตฺตสทิสเมว. เกวลญฺหิ ตตฺถ ทสาหาติกฺกโม, อิธ มาสาติกฺกโมติ อยํ วิเสโส.

วิธีทั้งหมดต่อจากความเป็นอนาณัตติกะนี้ เป็นเช่นกับวิธีที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบทที่ ๑ ทีเดียว แต่มีความต่างกันดังนี้ว่า ในสิกขาบทนั้นล่วง ๑๐ วันอย่างเดียว ในสิกขาบทนี้ล่วง ๑ เดือน

ข้อความว่า "วิธีทั้งหมดต่อจากความเป็นอนาณัตติกะนี้ เป็นเช่นกับวิธีที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบทที่ ๑" หมายถึง ข้อความที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบทที่ ๑ ว่า

อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ. ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ, ตสฺมา นํ ปรโต น วกฺขาม. ทสาหํ อนติกฺกนฺเตปิ อติกฺกนฺตสญฺญิโน เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ. อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว, ตถา อนธิฏฺฐิตาวิกปฺปิตอวิสฺสชฺชิตอนฏฺฐาวินฏฺฐอทฑฺฒาวิลุตฺเตสุ อธิฏฺฐิตาทิสญฺญิโน.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่ อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบทเหมือนในสิกขาบทนี้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า
- ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุเกิน ๑๐ วันแล้ว
- ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น

หิ ศัพท์ในประโยคว่า เกวลญฺหิ ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ ซึ่งในที่นี้ก็คือความต่างกันระหว่างกถินสิกขาบทที่ ๑ กับอกาลจีวรสิกขาบท

คำว่า เกวลญฺหิ ตตฺถ ฯเปฯ อยํ วิเสโส (แต่มีความต่างกันดังนี้ว่า ในสิกขาบทนั้นล่วง ๑๐ วันอย่างเดียว ในสิกขาบทนี้ล่วง ๑ เดือน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดความต่างกันระหว่างกถินสิกขาบทที่ ๑ กับอกาลจีวรสิกขาบทอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงความต่างกันระหว่างกถินสิกขาบทที่ ๑ กับอกาลจีวรสิกขาบทมิใช่หรือ

อธิบายว่า สิกขาบททั้งสองต่างกัน คือ ในสิกขาบทนั้นล่วง ๑๐ วันอย่างเดียว ในสิกขาบทนี้ล่วง ๑ เดือน

เสสํ ตาทิสเมวาติ.

วิธีที่เหลือเป็นเช่นกับกถินสิกขาบทที่ ๑ นั้นทีเดียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายอกาลจีวรสิกขาบท

---

๔. ปุราณจีวรสิกขาบท

ว่าด้วยการใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม ให้ทุบจีวรเก่า

๔. โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา ปุราณจีวรํ โธวาเปยฺย วา รชาเปยฺย วา อาโกฏาเปยฺย วา, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ภิกษุใดใช้ภิกษุณี ผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้ทุบจีวรเก่า ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า ภิกฺขุ เป็นเหตุกัตตาของ โธวาเปยฺย รชาเปยฺย และ อาโกฏาเปยฺย ซึ่งเป็นเหตุแห่งการซักจีวรเป็นต้นของภิกษุณี และเป็นผู้ทำกิริยา "ใช้" กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการิตกัตตาของ ณาเป ปัจจัยในบททั้ง ๓ นั้น โดยทั่วไปการิตกัตตาเป็นกัตตาโดยอ้อม เพราะไม่ใช่ผู้ทำกิริยาเอง แต่ใช้ให้ผู้อื่นทำ จึงได้ชื่อว่า การิตกัตตา

คำว่า ภิกฺขุนิยา เป็นการิตกรรมของ โธวาเปยฺย รชาเปยฺย และ อาโกฏาเปยฺย ถ้าจะกล่าวโดยละเอียดก็คือ เป็นการิตกรรมของ ณาเป ปัจจัยในบททั้ง ๓ นั้น บทนี้ลงตติยาวิภัตติในการิตกรรมด้วย วา ศัพท์ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๓๐๐) ว่า คติพุธิภุชปจหรกรสยาทีนํ การิเต วา (เมื่อมีการิตปัจจัยในที่ประกอบกับ คมุ ธาตุ พุธ ธาตุ ภุช ธาตุ ปจ ธาตุ หร ธาตุ กร ธาตุ และ สิ ธาตุ เป็นต้น ให้ลงทุติยาวิภัตติ) การิตกรรมนั้นแม้จะเป็นธาตุกัตตา คือ กัตตาของธาตุโดยตรง เพราะเป็นผู้ทำกิริยาซักเป็นต้น ก็ไม่กล่าวว่าเป็นกัตตา เพราะมองหาความขวนขวาย (พฺยาปาร) อื่น ซึ่งก็คือความเป็นผู้ถูกใช้ซึ่งเป็นกรรมของการิตปัจจัย

คำว่า ปุราณจีวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปุรา ภวํ ปุราณํ.

(ปุรา ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิต ลง ณ ปัจจัยด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ ปริจเฉทที่ ๔ สูตร ๒๒ ว่า ปุราโต โณ จ (ลง ณ ปัจจัยและอื่นๆ ท้าย ปุรา ศัพท์ในอรรถว่า มี))

- ปุราณญฺจ ตํ จีวรญฺจาติ ปุราณจีวรํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ ต้องสละจีวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นคำบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคลควรกล่าวว่า

อิทํ เม ภนฺเต ปุราณจีวรํ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา โธวาปิตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ.

ปน ก็　โย ภิกฺขุ อ.ภิกษุใด　ภิกฺขุนิยา ยังภิกษุณี　อญฺญาติกาย ผู้มิใช่ญาติ โธวาเปยฺย วา ให้ซัก ก็ดี　รชาเปยฺย วา ให้ย้อม ก็ดี　อาโกฏาเปยฺย วา ให้ทุบ ก็ดี　ปุราณจีวรํ ซึ่งจีวรเก่า ฯ　(ตํ จีวรํ อ.จีวรนั้น)　นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย ฯ　(อีกอย่างหนึ่ง)　ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ　(โหติ　ย่อมมี) ฯ

“ท่านผู้เจริญ จีวรเก่าผืนนี้ของกระผม ใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

การแสดงอาบัติปาจิตตีย์และการมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละ เหมือนกับสิกขาบทก่อน

๔. คำอธิบายปุราณจีวรสิกขาบท

จตุตฺเถ อญฺญาติกายาติ น ญาติกาย, มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมํ ยุคํ, ตาว เกนจิ อากาเรน อสมฺพทฺธายาติ อตฺโถ.

โปรดทราบเนื้อความในปุราณจีวรสิกขาบทที่ ๔ ดังนี้

คำว่า อญฺญาติกาย แปลว่า ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ หมายความว่า ผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง [มีพี่น้องชาย พี่น้องหญิง หลาน (ลูกพี่น้องชาย/หญิง) ลูก หลาน เป็นต้น] ทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย

ท่านอธิบาย อญฺญาติกา ศัพท์ว่า คำว่า อญฺญาติกา มีรูปวิเคราะห์

- น ญาติกา อญฺญาติกา = ผู้มิใช่ญาติ ชื่อว่า อัญญาติกา (นนิบาตบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ทั้งนี้เพื่อห้ามรูปวิเคราะห์ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาสว่า

- นตฺถิ ญาติ เอติสฺสาติ อญฺญาติกา = ผู้ไม่มีญาติ ชื่อว่า อัญญาติกา

ที่จริงแล้ว การอธิบายรูปวิเคราะห์สมาสนั้น ถ้าท่านผู้แต่งประกอบใช้อัญญบทในรูปวิเคราะห์ จัดว่าแสดงรูปวิเคราะห์เป็นพหุพพีหิสมาส เพราะพหุพพีหิสมาสมีเนื้อความของอัญญบทเป็นประธาน ถ้าท่านไม่ประกอบใช้อัญญบทในรูปวิเคราะห์ก็จัดว่าแสดงรูปวิเคราะห์กรรมธารยสมาสหรือตัปปุริสสมาส โดยขึ้นอยู่กับวิภัตติของบทหน้า ดังนั้น ในคำว่า น ญาติกาย จึงแสดงรูปวิเคราะห์นนิบาตบุรพบทกรรมธารยสมาสว่า น ญาติกา อญฺญาติกา ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

ฎีกาใหม่แสดงรูปวิเคราะห์ ญาติกา ศัพท์ว่า

- อมฺหากเมว ญาตีติ ญายตีติ ญาติ = บุคคลที่ถูกรู้ว่าเป็นญาติของพวกเรา ชื่อว่า ญาติ

  (ญา ธาตุ อวโพธเน = รู้ + ติ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- ญาติ เอว ญาติกา = ญาตินั่นแหละชื่อว่า ญาติกา (ญาติ ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต)

ตามคำอธิบายข้างต้น มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อญฺญาติกาย ในปุราณจีวรสิกขาบท

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า อญฺญาติกา มีรูปวิเคราะห์อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า อญฺญาติกา มีรูปวิเคราะห์ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส ว่า นตฺถิ ญาติ เอติสฺสาติ อญฺญาติกา (ผู้ไม่มีญาติ ชื่อว่า อัญญาติกา) หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อญฺญาติกายาติ น ญาติกาย อธิบาย ว่า คำว่า อญฺญาติกา มีรูปวิเคราะห์เป็นนนิบาตบุรพบทกรรมธารยสมาส ว่า น ญาติกา อญฺญาติกา (ผู้มิใช่ญาติ ชื่อว่า อัญญาติกา)

คำว่า มาติโต วา ฯเปฯ อสมฺพทฺธายาติ อตฺโถ (ผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง ทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย) กล่าวไว้เพื่ออธิบายลักษณะของภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ทั้งนี้ เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง ทางฝ่ายไหนถึงชั่วอายุขัยเท่าไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใด อย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาเท่านั้น และถึงเพียงหนึ่งชั่วอายุขัยหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาหรือ บิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย (นำคำว่า มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมํ ยุคํ, ตาว มาเป็นปุจฉา และ อาโภคะ)

คำว่า สตฺตมํ ยุคํ (จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย) นิสสัยพม่าทั้งหมดแปลว่า “จนถึงคู่ที่เจ็ด” คือ นับ ตนอยู่ตรงกลางแล้วนับขึ้นเจ็ดชั่วโคตรจากฝ่ายบิดาเป็นต้นไป และนับลงเจ็ดชั่วโคตรจากลูกเป็นต้นไป

เจ็ดชั่วโคตรฝ่ายบน	**เจ็ดชั่วโคตรฝ่ายล่าง**
๑. พ่อ	๑. ลูก
๒. ปู่	๒. หลาน
๓. ทวด	๓. เหลน
๔. พ่อทวด	๔. โหลน
๕. ปู่ทวด	๕. ลูกของโหลน
๖. พ่อของปู่ทวด	๖. หลานของโหลน
๗. ปู่ของปู่ทวด	๗. เหลนของโหลน

ในเจ็ดชั่วโคตรฝ่ายบน แม้จะกล่าวถึงพ่อก็รวมถึงแม่ และคำว่า ปู่ก็รวมถึงย่าด้วย ส่วนในเจ็ดชั่วโคตรฝ่ายล่าง แม้จะกล่าวถึงลูกชายก็รวมถึงลูกสาว และคำว่า หลานชายก็รวมถึงหลานสาว ภิกษุณีผู้ไม่รวมอยู่ในญาติเจ็ดชั่วโคตรทั้งฝ่ายบนและล่าง ชื่อว่า ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๐) กล่าวว่า ยุค ศัพท์มีความหมายว่า อายุปฺปมาณ (ชั่วอายุขัย) คือ ชั่วอายุขัยของบุรุษที่ ๗ และชั่วอายุขัยของสตรีที่ ๗ กล่าวคือ ชั่วอายุขัยของปู่ และชั่วอายุขัยของย่า ชั่วอายุขัยของตา และชั่วอายุขัยของยาย ตามข้อความนี้ เจ็ดชั่วอายุขัยนับจากฝ่ายบนและล่าง คือ

๑. ปู่ ๒. ย่า

๓. ตา ๔. ยาย

๕. ลูก ๖. หลาน

๗. เหลน

อีกอย่างหนึ่ง ยุค ศัพท์มีความหมายว่า คู่ คือ คู่ที่เจ็ดทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา โดยมีรูปวิเคราะห์เป็นเอกเสสว่า

- ยุโค จ ยุโค จ ยุคํ = คู่[ฝ่ายบิดา] และคู่[ฝ่ายมารดา] ชื่อว่า ยุคะ

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๒ หน้า ๑๖๕) จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

คู่ฝ่ายบิดา ๗ (นัยที่ ๑)

๑. พ่อ
๒. ปู่
๓. ทวด
๔. พ่อทวด
๕. ปู่ทวด
๖. พ่อของปู่ทวด
๗. ปู่ของปู่ทวด

คู่ฝ่ายบิดา ๗ (นัยที่ ๒)

๑. พ่อ
๒. ย่า
๓. พ่อของย่า (พ่อทวด), แม่ของย่า (ย่าทวด)
๔. พี่น้องชาย
๕. พี่น้องหญิง
๖. ลูกชาย
๗. ลูกสาว

คู่ฝ่ายบิดา ๗ (นัยที่ ๓)

๑. พ่อ
๒. พี่น้องชายของพ่อ (ลุง, อาผู้ชาย)
๓. พี่น้องหญิงของพ่อ (ป้า, อาผู้หญิง)
๔. ลูกชายของพ่อ

๕. ลูกสาวของพ่อ

๖. หลานชายของพ่อ

๗. หลานสาวของพ่อ

คู่ฝ่ายมารดา ๗ (นัยที่ ๑)

๑. แม่

๒. ยาย

๓. ทวด

๔. พ่อทวด

๕. ปู่ทวด

๖. พ่อของปู่ทวด

๗. ปู่ของปู่ทวด

คู่ฝ่ายมารดา ๗ (นัยที่ ๒)

๑. แม่

๒. ตา

๓. พ่อของตา (ตาทวด), แม่ของตา (ยายทวด)

๔. พี่น้องชาย

๕. พี่น้องหญิง

๖. ลูกชาย

๗. ลูกสาว

คู่ฝ่ายมารดา ๗ (นัยที่ ๓)

๑. แม่

๒. พี่น้องชายของแม่ (น้า, น้าผู้ชาย)

๓. พี่น้องหญิงของแม่ (ป้า, น้าผู้หญิง)

๔. ลูกชายของแม่

๕. ลูกสาวของแม่

๖. หลานชายของแม่

๗. หลานสาวของแม่

คำอธิบาย ภิกฺขุนิยา

ภิกฺขุนิยาติ สากิยานิโย วิย สุทฺธภิกฺขุสงฺเฆ วา อุภโตสงฺเฆ วา อุปสมฺปนฺนาย.

คำว่า ภิกขุนิยา (ภิกษุณี) คือ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน เหมือนกับนางสากิยานี หรือในอุภโตสงฆ์ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ท่านอธิบายว่า ภิกษุณี ในคำว่า ภิกฺขุนิยา ของสิกขาบทนี้ หมายถึง ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนหรือในอุภโตสงฆ์ มิใช่ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ล้วน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุณีที่กล่าวถึงในคำว่า ภิกฺขุนิยา ของสิกขาบทนี้ หมายถึงภิกษุณีประเภทไหนในภิกษุณี ๓ ประเภท คือ

๑. ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน

๒. ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ล้วน

๓. ภิกษุณีผู้อุปสมบทในอุภโตสงฆ์ (สงฆ์ ๒ ฝ่าย)

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือภิกษุณีดังกล่าวเป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนเท่านั้นหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุณีดังกล่าวเป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนหรือในอุภโตสงฆ์ เพราะภิกษุณีดังกล่าวเป็นฐานะแห่งอาบัติทุกกฏ ดังที่จะกล่าวต่อไปในอาปัตติวาระ

คำว่า สากิยานิโย วิย (เหมือนกับนางสากิยานี) คือ นางสากิยานี ๕๐๐ ที่อุปสมบทเป็นภิกษุณีร่วมกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้อุปสมบทในฝ่ายภิกษุสงฆ์เท่านั้น เพราะยังไม่มีภิกษุณีสงฆ์ในขณะนั้น อนึ่ง คำนี้เป็น *นิทัสสนนัย* คือ นัยที่แสดงพอเป็นตัวอย่าง เพราะยังหมายรวมถึงภิกษุณีที่เปลี่ยนเพศมาจากภิกษุอีกด้วย ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

นิทสฺสนมตฺตญฺเจตํ, ตสฺมา ภิกฺขุภาเว จตฺวา ปริวตฺตลิงฺคา ภิกฺขุนิโยปิ อิธ สุทฺธภิกฺขุสงฺเฆ อุปสมฺปนฺนา อิจฺเจว เวทิตพฺพา.[๑]

“อนึ่ง คำนี้เป็นเพียงตัวอย่าง ดังนั้น แม้ภิกษุณีที่ดำรงอยู่ในความเป็นภิกษุแล้วเปลี่ยนเพศไป (เปลี่ยนเพศมาจากภิกษุ) พึงทราบว่าเป็นผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนนั่นเทียวในเรื่องนี้”

มีข้อที่น่าสังเกตว่า คำว่า สากิยานิโย ที่ประกอบกับ วิย ศัพท์ในที่นี้ เป็นบทอุปมานะที่ลงปฐมาวิภัตติ พหูพจน์ ต่างกับบทอุปไมยว่า อุปสมฺปนฺนาย (ภิกฺขุนิยา) ที่ลงฉัฏฐีวิภัตติในการิตกรรม คำนี้ถือว่าเป็นข้อยกเว้นพิเศษทางไวยากรณ์ เพราะตามหลักภาษาทั่วไป บทอุปมานะกับอุปไมยต้องมีวิภัตติและพจน์อย่างเดียวกัน แต่ในเรื่องนี้คำว่า สากิยานิโย นั้นไม่มีเนื้อความสัมพันธ์กับ โธวาเปยฺย (ให้ซัก), รชาเปยฺย (ให้ย้อม), อาโกฏาเปยฺย (ให้ทุบ) ดังนั้น ท่านจึงลงปฐมาวิภัตติในอรรถลิงคัตถะ ไม่ลงฉัฏฐีวิภัตติ เอกพจน์เหมือน อุปสมฺปนฺนาย (ภิกฺขุนิยา)

คำว่า อุภโตสงฺเฆ (ในอุภโตสงฆ์) คือ ภิกษุณีที่อุปสมบทในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา และในฝ่ายภิกษุสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๐

คำอธิบาย ปุราณจีวรํ

ปุราณจีวรนฺติ รชิตฺวา กปฺปํ กตฺวา เอกวารมฺปิ นิวตฺถํ วา ปารุตํ วา, ยํ อนฺตมโส ปริโภคสีเสน อํเส วา มตฺถเก วา กตฺวา มคฺคํ คโต โหติ, อุสฺสีสกํ วา กตฺวา นิปนฺโน, เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมว.

จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จีวรเก่า

ภิกษุวางจีวรใดไว้บนบ่าหรือบนศีรษะโดยมุ่งการใช้สอยเป็นอย่างต่ำแล้ว เดินทางก็ดี ใช้หนุนศีรษะนอนก็ดี แม้จีวรนั้นก็ชื่อว่าจีวรเก่าเหมือนกัน

ข้อความนี้แสดงสรูปะคือความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึงของ จีวร ศัพท์ใน ปุราณจีวรํ ว่า จีวรที่พอจะนุ่งห่มได้ จึงจัดว่าเป็นจีวรในสิกขาบทนี้ ไม่ใช่จีวรเล็กจนนุ่งห่มไม่ได้ และจีวรเก่า คือ จีวรที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียว หรือเป็นจีวรที่ใช้พาดบ่าหรือศีรษะเดินทาง หรือเป็นจีวรใช้หนุนศีรษะนอน ไม่ใช่จีวรที่คร่ำคร่าแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรอย่างไหนจึงจัดว่าเป็นจีวรเก่าในสิกขาบทนี้
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่คร่ำคร่าแล้วควรเป็นจีวรเก่าหรือไร

อธิบายว่า จีวรที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียว หรือเป็นจีวรที่ใช้พาดบ่าหรือศีรษะเดินทาง หรือเป็นจีวรใช้หนุนศีรษะนอน เป็นจีวรเก่าในสิกขาบทนี้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปุราณจีวรนฺติ เอตฺถ จีวรนฺติ นิวาสนปารุปนุปคเมว อธิปฺเปตนฺติ อาห "รชิตฺวา"ติอาทิ.[๑]

"จีวรที่พอจะนุ่งห่มได้ทีเดียว ประสงค์เอาว่าเป็นจีวรในคำว่า ปุราณจีวรํ นี้ หมายถึง ฉะนั้น จึงกล่าวว่า รชิตฺวา (จีวรที่ถูกย้อมแล้ว) เป็นต้น"

คำอธิบายข้างต้นนั้น เป็นการอธิบายสรูปะของจีวรเก่ารวม ๒ ประโยคเข้าด้วยกัน แต่อาจอธิบายโดยแยกเป็น ๒ ประโยคก็ได้ เพราะประโยคว่า ยํ ฯเปฯ เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมว นั้นจัดเป็นอีกประโยคหนึ่ง ซึ่งมีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จีวรเก่า ด้วยคำว่า ปุราณจีวรนฺติ ฯเปฯ ปารุตํ วา

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๐

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียวเท่านั้น ชื่อว่า จีวรเก่าหรือไร (ประกอบ เอว ศัพท์แทน ปิ ศัพท์ในคำว่า เอตมฺปิ)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยํ ฯเปฯ เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมว อธิบายว่า ไม่เพียงจีวรที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แม้จีวรที่ใช้พาดบ่าหรือศีรษะเดินทาง หรือเป็นจีวรใช้หนุนศีรษะนอน เป็นจีวรเก่าในสิกขาบทนี้

สรุปความว่า จีวรเก่ามีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑. จีวรที่นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว

๒. จีวรที่ภิกษุพาดบ่าหรือศีรษะแล้วเดินทาง

๓. จีวรที่ภิกษุใช้หนุนศีรษะนอน

ข้อความว่า "จีวรที่ย้อมแล้วทำกัปปพินทุ" หมายความว่า ถ้าเป็นจีวรที่ยังไม่ได้ย้อมแล้วทำกัปปพินทุ ก็ยังไม่ใช่จีวรที่สมบูรณ์ ภิกษุไม่อาจนุ่งหรือห่มได้ ถ้านุ่งหรือห่มก็จะต้องอาบัติทุกกฏ ดังนั้น จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุแล้ว นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว จึงเป็นสาเหตุให้ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ แต่ถ้าเป็นจีวรที่ยังไม่ได้ย้อมแล้วทำกัปปพินทุ ก็เป็นสาเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏ

คำว่า อุสฺสีสกํ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุทฺธํ สีสํ ยสฺสาติ อุสฺสีสกํ = จีวรที่มีศีรษะในเบื้องบน ชื่อว่า อุสสีสกะ

ในคำว่า กปฺปํ กตฺวา (ทำกัปปพินทุ) กปฺป ศัพท์เป็นคำไวพจน์ของ กปฺปพินฺทุ จึงอาจแต่งบาลีอีกอย่างหนึ่งว่า กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ก็ได้

คำอธิบาย โธวาเปยฺย วา

โธวาเปยฺย วาติ สเจ "โธวา"ติ วาจาย วทติ, กายวิการํ วา กโรติ, หตฺเถน วา หตฺเถ เทติ, ปาทมูเล วา จเปติ, อนฺโตทฺวาทสหตฺเถ โอกาเส จตฺวา อุปริ วา ขิปติ, อญฺญสฺส วา หตฺเถ เปเสติ, ตาย โธตํ โธวาปิตเมว โหติ.

คำว่า โธวาเปยฺย วา (ให้ซัก) หมายความว่า ถ้าภิกษุสั่งด้วยวาจาว่า เธอจงซัก กระทำกายวิการ (ความเปลี่ยนแปลงทางกาย) ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า อยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกแล้วโยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จีวรที่ภิกษุณีนั้นซักแล้วชื่อว่าถูกให้ซักแล้วทีเดียว

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงอาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรว่าเป็นการใช้ทางวาจา หรือทำอากัปกิริยาทางกาย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ซักจีวร คืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
    - ท่านควรแสดงอาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรมิใช่หรือ
    - ภิกษุสั่งด้วยวาจาเท่านั้น จึงเป็นการใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุสั่งด้วยวาจา กระทำกายวิการ ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า ยืนในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกโยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จัดเป็นการใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรทั้งสิ้น

คำว่า กายวิการ แปลตามศัพท์ว่า “อาการพิเศษแห่งกาย” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิเสโส กาโร วิกาโร (ปาทิบุรพบทกรรมธารยสมาส)
- กายสฺส วิกาโร กายวิกาโร (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า อนฺโตทฺวาทสหตฺถ (ภายในแห่ง ๑๒ ศอก) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทฺวาทส หตฺถา ทฺวาทสหตฺถา (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)
- ทฺวาทสหตฺถานํ อนฺโต อนฺโตทฺวาทสหตฺถา (นิบาตปุพพกอัพยยีภาวสมาส)

ข้อความว่า “กระทำกายวิการ” หมายความว่า กระทำกายวิการโดยให้ภิกษุณีรู้ว่าตนต้องการจะให้ซักจีวร

ข้อความว่า “อยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกแล้วโยนไปข้างบน” แสดงว่า ถ้าภิกษุอยู่นอกอุปจาระคือสถานที่ ๑๒ ศอกแล้วโยนให้ ไม่ต้องอาบัติ

อนึ่ง อุปจาระคือสถานที่ใกล้ หมายถึง สถานที่ ๑๒ ศอก นิยมใช้ใน *ทัสสนูปจาระ* คือ ที่ใกล้การเห็น, สวนูปจาระ คือ ที่ใกล้การได้ยิน หรือในการถวายสังฆทานภายในวัด สงฆ์ผู้รับทานต้องอยู่ใกล้กันภายใน ๑๒ ศอกเช่นเดียวกัน

ข้อความว่า “ฝากผู้อื่นส่งไปให้” หมายความว่า ภิกษุอยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกของผู้รับแล้วฝากไปให้ภิกษุณี บุคคลดังกล่าวคือ สิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก และสตรี เป็นต้น

คำอธิบาย รชาเปยฺย วา อาโกฏาเปยฺย วา

รชาปนาโกฏาปเนสุปิ เอเสว นโย.

แม้การใช้ให้ย้อมและให้ทุบก็เช่นเดียวกัน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดง *ประโยคอติเทสสังวัณณนา* คือ ประโยคชี้แนะว่าเหมือนกับข้อความที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรเท่านั้นหรือ จึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ย้อมและทุบจีวร ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เช่นกัน

สิกฺขมานาย วา สามเณริยา วา อุปาสิกาย วา หตฺเถ โธวนตฺถาย เทติ, สา สเจ อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ, เอวมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ. อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตฺเถ ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเค ปริวตฺเต อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ, ทหรสฺส ภิกฺขุสฺส วา ทินฺนํ โหติ, โสปิ ลิงฺเค ปริวตฺเต โธวติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว. รชาปนาโกฏฺฏาปเนสุปิ เอเสว นโย.

ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิกาเพื่อให้ซัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วซัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของอุบาสก หรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้วซัก[ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์] หรือถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอซักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์เหมือนกัน

แม้การใช้ให้ย้อมและให้ทุบก็เช่นเดียวกัน

ท่านกล่าวข้อความข้างต้นต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิการับจีวรมาแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่า ไม่ต้องอาบัติ เพราะบุคคลเหล่านั้นอยู่ในอนาปัตติวาระหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิกาเพื่อให้ซัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วซัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ประโยคว่า อุปาสกสฺส ฯเปฯ ปาจิตฺติยเมว (ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อ

เพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้วซัก[ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์]) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อุบาสกหรือสามเณรที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติ เพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้วก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ประโยคว่า ทหรสฺส ฯเปฯ ปริวตฺเต โธวติ (ถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอซักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์เหมือนกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุหนุ่มที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติ เพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไร

อธิบายว่า ถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอซักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วก็ต้องเหมือนกัน

ข้อความข้างต้นนี้แสดงว่า การใช้ให้ภิกษุณีซักจีวรเป็นต้น ไม่เป็นประธาน แต่การซักจีวรเป็นต้นในขณะที่เป็นภิกษุณี จึงเป็นประธานในเรื่องนี้ ดังนั้น แม้ผู้รับจะไม่ใช่ภิกษุณีในขณะรับจีวร แต่ถ้าซักจีวรเป็นต้นในขณะเป็นภิกษุณี ก็ทำให้ภิกษุต้องอาบัติเช่นกัน นอกจากนั้น ถ้าภิกษุณีผู้รับจีวรเปลี่ยนเพศเป็นภิกษุแล้วซัก ภิกษุผู้ใช้ไม่ต้องอาบัติ

คำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว ในประโยคว่า ทหรสฺส ภิกฺขุสฺส วา ทินฺนํ โหติ, โสปิ ลิงฺเค ปริวตฺเต โธวติ ต้องตามไปสู่ประโยคหน้าว่า อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตฺเถ ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเค ปริวตฺเต อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ อีกด้วย ตามปกติการติดตามของศัพท์ด้วยอธิการนัย คือ นัยที่ตามมาจากข้างหน้าหรือข้างหลัง มักเป็นการตามมาจากประโยคหน้า แต่ในบางที่ก็ตามมาจากประโยคหลังได้ ดังเช่นในอุทาหรณ์นี้

หลักการตามมาของศัพท์ด้วยอธิการนัย อาจกำหนดได้ ๖ อย่างตามวิธีใช้ คือ

๑. ศัพท์ในประโยคหน้าตามมาสู่ประโยคหลัง (วิธีนี้ใช้มากที่สุด)

๒. ศัพท์ในประโยคหลังตามมาสู่ประโยคหน้า (วิธีนี้ใช้น้อยที่สุด)

๓. ศัพท์หลังในประโยคเดียวกันตามมาสู่ศัพท์หน้า

๔. ศัพท์หน้าในประโยคเดียวกันตามมาสู่ศัพท์หลัง

๕. ศัพท์ที่ตามมาอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามเนื้อความหรือเพื่อเปลี่ยนลิงค์ เช่น

คำว่า เอตํ ใน เอวเมตํ ธารยามิ (ข้าพเจ้าขอทรงความเป็นผู้บริสุทธิ์นั้นไว้อย่างนี้) เพิ่มคำว่า ปริสุทฺธภาวํ โดยให้บทว่า ปริสุทฺธา ใน ปริสุทฺเธตฺถายสฺมนฺโต ติดตามมาจากประโยคหน้า อีกทั้งเพิ่ม ภาว ศัพท์เข้ามาประกอบร่วม การเปลี่ยนศัพท์เพียงบางส่วนเช่นนี้ ตามหลักภาษาไม่นับว่าเป็นคนละศัพท์กัน แต่ถือว่าเป็นศัพท์เดียวกัน เพราะบทที่เปลี่ยนแปลงไปบางส่วนไม่ถือว่าเป็นบทอื่น ดังกฎทั่วไปในคัมภีร์ปริภาเษนฺทุเสขระว่า เอกเทสวิกตํ อนญฺญํว. *<เอกเทศวิกฤตมนฺยวตฺ.>* (ปริภาเษนฺทุเสขร. ข้อ ๓๗) “บทที่เปลี่ยนแปลงไปบางส่วน ย่อมเป็นเหมือนมิใช่บทอื่น”

๖. ศัพท์ที่ตามมาอาจเปลี่ยนวิภัตติให้เหมาะสมกับฐานะ เช่น

ในคำว่า ชานาติ โน ภาสติ (เธอทราบ[ความต้องการและความชอบใจ]ของพวกข้าพเจ้า จึงกล่าวกับพวกข้าพเจ้า) คำว่า โน จากประโยคต้นได้ติดตามมาสู่ประโยคนี้ โดยเปลี่ยนเป็นรูปตติยาวิภัตติว่า อมฺเหหิ (กับพวกข้าพเจ้า)

ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ภาสตีติ เอตฺถ “โน”ติ อิทํ วิภตฺติวิปริณาเมน ยุชฺชติ. เตนาห “เอวํ กโรมาติ อมฺเหหิ สทฺธึ ภาสตี”ติ.[๑]

“ในปาฐะว่า ภาสติ นั้น คำว่า โน นี้ ย่อมประกอบด้วยการเปลี่ยนวิภัตติ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า เอวํ กโรมาติ อมฺเหหิ สทฺธึ ภาสติ (จึงกล่าวกับพวกข้าพเจ้าว่า พวกเราจะทำอย่างนี้)”

ความจริงแล้วการที่ศัพท์จากประโยคต้นติดตามมาสู่ประโยคหลังด้วยการเปลี่ยนวิภัตตินั้นเป็นธรรมเนียมทั่วไปในภาษาบาลีและสันสกฤต ดังกฎทั่วไปหรือปริภาสาที่กล่าวว่า อตฺถวสา วิภตฺติ-วิปริณาโม.[๒] (การเปลี่ยนวิภัตติย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ)

คำนี้เป็นกฎทั่วไปที่ปรากฏในไวยากรณ์สันสกฤตคือมุคธโพธฎีกา[๓] รูปสันสกฤตว่า อรฺถวศาทฺ วิภกฺติรฺวิปริณามะ (การเปลี่ยนวิภัตติย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ) แม้ในคัมภีร์มหาภาษยะ[๔] ก็พบรูปว่า อรฺถวศาทฺ วิภกฺติรฺวิปริณาโม ภวิษฺยติ (การเปลี่ยนวิภัตติจักมีได้ตามอำนาจของเนื้อความ) ซึ่ง

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๗๐

[๒] รูป. สูตร ๑๕

[๓] มุคฺธ.ฎีกา คำอธิบายสูตร ๒๙, ๓๙, ๑๓๘, ๔๒๒

[๔] มหาภาษฺย อัธยาย ๑ ปาทะ ๓ สูตร ๙

ปริวรรตเป็นบาลีได้ว่า อตฺถวสา วิภตฺติวิปริณาโม ภวิสฺสติ แม้กฎข้อนี้ก็มีใช้ในคัมภีร์อรรถกถาอีกด้วย จะเห็นได้ว่า ท่านกล่าวว่าให้เปลี่ยน โน เป็น อมฺเหหิ ในประโยคหลัง

วิธีสละจีวร

"อิทํ เม ภนฺเต ปุราณจีวรํ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา โธวาปิตํ นิสฺสคฺคิยนฺ"ติ[๑] อิมินา ปเนตฺถ นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

ส่วนวิธีสละในสิกขาบทนี้ โปรดทราบตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต ปุราณจีวรํ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา โธวาปิตํ นิสฺสคฺคิยํ.

"ท่านผู้เจริญ จีวรเก่านี้ของกระผม ใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน"

ท่านละข้อความว่า อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ (กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน) โดยถือว่าได้กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อนแล้ว นอกจากนั้นแล้ว :-

ถ้าเป็นจีวรที่ภิกษุใช้ให้ย้อม ต้องใช้เป็น รชาปิตํ
ถ้าเป็นจีวรที่ภิกษุใช้ให้ทุบ ต้องใช้เป็น อาโกฏาปิตํ

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ อุทายิตฺเถรํ อารพฺภ ปุราณจีวรโธวาปนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุทายีเถระในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซักจีวรเก่า

ประเภทของบัญญัติ

อสาธารณปญฺญตฺติ.

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๐๕/๑๗

[สิกขาบทนี้]เป็นอสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

“โธวา”ติอาทิกาย อาณตฺติยา สาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาณัตติกะ (มีการใช้ผู้อื่น) โดยการใช้ว่า เธอจงซัก เป็นต้น

อาบัติ

เอวํ อาณตฺตาย จ ภิกฺขุนิยา อุทฺธนสชฺชนาทีสุ สพฺพปฺปโยเคสุ ภิกฺขุโน ทุกฺกฏํ. โธวิตฺวา อุกฺขิตฺตมตฺตํ ปน รตฺตมตฺตํ อาโกฏิตมตฺตญฺจ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, โธวนาทีนิ ตีณิปิ เทฺว วา การาเปนฺตสฺส เอเกน วตฺถุนา นิสฺสคฺคิยํ, อิตเรหิ ทุกฺกฏํ. สเจ ปน “โธวา”ติ วุตฺตา สพฺพานิปิ กโรติ, โธวนปจฺจยาว อาปตฺติ. “อิมสฺมึ จีวเร ยํ กตฺตพฺพํ, ตํ กโรหี”ติ วทโต ปน เอกวาจาย ปาจิตฺติเยน สทฺธึ เทฺว ทุกฺกฏานิ, ภิกฺขุนิสงฺฆวเสน เอกโต-อุปสมฺปนฺนาย โธวาเปนฺตสฺส, อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส, อญฺญสฺส วา สนฺตกํ นิสีทนปจฺจตฺถรณํ วา โธวาเปนฺตสฺส, ญาติกาย อญฺญาติกสญฺญิโน เจว, เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ, อญฺญาติกาย ญาติกสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสาปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว. อิโต ปรํ ปน เอวรูเปสุ ฐาเนสุ “ติกปาจิตฺติยนฺ”ติ วกฺขาม.

ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ เพราะการขวนขวายทุกอย่างมีการตระเตรียมเตาไฟเป็นต้นของนางภิกษุนีผู้ถูกใช้อย่างนั้น ส่วนจีวรที่ภิกษุณีซักแล้วยกขึ้นเท่านั้น จีวรที่เพียงแต่ย้อมแล้ว และจีวรที่เพียงแต่ทุบแล้ว เป็นจีวรที่ควรสละ

ภิกษุที่ใช้ให้ทำการซักเป็นต้นทั้ง ๓ อย่างหรือ ๒ อย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุสองอย่างอื่น

ถ้าภิกษุณีถูกสั่งว่า “เธอจงซัก” ย่อมกระทำกิจทั้งหมด ภิกษุต้องอาบัติเพราะการซักเป็นปัจจัยเท่านั้น

ภิกษุสั่งว่า “เธอจงทำกิจที่ควรทำในจีวรนี้” ต้องอาบัติทุกกฏ ๒ ครั้งกับปาจิตตีย์เพราะวาจาคำเดียว

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวโดยเนื่องด้วยภิกษุณีสงฆ์ให้ซัก
- ภิกษุผู้ไม่สละผ้า[ที่เป็นนิสสัคคีย์]แล้วใช้สอยอยู่
- ภิกษุผู้ใช้ให้ซัก[จีวรเก่า]อันเป็นของภิกษุอื่น หรือให้ซักผ้านิสีทนะ (ผ้าปูนั่ง) และผ้าปัจจัตถรณะ (ผ้าปูนอน)
- ภิกษุผู้สำคัญภิกษุณีผู้เป็นญาติว่าไม่ใช่ญาติ
- ภิกษุผู้สงสัย

ภิกษุสำคัญภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติว่าเป็นญาติ และภิกษุผู้สงสัย[ผู้ใช้ให้ซักอยู่] เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์เหมือนกัน

อนึ่ง ต่อแต่สิกขาบทนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวว่า ติกปาจิตตีย์ ในฐานะเช่นนี้

คำว่า โธวนาทีนิ ฯเปฯ อิตเรหิ ทุกฺกฏํ (ภิกษุที่ใช้ให้ทำการซักเป็นต้นทั้ง ๓ อย่างหรือ ๒ อย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุ ๒ อย่างอื่น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุใช้ให้ทำการซักเป็นต้นทั้ง ๓ อย่างหรือ ๒ อย่าง จะต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓ ครั้ง หรือ ๒ ครั้งหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุนั้นต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุ ๒ อย่างอื่น เพราะไม่อาจสละจีวรผืนหนึ่ง ๓ ครั้งหรือ ๒ ครั้งได้ ถ้าภิกษุให้ทำกิริยา ๓ อย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยกิริยาหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยกิริยา ๒ อย่างอื่น หรือถ้าภิกษุให้ทำกิริยาสองอย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยกิริยาหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยกิริยาอีกอย่างหนึ่ง ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

เอตฺถ จ เอกสฺส ติกฺขตฺตุํ นิสฺสชฺชนาภาวโต ตีณิปิ กาเรนฺตสฺส เอเกน นิสฺสคฺคิยํ, ทฺวีหิ เทฺว ทุกฺกฏานิ. เทฺว กาเรนฺตสฺส เอเกน นิสฺสคฺคิยํ, ทุติเยน ทุกฺกฏํ. เตนาห “โธวนาทีนิ ตีณี”ติอาทิ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๑

"อนึ่ง ในเรื่องนี้ เมื่อภิกษุใช้ให้ทำวัตถุทั้งสามอย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง เพราะไม่มีการสละวัตถุหนึ่งสามครั้ง ต้องอาบัติทุกกฏสองครั้งด้วยวัตถุสองอย่าง เมื่อภิกษุให้ทำวัตถุสองอย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุที่สอง ฉะนั้น จึงกล่าวว่า โธวนาทีนิ ตีณิ (การซักเป็นต้นทั้ง ๓) เป็นต้น"

คำว่า เอเกน วตฺถุนา (ด้วยวัตถุหนึ่ง) คือ ด้วยเหตุอย่างแรกที่ภิกษุใช้ก่อนเหตุที่เหลือ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

"เอเกน วตฺถุนา"ติ ปจมํ กตฺวา นิฏฺจาปิตํ สนฺธาย วุตฺตํ.[๑]

"คำว่า เอเกน วตฺถุนา (ด้วยวัตถุหนึ่ง) กล่าวไว้โดยหมายถึงจีวรที่ภิกษุทำก่อนแล้วให้สำเร็จ"

คำว่า "ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวโดยเนื่องด้วยภิกษุณีสงฆ์ให้ซัก ต้องอาบัติทุกกฏ" หมายความว่า

- ภิกษุณีผู้อุปสมบทจาก ภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว เป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏ
- ภิกษุณีผู้อุปสมบทจาก ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว เป็นเหตุให้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ภิกฺขูนํ วเสน เอกโตอุปสมฺปนฺนาย โธวาเปนฺตสฺส ยถาวตฺถุกเมวาติ อาห "ภิกฺขุนิสงฺฆวเสนา"ติอาทิ.[๑]

"อาบัติย่อมมีตามลำดับวัตถุทีเดียวแก่ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว โดยเนื่องด้วยภิกษุสงฆ์ให้ซัก ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภิกฺขุนิสงฺฆวเสน เป็นต้น"

ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว (เอกโตอุปสมฺปนฺนา) คือ นางสากิยานี ๕๐๐ ที่มีพระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นประมุข และภิกษุณีที่เปลี่ยนเพศมาจากภิกษุ ถ้าภิกษุณีดังกล่าวเปลี่ยนเพศเป็นชาย ต้องดำรงอยู่ในฐานะของสามเณร ไม่นับว่าเป็นภิกษุ ดังข้อความว่า

ทุติยํ ปริยาเยน ภิกฺขุนิสงฺฆโต เอกโตอุปสมฺปนฺนาย ลิงฺคปริวตฺเต สติ ลพฺภติ. ตสฺส หิ ปุคฺคลสฺส ปุพฺเพ สิกฺขมานกาเล ลทฺธํ ญตฺติจตุตฺถอุปสมฺปทากมฺมํ กิญฺจาปิ อกุปฺปญฺเจว จานารหญฺจ, ปุริสลิงฺเค ปน ปาตุภูเต "อนุชานามิ ภิกฺขเว ตํเยว อุปชฺฌํ ตเมว อุปสมฺปทนฺ"ติ เอตฺถ อปริยาปนฺนตฺตา ตสฺส ปุคฺคลสฺส เกวลํ สามเณรภาวาปตฺติโต กมฺมํ ทานิ กุปฺปํ ชาตนฺติ วุจฺจติ.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๑

ลิงฺคปริวตฺเตน จีวรสฺส อธิฏฺฐานวิชหนํ วิย ตสฺส ปุคฺคลสฺส ภิกฺขุนิสงฺเฆน กตาย อุปสมฺปทาย วิชหนํ โหตีติ.[๑]

"กรรมที่ ๒ ย่อมมีได้โดยปริยาย เมื่อมีการเปลี่ยนเพศของภิกษุณีผู้อุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว กล่าวคือ อุปสมบทกรรมคือญัตติจตุตถกรรมที่บุคคลนั้นได้รับในเวลาเป็นสิกขมานาในครั้งก่อนแม้จะไม่วิบัติและควรแก่เหตุ [คือ กรรมวาจาที่เป็นเหตุของการอุปสมบท] แต่เมื่อเพศบุรุษปรากฏขึ้นแล้ว กรรมของบุคคลนั้นจึงเรียกว่า วิบัติไปในกาลนี้ เพราะถึงความเป็นสามเณรอย่างเดียว เนื่องจากไม่นับเข้าในพระดำรัสนี้ว่า

อนุชานามิ ภิกฺขเว ตํเยว อุปชฺฌํ ตเมว อุปสมฺปทํ.[๒]

'ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์นั้นทีเดียว การอุปสมบทนั้นทีเดียว'

การสละอุปสมบทที่ภิกษุณีสงฆ์กระทำแล้วย่อมมีแก่บุคคลนั้น เหมือนการสละอธิษฐานจีวรด้วยการเปลี่ยนเพศ"

เอตฺถ กิญฺจาปิ ปญฺจสตสากิยานีนํ วเสน ภิกฺขุภาเว จตฺวา ปริวตฺตลิงฺคาย ภิกฺขุนิยา จ วเสน เอกโตอุปสมฺปนฺนา ภิกฺขุนี ลพฺภติ, ตถาปิ ปกตินิยาเมเนว ทสฺเสตุํ "ภิกฺขุนี นาม อุภโตสงฺเฆ อุปสมฺปนฺนา"ติ วุตฺตํ.[๓]

"ในเรื่องนี้ ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวมีได้ด้วยประเภทของนางสากิยานี ๕๐๐ และภิกษุณีผู้ดำรงอยู่ในความเป็นภิกษุแล้วเปลี่ยนเพศแม้ก็จริง แต่ท่านกล่าวว่า

ภิกฺขุนี นาม อุภโตสงฺเฆ อุปสมฺปนฺนา.

"ขึ้นชื่อว่าภิกษุณี คือ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย"

เพื่อแสดงภิกษุณีตามครรลองปกตินั่นเทียว"

ภิกฺขูนํ สนฺติเก เอกโตอุปสมฺปนฺนา นาม มหาปชาปติปมุขา ปญฺจสตสากินิโย ภิกฺขุนิโย. มหาปชาปติปิ หิ อานนฺทตฺเถเรน ทินฺนโอวาทสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตา ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นาม.[๔]

"ภิกษุณีทั้งหลายซึ่งเป็นนางสากิยานี ๕๐๐ อันมีพระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นประมุข ชื่อว่าภิกษุณีผู้บวชฝ่ายเดียวในสำนักของภิกษุ โดยแท้จริงแล้ว แม้พระนางมหาปชาบดีโคตมี ก็ชื่อว่า อุปสมบทในสำนักของภิกษุ เพราะรับโอวาท[คือครุธรรม]ที่พระอานนท์บอกให้ทรงทราบ"

---

[๑] วชิร.ฏีกา หน้า ๑๒๐ [๒] วิ.มหา. ๑/๖๙/๔๖ [๓] สารตฺถ.ฏีกา ๒/๔๘๗ [๔] สารตฺถ.ฏีกา ๓/๔๘๕

สพฺพา ภิกฺขุนิโย สตฺถุ ลทฺธูปสมฺปทา สงฺฆโต ลทฺธูปสมฺปทาติ ทุวิธา. ครุธมฺมปฏิคฺ-คหเณน หิ ลทฺธูปสมฺปทา มหาปชาปติโคตมี สตฺถุ สนฺติกาว ลทฺธูปสมฺปทตฺตา สตฺถุ ลทฺธูปสมฺปทา นาม. เสสา สพฺพาปิ สงฺฆโต ลทฺธูปสมฺปทา. ตาปิ เอกโตอุปสมฺปนฺนา อุภโตอุปสมฺปนฺนาติ ทุวิธา. ตตฺถ ยา ตา มหาปชาปติโคตมิยา สทฺธึ นิกฺขนฺตา ปญฺจสตา สากิยานิโย, ตา เอกโตอุปสมฺปนฺนา ภิกฺขุสงฺฆโต เอว ลทฺธูปสมฺปทตฺตา, อิตรา อุภโตอุปสมฺปนฺนา อุภโตสงฺเฆ อุปสมฺปนฺนตฺตา.[๑]

"ภิกษุณีทั้งหมดมี ๒ ประเภท คือ

๑. ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทจากพระศาสดา คือ พระนางมหาปชาบดีโคตมีผู้ได้รับการอุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ชื่อว่า ผู้ได้รับอุปสมบทจากพระศาสดา เพราะเป็นผู้ได้รับอุปสมบทจากสำนักของพระศาสดาโดยแท้

๒. ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทจากสงฆ์ คือ ภิกษุณีที่เหลือทั้งหมด แม้ภิกษุณีเหล่านั้นก็มี ๒ ประเภท คือ

๒.๑ ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว คือ นางสากิยานี ๕๐๐ ผู้ออกบวชพร้อมกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี ชื่อว่า ผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว เพราะได้รับอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์เท่านั้น

๒.๒ ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือ ภิกษุณีนอกจากนี้ เพราะได้รับอุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย"

ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นาม ปริวตฺตลิงฺคา วา ปญฺจสตสากิยานิโย วา. เอตา ปน เอกโตอุปสมฺปนฺนา โอวทนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมว.[๒]

"ชื่อว่า ภิกษุณีผู้อุปสมบทในสำนักของภิกษุ เป็นภิกษุณีผู้เปลี่ยนเพศ หรือเป็นนางสากิยานี ๕๐๐ อนึ่ง เมื่อภิกษุสั่งสอนภิกษุณีเหล่านั้นผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว ต้องอาบัติปาจิตตีย์นั่นเทียว"

ข้อความว่า "ให้ซักผ้านิสีทนะ (ผ้าปูนั่ง) และผ้าปัจจัตถรณะ (ผ้าปูนอน) ต้องอาบัติทุกกฏ" หมายความว่า ผ้าปูนั่งหรือผ้าปูนอนเป็นผ้ามีขนาดเล็กไม่พอจะนุ่งหรือห่มได้ จึงไม่จัดเป็นจีวรเก่าตามสิกขาบทนี้ ดังนั้น แม้ภิกษุจะใช้ภิกษุณีให้ซักผ้าเหล่านั้นของตนหรือของผู้อื่น ก็ต้องอาบัติทุกกฏ ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

นิสีทนปจฺจตฺถรณนฺติ อญฺญสฺส วา อตฺตโน วา สนฺตกํ นิสีทนญฺเจว ปจฺจตฺถรณญฺจ.

[๑] สารตฺถ.ฎีกา ๓/๑๓๗-๓๘

[๒] วิมติ.ฎีกา ๒/๒๘

นิวาสนปารุปนุปคสฺเสว จ อิธ "ปุราณจีวรนฺ"ติ อธิปฺเปตตฺตา อตฺตโน สนฺตกมฺปิ นิสีทนปจฺจตฺถรณํ โธวาเปนฺตสฺส ทุกฺกฏเมว โหติ, น นิสฺสคฺคิยํ.[๑]

"คำว่า นิสีทนปจฺจตฺถรณํ (ผ้านิสีทนะและผ้าปัจจัตถรณะ) คือ ผ้าปูนั่งและผ้าปูนอนอันเป็นสมบัติของผู้อื่น หรือของตน อนึ่ง อาบัติทุกกฏนั่นเทียวย่อมมีแก่ภิกษุผู้ใช้ให้ซักผ้าปูนั่งและผ้าปูนอนที่แม้เป็นของตน เพราะจีวรที่พอจะนั่งและห่มได้เท่านั้นหมายเอาว่าเป็นจีวรเก่าในสิกขาบทนี้"

ปิ ศัพท์ในคำว่า อตฺตโน สนฺตกมฺปิ (ที่แม้เป็นของตน) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่าแม้ผ้าปูนั่งและผ้าปูนอนที่เป็นของตนก็ยังเป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏ จะป่วยกล่าวไปไยในผ้าปูนั่งและผ้าปูนอนที่เป็นของผู้อื่น ดังนั้น จึงรวบรวมครหา คือ การตำหนิว่า ผ้าปูนั่งและผ้าปูนอนที่เป็นของผู้อื่นก็เป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏเช่นกัน

โดยทั่วไป ปิ หรือ อปิ ศัพท์ :-

- ถ้าทำหน้าที่สัมภาวนา มักแสดงสัมภาวนาโดยตรง และรวบรวมครหาโดยอ้อม
- ถ้าทำหน้าที่ครหา มักแสดงครหาโดยตรง และรวบรวมสัมภาวนาโดยอ้อม

อนาบัติ

สเจ ญาติกาย สหายา อญฺญาติกา "โธวา"ติ อวุตฺตา วา โธวติ, อปริภุตฺตํ วา อญฺญํ วา ปริกฺขารํ โธวติ, สิกฺขมานสามเณริโย วา โธวนฺติ, อนาปตฺติ, อุมฺมตฺตกาทีนํ อนาปตฺติเยว.

อาบัติย่อมไม่มีแก่ภิกษุ :-

- ถ้าภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ผู้เป็นสหายของภิกษุณีผู้เป็นญาติ ไม่ถูกสั่งว่า จงซัก ซัก[เอง]ก็ดี
- ถ้าภิกษุณีซักจีวรที่ยังไม่ได้ใช้สอยหรือบริขารอื่นก็ดี
- ถ้าสิกขมานาและสามเณรีซักก็ดี
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๑-๒๒

บริขารอื่นในเรื่องนี้ คือ ถุงใส่รองเท้า ถลกบาตร ผ้าอังสะ ผ้าประคตเอว ฟูกเตียง และฟูกตั่ง เป็นต้น

องค์ของอาบัติ

ปุราณจีวรตา, อุปจาเร ฐตฺวา อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา อาณาปนํ, ตสฺสา โธวนาทีนิ จาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิ.

ในสิกขาบทนี้มีองค์ ๓ เหล่านี้ คือ

๑. เป็นจีวรเก่า

๒. ภิกษุอยู่ในอุปจาระ [สถานที่ ๑๒ ศอก] แล้วใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

๓. การซักเป็นต้นของภิกษุณีนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สญฺจริตฺตสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็น :-

- สัญจริตตสมุฏฐาน (มีสัญจริตตสิกขาบทเป็นสมุฏฐานคือเกิดด้วยสมุฏฐานทั้ง ๖)
- กิริยะ (ต้องอาบัติเพราะกระทำ)
- โนสัญญาวิโมกข์ (ไม่มีการพ้นจากอาบัติเพราะไม่มีสัญญาคิดไม่ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา)
- อจิตตกะ (ไม่มีจิตคิดทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา)
- ปัณณัติวัชชะ (มีโทษทางบัญญัติ)
- กายกรรม (ต้องอาบัติทางกายทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางกายทวาร)
- วจีกรรม (ต้องอาบัติทางวจีทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางวจีทวาร)
- มีจิต ๓ [กุศลจิต อกุศลจิต และอัพยากตจิต]

- มีเวทนา ๓ [สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา]

จบคำอธิบายปุราณจีวรสิกขาบท

---

๕. จีวรปฏิคคหณสิกขาบท

ว่าด้วยการรับจีวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

๕. โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา หตฺถโต จีวรํ ปฏิคฺคณฺเหยฺย อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ภิกษุใดรับจีวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน

คำว่า ปริวตฺตก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริวตฺเตตพฺพนฺติ ปริวตฺตํ.

(ปริ บทหน้า + วตฺ ธาตุ วตฺตเน = เป็นไป + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะและอรรถอรหะ)

- ปริวตฺตํเยว ปาริวตฺตกํ.

(ปริวตฺต ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต ทีฆะสระ อ ใน ป เป็น อา ดังคำว่า ปธานํ วจนํ ปาวจนํ (ถ้อยคำที่เป็นประธาน ชื่อว่า ปาพจน์))

ปน ก็ โย ภิกฺขุ อ.ภิกษุใด ปฏิคฺคณฺเหยฺย พึงรับ จีวรํ ซึ่งจีวร หตฺถโต จากมือ ภิกฺขุนิยา ของภิกษุณี อญฺญาติกาย ผู้มิใช่ญาติ อญฺญตฺร เว้น (จีวรา ซึ่งจีวร) ปาริวตฺตกา ที่อันภิกษุพึงแลกเปลี่ยน ฯ (ตํ จีวรํ อ.จีวรนั้น) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย ฯ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตฺตยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ฯ

๕. คำอธิบายจีวรปฏิคคหณสิกขาบท

คำอธิบาย อญฺญาติกาย

ปญฺจเม อญฺญาติกายาติ อิทํ วุตฺตนยเมว, ตสฺมา อิโต ปรํ กตฺถจิ น วิจารยิสฺสาม.

โปรดทราบเนื้อความในจีวรปฏิคคหณสิกขาบทที่ ๕ ดังนี้

คำว่า อญฺญาติกาย นี้ มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้นเอง[ในสิกขาบทที่ ๔] ดังนั้น เราจะไม่พิจารณ์[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งถัดจากสิกขาบทนี้ไป

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ น วิจารยิสฺสาม (ดังนั้น เราจะไม่พิจารณ์[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งถัดจากสิกขาบทนี้ไป) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธคุณะ* คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้าว่า ท่านได้รับผลพลอยได้ คือ จะไม่แสดงอธิบายคำว่า อญฺญาติกาย ไว้อีกในสิกขาบทต่อแต่นี้ไป

คำว่า ตสฺมา (ดังนั้น) แปลตามศัพท์ว่า "เพราะเหตุนั้น" คำนี้อาจแปลให้เต็มศัพท์โดยเพิ่มข้อความจากประโยคก่อนมาประกอบร่วมว่า ตสฺมา วุตฺตนยตฺตา (เพราะความที่แห่งคำว่า อญฺญาติกาย มีนัยที่อันเรากล่าวแล้วนั้น)

คำว่า น วิจารยิสฺสาม (เราจะไม่พิจารณ์) ต้องประกอบกัตตาว่า มยํ (เราทั้งหลาย) เป็นรูปพหูพจน์ตามอัมหโยคะคือ ม วิภัตติ โดยทั่วไปการใช้พหูพจน์ในบุคคลคนเดียวนั้น มักประกอบไว้ท้าย ตุมฺห ศัพท์เพื่อแสดงการเคารพนับถือผู้อื่น และประกอบไว้ท้าย อมฺห ศัพท์เพื่อแสดงการยกย่องตน ดังปทรูปสิทธิปกรณ์กล่าวว่า

เอตฺถ จ เอกสฺมิมฺปิ คารวพหุมาเนน พหุตฺตสมาโรปา พหุวจนํ โหติ.[๑]

"อนึ่ง ใน ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์เหล่านี้ วิภัตติพหูพจน์ย่อมใช้แม้ในบุคคลคนเดียวเพราะการยกขึ้นสู่ความเป็นพหูพจน์ด้วยความเคารพและความนับถือ"

ข้อความนี้หมายความว่า การประกอบพหูพจน์เป็นรูปว่า ตุมฺเห คจฺฉถ, มยํ คจฺฉาม มิได้

---

[๑] รูป. สูตร ๒๓๓

หมายถึงบุคคลจำนวนมากอย่างเดียว แต่อาจระบุถึงบุคคลเพียงคนเดียวก็ได้ เพื่อแสดงความเคารพนับถือผู้อื่น หรือยกย่องตนเอง แม้สัททนีติปกรณ์ (ปทมาลา) ก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ครุมฺหิ จตฺตเนกสฺมึ	พหุวจนกํ ปน
ปาฬิยํ อปฺปกํ อฏฺจ-	กถาฏีกาสุ ตํ พหุํ.[๑]

"ส่วนพหูพจน์ที่ใช้ในผู้ควรเคารพนับถือและในตนเองเพียงผู้เดียว พบน้อยในพระบาลี แต่ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา พหูพจน์นั้นพบเป็นจำนวนมาก"

คำอธิบาย จีวรํ

จีวรนฺติ ฉนฺนํ อญฺญตรํ วิกปฺปนุปคํ.

จีวรที่ควรแก่วิกัปปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด ชื่อว่า จีวร

จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้ ต้องเป็นจีวรที่ควรแก่วิกัปปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด ไม่ใช่จีวรที่มีขนาดเล็กจนทำวิกัปปนาไม่ได้ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้เป็นผ้าทุกอย่างหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรดังกล่าวมีลักษณะอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า จีวรนฺติ เฯเปฯ วิกปฺปนุปคํ อธิบายว่า จีวรดังกล่าวมีลักษณะที่ควรแก่วิกัปปนาในผ้า ๖ ชนิดมีผ้าโขมะ เป็นต้น และผ้าอนุโลมอีก ๖ ชนิด รวมเป็น ๑๒ ชนิด ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในกถินสิกขาบทที่ ๑

ในคำว่า ฉนฺนํ อญฺญตรํ (ผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด) คำว่า ฉนฺนํ ลงฉัฏฐีวิภัตติในอรรถนิทธารณะ เพราะประกอบกับ อญฺญตร ศัพท์ ที่จริงแล้วในฐานะที่ประกอบกับ อญฺญตฺร ศัพท์เช่นนี้ อาจประกอบใช้ฉัฏฐีหรือสัตตมีวิภัตติเพื่อแสดงอรรถนิทธารณะได้ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ฉนฺนนฺติ โขมาทีนํ ฉนฺนํ จีวรานํ มชฺเฌ.[๒]

"คำว่า ฉนฺนํ (ในบรรดาผ้า ๖ ชนิด) หมายความว่า ในระหว่างผ้า ๖ ชนิด มีผ้าเปลือกปอเป็นต้น"

---

[๑] นีติ.ปท. หน้า ๓๕

[๒] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๒

อนึ่ง คำว่า มชฺเฌ (ในระหว่าง) ข้างต้น กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ฉัฏฐีวิภัตติใน ฉนฺนํ ลงในอรรถนิทธารณะ เพราะท่านมักแสดงข้อความนี้ไว้ด้วยคำว่า มชฺเฌ, เวมชฺเฌ, อนฺตเร (ในระหว่าง)

เอส นโย สพฺเพสุ จีวรปฺปฏิสํยุตฺตสิกฺขาปเทสุ. ยตฺถ ปน วิเสโส ภวิสฺสติ, ตตฺถ วกฺขาม.

สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน แต่ความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น

ข้อความนี้หมายความว่า ต่อแต่นี้ไป ถ้าพบคำว่า จีวรํ ท่านจะไม่อธิบายคำนี้ซ้ำอีก ยกเว้นในสิกขาบทที่มีความต่างกัน ก็จะกล่าวไว้ต่างหาก

คำว่า เอส นโย ฯเปฯ สิกฺขาปเทสุ (สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมด มีลักษณะต่างกันหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน

คำว่า ยตฺถ ปน วิเสโส ฯเปฯ วกฺขาม (แต่ความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงความพิเศษ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด ท่านจักไม่กล่าวไว้ในสิกขาบทนั้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ)

คำอธิบาย ปฏิคฺคณฺเหยฺย

ปฏิคฺคณฺเหยฺยาติ เอตฺถ หตฺเถน วา หตฺเถ เทตุ, ปาทมูเล วา ฐเปตุ, ธมฺมกถํ กเถนฺตสฺส วตฺเถสุ ขิปิยมาเนสุ อุปจารํ มุญฺจิตฺวาปิ อุปริ วา ขิปตุ, สเจ สาทิยติ, ปฏิคฺคหิตเมว โหติ.

โปรดทราบเนื้อความในคำว่า ปฏิคฺคณฺเหยฺย นั้น ดังนี้

ภิกษุณีจะใช้มือวางให้ในมือ[ของภิกษุ]ก็ดี หรือวางไว้แทบเท้าก็ดี ครั้นภิกษุกล่าวธรรมกถาอยู่ เมื่อบุคคลโยนผ้าไป ภิกษุณีแม้ละอุปจาระโยนขึ้นไปข้างบนก็ดี ถ้าภิกษุยินดี ก็เป็นอันรับจีวรทีเดียว

ท่านอธิบายคำว่า ปฏิคฺคณฺเหยฺย ว่า การรับจีวรของภิกษุนั้นไม่เพียงรับจากมือของภิกษุณีอย่างเดียว แม้ภิกษุณีวางไว้แทบเท้า หรือโยนให้ ถ้าภิกษุยินดี ก็เป็นอันรับไว้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องรับจีวรจากมือภิกษุณีจึงชื่อว่ารับหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ การรับจีวรจากมือของภิกษุณีมีลักษณะอย่างไร

อธิบายว่า การรับจีวรจากมือของภิกษุณีมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

- ภิกษุณีใช้มือให้เอง　　- ภิกษุณีวางไว้แทบเท้า　　- ภิกษุณีโยนให้

คำว่า ธมฺมกถํ กเถนฺตสฺส วตฺเถสุ ขิปิยมาเนสุ (ครั้นภิกษุกล่าวธรรมกถาอยู่ เมื่อบุคคลโยนผ้าไป) หมายความว่า ชาวอินเดียสมัยก่อน เมื่อรู้สึกปลาบปลื้มยินดีในธรรมกถา อาจจะโยนผ้าขึ้นไปข้างบนเพื่อแสดงความร่าเริงของตน โดยอาจเก็บเอาผ้านั้นอีก หรืออาจโยนให้กับผู้แสดงธรรมก็ได้ ในเรื่องนี้ภิกษุณีได้โยนจีวรร่วมไปกับคนอื่นๆ ที่โยนผ้าไปด้วยเพื่อให้ภิกษุผู้แสดงธรรม

อนึ่ง คำว่า เจลุกฺเขป แปลตามศัพท์ว่า "การยกผ้าขึ้น" คือ การโยนผ้า หรือการโบกผ้า ดังนั้น คำนี้จึงหมายความถึง การโยนผ้าขึ้นไปในอากาศบ้าง หรือยกผ้าขึ้นแล้วสะบัดไปมาบ้าง เพื่อแสดงความปีติโสมนัสของชาวอินเดียในสมัยก่อน ดังข้อความว่า

เจลุกฺเขปมกรุนฺติ นานาวณฺเณหิ วตฺเถหิ ธเช อุสฺสาเปตฺวา อุตฺตริสาฏกานิ อากาเส ขิปนฺตา เจลุกฺเขปํ กรึสุ.[๑]

"บาทคาถาว่า เจลุกฺเขปมกรุํ (ทำการโยนผ้า) หมายความว่า ให้ยกธงขึ้นด้วยผ้าหลากสีแล้วโยนผ้าคลุมไปในอากาศแล้วทำการโยนผ้า"

เจลุกฺเขปสตสหสฺสานิ ปวตฺตึสูติ เตสํ เตสํ ชนานํ สีโสปริ ภมนฺตานํ อุตฺตราสงฺคเจลานํ อุกฺเขปสตสหสฺสานิ ปวตฺตึสูติ อตฺโถ.[๒]

---

[๑] ขุ.ชา.อ. ๑๐/๑๒๕

[๒] สารตฺถ.ฏีกา ๑/๒๒๔

"คำว่า เจลุกฺเขปสตสหสฺสานิ ปวตฺตึสุ (การโบกผ้าแสนครั้ง) หมายความว่า การโบกผ้าคลุมที่สะบัดไปมาเหนือศีรษะของชนเหล่านั้นๆ ดำเนินไปแสนครั้ง"

นอกเหนือจากการโยนผ้าหรือโบกผ้าแล้ว ชาวอินเดียในสมัยก่อนยังกล่าวสาธุการ ปรบแขน ผิวปาก หรือดีดนิ้ว ดังข้อความว่า

มหาชโน นทนฺโต เสเฬนฺโต อปฺโผเฏนฺโต สาธุการสหสฺสานิ อทาสิ. เจลุกฺเขเป จ องฺคุลิโผเฏ จ ปวตฺเตสิ.[๑]

"มหาชนบันลืออยู่ ผิวปากอยู่ ปรบ[แขน]อยู่ ให้สาธุการนับพันครั้ง ยังการโบกผ้าและการดีดนิ้วให้ดำเนินไปแล้ว"

สพฺพา ราชปริสาปิ "สุกถิโต ปณฺฑิเตน ปญฺโห"ติ อุนฺนทนฺตา สาธุการสหสฺสานิ อทํสุ, องฺคุลิโผฏา เจว เจลุกฺเขปา จ ปวตฺตึสุ.[๒]

"แม้บริษัทของพระราชาทั้งหมดก็บันลืออยู่ว่าท่านบัณฑิตได้ตอบปัญหาดีแล้ว จึงให้สาธุการพันหนึ่ง (คนจำนวนพันหนึ่งกล่าวสาธุการ) และการดีดนิ้วพร้อมทั้งการโยนผ้าได้เป็นไปแล้ว"

มหาชนา ตุฏฺฐจิตฺตา ปหฏฺฐา องฺคุลิโย โผเฏสุํ. เจลุกฺเขปา ปวตฺตึสุ.[๓]

"มหาชนปลาบปลื้มยินดีแล้วดีดนิ้ว การโยนผ้าได้เป็นไปแล้ว"

อเถวํ มหาชนมชฺเฌ ชนปทกลฺยาณิยา นจฺจมานาย "สาธุ สาธู"ติ สาธุกาเรสุ องฺคุลิโผฏเนสุ เจลุกฺเขเปสุ จ ปวตฺตมาเนสุ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ราชา ฯเปฯ เอกํ อสิหตฺถํ ปุริสํ อาณาเปสิ.[๔]

"ลำดับนั้น เมื่อนางชนบทกัลยาณีฟ้อนรำอยู่ในท่ามกลางมหาชนอย่างนี้ ครั้นการกล่าวสาธุการว่า สาธุๆ การดีดนิ้ว และการโบกผ้าดำเนินไปอยู่ พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ... ทรงใช้บุรุษผู้ถือมีดผู้หนึ่ง"

มหาชโน เจลุกฺเขปสหสฺสานิ ปวตฺเตสิ. องฺคุลิโผฏนสหสฺสานิ ปริพฺภมึสุ. ฆนเมฆวสฺสํ วิย สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสิ. สาธุการสหสฺสานิ ปวตฺตึสุ. มหาปถวิภิชฺชนสทฺโท วิย อโหสิ.[๕]

"มหาชนยังการโบกผ้านับพันให้ดำเนินไปแล้ว เสียงดีดนิ้วนับพันเวียนไปแล้ว ฝนรัตนะ ๗ ตกแล้วเหมือนฝนเมฆทึบ เสียงสาธุการนับพันเป็นไปแล้ว เป็นดั่งเสียงแผ่นดินใหญ่แตกแยกแล้ว"

---

[๑] ขุ.ชา.อ. ๗/๒๑๕ [๒] ขุ.ชา.อ. ๙/๒๓๕ [๓] ขุ.ชา.อ. ๕/๒๓๕ [๔] ขุ.ชา.อ. ๗/๒๐๙ [๕] ขุ.ชา.อ. ๕/๑๓๗

อนึ่ง ธรรมเนียมในการแสดงความร่าเริงยินดีของยักษ์ พรหม เทวดา อสูร นาค และครุฑ มีลักษณะต่างกัน คือ

๑. ยักษ์

กล่าวคำว่า "หิง" คนไทยออกเสียงเป็น "โอ้โห้" พม่าออกเสียงเป็น "แฮ่" เป็นเสียงที่แสดงความอัศจรรย์ใจ ดังข้อความว่า

ปพฺพตานํ นจฺเจหิ เทวานํ สาธุกาเรหิ ยกฺขานํ หิงฺกาเรหิ อสุรานํ ถุติชปฺเปหิ พฺรหฺมานํ อปฺโผฏเนหิ เมฆานํ คชฺชิเตหิ จตุปฺปทานํ รเวหิ ปกฺขีนํ รุเตหิ สพฺพตาฬาวจรานํ สกสกปฏิภาเนหิ ปถวีตลโต ยาว พฺรหฺมโลโก ตาว เอกโกลาหลํ เอกนินฺนาทํ อโหสิ.[๑]

"ความโกลาหลเป็นหนึ่งเดียวกัน ตั้งแต่พื้นปฐพีจนถึงพรหมโลกได้กึกก้องเป็นอันเดียวกัน

- ด้วยความโน้มเอนไปมาของบรรพต	- ด้วยเสียงสาธุการของทวยเทพ
- ด้วยเสียงหิงๆ ของยักษ์	- ด้วยเสียงชมเชยของอสูร
- ด้วยเสียงตบ[แขน]ของพรหม	- ด้วยเสียงคำรามของหมู่เมฆ
- ด้วยเสียงร้องของสัตว์สี่เท้า	- ด้วยเสียงขันกู่ของปักษี

- ด้วยความชำนาญ[ศิลปะ]เฉพาะตนๆ ของนักดนตรีทั้งปวง"

วิมฺหยชาตา ยกฺขา "หินฺ"ติ สทฺทํ นิจฺฉาเรนฺตีติ อาห "ยกฺขานํ หิงฺกาเรหี"ติ.[๒]

"ยักษ์ที่เกิดความอัศจรรย์แล้วย่อมเปล่งเสียงว่า 'หิง' ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ยกฺขานํ หิงฺกาเรหิ (ด้วยเสียงหิงๆ ของยักษ์)"

พุทฺโธติ เตสํ สุตฺวาน　　　　ปีติ อุปฺปชฺชิ ตาวเท
พุทฺโธ พุทฺโธติ กถยนฺตา　　　　ติฏฺฐนฺติ ปญฺชลีกตา.
หิงฺการา สาธุการา จ　　　　อุกฺกุฏฺฐิ สมฺปหํสนํ
ปชา จ วิวิธา คคเน　　　　วตฺเตนฺติ ปญฺชลีกตา.[๓]

"เทวดาเหล่านั้นเกิดปีติในขณะนั้น เพราะได้สดับคำว่า 'พุทโธ' ต่างก็ยืนประนมมือกล่าวว่า 'พุทโธ พุทโธ' และสัตว์โลกประเภทต่างๆ [มีทวยเทพเป็นต้น]ที่อยู่บนท้องฟ้าต่างประนมมือ เปล่งเสียงว่า 'หิง' เสียงสาธุการดังกระหึ่มและเสียงโห่ร้องบันลือลั่น"

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๘๖　　　　[๒] วิมติ.ฏีกา ๑/๔๕　　　　[๓] ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๓๔-๕/๔๔๒

หิงฺการาติ หิงฺการสทฺทา. หึหินฺติ ยกฺขาทโย ปหฏฺจกาเล กโรนฺติ.[๑]

“คำว่า หิงฺการา (เปล่งเสียงว่าหิง) หมายความว่า เสียงที่กระทำว่าหิง ยักษ์เป็นต้นทำเสียงว่า ‘หิง หิง’ ในเวลาร่าเริงยินดี”

๒. พรหมปรบแขน

การคู้มือซ้ายเข้ามาไว้ที่อกแล้วใช้มือขวาตบที่แขนซ้าย ดังข้อความว่า

พฺรหฺมานํ อปฺโผฏเนหีติ ปีติโสมนสฺสชาตานํ พฺรหฺมานํ พาหายํ ปหรณสงฺขาเตหิ อปฺโผฏเนหิ. ปีติโสมนสฺสชาตา หิ พฺรหฺมาโน วามหตฺถํ สมิญฺชิตฺวา ทกฺขิเณน หตฺเถน พาหายํ ปหารํ เทนฺติ.[๒]

“คำว่า พฺรหฺมานํ อปฺโผฏเนหิ (ด้วยการปรบแขนของพรหม) หมายความว่า ด้วยการตบที่เรียกว่า ‘การตีแขนของพรหมผู้เกิดปีติโสมนัสแล้ว’ ดังจะเห็นได้ว่าพรหมผู้เกิดปีติโสมนัสแล้วได้คู้แขนซ้ายแล้วให้การตีที่แขน[ซ้าย]ด้วยมือขวา”

อปฺโผฏนํ วุจฺจติ ภุชหตฺถสงฺฆฏฺฏนสทฺโท, อตฺถโต ปน วามหตฺถํ อุเร จเปตฺวา ทกฺขิเณน ปุถุปาณินา หตฺถตาฬเนน สทฺทกรณํ.[๓]

“เสียงกระทบระหว่างแขนและมือ ชื่อว่า อัปโผฏนะ อนึ่ง โดยเนื้อความเป็นการวางมือซ้ายไว้ที่อกแล้วทำเสียงด้วยการตีมือคือมือขวาอันกว้าง”

๓. เทวดาโบกผ้าผ้า ผิวปาก กล่าวสาธุการ และปรบแขน

เทวตา อตฺตโน อตฺตโน วิมานทฺวาเร จตฺวา อปฺโผฏนเสฬนเจลุกฺเขปาทีหิ มหากีฬํ กีฬึสุ.[๔]

“เทวดายืนอยู่ที่ประตูวิมานของตนๆ แล้วเล่นสนุกสนานด้วยการตบ[แขน] ผิวปาก และโบกผ้าเป็นต้น”

คายนฺติ เสเฬนฺติ จ วาทยนฺติ จ
ภุชานิ โปเถนฺติ จ นจฺจยนฺติ จ
มุญฺจนฺติ ปุปฺผํ ปน ปญฺจวณฺณิกํ
มนฺทารวํ จนฺทนจุณฺณมิสฺสิตํ.[๕]

“สัตว์โลกนานาประเภท [มีทวยเทพเป็นต้น] ต่างขับร้อง ผิวปาก ประสาน

---

[๑] ขุ.พุทฺธ.อ. หน้า ๗๒ [๒] สารตฺถ.ฏีกา ๑/๒๒๕ [๓] ที.ม.ฏีกา ๒/๓๗
[๔] ม.อุ.ฏีกา ๓/๑๓๕ [๕] ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๓๔-๕/๔๔๒

เสียงประโคม ปรบแขน ฟ้อนรำ โปรยปรายดอกไม้ ๕ สี และดอกมณฑารพ ที่เจือด้วยกระแจะจันทน์"

เสเฬนฺตีติ มุเขน เสฬิตสทฺทํ กโรนฺติ.[๑]

"คำว่า เสเฬนฺติ (ผิวปาก) หมายความว่า ทำเสียงผิวปากทางปาก"

มุเขน อุสฺเสฬนํ สทฺทสฺส มุญฺจนํ เสฬนํ.[๒]

"การผิวปาก คือ การเปล่งเสียงทางปาก ชื่อว่า เสฬนะ"

มุเขน อุสฺเสฬนํ สทฺทมุญฺจนํ เสฬนํ.[๓]

"การผิวปาก คือ การเปล่งเสียงทางปาก ชื่อว่า เสฬนะ"

๔. อสูรกล่าวชมเชย　　　　นาคและครุฑป่าวประกาศชัยชนะ

พฺรหฺมาโน อปฺโผเฏสุํ. อสุรา ถุตึ โฆเสสุํ. เทวตา สาธุการมทํสุ. นาคสุปณฺณา ชยํ โฆเสสุํ.[๔]

"พรหมปรบ[แขน] อสูรกล่าวชมเชย เทวดาให้สาธุการ นาคและครุฑป่าวประกาศชัยชนะ"

ข้อความว่า "ละอุปจาระ" คือ ละสถานที่ ๑๒ ศอก

คู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๑๑๗) กล่าวว่า ปิ ศัพท์ในคำว่า อุปจารํ มุญฺจิตฺวาปิ (แม้ละอุปจาระ ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่า ภิกษุณีแม้ละอุปจาระโยนขึ้นไปข้างบน ก็นับเข้าในการให้ผ้า อีกทั้งรวบรวมอรรถครหาว่า ถ้าภิกษุณีอยู่ในอุปจาระโยนขึ้นไป ก็ไม่ต้องกล่าวถึงเลย เป็นสิ่งที่ไม่สมควรทีเดียว

แต่อย่างไรก็ตาม ในฎีกาใหม่กล่าวว่า ปิ ศัพท์ ทำหน้าที่รวบรวมบริษัท ๔ นำจีวร และผ้าหลากสีมาวางไว้แทบเท้าของภิกษุที่แสดงธรรมอยู่ หรือบริษัท ๔ อยู่ในอุปจาระแล้วโยนขึ้นไปข้างบน ดังข้อความว่า

ปิ-สทฺเทน ธมฺมกถํ กเถนฺตสฺส จตสฺโส ปริสา จีวรานิ จ นานาวิราควตฺถานิ จ อาหริตฺวา ปาทมูเล ฐเปนฺติ, อุปจาเร วา ฐตฺวา อุปริ ขิปนฺติ. "สเจ สาทิยติ, ปฏิคฺคหิตเมวา"ติ เอตฺถ วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ ทสฺเสติ.[๕]

---

[๑] ขุ.พุทฺธ.อ. หน้า ๗๓　　[๒] ที.ม.ฏีกา ๒/๓๗　　[๓] ม.อุ.ฏีกา ๔๐๖

[๔] สมนฺตภทฺทิกา หน้า ๖๔　　[๕] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๒

"ท่านแสดงไว้ด้วย ปิ ศัพท์ว่า บริษัท ๔ นำจีวรและผ้าหลากสีมาวางไว้แทบเท้าของภิกษุที่แสดงธรรมอยู่ หรือบริษัท ๔ อยู่ในอุปจาระแล้วโยนขึ้นไปข้างบน ก็ไม่มีคำที่ควรกล่าวในคำว่า สเจ สาทิยติ, ปฏิคฺคหิตเมว (ถ้าภิกษุยินดีก็เป็นอันรับจีวรทีเดียว) นี้"

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๒) อธิบายเพิ่มเติมว่า แม้ภิกษุจะไม่รู้ว่าผ้านี้เป็นของภิกษุณี ผ้านี้เป็นของบุคคลเหล่าอื่น แต่ก็เป็นอันรับผ้าของภิกษุณี เพราะสิกขาบทนี้เป็นอจิตตกสมุฏฐาน คือ ไม่มีจิตเป็นสมุฏฐาน หมายความว่า แม้จะไม่มีจิตคิดล่วงละเมิด ก็ต้องอาบัติได้เช่นเดียวกัน

ยสฺส กสฺสจิ ปน อนุปสมฺปนฺนสฺส หตฺเถ เปสิตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ, "ปํสุกูลํ คณฺหิสฺสตี"ติ สงฺการกูฏาทีสุ ฐปิตมฺปิ ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏติเยว.

แต่ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของอนุปสัมบันผู้ใดผู้หนึ่งควรอยู่ ภิกษุจะอธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุลถือเอาแม้กระทั่งจีวรที่ภิกษุณีวางไว้ในกองขยะเป็นต้น ด้วยหวังว่าภิกษุจะถือเอาผ้าบังสุกุล ควรอยู่ทีเดียว

ท่านแสดงจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณีแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงจีวรที่ภิกษุควรรับ คือ ถ้าเป็นจีวรที่ภิกษุณีใช้ให้อนุปสัมบัน อันได้แก่ สิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกา เป็นต้น นำมาให้ หรือถ้าเป็นจีวรที่ภิกษุณีวางไว้ในกองขยะเป็นต้น ก็ถือว่าไม่ผิดวินัย เพราะไม่ได้รับจากมือของภิกษุณี ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณีแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี มีลักษณะอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงจีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณีมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยสฺส กสฺสจิ ปน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงจีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณีด้วยประโยคนี้

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๒) อธิบายคำว่า ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา (อธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุล) ดังนี้ว่า ภิกษุต้องก่อให้เกิดสัญญาว่า เป็นผ้าไม่มีเจ้าของ จึงควร ถ้ามีสัญญาว่าภิกษุณีวางจีวรนี้เพื่อเรา ถือว่าไม่ควร เพราะผ้าบังสุกุลคือผ้าไม่มีเจ้าของเท่านั้น

คำว่า ปํสุกูล มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปํสุ วิย กุจฺฉิตภาวํ กุลตีติ ปํสุกูลํ = ผ้าที่ถึงความน่ารังเกียจเหมือนฝุ่น ชื่อว่า บังสุกุล

หมายถึง ผ้าห่อศพในป่าช้า ผ้าที่ถูกไฟไหม้ ผ้าเช็ดหนองแล้วถูกทิ้งไป ผ้าเช็ดระดูแล้วถูกทิ้งไป เป็นต้น

คำอธิบาย อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา

อญฺญตฺร ปาริวตฺตกาติ ยํ อนฺตมโส หรีตกกฺขณฺฑมฺปิ ทตฺวา วา ทสฺสามี"ติ อาโภคํ กตฺวา วา ปาริวตฺตกํ คณฺหาติ, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญํ อนฺตมโส วิกปฺปนุปคํ ปฏปริสฺสาวนมฺปิ คณฺหนฺตสฺส นิสฺสคฺคิยํ โหติ.

คำว่า อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา (เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน) หมายความว่า ภิกษุให้แม้เพียงชิ้นสมอเป็นอย่างต่ำ หรือทำการผูกใจว่า เราจะให้แล้วถือเอาจีวรใดที่ควรแลกเปลี่ยน เมื่อภิกษุเว้นจีวรนั้นแล้วถือเอาสิ่งอื่นแม้กระทั่งผ้ากรองน้ำที่พอจะทำวิกัปปนาได้เป็นอย่างต่ำ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ใจความของประโยคนี้ คือ ตํ ฐเปตฺวา คณฺหนฺตสฺส นิสฺสคฺคิยํ โหติ (เมื่อภิกษุเว้นจีวรนั้นแล้วถือเอา ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์) โดยคำว่า ตํ ฐเปตฺวา อธิบาย อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา ว่า

๑. อญฺญตฺร เป็นนิบาตที่มีความหมายว่า เว้น เพราะอธิบายด้วยคำว่า ฐเปตฺวา

๒. คำว่า ปาริวตฺตกา ลงปัญจมีวิภัตติในอรรถทุติยาวิภัตติ เพราะอธิบายด้วยบทกรรมว่า ตํ (จีวรํ)

คำว่า อนฺตมโส หรีตกกฺขณฺฑมฺปิ (แม้เพียงชิ้นสมอเป็นอย่างต่ำ) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ถ้าภิกษุและภิกษุณีพอใจ ก็อาจใช้ชิ้นสมอแลกเปลี่ยนกันได้ ไม่ต้องอาบัติเพราะการรับจีวรจากภิกษุณี

คำว่า อนฺตมโส วิกปฺปนุปคํ ปฏปริสฺสาวนมฺปิ (แม้กระทั่งผ้ากรองน้ำที่พอจะทำวิกัปปนาได้เป็นอย่างต่ำ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยตามหลักปทานุสัมพันธ์ว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุรับจีวรอย่างเดียวจึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์หรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุรับสิ่งของอะไรได้อีกบ้าง

อธิบายว่า ภิกษุถือเอาสิ่งอื่นแม้กระทั่งผ้ากรองน้ำที่พอจะทำวิกัปปนาได้เป็นอย่างต่ำ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

นอกจากนั้น คำข้างต้นยังแสดงว่า คำว่า จีวรํ ในสิกขาบทนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า

เอกเทสูปจาระ คือ สำนวนที่กล่าวถึงบางส่วน แต่มุ่งให้หมายถึงหมู่ กล่าวคือ คำว่า จีวรํ กล่าวถึงบางส่วนคือจีวร แต่มุ่งให้หมายถึงหมู่ คือ จีวรและผ้ากรองน้ำ เป็นต้น ดังคำว่า ภตฺตํ ภุญฺชติ (ย่อมบริโภคข้าว) คำว่า ภตฺตํ (ข้าว) มิได้หมายถึงข้าวเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกับข้าวอีกด้วย คำนี้จึงกล่าวถึงบางส่วนคือข้าว แต่เจตนาหมายถึงหมู่คือข้าวและกับข้าว

ตามหลักของนัย จัดเป็น *ปธานนัย* คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นประธาน แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ อีกด้วย

คำว่า ปริวตฺตก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริวตฺเตตพฺพนฺติ ปริวตฺตํ (ปริ บทหน้า + วตุ ธาตุ วตฺตเน = เป็นไป + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะและอรรถอรหะ)

- ปริวตฺตํเยว ปาริวตฺตกํ (ปริวตฺต ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถตัทธิต ทีฆะสระ อ ใน ป เป็น อา ดังคำว่า ปธานํ วจนํ ปาวจนํ (ถ้อยคำที่เป็นประธาน ชื่อว่า ปาพจน์)

อนึ่ง คำนี้เป็นภาวโลปะ คือ ศัพท์ที่ลบ ภาว ศัพท์ไป จึงมีรูปวิเคราะห์ต่อมาว่า

- ปาริวตฺตกสฺส ภาโว ปาริวตฺตกํ = กิริยาแลกเปลี่ยนจีวร

วิธีสละจีวร

ตตฺร "อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา หตฺถโต ปฏิคฺคหิตํ อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา นิสฺสคฺคิยนฺ"ติ[๑] อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

ในการสละนั้น พึงทราบวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา หตฺถโต ปฏิคฺคหิตํ อญฺญตฺร ปาริ-วตฺตกา นิสฺสคฺคิยํ.

"ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้ รับจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน"

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงวิธีสละจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๑๒/๒๑

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุพึงสละจีวรที่เป็นนิสสัคคีย์นั้นอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรที่เป็นนิสสัคคีย์มิใช่หรือ อธิบายว่า เราแสดงวิธีสละจีวรด้วยประโยคนี้

สถานที่เป็นต้น

ราชคเห อุทายิตฺเถรํ อารพฺภ จีวรปฺปฏิคฺคหณวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุทายีเถระในเมืองราชคฤห์ เพราะเหตุคือการรับจีวร

ประเภทของบัญญัติ

“อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา”ติ อยเมตฺถ อนุปญฺญตฺติ, อสาธารณปญฺญตฺติ.

บัญญัติว่า อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา (เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน) นี้เป็นอนุบัญญัติในสิกขาบทนี้

[สิกขาบทนี้]เป็นอสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

คหณตฺถาย หตฺถปฺปสารณาทิปฺปโยเค ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ติกปาจิตฺติยํ, เอกโตอุปสมฺปนฺนาย ญาติกาย จ อญฺญาติกสญฺญิสฺส เวมติกสฺส วา ทุกฺกฏํ.

เป็นอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุ [ผู้รับจีวรจากมือ] ของภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว และภิกษุผู้สำคัญว่าไม่ใช่ญาติ หรือสงสัย[รับจีวรจากมือ]ของภิกษุณีผู้เป็นญาติ

- เพราะความพยายามมีการเหยียดมือเป็นต้นเพื่อรับเอา

เป็นอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ [จีวรนั้น]เป็นผ้าที่จะต้องสละ

เป็นติกปาจิตตีย์

ประโยคว่า

เอกโตอุปสมฺปนฺนาย ญาติกาย จ อญฺญาติกสญฺญิสฺส เวมติกสฺส วา ทุกฺกฏํ.

ต้องเพิ่มปาฐเสสะเป็นคำแปลเข้ามาว่า

เอกโตอุปสมฺปนฺนาย (ภิกฺขุนิยา หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส ภิกฺขุโน จ) ญาติกาย (ภิกฺขุนิยา หตฺถโต) อญฺญาติกสญฺญิสฺส (วา) เวมติกสฺส (วา) (ภิกฺขุโน ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส จ) ทุกฺกฏํ.

คำอธิบายเรื่องติกปาจิตตีย์ ได้กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อน แต่ฎีกาใหม่ของสิกขาบทนี้ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงรูปวิเคราะห์และคำสรุปความว่า

ติกปาจิตฺติยนฺติ ตีณิ ปริมาณานิ อสฺสาติ ติกํ, ติกญฺจ ตํ ปาจิตฺติยญฺจาติ ติกปาจิตฺติยํ, อญฺญาติกาย ญาติกสญฺญิเวมติกอญฺญาติกสญฺญีนํ วเสน ตีณิ ปาจิตฺติยานีติ อตฺโถ.[๑]

"คำว่า ติกปาจิตฺติยํ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ตีณิ ปริมาณานิ อสฺสาติ ติกํ = มี ๓ ข้อ

- ติกญฺจ ตํ ปาจิตฺติยญฺจาติ ติกปาจิตฺติยํ = จำนวน ๓ ข้อมีอยู่แก่อาบัติปาจิตตีย์นั้น เหตุนั้น อาบัติปาจิตตีย์นั้นชื่อว่า ติกะ คือ ปาจิตตีย์ที่มี ๓ ข้อ

ความหมายคือ ปาจิตตีย์ ๓ ข้อโดยจำแนกเป็น :-

- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อญฺญาติกาย ญาติกสญฺญี)

- ภิกษุ สงสัย ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อญฺญาติกาย เวมติโก)

- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า ไม่ใช่ญาติ (อญฺญาติกาย อญฺญาติกสญฺญี)"

อนาบัติ

วิสฺสาสคฺคาเห, ตาวกาลิเก, ปตฺตตฺถวิกาทิมฺหิ จ อนธิฏฺฐาตพฺพปริกฺขาเร, สิกฺขมานสามเณรีนํ หตฺถโต คหเณ, อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๓

อาบัติย่อมไม่มีแก่ภิกษุ :-

- เพราะถือเอาโดยวิสาสะ
- เพราะถือเอาชั่วคราว
- เพราะ[ถือเอา]บริขารที่ไม่ควรอธิษฐานมีถลกบาตรเป็นต้น
- เพราะถือเอาจากมือของสิกขมานาและสามเณรี
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

องค์ของอาบัติ

วิกปฺปนุปคจีวรตา, ปาริวตฺตกาภาโว, อญฺญาติกาย หตฺถโต คหณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิ.

ในสิกขาบทนี้มีองค์ ๓ เหล่านี้ คือ

๑. เป็นผ้าที่ควรแก่วิกัปปนา　　๒. ไม่ได้แลกเปลี่ยน

๓. รับเอาจากมือของภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สญฺจริตฺตสมุฏฺฐานํ, กิริยากิริยํ, เสสํ จตุตฺถสทิสเมวาติ.

[สิกขาบทนี้]เป็น :-

- สัญจริตตสมุฏฐาน (มีสัญจริตตสิกขาบทเป็นสมุฏฐาน คือ เกิดด้วยสมุฏฐานทั้ง ๖)
- กิริยะและอกิริยะ (ต้องอาบัติเพราะกระทำ[การรับจีวร] และไม่กระทำ[การแลกเปลี่ยน])

วิธีที่เหลือเหมือนสิกขาบทที่ ๔ นั่นแหละ ดังนี้แล

จบคำอธิบายจีวรปฏิคคหณสิกขาบท

---

๖. อัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

ว่าด้วยการการขอคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ

๖. โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาตกํ คหปตึ วา คหปตานึ วา จีวรํ วิญฺญาเปยฺย อญฺญตฺร สมยา, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ. ตตฺถายํ สมโย- อจฺฉินฺนจีวโร วา โหติ ภิกฺขุ นฏฺฐจีวโร วา, อยํ ตตฺถ สมโย.

ภิกษุใดขอจีวรจากคฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติ นอกสมัย[อันควร] ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ สมัยในการขอจีวรนั้น คือ ภิกษุถูกชิงจีวรไป หรือมีจีวรเสียหาย นี้เป็นสมัยในการขอจีวรนั้น

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้คำสั้น ดังนั้น คำบางคำจึงมีกล่าวไว้สั้นๆ เพื่อย่อคำ แต่เป็นที่รู้กันของคนทั่วไป เช่น

- กาโล (กาลอันควร) ไม่นิยมใช้เป็น ยุตฺตกาโล
- ฐาเน (ในฐานะอันควร) ไม่นิยมใช้เป็น ยุตฺตฏฺฐาเน
- สมโย (สมัยอันควร) ไม่นิยมใช้เป็น ยุตฺตสมโย

ปน ก็ โย ภิกฺขุ อ.ภิกษุใด คหปตึ วา ยังคหบดีก็ตาม คหปตานึ วา ยังคหปตานีก็ตาม อญฺญาตกํ ผู้ไม่ใช่ญาติ วิญฺญาเปยฺย พึงให้รู้ จีวรํ ซึ่งจีวร อญฺญตฺร เว้น สมยา ซึ่งสมัย[ที่สมควร] ฯ ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น) ฯ อยํ สมโย อ.สมัย[ที่จะกล่าวต่อไป]นี้ สมโย เป็นสมัย ตตฺถ จีวรวิญฺญาปเน ในการให้รู้ซึ่งจีวรนั้น (โหติ ย่อมเป็น) ฯ ภิกฺขุ อ.ภิกษุ อจฺฉินฺนจีวโร วา เป็นผู้มีจีวรที่ถูกแย่งชิงแล้วก็ตาม นฏฺฐจีวโร วา เป็นผู้มีจีวรที่เสียหายแล้วก็ตาม โหติ ย่อมเป็น ฯ อยํ สมโย อ.สมัย[ที่กล่าวแล้ว]นี้ สมโย เป็นสมัย ตตฺถ จีวรวิญฺญาปเน ในการให้รู้ซึ่งจีวรนั้น (โหติ ย่อมเป็น) ฯ

๖. คำอธิบายอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

คำอธิบาย คหปตึ และ คหปตานึ

ฉฏฺเฐ คหปตินฺติ ภิกฺขูสุ อปพฺพชิตมนุสฺสํ. คหปตานินฺติ ภิกฺขุนีสุ อปพฺพชิตฺถึ. เอส นโย สพฺเพสุ คหปติปฺปฏิสํยุตฺเตสุ สิกฺขาปเทสุ.

โปรดทราบเนื้อความในอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบทที่ ๖ ดังนี้

คำว่า คหปตึ (คหบดี) คือ มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ

คำว่า คหปตานึ (คหปตานี) คือ หญิงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี

สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

คำว่า คหปติ เป็นบทสมาสที่มีรูปวิเคราะห์ว่า

- เคหสฺส ปติ คหปติ = เจ้าของแห่งเรือน ชื่อว่า คหปติ

แปลงสระ เอ ใน เคห เป็นสระ อ ด้วยสูตรในสัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา สูตร ๑๗๓) ว่า เคหสฺเสกาโร อการํ อิการญฺจ สมาสตทฺธิเตสุ (เอ อักษรของ เคห ศัพท์ย่อมถึงความเป็น อ อักษรในสมาสและความเป็น อิ อักษรในตัทธิต)

[ตัวอย่างแปลง เอ เป็น อ]

คหกูฏํ = เคหกูฏํ (ยอดเรือน) <เคหสฺส กูฏํ คหกูฏํ>

[ตัวอย่างแปลง เอ เป็น อิ]

คหปติ = เคหปติ (เจ้าของเรือน) <เคหสฺส ปติ คหปติ>

คหฏฺโฐ = เคหฏฺโฐ (ผู้ดำรงอยู่ในเรือน) <เคเห ติฏฺฐตีติ คหฏฺโฐ>

คิหี = เคหี (ผู้มีเรือน) <เคหํ อสฺส อตฺถีติ คิหี>

นอกจากนั้น คำว่า คหปติ อาจตั้งรูปวิเคราะห์ว่า คหสฺส ปติ คหปติ โดยไม่ต้องแปลง เอ ใน เค เป็น อ ก็ได้ เพราะ คห ศัพท์อาจเป็นคำไวพจน์ของ เคห ศัพท์

ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแสดงคำไวพจน์ของเรือนว่ามี ๒๔ ศัพท์ ดังนี้

โตรณํ ตุ พหิทฺวารํ　　ปริขา ตุ จ ทีฆิกา
มนฺทิรํ สทนา คารํ　　นิกาโย นิลยาลโย.

อาวาโส ภวนํ เวสฺมํ นิเกตนํ นิเวสนํ
ฆรํ คหญฺจาวสโถ สรณญฺจ ปติสฺสโย.
โอกํ สาลา ขโย วาโส ถิยํ กุฏิ วสตฺยปิ
เคหญฺจานิตฺถิ สทฺมํ เจติยายตนานิ ตุ.[๑]

"เสาที่อยู่นอกประตูเมือง ชื่อว่า เสาระเนียด

คูเมือง ๒ ศัพท์ = ปริขา, ทีฆิกา

เรือน ๒๔ ศัพท์ = มนฺทิร, สทน, อคาร, นิกาย, นิลย, อาลย, อาวาส, ภวน, เวสฺม, นิเกตน, นิเวสน, ฆร, คห, อาวสถ, สรณ, ปติสฺสย, โอก, สาลา, ขย, วาส, กุฏิ เป็นไปในอิตถีลิงค์, วสติ เป็นอิตถีลิงค์เช่นกัน, เคห ไม่ใช่อิตถีลิงค์ [เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์], สทฺม

เจดีย์ ๒ ศัพท์ = เจติย, อายตน"

ตามความหมายในรูปวิเคราะห์ของ คหปติ และ คหปตานี บุคคลผู้เป็นเจ้าของเรือนเท่านั้นจึงได้ชื่อดังกล่าว แต่ที่จริงยังหมายรวมถึงบุคคลผู้ไม่มีเรือน ฤษี และปริพาชกอีกด้วย เพราะเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรขอจีวรเหมือนกัน โดย *สทิสูปจาระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงสิ่งที่คล้ายคลึงกัน เช่น สีโห คายติ (นายสิงห์ร้องเพลง) คำว่า สีโห แม้จะกล่าวถึงราชสีห์โดยทั่วไป ก็หมายถึงนายสิงห์ผู้องอาจคล้ายราชสีห์ หรือโดย *อุปลักขณนัย* คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังนั้น ท่านจึงอธิบายว่า คหปตินฺติ ภิกฺขูสุ อปพฺพชิตมนุสฺสํ (คำว่า คหปตึ คือ มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ) เป็นต้น ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เคหสฺส ปติ เชฏฺโฐติ คหปติ, ตํ คหปตึ. อิธ ปน อปพฺพชิโต โย โกจิ มนุสฺโส อธิปฺเปโต. เตนาห "ภิกฺขูสุ อปพฺพชิตมนุสฺสนฺ"ติ.[๒]

"เจ้าของเรือน ชื่อว่า คหปติ [ขอ]คหบดีนั้น แต่ในสิกขาบทนี้ประสงค์เอามนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่งที่ไม่ได้บวช ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภิกฺขูสุ อปพฺพชิตมนุสฺสํ (มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ)"

ข้อความข้างต้นแสดงวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า คหปตึ ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เจ้าของเรือนเท่านั้นชื่อว่าคหบดีหรือไร

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๒๐๕-๗

[๒] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๓

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลไหนชื่อว่า คหบดี

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เคหสฺส ปติ เชฏฺโฐติ เป็นต้น อธิบายว่า มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ ซึ่งก็คือบุคคลผู้มีเรือน บุคคลผู้ไม่มีเรือน ฤษี และปริพาชก ชื่อว่า คหบดี

คำว่า คหปตานินฺติ ภิกฺขุนีสุ ฯเปฯ อปพฺพชิติตฺถึ (คำว่า คหปตานี คือ หญิงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี) กล่าวไว้เพื่ออธิบายฝ่ายอื่นคือ คหปตานี ศัพท์ จึงเป็นประโยคปักขันตระเหมือนกัน

คำว่า เอส นโย ฯเปฯ สิกฺขาปเทสุ (สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่ง มีนัยต่างกันหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

คำอธิบาย วิญฺญาเปยฺย

วิญฺญาเปยฺยาติ ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา.

คำว่า วิญฺญาเปยฺย หมายความว่า ขอเอง หรือให้ผู้อื่นขอ

คำว่า วิญฺญาเปยฺย ประกอบรูปศัพท์จาก วิ บทหน้า + ญา ธาตุ (อวโพธเน = รู้) + ณาเป ปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ คำนี้แปลตามศัพท์ว่า “พึงให้รู้” กล่าวคือ ให้รู้ความประสงค์ของตน และการให้รู้นั้นก็เป็นการให้รู้ด้วยการขอเอง หรือเป็นการให้รู้ด้วยการใช้ให้ผู้อื่นขอแทน ดังนั้น ท่านจึงอธิบายว่า ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา (ขอเอง หรือให้ผู้อื่นขอ) เพื่อแสดง *อธิปปายัตถะ* คือ เนื้อความที่ผู้พูดหมายถึงในเรื่องนี้ ไม่ใช่แสดงสัททัตถะคือเนื้อความของศัพท์โดยตรง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

“วิญฺญาเปยฺยา”ติ อิทํ สุทฺธกตฺตุอตฺเถ จ เหตุกตฺตุอตฺเถ จ วตฺตตีติ อาห “ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา”ติ. ยาจาปนญฺเจตฺถ อตฺตโน อตฺถาเยวาติ ทฏฺฐพฺพํ. เอวญฺจ ปน กตฺวา “อนาณตฺติกนฺ”ติ อิทํ สมตฺถิตํ โหติ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๓

"คำว่า วิญฺญาเปยฺย นี้ ย่อมเป็นไปในอรรถสุทธกัตตา (กัตตาล้วนๆ ไม่ระคนกับอรรถเหตุ) และอรรถเหตุกัตตา ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา (ขอเองหรือให้ผู้อื่นขอ)

อนึ่ง โปรดทราบว่า การให้ขอในเรื่องนี้ย่อมมีได้เพื่อประโยชน์แก่ตนทีเดียว ดังนั้น คำว่า อนาณตฺติกํ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น) นี้จึงถูกย้ำความให้ชัดเจน"

ข้อนี้หมายความว่า

- สิกขาบทที่เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น) ภิกษุจะทำเองก็ตาม ใช้ผู้อื่นก็ตาม ก็ต้องอาบัติเหมือนกัน

- สิกขาบทที่เป็นสาณัตติกะ (มีการใช้ผู้อื่น) ภิกษุต้องใช้ผู้อื่นเท่านั้น จึงต้องอาบัติ ถ้าทำเองไม่ต้องอาบัติ

คำอธิบาย อญฺญตฺร สมยา

อญฺญตฺร สมยาติ โย อจฺฉินฺนจีวโร วา โหติ นฏฺฐจีวโร วา, ตสฺส ตํ สมยํ ฐเปตฺวา อญฺญสฺมึ วิญฺญาปนปฺปโยเค ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภ นิสฺสคฺคิยํ โหติ.

คำว่า อญฺญตฺร สมยา (นอกสมัย[อันควร]) หมายความว่า ภิกษุใดมีจีวรถูกชิงไป หรือมีจีวรเสียหาย ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพยายามขอในสมัยอื่น เว้นสมัยนั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ

ใจความของประโยคข้างต้น คือ ตํ สมยํ ฐเปตฺวา

ส่วนข้อความอื่นเป็นพลความในเรื่องนี้ โดย

- โย อจฺฉินฺนจีวโร วา โหติ นฏฺฐจีวโร วา, ตสฺส แสดงนิยมะคือ ตสฺส ภิกฺขุโน ของอนิยมะ คือ โย ภิกฺขุ ในสิกขาบทนี้

อญฺญสฺมึ วิญฺญาปนปฺปโยเค ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภ นิสฺสคฺคิยํ โหติ ก็แสดงอาบัติโดยเกี่ยวเนื่องกับคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ในสิกขาบท แต่เพิ่มอาบัติทุกกฏเข้ามา (คำว่า ตํ สมยํ = สมัยนั้น คือ สมัยที่ภิกษุถูกแย่งชิงจีวรหรือมีจีวรเสียหาย จึงขอจีวรจากผู้ไม่ใช่ญาติได้)

ท่านอธิบาย อญฺญตฺร สมยา ดังนี้

๑. คำว่า อญฺญตฺร มีความหมายว่า เว้น เพราะอธิบายด้วยคำว่า ฐเปตฺวา (เว้น)

๒. สฺมา วิภัตติใน สมยา ลงในอรรถกรรม เพราะอธิบายด้วยบทที่ลงทุติยาวิภัตติว่า ตํ สมยํ (สมัยนั้น) ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

สมยาติ อญฺญตฺรสทฺทาเปกฺขาย อุปโยคตฺเถ นิสฺสกฺกวจนนฺติ อาห "ตํ สมยนฺ"ติ.[๑]

"คำว่า สมยา เป็นบทที่ลงปัญจมีวิภัตติในอรรถของทุติยาวิภัตติ เพราะมองหา อญฺญตฺร ศัพท์ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ตํ สมยํ"

๓. นิยมะของอนิยมะคือ โย ภิกฺขุ ในสิกขาบทนี้ ได้แก่ ตสฺส ภิกฺขุโน (ภิกษุ[ผู้ถูกแย่งชิงจีวรไปหรือมีจีวรเสียหาย]นั้น) เพราะท่านอธิบายว่า โย อจฺฉินฺนจีวโร วา โหติ นฏฺฐจีวโร วา, ตสฺส (ภิกษุใดมีจีวรถูกชิงไปหรือมีจีวรเสียหาย ภิกษุนั้น) ทั้งนี้เพราะอนิยมะมองหานิยมะแน่นอน มิฉะนั้นจะทำให้ข้อความไม่สมบูรณ์

ฎีกาใหม่แสดงรูปวิเคราะห์ของ สมย ศัพท์ในความหมายว่า สมัย, กาล ดังนี้

สเมติ เอตฺถ เอเตน วา สํคจฺฉติ สตฺโต, สภาวธมฺโม วา สหชาตาทีหิ, อุปฺปาทาทีหิ วาติ สมโย, กาโล.[๑]

"สัตว์ย่อมเป็นไปร่วมกันในกาลเวลานี้ หรือด้วยกาลเวลานี้

อีกอย่างหนึ่ง สภาวธรรมย่อมเป็นไปร่วมกันในกาลเวลานี้ หรือด้วยกาลเวลานี้ด้วยการเกิดขึ้นพร้อมกันเป็นต้นหรือด้วยอุปปาทขณะเป็นต้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า สมัย คือ กาล"

รูปวิเคราะห์ข้างต้นแสดงว่า สมย ศัพท์เป็นอธิกรณสาธนะหรือกรณสาธนะ มีความหมาย ๔ ประการ คือ

- ที่เป็นไปร่วมกันของสัตว์ = สเมติ สํคจฺฉติ สตฺโต เอตฺถาติ สมโย.
- เหตุเป็นไปร่วมกันของสัตว์ = สเมติ สํคจฺฉติ สตฺโต เอเตนาติ สมโย.
- ที่เป็นไปร่วมกันของสภาวธรรม = สเมติ สํคจฺฉติ สภาวธมฺโม เอตฺถาติ สมโย.
- เหตุเป็นไปร่วมกันของสภาวธรรม = สเมติ สํคจฺฉติ สภาวธมฺโม เอเตนาติ สมโย.

แท้จริงแล้ว กาลเวลาเป็นเพียงสมมติบัญญัติที่ไม่ปรากฏว่ามีอยู่จริงโดยรูปธรรม ถูกกล่าวไว้เหมือนเป็นที่ตั้งของความเป็นไปร่วมกันแห่งสัตว์หรือสภาวธรรม หรือถูกกล่าวไว้เหมือนเป็นเหตุของความเป็นไปร่วมกันแห่งสัตว์หรือสภาวธรรมโดยอ้อมด้วยความดำริของชาวโลก

ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๓

ธมฺมปฺปวตฺติมตฺตตาย อตฺถโต อภูโตปิ หิ กาโล ธมฺมปฺปวตฺติยา อธิกรณํ, กรณํ วิย จ กปฺปนามตฺตสิทฺเธน รูเปน โวหรียติ.[๑]

"โดยแท้จริงแล้ว กาลเวลาแม้ไม่มีอยู่จริงโดยสภาวะ เพราะเป็นเพียงการดำเนินไปของสภาวธรรม ก็ถูกกล่าวไว้เหมือนเป็นที่ตั้งหรือเป็นเหตุ โดยสภาพที่สำเร็จด้วยการดำริเท่านั้น"

คำอธิบายข้างต้นกล่าวตามคำสอนของศาสนาพุทธที่ถือว่า กาลเวลาเป็นบัญญัติอย่างหนึ่งที่เรียกว่า กาลบัญญัติ ซึ่งไม่มีอยู่จริง แต่ชาวตะวันตกเห็นว่า กาลเวลา คือ เหตุการณ์ หมายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ เช่น เวลาเดิน คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะเดิน การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการพยายามอธิบายกาลเวลาให้เป็นรูปธรรมที่สามารถพบเห็นได้

คำว่า อจฺฉินฺนจีวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อจฺฉินฺนํ จีวรํ เอตสฺสาติ อจฺฉินฺนจีวโร = จีวรที่ถูกแย่งชิงแล้วของภิกษุนั้นมีอยู่ เหตุนั้นภิกษุนั้นชื่อว่า อัจฉินนจีวระ (อา บทหน้า + ฉิท ธาตุ <ทฺวิธากรเณ = ทำเป็นสองส่วน> + ต ปัจจัย)

จีวรดังกล่าวถูกแย่งชิงโดยผู้มีอำนาจ โจร หรือนักเลง

คำว่า นฏฺฐจีวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นฏฺฐํ จีวรเมตสฺสาติ นฏฺฐจีวโร = จีวรที่เสียหายแล้วของภิกษุนั้นมีอยู่ เหตุนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า นัฏฐจีวระ (นส ธาตุ <อทสฺสเน = ไม่เห็น> ต ปัจจัย ในกรรมสาธนะ)

จีวรที่เสียหาย คือ ถูกไฟเผา ถูกน้ำพัด ถูกหนูกัด ถูกปลวกกิน หรือคร่ำคร่าด้วยการใช้สอย

วิธีสละจีวร

ตตฺถ "อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อญฺญาตกํ คหปติกํ อญฺญตฺร สมยา วิญฺญาปิตํ นิสฺสคฺคิยนฺ"ติ[๒] อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

ในการสละนั้น โปรดทราบวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อญฺญาตกํ คหปติกํ อญฺญตฺร สมยา วิญฺญาปิตํ นิสฺสคฺคิยํ.

"ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมขอจากคหบดีที่ไม่ใช่ญาติ เว้นสมัย ควรสละ"

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๓

[๒] วิ.มหา. ๒/๕๑๙/๒๕

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ อุปนนฺทํ อารพฺภ จีวรวิญฺญาปนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุปนันทะในเมืองสาวัตถีเพราะเหตุคือการขอจีวร

ประเภทของบัญญัติ

"อญฺญตฺร สมยา"ติ อยเมตฺถ อนุปญฺญตฺติ, สาธารณปญฺญตฺติ.

บัญญัติว่า อญฺญตฺร สมยา (ยกเว้นสมัย) นี้ เป็นอนุบัญญัติในสิกขาบทนี้

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

ภิกษุยังไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยการขอเองหรือใช้ให้ผู้อื่นขอ แต่จะต้องอาบัติดังกล่าวก็ต่อเมื่อได้รับจีวรแล้ว การได้รับจีวรนั้นไม่เกี่ยวกับภิกษุผู้ถูกใช้ ภิกษุนั้นจึงไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ แต่เกี่ยวกับภิกษุผู้ได้รับจีวรเท่านั้น ดังนั้น จึงกล่าวว่า สิกขาบทนี้เป็นอนาณัตติกะ เพราะการใช้ไม่ใช่เหตุให้ต้องอาบัติ แต่การได้รับจีวรเท่านั้นจึงเป็นเหตุให้ต้องอาบัติ

อาบัติ

ติกปาจิตฺติยํ.

[อาบัตินี้]เป็นติกปาจิตตีย์

ญาตเก อญฺญาตกสญฺญิโน เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ.

เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ :-

- ผู้มีความสำคัญว่าไม่ใช่ญาติ ในผู้ที่เป็นญาติ [แล้วขออยู่]

- ผู้สงสัย[แล้วขออยู่]

ติกปาจิตตีย์ในสิกขาบทนี้เหมือนกับที่กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อน คือ

- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อญฺญาติกาย ญาติกสญฺญี)
- ภิกษุ สงสัย ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อญฺญาติกาย เวมติโก)
- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า ไม่ใช่ญาติ (อญฺญาติกาย อญฺญาติกสญฺญี)

อนาบัติ

สมเย วา ญาตกปฺปวาริเต วา วิญฺญาเปนฺตสฺส, อญฺญสฺส ญาตกปฺปวาริเต ตสฺเสวตฺถาย วิญฺญาเปนฺตสฺส, อตฺตโน ธเนน คณฺหนฺตสฺส, อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ :-

- ผู้ขอในสมัย[ที่ควรขอ] หรือขอจากญาติและคนปวารณา
- ผู้ขอจากญาติและคนปวารณาของภิกษุอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ[อื่น]นั้นทีเดียว
- ผู้รับเอาด้วยทรัพย์ของตน
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

คำว่า สมเย (ในสมัย[ที่ควรขอ]) คือ เวลาที่ถูกแย่งชิงจีวรไป หรือเวลาที่จีวรเสียหาย

คำว่า ปวาริต (คนปวารณา) คือ ผู้ที่ปวารณาโดยเนื่องด้วยสงฆ์ ภิกษุควรขอพอประมาณ แต่คนปวารณาโดยเนื่องด้วยบุคคล ภิกษุควรขอเฉพาะสิ่งที่เขาปวารณาไว้เท่านั้น ถ้าเขาปวารณาว่า ขาดสิ่งใดก็ขอสิ่งนั้น ภิกษุจึงสามารถขอได้ทุกสิ่ง

ตามหลักพระวินัย คำว่า ปวารณา มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. การห้าม ๒. การเชื้อเชิญ

แม้คำว่า ปวาริต ก็มีความหมาย ๒ ประการ คือ คนห้าม และ คนเชื้อเชิญ ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า

ปวารณา ปฏิกฺเขเป กถิตาชฺเฌสนาย จ.[๑]

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๑๐๐๕

"ปวารณา ศัพท์ ท่านกล่าวไว้ในความหมายว่า การห้าม และการเชื้อเชิญ"

ความหมายว่า "ห้าม" พบในตัวอย่างว่า โย ปน ภิกฺขุ ภุตฺตาวี ปวาริโต (ภิกษุใดฉันแล้ว ห้ามภัตแล้ว) ส่วนความหมายว่า "เชื้อเชิญ" พบในตัวอย่างนี้

ข้อความว่า "ผู้ขอจากญาติและคนปวารณาของภิกษุอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ[อื่น]นั้นทีเดียว" หมายความว่า พระติสสะขอจีวรจากญาติ หรือคนปวารณาของพระนาคะอื่นจากตนเพื่อพระนาคะ ไม่ต้องอาบัติ ถ้าขอญาติหรือคนปวารณาของพระนาคะเพื่อตน ก็ต้องอาบัติ

นอกจากนั้น ภิกษุขอญาติหรือคนปวารณาของตนเพื่อภิกษุอื่น ก็ไม่ต้องอาบัติเช่นกัน

องค์ประกอบ

วิกปฺปนุปคจีวรตา, สมยาภาโว, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้คือ

๑. ความเป็นจีวรพอที่จะวิกัปปนาได้

๒. ไม่ใช่สมัย[ที่ควรขอ]

๓. ขอกับบุคคลที่ไม่ใช่ญาติ

๔. ได้รับ[จีวร]ด้วยการขอนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฺฐานาทีนิ จตุตฺถสทิสาเนวาติ.

สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๔ นั่นเทียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

---

๗. ตตุตตริสิกขาบท

ว่าด้วยการขอจีวรเกินกว่าผ้านุ่งและผ้าห่ม

๗. ตญฺเจ อญฺญาตโก คหปติ วา คหปตานี วา พหูหิ จีวเรหิ อภิหฏฺฐุํ ปวาเรยฺย, สนฺตรุตฺตรปรมํ เตน ภิกฺขุนา ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ. ตโต เจ อุตฺตริ สาทิเยยฺย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ถ้าคฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติ นำจีวรจำนวนมากมาแล้วปวารณาภิกษุนั้น ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวรมีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมากจากจีวรเหล่านั้น ถ้ายินดีเกินกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำแปล เจ นิบาตที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น แปลตามนัยที่ ๒ ของกังขาฎีกาใหม่ที่ถือว่า เจ เป็นนิบาตที่มีความหมายว่า *ปริกัปปัตถะ* (อรรถดำริ) ส่วนตามนัยแรกถือว่าเป็น *ปทปูรณนิบาต* คือ นิบาตที่ทำบทให้เต็ม ไม่มีความหมายใดๆ ดังข้อความว่า

เจติ นิปาตมตฺตํ. เจติ วา ยทีติ อตฺโถ, ตสฺส "ปวาเรยฺยา"ติ อิมินา สมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพ. ปวาเรยฺย เจติ ยทิ ปวาเรยฺยาติ อตฺโถ.[๑]

"บทว่า เจ เป็นเพียงนิบาต อีกอย่างหนึ่ง บทว่า เจ มีความหมายว่า ยทิ โปรดทราบ

เจ หากว่า คหปติ วา อ.คหบดีก็ตาม คหปตานี วา อ.คหปตานีก็ตาม อญฺญาตโก ผู้ไม่ใช่ญาติ อภิหฏฺฐุํ นำมาเฉพาะแล้ว ตํ (ภิกฺขุํ) ยังภิกษุนั้น ปวาเรยฺย พึงให้ยินดี จีวเรหิ ด้วยจีวร ท. พหูหิ อันมากไซร้ ฯ จีวรํ อ.จีวร สนฺตรุตฺตรปรมํ อันมีผ้าอุตตราสงค์ที่เป็นไปกับด้วยผ้าอันตรวาสกเป็นจำนวนยิ่ง เตน ภิกฺขุนา อันภิกษุนั้น สาทิตพฺพํ พึงยินดี ตโต (สนฺตรุตฺตรปรมโต จีวรโต) จากจีวรอันมีผ้าอุตตราสงค์ที่เป็นไปกับด้วยผ้าอันตรวาสกเป็นจำนวนยิ่งนั้น ฯ เจ หากว่า (ภิกฺขุ อ.ภิกษุ) สาทิเยยฺย พึงยินดี อุตฺตริ ยิ่ง ตโต จีวรโต จากจีวรนั้นไซร้ ฯ ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น) ฯ

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๕

สัมพันธ์ของบทนั้นกับบทว่า ปวาเรยฺย (พึงปรารณา) นี้ คำว่า ปวาเรยฺย เจ มีความหมายว่า ถ้าพึงปวารณา”

ข้อความข้างต้นสรุปได้ ๒ ประเด็น คือ

๑. ปทปูรณนิบาตเป็นนิบาตที่ไม่มีคำแปล จึงไม่ต้องแปล ท่านถือว่าใส่มาเพื่อให้คำในพากย์สละสลวย ดังนั้น ในนิสสัยของพม่าจึงไม่แปลนิบาตประเภทนี้

๒. คำแปลของ เจ กับ ยทิ ไม่ต่างกัน ท่านจึงแปล เจ ว่าเป็น ยทิ แต่สนามหลวงบาลีไทยแปลให้ต่างกัน โดย เจ แปลว่า “หากว่า” ส่วน ยทิ แปลว่า “ผิว่า” อย่างไรก็ตาม ในภาษาพม่าแปลนิบาตทั้งสองศัพท์ไว้เหมือนกันว่า “อะแก่ย่วย”

คำว่า อภิหฏฺฐุํ ในคัมภีร์กังขาวิตรณีแสดงความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อถือเอา : อภิ บทหน้า + หร ธาตุ (ถือเอา) + ตุํ ปัจจัยในตทัตถสัมปทาน (อภิไม่มีอรรถพิเศษใดๆ)

๒. นำมาเฉพาะแล้ว : อภิ บทหน้า + หร ธาตุ (นำมา) + ตฺวา ปัจจัย (แปลง ตฺวา เป็น ตุํ, อภิ มีความหมายว่า อภิมุข = เฉพาะ)

ฉบับฉัฏฐสังคีติ ฉบับไทย และฉบับสิงหลมีรูปว่า อภิหฏฺฐุํ แต่รูปว่า อภิหฏุํ ก็มีบ้างในฉบับพม่าบางฉบับ คือ

๑. กังขาภาสาฏีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๘๕) กล่าวว่า คำว่า อภิหฏุํ มาจาก อภิ บทหน้า + หร ธาตุ + ตุํ ปัจจัยในปุพพกาลกิริยา แปลง ต เป็น ฏ และกล่าวว่า ในคัมภีร์ไวยากรณ์ยังกล่าวถึงรูปว่า อภิหฏฺฐุํ อีกด้วย

๒. ปาติโมกขเมทินี (หน้า ๑๙๒) กล่าวว่า คำว่า อภิหฏุํ มาจาก อภิ บทหน้า + หร ธาตุ + ตฺวา ปัจจัย แปลง ตฺวา เป็น ตุํ, แปลง ตุํ เป็น ฏุํ และลบ รฺ พยัญชนะที่สุดธาตุ และกล่าวว่า ในบางฉบับพบรูปว่า อภิหฏฺฐุํ ถือว่าสอดคล้องกับปทรูปสิทธิปกรณ์

นอกจากนั้น ในฉบับใบลานของพม่ายังพบรูปว่า อภิหตฺตุํ อีกด้วย โดยซ้อน ต เป็น ตฺต แล้วลบพยัญชนะต้นสังโยค

ในคัมภีร์นิรุตติทีปนีกล่าวถึงรูปว่า อภิหตฺตุํ และ อภิหฏุํ ดังนี้

อภิหตฺตุํ ปวาเรยฺย, อภิหฏุนฺติปิ ปาโฐ, สํโยคาทิสฺส โลโป, ตสฺส ฏตฺตํ. อภิหฏฺฐุนฺติปิ ปฐนฺติ. พฺยญฺชนํ น สเมติ.[๑]

---

[๑] นิรุตฺติ. สูตร ๗๖๒

“พึงนำมาเฉพาะแล้วปวารณา มีปาฐะ[อื่น]ว่า อภิหฏุ̣ํ ลบเบื้องต้นของพยัญชนะสังโยค แปลง ต เป็น ฏ

อาจารย์ทั้งหลายสาธยายว่า อภิหฏ̣ฐุํ พยัญชนะย่อมไม่เสมอกัน”

จะเห็นได้ว่า นิรุตติทีปนีกล่าวถึงการประกอบรูปว่า อภิหตฺตุํ และ อภิหฏุํ ไม่กล่าวถึงการประกอบรูปว่า อภิหฏ̣ฐุํ จึงแสดงว่าท่านเห็นว่ารูปทั้งสองถูกต้องตามหลักภาษา

โมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๑๖๐) กล่าวถึงรูปว่า อภิหฏ̣ฐุํ (นำมาเฉพาะแล้ว) และในโมคคัลลานปัญจิกากล่าวถึงการประกอบรูปศัพท์ โดยแปลง ต ปัจจัยเป็น ฐ แล้วแปลง รฺ ที่สุดธาตุเป็น ฏฺ ว่า

อภิหฏ̣ฐุํ = หร หรเณ, อภิปุพฺโพ, ตฺวาสฺส ตุมฺหิ “ปุจฺฉาทิโต”ติ [๑] ตสฺส เจ ปรรูปาทิ.[๒]

“คำว่า อภิหฏ̣ฐุํ = หร ธาตุ (หรเณ = ในการนำไป) มี อภิ อยู่หน้า เมื่อแปลง ตฺวา เป็น ตุํ และ แปลง ต เป็น ฐ ด้วยสูตรว่า ปุจฺฉาทิโต (แปลง ต ปัจจัยท้าย ปุจฺฉ ธาตุเป็นต้นเป็น ฐ) แล้วแปลงเป็นอักษรต้นของรูปหลัง [แปลง รฺ เป็น ฏฺ อันเป็นอักษรต้นของ ฐ]”

การที่คัมภีร์นิรุตติทีปนีไม่ได้กล่าวถึงรูปว่า อภิหฏ̣ฐุํ ตามที่กล่าวไว้ในโมคคัลลานปัญจิกา ก็เพราะว่าคัมภีร์ดังกล่าวยังไม่แพร่หลายมาถึงพม่า คงมีเพียงโมคคัลลานไวยากรณ์และปทสาธนะเท่านั้นที่ปรากฏในพม่า ดังที่ท่านผู้แต่งนิรุตติทีปนีกล่าวไว้ในปาฬินิทานกถา (คำนำภาษาบาลี) ของคัมภีร์ว่าท่านพบเพียง ๒ คัมภีร์เหล่านั้น ไม่พบคัมภีร์อธิบายโมคคัลลานไวยากรณ์ใดๆ ดังนั้น ท่านจึงแต่งนิรุตติทีปนีขึ้นเพื่ออธิบายโมคคัลลานไวยากรณ์

นอกจากนั้น รูปว่า อภิหฏ̣ฐุํ อาจประกอบรูปศัพท์ตามมติของปทรูปสิทธิปกรณ์ก็ได้ คือแปลง ตุํ ปัจจัยเป็น รฏ̣ฐุํ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๗๒) ว่า สาสทิสโต ตสฺส ริฏ̣โฐ จ (แปลง ต ปัจจัยและปัจจัยอื่นท้าย สาส ธาตุและ ทิส ธาตุเป็น ริฏฺฐ และอื่นๆ) ดังข้อความว่า

จสทฺเทน ติสฺส ริฏ̣ฐิ จ, ทิสโต กิจฺจตการ-ตุํ-ตฺวาทีนญฺจ รฏ̣ฐ-รฏ̣ฐุํ-รฏ̣ฐาเทสา จ โหนฺติ.[๓]

“แปลง ติ ปัจจัยเป็น ริฏ̣ฐิ ด้วย จ ศัพท์ และแปลง ต อักษรของกิจจปัจจัย, ตุํ ปัจจัย และ ตฺวา ปัจจัยเป็นต้นท้าย ทิส ธาตุเป็น รฏ̣ฐ, รฏ̣ฐุํ และ รฏ̣ฐา”

เมื่อแปลง ตุํ ปัจจัยเป็น รฏ̣ฐุํ แล้ว ให้ลบพยัญชนะที่สุดธาตุพร้อมกับ รฺ อนุพันธ์ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๓๙) ว่า รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน (พยัญชนะที่สุดธาตุและ ร อนุพันธ์ซึ่ง

---

[๑] โมคฺ.ปญฺจิกา ๕/๑๔๓ [๒] โมคฺ.ปญฺจิกา ๕/๑๖๕ [๓] รูป. สูตร ๖๒๕

อยู่ต้นปัจจัยย่อมไม่ปรากฏรูป ในเพราะปัจจัยซึ่งมี ร เป็นอนุพันธ์) จึงสำเร็จรูปเป็น อภิหฏฺฐุํ ที่มีความหมายของ ตุํ ปัจจัย แต่ถ้าเป็นรูปว่า อภิหฏฺฐุํ ที่มีความหมายของ ตฺวา ปัจจัย ต้องแปลง ตฺวา เป็น ตุํ ก่อน แล้วจึงแปลง ตุํ เป็น รฏฺฐุํ ต่อมา

มีข้อสังเกตว่า ปทรูปสิทธิปกรณ์ระบุถึงการแปลงเป็น รฏฺฐ เป็นต้น ท้าย ทิส ธาตุเท่านั้น ดังนั้น ตำราพม่าจึงชอบรูปว่า อภิหฏฺฐุํ มากกว่า เพราะเห็นว่าท่านไม่ได้ระบุ หร ธาตุไว้ อย่างไรก็ตาม โมคคัลลานปัญจิกาได้แสดงการประกอบรูปศัพท์ อภิหฏฺฐุํ ไว้ จึงทราบรูปดังกล่าวในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ในเวลาแต่งคัมภีร์นั้น ดังนั้น จึงได้ข้อสรุปว่า แม้ท่านพระพุทธัปปิยะจะระบุถึง ทิส ธาตุไว้อย่างเดียว ก็ยังรวมถึง หร ธาตุอีกด้วย

คัมภีร์ปาติโมกขปทัตถอนุวัณณนากล่าวถึงรูปว่า อภิหฏฺฐุํ ตามปาติโมกขเมทินี (นัยที่ ๒) ที่แปลง ตฺวา เป็น ตุํ ว่า

อภิหฏฺฐุนฺติ อภิมุขํ หริตฺวา. เอตฺถ ตฺวาปจฺจยสฺส ตุํอาเทสํ กตฺวา ตการสฺส จ ฏฺฐตฺตํ กตฺวา ธาตฺวนฺตรการสฺส โลปํ กตฺวา รูปสิทฺธิ เวทิตพฺพา.[๑]

“คำว่า อภิหฏฺฐุํ แปลว่า ‘นำมาเฉพาะแล้ว’ โปรดทราบการประกอบรูปศัพท์ในบทนี้โดยแปลง ตฺวา ปัจจัยเป็น ตุํ, แปลง ต อักษรเป็น ฏฺฐ และทำการลบ ร อักษรท้ายธาตุ”

ข้อความข้างต้น ท่านอนุญาตให้แปลง ต ปัจจัยเป็น ฏฺฐ ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๗๓) ว่า สาทิ สนฺตปุจฺฉภนฺชหํสาทีหิ ฏฺโฐ (แปลง ต ปัจจัยท้ายธาตุที่มี ส เป็นที่สุด, ปุจฺฉ ธาตุ, ภนฺช ธาตุ และ หํส ธาตุเป็นต้นกับพยัญชนะที่อยู่หน้า [ต นั้น]เป็น ฏฺฐ) แล้วลบ รฺ ที่สุดธาตุด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๘๗) ว่า รกาโร จ (ร อักษรซึ่งเป็นที่สุดธาตุย่อมไม่ปรากฏรูปในเพราะ ต ปัจจัยและ ติ ปัจจัย) แต่ผู้แปลคิดว่า การแปลง ต ปัจจัยเป็น ฏฺฐ ด้วยสูตรดังกล่าว มักแปลงท้ายธาตุที่ลงท้ายด้วย ส อักษร เช่น ผุส ธาตุเป็นต้น ได้รูปว่า ผุฏฺโฐ ยกเว้นเพียง ๒ ธาตุ คือ ปุจฺฉ และ ภนฺช เท่านั้น ได้รูปว่า ปุฏฺโฐ, ภฏฺโฐ ดังนั้น การประกอบรูปศัพท์ดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับหลักภาษาโดยทั่วไป

อนึ่ง การประกอบบทในพากย์นั้นไม่นิยมใช้คำซ้ำกัน แต่นิยมใช้ จ ศัพท์เพื่อรวบรวมข้อความที่เกี่ยวข้องกัน ดังนั้น ประโยคข้างต้นจึงไม่ควรใช้ กตฺวา ๓ ครั้ง แต่ควรประกอบ จ ศัพท์เพื่อรวบรวมกรรม ๓ บท จึงควรมีรูปบาลีว่า

---

[๑] ปาติ.วณฺณนา หน้า ๑๖๙

๑. ประกอบ จ ศัพท์ท้าย ธาตฺวนฺตรการสฺส

เอตฺถ ตฺวาปจฺจยสฺส ตฺุอาเทสํ ตการสฺส ฏฺจตฺตํ ธาตฺวนฺตรการสฺส จ โลปํ กตฺวา รูปสิทฺธิ เวทิตพฺพา.

๒. ประกอบ จ ศัพท์ท้าย โลปํ

เอตฺถ ตฺวาปจฺจยสฺส ตฺุอาเทสํ ตการสฺส ฏฺจตฺตํ ธาตฺวนฺตรการสฺส โลปญฺจ กตฺวา รูปสิทฺธิ เวทิตพฺพา.

๗. คำอธิบายตตฺุริสิกขาบท

คำอธิบาย ตญฺเจ

สตฺตเม ตญฺเจติ ตํ อจฺฉินฺนจีวรํ วา นฏฺฐจีวรํ วา.

โปรดทราบเนื้อความในอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบทที่ ๗ ดังนี้

คำว่า ตญฺเจ (ภิกษุนั้น) คือ ภิกษุผู้ถูกแย่งชิงจีวร หรือมีจีวรเสียหายนั้น

บทสรรพนามว่า ตํ ใน ตญฺเจ หมายถึง ภิกษุที่ถูกกล่าวไว้ด้วยพระดำรัสว่า อจฺฉินฺนจีวโร วา โหติ ภิกฺขุ นฏฺฐจีวโร วา (ภิกษุถูกชิงจีวรไป หรือมีจีวรเสียหาย) ในสิกขาบทที่ ๖ ข้างต้น ดังนั้น ต สรรพนามจึงเป็น *ปักกันตวิสัย* คือ มีอรรถที่ผ่านมาเป็นวิสัย ในบรรดา ต ศัพท์ ๓ ประเภท คือ

๑. ปักกันตวิสัย มีทัพพะที่ผ่านมาเป็นวิสัย คือ เพิ่มบทนามที่กล่าวถึงทัพพะ (บุคคล สิ่งของ หรือสภาวธรรม) มาจากพากย์ต้น เช่น ตตฺถ กตโม รูปกฺขนฺโธ[๑] (ในบรรดาขันธ์เหล่านั้น รูปขันธ์คืออะไร) คำว่า ตตฺถ เพิ่มวิเสสยะคือ ขนฺเธสุ ที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน

๒. ปสิทธวิสัย มีทัพพะที่ประจักษ์เป็นวิสัย คือ ประกอบบทนามที่กล่าวถึงทัพพะโดยตรงเป็นวิเสสยะของ ต สรรพนาม เช่น นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส[๒] (ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น) คำว่า ตสฺส เป็นวิเสสนะของ ภควโต ที่ปรากฏโดยตรงในพากย์ ดังนั้นจึงหมายถึงพระพุทธเจ้าโคตมะพระองค์นี้ ไม่ใช่หมายถึงพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น

---

[๑] อภิ.วิ. ๓๕/๓๓/๑๔

[๒] ที.มหา. ๑๐/๓๗๑/๒๕๖

๓. อนุภูตวิสัย มีกิริยาที่รู้สึกทางใจเป็นวิสัย คือ เพิ่มบทมาจากพากย์ต้นโดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์เป็นบทนามด้วยการลง ณฺวุ ปัจจัยท้ายธาตุ และลงภาวตัทธิตปัจจัยไว้ท้าย เช่น

อตีตํ นานุโสจามิ นปฺปชปฺปาม'นาคตํ
ปจฺจุปฺปนฺเนน ยาเปมิ เตน วณฺโณ ปสีทติ.[๑]

"ข้าพเจ้าย่อมไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่เพ้อหาอนาคต ยังชีพอยู่ด้วยปัจจุบัน ดังนั้น ผิวพรรณจึงผ่องใส"

ในคาถานี้ คำว่า เตน (ดังนั้น) เป็น ต สรรพนามที่กล่าวถึงบทกริยาที่ผ่านมาในประโยคก่อน คือ การไม่เศร้าโศก[ถึงอดีต] ไม่เพ้อหา[อนาคต] และยังชีพอยู่[ด้วยปัจจุบัน] จึงเป็นอนุภูตวิสัย ตามหลักภาษาให้เปลี่ยน นานุโสจามิ, นปฺปชปฺปามิ และ ยาเปมิ เป็นบทนามและลงภาวตัทธิตปัจจัยไว้ท้าย จึงมีรูปวิเสสยะของ เตน ว่า นานุโสจกตฺเตน อปฺปชปฺปกตฺเตน ยาปกตฺเตน จ (เพราะความเป็นผู้ไม่เศร้าโศก เพราะความเป็นผู้ไม่เพ้อหา และเพราะความเป็นผู้เป็นอยู่)

คัมภีร์สัททสารัตถชาลินีกล่าวถึง ต ศัพท์ทั้ง ๓ ประการเป็นคาถาท่องจำว่า

ปกฺกนฺตวิสโย เจว ปสิทฺธวิสโย ตถา
อนุภูตวิสโย เจติ ตํสทฺโท ยํ น เปกฺขเต.[๒]

"ต ศัพท์ ที่เรียกว่า ปักกันตวิสัย ปสิทธวิสัย และอนุภูตวิสัย ย่อมไม่มองหา ย ศัพท์"

ฎีกาใหม่กล่าวถึงปักกันตวิสัยว่า ปกตัตถวจนะ คือ แสดงเนื้อความที่กระทำไว้แล้ว นั่นคือ เนื้อความที่กล่าวมาแล้วในประโยคก่อน ดังข้อความว่า

ตํ-สทฺโท เจตฺถ ปกตตฺถวจโน.[๓]

"อนึ่ง ตํ ศัพท์ในพากย์นี้แสดงเนื้อความที่กระทำไว้แล้ว"

คำอธิบาย อภิหฏฺฐุํ

อภิหฏฺฐุนฺติ อภีติ อุปสคฺโค. หริตุนฺติ อตฺโถ, คณฺหิตุนฺติ วุตฺตํ โหติ.

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๘/๙๐/๑๓๖ [๒] สทฺท.ชาลินี คาถา ๒๐๑ [๓] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

บทว่า อภิ ในคำว่า อภิหฏฺฐุํ นี้ เป็นบทอุปสรรค หมายความว่า เพื่อรับเอา ความหมายคือ เพื่อถือเอา

ท่านอธิบาย อภิหฏฺฐุํ ดังนี้

๑. บทว่า อภิ เป็นอุปสรรคที่คล้อยตามอรรถของธาตุที่เรียกว่า ธาตวัตถานุวัตตกะ ไม่มีความหมายพิเศษใดๆ เพราะอธิบายด้วยคำว่า อภีติ อุปสคฺโค (บทว่า อภิ เป็นอุปสรรค)

๒. คำว่า หฏฺฐุํ ประกอบรูปศัพท์มาจาก หร ธาตุ + ตุํ ปัจจัย เพราะอธิบายว่า หริตุนฺติ อตฺโถ (หมายความว่า เพื่อรับเอา) ตามหลักภาษาให้แปลง ตุํ เป็น รฏฺฐุํ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ว่า สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโฐ จ (แปลง ต ปัจจัยและปัจจัยอื่นท้าย สาส ธาตุและ ทิส ธาตุเป็น ริฏฺฐ และอื่นๆ) หลังจากนั้นจึงลบพยัญชนะที่สุดธาตุและ ร อนุพันธ์ด้วยสูตรว่า รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน (พยัญชนะที่สุดธาตุและ ร อนุพันธ์ซึ่งอยู่ต้นปัจจัยย่อมไม่ปรากฏรูป ในเพราะปัจจัยซึ่งมี ร เป็นอนุพันธ์)

๓. หร ธาตุมีความหมายว่า รับเอา ไม่ใช่เป็นไปในความหมายว่า กำจัด ดังเช่น คำว่า หาร ของ เนตฺติหาร ซึ่งมีความหมายว่า “กำจัดความสงสัย” เพราะอธิบายว่า คณฺหิตุนฺติ วุตฺตํ โหติ (ความหมายคือ เพื่อถือเอา)

อนึ่ง คำอธิบายในข้อ ๓ ระบุอรรถของ หร ธาตุโดยตรง จึงแปล อภิหฏฺฐุํ ว่า “เพื่อรับเอา” ดังที่กล่าวไว้ในกังขาวิตรณีคัณฐิ (หน้า ๒๒๘) และคู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๑๓๓) แต่มีบางคัมภีร์คือปาติโมกขเมทินี (หน้า ๑๙๒) เห็นว่า คำว่า คณฺหิตุนฺติ วุตฺตํ โหติ กล่าวไว้เพื่ออธิบายอรรถของ หร ธาตุว่า ความหมายว่า นำไป ก็คือ ถือเอา ตามความหมายนี้คำว่า อภิหฏฺฐุํ ควรแปลว่า “เพื่อนำไป” ตามขนบนิยมทั่วไป ดังคำอธิบายอรรถของ อภิ อุปสรรคในฎีกาใหม่ว่า

“อภีติ อุปสคฺโค”ติ อิมินา ตสฺส อตฺถวิเสสาภาวํ ทสฺเสติ. เตนาห “หริตุนฺติ อตฺโถ”ติ.[๑]

“ท่านแสดงว่า อภิ อุปสรรคนั้นไม่มีอรรถพิเศษด้วยคำว่า อภีติ อุปสคฺโค นี้ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า หริตุนฺติ อตฺโถ (หมายความว่า เพื่อรับเอา)”

ปวาเรยฺยาติ อิจฺฉาเปยฺย, อิจฺฉํ รุจึ อุปฺปาเทยฺย, “ยาวตฺตกํ อิจฺฉสิ, ตาวตฺตกํ คณฺหาหี”ติ เอวํ นิมนฺเตยฺยาติ อตฺโถ.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๕

คำว่า ปวาเรยฺย แปลว่า พึงให้ปรารถนา คือ ยังความปรารถนา ยังความชอบใจให้เกิดขึ้น หมายความว่า พึงนิมนต์อย่างนี้ว่า ท่านปรารถนาจีวรเพียงเท่าใด โปรดรับเอาเพียงเท่านั้น

ท่านอธิบาย ปวาเรยฺย ดังนี้

๑. วร ธาตุใน ปวาเรยฺย (ป บทหน้า + วร ธาตุ + เณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ) ใช้ในความหมายว่า อิจฺฉา (ปรารถนา) ไม่ใช่เป็นไปในความหมายว่า อาวรณ (ห้าม) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อิจฺฉาเปยฺย โดยเปลี่ยนจาก วร ธาตุเป็น อิสุ ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า ปรารถนา

๒. ความหมายว่า การให้ปรารถนา มีคำอธิบายว่า คือ การยังความปรารถนา ยังความชอบใจให้เกิดขึ้น

๓. ความหมายว่า การยังความปรารถนา ยังความชอบใจ ให้เกิดขึ้น มีคำอธิบายว่า คือการนิมนต์

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปวารสทฺทสฺส อิจฺฉายํ วตฺตมานตฺตา “อิจฺฉาเปยฺยา”ติ วุตฺตํ. อิจฺฉํ อุปฺปาเทยฺยาติ ปจฺจเย อิจฺฉํ อุปฺปาเทยฺย. อุปนิมนฺตนาเยตํ อธิวจนํ. เตนาห “ยาวตฺตกนฺ”ติอาทิ.[1]

“ท่านกล่าวว่า อิจฺฉาเปยฺย เพราะ ปวาร ศัพท์เป็นไปในความปรารถนา

คำว่า อิจฺฉํ อุปฺปาเทยฺย (ยังความปรารถนาพึงให้เกิดขึ้น) หมายความว่า ยังความปรารถนาในปัจจัยพึงให้เกิดขึ้น คำนี้เป็นชื่อของการนิมนต์ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ยาวตฺตกํ เป็นต้น”

ยถา วา “เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต”ติ[2] เอตฺถ ทิสฺวาติ อตฺโถ, เอวมิธาปิ “อภิหฏฺฐุํ ปวาเรยฺยา”ติ อุปเนตฺวา ปุรโต จเปนฺโต กาเยน วา, “อมฺหากํ ทุสฺสโกฏฺฐาคารโต ยตฺตกํ อิจฺฉถ, ตตฺตกํ คณฺหถา”ติ วทนฺโต วาจาย วา อภิหริตฺวา นิมนฺเตยฺยาติ อตฺโถ.

อีกอย่างหนึ่ง [คำว่า ทฏฺฐุํ] มีความหมายว่า เห็นแล้ว ดังคำว่า เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต (เห็นการออกบวชว่าเป็นทางเกษม) ฉันใด แม้ในสิกขาบทนี้ก็ฉันนั้น คำว่า อภิหฏฺฐุํ ปวาเรยฺย มีความหมายว่า

---

[1] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๕

[2] ขุ.สุ. ๒๕/๔๒๗,๑๑๐๕/๔๑๔,๕๔๕, ขุ.จู. ๓๐/๖๗/๑๕๒

ทายกเมื่อนำเข้าไปแล้ววางไว้ข้างหน้า ชื่อว่า นำมาเฉพาะแล้ว นิมนต์ทางกาย

เมื่อกล่าวว่า "พระคุณท่านต้องการผ้าเพียงเท่าใดจากเรือนคลังเก็บผ้าของพวกกระผม ขอท่านโปรดถือเอาผ้าเพียงเท่านั้น" ชื่อว่า นำมาเฉพาะแล้ว นิมนต์ทางวาจา

ใจความของประโยคข้างต้น คือ อภิหริตฺวา นิมนฺเตยฺย โดยท่านอธิบาย อภิหฏฺจุํ ว่า อภิหริตฺวา และอธิบาย ปวาเรยฺย ว่า นิมนฺเตยฺย ข้อความอื่นๆ จากนี้เป็นพลความ

ท่านอธิบาย อภิหฏฺจุํ ตามนัยที่ ๒ ดังนี้

๑. ตุํ ปัจจัยใน อภิหฏฺจุํ แปลงมาจาก ตฺวา ปัจจัย ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๑๖๕) ว่า ตุํยานา (แปลง ตฺวา ปัจจัยเป็น ตุํ และ ยาน) แปลว่า "นำมาเฉพาะแล้ว" เพราะอธิบายด้วยคำว่า อภิหริตฺวา

๒. อภิ อุปสรรคใน อภิหฏฺจุํ เป็น *ธาตวัตถวิเสสกะ* คือ การทำพิเศษอรรถของธาตุ มีความหมายว่า อภิมุข (เฉพาะ) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อภิหริตฺวา

๓. วิธีนำมาเฉพาะทางกายที่เรียกว่า *กายาภิหรณาการะ* คือ การนำจีวรเข้าไปแล้ววางไว้ข้างหน้า เพราะอธิบายว่า อุปเนตฺวา ปุรโต ฐเปนฺโต (ทายกนำเข้าไปแล้ววางไว้ข้างหน้า)

๔. วิธีนำมาเฉพาะทางวาจาที่เรียกว่า *วาจาภิหรณาการะ* คือ การแสดงสถานที่เก็บจีวร เพราะอธิบายว่า "อมฺหากํ ทุสฺสโกฏฺฐาคารโต ยตฺตกํ อิจฺฉถ, ตตฺตกํ คณฺหถา"ติ วทนฺโต (เมื่อกล่าวว่า "พระคุณท่านต้องการผ้าเพียงเท่าใดจากเรือนคลังเก็บผ้าของพวกกระผม ขอท่านโปรดถือเอาผ้าเพียงเท่านั้น")

คำอธิบายตามนัยที่ ๒ ข้อที่ ๓ และที่ ๔ พบในคำอธิบายของฎีกาใหม่ว่า

ยถา จ กาเยน อภิหเรยฺย, วาจาย จ, ตํ วิธึ ทสฺเสตุํ "อุปเนตฺวา"ติอาทิ วุตฺตํ.[๑]

"อนึ่ง ท่านกล่าวว่า อุปเนตฺวา เป็นต้น เพื่อแสดงวิธีอันเป็นอาการนำมาเฉพาะทางกายและทางวาจา"

ข้อความนี้แสดงปทานุสัมพันธ์ของ อุปเนตฺวา ฯเปฯ วทนฺโต ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่านำมาแล้วนิมนต์ทางกาย และชื่อว่า นำมาแล้วนิมนต์ทางวาจา

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๕

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- วิธีนำมาเฉพาะทางกายที่เรียกว่า กายาภิหรณาการะ และวิธีนำมาเฉพาะทางวาจาที่เรียกว่า วาจาภิหรณาการะ คืออะไร

- บุคคลพึงนำมาเฉพาะทางกายอย่างไร นำมาเฉพาะทางวาจาอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการนำมาเฉพาะทางกายและวาจามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุปเนตฺวา ปุรโต ฯเปฯ วทนฺโต อธิบายว่า ทายกเมื่อนำเข้าไปแล้ววางไว้ข้างหน้า ชื่อว่านำมาแล้วนิมนต์ทางกาย และเมื่อกล่าวว่า "พระคุณท่านต้องการผ้าเพียงเท่าใดจากเรือนคลังเก็บผ้าของพวกกระผม ขอท่านโปรดถือเอาผ้าเพียงเท่านั้น" ชื่อว่า นำมาแล้วนิมนต์ทางวาจา ดังนี้แล

คำว่า เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต (เห็นการออกบวชว่าเป็นทางเกษม) เป็นรูปคาถาว่า

กาเมสฺวาทีนวํ ทิสฺวา เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต
ปธานาย คมิสฺสามิ เอตฺถ เม รญฺชตี มโน.[๑]

"อาตมภาพเห็นโทษในกามทั้งหลาย เห็นการออกบวชว่าเป็นทางเกษม
จะจาริกไปเพื่อบำเพ็ญเพียร ใจของอาตมภาพยินดีในการบำเพ็ญเพียรนั้น"

คำว่า ทฏฺฐุ ในบาทที่ ๒ มีศัพท์เดิมมาจาก ทฏฺฐุํ ลบนิคคหิตเพื่อรักษาคณะฉันท์ ทั้งนี้เพื่อให้เป็น ช คณะในบาทที่มีรูปว่า ฐุเขม (๑ ๒ ๑)

คำว่า ทฏฺฐุํ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ทิส ธาตุ + ตุํ ปัจจัย ลง ตุํ ปัจจัยในปุพพกาลกิริยาเหมือน ทิสฺวา เหตุผลที่ท่านประกอบใช้ ตุํ ปัจจัยในปุพพกาลกิริยา โดยไม่ประกอบใช้ ตฺวา ปัจจัยก็เพราะว่าถ้าลง ตฺวา ปัจจัยก็มีรูปว่า ทิสฺวา และถ้ารัสสะเพื่อรักษาคณะฉันท์ ก็จะมีรูปว่า ทิสฺว ซึ่งเข้าใจยาก จึงลง ตุํ ปัจจัยในปุพพกาลกิริยาดังกล่าว

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ทฏฺฐูติ ฉนฺทานุรกฺขณตฺถญฺเหตฺถ อนุนาสิกโลโป.[๒]

"โดยแท้จริงแล้ว การลบนิคคหิตมีอยู่ในคำว่า ทฏฺฐุ นี้ เพื่อรักษาคณะฉันท์"

---

[๑] ขุ.สุ. ๒๕/๔๒๖/๔๑๔

[๒] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

คำอธิบาย สนฺตรุตฺตรปรมํ

สนฺตรุตฺตรปรมนฺติ สอนฺตรํ อุตฺตรํ ปรมํ อสฺส จีวรสฺสาติ สนฺตรุตฺตรปรมํ, นิวาสเนน สทฺธึ ปารุปนํ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉโท อสฺสาติ วุตฺตํ โหติ.

คำว่า สนฺตรุตฺตรปรมํ มีรูปวิเคราะห์ว่า ผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นจำนวนยิ่งของจีวรนั้น เพราะเหตุนั้น จีวรนั้นชื่อว่า มีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก ความหมายคือ ผ้าห่มและผ้านุ่ง เป็นจำนวนสูงสุดของจีวรนั้น

ท่านอธิบาย สนฺตรุตฺตรปรม ดังนี้

๑. คำว่า สนฺตรุตฺตร (ส + อนฺตร + อุตฺตร) เพราะอธิบายไว้ด้วยคำว่า สอนฺตรํ อุตฺตรํ

๒. คำว่า สนฺตรุตฺตรปรม มีรูปวิเคราะห์ติปทพหุพพีหิสมาสว่า

- สนฺตรํ อุตฺตรํ ปรมํ อสฺส จีวรสฺสาติ สนฺตรุตฺตรปรมํ = ผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นจำนวนยิ่งของจีวรนั้น เพราะเหตุนั้น จีวรนั้นชื่อว่า มีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้น คำนี้อาจแยกรูปวิเคราะห์เป็น ๒ ประการว่า

- สนฺตรํ จ ตํ อุตฺตรญฺจาติ สนฺตรุตฺตรํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

- สนฺตรุตฺตรํ ปรมํ อสฺส จีวรสฺสาติ สนฺตรุตฺตรปรมํ (ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส)

๓. คำว่า อุตฺตร (ผ้าอุตตราสงค์) คือ ผ้าห่ม เพราะอธิบายว่า ปารุปนํ โดยมีรูปวิเคราะห์ในอภิธานฎีกา (คาถา ๒๙๒) ว่า

- อุตฺตรสฺมึ เทหภาเค ภวํ วิชฺชมานํ อุตฺตรํ = ผ้าที่มีอยู่คือปรากฏอยู่ในส่วนแห่งร่างกายเบื้องบน ชื่อว่า อุตตระ

๔. คำว่า อนฺตร (ผ้าอันตรวาสก) คือ ผ้านุ่ง เพราะอธิบายว่า นิวาสเนน แม้อภิธานฎีกา (คาถา ๒๙๒) จะกล่าวถึงรูปวิเคราะห์ของ อนฺตรีย ศัพท์ว่า อนฺตเร มชฺเฌ ภวํ อนฺตรียํ (ผ้าที่มีอยู่ในท่ามกลาง ชื่อว่า อันตรียะ) ก็อาจตั้งรูปวิเคราะห์คล้ายกับ อุตฺตร ศัพท์โดยลง ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิตว่า

- อนฺตเร มชฺเฌ ภวํ อนฺตรํ = ผ้าที่มีอยู่ในท่ามกลาง ชื่อว่า อันตระ

เพราะในคัมภีร์อรรถกถาอธิบาย อนฺตร ว่า นิวาสเนน ดังกล่าว

๕. คำว่า ส ใน สนฺตร มีศัพท์เดิมมาจาก สห ศัพท์ แปลง สห เป็น ส เพราะอธิบายด้วยคำไวพจน์ของ สห ศัพท์ว่า สทฺธึ

๖. คำว่า สนฺตร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อนฺตเรน ยํ วตฺตตีติ สนฺตรํ (สหบุรพบทพหุพพีหิสมาส)

เพราะอธิบายว่า นิวาสเนน สทฺธึ

๗. คำว่า ปรม (ยิ่ง) เป็นคำไวพจน์หรือคำพ้องที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า อุกฺกฏฺฐ (สูงสุด) เพราะอธิบายว่า อุกฺกฏฺฐ ใน อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉโท

๘. คำว่า ปรม หมายถึง ปริจฺเฉท คือ ขอบเขต หรือจำนวนของจีวร ไม่ใช่อย่างอื่น เพราะอธิบายว่า ปริจฺเฉโท

โดยทั่วไป ประโยคที่ลงท้ายด้วย วุตฺตํ โหติ มักแสดง *ปทปิณฑัตถะ* คือ ใจความของบท ซึ่งในที่นี้แสดงอรรถของ :-

- ส คือ สห
- อนฺตร คือ นิวาสน
- อุตฺตร คือ ปารุป
- ปรม คือ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉท

นอกจากนั้น คำว่า อสฺส ในรูปวิเคราะห์ แม้จะเป็นรูปเอกพจน์ ก็หมายถึงจีวร ๒ ผืน คือ ผ้าอันตรวาสก และผ้าอุตตราสงค์ แต่ประกอบใช้เป็นเอกพจน์โดย *ชาตยาเปกขนัย* คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกัน จึงใช้เป็นเอกพจน์เหมือนรวมสิ่งชนิดเดียวกันเข้าไว้ด้วยกันแล้วกล่าวรวมๆ ฎีกาใหม่จึงอธิบายว่า

อสฺส จีวรสฺสาติ อสฺส สมุทายภูตสฺส หริตพฺพสฺส จีวรสฺส.[๑]

“คำว่า อสฺส จีวรสฺส (จีวรนั้น) คือ จีวรที่ภิกษุควรนำไปอันเป็นหมู่นั้น”

โดยเหตุที่เนื้อความของบทสมาสว่า สนฺตรุตฺตรปรม คือ ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสก นับเข้าในเนื้อความของ อสฺส ดังนั้น คำว่า สนฺตรุตฺตรปรม จึงจัดเป็นตัคคุณสังวิญญาณพหุพพีหิสมาส ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ตคฺคุณสํวิญฺญาโณ หิ อยํ พาหิรตฺถสมาโส, ยถา “ลมฺพกณฺโณ”ติ ทฏฺฐพฺพํ. เตนาห “นิวาสเนนา”ติอาทิ. อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน หิ สพฺเพ ตํปรมํเยว คเหตุํ ลภนฺติ.[๑]

“พาหิรัตถสมาส (พหุพพีหิสมาส) นี้ชื่อว่า ตัคคุณสังวิญญาณะ โปรดกำหนดว่าเหมือนคำว่า ลมฺพกณฺโณ (คนผู้มีหูยาว) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า นิวาสเนน เป็นต้น

โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุทุกรูปย่อมถือเอาจีวรที่มีผ้านุ่งและผ้าห่มนั้นเป็นอย่างมากนั่นเทียว โดยขอบเขตสูงสุด (ผ้าที่จำเป็นที่สุด) ได้”

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๕

ในคัมภีร์ฎีกามักเรียกชื่อพหุพพีหิสมาสว่า *พาหิรัตถสมาส* คือ สมาสที่มีเนื้อความภายนอก ซึ่งหมายถึง มีความหมายไปสัมพันธ์กับบทอื่นอันนอกไปจากบทที่ถูกย่อเข้าด้วยกัน (อัญญบท) ดังนั้น โมคคัลลานไวยากรณ์จึงเรียกสมาสประเภทนี้ว่า *อัญญัตถสมาส* คือ สมาสที่มีเนื้อความของบทอื่น

คำว่า *ตัคคุณสังวิญญาณะ* คือ พหุพพีหิสมาสที่แสดงให้รู้พร้อมกับวิเสสนะแห่งเนื้อความของอัญญบทนั้น (สํ อุปสรรคใน วิญฺญาณ ใช้ในความหมายว่า สทฺธึ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ตสฺส คุโณ ตคฺคุโณ (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)
- สทฺธึ วิญฺญาเปตีติ สํวิญฺญาโณ.

 (สํ บทหน้า + วิ บทหน้า + ญา ธาตุ = รู้ + ยุ ปัจจัยในเหตุกัตตุสาธนะ)

- ตคฺคุเณน สํวิญฺญาโณ ตคฺคุณสํวิญฺญาโณ (ตติยาตัปปุริสสมาส)

ส่วนคำว่า อตคฺคุณสํวิญฺญาณ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- น ตคฺคุณสํวิญฺญาโณ อตคฺคุณสํวิญฺญาโณ = อตัคคุณสังวิญญาณะ คือ พหุพพีหิสมาสที่มิได้แสดงให้รู้พร้อมกับวิเสสนะของบทนั้น

กล่าวโดยสรุป พหุพพีหิสมาสแบ่งออกเป็น ๒ ประการตามเนื้อความของบทสมาส คือ

๑. ตัคคุณสังวิญญาณะ มีเนื้อความของบทสมาสนับเข้าในอัญญบทโดยเป็นส่วนหนึ่งหรือสิ่งที่กระทำร่วมกัน เช่น

- ลมฺพกณฺณมานย (จงนำคนผู้มีหูยาวมา)
- สุสีโล (ผู้มีศีลดี)
- ฉินฺนหตฺโถ ปุริโส (บุรุษผู้มีมือขาด)
- สปุตฺตทาโร อาคโต (มาพร้อมกับบุตรและภรรยา)
- พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภตฺตํ เทติ (ย่อมถวายภัตแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข)

๒. อตัคคุณสังวิญญาณะ ไม่มีเนื้อความของบทสมาสนับเข้าในอัญญบท เช่น

- พหุธนมานย (จงนำบุรุษผู้มีทรัพย์มา)
- ปพฺพตาทีนิ เขตฺตานิ กสฺสติ (ไถนามีภูเขาเป็นต้น)
- ทินฺนสุงฺโก ราชา ทานํ เทติ (พระราชาผู้มีภาษีอันประชาชนถวายแล้วให้ทาน)

ด้วยเหตุนี้ ฎีกาใหม่จึงกล่าวว่า คำว่า สนฺตรุตฺตรปรม เป็นตัคคุณสังวิญญาณะ เพราะผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกประกอบร่วมกับจีวรที่กล่าวถึงในคำว่า จีวรํ ไม่ใช่เป็นผ้าอีกอย่างหนึ่งซึ่งนอกเหนือไปจากจีวรดังกล่าว

คำอธิบาย ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ

ตโต จีวรํ สาทิตพฺพนฺติ ตโต อภิหฏจีวรโต เอตฺตกํ จีวรํ คเหตพฺพํ, น ตโต ปรํ.

คำว่า ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ (ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวรจากจีวรเหล่านั้น) หมายความว่า พึงรับเอาจีวรเพียงเท่านี้จากจีวรที่ทายกนำมานั้น ไม่ควรรับมากกว่านี้

ท่านอธิบาย ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ ดังนี้

๑. ต ศัพท์ใน ตโต เป็นปักกันตวิสัย คือ มีอรรถที่ผ่านมาเป็นวิสัย หมายถึง จีวรที่ทายกนำมา เพราะอธิบายด้วยคำว่า ตโต อภิหฏจีวรโต (จากจีวรที่ทายกนำมานั้น)

๒. จีวรดังกล่าวคือผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกเพียงสองผืน ท่านจึงกล่าวว่า เอตฺตกํ แทนคำว่า สนฺตรุตฺตรปรมํ ที่ยาวเกินไป

๓. สภาวะยินดีที่กล่าวไว้ด้วยคำว่า สาทิตพฺพํ ไม่ใช่ความยินดีทางใจอย่างเดียว ดังคำว่า อุปนิกฺขิตฺตํ วา สาทิเยยฺย (หรือยินดีเงินทองที่วางไว้ใกล้) ที่กล่าวไว้ในรูปิยปฏิคคหณสิกขาบท แต่เป็นความยินดีที่แสดงออกทางกายด้วยการรับเอา ท่านจึงอธิบาย สาทิตพฺพํ (พึงยินดี) ว่า คเหตพฺพํ (พึงรับเอา) เพื่ออธิบาย *สาทิยนาการะ* คือ ลักษณะยินดีในเรื่องนี้

๔. ภิกษุที่ถูกชิงจีวรไปเป็นต้น ไม่ควรรับเอาจีวรมากไปว่าผ้า ๒ ผืนดังกล่าว ท่านจึงกล่าวประโยคพยติเรกะ ว่า น ตโต ปรํ เพื่อแสดงข้อความนี้

ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับภิกษุ

ตตฺรายํ วินิจฺฉโย- ยสฺส อธิฏฺฐิตจีวรสฺส ตีณิ นฏฺฐานิ, เตน เทฺว สาทิตพฺพานิ, เอกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อญฺญํ สภาคฏฺฐานโต ปริเยสิตพฺพํ. ยสฺส เทฺว นฏฺฐานิ, เตน เอกํ สาทิตพฺพํ. สเจ ปน ปกติยาว สนฺตรุตฺตเรน จรติ, เทฺว สาทิตพฺพานิ, เอวํ เอกํ สาทิยนฺเตเนว สโม ภวิสฺสติ. ยสฺส ตีสุ เอกํ นฏฺฐํ, กิญฺจิ น สาทิตพฺพํ. ยสฺส ปน ทฺวีสุ เอกํ นฏฺฐํ, เอกํ สาทิตพฺพํ. ยสฺส เอกํเยว โหติ, ตญฺจ นฏฺฐํ, เทฺว สาทิตพฺพานิ.

ในเรื่องนั้น มีข้อวินิจฉัยดังนี้

ภิกษุใดที่อธิษฐานจีวรไว้ มีจีวร ๓ ผืนวิบัติไป ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวร ๒ ผืน เธอนุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่งแล้ว ควรแสวงหาจีวรอื่นจากสถานที่ซึ่งเป็นสภาคะกัน [คือ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลที่เป็นภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน]

ภิกษุใดมีจีวร ๒ ผืนวิบัติไป เธอพึงยินดีจีวรผืนเดียว

แต่ถ้าเธอเที่ยวไปด้วยผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืนเท่านั้นโดยปกติ เธอพึงยินดีจีวร ๒ ผืน เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอก็จักเสมอกับภิกษุผู้ยินดีผ้าผืนเดียว

ภิกษุใดมีผ้าผืนหนึ่งในผ้า ๓ ผืนวิบัติไป เธอไม่ควรยินดีผ้าใดๆ

ภิกษุใดมีผ้าผืนหนึ่งวิบัติไปในผ้า ๒ ผืน เธอควรยินดีผ้าผืนหนึ่ง

ภิกษุใดมีผ้าผืนหนึ่งเท่านั้น และผ้านั้นก็วิบัติไป เธอควรยินดีผ้า ๒ ผืน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า ภิกษุที่มีจีวร ๓ ผืนวิบัติไปเพราะถูกแย่งชิงหรือเสียหายด้วยไฟเป็นต้น ควรยินดีจีวร ๒ ผืน ถ้าเธอมีจีวรวิบัติไป ๒ ผืน ก็ควรยินดีผืนเดียว เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุทุกรูปที่มีจีวรวิบัติไปควรยินดีจีวร ๒ ผืนแน่นอนหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุที่อธิษฐานจีวรไว้ มีจีวรสามผืนวิบัติไป พึงยินดีจีวรสองผืน ดังนี้เป็นต้น

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๕) ว่า

ยสฺมา อจฺฉินฺนสพฺพจีวเรน ติจีวรมตฺตเกเนว ภิกฺขุนา เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพํ, อญฺเญน ปน อญฺญถาปิ, ตสฺมา ตํ วิภาคํ ทสฺเสตุํ “ตตฺรายํ วินิจฺฉโย”ติอาทิ วุตฺตํ.

“ภิกษุที่มีจีวร ๓ ผืนเท่านั้น ถูกชิงจีวรทั้งหมดไป พึงปฏิบัติอย่างนี้ [คือ พึงยินดีจีวร ๒ ผืน] แต่ภิกษุอื่นพึงปฏิบัติโดยประการอื่น ดังนั้นจึงกล่าวว่า ตตฺรายํ วินิจฺฉโย เป็นต้นเพื่อแสดงการจำแนกดังกล่าว”

คำว่า อธิฏฺฐิตจีวรสฺส (อธิษฐานจีวรไว้) หมายถึง ภิกษุอธิษฐานจีวรให้เป็นแบบอธิษฐานไตรจีวรหรือผ้าบริขาร แต่คำนี้เป็นการกล่าวไว้โดยมาก ดังนั้น แม้ภิกษุผู้ทำวิกัปปนาจีวรก็ตาม หรือลืมทำอธิษฐาน และวิกัปปนาก็ตาม ก็ต้องปฏิบัติตามวิธีของสิกขาบทนี้ คือ รับเอาผ้า ๒ ผืนเมื่อจีวร

วิบัติไป นอกจากนั้น ถ้าจีวรที่เกินจากผ้า ๓ ผืนที่ภิกษุทำวิกัปปนาไว้อยู่ในสถานที่อื่น และภิกษุถูกชิงผ้า ๒ ผืนไป ก็อาจรับเอาผ้า ๒ ผืนได้ เพราะไม่มีผ้านุ่งผ้าห่มในขณะนั้น ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อธิฏฺฐิตจีวรสฺสาติ ติจีวราธิฏฺฐานนเยน วา ปริกฺขารโจฬวเสน วา เยน เกนจิ อธิฏฺฐิตจีวรสฺส. อิทญฺจ เยภุยฺเยน อธิฏฺฐหิตฺวา จีวรํ ปริภุญฺชโต วุตฺตํ, น ปน อนธิฏฺฐิตจีวรสฺส จีวเร อจฺฉินฺเน อยํ วิธิ น สมฺภวตีติ. ยสฺส วา ติจีวรโต อธิกมฺปิ จีวรํ อญฺญตฺถ อตฺถิ, ตตฺถ นตฺถิ, เตนาปิ ตทา ตตฺถ อภาวโต เทฺว สาทิตุํ วฏฺฏติ.[๑]

"คำว่า อธิฏฺฐิตจีวรสฺส หมายความว่า ภิกษุอธิษฐานจีวรไว้ด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งตามวิธีอธิษฐานไตรจีวรหรือโดยเนื่องด้วยผ้าบริขาร อนึ่ง คำนี้กล่าวไว้แก่ภิกษุผู้อธิษฐานแล้วใช้สอยจีวรโดยมาก แต่วิธีนี้ไม่มีแก่ภิกษุผู้ไม่ได้อธิษฐานจีวรเมื่อจีวรถูกชิงไปก็หามิได้

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุใดมีจีวรเกินจากไตรจีวรในสถานที่อื่น ไม่มีในสถานที่[ถูกชิงจีวร]นั้น แม้ภิกษุนั้นก็ควรยินดีผ้าสองผืน เพราะไม่มีผ้าในสถานที่นั้นในกาลนั้น"

คำว่า ปกติยาว สนฺตรุตฺตเรน จรติ (เที่ยวไปด้วยผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืนเท่านั้นโดยปกติ) หมายความว่า ภิกษุ ๔ ประเภทเที่ยวไปด้วยผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืน คือ

๑. ภิกษุที่รับกฐินแล้วได้รับอานิสงส์กฐิน คือ อสมาทานจาระ ไม่ถือผ้าสังฆาฏิเที่ยวไป

๒. ภิกษุที่เก็บผ้าสังฆาฏิไว้ในหมู่บ้านตามสาสังกสิกขาบท (สิกขาบทที่อนุญาตให้ภิกษุเก็บผ้าจีวรไว้ในหมู่บ้านได้ เพราะมีความหวาดกลัวว่าจีวรที่เก็บไว้ในวัดจะถูกแย่งชิงไป)

๓. ภิกษุผู้เจ็บป่วยได้รับอวิปปวาสสมมุติ (คือ การสมมุติให้ภิกษุผู้เจ็บป่วยสามารถอยู่ปราศจากจีวรได้โดยไม่ต้องอาบัติ)

๔. ภิกษุที่ไม่มีผ้าสังฆาฏิก่อนที่จะถูกชิงจีวรอื่นไป

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปกติยาว สนฺตรุตฺตเรน จรตีติ อตฺถตกถินตฺตา วา สาสงฺกสิกฺขาปทวเสน วา อวิปฺปวาสสมฺมุติวเสน วา ตติยสฺส อลาเภน วา จรติ.[๑]

"คำว่า ปกติยาว สนฺตรุตฺตเรน จรติ (เที่ยวไปด้วยผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืนเท่านั้นโดยปกติ) หมายความว่า ภิกษุเที่ยวไป เพราะเป็นผู้กรานกฐินแล้ว เพราะอำนาจแห่งสาสังกสิกขาบท เพราะอำนาจแห่งอวิปปวาสสมมุติ หรือเพราะการไม่ได้รับผ้าผืนที่ ๓"

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

คำว่า เอวํ เอกํ สาทิยนฺเตเนว สโม ภวิสฺสติ (เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอก็จักเสมอกับภิกษุผู้ยินดีผ้าผืนเดียว) หมายความว่า ภิกษุที่มีจีวร ๒ ผืนแล้วถูกแย่งชิงไปทั้ง ๒ ผืน เมื่อภิกษุยินดีจีวร ๒ ผืน ก็จะเสมอกับภิกษุที่มีจีวร ๓ ผืนแล้วถูกแย่งชิงไป ๒ ผืน จึงยินดีจีวรผืนเดียว เพราะมีจีวรคือผ้านุ่งผ้าห่มเท่ากัน ทั้งสองรูปนั้นไม่ใช่เสมอกันเพราะได้รับจีวรเท่ากัน

ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับภิกษุณี

ภิกฺขุนิยา ปน ปญฺจสุ นฏฺเฐสุ เทฺว สาทิตพฺพานิ, จตูสุ นฏฺเฐสุ เอกํ สาทิตพฺพํ, ตีสุ นฏฺเฐสุ น กิญฺจิ สาทิตพฺพํ, โก ปน วาโท ทฺวีสุ วา เอกสฺมึ วา. เยน เกนจิ หิ สนฺตรุตฺตรปรมตาย ฐาตพฺพํ.

แต่ภิกษุณีพึงยินดี ๒ ผืนเมื่อผ้า ๕ ผืนวิบัติไป เมื่อวิบัติไป ๔ ผืน ยินดีผืนเดียว เมื่อวิบัติไป ๓ ผืน ไม่พึงยินดีผ้าใดๆ จะป่วยกล่าวไปไยเมื่อผ้า ๒ ผืน หรือผืนเดียววิบัติไป

โดยแท้จริงแล้ว บุคคลใดบุคคลหนึ่งพึงดำรงอยู่ในความมี[เพียง]ผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก

ท่านได้แสดงวิธีที่ภิกษุพึงยินดีจีวรด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะกล่าววิธีที่ภิกษุณีพึงยินดีจีวร จึงกล่าวว่า ภิกฺขุนิยา ปน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีที่ภิกษุณีพึงยินดีจีวรคืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
    - ท่านควรแสดงวิธีที่ภิกษุณีพึงยินดีจีวรมิใช่หรือ
    - ภิกษุณีพึงยินดีจีวรเหมือนภิกษุหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุณีพึงยินดีสองผืนเมื่อผ้าห้าผืนวิบัติไป ดังนี้เป็นต้น

คำว่า ปญฺจสุ นฏฺเฐสุ (เมื่อผ้าห้าผืนวิบัติไป) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน (อุทกสาฏิกา) และผ้ารัดอก (สํกจฺจิกา)

คำว่า ทฺวีสุ และ เอกสฺมึ ใน ทฺวีสุ วา เอกสฺมึ วา (เมื่อผ้าสองผืนหรือผืนเดียววิบัติไป) เป็นบทลักขณวันตกัตตาที่ต้องเพิ่มลักขณกริยาเป็นรูปว่า นฏฺเฐสุ และ นฏฺเฐ โดย นฏฺเฐ ติดตามมาจากประโยคก่อนโดยอธิการนัยแล้วเปลี่ยนจากพหูพจน์เป็นเอกพจน์ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

เอกสฺมึ วา นฏฺเจ”ติ วจนวิปริณามํ กตฺวา โยเชตพฺพํ.[๑]

“พึงประกอบคำว่า เอกสฺมึ วา นฏฺเจ (เมื่อผ้าผืนเดียววิบัติไป) โดยทำการเปลี่ยนพจน์”

คำว่า เยน เกนจิ หิ สนฺตรุตฺตรปรมตาย จาตพฺพํ (โดยแท้จริงแล้ว บุคคลใดบุคคลหนึ่งพึงดำรงอยู่ในความมีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก) กล่าวไว้เพื่อย้ำความจากประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อจีวรของภิกษุณีวิบัติไป ๓ ผืน ๒ ผืน หรือผืนเดียว เธอไม่พึงยินดีผ้าใดๆ

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ แม้ภิกษุณีก็ควรยินดีผ้า ๒ ผืนเมื่อผ้า ๓ ผืนวิบัติไป เมื่อวิบัติไป ๒ ผืน พึงยินดีผืนเดียว เหมือนที่ท่านกล่าวไว้ในเบื้องต้นว่า เมื่อจีวรของภิกษุวิบัติไป ๓ ผืน เธอพึงยินดี ๒ ผืน เมื่อวิบัติไป ๒ ผืน พึงยินดีผืนเดียว มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เยน ฯเปฯ จาตพฺพํ อธิบายว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่เป็นภิกษุหรือภิกษุณี พึงดำรงอยู่ในความมีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก

การต้องอาบัติ

ตโต อุตฺตริ วิญฺญาปนปฺปโยเค ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภ นิสฺสคฺคิยํ โหติ.

ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพยายามขอเกินกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เพราะได้รับ

ท่านกล่าวถึงการต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ว่า เมื่อภิกษุพยายามขอ ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อได้รับจึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

วิธีสละจีวร

ตตฺถ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อญฺญาตกํ คหปติกํ ตตุตฺตริ วิญฺญาปิตํ นิสฺสคฺคิยนฺ”ติ[๒] อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๖

[๒] วิ.มหา. ๒/๕๒๔/๒๘

ในการสละนั้น โปรดทราบวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อญฺญาตกํ คหปติกํ ตตุตฺตริ วิญฺญาปิตํ นิสฺสคฺคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรนี้ของกระผม ขอจากคหบดีที่ไม่ใช่ญาติ เกินกว่าผ้า ๒ ผืนนั้นควรสละ”

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ พหุจีวรวิญฺญาปนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการขอจีวรจำนวนมาก

ประเภทของบัญญัติ

อสาธารณปญฺญตฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

ติกปาจิตฺติยํ.

[อาบัตินี้]ติกปาจิตตีย์

ญาตเก อญฺญาตกสญฺญิโน เวมติกสฺส วา ทุกฺกฏํ.

เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ :-

- ผู้มีความสำคัญว่าไม่ใช่ญาติ ในผู้ที่เป็นญาติ [แล้วขออยู่]

- ผู้สงสัย[แล้วขออยู่]

อนาบัติ

เทฺว จีวรานิ กตฺวา "เสสกํ อาหริสฺสามี"ติ วตฺวา คณฺหนฺตสฺส, "เสสกํ ตุยฺหํเยว โหตู"ติ วุตฺตสฺส, น อจฺฉินฺนนฏฺจการณา ทินฺนํ คณฺหนฺตสฺส, วุตฺตนเยน ญาตกปฺปวาริเต วิญฺญาเปนฺตสฺส, อตฺตโน ธเนน คณฺหนฺตสฺส, อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ :-

- ผู้เย็บจีวร ๒ ผืนแล้วกล่าวว่า เราจักคืนจีวรที่เหลือให้ แล้วรับเอา

- ผู้อันทายกกล่าวว่า ผ้าที่เหลือจงเป็นของท่านเถิด

- ผู้ไม่ถือเอาจีวรที่ทายกถวาย เพราะการชิงหรือการเสียหายเป็นเหตุ [แต่ได้รับด้วยคุณธรรมมีความเป็นพหูสูต เป็นต้น]

- ผู้ขอญาติและปวารณาไว้ตามนัยที่ได้กล่าวไว้ [คือ ผู้ขอในสมัย[ที่ควรขอ] ขอจากญาติและคนปวารณา หรือขอจากญาติและคนปวารณาของภิกษุอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ[อื่น]นั้นทีเดียว

- ผู้รับเอาด้วยทรัพย์ของตน

- ภิกษุบ้า เป็นต้น

องค์ประกอบ

ตตุตฺตริตา อจฺฉินฺนาทิการณตา อญฺญาตกวิญฺญตฺติ ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้คือ

๑. ความเป็นผ้าที่เกินมาจากผ้านุ่งและผ้าห่มนั้น

๒. มีเหตุคือการแย่งชิงเป็นต้น

๓. ขอกับผู้ที่ไม่ใช่ญาติ

๔. ได้รับด้วยการขอนั้น

สมุฏฺฐานาทีนิ จตุตฺถสทิสาเนวาติ.

สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๔ ดังนี้แล

จบคำอธิบายตตุตตริสิกขาบท

---

๘. อุปักขฏสิกขาบท

ว่าด้วยการที่ภิกษุสั่งให้จัดแจงจีวรดีกว่าเดิม

๘. ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส อญฺญาตกสฺส คหปติสฺส วา คหปตานิยา วา จีวรเจตาปนฺนํ อุปกฺขฏํ โหติ "อิมินา จีวรเจตาปนฺเนน จีวรํ เจตาเปตฺวา อิตฺถนฺนามํ ภิกฺขุํ จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามี"ติ. ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ ปุพฺเพ อปฺปวาริโต อุปสงฺกมิตฺวา จีวเร วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย "สาธุ วต มํ อายสฺมา อิมินา จีวรเจตาปนฺเนน เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา จีวรํ เจตาเปตฺวา อจฺฉาเทหี"ติ กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

คฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติ ตระเตรียมมูลค่าจีวร เจาะจงภิกษุโดยคิดว่า "เราจะซื้อจีวรด้วยมูลค่าจีวรนี้แล้ว นิมนต์ภิกษุชื่อนี้ให้ครองจีวร" ถ้าภิกษุนั้นซึ่งเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วถึงการจัดแจงจีวรเพราะต้องการจีวรดีว่า "ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านจงซื้อจีวรเช่นนั้นเช่นนี้ด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจีวรนี้ แล้วให้อาตมาครองเถิด" ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ปน ก็ จีวรเจตาปนฺนํ อ.มูลค่าแห่งจีวร คหปติสฺส วา อันคหบดีก็ตาม คหปตานิยา วา อันคหปตานีก็ตาม อญฺญาตกสฺส ผู้ไม่ใช่ญาติ อุปกฺขฏํ รวบรวมกระทำแล้ว โหติ ย่อมเป็น อุทฺทิสฺส เจาะจง ภิกฺขุํ เอว ซึ่งภิกษุนั่นเทียว จินฺตเนน ด้วยความคิด อิติ ว่า (อหํ อ.เรา) เจตาเปตฺวา แลกแล้ว จีวรํ ซึ่งจีวร อิมินา จีวรเจตาปนฺเนน ด้วยมูลค่าแห่งจีวรนี้ ภิกฺขุํ ยังภิกษุ

คำว่า อญฺญาตกสฺส, คหปติสฺส และ คหปตานิยา ลงฉัฏฐีวิภัตติในอรรถตติยาวิภัตติ ซึ่งก็คือ อนภิหิตกัตตา ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อญฺญาตกสฺส คหปติสฺสาติ อญฺญาตกคหปตินาติ อตฺโถ. กรณตฺเถ หิ อิทํ สามิวจนํ. อฏฺฐกถายํ ปน อิทํ สุวิญฺเญยฺยนฺติ น วิจาริตํ.[๑]

"คำว่า อญฺญาตกสฺส คหปติสฺส มีความหมายว่า อันคหบดีผู้ไม่ใช่ญาติ แท้จริงแล้ว คำนี้ลงฉัฏฐีวิภัตติในอรรถของตติยาวิภัตติ แต่ในคัมภีร์อรรถกถามิได้พิจารณ์คำนี้ไว้ เพราะเข้าใจได้ง่าย"

คำว่า อุทฺทิสฺส (เจาะจง) เป็นสมานกาลกิริยาใน อุปกฺขฏํ สนามหลวงไทยให้สัมพันธ์ใน โหติ เพราะถือว่าเป็นกริยาคุมพากย์ แต่คิดว่าควรสัมพันธ์ใน อุปกฺขฏํ เพราะมีเนื้อความเกี่ยวข้องกับ อุปกฺขฏํ ที่เป็นกริยาศัพท์ (ศัพท์ระบุถึงกิริยา) แม้คำนี้จะเป็นบทนามก็จัดเป็นกริยาศัพท์ จึงอาจสัมพันธ์ อุทฺทิสฺส เข้าใน อุปกฺขฏํ แต่ถ้าจะสัมพันธ์บทนี้เป็นวิเสสนะของ อุปกฺขฏํ ก็ไม่นับว่าเป็นตุลยาธิกรณ-วิเสสนะ ตติยาวิเสสนะ หรือกริยาวิเสสนะ

คำว่า เจตาเปตฺวา ประกอบรูปศัพท์มาจาก จิต ธาตุ (โวหาเร = แลกเปลี่ยน, ซื้อขาย) + ณาเป ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย ตามปกติ จิต ธาตุเป็นจุราทิคณะ มีรูปว่า เจเตติ, เจตยติ, เจเตตฺวา แต่รูปว่า เจตาเปตฺวา เป็นรูปพิเศษที่ลง ณาเป ปัจจัยโดยใช้เหมือนวิกรณปัจจัย ไม่มีอรรถของการิตปัจจัยเหมือนที่ใช้โดยทั่วๆ ไป ข้อนี้เปรียบได้กับ อาณ ธาตุ ที่ลง ณาเป ปัจจัยเป็นรูปว่า อาณาเปติ, อาณาเปตฺวา, อาณตฺติ ตามหลักภาษาถือว่าให้ลง ณาเป ปัจจัยด้วยการแบ่งสูตรให้เหลือ (โยควิภาคะ)

อิตฺถนฺนามํ ผู้มีชื่ออย่างนี้ อจฺฉาเทสฺสามิ จักให้ครอง จีวเรน ด้วยจีวร ฯ เจ หากว่า โส ภิกฺขุ อ.ภิกษุนั้น อปฺปวาริโต เป็นผู้อันเขาไม่ได้ปวารณาแล้ว ปุพฺเพ ในกาลก่อน (หุตฺวา เป็น) อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปแล้ว ตตฺร (ฐาเน) สู่สถานที่นั้น [คือ สถานที่มีคหบดีหรือคหปตานี] อุปาทาย ถือเอาแล้ว กลฺยาณกมฺยตํ ซึ่งความเป็นผู้ต้องการซึ่งจีวรดี อาปชฺเชยฺย พึงถึงไซร้ วิกปฺปํ ซึ่งการกระทำพิเศษ จีวเร ในจีวร อิติ ว่า สาธุ ขอโอกาส วต คิดดูเถิด อายสฺมา แน่ะผู้มีอายุ (ตฺวํ อ.ท่าน) เจตาเปตฺวา แลกแล้ว จีวรํ ซึ่งจีวร เอวรูปํ วา อันมีสภาพ[คือด้านกว้าง]อย่างนี้ก็ดี เอวรูปํ วา อันมีสภาพ[คือด้านยาว]อย่างนี้ก็ดี อิมินา จีวรเจตาปนฺเนน ด้วยมูลค่าแห่งจีวรนี้ มํ ยังอาตมา อจฺฉาเทหิ จงให้ครอง ฯ ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น) ฯ

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๖

ว่า ธาตูหิ เณณยณาเปณาปยา การิตานิ (ลง เณ, ณย, ณาเป และ ณาปย ปัจจัยท้ายธาตุ และตั้งชื่อเป็นการิตปัจจัย) ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๔๓๘) ว่า ธาตูหิ เณณยณาเปณาปยา การิตานิ เหตฺวตฺเถ (ลง เณ, ณย, ณาเป และ ณาปย ปัจจัยท้ายธาตุในอรรถเหตุ และตั้งชื่อเป็นการิตปัจจัย) ดังคัมภีร์ปาจิตยาทิโยชนา (หน้า ๑๕) กล่าวว่า

อาณาเปตฺวาติ เอตฺถ อาณ เปสเนติ ธาตุปาเฐสุ วุตฺตตฺตา อาณธาตุเยว เปสนสงฺขาตํ เหตฺวตฺถํ วทติ, น ณาเปปจฺจโย. โส ปน ธาตฺวตฺเถเยว วตฺตติ. น หิ ตสฺส วิสุํ วุตฺโต อภิเธยฺโย อตฺถิ ธาตฺวตฺถโต อญฺญสฺส อภิเธยฺยสฺสาภาวา.

"ในคำว่า อาณาเปตฺวา นี้ อาณ ธาตุนั่นเทียวย่อมแสดงอรรถเหตุที่เรียกว่า การใช้ เพราะกล่าวไว้ในคัมภีร์ธาตุทั้งหลายว่า อาณ เปสเน (อาณ ธาตุเป็นไปในการใช้) ไม่ใช่ ณาเป ปัจจัย แต่ปัจจัยดังกล่าวย่อมเป็นไปในอรรถของธาตุอย่างเดียว เพราะไม่มีเนื้อความที่ปัจจัยนั้นกล่าวไว้โดยเฉพาะ เนื่องด้วยไม่มีเนื้อความอื่นจากอรรถของธาตุ"

คำว่า อจฺฉาเทสฺสามิ ประกอบรูปศัพท์มาจาก อา บทหน้า + ฉท ธาตุ (อปวารเณ = ปิดกั้น) + เณ ปัจจัย + สฺสามิ วิภัตติ ธาตุคือ ฉท ที่มี อา อยู่หน้าใช้ในความหมายว่า ปกปิด, ครอง

คำว่า ตตฺร เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า ฐาเน (ในสถานที่) ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถทุติยาวิภัตติเพราะประกอบใช้ร่วมกับสกรรมกธาตุในบทว่า อุปสงฺกมิตฺวา (เข้าไป) โดยลงด้วยสูตรว่า กมฺมกรณนิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี (ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถกรรม กรณะ และนิมิตตะ) เช่น

- ภิกฺขูสุ อภิวาเทนฺติ (ย่อมไหว้ภิกษุ)
- มุทฺธนิ จุมฺพิตฺวา (จุมพิตศีรษะแล้ว)
- ปุริสสฺส พาหาสุ คเหตฺวา (จับแขนของบุรุษ)

คำว่า ปุพฺเพ อปฺปวาริโต (ซึ่งเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน) หมายความว่า ผู้ถวายไม่ได้กล่าวไว้ก่อนว่า "กระผมจักถวาย ท่านต้องการจีวรเช่นไร กระผมจักซื้อจีวรเช่นไรแก่ท่าน"

๘. คำอธิบายอุปักขฏสิกขาบท

คำอธิบาย ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส

อฏฺฐเม ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺสาติ "อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามี"ติ เอวํ อปทิสิตฺวา.

โปรดทราบเนื้อความในอุปักขฏสิกขาบทที่ ๘ ดังนี้

คำว่า ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส (เจาะจงภิกษุ) หมายความว่า พูดอย่างนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

ท่านอธิบาย ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส ดังนี้

๑. คำว่า อุทฺทิสฺส (เจาะจง) ไม่ใช่เป็นการนึกคิดทางใจเท่านั้น แต่ยังต้องเป็นการพูดทางวาจาให้ผู้อื่นรับรู้อีกด้วย จึงอธิบายว่า อปทิสิตฺวา (พูด) การอธิบายความในลักษณะนี้เป็นการอธิบายอรรถของธาตุ ไม่ใช่แสดงอรรถของ ทิส ธาตุที่มี อุ อยู่หน้าโดยตรง เพราะเป็นบทที่ปรากฏชัดเจนแล้ว ดังฎีกาใหม่แสดงคำแปลของ อปทิสิตฺวา ไว้ ๒ นัยว่า

อปทิสิตฺวาติ กเถตฺวา, อารพฺภาติ วา อตฺโถ.[๑]

"คำว่า อปทิสิตฺวา แปลว่า 'พูด' หรือแปลว่า 'ปรารภ' "

๒. สฺส ใน อุทฺทิสฺส แปลงมาจาก ตฺวา ปัจจัย โดยแปลง ตฺวา เป็น ย ด้วยสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ว่า สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โย แล้วแปลง ย เป็นปุพพรูปด้วยสูตรว่า ปุพฺพรูปญฺจ เพราะอธิบายด้วยบทที่ลง ตฺวา ปัจจัยว่า อปทิสิตฺวา

๓. นิบาตคือ ปน และ เอว ในคำว่า ปเนว ไม่มีความหมายใดๆ เพราะท่านไม่ได้อธิบายไว้ในอรรถกถา การไม่อธิบายอรรถของนิบาต เป็นการแสดงโดยอ้อมว่านิบาตดังกล่าวเป็น *ปทาลังการ* คือ ประดับบท ไม่มีความหมายใดๆ แม้การไม่อธิบายอรรถของอุปสรรคที่ประกอบร่วมกับอาขยาตหรือกิตก์ ก็เป็นการแสดงโดยอ้อมว่าอุปสรรคดังกล่าวเป็น *ธาตวัตถานุวัตตกะ* คือ คล้อยตามอรรถของธาตุ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺสาติ เอตฺถ ปนาติ นิปาตมตฺตํ, ตถา เอว-สทฺโทปิ. เตนาห "อิตฺถนฺนามสฺสา"ติอาทิ.[๑]

"คำว่า ปน ในคำว่า ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส นี้เป็นเพียงนิบาต แม้ เอว ศัพท์ก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อิตฺถนฺนามสฺส เป็นต้น"

๔. ท่านแสดง *อปทิสนาการะ* คือ อาการพูด ตามที่กล่าวไว้ใน อปทิสิตฺวา ด้วยคำว่า "อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามี"ติ เอวํ (อย่างนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๖

คำอธิบาย จีวรเจตาปนฺนํ

จีวรเจตาปนฺนนฺติ หิรญฺญาทิกํ จีวรมูลํ.

คำว่า จีวรเจตาปนฺนํ (มูลค่าจีวร) คือ มูลค่าแห่งจีวรมีเงินเป็นต้น

ท่านอธิบาย เจตาปนฺน ศัพท์ว่า คือ มูลค่า ได้แก่ เงิน ทอง เป็นต้น การอธิบายเช่นนี้ชื่อว่าแสดง *อภิเธยยะ* หรือ *สรูปะ* คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตํ ปน ยสฺมา หิรญฺญาทีสุ อญฺญตรํ โหติ, ตสฺมา “หิรญฺญาทิกนฺ”ติ วุตฺตํ.[๑]

“อนึ่ง มูลค่าจีวรนั้นเป็นเงินเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงกล่าวว่า หิรญฺญาทิกํ (มีเงินเป็นต้น)”

นอกจากนั้น ข้อความข้างต้นยังแสดงปทานุสัมพันธ์ (การสัมพันธ์บท) เพื่อกล่าวถึงประโยชน์ของการประกอบใช้ หิรญฺญาทิกํ ในพากย์นี้ ดังนี้ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรมูลํ (มูลค่าจีวร)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ มูลค่าจีวรคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- มูลค่าจีวรคือเงินเท่านั้นหรือไร
- ท่านควรระบุมูลค่าจีวรอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า หิรญฺญาทิกํ อธิบายว่า มูลค่าจีวรคือวัตถุมีเงินเป็นต้น ไม่ใช่เงินอย่างเดียว

อาทิ ศัพท์ในคำว่า หิรญฺญาทิกํ ละข้อความว่า ทอง เป็นต้น ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

อาทิสทฺเทน สุวณฺณาทีนํ คหณํ.[๑]

“ด้วย อาทิ ศัพท์ให้ถือเอาทอง เป็นต้น”

สิ่งที่มีค่าซึ่งเรียกว่า รัตนะ มี ๗ อย่าง ดังข้อความในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาว่า

สุวณฺณํ รชตํ มุตฺตา มณิ เวฬุริยานิ จ
วชิรญฺจ ปวาฬนฺติ สตฺตาหุ รตนานิเม.[๒]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๖

[๒] อภิธาน. คาถา ๔๙๐

"ชนทั้งหลายกล่าววัตถุเหล่านี้ ๗ อย่างว่าเป็นรัตนะ คือ ทอง เงิน แก้วมุกดา (ไข่มุก) แก้วมณี (พลอย) แก้วไพฑูรย์ (เพชรตาแมว) แก้ววิเชียร (เพชร) และแก้วประพาฬ (ปะการัง)"

คำว่า จีวรเจตาปนฺน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- เจตาเปนฺติ เอเตนาติ เจตาปนฺนํ (จิต ธาตุ <โวหาเร = แลกเปลี่ยน, ซื้อขาย> + ณาเป ปัจจัย + ยุ ปัจจัย)

- จีวรสฺส เจตาปนฺนํ จีวรเจตาปนฺนํ (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า เจตาปน แล้ว ให้ลง นฺ เป็นอาคมดังคำว่า

- สีมํ สมฺมนฺเนยฺย (พึงสมมติสีมา)
- สีมํ สมฺมนฺนิตุํ (เพื่อสมมติสีมา)
- สีมํ สมฺมนฺนติ (ย่อมสมมติสีมา)
- สมฺปฏิจฺฉนฺนํ (สัมปฏิจฉันนจิต)
- จตุนฺนํ (แก่/แห่ง ๔ ทั้งหลาย)
- ปญฺจนฺนํ (แก่/แห่ง ๕ ทั้งหลาย)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

จีวรํ เจตาเปนฺติ ปริวตฺเตนฺติ เอเตนาติ จีวรเจตาปนฺนํ จีวรมูลํ, น-กาโร ปเนตฺถ อาคโม, "จีวรเจตาปนนฺ"ติปิ ปฐนฺติ.[๑]

"ทายกย่อมแลกเปลี่ยนจีวรด้วยมูลค่านี้ เหตุนั้น มูลค่านั้นชื่อว่า จีวรเจตาปันนะ หมายถึง มูลค่าจีวร

อนึ่ง น อักษรในบทนี้เป็นอาคม อาจารย์ทั้งหลายสาธยายว่า จีวรเจตาปนํ บ้าง"

คำอธิบาย อุปกฺขฏํ โหติ

อุปกฺขฏํ โหตีติ สชฺชิตํ โหติ, สํหริตฺวา ฐปิตํ.

คำว่า อุปกฺขฏํ โหติ แปลว่า ตระเตรียม คือ รวบรวมไว้

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๖

คำว่า อุปกฺขฏ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุปกรียิตฺถาติ อุปกฺขฏํ = มูลค่าจีวรที่ถูกตระเตรียม ชื่อว่า อุปักขฏะ

(อุป บทหน้า + กร ธาตุ + ต ปัจจัย แปลง กร ธาตุเป็น ข แล้วแปลง ต เป็น ฏ)

ท่านอธิบาย อุปกฺขฏํ ดังนี้

๑. กร ธาตุที่มี อุป อยู่หน้าเป็นไปในความหมายว่า ตระเตรียม, จัดแจง เพราะอธิบายด้วยคำว่า สชฺชิตํ โหติ (ตระเตรียม) การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการแสดงอรรถของ กร ธาตุที่มี อุป อยู่หน้า

๒. การตระเตรียมในเรื่องนี้เป็นการรวบรวมไว้ เพราะอธิบายว่า สํหริตฺวา ฐปิตํ (รวบรวมไว้) การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการแสดง *อธิปปายัตถะ* คือ เนื้อความที่ศัพท์ระบุถึง ซึ่งมิได้กล่าวไว้โดยตรง

คำอธิบายข้างต้นกล่าวตามกังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๙๐) ส่วนฎีกาใหม่อธิบายว่า

อุปกฺขฏนฺติ อุปฏฺฐาปิตํ. ตํ อุปกฺขรณํ เตสํ ตถา สชฺชิตนฺติ อาห "อุปกฺขฏํ โหตีติ สชฺชิตํ โหตี"ติ. สํหริตฺวา ฐปิตนฺติ ราสึ กตฺวา ฐปิตํ.[๑]

"คำว่า อุปกฺขฏํ (ตระเตรียม) หมายความว่า ให้เข้าไปตั้งไว้ การตระเตรียมนั้นเป็นการจัดแจงอย่างนั้นของทายกเหล่านั้น ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อุปกฺขฏํ โหตีติ สชฺชิตํ โหติ

คำว่า สํหริตฺวา ฐปิตํ (รวบรวมไว้) หมายความว่า ทำเป็นกองไว้"

ตามคำอธิบายข้างต้น ท่านไม่ได้แสดงสัททัตถะ คือ ความหมายของศัพท์ในบทว่า อุปกฺขฏํ แต่แสดงอธิปปายัตถะของ อุปกฺขฏํ ว่า การตระเตรียม ก็คือการจัดแจง และแสดงอธิปปายัตถะของ สชฺชิตํ ว่า การจัดแจง ก็คือการรวบรวมไว้นั่นเอง

คำอธิบาย เจตาเปตฺวา

เจตาเปตฺวาติ ปริวตฺเตตฺวา, กาเรตฺวา วา กิณิตฺวา วาติ อตฺโถ.

คำว่า เจตาเปตฺวา แปลว่า แลกเปลี่ยน หมายความว่า ให้กระทำหรือซื้อ

ท่านอธิบาย เจตาเปตฺวา ดังนี้

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๖

๑. จิต ธาตุใช้ในความหมายว่า แลกเปลี่ยน เพราะอธิบายด้วย วตุ ธาตุที่มี ปริ อยู่หน้าในคำว่า ปริวตฺเตตฺวา ไม่ใช่มีความหมายว่า ขอ ดังคำว่า อญฺญํ นวํ ปตฺตํ เจตาเปยฺย (พึงขอบาตรใหม่อื่น)

๒. ณาเป ปัจจัยในคำว่า เจตาเปตฺวา ไม่มีอรรถการิตปัจจัย เพราะไม่อธิบายอรรถของการิตปัจจัยใน ณาเป ปัจจัยนี้ เนื่องด้วยการไม่อธิบายอรรถของธาตุหรือปัจจัยก็คือการแสดงโดยอ้อมว่าไม่มีอรรถใดๆ นั้นเอง

๓. การแลกเปลี่ยนดังกล่าว คือ การให้ทำจีวรที่ยังไม่ได้ทำ หรือการซื้อจีวรที่ทำแล้ว เพราะอธิบายว่า กาเรตฺวา วา กิณิตฺวา วา ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ปริวตฺตนญฺจ อกตสฺส การาปนํ, กตสฺส กิณนนฺติ อาห "กาเรตฺวา วา กิณิตฺวา วาติ อตฺโถ"ติ.[๑]

"อนึ่ง การแลกเปลี่ยน คือ การให้ทำจีวรที่ยังไม่ได้ทำ หรือการซื้อจีวรที่ทำแล้ว ฉะนั้นจึงกล่าวว่า กาเรตฺวา วา กิณิตฺวา วาติ อตฺโถ (หมายความว่า ให้กระทำหรือซื้อ)"

คำอธิบาย จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ

จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ, อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามีติ อยํ ปเนตฺถ อตฺโถ.

คำว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ (ให้ครองจีวร) นี้เป็นเพียงสำนวน แต่มีความหมายในคำนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

ท่านอธิบายว่า คำว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ ตามรูปศัพท์คำนี้เป็นสำนวนหมายถึงการครองจีวรให้ภิกษุ แต่มุ่งให้หมายถึงการถวายจีวรแก่ภิกษุ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อจฺฉาเทสฺสามีติ ปารุเปสฺสามีติ วุตฺตํ โหติ. เตนาห "โวหารวจนเมตนฺ"ติ. โวหารวจนนฺติ จ อุปจารวจนนฺติ อตฺโถ.[๑]

"คำว่า อจฺฉาเทสฺสามิ แปลว่า 'จะครอง' (ห่ม) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า โวหารวจนเมตํ (คำนี้เป็นเพียงคำโวหาร) อนึ่ง คำว่า โวหารวจนํ หมายความว่า คำที่กล่าวโดยอ้อม"

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๗

คำว่า จีวเรน ฯเปฯ โวหารวจนเมตํ (คำว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ นี้เป็นเพียงสำนวน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ หมายถึง การให้ครองจีวรโดยตรงหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า คำนี้เป็นเพียงสำนวน ไม่มีความหมายตามศัพท์จริงๆ

คำว่า อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ฯเปฯ อตฺโถ (แต่มีความหมายในคำนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือท่านควรแสดงความหมายดังกล่าวมิใช่หรือ

อธิบายว่า ความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคือ เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

ปน ศัพท์ในประโยคหลังมีความหมายเหมือนกับ ตถาปิ ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องความหมายที่แท้จริงของสำนวนดังกล่าว ดังนั้น ประโยคว่า อิตฺถนฺนามสฺส ฯเปฯ อตฺโถ จึงชื่อว่า ประโยคสัมภาวนา

ส่วนประโยคหน้าคือ จีวเรน ฯเปฯ เมตํ ชื่อว่า ประโยคครหา คือ ตำหนิว่าเป็นเพียงสำนวนที่กล่าวโดยอ้อม

คำอธิบาย ตตฺร เจ โส

ตตฺร เจ โสติ ยตฺร โส คหปติ วา คหปตานี วา, ตตฺร โส ภิกฺขุ ปุพฺเพ อปฺปวาริโต อุปสงฺกมิตฺวา จีวเร วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย เจติ อยเมตฺถ ปทสมฺพนฺโธ.

การเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส (ถ้าภิกษุนั้นเข้าไปสู่สถานที่นั้น) มีดังนี้ว่า คหบดีหรือคหปตานีอยู่ในสถานที่ใด ถ้าภิกษุนั้นซึ่งเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วกำหนดชนิดจีวร

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงปทสัมพันธ์ คือ การเชื่อมบท ในคำว่า ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ เป็นต้นเป็นอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ เป็นต้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า การเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส มีดังนี้ว่า คหบดีหรือคหปตานีอยู่ในสถานที่ใด ถ้าภิกษุนั้นซึ่งเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วกำหนดชนิดจีวร

ดังฎีกาใหม่กล่าวถึงปุจฉาในเรื่องนี้ว่า

"ตตฺร เจ โส ภิกฺขู"ติอาทีสุ โก ปทสมฺพนฺโธติ อาห "ยตฺร โส คหปติ วา"ติอาทิ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า ยตฺร โส คหปติ วา เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า การเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ เป็นต้นเป็นอย่างไร"

จะเห็นได้ว่า ข้อความข้างต้นแสดงปุจฉาตามหลักวากยานุสัมพันธ์ แม้ท่านจะไม่แสดงอาโภคะไว้ในเรื่องนี้โดยตรง ก็อาจอนุมานรู้ได้ตามหลักของอาโภคะที่ใช้โดยมากว่า "ท่านควรแสดง ... มิใช่หรือ"

การเชื่อมบทดังกล่าว คือ

๑. ตตฺร เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า ฐาเน เพราะอธิบายด้วยคำว่า ยตฺร โส คหปติ วา คหปตานี วา (คหบดีหรือคหปตานีอยู่ในสถานที่ใด)

๒. สถานที่ดังกล่าวคือสถานที่มีคหบดีหรือคหปตานีอยู่ เพราะอธิบายด้วยคำดังกล่าว

๓. นิบาตคือ เจ เป็นปริกัปปัตถะ มีความหมายสัมพันธ์กับกริยาคุมพากย์ว่า อาปชฺเชยฺย เพราะประกอบ เจ ศัพท์ไว้ท้าย อาปชฺเชยฺย ดังนั้น ในภาษาพม่าจึงแปล เจ นิบาตไว้ร่วมกับกริยาคุมพากย์ ไม่แปลไว้ก่อนประธานเหมือนในภาษาไทย

ตามปกติ ต ศัพท์มีความหมาย ๓ อย่าง คือ ปักกันตวิสัย ปสิทธวิสัย และอนุภูตวิสัย แม้ในประโยคหน้าจะไม่ได้เอ่ยถึงสถานที่ที่มีคหบดีหรือคหปตานีอยู่ แต่ได้เอ่ยถึงคหบดีและคหปตานีแล้ว ดังนั้น แม้จะเพิ่มคำว่า ฐาเน เข้ามา ก็จัดว่าเป็นปักกันตวิสัยโดยถือว่ากล่าวถึงสถานที่ที่มีคหบดี หรือคหปตานีซึ่งกล่าวไว้แล้วในพากย์ก่อน ที่จริงแล้ว แม้คำจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ไม่ถือว่าเป็นคนละศัพท์ตามปริภาสาในคัมภีร์ปริภาเษนทุเสขระว่า

เอกเทสวิกตํ อนญฺญํว.[๒] [*เอกเทศวิกฤตมนนฺยวตฺ.*]

"บทที่เปลี่ยนแปลงไปบางส่วน ย่อมเป็นเหมือนมิใช่บทอื่น"

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๗

[๒] ปริภาเษนฺทุเสขร ข้อ ๓๗

อนึ่ง คำว่า โส คหปติ วา คหปตานี วา ต้องเพิ่มปาฐเสสะว่า สา เพื่อใช้เป็นวิเสสนะของ คหปตานี แต่บาลีไม่นิยมระบุว่า สา เพราะถือว่า ต ศัพท์ใน โส อาจติดตามมาสู่คำหลังว่า คหปตานี ได้โดยอธิการนัย โดยเปลี่ยนจากปุงลิงค์ว่า โส เป็นอิตถีลิงค์ว่า สา

แม้ในคัมภีร์อรรถกถาจะอธิบาย ตตฺร ว่าคือ สถานที่มีคหบดีหรือคหปตานีอยู่ แต่ในปทภาชนีย์ของสิกขาบทนี้ได้อธิบาย อุปสงฺกมิตฺวา ว่า ฆรํ คนฺตฺวา (ไปบ้าน) จึงอาจทำให้เข้าใจผิดว่า คำว่า ตตฺร เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า ฆรํ แต่ความจริงคำดังกล่าวเป็นวิเสสนะของ ฐาเน ที่เกี่ยวกับคหบดีและคหปตานีซึ่งกล่าวไว้ในประโยคก่อน ถ้าคำดังกล่าวหมายถึงเรือนจริงๆ ผู้ฟังก็ไม่อาจรู้ได้ถ้าไม่ได้สดับปทภาชนีย์ ดังนั้น ฎีกาใหม่จึงอธิบายว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปทภาชนีย์ว่า ฆรํ คนฺตฺวา โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนใหญ่ เพราะผู้ที่ต้องการพบเจ้าของบ้านมักจะไปหาที่บ้านเป็นส่วนมาก

ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

ปทภาชเน ปจุรโวหารวเสน “ฆรํ คนฺตฺวา”ติ วุตฺตํ. เอตฺถ จ ปจุรโวหารวเสนาติ เยภุยฺยโวหารวเสน. เยภุยฺเยน หิ ฆรสามิกํ ทฏฺฐุกามา ตสฺส ฆรํ คจฺฉนฺตีติ ตเถว พหุลโวหาโร.[๑]

“ในปทภาชนีย์ได้ตรัสว่า ฆรํ คนฺตฺวา (ไปบ้าน) โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนใหญ่

อนึ่ง คำว่า ปจุรโวหารวเสน ในที่นี้ แปลว่า ‘โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนใหญ่’ เพราะผู้ที่ต้องการพบเจ้าของบ้านมักไปสู่บ้านของเจ้าของบ้านนั้นเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น จึงเป็นโดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนมากเช่นนั้น”

ตามหลักวากยานุสัมพันธ์ ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในปทภาชนีย์ได้ตรัสว่า ฆรํ คนฺตฺวา มิใช่หรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระอรรถกถาจารย์จึงอธิบายว่า ยตฺร เป็นต้น

อธิบายว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปทภาชนีย์ว่า ฆรํ คนฺตฺวา โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนใหญ่ เพราะผู้ที่ต้องการพบเจ้าของบ้านมักจะไปหาที่บ้านเป็นส่วนมาก

คำอธิบาย วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย

วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺยาติ วิสิฏฺฐกปฺปํ อธิกวิธานํ อาปชฺเชยฺย.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๗

คำว่า วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย (ถึงการจัดแจง) หมายความว่า ถึงการกระทำ (จัดแจง) อย่างพิเศษ คือ การกระทำให้ยิ่ง

ท่านอธิบาย วิกปฺปํ ดังนี้

๑. วิ อุปสรรคใน วิกปฺปํ มีความหมายว่า วิสิฏฺจ (พิเศษ) เพราะอธิบายด้วย วิสิฏฺจ ศัพท์ในคำว่า วิสิฏฺจกปฺปํ (การกระทำอย่างพิเศษ) การอธิบายความในลักษณะนี้เป็นการแสดงว่า วิ อุปสรรคทำหน้าที่ธาตวัตถวิเสสกะ คือ การทำพิเศษอรรถของธาตุ ไม่ใช่ธาตวัตถพาธกะ (เบียดเบียนอรรถของธาตุ) หรือธาตวัตถานุวัตตกะ (คล้อยตามอรรถของธาตุ)

๒. คำว่า วิกปฺป มีรูปวิเคราะห์ว่า วิสิฏฺโจ กปฺโป วิกปฺโป เพราะอธิบายว่า วิสิฏฺจกปฺปํ

๓. กปฺป ศัพท์ใน วิกปฺปํ มีความหมายว่า วิธาน (การกระทำ) เพราะอธิบายด้วย วิธาน ศัพท์ในคำว่า อธิกวิธานํ (การกระทำให้ยิ่ง) การอธิบายความในลักษณะนี้เป็นการระบุความหมายของ กปฺป ในบทนี้ ทั้งนี้เพื่อห้ามอรรถอื่นมีกาลและยุคเป็นต้น ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแสดงอรรถของ กปฺป ศัพท์ไว้ ๑๒ ประการว่า

กปฺโป กาเล ยุเค เลเส　　　　ปญฺญตฺติปรมายุสุ
สทิเส ตีสุ สมณ-　　　　โวหารกปฺปพินฺทุสุ
สมนฺตตฺเถนฺตรกปฺปา-　　　　ทิเก ตกฺเก วิธิมฺหิ จ.[๑]

"กปฺป ศัพท์เป็นไปในความหมายว่า กาลเวลา, ยุค, ข้ออ้าง, บัญญัติ [ว่ากัป], อายุอันสูงสุด, เหมือนกัน (เป็นไปในไตรลิงค์), ถ้อยคำ[ที่เหมาะแก่] สมณะ, กัปปพินทุ, อรรถว่ารอบด้าน, อันตรกัปเป็นต้น, ความดำริ และการกระทำ"

๔. ท่านแสดงอธิปปายัตถะ (เนื้อความที่ท่านประสงค์เอา) ว่า ความหมายว่า การกระทำอย่างพิเศษ ก็คือ การกระทำให้ยิ่งนั้นเอง เพราะท่านอธิบายด้วย อธิก ศัพท์ในคำว่า อธิกวิธานํ (การกระทำให้ยิ่ง)

คำว่า กปฺป มีรูปเดิมมาจาก กปฺป ธาตุ + อ ปัจจัย คัมภีร์ธาตวัตถสังคหะ (คาถา ๔๖) กล่าวว่า กปฺป ธาตุเป็นไปในอรรถว่า ดำริ, กระทำ และตัด (ตกฺกวิธิเฉทเน) แม้สัททนีติปกรณ์ (ธาตุมาลา

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๗๙๙

หน้า ๔๒๙) ก็แสดงอรรถของ กปฺป ธาตุว่า กปฺป วิตกฺเก วิธิมฺหิ เฉทเน จ (กปฺป ธาตุเป็นไปในความหมายว่า ดำริ, กระทำ และตัด) ดังนั้น คำว่า กปฺป จึงมีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปฺปนํ กปฺโป = การกระทำ ชื่อว่า กัปปะ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

วิกปฺปนนฺติ วิสิฏฺโฐ กปฺโป วิกปฺโป. วิ-สทฺโท เจตฺถ วิสิฏฺฐตฺโถ. เตนาห "วิสิฏฺฐกปฺปนนฺ"ติ. อิมินา วจนตฺถมาห. "อธิกวิธานนฺ"ติ อิมินา ปน อธิปฺปายตฺถํ.[๑]

"ในคำว่า วิกปฺปํ การกระทำอย่างพิเศษ ชื่อว่า วิกัปปะ

อนึ่ง วิ ศัพท์ในบทนี้มีความหมายว่า พิเศษ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า วิสิฏฺฐกปฺปํ (การกระทำอย่างพิเศษ) ท่านแสดงเนื้อความของศัพท์ (รูปวิเคราะห์) ด้วยคำนี้ ส่วนด้วยคำว่า อธิกวิธานํ (การกระทำให้ยิ่ง) นี้ ท่านแสดงเนื้อความที่ประสงค์เอา"

คำอธิบาย สาธุ วต เป็นต้น

ยถา ปน ตมาปชฺชติ, ตํ ทสฺเสตุํ สาธุ วตาติอาทิมาห.

ส่วนภิกษุนั้นย่อมถึงการกระทำอย่างพิเศษนั้นโดยอาการใด ท่านกล่าวว่า สาธุ วต เป็นต้น เพื่อแสดงอาการนั้น

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อแสดงว่า ประโยคที่ประกอบด้วย อิติ ศัพท์ว่า สาธุ วต มํ อายสฺมา อิมินา ฯเปฯ อจฺฉาเทหิ (ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านจงซื้อจีวรเช่นนั้นเช่นนี้ด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจีวรนี้แล้วให้อาตมาครองเถิด) เป็นประโยคอาการะ คือ แสดงอากัปกิริยาทางวาจาหรือทางใจ ซึ่งในที่นี้เป็น *อาปัชชนาการะ* คือ อากัปกิริยาแห่งการถึงการกระทำอย่างพิเศษในจีวร จัดเป็นอากัปกิริยาทางใจเพราะเป็นความดำริของภิกษุนั้น

โดยทั่วไปประโยคที่ประกอบด้วยคำว่า ยถา ฯเปฯ ตํ ทสฺเสตุํ มักกล่าวไว้เพื่อแสดงความเป็นประโยคอาการะที่มี อิติ ศัพท์คุมอยู่ท้ายประโยค

ตตฺถ สาธูติ อายาจเน นิปาโต. วตาติ ปริวิตกฺเก.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๗

ในพากย์นั้น ศัพท์ว่า สาธุ เป็นนิบาตในการอ้อนวอน คำว่า วต เป็นนิบาตในการดำริ

ท่านแสดงอรรถของ สาธุ ศัพท์ในที่นี้ว่ามีความหมายว่า อ้อนวอน เพราะชาวมคธมักขอโอกาสก่อนจะพูดขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับบุคคลอื่น ถือว่าเป็นธรรมเนียมของผู้เจริญแล้ว แม้ผู้ที่ต้องการจะถามปัญหาหรือแสดงธรรมในที่มีพระเถระอยู่ ก็ต้องขอโอกาสผู้ตอบหรือพระเถระที่นั่งในสถานที่นั้น กระทั่งภิกษุผู้ต้องการจะโจทด้วยอาบัติข้อใดข้อหนึ่ง ก็ต้องขอโอกาสในการโจทอาบัติก่อน มิฉะนั้นจะต้องอาบัติทุกกฏตามหลักพระวินัย ด้วยเหตุนี้ สาธุ ศัพท์ในพากย์นี้จึงมีความหมายว่า อ้อนวอน ไม่มีความหมายอย่างอื่น

การอธิบายโดยระบุอรรถว่า อายาจน ของ สาธุ ศัพท์ในที่นี้ มีประโยชน์เพื่อห้ามอรรถอื่นของ สาธุ ศัพท์ ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาได้แสดงอรรถของศัพท์นี้ว่า

สุนฺทเร ทฬฺหิกมฺเม จา-		ยาจเน สมฺปฏิจฺฉเน
สชฺชเน สมฺปหํสายํ		สาธฺวาภิเธยฺยลิงฺคิกํ.[๑]

"สาธุ ศัพท์มีลิงค์ของเนื้อความที่บุคคลพึงกล่าว ย่อมเป็นไปในความหมายว่า ดีงาม, การกระทำให้มั่นคง, อ้อนวอน, การยอมรับ, สัตบุรุษ และความร่าเริง"

อนึ่ง คำว่า อายาจน แปลตามศัพท์ว่า "อ้อนวอนเฉพาะหน้า" ดังฎีกาใหม่ (หน้า ๒๓๗) แสดงรูปวิเคราะห์ว่า

- อภิมุขํ ยาจนํ อายาจนํ = การอ้อนวอนเฉพาะหน้า ชื่อว่า อายาจนะ

วต ศัพท์ในที่นี้มีความหมายว่า ดำริ นิสสัยพม่าแปลไว้ ๒ ประการว่า

๑. ปาติโมกข์ภาสาฎีกา หน้า ๑๕๒, สิกขาบท ๒๒๗ ของภิกษุ : "คิดว่า"

๒. ปาติโมกขเมทินี หน้า ๑๙๕ : "คิดดูเถิด หรือ โดยแท้"

การระบุอรรถดังกล่าวมีประโยชน์เพื่อห้ามอรรถอื่น ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแสดงอรรถของ วต ศัพท์ไว้ ๖ อย่างว่า

วเตกํสทยาหาส-		เขทาลปนวิมฺหเย.[๒]

"วต ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า แน่นอน, เอ็นดู, ร่าเริง, ลำบากใจ, ร้องเรียก และอัศจรรย์"

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๗๙๑

[๒] อภิธาน. คาถา ๑๑๙๒

คำอธิบาย มํ

มนฺติ อตฺตานํ นิทฺทิสติ.

ภิกษุแสดงถึงตนเองด้วยคำว่า มํ

ท่านกล่าวว่า มํ เป็นสรรพนามที่แปลงมาจาก อมฺห ศัพท์ + อํ วิภัตติ ระบุถึงภิกษุโดยตรง ดังนั้น การขอให้เพิ่มมูลค่าจีวรจึงเป็นไปเพื่อตนเอง ไม่ใช่เพื่อภิกษุรูปอื่น

คำอธิบาย อายสฺมา

อายสฺมาติ ปรํ อาลปติ.

ภิกษุเรียกผู้อื่นด้วยคำว่า อายสฺมา

คำว่า อายสฺมา นี้เป็นบทอาลปนะ ใช้เรียกคฤหัสถ์ด้วยความนับถือ คำนี้เป็นคำร้องเรียกที่ภิกษุใช้กับภิกษุก็ได้ ใช้กับคฤหัสถ์ก็ได้ เป็นคำนุ่มนวลที่เปี่ยมด้วยมรรยาท ไม่เหมือนกับคำว่า อาวุโส ที่ผู้สูงอายุกว่าใช้กับผู้มีอายุน้อยกว่า

การอธิบาย อายสฺมา ว่าเป็นบทอาลปนะในที่นี้ มีประโยชน์เพื่อห้ามความเป็นประธานของบทนี้ ดังในประโยคว่า สเมตายสฺมา สงฺเฆน (ขอท่านจงพร้อมเพรียงกับสงฆ์) คำว่า อายสฺมา เป็นประธานในพากย์นั้น มีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า สาธุ วต มํ อายสฺมา ในสิกขาบทนี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า อายสฺมา เป็นบทอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า อายสฺมา เป็นประธานในพากย์ดังคำว่า สเมตายสฺมา สงฺเฆน (ขอท่านจงพร้อมเพรียงกับสงฆ์) หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อายสฺมาติ ปรํ อาลปติ อธิบายว่า ภิกษุเรียกผู้อื่นด้วยคำว่า อายสฺมา โดยคำนี้เป็นบทอาลปนะ

คำอธิบาย เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา

เอวรูปํ วา เอวรูปํ วาติ อายตาทีสุ อญฺญตรํ.

คำว่า เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา (เช่นนั้นเช่นนี้) คือ จีวรอย่างใดอย่างหนึ่งในจีวรขนาดยาวเป็นต้น

อาทิ ศัพท์ใน อายตาทีสุ หมายถึง จีวรขนาดกว้าง (วิตฺถต), จีวรเนื้อหยาบ (อปฺปิต) และจีวรเนื้อละเอียด (สณฺห)

ความหมายว่า ยาว บาลีใช้เป็น อายต, อายาม, ทีฆตา และ อาโรห ส่วนความหมายว่ากว้าง บาลีใช้เป็น วิตฺถต, วิตฺถาร, ปริณาห, วิสาลตา ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า

อายาโม ทีฆตาโรโห ปริณาโห วิสาลตา.[๑]

"ยาว ๓ ศัพท์ = อายาม, ทีฆตา และ อาโรห

กว้าง ๒ ศัพท์ = ปริณาห และ วิสาลตา"

คำอธิบาย กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย

กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทายาติ สุนฺทรกามตํ วิสิฏฺฐกามตํ จิตฺเตน คเหตฺวา, ตสฺส "อาปชฺเชยฺย เจ"ติ อิมินา สมฺพนฺโธ.

คำว่า กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย (เพราะต้องการจีวรดี) หมายความว่า ถือเอาความต้องการจีวรดี คือ ความต้องการจีวรพิเศษด้วยจิต คำนั้นสัมพันธ์กับคำว่า อาปชฺเชยฺย เจ นี้

ท่านอธิบาย กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย ดังนี้

๑. กลฺยาณ ศัพท์ มีความหมายว่า ดี เพราะอธิบายด้วย สุนฺทร ศัพท์ใน สุนฺทรกามตํ (ความต้องการจีวรดี)

๒. ณฺย ปัจจัยใน กมฺย ลงในสกัตถตัทธิต เพราะไม่อธิบายอรรถของ ณฺย ปัจจัยในคำว่า กามตํ (ความต้องการ)

๓. ท่านอธิบายว่า ความต้องการจีวรดี ก็คือ ความต้องการจีวรพิเศษนั้นเอง เพราะท่านอธิบายด้วยคำว่า วิสิฏฺฐกามตํ (คือ ความต้องการจีวรพิเศษ)

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๒๙๕

๔. ทา ธาตุที่มี อุป และ อา เป็นบทหน้าใน อุปาทาย เป็นไปในความหมายว่า ถือเอา เพราะอธิบายด้วยคำว่า คเหตฺวา (ถือเอา)

๕. การถือเอาดังกล่าวไม่ใช่การถือเอาทางกาย แต่เป็นการถือเอาทางใจ เพราะอธิบายด้วยคำว่า จิตฺเตน (ด้วยจิต)

๖. คำว่า อุปาทาย เป็นปุพพกาลกิริยา (กิริยาที่เป็นกิริยาต้น ต้องมองหากริยาคุมพากย์ซึ่งเป็นบทอาขยาตหรือกิตก์อยู่ท้าย) ที่สัมพันธ์กับอปรกาลกิริยา (กิริยาหลังที่เกิดขึ้นต่อมา) ในประโยคหน้าว่า อาปชฺเชยฺย เพราะอธิบายว่า ตสฺส "อาปชฺเชยฺย เจ"ติ อิมินา สมฺพนฺโธ (คำนั้นสัมพันธ์กับคำว่า อาปชฺเชยฺย เจ นี้)

ท่านอธิบายหลักสัมพันธ์ข้างต้นด้วยคำว่า สมฺพนฺโธ (สัมพันธ์) เพื่อแสดงสัมพันธ์ของศัพท์ที่อยู่ห่างกันในประโยค เพราะระหว่างอปรกาลกิริยาว่า อาปชฺเชยฺย กับปุพพกาลกิริยาว่า อุปาทาย มีประโยคอาการะคั่นอยู่ คือ ประโยคว่า สาธุ วต ฯเปฯ อจฺฉาเทหีติ

การใช้คำว่า สมฺพนฺโธ มีหลักการใช้ ๓ ประการในวรรณกรรมบาลี กล่าวไว้ในคัมภีร์บะยาจีนิยาม (ข้อ ๑) ดังนี้

๑. ใช้แสดงศัพท์ที่เพิ่มเข้ามา (ปาฐเสสะ) ซึ่งมิได้กล่าวไว้โดยตรงในประโยค

๒. ใช้แสดงสัมพันธ์ของศัพท์ที่อยู่ห่างกันในประโยค โดยนำมาเรียงลำดับใหม่ให้มีศัพท์ใกล้กัน เพื่อให้ความชัดเจน

๓. ใช้แสดงสัมพันธ์ของศัพท์ที่สลับบทกันในประโยค โดยนำมาเรียงลำดับใหม่ให้อยู่หน้าหลังตามหลักภาษาโดยทั่วไป เพื่อให้ความชัดเจน

อนึ่ง พึงเพิ่มคำว่า กาตพฺโพ มาแปลคู่กับ สมฺพนฺโธ เป็นรูปว่า สมฺพนฺโธ กาตพฺโพ (พึงกระทำสัมพันธ์) หรือเพิ่ม โหติ เข้ามาแปลร่วมกันเป็นรูปว่า สมฺพนฺโธ โหติ (มีสัมพันธ์) ก็ได้ หรืออาจเขียนเป็นรูปว่า สมฺพนฺธิตพฺพํ (พึงสัมพันธ์) โดยมีประธานคือ ปทํ

คำว่า กลฺยาณกมฺยต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กลฺยาณํ กาเมตีติ กลฺยาณกาโม.

  (กลฺยาณ บทหน้า + กมุ ธาตุ = ชอบใจ + ณ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

- กลฺยาณกาโม เอว กลฺยาณกมฺยํ.

  (กลฺยาณกาม ศัพท์ + ณฺย ปัจจัยในสกัตถตัทธิต)

- กลฺยาณกมฺยสฺส ภาโว กลฺยาณกมฺยตา.

  (กลฺยาณกมฺย ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

การต้องอาบัติ

สเจ ปน เอวรูปํ อาปชฺชนฺตสฺส ตสฺส วจเนน โย ปฐมํ อธิปฺเปตโต มูลํ วฑฺเฒตฺวา สุนฺทรตรํ เจตาเปติ, ตสฺส ปโยเค ภิกฺขุโน ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภ นิสฺสคฺคิยํ โหติ.

อนึ่ง ทายกใดเพิ่มมูลค่าจากมูลค่าที่ตั้งใจไว้ก่อนแล้วให้ซื้อจีวรดีกว่าตามคำของภิกษุนั้นผู้ถึงการจัดแจงเช่นนั้น

ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ เพราะความพยายามของทายกนั้น

[ภิกษุนั้น]ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงการต้องอาบัติในเรื่องนี้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ด้วยการถึงการจัดแจงเท่านั้นหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติดังกล่าวในเวลาไหน

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน เอวรูปํ อาปชฺชนฺตสฺส เป็นต้น อธิบายว่า อาบัติย่อมไม่ถึงที่สุดด้วยการถึงการจัดแจงเพียงเท่านี้อย่างเดียว แต่ต้องอาบัติทุกกฏเพราะความพยายามของทายกนั้น เมื่อได้รับจีวรจึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ยสฺมา ปน น อิมสฺส อาปชฺชนมตฺเตเนว อาปตฺติ สีสํ เอติ, ตสฺมา "ตสฺส วจเนนา"ติ-อาทิ วุตฺตํ.[๑]

"อนึ่ง อาบัติย่อมไม่ถึงที่สุดด้วยการถึงการจัดแจงเพียงเท่านี้อย่างเดียว ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ตสฺส วจเนน เป็นต้น"

คำว่า ปโยเค (เพราะความพยายาม) คือ ความพยายามในการหาด้ายเป็นต้น ตามความประสงค์ของภิกษุ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๘

วิธีสละจีวร

ตตฺถ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริตํ อญฺญาตกํ คหปติกํ อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยนฺ”ติ[๑] อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

ในการสละนั้น โปรดทราบวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริตํ อญฺญาตกํ คหปติกํ อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้ เป็นสิ่งที่กระผมเข้าไปหาคหบดีที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ได้ปวารณาไว้ก่อนแล้วถึงการจัดแจง ควรสละ”

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ อุปนนฺทํ อารพฺภ จีวเร วิกปฺปํ อาปชฺชนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุปนันทะในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการถึงการจัดแจงในจีวร

ประเภทของบัญญัติ

สาธารณปญฺญตฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๒๙/๓๑

อาบัติ

ติกปาจิตฺติยํ.

[อาบัตินี้]เป็นติกปาจิตตีย์

ญาตเก อญฺญาตกสญฺญิโน เวมติกสฺส วา ทุกฺกฏํ.

เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ :-

- ผู้มีความสำคัญว่าไม่ใช่ญาติ ในผู้ที่เป็นญาติ [แล้วถึงการจัดแจง]
- ผู้สงสัย[แล้วถึงการจัดแจง]

อนาบัติ

มหคฺฆํ เจตาเปตุกามํ "อปฺปคฺฆํ วา, เอเตเนว มูเลน อญฺญํ เอวรูปํ วา เทหี"ติ วทนฺตสฺส, วุตฺตนเยน ญาตกปฺปวาริเต วิญฺญาเปนฺตสฺส, อตฺตโน ธเนน คณฺหนฺตสฺส, อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ :-

- ผู้กล่าวกับทายกผู้ต้องการจะจ่ายจีวรที่มีค่ามากกว่า "ท่านจงถวายจีวรที่มีค่าน้อย หรือจงถวายจีวรอื่นเช่นนี้ด้วยมูลค่านั้น"
- ผู้ขอจากญาติและคนปวารณาตามนัยดังกล่าวแล้ว
- ผู้รับมาด้วยทรัพย์ของตน
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

ข้อความว่า "ทายกผู้ต้องการจะจ่ายจีวรที่มีค่ามาก" หมายความว่า ทายกต้องการถวายจีวรราคา ๒๐ กหาปณะ แต่ภิกษุกล่าวว่าต้องการได้จีวรที่มีราคา ๘ หรือ ๑๐ กหาปณะ

ข้อความว่า "จีวรอื่นเช่นนี้" คือ จีวรที่มีเนื้อผ้าชนิดอื่นจากที่ทายกต้องการจะซื้อถวาย แต่มีราคาเท่ากัน จีวรดังกล่าวอาจมีขนาดต่างกันได้บ้าง แต่ราคาต้องเท่ากับจีวรที่ทายกต้องการซื้อถวาย จึงจะไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ เพราะสิกขาบทนี้เกี่ยวกับการเพิ่มราคาจีวร ไม่ใช่การเพิ่มขนาดของจีวร

องค์ประกอบ

จีวเร ภิยฺโยกมฺยตา, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๓ เหล่านี้ คือ

๑. ต้องการจะได้จีวรที่ดีกว่า

๒. ขอกับผู้ไม่ใช่ญาติ

๓. ได้มาด้วยการขอนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฺฐานาทีนิ จตุตฺถสทิสาเนวาติ.

สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๔ นั่นเทียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายอุปักขฏสิกขาบท

---

๙. ทุติยอุปักขฏสิกขาบท

ว่าด้วยการที่ภิกษุสั่งให้จัดแจงจีวรดีกว่าเดิม ข้อที่ ๒

๙. ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส อุภินฺนํ อญฺญาตกานํ คหปตีนํ วา คหปตานีนํ วา ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺนานิ อุปกฺขฏานิ โหนฺติ “อิเมหิ มยํ ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺเนหิ ปจฺเจกจีวรานิ เจตาเปตฺวา อิตฺถนฺนามํ ภิกฺขุํ จีวเรหิ อจฺฉาเทสฺสามา”ติ. ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ ปุพฺเพ อปฺปวาริโต อุปสงฺกมิตฺวา จีวเร วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย “สาธุ วต มํ อายสฺมนฺโต อิเมหิ ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺเนหิ เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา จีวรํ เจตาเปตฺวา อจฺฉาเทถ อุโภว สนฺตา เอเกนา”ติ กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

คฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติสองคน ตระเตรียมมูลค่าจีวรคนละผืนเจาะจงภิกษุโดยคิดว่า “พวกเราจะซื้อจีวรคนละผืนด้วยมูลค่าจีวรคนละผืนนี้แล้ว นิมนต์ภิกษุชื่อนี้ให้ครองจีวรหลายผืน” ถ้าภิกษุนั้นซึ่งพวกเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วถึงการจัดแจงจีวรเพราะต้องการจีวรดีว่า “ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านทั้งสองจงซื้อจีวรเช่นนั้นเช่นนี้ด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจีวรคนละผืนนี้แล้วทั้งสองท่านให้อาตมาครองจีวรผืนหนึ่งเถิด” ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า อุโภว สนฺตา เอเกน คำว่า สนฺตา ประกอบรูปศัพท์มาจาก อส ธาตุ (ภุวิ = มี, เป็น) + อ ปัจจัย + อนฺต ปัจจัย คำนี้ใช้เหมือน หุตฺวา ที่เป็นสมานกาลกิริยา แต่มีใช้น้อยกว่า หุตฺวา (ส่วนใหญ่คำว่า หุตฺวา ใช้เป็นสำนวนเขียนในคัมภีร์อรรถกถา ไม่นิยมใช้เป็นสำนวนพูดเหมือนในพระบาลี) ดังปทภาชนีย์ของสิกขาบทนี้ว่า

ปน ก็ ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺนานิ อ.มูลค่าแห่งจีวรคนละผืน ท. คหปตีนํ วา อันคหบดี ท. ก็ตาม คหปตานีนํ วา อันคหปตานี ท. ก็ตาม อญฺญาตกานํ ผู้ไม่ใช่ญาติ อุภินฺนํ สองคน อุปกฺขฏานิ รวบรวมกระทำแล้ว โหนฺติ ย่อมเป็น อุทฺทิสฺส เจาะจง ภิกฺขุํ เอว ซึ่งภิกษุนั่นเทียว จินฺตเนน ด้วยความคิด อิติ ว่า มยํ อ.เรา ท. เจตาเปตฺวา แลกแล้ว ปจฺเจกจีวรานิ ซึ่งจีวรคนละผืน ท. อิเมหิ ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺเนหิ ด้วยมูลค่าแห่งจีวรคนละผืน ท. เหล่านี้ ภิกฺขุํ ยังภิกษุ อิตฺถนฺนามํ ผู้มีชื่ออย่างนี้ อจฺฉาเทสฺสาม จักให้ครอง จีวเรหิ ด้วยจีวร ท. ฯ เจ หากว่า โส ภิกฺขุ อ.ภิกษุนั้น อปฺปวาริโต เป็นผู้อันเขาไม่ได้ปวารณาแล้ว ปุพฺเพ ในกาลก่อน (หุตฺวา เป็น) อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปแล้ว ตตฺร (ฐาเน) สู่สถานที่นั้น [คือ สถานที่มีคหบดีหรือคหปตานีทั้งสองคน] อุปาทาย ถือเอาแล้ว กลฺยาณกมฺยตํ ซึ่งความเป็นผู้ต้องการซึ่งจีวรดี อาปชฺเชยฺย พึงถึงไซร้ วิกปฺปํ ซึ่งการกระทำพิเศษ จีวเร ในจีวร อิติ ว่า สาธุ ขอโอกาส วต คิดดูเถิด อายสฺมนฺโต แน่ะผู้มีอายุ ท. (ตุมฺเห อ.ท่าน ท.) เจตาเปตฺวา แลกแล้ว จีวรํ ซึ่งจีวร เอวรูปํ วา อันมีสภาพ[คือด้านกว้าง]อย่างนี้ก็ดี เอวรูปํ วา อันมีสภาพ[คือด้านยาว]อย่างนี้ก็ดี อิเมหิ ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺเนหิ ด้วยมูลค่าแห่งจีวรคนละผืน ท. เหล่านี้ อุโภ เอว เป็นทั้งสองท่าน นั่นเทียว สนฺตา เป็นอยู่ มํ ยังอาตมา อจฺฉาเทถ จงให้ครอง จีวเรน ด้วยจีวร (เอเกน ผืนหนึ่ง) ฯ ปาจิตฺตยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น) ฯ

อุโภว สนฺตา เอเกนาติ เทฺวปิ ชนา เอเกน.[๑]

“ปาฐะว่า อุโภว สนฺตา เอเกน แปลว่า ชนทั้งสอง[ให้ครอง]ด้วยจีวรผืนหนึ่ง”

คำว่า เอเกน นิสสัยพม่าทั่วไปแปลเป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า จีวเรน ดังที่แปลไว้ในที่นี้ แต่ปาติโมกขเมทินี (หน้า ๑๙๗) แปลว่า “โดยพร้อมเพรียงกัน” โดยเป็นตติยาวิเสสนะของ สนฺตา ตามนัยนี้อาจแปลประโยคสุดท้ายว่า “ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านทั้งสองจงซื้อจีวรเช่นนั้นเช่นนี้ด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจีวรคนละผืนนี้แล้วทั้งสองท่านพร้อมเพรียงกันให้อาตมาครองจีวรเถิด”

๙. คำอธิบายอุปักขฏสิกขาบทที่ ๒

ความแตกต่างระหว่างสิกขาบทนี้กับสิกขาบทก่อน

นวเม อิมินาว นเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้เหมือนกัน

อิทญฺหิ ปุริมสฺส อนุปญฺญตฺติสทิสํ. เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปีฬา กตา, อิธ ทฺวินฺนํ. อยเมตฺถ วิเสโส.

เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้

คำว่า อิทญฺหิ ฯเปฯ อนุปญฺญตฺติสทิสํ (เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้เหมือนกันด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๓๔/๓๔

- สิกขาบทที่ ๘ และสิกขาบทที่ ๙ นั้นเป็นคนละสิกขาบทมิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกันมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อิทญฺหิ ฯเปฯ อนุปญฺญตฺติสทิสํ อธิบายว่า สิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ดังนั้น จึงแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกัน ดังฎีกาใหม่แสดงปุจฉาไว้โดยตรงว่า

กสฺมา อิมินา นเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพติ อาห "อิทญฺหี"ติอาทิ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า อิทญฺหิ เป็นต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า เหตุใดจึงทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้"

คำว่า เกวลํ ฯเปฯ วิเสโส (ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้) กล่าวไว้เพื่อแสดงความต่างกันระหว่างสิกขาบทก่อนกับสิกขาบทนี้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความต่างกันไรๆ ในสิกขาบททั้งสองไม่มีหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่เบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ดังฎีกาใหม่แสดงอาโภคะไว้โดยตรงว่า

น โกจิ วิเสโสติ อาห "เกวลนฺ"ติอาทิ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า เกวลํ เป็นต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า ความต่างกันไรๆ ไม่มีหรือไร"

ประโยคข้างต้นเป็นการสละ *อติพยาปิตโทษ* คือ โทษครอบคลุมยิ่ง หมายความว่า ทั้งสองสิกขาบทไม่เหมือนกันทั้งหมด โดยสิกขาบทแรกมีการจัดแจงจีวรเกินไปจากเดิมให้ทายกเพียงคนเดียวไม่สบายใจ ส่วนสิกขาบทหลังมีการจัดแจงจีวรเกินไปจากเดิมให้ทายกสองคนไม่สบายใจ (ประโยควิเสสะเป็นประโยคที่กล่าวไว้เพื่อสละอติพยาปิตโทษโดยตรง ส่วนประโยคปักขันตระจัดเป็นอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) เพราะถ้าท่านไม่แสดงประโยคปักขันตระ ก็จะต้องโทษดังกล่าวเพราะไม่ได้กล่าวไว้โดยบริบูรณ์)

ประโยคว่า อิทญฺหิ ฯเปฯ สทิสํ ชื่อว่า *ประโยคการณะ* คือ แสดงเหตุ หิ ศัพท์ใน อิทญฺหิ เป็นการณโชตกะ คือ แสดงเหตุ ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๘

หีติ การณตฺเถ นิปาโต.[๑]

"ศัพท์ว่า หิ เป็นนิบาตในอรรถการณะ"

ประโยคว่า เกวลํ ฯเปฯ วิเสโส ชื่อว่า *ประโยควิเสสะ* คือ แสดงความแตกต่างระหว่างสิกขาบทก่อนกับสิกขาบทนี้

ประโยคว่า อยเมตฺถ วิเสโส อาจประกอบใช้ อิติ ศัพท์แล้วเชื่อมเป็นประโยคเดียวกันกับประโยคหน้าเป็นรูปว่า เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปีฬา กตา, อิธ ทฺวินฺนนฺติ อยเมตฺถ วิเสโส ก็ได้เหมือนกัน ส่วนใหญ่ในคัมภีร์อรรถกถามักพบประโยคที่มี อิติ ศัพท์ประกอบร่วมอีกด้วย

คำว่า อยํ ใน อยเมตฺถ ไทยนิยมแปลสั้นๆ ว่า "ข้อนี้" หมายถึง การทำการเบียดเบียนทายกคนหนึ่งในสิกขาบทก่อนนั้นและการทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ โดยเหตุที่คำนี้มีรูปเป็นปุงลิงค์ตาม วิเสโส จึงควรเพิ่มปาฐเสสะสั้นๆ ว่า กรณภาโว (ภาวะคือการทำ) ที่เปลี่ยน กตา เป็น กรณ และเพิ่ม ภาว ศัพท์เข้ามาเปลี่ยนให้เป็นปุงลิงค์ หรือเพิ่มปาฐเสสะยาวๆ โดยนำประโยคหน้ามาปรับใหม่ว่า ตตฺถ เอกสฺส, อิธ ทฺวินฺนํ ปีฬาย กรณภาโว (ภาวะคือการทำการเบียดเบียนทายกคนหนึ่งในสิกขาบทก่อนนั้นและการทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้)

วิธีที่เหลือในสิกขาบทนี้

เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั่นแหละ

ข้อความนี้กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีที่เหลือทั้งหมดต่างกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว อธิบายว่า วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั่นแหละ

ยถา จ ทฺวินฺนํ, เอวํ พหูนํ ปีฬํ กตฺวา คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพา.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๘

อนึ่ง พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร] เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร]

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวร ไม่ต้องอาบัติหรือไร เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงการเบียดเบียนทายกสองคนเท่านั้น

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยถา จ ทฺวินฺนํ, เป็นต้น อธิบายว่า อาบัติของภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวร เหมือนกับอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอาจีวรนั่นเอง

วิธีสละจีวร

นิสฺสชฺชนวิธาเน จ "อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริเต อญฺญาตเก คหปติเก อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยนฺ"ติ[๑] อิมินา นเยน วจนเภโท ญาตพฺโพติ.

อนึ่ง โปรดทราบพจน์ต่างกันในวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริเต อญฺญาตเก คหปติเก อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยํ.

"ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้ เป็นสิ่งที่กระผมเข้าไปหาคหบดีหลายคนที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ได้ปวารณาไว้ก่อนแล้วถึงการจัดแจง ควรสละ" ดังนี้แล

ข้อความนี้กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันในวิธีสละอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้มิใช่หรือ

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๓๔/๓๕

อธิบายว่า บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันในวิธีสละตามนัยนี้ ดังนี้แล

จบคำอธิบายอุปักขฏสิกขาบทที่ ๒

---

๑๐. ราชสิกขาบท

ว่าด้วยการทวงจีวร

๑๐. ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส ราชา วา ราชโภคฺโค วา พฺราหฺมโณ วา คหปติโก วา ทูเตน จีวรเจตาปนฺนํ ปหิเณยฺย "อิมินา จีวรเจตาปนฺเนน จีวรํ เจตาเปตฺวา อิตฺถนฺนามํ ภิกฺขุํ จีวเรน อจฺฉาเทหี"ติ. โส เจ ทูโต ตํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย "อิทํ โข ภนฺเต อายสฺมนฺตํ อุทฺทิสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ, ปฏิคฺคณฺหาตุ อายสฺมา จีวรเจตาปนฺนนฺ"ติ. เตน ภิกฺขุนา โส ทูโต เอวมสฺส วจนีโย "น โข มยํ อาวุโส จีวรเจตาปนฺนํ ปฏิคฺคณฺหาม, จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาม กาเลน กปฺปิยนฺ"ติ. โส เจ ทูโต ตํ ภิกฺขุํ เอวํ วเทยฺย "อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร"ติ. จีวรตฺถิเกน ภิกฺขเว ภิกฺขุนา เวยฺยาวจฺจกโร นิทฺทิสิตพฺโพ อารามิโก วา อุปาสโก วา "เอโส โข อาวุโส ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร"ติ. โส เจ ทูโต ตํ เวยฺยาวจฺจกรํ สญฺญาเปตฺวา ตํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย "ยํ โข ภนฺเต อายสฺมา เวยฺยาวจฺจกรํ นิทฺทิสิ, สญฺญตฺโต โส มยา, อุปสงฺกมตายสฺมา กาเลน, จีวเรน ตํ อจฺฉาเทสฺสตี"ติ. จีวรตฺถิเกน ภิกฺขเว ภิกฺขุนา เวยฺยาวจฺจกโร อุปสงฺกมิตฺวา ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โจเทตพฺโพ สาเรตพฺโพ "อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนา"ติ. ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน สารยมาโน ตํ จีวรํ อภินิปฺผาเทยฺย, อิจฺเจตํ กุสลํ. โน เจ อภินิปฺผาเทยฺย, จตุกฺขตฺตุํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุปรมํ ตุณฺหีภูเตน อุทฺทิสฺส ฐาตพฺพํ. จตุกฺขตฺตุํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุปรมํ ตุณฺหีภูโต อุทฺทิสฺส ติฏฺฐมาโน ตํ จีวรํ อภินิปฺผาเทยฺย, อิจฺเจตํ กุสลํ. ตโต เจ อุตฺตริ วายมมาโน ตํ จีวรํ อภินิปฺผาเทยฺย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ. โน เจ อภินิปฺผาเทยฺย, ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ, ตตฺถ สามํ วา คนฺตพฺพํ, ทูโต วา

ปาเหตพฺโพ “ยํ โข ตุมฺเห อายสฺมนฺโต ภิกฺขุํ อุทฺทิสฺส จีวรเจตาปนฺนํ ปหิณิตฺถ, น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อตฺถํ อนุโภติ, ยุญฺชนฺตายสฺมนฺโต สกํ, มา โว สกํ วินสฺสา”ติ. อยํ ตตฺถ สามีจิ.

พระราชา ราชอำมาตย์ พราหมณ์ หรือคหบดีผู้ใดผู้หนึ่งส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวรเจาะจงภิกษุพร้อมกับสั่งว่า “ท่านจงเอามูลค่าจีวรนี้ซื้อจีวรแล้วนิมนต์ภิกษุชื่อนี้ให้ครองจีวร” ถ้าทูตนั้นเข้าไปหาภิกษุนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมนำมูลค่าจีวรนี้มาเจาะจงพระคุณเจ้า พระคุณเจ้าจงรับมูลค่าจีวรเถิด” ภิกษุนั้นพึงกล่าวกับทูตนั้นอย่างนี้ว่า “พวกอาตมารับมูลค่าจีวรไม่ได้ แต่รับเฉพาะจีวรที่สมควรตามกาล” ถ้าทูตนั้นพึงกล่าวกับภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า “ใครผู้เป็นไวยาวัจกรของท่าน มีไหม” ภิกษุผู้ต้องการจีวรพึงแสดงคนวัดหรืออุบาสกให้เป็นไวยาวัจกรว่า “ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย” ถ้าทูตกำชับไวยาวัจกรแล้วเข้าไปหาภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “กระผมกำชับไวยาวัจกรที่ท่านแสดงนั้นแล้ว ท่านจงไปหาในเวลาอันสมควร เขาจะนิมนต์ท่านให้ครองจีวร”

ปน ก็ ราชา วา อ.พระราชา ก็ตาม ราชโภคฺโค วา อ.อำมาตย์ของพระราชา ก็ตาม พฺราหฺมโณ วา อ.พราหมณ์ ก็ตาม คหปติโก วา อ.คหบดี ก็ตาม อุทฺทิสฺส เจาะจง ภิกฺขุํ เอว ซึ่งภิกษุนั่นเทียว ปหิเณยฺย พึงส่งไป จีวรเจตาปนฺนํ ซึ่งมูลค่าแห่งจีวร ทูเตน ด้วยทูต (ญาปนเหตุกํ อันมีเหตุให้รู้) อิติ ว่า “(ตฺวํ อ.ท่าน) เจตาเปตฺวา แลกแล้ว จีวรํ ซึ่งจีวร อิมินา จีวรเจตาปนฺเนน ด้วยมูลค่าแห่งจีวรนี้ ภิกฺขุํ ยังภิกษุ อิตฺถนฺนามํ ผู้มีชื่ออย่างนี้ อจฺฉาเทหิ จงให้ครอง จีวเรน ด้วยจีวร” ฯ เจ หากว่า โส ทูโต อ.ทูตนั้น อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว ตํ ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย พึงกล่าวไซร้ เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า “ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อิทํ โข จีวรเจตาปนฺนํ อ.มูลค่าแห่งจีวรนี้แล (มยา อันกระผม) อุทฺทิสฺส เจาะจง อายสฺมนฺตํ ซึ่งท่านผู้มีอายุ อาภตํ นำมาแล้ว ฯ อายสฺมา อ.ท่านผู้มีอายุ ปฏิคฺคณฺหาตุ จงรับ จีวรเจตาปนฺนํ ซึ่งมูลค่าแห่งจีวร” ฯ โส ทูโต อ.ทูตนั้น เตน ภิกฺขุนา วจนีโย เป็นผู้อันภิกษุนั้นพึงกล่าว เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า “อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ มยํ อ.เรา ท. น โข ปฏิคฺคณฺหาม ย่อมไม่รับแล จีวร-เจตาปนฺนํ ซึ่งมูลค่าแห่งจีวร ฯ จ แต่ว่า มยํ อ.เรา ท. ปฏิคฺคณฺหาม ย่อมรับ จีวรํ ซึ่งจีวร กปฺปิยํ อันสมควร กาเลน ตามกาล” อสฺส พึงเป็น ฯ เจ หากว่า โส ทูโต อ.ทูตนั้น วเทยฺย

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุต้องการจีวรพึงเข้าไปหาไวยาวัจกรแล้วทวงหรือเตือน ๒-๓ ครั้งว่า "อาตมาต้องการจีวร" เมื่อทวงหรือเตือน ๒-๓ ครั้ง ให้เขาจัดจีวรนั้นสำเร็จได้ นั่นเป็นการดี ถ้าไม่สำเร็จ พึงไปยืนแสดงตนนิ่งๆ ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก เมื่อยืนแสดงตนนิ่งๆ ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเป็นอย่างมากแล้วให้เขาจัดจีวรสำเร็จได้ นั่นเป็นการดี ถ้าพยายามเกินกว่านั้น ให้เขาจัดจีวรสำเร็จได้ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

พึงกล่าวไซร้ ตํ ภิกฺขุํ กะภิกษุนั้น เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า "เวยฺยาวจฺจกโร อ.ไวยาวัจกร โกจิ บางคน อายสฺมโต ของท่านผู้มีอายุ อตฺถิ ปน มีอยู่หรือ" ฯ

ภิกฺขเว ดูกรภิกษุ ท. อารามิโก วา อ.อารามิก ก็ตาม อุปาสโก วา อ.อุบาสก ก็ตาม ภิกฺขุนา อันภิกษุ จีวรตฺถิเกน ผู้มีความต้องการด้วยจีวร นิทฺทิสิตพฺโพ พึงแสดง (กตฺวา กระทำ) เวยฺยาวจฺจกโร ให้เป็นไวยาวัจกร (วจเนน ด้วยการกล่าว) อิติ ว่า "อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ เอโส (ปุคฺคโล) โข อ.บุคคลนั่นแล เวยฺยาวจฺจกโร เป็นไวยาวัจกร ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. (โหติ ย่อมเป็น)" ฯ เจ หากว่า โส ทูโต อ.ทูตนั้น ตํ เวยฺยาวจฺจกรํ ยังไวยาวัจกรนั้น สญฺญาเปตฺวา ให้รู้ด้วยดีแล้ว อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว ตํ ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย พึงกล่าวไซร้ เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า "ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อายสฺมา อ.ท่านผู้มีอายุ นิทฺทิสิ แสดงแล้ว ยํ โข เวยฺยาวจฺจกรํ ซึ่งไวยาวัจกรใดแล ฯ โส (เวยฺยาวจฺจกโร อ.ไวยาวัจกรนั้น มยา อันกระผม สญฺญตฺโต ให้รู้ด้วยดีแล้ว ฯ อายสฺมา อ.ท่านผู้มีอายุ อุปสงฺกมตุ จงเข้าไปหา กาเลน ตามกาล ฯ (โส เวยฺยาวจฺจกโร อ.ไวยาวัจกรนั้น) ตํ ยังท่าน อจฺฉาเทสฺสติ จักให้ครอง จีวเรน ด้วยจีวร" ฯ

ภิกฺขเว ดูกรภิกษุ ท. เวยฺยาวจฺจกโร อ.ไวยาวัจกร ภิกฺขุนา อันภิกษุ จีวรตฺถิเกน ผู้มีความต้องการด้วยจีวร อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว โจเทตพฺโพ พึงทวง สาเรตพฺโพ พึงให้ระลึก ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ สองหรือสามครั้ง อิติ ว่า "อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ อตฺโถ อ.ความต้องการ จีวเรน ด้วยจีวร เม แก่เรา (อตฺถิ มีอยู่)" ฯ (เจ หากว่า ภิกฺขุ อ.ภิกษุ) โจทยมาโน ทวงอยู่ สารยมาโน ให้ระลึกอยู่ ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ สองหรือสามครั้ง ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น อภินิปฺผาเทยฺย พึงให้สำเร็จไซร้ ฯ เอตํ อภินิปฺผาทนํ อ.การให้สำเร็จนั่น อิติ อย่างนี้ กุสลํ เป็นการดี (โหติ ย่อมเป็น) ฯ เจ หากว่า (ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น) โน อภินิปฺผาเทยฺย ไม่พึงให้สำเร็จไซร้ ฯ (ภิกฺขุนา อันภิกษุ) ตุณฺหีภูเตน เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว ฐาตพฺพํ พึงยืน อุทฺทิสฺส เจาะจง (จีวรํ

ถ้าภิกษุให้เขาจัดจีวรไม่สำเร็จ พึงไปเองหรือส่งทูตไปในสำนักที่เขาส่งมูลค่าจีวรมาเพื่อกล่าวว่า “มูลค่าจีวรที่ท่านส่งไปเจาะจงภิกษุรูปใด ไม่ได้อำนวยประโยชน์เล็กน้อยแก่ภิกษุรูปนั้นเลย ท่านจงทวงทรัพย์ของตน ทรัพย์ของท่านอย่าเสียหายเลย” ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น

ซึ่งจีวร) จตุกฺขตฺตุํ สี่ครั้ง ปญฺจกฺขตฺตุํ ห้าครั้ง (กตฺวา กระทำ) ฉกฺขตฺตุปรมํ ให้มีหกครั้งเป็นจำนวนยิ่ง ฯ (เจ หากว่า ภิกฺขุ อ.ภิกษุ) ตุณฺหีภูโต เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว ติฏฺฐมาโน ยืนอยู่ อุทฺทิสฺส เจาะจง (จีวรํ ซึ่งจีวร) จตุกฺขตฺตุํ สี่ครั้ง ปญฺจกฺขตฺตุํ ห้าครั้ง (กตฺวา กระทำ) ฉกฺขตฺตุปรมํ ให้มีหกครั้งเป็นจำนวนยิ่ง ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น อภินิปฺผาเทยฺย พึงให้สำเร็จไซร้ ฯ เอตํ อภินิปฺผาทนํ อ.การให้สำเร็จนั่น อิติ อย่างนี้ กุสลํ เป็นการดี (โหติ ย่อมเป็น) ฯ เจ หากว่า (ภิกฺขุ อ.ภิกษุ) วายมาโน พยายามอยู่ อุตฺตริ ยิ่ง ตโต (ติกฺขตฺตุํ โจทนา จ ตโต ฉกฺขตฺตุํ ฐานโต จ) จากการทวงสามครั้งนั้น ด้วย จากการยืนหกครั้งนั้น ด้วย ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น อภินิปฺผาเทยฺย พึงให้สำเร็จไซร้ ฯ ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น) ฯ

เจ หากว่า (ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น) โน อภินิปฺผาเทยฺย ไม่พึงให้สำเร็จไซร้ ฯ จีวรเจตาปนฺนํ อ.มูลค่าแห่งจีวร (เตน ทูเตน อันทูตนั้น) อาภตํ นำมาแล้ว ยโต (ราชาทิโต ปุคฺคลโต) จากบุคคล อันมีพระราชาเป็นต้นใด อสฺส (ภิกฺขุโน) เพื่อภิกษุนั้น ฯ (ภิกฺขุนา ตตฺถ รญฺเญ วา ราชโภคฺเค วา พฺราหฺมเณ วา คหปติเก วา สามํ คนฺตพฺพํ วา) อันภิกษุ พึงไป ใกล้พระราชา ก็ตาม ใกล้อำมาตย์ของพระราชา ก็ตาม ใกล้พราหมณ์ ก็ตาม ใกล้คหบดี ก็ตาม เอง ก็ดี ทูโต (ภิกฺขุนา) ปาเหตพฺโพ วา อ.ทูต อันภิกษุ พึงส่งไป ก็ดี (ญาปนเหตุกํ อันมีเหตุให้รู้) อิติ ว่า “อายสฺมนฺโต แน่ะท่านผู้มีอายุ ท. ตุมฺเห อ.ท่าน ท. อุทฺทิสฺส เจาะจง ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุ ปหิณิตฺถปหิณิตฺถ ส่งไปแล้ว ยํ โข จีวรเจตาปนฺนํ ซึ่งมูลค่าแห่งจีวรใดแล ฯ ตํ (จีวรเจตาปนฺนํ) อ.มูลค่าแห่งจีวรนั้น อตฺถํ ยังประโยชน์ กิญฺจิ บางอย่าง น อนุโภติ ย่อมไม่ให้สำเร็จ ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น ฯ อายสฺมนฺโต อ.ท่านผู้มีอายุ ท. ยุญฺชนฺตุ จงทวง สกํ ซึ่งของๆ ตน ฯ สกํ อ.ของๆ ตน โว ของท่าน ท. มา วินสฺส อย่าพินาศ” ฯ อยํ ปฏิปทา อ.ข้อปฏิบัตินี้ [คือ การไปเองหรือส่งทูตไปนี้] สามีจิ เป็นข้อปฏิบัติสมควร (โลกุตฺตรธมฺมสฺส แก่โลกุตตรธรรม) ตตฺถ (ภิกฺขุสฺมึ) ในภิกษุนั้น โหติ ย่อมเป็นฯ

สิกขาบทนี้กล่าวถึงข้อปฏิบัติของภิกษุเมื่อมีทายกที่เป็นพระราชาหรืออำมาตย์เป็นต้นส่งทูตมาถวายเงินทองเพื่อเป็นมูลค่าจีวร หรือมาด้วยตนเองแล้วถวายเงินทอง

เมื่อทูตของทายกกล่าวว่า "ท่านจงรับมูลค่าจีวร"

ภิกษุควรปฏิเสธแล้วกล่าวว่า "พวกอาตมารับจีวรที่สมควรตามกาล"

ถ้าเขาถามว่า "ท่านมีไวยาวัจกรไหม"

ภิกษุก็อาจแสดงคนวัดหรืออุบาสก เป็นต้น ยกเว้นสหธรรมิก ๕ ให้เป็นไวยาวัจกรได้

การบอกไวยาวัจกรเช่นนี้มีได้เมื่อทายกถามว่า "ท่านมีไวยาวัจกรไหม" ถ้าทายกกล่าวว่า "ท่านจงรับมูลค่าจีวร กระผมจะให้ใคร" หรือกล่าวว่า "กระผมจะฝากไว้ที่ใคร" ก็ไม่ควรแสดงไวยาวัจกร เพราะคำของทูตไม่สมควร

เมื่อทูตฝากมูลค่าจีวรไว้กับไวยาวัจกรแล้วก็กลับไปหาภิกษุแล้วกล่าวว่า "ขอท่านจงรับจีวรที่สมควรตามกาล" ภิกษุที่ต้องการจีวรนั้นควรเข้าไปหาไวยาวัจกรนั้นแล้วขอ ๓ ครั้ง โดยกล่าวว่า "เราต้องการจีวร" ไม่ควรกล่าวว่า "จงให้จีวร" หรือ "จงซื้อจีวรให้เรา"

ถ้าภิกษุขอ ๓ ครั้งแล้วยังไม่ได้จีวร ควรจะยืนนิ่ง ๖ ครั้ง ถ้ายืน ๖ ครั้งแล้วได้รับจีวร ก็ไม่ต้องอาบัติ ถ้าพยายามยิ่งกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ แม้ในการที่ทายกถวายเงินทองเพื่อเป็นมูลค่าแก่วัตถุสิ่งอื่นมีบาตรเป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน

ในประโยคว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร (ใครผู้เป็นไวยาวัจกรของท่านมีไหม) นิบาต คือ ปน ทำหน้าที่ปุจฉา แปลว่า "หรือ" ดังข้อความว่า

อตฺถิ ปนาติ เอตฺถ ปนาติ ปุจฺฉาโชตกตฺเถ นิปาโต.[๑]

"นิบาต คือ ปน ในปาฐะว่า อตฺถิ ปน นี้ เป็นไปในความหมายว่า แสดงคำถาม"

ข้อความข้างต้นสอดคล้องกับหลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาว่า

โส ตา ปุจฺฉนฺโต ยถา กถํ ปน ภนฺเตติอาทิมาห. ตตฺถ ยถาติ นิปาตมตฺตํ. กถํ ปนาติ อิทเมว ปุจฺฉาปทํ.[๒]

"มาณพนั้นเมื่อจะถามทิศเหล่านั้น จึงกล่าวว่า กถํ ปน ภนฺเต เป็นต้น ในพากย์นั้น คำว่า ยถา เป็นเพียงนิบาต คำทั้งสองว่า กถํ ปน นี้เป็นบทแสดงคำถาม"

---

[๑] ปาติ.อนุวณฺณนา หน้า ๑๗๔

[๒] ที.ปา.อ. ๓/๒๔๔/๑๓๔

จะเห็นได้ว่า คำว่า กถํ และ ปน ทั้งสองบทเป็นบทแสดงคำถาม ดังนั้น ปน นิบาตในพากย์นี้จึงทำหน้าที่ปุจฉา ในที่บางแห่งนิยมประกอบใช้ร่วมกับบทที่แสดงคำถาม เช่น

กติ ปนายฺเย สงฺขาราติ.[๑]

“แม่เจ้าขอรับ สังขารมีเท่าไรหรือ”

แต่อย่างไรก็ตาม ปน นิบาตที่ประกอบร่วมกับบทที่แสดงคำถาม อาจลงในความหมายว่า ปทปูรณะ (ทำบทให้เต็ม) หรือวจนาลังการ (ประดับคำ) ก็ได้ ดังข้อความว่า

กามํ ยทฺยปิสทฺทตฺเถ เอกํสตฺเถ จ ทิสฺสติ
อโถ ปน วิเสสสฺมึ ตเถว ปทปูรเณ.[๒]

“กามํ ศัพท์ย่อมปรากฏในความหมายของ ยทิปิ (แม้ก็จริง) ศัพท์ และความหมายว่า แน่นอน

นอกจากนั้น ปน ศัพท์ย่อมปรากฏในความหมายว่า พิเศษ และทำบทให้เต็ม”

กึ ปน ภวํ โคตโม ทหโร เจว ชาติยา นโว จ ปพฺพชฺชายาติ เอตฺถ ปทปูรเณ, วจนาลงฺกาเรปิ กสฺมา ปเนตํ วุตฺตํ, อจฺจนฺตสนฺตา ปน ยา อยํ นิพฺพานสมฺปทาติอาทีสุ.[๓]

“ปน ศัพท์ย่อมปรากฏในการทำบทให้เต็ม ดังคำนี้ว่า กึ ปน ภวํ โคตโม ทหโร เจว ชาติยา นโว จ ปพฺพชฺชาย (ท่านพระโคดมผู้เจริญ ยังหนุ่มแน่นและบวชไม่นานมิใช่หรือ)

ปน ศัพท์ย่อมปรากฏแม้ในการประดับคำ ดังคำว่า กสฺมา ปเนตํ วุตฺตํ, อจฺจนฺตสนฺตา ปน ยา อยํ นิพฺพานสมฺปทา (เหตุใดจึงตรัสคำนี้ นิพพานสมบัติใดอันสงบยิ่ง) เป็นต้น”

ตามคำอธิบายข้างต้น ปทปูรณะกับวจนาลังการมีลักษณะต่างกัน เพราะท่านกล่าวไว้แยกกัน แต่ความจริงแล้วทั้งสองอย่างมีลักษณะเหมือนกันตามหลักภาษา เพราะการทำบทให้เต็มมีประโยชน์เพื่อให้คำสละสลวยนั่นเอง ดังข้อความว่า

อิติ ปน สพฺพํ ยสฺมา วิสุทฺธิมคฺเค มยา สุปริสุทฺธํ
วุตฺตํ ตสฺมา ภิยฺโย น ตํ อิธ วิจารยิสฺสามิ.[๔]

---

[๑] ม.มู. ๑๒/๔๖๓/๔๑๖

[๒] อภิธาน. คาถา ๑๑๙๖

[๓] อภิธาน.สูจิ คำอธิบายคาถา ๑๑๙๖

[๔] ที.สี.อ. ๑/๒

"ข้อธรรมทั้งหมดนี้ ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้วอย่างบริสุทธิ์ดี ดังนั้น ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณ์ข้อธรรมทั้งหมดนั้นในคัมภีร์อรรถกถานี้ให้ยิ่งขึ้น"

อิติ ปน สพฺพนฺติ อิติ-สทฺโท ปริสมาปเน, ปน-สทฺโท วจนาลงฺกาเร, เอตํ สพฺพนฺติ อตฺโถ.[๑]

"ในคำว่า อิติ ปน สพฺพํ อิติ ศัพท์เป็นไปในการลงท้าย ปน ศัพท์เป็นไปในการประดับคำ หมายความว่า ข้อธรรมทั้งหมดนี้"

อิติ ปน สพฺพนฺติ เอตฺถ อิติ-สทฺโท ปริสมาปเน ยถาอุทฺทิฏฺฐอุทฺเทสสฺส ปรินิฏฺฐิตตฺตา, เอตฺตกํ สพฺพนฺติ อตฺโถ. ปนาติ วจนาลงฺการมตฺตํ วิสุํ อตฺถาภาวโต.[๒]

"ในคำว่า อิติ ปน สพฺพํ นี้ อิติ ศัพท์เป็นไปในการลงท้าย เพราะจบอุเทศตามที่แสดงไว้ หมายความว่า ข้อธรรมทั้งหมดเพียงนี้ บทว่า ปน เป็นเพียงเครื่องประดับคำ เพราะไม่มีอรรถเฉพาะ"

ปน นิบาตที่ทำหน้าที่ปทปูรณะดังกล่าว นิสสัยพม่าไม่แปลคำนี้ เพราะถือว่าไม่มีความหมาย แต่ในไทยนิยมแปลเพื่อแปลศัพท์ทุกคำในพากย์ให้ครบถ้วน อย่างไรก็ตาม ตามคำอธิบายในอรรถกถาและฎีกา ปทปูรณนิบาตไม่ควรแปลออกศัพท์ เพราะท่านไม่ได้แสดงคำแปลไว้ในอรรถกถาและฎีกาเหล่านั้น ดังข้อความว่า

โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปิ, ปาราชิโก โหติ อสํวาโส.[๓]

"ภิกษุใดเป็นผู้เข้าถึงสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่ลาสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมแม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียเป็นอย่างต่ำ ภิกษุนั้นต้องปาราชิก หาสังวาสมิได้"

โย ปนาติ โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาชจฺโจ ยถานาโม ยถาโคตฺโต ยถาสีโล ยถาวิหารี ยถาโคจโร เถโร วา นโว วา มชฺฌิโม วา. เอโส วุจฺจติ "โย ปนา"ติ.[๔]

"คำว่า โย ปน (ภิกษุใด) คือ ภิกษุใด ภิกษุผู้เช่นใด มีการงาน มีชาติวรรณะ มีชื่อ มีตระกูล มีลักษณะนิสัย มีคุณธรรม มีอารมณ์อย่างไร เป็นเถระ นวกะ หรือมัชฌิมะ ภิกษุนี้เรียกว่า โย ปน (ภิกษุใด)"

เอตฺถ จ ยสฺมา ปนาติ นิปาตมตฺตํ, โยติ อตฺถปทํ, ตญฺจ อนิยเมน ปุคฺคลํ ทีเปติ,

---

[๑] ที.สี.ฏีกา ๑/๒๑ [๒] ที.สี.อภินวฏีกา ๑/๓๘ [๓] วิ.มหา. ๑/๔๔/๓๐ [๔] วิ.มหา. ๑/๔๕/๓๐

ตสฺมา ตสฺส อตฺถํ ทสฺเสนฺโต อนิยเมน ปุคฺคลทีปกํ โยสทฺทเมว อาห. ตสฺมา เอตฺถ เอวมตฺโถ เวทิตพฺโพ.[๑]

"อนึ่ง ในบททั้งสองว่า โย ปน (ภิกษุใด) นี้ บทว่า ปน เป็นเพียงนิบาต บทว่า โย เป็นบทแสดงเนื้อความ และบทนั้นแสดงบุคคลโดยไม่เจาะจง ดังนั้น เมื่อจะทรงแสดงเนื้อความของบทสองนั้น จึงตรัสเฉพาะ โย ศัพท์ที่แสดงบุคคล โดยไม่เจาะจง ด้วยเหตุนั้น จึงควรทราบเนื้อความในบทว่า โย ปน นั้นอย่างนี้"

เอตฺถาติ อิมสฺมึ โย-สทฺเท. ปน-สทฺทสฺส นิปาตมตฺตตฺตา โย-สทฺทสฺเสว อตฺถํ ปกาเสนฺโต "โย โกจีติ วุตฺตํ โหตี"ติ อาห.[๒]

"คำว่า เอตฺถ แปลว่า 'ใน' โย ศัพท์นี้ ท่านจะแสดงเนื้อความของ โย ศัพท์เท่านั้น เพราะ ปน ศัพท์เป็นเพียงนิบาต จึงกล่าวว่า โย โกจีติ วุตฺตํ โหติ (ความหมายคือ ภิกษุผู้ใดผู้หนึ่ง)"

จะเห็นได้ว่า นิบาตที่ทำหน้าที่ปทปูรณะหรือวจนาลังการ ไม่มีคำแปลใดๆ ตามที่พระฎีกา-จารย์อธิบายไว้ข้างต้น ด้วยเหตุนี้ ตำรานิสสัยของพม่าจึงไม่นิยมแปลนิบาตดังกล่าว เพราะถือว่าทำบทให้เต็มเพื่อให้คำสละสลวยตามวิธีใช้ทางภาษาเท่านั้น แต่ในเมืองไทยนิยมแปลออกปทปูรณนิบาตว่า "ก็" ซึ่งไม่สอดคล้องกับคำอธิบายข้างต้น

ประโยคว่า อุปสงฺกมตายสฺมา กาเลน (จงไปหาในเวลาอันสมควร) ไม่มีบทกรรมว่าคือใคร เพราะละไว้ในฐานะที่เข้าใจได้ว่าคือ ไวยาวัจกร แม้ประโยคว่า จีวเรน ตํ อจฺฉาเทสฺสติ (จะนิมนต์ให้ท่านครอจีวร) ก็ไม่มีประธาน โดยละประธานว่าคือไวยาวัจกร การละไว้ในฐานะที่เข้าใจเช่นนี้มีได้ด้วย *อธิการนัย* คือ นัยที่ตามมาจากข้างหน้าหรือข้างหลัง

ประโยคว่า จตุกฺขตฺตุํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุปรมํ ตุณฺหีภูเตน อุทฺทิสฺส ฐาตพฺพํ ชื่อว่า ประโยค *ภาววาจก* คือ เน้นกิริยาอาการเป็นหลัก ไม่เน้นประธานคือกัตตาหรือกรรม ซึ่งในที่นี้เน้นกิริยา "ยืน" ของภิกษุ ไม่เน้นว่าภิกษุเป็นผู้ยืน

ถ้าต้องการเน้นถึงผู้ยืน ต้องประกอบใช้ประโยคกัตตุวาจกเป็นรูปว่า จตุกฺขตฺตุํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุปรมํ ตุณฺหีภูโต อุทฺทิสฺส ติฏฺเฐยฺย โดยเปลี่ยนสองบท ดังนี้

๑. บทอนภิหิตกัตตา

- ตุณฺหีภูเตน (ตติยาวิภัตติ) ⟶ ตุณฺหีภูโต (ปฐมาวิภัตติ)

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๔๕/๒๕๒

[๒] สารตฺถ.ฏีกา ๒/๖๑

เพราะกัตตาของประโยคภาววาจกต้องลงตติยาวิภัตติ ส่วนกัตตาของประโยคกัตตุวาจกต้องลงปฐมาวิภัตติ

๒. บทกริยาคุมพากย์

- ฉาตพฺพํ (ตพฺพ ปัจจัย) ⟶ ติฏฺเฐยฺย (สัตตมีวิภัตติอาขยาต)

เพราะสัตตมีวิภัตติแสดงความหมายว่า "พึง, ควร" เหมือนกิจจปัจจัยมี ตพฺพ เป็นต้น

คำว่า ตตฺถ คนฺตพฺพํ (พึงไป[ในสำนัก]นั้น) ตตฺถ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า สนฺติเก ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถทุติยา และควรเพิ่มปาฐเสสะเป็นรูปว่า ราชาทีนํ ปุคฺคลานํ ตตฺถ สนฺติเก (สู่สำนักนั้นของบุคคลมีพระราชา เป็นต้น)

คำว่า อุปสงฺกมตายสฺมา ตัดบทเป็น อุปสงฺกมตุ + อายสฺมา และ ยุญฺชนฺตายสฺมนฺโต ตัดบทเป็น ยุญฺชนฺตุ + อายสฺมนฺโต เหตุที่รูปทั้งสองนี้ไม่แปลงสระ อุ เป็น วฺ ด้วยสูตรว่า วโมทุทนฺตานํ (แปลง โอ และ อุ ที่อยู่ท้ายบทเป็น ว ในเพราะสระหลัง ในบางแห่ง) ก็เพราะว่า ถ้าแปลงเป็นรูปว่า อุปสงฺกมตฺวายสฺมา หรือ ยุญฺชนฺตฺวายสฺมนฺโต อาจทำให้ออกเสียงได้ยาก แม้ว่าการแปลงสระ อุ เป็น วฺ จะมีได้ในเพราะสระ อา เบื้องหลัง เช่น

- สฺวาคตํ [สุ + อาคตํ] (ขอต้อนรับ)
- สฺวากาโร [สุ + อากาโร] (ลักษณะดี)
- ทฺวากาโร [ทุ + อากาโร] (ลักษณะเลว)
- จกฺขฺวาปาถํ [จกฺขุ + อาปาถํ] (คลองแห่งจักษุ, จักษุวิสัย)
- พหฺวาพาโธ [พหุ + อาพาโธ] (อาพาธหนัก)
- ปาตฺวากาสิ [ปาตุ + อกาสิ] (กระทำ[การแย้ม]ให้ปรากฏ)

คำว่า ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ นั้นพบในฉบับฉัฏฐสังคีติ แต่ฉบับไทยมีรูปว่า ทฺวิตฺติกฺขตฺตุํ รูปแรกสมควรกว่า เพราะต้องแปลง อิ ท้าย ทฺวิ เป็น อ ในที่มี ติ อยู่หลังด้วยสูตรของโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๓ สูตร ๙๓) ว่า ตีสฺว (แปลง [อิ ของ] ทฺวิ ศัพท์ เป็น อ ในที่ ติ อยู่หลัง) เช่น ทฺวตฺติปตฺตา (บาตรสองหรือสามใบ)

มีตัวอย่างรูปวิเคราะห์ว่า

- เทฺว วา ตโย วา ทฺวตฺตโย (สังขโยภยปทพหุพพีหิสมาส)
- ทฺวตฺตโย ปตฺตา ทฺวตฺติปตฺตา (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

บาลีสนามหลวงไทยถือว่า ในที่ประกอบด้วยข้อความที่ส่งข่าวสาร เช่น ทูตํ ปาเหสิ (ได้ส่งทูต) หรือ ทูเตน จีวรเจตาปนฺนํ ปหิเณยฺย (ส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร) ต้องเพิ่มคำบาลีว่า ญาปนเหตุกํ

(อันมีเหตุให้รู้) เข้ามาแปลร่วมด้วย แต่ธรรมเนียมแปลเช่นนี้ไม่พบในนิสสัยพม่าและคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา หรือโยชนาโดยทั่วไป

ประโยคว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน (ผู้มีอายุ อาตมาต้องการจีวร) แปลยกศัพท์ว่า

"อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ อตฺโถ อ.ความต้องการ จีวเรน ด้วยจีวร เม แก่เรา (อตฺถิ มีอยู่)"

คำว่า จีวเรน (ด้วยจีวร) แม้เป็นสิ่งที่ภิกษุต้องการ ก็ไม่ประกอบใช้เป็นกรรม แต่ท่านลง นา วิภัตติด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า กตฺตริ จ (ลงตติยาวิภัตติในกัตตุการก และในการกอื่นๆ) ดังตัวอย่างว่า

- มณินา อตฺโถ (ความต้องการแก้วมณี)
- ธเนน อตฺโถ (ความต้องการทรัพย์)

บทที่ลงตติยาวิภัตติด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า กตฺตริ จ มิใช่กรณะที่เป็นเครื่องมือในการทำกิริยา เช่น ปุพฺเพน มาโส (ผู้ก่อนด้วยเดือน, ผู้เกิดก่อนหนึ่งเดือน) บทว่า ปุพฺเพน มิใช่กรณะของนามศัพท์คือ มาโส จึงลงตติยาวิภัตติด้วย จ ศัพท์ในสูตรข้างต้น บทที่ลงตติยาวิภัตติเหล่านี้ อาจจะแปลว่า "ด้วย", "โดย" หรือ "กับ" ตามความเหมาะสม ทุกบทพึงสัมพันธ์เป็นตติยาวิเสสนะ

คัมภีร์นยาสะกล่าวไว้ว่า ในคำว่า มณินา อตฺโถ ให้ลงตติยาวิภัตติในอรรถปฐมา ตามนัยนี้ แปลว่า "ความต้องการคือแก้วมณี" ดังข้อความว่า

ปจฺจตฺเต- อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนติ, มณินา เม อตฺโถติ.[๑]

"ลงตติยาวิภัตติในอรรถปฐมาวิภัตติ เช่น

- อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนติ (ตนเองนั่นเทียวย่อมสมมติตนเอง)
- มณินา เม อตฺโถ (เราต้องการแก้วมณี)"

ตามความเห็นนี้ คำว่า มณินา เม อตฺโถ แปลยกศัพท์ว่า

"อตฺโถ อ.ความต้องการ มณินา คือ แก้วมณี เม แก่เรา (อตฺถิ มีอยู่)"

อย่างไรก็ตาม ปทรูปสิทธิปกรณ์ไม่เห็นด้วยกับมติดังกล่าว จึงกล่าวไว้ในข้อความเกี่ยวกับการประกอบด้วย ปุพฺพ ศัพท์เป็นต้น

นอกจากนั้น คำว่า เม ใน อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน ก็สัมพันธ์เป็นสัมปทานใน อตฺโถ ไม่ใช่สัมปทานในปาฐเสสะว่า อตฺถิ เพราะต้องลงจตุตถีวิภัตติในที่ประกอบกับ อตฺถ ศัพท์ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า สิลาฆ หนุ จา สป ธาร ปิห กุธ ทุหิสฺโสสูยราธิกฺข ปจฺจาสุณ อนุปติคิณ ปุพฺพกตฺตาโรจนตฺถ

---

[๑] นฺยาส สูตร ๒๘๖

ตทตฺถ ตุมตฺถาลมตฺถ มญฺญานาทรปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถ สมฺมุติ ภิยฺย สตฺตมฺยตฺเถสุ จ (การก[อันมีกรรมการกเป็นต้น]ชื่อว่า สัมปทาน ใน[ที่ประกอบกับธาตุ คือ] สิลาฆ = สรรเสริญ, หนุ = นำออก, ฐา = หยุดการไป, สป = ด่าทอ, ธร = ทรงไว้, ปิห = ปรารถนา; กุธ = โกรธ, ทุห = ปรารถนาเบียดเบียน, อิสฺส = ริษยา, อุสูย = แสดงโทษให้ปรากฏ, ราธ = เบียดเบียน/ยินดี, อิกฺข = ดู/ทำเครื่องหมาย; กัตตาในประโยคแรกของ สุ ธาตุ อันประกอบด้วย ปติ หรือ อา และ เค ธาตุ อันประกอบด้วย อนุ หรือ ปติ; ในอรรถว่าการบอกกล่าว; ในประโยชน์ของกิริยานั้น[เช่น ไปเพื่อกิน]; ในอรรถของ ตุํ ปัจจัย; ในอรรถของ อลํ ศัพท์; ในสิ่งที่ไม่มีชีวิตที่ประกอบด้วย มน ธาตุ ซึ่งปราศจากความนับถือ; ในกรรมของธาตุที่มีอรรถว่าไป; ในอรรถว่า ปรารถนา; สมฺมุติ ศัพท์ และ ภิยฺย ศัพท์, ในอรรถของสัตตมีวิภัตติและในการประกอบกับศัพท์อื่นๆ) ดังปทรูปสิทธิปกรณ์กล่าวว่า

จสทฺทคฺคหเณน ปหิณนาทิกฺริยาโยเค ผาสุอาทินามปโยเค จ. ตสฺส ปหิเณยฺย, ภิกฺขูนํ ทูตํ ปาเหสิ, กปฺปติ สมณานํ อาโยโค, เอกสฺส ทินฺนํ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ปโหติ, อุปมํ เต กริสฺสามิ, อญฺชลึ เต ปคฺคณฺหามิ. ตถา ตสฺส ผาสุ โหติ, โลกสฺสตฺโถ, มณินา เม อตฺโถ, เสยฺโย เม อตฺโถ อิจฺจาทิ.[๑]

"[ใช้สัมปทานการก]ในที่ประกอบด้วยกริยามี ปหิณน (การส่งไป) เป็นต้น และในที่ประกอบด้วยนามศัพท์ว่า ผาสุ เป็นต้น ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ เช่น

- ตสฺส ปหิเณยฺย (พึงส่งไปถึงบุคคลนั้น)
- ภิกฺขูนํ ทูตํ ปาเหสิ (ส่งทูตไปถึงภิกษุทั้งหลาย)
- กปฺปติ สมณานํ อาโยโค (การพันผ้าย่อมสมควรแก่สมณะทั้งหลาย)
- เอกสฺส ทินฺนํ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ปโหติ ([อาหาร]ที่เขาให้แก่ภิกษุรูปเดียวย่อมพอเพียงแก่ภิกษุสองหรือสามรูป)
- อุปมํ เต กริสฺสามิ (เราจักกระทำอุปมาแก่ท่าน) [หมายถึงจะเปรียบเทียบให้ท่านเข้าใจชัดเจน]
- อญฺชลึ เต ปคฺคณฺหามิ (เราย่อมประคองอัญชลีไหว้ท่าน)

เช่นเดียวกันนี้

- ตสฺส ผาสุ โหติ (ความผาสุกแก่เขาย่อมมี)
- โลกสฺสตฺโถ (ประโยชน์แก่ชาวโลก[จักมี])

---

[๑] รูป. สูตร ๓๐๓

- มณินา เม อตฺโถ (ความต้องการด้วยแก้วมณีแก่เราย่อมมี)

- เสยฺโย เม อตฺโถ (ประโยชน์เป็นของประเสริฐแก่เรา)

พึงทราบอย่างนี้เป็นต้น"

แม้นามศัพท์ว่า ผาสุ, อตฺโถ และ เสยฺโย จะไม่ใช่กริยาคุมพากย์ ก็สามารถสัมพันธ์กับบทสัมปทานได้ เพราะถือว่าการกเป็นนามศัพท์ที่สัมพันธ์กับบทกริยาเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็อาจสัมพันธ์กับบทนามที่แสดงกริยาซึ่งเรียกว่า *กริยาศัพท์* ดังเช่น ผาสุ, อตฺโถ และ เสยฺโย ได้เช่นเดียวกัน เพราะถือว่าเป็นศัพท์ที่ระบุกิริยาอาการเหมือนบทกริยา

๑๐. คำอธิบายราชสิกขาบท

คำอธิบาย ราชโภคฺโค

ทสเม ราชโภคฺโคติ ราชโต โภคฺคํ ภุญฺชิตพฺพํ อสฺส อตฺถีติ ราชโภคฺโค.

โปรดทราบเนื้อความในราชสิกขาบทที่ ๑๐ ดังนี้

คำว่า ราชโภคฺโค มีรูปวิเคราะห์ว่า สิ่งของที่ควรใช้สอย[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชามีอยู่แก่บุคคลนั้น เหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ราชโภคคะ (ผู้มีสิ่งของที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้วจากพระราชา)

ท่านอธิบาย ราชโภคฺโค ดังนี้

๑. คำว่า โภคฺค ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภุช ธาตุ + ณฺย ปัจจัยในกรรมสาธนะ แปลง ณฺย กับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น คฺค เพราะอธิบายด้วยบทที่ลง ตพฺพ ปัจจัยในกรรมสาธนะเหมือนกับ ณฺย ปัจจัยว่า ภุญฺชิตพฺพํ

๒. เพราะท่านอธิบายคำว่า โภคฺค ว่า ภุญฺชิตพฺพํ จึงมีรูปวิเคราะห์เป็นกรรมสาธนะว่า

- ภุญฺชิตพฺพนฺติ โภคฺคํ = สิ่งของที่ควรใช้สอย ชื่อว่า โภคคะ

๓. คำว่า ราชโภคฺโค มีรูปวิเคราะห์โดยประกอบ ราช ศัพท์เป็นอปาทานว่า

- ราชโต ลทฺธํ โภคฺคํ อสฺสาติ ราชโภคฺโค = ผู้มีสิ่งของที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้วจากพระราชา ชื่อว่า ราชโภคคะ

แม้ในคัมภีร์อรรถกถาจะมีเพียงปาฐะว่า ราชโต โภคฺคํ แต่ควรเพิ่มปาฐเสสะว่า ลทฺธํ เข้ามาแปลร่วมด้วย ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

ราชโต โภคฺคนฺติ ราชโต ลทฺธโภคฺคํ.[๑]

"คำว่า ราชโต โภคฺคํ แปลว่า ทรัพย์ที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้วจากพระราชา"

คำว่า โภคฺค ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภุช ธาตุ + ณฺย ปัจจัยในกรรมสาธนะ โดยแปลง ณฺย ปัจจัยกับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น คฺค ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๔๔) ว่า วทมทคมุยุชครหา-การาทีหิ ชฺชมฺมคฺคยฺเหยฺยา คาโร วา (แปลง ณฺย ปัจจัยท้าย วท, มท, คมุ, ยุช, ครห ธาตุ และธาตุ อา การันต์เป็นต้นกับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น ชฺช, มฺม, คฺค, ยฺห และ เอยฺย ตามสมควร และแปลง [คร ของ ครห ธาตุ]เป็น คาร])

รูปที่แปลงเป็น คฺค และ ชฺช ท้าย ภุช ธาตุ คือ โภคฺคํ และ โภชฺชํ แต่รูปทั้งสองมีวิธีใช้ต่างกัน คือ

- โภคฺค หมายถึง ของใช้ทุกอย่างที่กินไม่ได้
- โภชฺช หมายถึง ของกิน

อาหารของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลมี ๔ อย่าง คือ

๑. ขชฺช (ขาทนีย) คือ ของควรเคี้ยว หมายถึง ของแข็งที่ต้องเคี้ยว เช่น ผลไม้ ขนม

๒. โภชฺช (โภชนีย) คือ ของควรบริโภค หมายถึง อาหารที่ควรบริโภค เช่น ข้าวสุก แกง ปลา เนื้อ

๓. เลยฺย คือ ของควรลิ้ม หมายถึง ของข้นๆ ที่บริโภคโดยการชิมครั้งละไม่มาก เช่น เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

๔. เปยฺย (ปานีย) คือ ของควรดื่ม หมายถึง เครื่องดื่มอันได้แก่ น้ำต่างๆ รวมทั้งน้ำผลไม้ที่ใช้ดื่มแทนน้ำด้วย

ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า

ขชฺชนฺตุ โภชฺชเลยฺยานิ เปยฺยนฺติ จตุธาสนํ.[๒]

"อาหารมี ๔ อย่าง คือ ของควรเคี้ยว ของควรบริโภค ของควรลิ้ม และของควรดื่ม"

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๘

[๒] อภิธาน. คาถา ๔๖๖

“ราชโภโค”ติปิ ปาโฐ. ราชโต โภโค อสฺส อตฺถีติ อตฺโถ.

มีปาฐะว่า ราชโภโค บ้าง หมายความว่า ตำแหน่ง[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชา มีอยู่แก่บุคคลนั้น

ท่านกล่าวถึงปาฐะอีกอย่างหนึ่งว่า ราชโภโค ที่พบในฉบับใบลานบางฉบับ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มีปาฐะว่า ราชโภคฺโค เท่านั้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปอื่นในเรื่องนี้คืออะไร

อธิบายว่า มีปาฐะว่า ราชโภโค บ้าง

คำว่า ราชโต ฯเปฯ อตฺโถ (หมายความว่า ตำแหน่ง[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชามีอยู่แก่บุคคลนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโภค ศัพท์ว่า

- ราชโต ลทฺโธ โภโค อสฺสาติ ราชโภโค = ผู้มีตำแหน่งอันตนได้รับแล้วจากพระราชา ชื่อว่า ราชโภคะ (โดยลบ ลทฺโธ ในท่ามกลางสมาสเพื่อย่อคำเหมือน ราชโภคฺโค)

ตามนัยนี้คำว่า โภโค แปลว่า “ตำแหน่ง” ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า อิสฺสริยํ (ความเป็นใหญ่, ตำแหน่ง)

ทั้งสองศัพท์ว่า ราชโภคฺโค และ ราชโภโค ฎีกาใหม่อธิบายว่าเป็นอำมาตย์ของพระราชานั้นเอง นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ได้อธิบาย ราชโต โภโค ว่า

ราชโต โภโคติ รญฺญา ทินฺนํ อิสฺสริยํ.[๑]

“คำว่า ราชโต โภโค (ตำแหน่งอันตนได้รับแล้วจากพระราชา) หมายความว่า ตำแหน่งอันพระราชาพระราชทานแล้ว”

อนึ่ง โภชฺช มีรูปเป็นนปุงสกลิงค์ เพราะลง ณฺย ปัจจัย จึงมีรูปตามวิเสสยะที่เป็นนปุงสกลิงค์ว่า วตฺถุ (สิ่งของ) ส่วน โภค ศัพท์มีรูปเป็นปุงลิงค์ เพราะลง ณ ปัจจัย ปัจจัยดังกล่าวสามารถกำหนดลิงค์ของบทสำเร็จให้เป็นปุงลิงค์ได้ กล่าวคือ ตามปกติบทกิตก์ที่ใช้เป็นคุณนามมักมีลิงค์ทั้ง ๓ ตามบทวิเสสยะ เช่น

[ปุงลิงค์]　　คโต ปุริโส (บุรุษผู้ไปแล้ว)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๘

[อิตถีลิงค์] คตา อิตฺถี (สตรีผู้ไปแล้ว)

[นปุงสกลิงค์] คตํ กุลํ (ตระกูลที่ไปแล้ว)

แม้บทกิตก์ที่ใช้เป็นกริยาคุมพากย์ ก็มีลิงค์ตามบทประธาน เช่น

[ปุงลิงค์] ปุริโส คโต (บุรุษไปแล้ว)

[อิตถีลิงค์] อิตฺถี คตา (สตรีไปแล้ว)

[นปุงสกลิงค์] กุลํ คตํ (ตระกูลไปแล้ว)

อย่างไรก็ตาม บทกิตก์ที่ไม่ใช้เป็นคุณนาม อาจมีลิงค์เฉพาะของตนได้ตามอำนาจของกิตก์-ปัจจัย ดังเช่นบทที่ลง ณ ปัจจัยด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๒๘) ว่า วิสรุชปทาทิโต ณ (ให้ลง ณ ปัจจัยท้าย วิส, รุช และ ปท ธาตุเป็นต้น) ณ ปัจจัยนี้ทำให้มีรูปเป็นปุงลิงค์เท่านั้น เช่น

- วิส ธาตุ : ปวิสตีติ ปเวโส (ผู้เข้าไป) = ป บทหน้า + วิส ธาตุ + ณ ปัจจัย
- รุช ธาตุ : รุชตีติ โรโค (สิ่งเสียดแทง, โรค) = รุช ธาตุ + ณ ปัจจัย
- ปท ธาตุ : อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปาโท (สภาพเกิดขึ้น, อุปปาทขณะ) = อุ บทหน้า + ปท ธาตุ + ณ ปัจจัย
- ผุส ธาตุ : ผุสตีติ ผสฺโส (ผัสสะ) = ผุส ธาตุ + ณ ปัจจัย
- ภู ธาตุ : ภวตีติ ภาโว (สภาพ) = ภู ธาตุ + ณ ปัจจัย
- อุจ ธาตุ : อุจตีติ โอโก (บ้าน) = อุจ ธาตุ + ณ ปัจจัย
- อย ธาตุ : อยติ อิโตติ อาโย (กำไร) = อย ธาตุ + ณ ปัจจัย
- พุธ ธาตุ : สมฺมา พุชฺฌตีติ สมฺโพโธ (ปัญญาตรัสรู้ชอบ) = สํ บทหน้า + พุธ ธาตุ + ณ ปัจจัย
- หร ธาตุ : อาหรตีติ อาหาโร (อาหาร) = อา บทหน้า + หร ธาตุ + ณ ปัจจัย
- หน ธาตุ : อุปหนตีติ อุปฆาโต (อันตราย) = อุป บทหน้า + หน ธาตุ + ณ ปัจจัย

จะสังเกตได้ว่า ธาตุเหล่านี้เป็นธาตุ ๒ พยางค์ที่ลง ณ ปัจจัย และมีรูปเป็นปุงลิงค์เท่านั้น

คำอธิบาย จีวรเจตาปนฺนํ

จีวรเจตาปนฺนนฺติ หิรญฺญาทิกํ อกปฺปิยํ.

คำว่า จีวรเจตาปนฺนํ (มูลค่าจีวร) คือ สิ่งของอันไม่สมควรมีเงินเป็นต้น

ท่านได้อธิบายความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง (สรูปะ) โดยมูลค่าของจีวรในเรื่องนี้ ได้แก่ อกัปปิยวัตถุมีเงิน ทอง แก้วมณี เป็นต้น

คำว่า อกปฺปิย มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปฺโป อสฺส อตฺถีติ กปฺปิยํ (กปฺป + อิย ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต)
- น กปฺปิยํ อกปฺปิยํ (นนิบาตบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำอธิบาย ปหิเณยฺย

ปหิเณยฺยาติ เปเสยฺย.

คำว่า ปหิเณยฺย แปลว่า พึงส่งไป

คำว่า ปหิเณยฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก ป บทหน้า + หิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) + ณา ปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ ท่านเปลี่ยนจาก หิ ธาตุในบทตั้ง เป็น เปส ธาตุในบทขยาย เพื่อแสดงว่า หิ ธาตุที่มี ป อยู่หน้า เป็นไปในความหมายว่า ส่งไป ส่วน เอยฺย วิภัตติปรากฏชัดเจนแล้ว ท่านจึงไม่อธิบายซ้ำอีก

นอกจากนั้น ธาตุที่มีอรรถว่า ส่งไป ยังมีอีกธาตุหนึ่ง คือ ปห ธาตุ เป็นจุราทิคณะ มีรูปว่า ปาเหติ (ย่อมส่งไป)

คำอธิบาย อิมินา เป็นต้น

อิมินาติอาทิ อาคมนสุทฺธึ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

คำเป็นต้นว่า อิมินา (ท่านจงเอามูลค่าจีวรนี้ซื้อจีวรแล้วนิมนต์ภิกษุชื่อนี้ให้ครองจีวร) ตรัสไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มา

สเจ หิ “อิทํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหี”ติ เปเสยฺย, อาคมนสฺส อสุทฺธตฺตา อกปฺปิยวตฺถุํ อารพฺภ ภิกฺขุนา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ท่านจงให้มูลค่าจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ แล้วส่งทูตไป แม้กัปปิยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภอกัปปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด

ตามข้อความในพระบาลี ทายกสั่งทูตว่า “ท่านจงซื้อจีวรด้วยมูลค่าจีวรแล้วถวายภิกษุชื่อนี้” การสั่งนั้นเป็นกัปปิยโวหาร คือ คำที่เหมาะสมกับพระวินัย ดังนั้น แม้ทูตจะกล่าวกับภิกษุว่า “ท่านจงรับมูลค่าจีวร” ภิกษุควรปฏิเสธแล้วแสดงกัปปิยการกได้ เพราะเหตุที่มาคือคำสั่งของทายกเป็นของหมดจด คือควรแก่พระวินัย

ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าทายกสั่งทูตว่า “ท่านจงถวายมูลค่าจีวรแก่ภิกษุชื่อนี้” ถือว่าคำสั่งของทายกไม่ถูกตามพระวินัย ภิกษุไม่ควรรับมูลค่าจีวร และไม่ควรแสดงกัปปิยการกอีกด้วย เพราะเหตุที่มาคือคำสั่งของทายกไม่หมดจดคือควรแก่พระวินัย

คำว่า อิมินาติอาทิ ฯเปฯ วุตฺตํ (คำว่า อิมินา เป็นต้น ตรัสไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มา) กล่าวไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มาดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธองค์จึงตรัสว่า อิมินา เป็นต้น
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อิมินา เป็นต้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อิมินา เป็นต้นด้วยประโยคนี้

มีข้อสังเกตว่า คำว่า ทสฺเสตุํ เป็นบทแสดงผล แต่เมื่อทำวิธีวากยานุสัมพันธ์ ต้องกล่าวถึงเหตุเพื่อให้ได้เนื้อความชัดเจน ที่จริงแล้วการใช้คำในภาษาบาลีนั้น อาจใช้คำแสดงเหตุและคำแสดงผลแทนกันได้ ดังตัวอย่างว่า

กิสฺส ปน เถโร เอเกนูนมกาสีติ. โอกาสกรณตฺถํ.[๑]

“ถามว่า เหตุใดพระเถระจึงทำให้หย่อนหนึ่งเล่า

ตอบว่า เพื่อทำโอกาส[แก่ท่านพระอานนท์]”

จะเห็นได้ว่า ในประโยคปุจฉามีคำแสดงเหตุว่า กิสฺส (เหตุใด) แต่ในประโยควิสัชชนามีคำแสดงผลว่า โอกาสกรณตฺถํ (เพื่อทำโอกาส) โดยไม่ใช้คำแสดงเหตุว่า โอกาสกรณกามโต (เพราะประสงค์จะทำโอกาส) ทั้งนี้เพื่อย่อคำ และเพราะเหตุกับผลใช้แทนกันได้นั่นเอง

ตามคำอธิบายข้างต้น เหตุและผลอาจใช้แทนกันได้ตามวิธีพูดทางโลก แต่บางอาจารย์เห็นว่า คำว่า โอกาสกรณตฺถํ มาจาก โอกาสกรณ + อตฺถ (เหตุ) + สิ วิภัตติในอรรถการณะ แปลว่า “เพราะ” โดยลงด้วยโยควิภาคะ (การแบ่งสูตรให้เหลือสองส่วน) ว่า ปฐมา ในสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปฐมา (เมื่อมี

---

[๑] ที.สี.อ. ๑/๔

อรรถของนามศัพท์ ให้ลงปฐมาวิภัตติ) แล้วแปลง สิ วิภัตติที่ลงในอรรถปัญจมีเป็น อํ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า อาลปเน จ (เมื่ออรรถแห่งนามศัพท์ที่เป็นอาลปนะมีอยู่ ลงปฐมาวิภัตติ) ซึ่งตามนัยนี้คำว่า โอกาสกรณตฺถํ แปลว่า "เพราะเหตุคือการทำโอกาส" มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โอกาสสฺส กรณํ โอกาสกรณํ = การทำโอกาส
- โอกาสกรณํ อิติ อตฺโถ โอกาสกรณตฺโถ = เหตุคือการทำโอกาส

ดังข้อความว่า

โอกาสกรณตฺถนฺติ โอกาสกรณนิมิตฺตํ โอกาสกรณเหตุ. อตฺถ-สทฺโท หิ "ฉณตฺถญฺจ นครโต นิกฺขมิตฺวา มิสฺสกปพฺพตํ อภิรุหตู"ติอาทีสุ วิย การณวจโน, "กิสฺส เหตู"ติอาทีสุ วิย จ เหตฺวตฺเถ ปจฺจตฺตวจนํ. ตถา หิ วณฺณยนฺติ "ฉณตฺถนฺติ ฉณนิมิตฺตํ ฉณเหตูติ อตฺโถ"ติ. เอวญฺจ สติ ปุจฺฉาสภาคตา วิสฺสชฺชนาย โหติ, เอส นโย อีทิเสสุ.[๑]

"คำว่า โอกาสกรณตฺถํ แปลว่า เพราะนิมิตคือการทำโอกาส คือ เพราะเหตุคือการทำโอกาส กล่าวโดยพิสดารว่า อตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า เหตุ ดังคำว่า ฉณตฺถญฺจ นครโต นิกฺขมิตฺวา มิสฺสกปพฺพตํ อภิรุหตุ (และจงออกจากนครแล้วขึ้นไปสู่มิสสกบรรพตเพื่องานฉลองเป็นเหตุ) และลงปฐมาวิภัตติในอรรถเหตุดังคำว่า กิสฺส เหตุ (เพราะเหตุอะไร) จะเห็นได้ว่า ท่านอธิบายว่า ฉณตฺถนฺติ ฉณนิมิตฺตํ ฉณเหตูติ อตฺโถ (คำว่า ฉณตฺถํ แปลว่า เพราะงานฉลองเป็นนิมิต เพราะงานฉลองเป็นเหตุ) อนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น การที่คำตอบมีลักษณะเหมือนกับคำถามย่อมมีได้ โปรดทราบนัยนี้ในฐานะเช่นนี้"

ปฏิโมจนตฺถนฺติ ตทตฺเถ ปจฺจตฺตวจนํ. ปฏิโมจนสงฺขาตาย อตฺถายาติ หิ อตฺโถ. อตฺถสทฺโท จ ปโยชนวาจโก. ปโยชนายาติ หิ อตฺโถ. อถวา ปฏิโมจนตฺถนฺติ วิสฺสชฺชนาย กสฺมาติ ปุจฺฉาย สเมตุํ นิสฺสกฺกตฺเถ ปจฺจตฺตวจนํ กาตพฺพํ. ปฏิโมจนสงฺขาตา อตฺถาติ หิ อตฺโถ. อตฺถสทฺโท จ การณวาจโก. การณาติ หิ อตฺโถ. เอวญฺหิ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนานํ ปุพฺพาปรสมสงฺขาโต วิจโย หาโร ปริปุณฺโณ โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ.[๒]

"คำว่า ปฏิโมจนตฺถํ ลงปฐมาวิภัตติในตทัตถสัมปทาน ดังมีความหมายว่า เพื่อประโยชน์คือการเปลื้อง และ อตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า ประโยชน์ ดังมีความหมายว่า เพื่อประโยชน์

อีกอย่างหนึ่ง พึงลงปฐมาวิภัตติในอรรถปัญจมี (เหตุ) เพื่อให้คำถามว่า กสฺมา เสมอกับคำตอบว่า ปฏิโมจนตฺถํ ดังมีความหมายว่า เพราะเหตุคือการเปลื้อง และ อตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า

---

[๑] ที.สี.อภินวฏีกา ๑/๖๘

[๒] ปาจิตฺ.โยชนา หน้า ๑๓๐

เหตุ ดังมีความหมายว่า เพราะเหตุ เมื่อเป็นเช่นนั้น โปรดทราบว่า วิจยหาระกล่าวคือความเสมอกันข้างหน้าและข้างหลังของคำถามและคำถามย่อมบริบูรณ์"

โดยทั่วไปแล้ว คำว่า ปฏิโมจนตฺถํ นิยมแปลว่า "เพื่อเปลื้อง" โดยลง ส วิภัตติวิภัตติในตทัตถสัมปทาน แล้วแปลง ส เป็น ตฺถํ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตรว่า อาย จตุตฺเถกวจนสฺส ตุ (แปลงจตุตถี-วิภัตติ เอกพจน์ ท้าย อ การันต์ เป็น อาย และอื่นๆ ได้บ้าง) กล่าวคือ กัจจายนสุตตัตถะ (สูตร ๑๐๙) กล่าวว่า ตุ ศัพท์ทำหน้าที่รวบรวมข้อความที่มิได้กล่าวไว้ในสูตร คือ การแปลง ส วิภัตติเป็น อตฺถํ, ตฺถํ และ อํ เช่น

- กิมตฺถํ (เพื่ออะไร) [กึ + ส แปลง ส เป็น อตฺถํ]
- อตฺตตฺถํ (เพื่อตน) [อตฺต + ส แปลง ส เป็น ตฺถํ]
- ทสฺสนํ อิธ มาคโต (มาสู่สถานที่นี้เพื่อชมดู) [ทสฺสน + ส แปลง ส เป็น อํ]

อีกอย่างหนึ่ง คำนี้อาจแปลว่า "เพื่อประโยชน์คือการเปลื้อง"

- ปฏิโมจน (การเปลื้อง) + อตฺถ (ประโยชน์) + สิ วิภัตติในตทัตถสัมปทาน (เพื่อ)

อีกอย่างหนึ่ง คำนี้อาจแปลว่า "เพราะเหตุคือการเปลื้อง"

- ปฏิโมจน (การเปลื้อง) + อตฺถ (เหตุ) + สิ วิภัตติในอรรถปัญจมี (เพราะ)

ผู้แปลเข้าใจว่า การแต่งเหตุและผลในภาษาบาลี อาจใช้แทนกันได้ตามถ้อยคำของชาวโลกโดยไม่จำเป็นต้องลงปฐมาวิภัตติในอรรถเหตุ และให้ อตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า การณ ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

มีอุทาหรณ์อีกอย่างหนึ่งว่า

สเจ สาสงฺกํ โหติ, สาสงฺกนฺติ อาจิกฺขิตพฺพนฺติ. กสฺมา อาจิกฺขิตพฺพํ. อาราเม โจเร วสนฺเต อมฺหากํ นาโรเจนฺตีติ วจนโมจนตฺถํ.[๑]

"ถ้าสถานที่มีความน่าระแวง ภิกษุควรกล่าวว่าน่าระแวง

ถามว่า : เหตุใดจึงควรบอก

ตอบว่า : เพื่อเปลื้องคำพูดว่า เมื่อโจรอยู่ในวัด ภิกษุทั้งหลายไม่บอกแก่พวกเรา"

จะเห็นได้ว่า ในประโยคปุจฉามีคำแสดงเหตุว่า กสฺมา (เหตุใด) แต่ในประโยควิสัชชนามี

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๒/๔๔๕

คำแสดงผลว่า วจนโมจนตฺถํ (เพื่อเปลื้องคำพูด) โดยไม่ใช้คำแสดงเหตุว่า วจนโมจนกามโต (เพราะประสงค์จะเปลื้องคำพูด) ทั้งนี้เพื่อย่อคำ และเพราะเหตุกับผลใช้แทนกันได้นั่นเอง

คำว่า อาคมนสุทฺธิ (ความหมดจดแห่งเหตุที่มา) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อาคจฺฉติ ผลํ อิโตติ อาคมนํ (อา บทหน้า + คมุ ธาตุ + ยุ ปัจจัยในอปาทานสาธนะ)
- อาคมนสฺส สุทฺธิ อาคมนสุทฺธิ (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คำว่า อาคมน ลง ยุ ปัจจัยในอปาทานสาธนะ หมายถึง มูล (เหตุ) ดังนั้น คำนี้จึงแปลว่า "เหตุที่มา" ไม่แปลว่า "การมา" โดยลง ยุ ปัจจัยในภาวสาธนะ เพราะคำนี้กล่าวถึงเหตุ ไม่ใช่กล่าวถึงกิริยา คือ "มา" ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

อาคมนสุทฺธินฺติ มูลสุทฺธึ.[๑]

"คำว่า อาคมนสุทฺธึ แปลว่า ความหมดจดแห่งเหตุ"

คำว่า สเจ หิ อิทํ ฯเปฯ น ภเวยฺย (โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ฯลฯ) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การที่คำว่า อิมินา เป็นต้นแสดงความหมดจดของเหตุที่มา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเรื่องนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ท่านจงให้มูลค่าจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ แล้วส่งทูตไป แม้กัปปิยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภอกัปปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด

ปิ ศัพท์ในคำว่า กปฺปิยการโกปิ (แม้กัปปิยการก) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่า แม้กัปปิยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภอกัปปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด และรวบรวมอรรถครหา คือ ตำหนิว่า ไม่เพียงการแสดงกัปปิยการกเป็นของไม่สมควรเท่านั้น จะป่วยกล่าวไปไยในการรับอกัปปิยวัตถุด้วยตนเอง การรับอกัปปิยวัตถุย่อมไม่สมควรนั่นเทียว

คำอธิบาย อาภตํ

อาภตนฺติ อานีตํ.

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๘

คำว่า อาภตํ แปลว่า นำมาแล้ว

ท่านอธิบาย อาภตํ (อา บทหน้า + ภร ธาตุ + ต ปัจจัย) โดยประกอบใช้ นี ธาตุใน อานีตํ (อา บทหน้า + นี ธาตุ + ต ปัจจัย) เพื่อแสดงว่า ธาตุคือ ภร ที่มี อา อยู่หน้ามีความหมายว่า นำมา ทั้งนี้เพราะ ภร ธาตุมีความหมายว่า เลี้ยงดู, เต็ม (ภร = โปสนภรเณ) อีกด้วย จึงอธิบายด้วย นี ธาตุ เพื่อห้ามอรรถดังกล่าว ที่จริงแล้ว การอธิบายธาตุที่มีอรรถไม่ปรากฏชัดเจนด้วยธาตุที่มีอรรถปรากฏชัดเจน เป็นธรรมเนียมของการอธิบายความในอรรถกถาและฎีกา

คำอธิบาย น โข มยํ เป็นต้น

น โข มยนฺติอาทิ อิทํ กปฺปิยวเสน อาภตมฺปิ จีวรมูลํ อีทิเสน ทูตวจเนน อกปฺปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

คำว่า น โข มยํ เป็นต้นนี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงว่า มูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรปฏิเสธมูลค่าแห่งจีวรนั้น

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธองค์ตรัสคำว่า น โข มยํ เป็นต้น
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มูลค่าแห่งจีวรถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรตามคำสั่งที่เป็นกัปปิยโวหารมิใช่หรือ (นำ ปิ ศัพท์ใน อาภตมฺปิ มาเป็นอาโภคะ)

อธิบายว่า คำว่า น โข มยํ เป็นต้นนี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงว่า มูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรปฏิเสธมูลค่าแห่งจีวรนั้น

ปิ ศัพท์ใน อาภตมฺปิ ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่า มูลค่าแห่งจีวรเป็นสิ่งที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควร ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตนี้ และรวบรวมอรรถครหา คือตำหนิว่า ถ้ามูลค่าแห่งจีวรเป็นสิ่งที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของไม่สมควร เพราะเจ้าของสั่งให้ถวายมูลค่าจีวรแก่ภิกษุโดยตรง จะป่วยกล่าวไปไยในการที่ภิกษุจะแสดงกัปปิยการก คือ ภิกษุไม่อาจแสดงกัปปิยการกได้

คำว่า ตสฺมา (เพราะเหตุนั้น) หมายความว่า เพราะการที่มูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตนี้ คำนี้ควรเพิ่มปาฐเสสะโดยเปลี่ยน อกปฺปิยํ โหติ เป็น อกปฺปิยตฺตา (เพราะความไม่สมควร) มีข้อความเต็มโดยเปลี่ยนประธานเป็นภาวสัมพันธ์ที่ลงฉัฏฐีวิภัตติว่า อิมสฺส กปฺปิยวเสน อาภตสฺสปิ จีวรมูลสฺส อีทิเสน ทูตวจเนน อกปฺปิยตฺตา (เพราะความไม่สมควรแห่งมูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้)

สุวณฺณํ รชตํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ, มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สงฺโข สิลา ปวาฬํ โลหิตงฺโก มสารคลฺลํ สตฺต ธญฺญานิ ทาสิทาส-เขตฺตวตฺถุปุปฺผารามผลารามาทโยติ อิมานิ ทุกฺกฏวตฺถูนิ จ อตฺตโน วา เจติยสงฺฆคณ-ปุคฺคลานํ วา อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏนฺติ, ตสฺมา ตํ สาทิตุํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ "น โข มยนฺ"ติอาทิ วุตฺตํ.

กล่าวโดยละเอียดว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า น โข มยํ เป็นต้น เพื่อแสดงว่า :-

- วัตถุของอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๔ อย่างเหล่านี้ คือ ทอง เงิน กหาปณะ และมาสก

- วัตถุของอาบัติทุกกฏเหล่านี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ หิน แก้วประพาฬ ทับทิมแดง ทับทิมลาย ธัญชาติ ๗ ประเภท ทาสหญิง ทาสชาย นา ไร่ สวนดอกไม้ สวนผลไม้ เป็นต้น

ภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์แก่ตน หรือเจดีย์ สงฆ์ คณะ และบุคคล ดังนั้น การยินดีมูลค่าจีวรนั้นจึงไม่สมควร

ประโยคว่า สุวณฺณํ รชตํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ เป็นต้น ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ขยายความของประโยคหน้า (หิ ศัพท์ทำหน้าที่วิตถารโชตกะ) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ความพิสดารของประโยคหน้าคืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
  - ท่านควรแสดงความพิสดารของประโยคหน้ามิใช่หรือ

- ถ้าท่านไม่แสดงความพิสดารของประโยคหน้า ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงความพิสดารของประโยคหน้าแล้ว จึงไม่ต้องอัพยาปิตโทษ

คำว่า ตสฺมา ตํ ฯเปฯ วุตฺตํ (ดังนั้น การยินดีมูลค่าจีวรนั้นจึงไม่สมควร) กล่าวไว้เพื่อแสดงนิคมนะ คือ คำลงท้ายของเรื่องนี้

ส่วนใหญ่ประโยคที่ขึ้นต้นด้วย ตสฺมา จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประโยคผล แสดงผลอย่างใดอย่างหนึ่งโดยประโยคหน้าอาจประกอบด้วยคำว่า ยสฺมา ที่แสดงเหตุ หรือประกอบด้วย หิ นิบาต หรืออาจเพิ่ม ยสฺมา เข้ามาแปลก็ได้

๒. ประโยคลัทธคุณะ แสดงผลพลอยได้จากการประโยคหน้า มักกล่าวต่อจากประโยคเหตุ โดยมีประโยคผลอยู่หน้าประโยคเหตุ (ดูตัวอย่างของประโยคลัทธคุณะในประโยค ๒๒ ประเภท)

๓. ประโยคนิคมนะ แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นๆ

ใจความของประโยคแรก คือ

อิมานิ นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ อิมานิ ทุกฺกฏวตฺถูนิ จ สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏนฺติ.
“ภิกษุไม่ควรรับนิสสัคคิยวัตถุเหล่านี้ และทุกกฏวัตถุเหล่านี้”

โดยกัตตาของ วฏฺฏนฺติ คือ ภิกฺขู (ภิกษุทั้งหลาย)

ในประโยคว่า ตสฺมา ตํ สาทิตุํ น วฏฺฏติ (การยินดีมูลค่าจีวรนั้นไม่สมควร) คำว่า สาทิตุํ เป็นประธานของ วฏฺฏติ ลง ตุํ ปัจจัยในภาวสาธนะด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๖๑) ว่า ตุํตาเยตเว ภาเว ภวิสฺสติ กฺริยายํ ตทตฺถายํ (เมื่อกิริยาที่มีประโยชน์คือกิริยานั้นถูกรู้อยู่ ลง ตุํ, ตาเย และ ตเว ในภาวสาธนะ ท้ายศัพท์ที่เป็นไปในอนาคตกาล)

ถ้าแปล ตุํ ปัจจัยในอนาคตกาลอีกด้วย ก็อาจแปลตามศัพท์ได้ว่า “การจะยินดี” ดังนั้น คำว่า สาทิตุํ น วฏฺฏติ จึงมีคำแปลตามศัพท์ ๒ นัยตามมติของโมคคัลลานไวยากรณ์ว่า

๑. อ.อัน อันภิกษุ จะยินดี ย่อมไม่ควร (ลงตติยาวิภัตติในบทอนภิหิตกัตตา = ภิกฺขุนา)

๒. อ.การจะยินดี ของภิกษุ ย่อมไม่ควร (ลงฉัฏฐีวิภัตติในภาวสัมพันธ์ = ภิกฺขุโน)

คำว่า สุวณฺณํ รชตํ ฯเปฯ มาสโก (ทอง เงิน กหาปณะ และมาสก) กล่าวไว้เพื่อแสดงจำนวนแห่งวัตถุของอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า มุตฺตา ฯเปฯ ผลารามาทโย (แก้วมุกดา ฯลฯ สวนผลไม้ เป็นต้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงจำนวนแห่งวัตถุของอาบัติทุกกฏ

คำว่า ตสฺมา (เพราะเหตุนั้น) หมายความว่า เพราะนิสสัคคิยวัตถุและทุกกฏวัตถุเป็นของไม่ควรรับ ดังนั้น การยินดีมูลค่าจีวรจึงไม่สมควร คำว่า ตสฺมา หมายถึง ข้อความในประโยคที่ผ่านมาว่า สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏนฺติ (ไม่ควรเพื่อรับ) จึงเป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า สมฺปฏิจฺฉิตุํ อกปฺปิยตฺตา โดยเปลี่ยน น วฏฺฏนฺติ เป็นบทนามที่แสดงเหตุว่า อกปฺปิยตฺตา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตสฺมาติ ยสฺมา สมฺปฏิจฺฉิตุํ อกปฺปิยํ โหติ, ตสฺมา.[๑]

"วัตถุเป็นของไม่สมควรเพื่อรับ ดังนั้น"

ความจริงแล้ว คำว่า นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ และ ทุกฺกฏวตฺถูนิ เป็นประธานของ วฏฺฏนฺติ ถ้าพระฎีกาจารย์ประกอบใช้รูปพหูพจน์ว่า ยสฺมา สมฺปฏิจฺฉิตุํ อกปฺปิยานิ โหนฺติ, ตสฺมา ก็จะทำให้เข้าใจง่ายขึ้นกว่าเดิม

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๙) อธิบายวัตถุของอาบัติเพิ่มเติมว่า

๑. สุวณฺณ (ทอง) ๒. รชต (เงิน)

๓. กหาปณ (กหาปณะ) คือ กหาปณะที่ทำจากทอง เงิน หรือกหาปณะปกติทั่วไป

๔. มาสก (มาสก) คือ มาสกที่ทำจากโลหะบ้าง ทำจากไม้บ้าง ทำจากครั่งบ้าง สิ่งใดๆ ย่อมถึงการซื้อขายแลกเปลี่ยนในแคว้นใดๆ ในกาลใดๆ สิ่งทั้งหมดที่ทำจากกระดูกบ้าง ทำจากหนังบ้าง ทำจากต้นไม้ ผลไม้ หรือเมล็ดพืช เป็นอย่างต่ำ จะมีรูปที่สร้างไว้ก็ตาม ไม่มีรูปที่สร้างไว้ก็ตาม จัดเป็นมาสก

๕. มุตฺตา (แก้วมุกดา) คือ ไข่มุกที่เกิดในมหาสมุทรเป็นส่วนใหญ่ มีเหตุเกิด ๘ อย่าง คือ กระพองช้าง เขี้ยวหมูป่า หัวพญานาค ก้อนเมฆ ไม้ไผ่ หัวปลา สังข์ และหอยเบี้ย

๖. มณิ (แก้วมณี) หมายถึง แก้วมณีทั้งหมดที่มีสีเขียวและสีแดง เป็นต้น โดยอย่างต่ำรวมถึงแก้วผลึกตามธรรมชาติ ยกเว้นแก้วไพฑูรย์เป็นต้น ส่วนแก้วผลึกที่บุคคลเผาแล้วทำขึ้นควรรับเพื่อเป็นมูลค่าแก่สิ่งของมีบาตรเป็นต้น

๗. เวฬุริย (แก้วไพฑูรย์) เป็นแก้วมณีที่มีสีเหมือนไม้ไผ่

๘. สงฺข (สังข์) หมายถึง หอยสังข์เป่าที่เจาะรูแล้ว ผสมด้วยรัตนะ ส่วนหอยสังข์สำหรับดื่มน้ำที่ทำไว้ไม่ระคนด้วยรัตนะ ควรรับไว้เพื่อประโยชน์แก่เภสัชมียาหยอดตา เป็นต้น และเพื่อเป็นมูลค่าแก่สิ่งของ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๒๙

๙. สิลา (หิน) คือ หินขัดที่เจาะรูแล้ว ประกอบด้วยรัตนะ มีสีเหมือนถั่วเขียว ส่วนหินที่ไม่ระคนด้วยรัตนะ ควรรับไว้เพื่อประโยชน์แก่การลับมีดน้อยเป็นต้น

๑๐. ปวาฬ (แก้วประพาฬ) คือ แก้วประพาฬทุกอย่างที่ขัดสีแล้วก็ตาม ยังไม่ขัดสีก็ตาม

๑๑. โลหิตงฺก (ทับทิมแดง)

๑๒. มสารคลฺล (ทับทิมลาย)

๑๓. ธญฺญ (ธัญชาติ) คือ ธัญชาติ ๗ ประเภท ได้แก่ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก หญ้ากับแก้ ข้าวละมาน ลูกเดือย (พม่าแปลว่า ข้าวโพด) ข้าวบาเล่ย์ และข้าวฟ่าง พร้อมด้วยพืชที่อนุโลมธัญชาติเหล่านั้นมีข้าวเปลือกป่า เป็นต้น

แม้คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาก็กล่าวถึงธัญชาติ ๗ ว่า

สาลิ วีหิ จ กุทฺรูโส โคธุโม วรโก ยโว
กงฺคูติ สตฺต ธญฺญานิ นีวาราที ตุ ตพฺภิทา.[๑]

"ธัญชาติ ๗ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก หญ้ากับแก้ ข้าวละมาน ลูกเดือย (พม่าแปลว่า ข้าวโพด) ข้าวบาเล่ย์ และข้าวฟ่าง"

ส่วน นีวาร (ข้าวเปลือกป่า, ข้าวเปลือกที่ขึ้นตามธรรมชาติ) เป็นต้น เป็นธัญชาติชนิดหนึ่ง"

๑๔. ทาสี (ทาสหญิง) คือ ทาสหญิงที่เกิดภายในเรือน (อนฺโตชาต) ทาสหญิงที่ถูกซื้อมาด้วยทรัพย์ (ธนกฺกีต) และทาสหญิงที่เป็นเชลยศึก (กรมรานีต)

ส่วนอภิธานัปปทีปิกาแสดงถึงทาส ๔ ประเภทว่า

อนฺโตชาโต ธนกฺกีโต ทาสพฺโยปคโต สยํ
ทาสา กรมรานีโตจฺ- เจวํ เต จตุธา สิยุํ.[๒]

"ทาสเหล่านั้นมี ๔ ประเภทอย่างนี้ คือ ทาสที่เกิดภายในเรือน (ลูกทาส) ทาสที่ถูกซื้อมาด้วยทรัพย์ (ทาสซื้อ) ทาสที่ถึงความเป็นทาสเอง (ทาสยินยอม) และทาสที่ถูกนำมาจากสนามรบ (ทาสเชลยศึก)"

๑๕. ทาส (ทาสชาย)

๑๖. เขตฺต (นา) คือ สถานที่ปลูกบุพพันนชาติอันได้แก่ธัญชาติ ๗

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๔๕๐

[๒] อภิธาน. คาถา ๕๑๕

อีกอย่างหนึ่ง คือสถานที่ปลูกบุพพันนชาติและอปรันนชาติทั้ง ๒ อย่าง

๑๗. วตฺถุ (ไร่) คือ สถานที่ปลูกอปรันนชาติอันได้แก่ถั่วเป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง คือสถานที่ยังไม่ได้เพาะปลูกทั้ง ๒ อย่างเหล่านั้น

อนึ่ง แม้หนองน้ำและสระน้ำเป็นต้น ก็ถูกรวบรวมในที่นี้ โดยมุ่งกล่าวถึงนาไร่เป็นประธาน

๑๘. ปุปฺผาราม (สวนดอกไม้) คือ สถานที่เพาะปลูกไม้ดอกมีมะลิเป็นต้น

๑๙. ผลาราม (สวนผลไม้) คือ สถานที่เพาะปลูกไม้ผลมีมะม่วงเป็นต้น

ข้อความว่า "ภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์แก่ตน หรือเจดีย์ สงฆ์ คณะ และบุคคล" อธิบายว่า ไม่เพียงภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์แก่ตนเท่านั้น ถ้าบางคนนำเงินทองมาแล้วกล่าวว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ พวกท่านจงสร้างวัด เจดีย์ หรือหอฉัน เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุก็ไม่ควรรับ

ฎีกาใหม่อธิบายเพิ่มเติมว่า

สเจ ปน สงฺฆํ วา คณํ วา ปุคฺคลํ วา อนามสิตฺวา "อิทํ หิรญฺญสุวณฺณํ เจติยสฺส เทม, วิหารสฺส เทม, นวกมฺมสฺส เทมา"ติ วทนฺติ, ปฏิกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติ. "อิเม อิทํ ภณนฺตี"ติ กปฺปิยการกานํ อาจิกฺขิตพฺพํ. "เจติยาทีนํ อตฺถาย ตุมฺเห คเหตฺวา ฐเปถา"ติ วุตฺเต ปน "อมฺหากํ คเหตุํ น วฏฺฏตี"ติ ปฏิกฺขิปิตพฺพํ.[๑]

"อนึ่ง ถ้าทายกไม่ระบุสงฆ์ คณะ หรือบุคคล แล้วกล่าวว่า 'พวกกระผมถวายเงินทองนี้แก่เจดีย์ ถวายแก่วัด ถวายเพื่อนวกรรม (ธุระใหม่)' ภิกษุไม่ควรปฏิเสธ ควรบอกกัปปิยการกว่าบุคคลเหล่านั้นกล่าวคำ [คือพวกกระผมถวายเงินทองนี้ ฯเปฯ]นี้

แต่ถ้าทายกกล่าวว่า พวกท่านรับแล้วจงเก็บไว้เพื่อประโยชน์แก่เจดีย์เป็นต้น ควรปฏิเสธว่าการรับ[เงินทอง]ไม่สมควรแก่พวกเรา"

ข้อความนี้พบในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๒ หน้า ๑๘๖) ดังนั้น ภิกษุจึงรับเงินทองได้ด้วยกัปปิยโวหารที่ไม่ระบุถึงสงฆ์ คณะ หรือบุคคล กล่าวคือ ถ้าทายกพูดว่า อิมํ กหาปณํ เจติยสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้แก่เจดีย์) หรือ อิมํ กหาปณํ วิหารสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้แก่วัด) ภิกษุสมควรรับ เพราะเจดีย์และวัดไม่ใช่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ถ้าทายกกล่าวว่า

๑. อิมํ กหาปณํ นวกมฺมสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้เพื่อนวกรรม)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๐

๒. อิมํ กหาปณํ อายสฺมนฺตานํ นวกมฺมสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้เพื่อนวกรรมของท่านทั้งหลาย)

๓. อิมํ กหาปณํ อายสฺมนฺตานํ เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้แก่ท่านทั้งหลาย)

ข้อความที่ ๑ และ ๒ ภิกษุสมควรรับได้ เพราะบทสัมปทานคือนวกรรมเป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้ แต่ข้อความที่ ๓ ภิกษุไม่ควรรับ เพราะบทสัมปทานคือภิกษุ ไม่ใช่นวกรรม

ในประเทศพม่า เมื่อญาติโยมจะถวายปัจจัย มักเขียนไว้ที่หน้าซองว่า "ถวายเพื่อนวกรรม" โดยคล้อยตามข้อความที่กล่าวมานี้ ถ้าภิกษุมีกัปปิยการกที่รับเก็บไว้ให้ ถือว่าเป็นการถวายที่ควรแก่พระวินัย เพราะใช้คำถวายที่ถูกต้องโดยไม่ระบุสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ตามหลักพระวินัย เมื่อภิกษุรับเงินทองด้วยกัปปิยโวหารโดยทายกกล่าวว่า "กระผมมอบเงินทองจำนวนเท่านั้นไว้แก่กัปปิยการกชื่อนี้เพื่อประโยชน์เพื่อนวกรรม ขอท่านจงรับจากกัปปิยการกนั้น" ภิกษุควรบอกกัปปิยการกว่า "ทายกถวายเพื่อนวกรรม" ห้ามพูดว่า "ท่านเก็บเงินทองไว้ให้ดี เพราะขโมยมีมาก" ถือว่าไม่พ้นจากอาบัติ เมื่อภิกษุต้องการสิ่งของไม่ควรขอเงินทอง แต่ควรบอกกัปปิยการกว่า "เราต้องการจีวร" เป็นต้น หรือให้กัปปิยการกพูดต่อหน้าผู้ถวายว่า "ทายกฝากมูลค่าจีวรไว้ที่กระผม ขอท่านจงขอจีวรเป็นต้นอันสมควรในเวลาต้องการ"

ที่ประเทศพม่า คณะสงฆ์นิกายชเวจินมีกฎระเบียบของนิกายว่า ห้ามภิกษุในนิกายรับเงินทอง เมื่อมีญาติโยมมาถวาย ภิกษุจะไม่รับเองแต่กัปปิยการกเป็นผู้รับให้ แล้วให้กัปปิยการกพูดต่อหน้าทายกว่า "ทายกฝากเงินจำนวนเท่านี้ไว้ที่กระผม ขอท่านจงขอจีวรเป็นต้น อันสมควรในเวลาที่ต้องการ"

เรื่องการรับเงินทองดังกล่าวนี้ จะปรากฏความพิสดารต่อไปในชาตรูปรชตสิกขาบท

คำอธิบาย จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาม

จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหามาติ อิทํ ปน อตฺตานํ อุทฺทิสฺส อาภตตฺตา วตฺตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา วุตฺตํ.

ส่วนคำเป็นต้นว่า จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาม (พวกอาตมารับมูลค่าจีวรไม่ได้ แต่รับเฉพาะจีวรที่สมควรตามกาล) นี้ ตรัสไว้ เพราะภิกษุสมควรกล่าว เนื่องจาก[มูลค่าจีวร]ถูกนำมาเฉพาะตน

ใจความของประโยคนี้ คือ อิทํ ปน วตฺตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา วุตฺตํ ดังนั้น ประโยคนี้จึงกล่าว

ถึงเหตุของการตรัสว่า จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาม กาเลน กปฺปิยํ (พวกอาตมารับมูลค่าจีวรไม่ได้ แต่รับเฉพาะจีวรที่สมควรตามกาล) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ตรัสคำว่า น โข มยํ อาวุโส จีวรเจตาปนฺนํ ปฏิคฺคณฺหาม (พวกอาตมารับมูลค่าจีวรไม่ได้) แล้วมิใช่หรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสคำนี้อีก

อธิบายว่า พระพุทธองค์ตรัสคำนี้ เพราะภิกษุสมควรกล่าว

ส่วนคำว่า อตฺตานํ อุทฺทิสฺส อาภตตฺตา (เนื่องจาก[มูลค่าจีวร]ถูกนำมาเฉพาะตน) เป็นพลความที่แสดงเหตุของการที่ภิกษุสมควรกล่าว เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดภิกษุจึงสมควรกล่าว
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
    - การกล่าวเช่นนั้นเป็นวิญญัตติทุกกฏ คือ ทุกกฏที่ต้องเพราะการขอผู้ไม่ใช่ญาติและปวารณา มิใช่หรือ
    - ท่านควรแสดงเหตุของการที่ภิกษุสมควรกล่าวมิใช่หรือ

อธิบายว่า ภิกษุสมควรกล่าว เนื่องจากมูลค่าจีวรถูกนำมาเฉพาะตน

ตามข้อความข้างต้น ในกรณีที่มีทายกมาถวายทานที่วัด ภิกษุอาจขอให้เพิ่มข้าว หรือแกงเป็นต้นได้โดยไม่เป็นวิญญัตติทุกกฏ เพราะเป็นของที่นำมาเฉพาะภิกษุนั้นเอง

ประโยคข้างต้นประกอบด้วยเหตุ ๒ อย่าง ดังนี้

๑. เหตุหลัก คือ คำว่า ตสฺมา (เพราะภิกษุสมควรกล่าว) แปลว่า “เพราะ” โดยเหตุหลักมักลงปัญจมีวิภัตติ หรือในบางแห่งก็ลงสัตตมีวิภัตติ

๒. เหตุช่วย คือ คำว่า อตฺตานํ อุทฺทิสฺส อาภตตฺตา (เนื่องจาก[มูลค่าจีวร]ถูกนำมาเฉพาะตน) แปลว่า “เนื่องจาก, เนื่องด้วย” เหตุช่วยอาจลงปัญจมีวิภัตติบ้าง ตติยาวิภัตติบ้าง หรือประกอบใช้ โต ปัจจัยในอรรถเหตุบ้างตามสมควรแก่อักขระในฐานนั้นๆ เพราะการประกอบใช้ศัพท์ต้องมีความคล้องจองของอักขระตามหลักอลังการศาสตร์อีกด้วย

คำว่า อาภต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อาภรียิตฺถาติ อาภตํ = มูลค่าจีวรใดถูกนำมาแล้ว เหตุนั้น มูลค่าจีวรนั้นชื่อว่า อาภตะ
    (อา บทหน้า + ภร ธาตุ <โปสนภรเณ = เต็ม, เลี้ยงดู> + ต ปัจจัย ในกรรมสาธนะ)

รูปวิเคราะห์นี้เป็นกรรมสาธนะ เพราะหมายถึง จีวรเจตาปนฺนํ ความจริงแล้วบทสำเร็จ

ที่ประกอบด้วย ตฺต ปัจจัยหรือ ภาว ศัพท์อยู่ท้าย ต้องมีลิงค์และพจน์ตามภาวสัมพันธ์ของ ตฺต ปัจจัย หรือ ภาว ศัพท์ ซึ่งในที่นี้คือ จีวรเจตาปนฺนสฺส

คำอธิบาย กาเลน

กาเลนาติ ยุตฺตปตฺตกาเลน, ยทา โน อตฺโถ โหติ, ตทา กปฺปิยํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหามาติ อตฺโถ.

คำว่า กาเลน (ตามกาล) หมายความว่า ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม คือ พวกอาตมามีความต้องการในเวลาใด จะรับเอาจีวรอันสมควรในเวลานั้น

ท่านอธิบาย กาเลน ดังนี้

๑. คำว่า กาเลน (ตามกาล) หมายถึง ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม เพราะอธิบายด้วยคำว่า ยุตฺตปตฺตกาเลน (ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม)

๒. เวลาอันควรที่เหมาะสม คือ เวลาที่พวกอาตมาต้องการจีวร เพราะอธิบายว่า ยทา โน อตฺโถ โหติ, ตทา (พวกอาตมามีความต้องการในเวลาใด ในเวลานั้น)

๓. คำว่า กาเลน สัมพันธ์เป็นตติยาวิเสสนะใน ปฏิคฺคณฺหาม (รับเอา) จึงมีความหมายว่า รับเอาตามกาล ไม่ใช่สัมพันธ์ใน กปฺปิยํ ทำให้มีความหมายว่า สมควรตามกาล

ท่านอธิบายเช่นนี้เนื่องจากคำว่า กาเลน อยู่หลังคำว่า ปฏิคฺคณฺหาม ทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจผิดว่าคำนี้เป็นตติยาวิเสสนะของ กปฺปิยํ เพราะอยู่หน้า กปฺปิยํ นั้นเอง

ท่านประกอบใช้ ปตฺต ศัพท์ ใน ยุตฺตปตฺตกาเลน (ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม) ไม่ใช้เป็น ยุตฺตกาเลน (ตามเวลาอันควร) เนื่องจาก ยุช ธาตุมักมีความหมายว่า ประกอบ จึงใช้ ปตฺต ศัพท์ที่มีความหมายว่า เหมาะสม ร่วมกับ ยุตฺต ศัพท์เพื่อห้ามความหมายดังกล่าว

คำว่า ยทา ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺหาม (คือพวกอาตมามีความต้องการในเวลาใด จะรับเอาจีวรอันสมควรในเวลานั้น) กล่าวขยายความประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เวลาอันควรที่เหมาะสม คือเวลาไหน
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
    - ท่านควรระบุถึงเวลาดังกล่าวมิใช่หรือ
    - เพื่อขจัดความสงสัยว่า คำว่า กาเลน สัมพันธ์กับบทไหน

- คำนี้สัมพันธ์กับ กปฺปิยํ ที่อยู่ข้างหลังหรือไร

อธิบายว่า

- เวลาอันควรที่เหมาะสม คือ เวลาที่พวกอาตมาต้องการจีวร
- คำว่า กาเลน สัมพันธ์เป็นตติยาวิเสสนะใน ปฏิคฺคณฺหาม (รับเอา)

คำว่า โน ในประโยคว่า ยทา โน อตฺโถ โหติ เป็นสัมปทานของ อตฺโถ เพราะประกอบด้วย อตฺถ ศัพท์ ดังที่กล่าวมาแล้วในประโยคก่อน

คำอธิบาย เวยฺยาวจฺจกโร

เวยฺยาวจฺจกโรติ กปฺปิยการโก.

คำว่า เวยฺยาวจฺจกโร (ไวยาวัจกร) คือ ผู้ทำกิจอันสมควร

ท่านอธิบายคำว่า เวยฺยาวจฺจกโร ว่าเป็น ผู้ทำกิจอันสมควร หรือ กัปปิยการก เพื่อแสดงว่า ไวยาวัจกรตามหลักพระวินัย ก็คือผู้ทำกิจอันสมควรแก่ภิกษุเท่านั้น ไม่ใช่ผู้ทำกิจทุกอย่าง ตามรูปวิเคราะห์ของ เวยฺยาวจฺจกร ว่า

- เวยฺยาวจฺจํ กโรตีติ เวยฺยาวจฺจกโร = ผู้ทำความขวนขวาย, ผู้ทำกิจ ชื่อว่า ไวยาวัจกร

ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผู้ทำกิจทุกอย่างประสงค์เอาว่าเป็นไวยาวัจกรหรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ ใครคือไวยาวัจกรในเรื่องนี้

อธิบายว่า ผู้ทำกิจอันสมควร ชื่อว่า ไวยาวัจกรในเรื่องนี้

คำว่า เวยฺยาวจฺจกโร (ไวยาวัจกร) คือ ผู้ทำกิจอันสมควร

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เวยฺยาวจฺจกโรติ กิจฺจกโร. อิธ ปน สพฺโพ กิจฺจกโรว "เวยฺยาวจฺจกโร"ติ อธิปฺเปโตติ อาห "กปฺปิยการโก"ติ.[๑]

"คำว่า เวยฺยาวจฺจกโร (ไวยาวัจกร) คือ ผู้ทำกิจ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๐

ท่านกล่าวว่า กปฺปิยการโก (ผู้ทำกิจอันสมควร) เพื่อขจัดความสงสัยว่า ผู้ทำกรรมทุกอย่างทีเดียวประสงค์เอาว่าเป็นไวยาวัจกรในที่นี้หรือไร"

คำว่า เวยฺยาวจฺจกร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- พฺยาวฏสฺส ภาโว เวยฺยาวจฺจํ = ความเป็นผู้ขวนขวาย, กิจ (พฺยาวฏ ศัพท์ + ณฺย ปัจจัยในภาวตัทธิต) <คำว่า พฺยาวฏ มาจาก วิ บทหน้า + อา บทหน้า + วร = ปิดกั้น + ต ปัจจัย>

- เวยฺยาวจฺจํ กโรตีติ เวยฺยาวจฺจกโร = ผู้ทำความขวนขวาย, ผู้ทำกิจ (เวยฺยาวจฺจ ศัพท์ + กร ธาตุ = กระทำ) + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำว่า กปฺปิยการก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปฺโป อสฺส อตฺถีติ กปฺปิยํ = กิจที่มีความสมควร (กปฺป ศัพท์ + อิย ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต)

- กปฺปิยํ กโรตีติ กปฺปิยการโก = ผู้ทำกิจอันสมควร (กปฺปิย ศัพท์ + กร ธาตุ + ณฺวุ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำอธิบาย นิทฺทิสิตพฺโพ

นิทฺทิสิตพฺโพติ อิทํ "อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร"ติ กปฺปิยวจเนน วุตฺตตฺตา อนุญฺญาตํ. สเจ ปน ทูโต "โก อิมํ คณฺหาตี"ติ วา "กสฺส เทมี"ติ วา วทติ, น นิทฺทิสิตพฺโพ.

คำว่า นิทฺทิสิตพฺโพ (พึงแสดง) นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ เพราะทูตบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร (ใครผู้เป็นไวยาวัจกรของท่านมีไหม) แต่ถ้าทูตกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจีวรนี้ หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ควรแสดง[ไวยาวัจกร]

คำว่า นิทฺทิสิตพฺโพติ ฯเปฯ อนุญฺญาตํ (คำว่า นิทฺทิสิตพฺโพ นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ เพราะทูตบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุที่ภิกษุควรแสดงไวยาวัจกร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรปฏิเสธไวยาวัจกรเหมือนปฏิเสธมูลค่าจีวรมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกรเล่า

อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกร เพราะทูตบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร.

คำว่า สเจ ปน ทูโต ฯเปฯ น นิทฺทิสิตพฺโพ (แต่ถ้าทูตกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจีวรนี้ หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ควรแสดง[ไวยาวัจกร]) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น นิทฺทิสิตพฺโพ หมายความว่า ถ้าทูตกล่าวคำไม่สมควร ภิกษุก็ไม่ควรแสดงไวยาวัจกร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อทูตบอกอย่างไร ภิกษุจึงไม่ควรแสดงไวยาวัจกร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุแสดงไวยาวัจกรได้ด้วยพระดำรัสว่า เวยฺยาวจฺจกโร นิทฺทิสิตพฺโพ มิใช่หรือ

อธิบายว่า แต่ถ้าทูตกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจีวรนี้ หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ควรแสดงไวยาวัจกร

(ปน ศัพท์ทำหน้าที่พยติเรกโชตกะ คือ แสดงความขัดแย้ง จึงประกอบ น ปฏิเสธในคำว่า น นิทฺทิสิตพฺโพ)

คำอธิบาย อารามิโก วา อุปาสโก วา

อารามิโก วา อุปาสโก วาติ อิทํ สารุปฺปตาย วุตฺตํ, ฐเปตฺวา ปน ปญฺจ สหธมฺมิเก โย โกจิ กปฺปิยการโก วฏฺฏติ.

คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (คนวัดหรืออุบาสก) นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสม ที่แท้แล้วผู้ใดผู้หนึ่งเว้นสหธรรมิก ๕ ควรเป็นกัปปิยการกได้

คำว่า อารามิโก วา ฯเปฯ วุตฺตํ (คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสม) หมายความว่า การตรัสระบุถึงคนวัดและอุบาสกเท่านั้นในพระบาลี มีสาเหตุมาจากบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้เหมาะสมเพื่อแสดงว่าเป็นกัปปิยการก ถ้าภิกษุแสดงคฤหัสถ์หรือฤษีเป็นต้นอื่น ทูตอาจเข้าใจผิดได้ บุคคลอื่นจากคนทั้งสองจึงไม่เหมาะสม การระบุถึงบุคคลทั้ง ๒ นั้นจัดเป็น *นิทัสสนนัย* คือ นัยที่แสดงไว้พอเป็นตัวอย่าง แต่ยังหมายถึงสิ่งอื่นๆ ได้ ซึ่งในที่นี้คือบุคคลอื่นนอกจากบุคคลทั้ง ๒ นั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (เปลี่ยนบทเหตุ คือ สารุปฺปตาย เป็น กสฺมา)

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรแสดงคนวัดหรืออุบาสกเท่านั้นตามที่ตรัสไว้ในพระบาลีหรือไร

อธิบายว่า คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสมโดยนิทัสสนนัย

คำว่า จเปตฺวา ปน ปญฺจ ฯเปฯ วฏฺฏติ (ที่แท้แล้วผู้ใดผู้หนึ่งเว้นสหธรรมิก ๕ ควรเป็นกัปปิยการกได้) หมายความว่า แม้ในพระบาลีจะระบุถึงคนวัดและอุบาสกเท่านั้น ภิกษุก็อาจแสดงบุคคลอื่นนอกจากสหธรรมิก ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี และสิกขมานา เป็นกัปปิยการกได้

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุไม่ควรแสดงบุคคลอื่นจากคนวัดหรืออุบาสกทั้งสองเป็นกัปปิยการก คำที่กล่าวว่า “เพราะความเหมาะสม” ย่อมสมควรหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ที่แท้แล้วผู้ใดผู้หนึ่งเว้นสหธรรมิก ๕ ควรเป็นกัปปิยการกได้

คำว่า สารุปฺปตา (ความเป็นคำเหมาะสม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สรูปสฺส ภาโว สารุปฺปํ (สรูป ศัพท์ + ณฺย ปัจจัยในภาวตัทธิต)

- สารุปฺปสฺส ภาโว สารุปฺปตา (สารุปฺป ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

รูปวิเคราะห์ของ สหธมฺมิก ศัพท์ ได้กล่าวไว้แล้วในทุพพจสิกขาบท

เอโส โข อาวุโสติ อิทํ ภิกฺขุสฺส กปฺปิยวจนทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ. เอวเมว หิ วตฺตพฺพํ, “เอตสฺส เทหี”ติอาทิ น วตฺตพฺพํ.

คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส (ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย) นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น ไม่ควรกล่าวว่า จงให้แก่บุคคลนั้น

คำว่า เอโส โข อาวุโส ฯเปฯ วุตฺตํ (คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงเหตุของการตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา การแสดงไวยาวัจกรย่อมสำเร็จได้มิใช่หรือ

อธิบายว่า คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ (ในภาษาบาลี คำแสดงเหตุและผลอาจใช้แทนกันได้ในบางแห่ง ดังนั้นจึงเปลี่ยน ทสฺสนตฺถํ ให้เป็นคำแสดงเหตุในที่นี้)

คำว่า เอวเมว หิ วตฺตพฺพํ (โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควร บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการย้ำความในประโยคข้างต้นอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า เรากล่าวประโยคย้ำความว่า โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น

คำว่า เอตสฺส เทหี”ติอาทิ น วตฺตพฺพํ (ไม่ควรกล่าวว่า จงให้แก่บุคคลนี้) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย น นิบาตที่แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าชื่อว่าประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

อิติ ศัพท์ใน เอโส โข อาวุโสติ ทำหน้าที่ *อาการะ* และ *อาทยัตถะ* จึงแปลว่า “เป็นต้นว่า” ที่จริงแล้ว อิติ ศัพท์เพียงศัพท์เดียวไม่อาจแสดงความหมาย ๒ ประการได้ ดังข้อความว่า

สามญฺญวจนียตํ　　　　อุปาทาย อเนกธา
อตฺถํ วเท น หิ สทฺโท　　　　เอโก’เนกตฺถโก สิยา.[๑]

“ศัพท์กล่าวถึงเนื้อความได้หลายประการ โดยหมายเอาความเหมือนกัน
อันศัพท์พึงกล่าว เพราะศัพท์คำเดียวไม่ควรมีอรรถมากเป็นอเนก”

---

[๑] ที.สี.อภินวฎีกา ๑/๒๐๓

ดังนั้น จึงถือว่ามี อิติ ศัพท์อยู่ ๒ ศัพท์ แต่พบเพียงศัพท์เดียวโดย *ตันตนัย* คือ นัยที่เหมือนเส้นด้าย หมายความว่า ศัพท์ ๒ ศัพท์ซ้อนกันอยู่ในศัพท์หนึ่ง ทำให้มีความหมาย ๒ อย่างตามศัพท์ที่ซ้อนกันนั้น เหมือนเส้นด้าย ๒ เส้นที่ทบซ้อนกันไว้ทำให้เห็นเหมือนมีเส้นเดียว

เอต ศัพท์มีความหมายพบในคัมภีร์ต่างๆ ๔ ประเด็น คือ

๑. สัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา สูตร ๔๔๐) และปทรูปสิทธิปกรณ์ (สูตร ๒๑๐)

- เอต ศัพท์เป็นสมีปวจนะ คือ แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ แปลว่า “นั่น, นี้”
- อิม ศัพท์เป็นอัจจันตวจนะ คือ แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ แปลว่า “นี้”

๒. คำอธิบายในกังขาวิตรณี

- เอต ศัพท์ใช้ในการอธิษฐานสิ่งที่อยู่นอกหัตถบาส ไม่ว่าจะอยู่ต่อหน้าหรือลับหลัง อยู่ในวัดเดียวกันหรือต่างวัด เช่น เมื่ออธิษฐานผ้าสังฆาฏิที่อยู่นอกหัตถบาสพึงกล่าวว่า เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น) ตามคำอธิบายดังกล่าว เอต ศัพท์ในที่นี้ควรแปลว่า “นั้น”

- อิม ศัพท์ใช้ระบุถึงสิ่งที่อยู่ในหัตถบาส เช่น ถ้าอธิษฐานผ้าที่อยู่ในหัตถบาสพึงกล่าวว่า อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)

ตตฺร ทุวิธํ อธิฏฺฐานํ- สเจ หตฺถปาเส โหติ, “อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา. อถ อนฺโตคพฺภาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา “เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.[๑]

“ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ ถ้าจีวรอยู่ในหัตถบาส ควรเปล่งวาจาว่า ‘ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้’ ถ้าจีวรอยู่ภายในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น’ ”

๓. คัมภีร์นิรุตติทีปนี

- เอต ศัพท์ แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลังบ้าง แสดงสิ่งที่อยู่ไกลในที่ต่อหน้าบ้าง แสดงสิ่งที่อยู่ไกลในที่ลับหลังเหมือน ต ศัพท์บ้าง ดังข้อความว่า

เอตสทฺโท ปรมฺมุเข สมีปวจโน, สมฺมุเข ทูรวจโน. อฏฺฐกถายํ ปน “เอเตติ จกฺขุปถํ อติกฺกมิตฺวา ทูรคเต สนฺธายาหา”ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ตสทฺทตฺเถปิ วตฺตติ.[๒]

“เอต ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลังบ้าง แสดงสิ่งที่อยู่ไกลในที่ต่อหน้าบ้าง แต่ในคัมภีร์

---

[๑] กงฺขา. หน้า ๑๘๔

[๒] นิรุตฺติ. สูตร ๒๐๓

อรรถกถากล่าวว่า เอเตติ จกฺขุปถํ อติกฺกมิตฺวา ทูรคเต สนฺธายาห (ท่านกล่าวว่า เอเต (กวางเหล่านั้น) โดยหมายถึงฝูงกวางที่ล่วงคลองแห่งจักษุแล้วไปสู่ที่ไกล) ดังนั้น จึงเป็นไปในอรรถของ ต ศัพท์บ้าง"

นอกจากนั้นยังอธิบายเพิ่มเติมว่า

"สิ่งที่อยู่ในที่ต่อหน้ามีทั้งสิ่งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ ๒ ประการ แม้สิ่งที่อยู่ในที่ลับหลังก็มีทั้งสิ่งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ ๒ ประการเช่นกัน ในสิ่งทั้ง ๒ นั้น เอต ศัพท์กล่าวถึงแสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลัง และแสดงสิ่งที่อยู่ไกลในที่ต่อหน้า" [๑]

ข้อความว่า "สิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลัง" หมายถึง สิ่งที่พ้นไปจากบริเวณ ๑๒ ศอกที่เรียกว่า *ทัสสนูปจาระ* คือ ที่ใกล้แห่งการเห็น และ *สวนูปจาระ* คือ ที่ใกล้แห่งการได้ยิน หมายถึง สถานที่มีผนังกั้นจนไม่อาจเห็นหรือได้ยิน แม้จะอยู่ใกล้ก็ถือว่าเป็นที่ลับหลัง

ข้อความว่า "สิ่งที่อยู่ไกลในที่ต่อหน้า" หมายถึง สิ่งที่พ้นไปจากสถานที่ ๑๒ ศอกดังกล่าว แต่อยู่ต่อหน้าโดยไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งคั่นอยู่

๔. หนังสือคู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๑๗๑)

- เอต ศัพท์ที่เป็น *สมีปวจนะ* ก็คือกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกล (นาติทูรนาจฺจาสนฺน) บางแห่งเป็น *สัมมุขาวาจกะ* คือ แสดงสิ่งที่อยู่ต่อหน้า แปลว่า "นี้" บางแห่งเป็น *ปรัมมุขาวาจกะ* คือ แสดงสิ่งที่อยู่ลับหลัง แปลว่า "นั้น"

ความเห็นข้างต้นกล่าวตามคำอธิบายของฎีกาใหม่ที่กล่าวว่า

เอโส โขติ "อสุกวีถิยํ อสุกฆเร อสุกนาโม"ติ ปรมฺมุขํ วทติ.[๒]

"คำว่า เอโส โข กล่าวถึงบุคคลลับหลังว่า บุคคลที่มีชื่อโน้นในเรือนโน้นถนนโน้น"

จะเห็นได้ว่า ฎีกาใหม่ระบุว่า เอต ศัพท์กล่าวถึงบุคคลที่อยู่ลับหลัง จึงแปลว่า "นั้น"

คำอธิบาย สญฺญตฺโต โส มยา

สญฺญตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา, ยถา ตุมฺหากํ จีวเรน อตฺเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺโตติ อตฺโถ. ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิเตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ, เนว ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการเณน.

---

[๑] นิรุตติทีปนีนิสสัย หน้า ๔๙

[๒] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๐

คำว่า สญฺญตฺโต โส มยา (กระผมกำชับไวยาวัจกรนั้นแล้ว) หมายความว่า กระผมสั่งไวยาวัจกรนั้นแล้ว คือ ได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร

โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้ ไม่ควรทวงด้วยเหตุเพียงการให้ในมือของไวยาวัจกรนั้นแล้วกลับไป

คำว่า สญฺญตฺต เป็นศัพท์เหตุกรรมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สญฺญาปียิตฺถาติ สญฺญตฺโต = ผู้ถูกให้รู้ด้วยดีแล้ว ชื่อว่า สัญญัตตะ

(สํ บทหน้า + ญา ธาตุ <อวโพธเน = รู้> + ณาเป ปัจจัย + ต ปัจจัย)

ท่านอธิบาย สญฺญตฺโต ด้วยคำว่า อาณตฺโต (ผู้ถูกให้รู้แล้ว) เพื่อแสดงว่า คำว่า สญฺญตฺต ไม่ใช่เป็นกรรมสาธนะที่มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สญฺญายิตฺถาติ สญฺญตฺโต = ผู้ถูกรู้ด้วยดีแล้ว ชื่อว่า สัญญัตตะ

(สํ บทหน้า + ญา ธาตุ <อวโพธเน = รู้> + ต ปัจจัย)

ทั้งนี้เพราะ อาณตฺต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อาญาปียิตฺถาติ อาณตฺโต = ผู้ถูกให้รู้แล้ว ชื่อว่า อาณัตตะ

(อา บทหน้า + ญา ธาตุ <อวโพธเน = รู้> + ณาเป ปัจจัย + ต ปัจจัย แปลง ญ เป็น ณ)

อีกอย่างหนึ่ง ท่านอธิบาย สญฺญตฺโต ว่า อาณตฺโต เพื่ออธิบายความให้ชัดเจนว่า การถูกให้รู้ด้วยดี ก็คือ การสั่งหรือการกำชับนั่นเอง โดยคำว่า อาณตฺต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อาณาปียิตฺถาติ อาณตฺโต = ผู้ถูกใช้แล้ว ชื่อว่า อาณัตตะ

(อาณ ธาตุ <เปสเน = ใช้> + ณาเป ปัจจัย + ต ปัจจัย)

สรุปความว่า ท่านกล่าวว่า สญฺญตฺโต โส มยา เพื่ออธิบายว่า สญฺญตฺต ศัพท์เป็นเหตุกรรม-สาธนะ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สญฺญตฺต ศัพท์เป็นสาธนะอะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศัพท์นี้เป็นกรรมสาธนะหรือไร

อธิบายว่า ศัพท์นี้เป็นเหตุกรรมสาธนะ เพราะอธิบายด้วย อาณตฺต ศัพท์ที่เป็นเหตุกรรม-สาธนะเช่นเดียวกัน

คำว่า ยถา ฯเปฯ วุตฺโต (คือ ได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร) กล่าวไว้

เพื่อแสดง *อาการะ* คือ อาการกำชับของทูตว่า ทูตได้กล่าวกับไวยาวัจกรให้เขาถวายเมื่อภิกษุต้องการจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ทูตกำชับไวยาวัจกรอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการกำชับของทูต มิใช่หรือ (นำลักษณะของประโยคที่แสดงอาการะมาเป็นอาโภคะในเรื่องนี้)

อธิบายว่า ทูตกำชับไวยาวัจกรว่า ได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร

คำว่า ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิเตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ (โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่ากระผมได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตได้มอบมูลค่าจีวรในมือของไวยาวัจกรนั้นแล้ว มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า กระผมได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร ด้วยประโยคหน้า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิเตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้

คำว่า เนว ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการเณน (ไม่ควรทวงด้วยเหตุเพียงการให้ในมือของไวยาวัจกรนั้นแล้วกลับไป) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย น นิบาตที่แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ประโยคว่า เนว ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการเณน ต้องเพิ่มปาฐเสสะที่เป็นกริยาคุมพากย์ว่า วฏฺฏติ โดยให้ วฏฺฏติ ตามมาจากประโยคหน้าแล้วแปลร่วมกับ เนว เป็น เนว วฏฺฏติ

มตฺต ศัพท์ใน คตมตฺตการเณน แสดงความหมายว่า อวธารณะ (ตัดสิน) จึงต้องประกอบใช้ เอว ศัพท์มาแทน มตฺต ศัพท์ในรูปวิเคราะห์ ดังคัมภีร์มณิสารมัญชูสาแสดงรูปวิเคราะห์ว่า

รูปานํ สนฺตติ ปพนฺโธ รูปสนฺตติ. สา เอว รูปสนฺตติมตฺตํ.[๑]

“กระแส คือ ความสืบต่อของรูป ชื่อว่า รูปสันตติ กระแสของรูปนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า รูป-สันตติมัตตะ”

ดังนั้น คำว่า คตมตฺตการณ จึงมีรูปวิเคราะห์ว่า

- คตํ เอว คตมตฺตํ (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)
- คตมตฺตํ จ ตํ การณญฺจาติ คตมตฺตการณํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

สัมมุขานิทฺทิฏฐะไวยาวัจกร

สเจ ปน “อยํ เวยฺยาวจฺจกโร”ติ สมฺมุขา นิทฺทิฏฺโฐ โหติ, ทูโต จ สมฺมุขา เอว ตสฺส หตฺเถ เจตาปนฺนํ ทตฺวา “เถรสฺส จีวรํ กิณิตฺวา เทหี”ติ คจฺฉติ, เอวํ “สญฺญตฺโต โส มยา”ติ อวุตฺเตปิ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

แต่ถ้าภิกษุแสดงต่อหน้าว่า “บุคคลนี้เป็นไวยาวัจกร” และทูตได้ให้มูลค่า[จีวร]ในมือของไวยาวัจกรนั้นต่อหน้าทีเดียว แล้วกล่าวว่า “ท่านซื้อจีวรแล้วจงถวายแก่พระเถระ” แล้วจึงไป เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้ทูตจะไม่กล่าวว่า สญฺญตฺโต โส มยา (กระผมกำชับไวยาวัจกรนั้นแล้ว) ภิกษุก็ควรทวงได้

ในพระบาลีได้กล่าวถึง *ปรัมมุขานิทฺทิฏฐะ* คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต ดังนั้นท่านจึงกล่าวถึง *สัมมุขานิทฺทิฏฐะ* คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต เพื่อให้รู้วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับไวยาวัจกรดังกล่าว

ข้อความว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น” หมายความว่า เมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าทูต และทูตก็มอบมูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวรต่อหน้าภิกษุ ในกรณีเช่นนี้ แม้ทูตจะไม่บอกภิกษุว่าให้ขอจีวรได้ ก็อาจขอได้เช่นเดียวกัน เพราะถือว่าทูตได้บอกต่อหน้าตนไว้ก่อนแล้ว

ประโยคว่า สเจ ปน ฯเปฯ โจเทตุํ วฏฺฏติ กล่าวไว้เพื่อแสดงสัมมุขานิทฺทิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

---

[๑] มณิสาร.ฏีกา ๒/๘

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงปรัมมุขานิทฑิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สัมมุขานิทฑิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสัมมุขานิทฑิฏฐะมิใช่หรือ
- มีเพียงปรัมมุขานิทฑิฏฐะอย่างเดียวหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน ฯเปฯ โจเทตุํ วฏฺฏติ อธิบายว่า เราได้แสดงสัมมุขานิทฑิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต ด้วยประโยคนี้

วิธีวากยานุสัมพันธ์ข้างต้นนั้น กล่าวตามลักษณะของประโยคตามหลักภาษา แต่อาจมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามเนื้อความในประโยคนี้ ดังต่อไปนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงปรัมมุขานิทฑิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต ด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตต้องกล่าวว่า สญฺญตฺโต โส มยา ทุกครั้ง ภิกษุจึงขอได้หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน "อยํ เวยฺยาวจฺจกโร"ติ สมฺมุขา นิทฺทิฏฺโฐ โหติ ฯเปฯ โจเทตุํ วฏฺฏติ อธิบายว่าเมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าทูต และทูตก็มอบมูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวรต่อหน้าภิกษุ ในกรณีเช่นนี้ แม้ทูตจะไม่บอกภิกษุว่าให้ขอจีวรได้ก็อาจขอได้เช่นเดียวกัน

คำว่า เอวํ "สญฺญตฺโต โส มยา"ติ อวุตฺเตปิ โจเทตุํ วฏฺฏติ (เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้ทูตจะไม่กล่าวว่า สญฺญตฺโต โส มยา ภิกษุก็ควรทวงได้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าทูต และทูตก็มอบมูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวรต่อหน้าภิกษุ ภิกษุไม่ควรทวงจีวรหรือไร

(เพิ่ม น นิบาตท้าย วฏฺฏติ แล้วทำให้เป็นอาโภคะของประโยค)

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าทูต และทูตก็มอบมูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวรต่อหน้าภิกษุ ภิกษุก็ควรทวงจีวรได้

ปรัมมุขานิททิฏฐะไวยาวัจกรอีกอย่างหนึ่ง

สเจ ปน ทูโต คจฺฉนฺโตว “อหํ ตสฺส หตฺเถ ทสฺสามิ, ตุมฺเห จีวรํ คณฺเหยฺยาถา”ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺฉติ, อญฺญํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ, เอวํ สติ อิตรมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติเยว.

แต่หากว่าทูตกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า “กระผมจักให้ในมือของไวยาวัจกรนั้น ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิด” แล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกทีเดียว

ข้อความนี้แสดงปรัมมุขานิททิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต อีกอย่างหนึ่งจากที่แสดงไว้ในประโยคว่า สญฺญตฺโต โส มยา เป็นต้นเพื่อแสดงว่าแม้ไวยาวัจกรที่เป็นปรัมมุขานิททิฏฐะในลักษณะนี้ ภิกษุก็สมควรทวงจีวรเช่นกัน

ในเรื่องนี้มีประโยค ๓ ตอน คือ

๑. ประโยคว่า สญฺญตฺโต โส มยาติ โส มยา อาณตฺโต เป็นต้น แสดง *ปรัมมุขานิททิฏฐะ* คือ ทูตกลับมาบอกภิกษุว่าเขากำชับไวยาวัจกรแล้ว ขอท่านจงขอจีวรได้ตามสมควร

๒. ประโยคว่า สเจ ปน “อยํ เวยฺยาวจฺจกโร”ติ สมฺมุขา เป็นต้น แสดง *สัมมุขานิททิฏฐะ* คือ ทูตมอบมูลค่าจีวรแก่ไวยาวัจกรต่อหน้าภิกษุแล้วกล่าวว่า ท่านจงซื้อจีวรถวาย หรือแม้จะไม่บอกเช่นนั้น ภิกษุก็ทวงจีวรได้

๓. ประโยคว่า สเจ ปน ทูโต คจฺฉนฺโตว เป็นต้น แสดง *ปรัมมุขานิททิฏฐะ* อีกอย่างหนึ่งจากที่แสดงไว้แล้วในข้อ ๑ คือ ทูตกลับมาบอกภิกษุเองก็ตาม ให้บุคคลอื่นมาบอกแทนทูตก็ตาม ภิกษุก็ทวงจีวรได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงปรัมมุขานิททิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูตด้วยประโยคก่อนว่า ทูตต้องกลับมาบอก ภิกษุจึงทวงจีวรได้

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตต้องกลับมาบอกเท่านั้น ภิกษุจึงทวงจีวรได้หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน ทูโต ฯเปฯ วฏฺฏติเยว เป็นต้น อธิบายว่า ถ้าทูตกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า “กระผมจักให้ในมือของไวยาวัจกรนั้น ขอท่าน

พึงรับเอาจีวรเถิด” แล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกทีเดียว

คำว่า เอวํ สติ อิตรมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติเยว (เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุไม่ควรทวงจีวรหรือไร (เพิ่ม น นิบาตท้าย วฏฺฏติ แล้วทำให้เป็นอาโภคะของประโยค)
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุก็ควรทวงจีวรได้

ข้อความว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น” คือ เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม

เอว ศัพท์ใน วฏฺฏติเยว ทำหน้าที่ *สันนิฏฐานาวธารณะ* คือ ตัดสินด้วยการย้ำความเพื่อให้มั่นคง เอว ศัพท์ที่ประกอบกับบทกริยาเช่นนี้ มักทำหน้าที่สันนิฏฐานาวธารณะเป็นส่วนใหญ่

คำว่า อิตรมฺปิ หมายถึง ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงไว้ลับหลัง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อิตรมฺปีติ ปรมฺมุขานิทฺทิฏฺฐมฺปิ.[๑]

“คำว่า อิตรมฺปิ (ไวยาวัจกรอื่นอีก) คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงไว้ลับหลัง”

คำอธิบาย ทูเตน

เทสนามตฺตเมว เจตํ “ทูเตนา”ติ, โยปิ อตฺตนา อาหริตฺวา เอวํ ปฏิปชฺชติ, ตสฺมิมฺปิ อิทเมว ลกฺขณํ.

อนึ่ง คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น แม้ทายกใดนำมาเอง แล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มีลักษณะนี้เหมือนกัน

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดง

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๓๐

ตัวอย่างตามนิทัสสนนัยเท่านั้น ดังนั้น แม้ทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ทูเตน จีวรเจตาปนฺนํ ปหิเณยฺย (ส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร) ไว้ในพระบาลีของสิกขาบทนี้

๒. อาโภคะ (ความสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทายกส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร ภิกษุจึงขอจีวรจากไวยาวัจกรได้หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เทสนามตฺตเมว เจตํ เป็นต้น อธิบายว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ดังนั้น แม้ทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้

คำว่า โยปิ ฯเปฯ ลกฺขณํ (แม้ทายกใดนำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มีลักษณะนี้เหมือนกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า เมื่อทายกนำมูลค่าจีวรมาถวายเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ ความสงสัยของผู้ถาม คือ เมื่อทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุไม่ควรขอจีวรจากไวยาวัจกรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า โยปิ ฯเปฯ ลกฺขณํ อธิบายว่า แม้ทายกใดนำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มีลักษณะนี้เหมือนกัน

คำอธิบาย อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน

อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกฺขณนิทสฺสนเมตํ. สเจ หิ วาจาย โจเทติ, อิทํ วา วจนํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตฺโถ วา วตฺตพฺโพ, “เทหิ เม, อาหร เม”ติอาทินา นเยน ปน วตฺตุํ น วฏฺฏติ.

คำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน (ผู้มีอายุ อาตมาต้องการจีวร) นี้ แสดงลักษณะของการทวง[ทางวาจา] ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความ

แห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง แต่ไม่ควรพูดตามนัยว่า เทหิ เม (จงให้แก่เรา), อาหร เม (จงนำมาแก่เรา) เป็นต้น

คำว่า สเจ หิ ฯเปฯ วตฺตพฺโพ (ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอื่นจากนี้มีคำว่า เทหิ เม เป็นต้น ก็มีลักษณะของการทวงมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำที่ท่านกล่าวว่า คำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน นี้ แสดงลักษณะของการทวงทางวาจา ย่อมสมควรอย่างไร

อธิบายว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง

คำว่า เทหิ เม ฯเปฯ วตฺตุํ น วฏฺฏติ (แต่ไม่ควรพูดตามนัยว่า เทหิ เม, อาหร เม เป็นต้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย น นิบาตที่แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าชื่อว่า *ประโยคอันวยะ* คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๐) กล่าวว่า คำว่า อิทํ วา วจนํ และ เอตสฺส อตฺโถ วา มี วา ศัพท์ประกอบสองศัพท์ แต่มีกริยาคุมพากย์เพียงศัพท์เดียว คือ วตฺตพฺโพ ดังนั้น จึงต้องเพิ่มปาฐเสสะเป็นกริยาคุมพากย์ของ วจนํ ว่า วตฺตพฺพํ เข้ามา ส่วน อตฺโถ กริยาคุมพากย์คือ วตฺตพฺโพ ปรากฏอยู่ท้ายประโยคเป็นรูปปุงลิงค์ เพราะอยู่ใกล้กับบทปุงลิงค์ว่า อตฺโถ (ดู อนิยตสิกขาบท คำอธิบาย อยํ ธมฺโม อนิยโต.)

คำอธิบาย อภินิปฺผาเทยฺย

อภินิปฺผาเทยฺยาติ เอวํ วจีเภทํ กตฺวา ติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน ปฏิลาภวเสน สาเธยฺย.

คำว่า อภินิปฺผาเทยฺย (ให้สำเร็จ) หมายความว่า ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้งอยู่ พึงให้จีวรสำเร็จด้วยการได้รับ

คำว่า อภินิปฺผาเทยฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก อภิ บทหน้า + นิ บทหน้า + ปท ธาตุ (สิทฺธิยํ = สำเร็จ) + เณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ แปลง ป เป็น ผ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า โท ธสฺส จ (แปลง ธ อักษรเป็น ท อักษรและอักษรอื่นๆ ในเพราะสระหลัง ในบางแห่ง)

ท่านอธิบาย อภินิปฺผาเทยฺย ว่า สาเธยฺย (สาธ ธาตุ สิทฺธิมฺหิ = สำเร็จ + เณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ) เพื่อแสดงว่า ปท ธาตุที่มี อภิ และ นิ อยู่หน้า ใช้ในความหมายว่า สำเร็จ ทั้งนี้เพื่อห้ามความหมายอื่น เพราะ ปท ธาตุยังเป็นไปในความหมายว่า ไป, รู้ และประพฤติ เป็นต้นอีกด้วย ดังนั้น ท่านจึงอธิบายโดยเปลี่ยนจาก ปท ธาตุเป็น สาธ ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า สำเร็จ

ใจความของการอธิบายเรื่องนี้ คือ ท่านอธิบายธาตุของ อภินิปฺผาเทยฺย ดังนั้น คำว่า สาเธยฺย จึงเป็นใจความของพากย์นี้ ส่วนคำว่า เอวํ วจีเภทํ กตฺวา ติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน ปฏิลาภ-วเสน เป็นพลความที่ท่านอธิบายขยายความ มีวิธีปทานุสัมพันธ์ดังนี้

คำว่า เอวํ วจีเภทํ กตฺวา ติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน (ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้งอยู่) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สาเธยฺย (พึงให้สำเร็จ)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุทวงอย่างไรและทวงกี่ครั้งจึงยังจีวรให้สำเร็จ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะที่ภิกษุทวงจีวรและจำนวนครั้งของการทวงจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอวํ วจีเภทํ กตฺวา ติกฺขตฺตุํ โจทย-มาโน อธิบายว่า ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้งอยู่ ไม่ใช่ยืนเจาะจง ๖ ครั้งแล้วทวงอยู่

คำว่า ปฏิลาภวเสน (ด้วยการได้รับ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สาเธยฺย (พึงให้สำเร็จ)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุยังจีวรให้สำเร็จอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงลักษณะที่ภิกษุยังจีวรให้สำเร็จมิใช่หรือ <นำตติยาวิภัตติมาเป็นเนื้อความของอาโภคะ>

- ภิกษุยังจีวรให้สำเร็จด้วยการเย็บย้อมจีวรหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปฏิลาภวเสน อธิบายว่า ภิกษุยังจีวรให้สำเร็จด้วยการได้รับ

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๐) อธิบาย สาเธยฺย ว่า นิปฺผาเทยฺย ที่จริงแล้วในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบาย ปท ธาตุในที่นี้ด้วย สาธ ธาตุ การที่พระฎีกาจารย์กลับมาใช้ ปท ธาตุเพื่ออธิบาย สาธ อีก จึงคิดว่าไม่จำเป็นมากนัก ท่านเพียงตัด อภิ อุปสรรคไปเท่านั้น ดังนั้น ผู้แปลจึงเห็นว่า ถ้าท่านอธิบาย สาเธยฺย ด้วยธาตุอื่นที่ปรากฏในความหมายว่า สำเร็จ ก็น่าจะชัดเจนกว่า เช่น อธิบายด้วย ราธ ธาตุ ว่า อาราเธยฺย (อา บทหน้า + ราธ ธาตุ = สำเร็จ + เณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ) แต่การที่ท่านไม่อธิบายเช่นนั้นก็คงเนื่องจากว่า ราธ ธาตุที่มี อา อยู่หน้ามักใช้ในความหมายว่า โตสน (ชอบใจ, ยินดี) ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ธาตวัตถสังคหะว่า

ราโธ สฺวา นิปฺผาทเน ทิ สิทฺธิยํ อา ตุ โตสเน
อปปุพฺโพ ปทุฏฺฐมฺหิ ราโส สทฺเท ปวตฺตติ.[๑]

"ราธ ธาตุ สวาทิคณะ ย่อมเป็นไปในการให้สำเร็จ
ทิวาทิคณะ ย่อมเป็นไปในการสำเร็จ
เมื่อมี อา อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการชอบใจ
เมื่อมี อป อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการประทุษร้าย
ราส ธาตุ ย่อมเป็นไปในการส่งเสียง"

อย่างไรก็ตาม ราธ ธาตุที่มี อา อยู่หน้าอาจเป็นไปในความหมายว่า สำเร็จ ก็ได้ ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแสดงอรรถของคำนี้ไว้ ๓ ประการว่า

อาราธนํ สาธเน จ ปตฺติยํ ปริโตสเน.[๒]

"อาราธน ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า การให้สำเร็จ, การถึง และการพอใจ"

คำว่า วจีเภท (การเปล่งถ้อยคำ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภินฺทนํ เภโท (ภิท ธาตุ <วิทารเณ = ทำลาย> + ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- วจิยา เภโท วจีเภโท (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

---

[๑] ธาตฺวตฺถ. คาถา ๓๑๖

[๒] อภิธาน. คาถา ๘๔๗

คำอธิบาย อิจฺเจตํ กุสลํ

อิจฺเจตํ กุสลนฺติ เอตํ สุนฺทรํ.

คำว่า อิจฺเจตํ กุสลํ (นั่นเป็นการดี) หมายความว่า การยังจีวรให้สำเร็จนั้นเป็นการดี

ท่านอธิบาย อิจฺเจตํ กุสลํ ดังนี้

๑. อิติ ศัพท์มีอรรถเหมือน เอวํ ศัพท์ แปลว่า "อย่างนี้" แม้ท่านจะไม่ได้ระบุความข้อนี้ไว้โดยตรง ก็เป็นที่อนุมานรู้ได้ เพราะ อิติ และ เอวํ ปรากฏชัดเจนในความหมายดังกล่าว ท่านจึงไม่จำเป็นต้องอธิบาย อิติ ศัพท์ด้วย เอวํ ศัพท์

๒. เอตํ ศัพท์เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อภินิปฺผาทนํ (การให้สำเร็จ) เพราะประกอบใช้เป็นรูปนปุงสกลิงค์ว่า เอตํ โดยการเปลี่ยนบทกริยาในประโยคหน้าว่า อภินิปฺผาเทยฺย เป็นบทนามภาวสาธนะว่า อภินิปฺผาทนํ

๓. กุสล ศัพท์เป็นไปในความหมายว่า อนวชฺช (ไม่มีโทษ, ดี) ไม่ใช่เป็นไปในความหมายว่า ผู้ฉลาด เป็นต้น เพราะอธิบายด้วย สุนฺทร ศัพท์ ดังคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแสดงอรรถของ กุสล ศัพท์ว่า

อาโรเคฺย กุสลํ อิฏฺฐ- วิปาเก กุสโล ตถา
อนวชฺชมฺหิ เฉเก จ กถิโต วาจฺจลิงฺคิโก.[๑]

"กุสล ศัพท์ นปุงสกลิงค์กล่าวไว้ในความหมายว่า ความไม่มีโรค
กุสล ศัพท์ ปุงลิงค์กล่าวไว้ในความหมายว่า วิบากที่น่าปรารถนา"

กุสล ศัพท์ วาจจลิงค์ คือ มีลิงค์ของเนื้อความที่กล่าวถึง กล่าวไว้ในความหมายว่า ไม่มีโทษและผู้ฉลาด หลักสังวรรณาข้างต้นกล่าวตามข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อิจฺเจตํ กุสลนฺติ เอวํ ยาวตติยํ โจทเนน ตสฺส จีวรสฺส ยเทตํ อภินิปฺผาทนํ, เอตํ กุสลํ สาธุ สุฏฺฐูติ อตฺโถ. เตนาห "เอตํ สุนฺทรนฺ"ติ.[๒]

"คำว่า อิจฺเจตํ กุสลํ (นั่นเป็นการดี) หมายความว่า การยังจีวรนั้นให้สำเร็จด้วยการทวงถึงครั้งที่ ๓ อย่างนี้นั้น เป็นการดี ฉะนั้นจึงกล่าวว่า เอตํ สุนฺทรํ"

---

[๑] อภิธาน. คาถา ๘๐๓

[๒] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๑

ข้อความข้างต้นกล่าวว่า

๑. อิติ ศัพท์มีความหมายเหมือน เอวํ เพราะเปลี่ยน อิติ เป็น เอวํ

๒. คำว่า เอตํ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อภินิปฺผาทนํ

๓. กุสล ศัพท์มีความหมายว่า อนวชฺช (ไม่มีโทษ, ดี) เพราะอธิบายด้วยคำว่า สาธุ สุฏฺฐุ โดย สุฏฺฐุ เป็นคำแปลของ สาธุ ศัพท์อีกทอดหนึ่ง ดังนั้น คำว่า กุสลํ สาธุ สุฏฺฐุ จึงควรแปลร่วมกัน เพราะบทหลังแสดงคำแปลของบทหน้าโดยตรง

คำอธิบาย ฉกฺขตฺตุปรมํ

ฉกฺขตฺตุปรมนฺติ　ภาวนปุํสกวจนเมตํ.

คำว่า ฉกฺขตฺตุปรมํ (๖ ครั้งเป็นอย่างมาก) นี้เป็นภาวนปุงสกศัพท์ (กริยาวิเสสนะ)

คำว่า ฉกฺขตฺตุปรมํ เป็นกริยาวิเสสนะของ ฐาตพฺพํ ดังนั้นจึงกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนั้นเป็นบทที่ลงทุติยาวิภัตติในอรรถกรรมหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ ทุติยาวิภัตติในคำนั้นลงในอรรถอะไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ฉกฺขตฺตุปรมนฺติ เป็นต้น อธิบายว่า คำนั้นเป็นภาวนปุงสกศัพท์ ทุติยาวิภัตติในคำนั้นลงในอรรถกริยาวิเสสนะ

คำว่า ฉกฺขตฺตุปรม มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ฉกฺขตฺตุํ ปรโม อสฺสาติ ฉกฺขตฺตุปรมํ = ขอบเขตสูงสุด ๖ ครั้งมีอยู่แก่การยืนนั้น เหตุนั้น การยืนนั้นชื่อว่า ฉักขัตตุปรมะ (มี ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก)

คำว่า ภาวนปุํสก ก็คือกริยาวิเสสนะซึ่งทำหน้าที่ขยายกิริยาอันเป็นอรรถของธาตุ เห็นได้ว่า คำนี้แปลพร้อมกับคำว่า จตุกฺขตฺตุํ (๔ ครั้ง) และ ปญฺจกฺขตฺตุํ (๕ ครั้ง) เป็นคำขยายกิริยา "ยืน" ในบทว่า ฐาตพฺพํ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทญฺหิ "ฐาตพฺพนฺ"ติ อิมิสฺสา กิริยาย วิเสสนํ, ฉกฺขตฺตุปรมํ ฐานํ กาตพฺพนฺติ อตฺโถ. เตนาห "ภาวนปุํสกวจนเมตนฺ"ติ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๑

“โดยแท้จริงแล้ว คำนี้เป็นคำขยายกิริยานี้ว่า ฉาตพฺพํ หมายความว่า พึงทำการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภาวนปุํสกวจนเมตํ (คำนี้เป็นภาวนปุงสกศัพท์)”

ไวยากรณ์สันสกฤตบัญญัติใช้ศัพท์ที่ขยายกิริยาว่า

- กริยาวิเสสนะ (ศัพท์ขยายกริยา) บ้าง
- ธาตุวิเสสนะ (ศัพท์ขยายธาตุ) บ้าง

คัมภีร์ทางศาสนา คือ อรรถกถาและฎีกานิยมเรียกว่า ภาวนปุงสกะ ดังข้อความในคัมภีร์ไวยากรณ์ว่า

เอตฺถ จ ภาวนปุํสกนฺติ สาสเน โวหาโร, กฺริยาวิเสสนนฺติ สทฺทสตฺเถ.[๑]

“อนึ่ง ในเรื่องนี้ คำว่า ภาวนปุงสกะ เป็นชื่อเรียกในศาสนา ส่วนคำว่า กริยาวิเสสนะ เป็นชื่อเรียกในคัมภีร์ไวยากรณ์”

กฺริยาวิเสสนํ สตฺเถ วุตฺตํ ธาตุวิเสสนํ
ภาวนปุํสกนฺเตฺยว สาสเน สมุทีริตํ.[๒]

“กริยาวิเสสนะได้ชื่อว่า ธาตุวิเสสนะ ในคัมภีร์[ไวยากรณ์] แต่ในศาสนาเรียกว่า ภาวนปุงสกะ เท่านั้น”

คำว่า ภาว แปลว่า “กิริยา” คือ กิริยาอาการทางกาย (การเคลื่อนไหว) ทางวาจา (การเปล่งเสียงพูด) ทางใจ (การนึกคิด) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภวนํ ภาโว (ความเป็น ชื่อว่า ภาวะ) หมายถึง ความปรากฏทางกาย วาจา และใจ

ดังข้อความว่า

ธาตฺวตฺโถ การกามิสฺโส สุทฺโธ ภาโวติ มนฺยเต
โส กฺริยา สา จ สามญฺญํ ตสฺเสกตฺตํ ปตียเต.[๓]

“ความหมายของธาตุล้วนๆ อันไม่ระคนกับการก ชื่อว่า ภาวะ ภาวะนั้นเป็นกิริยาและกิริยานั้นก็เป็นความสามัญทั่วไป ภาวะดังกล่าวจึงมีรูปเป็นเอกพจน์”

คำว่า ภาวนปุํสก มีรูปวิเคราะห์ในคัมภีร์ต่างๆ ดังนี้

๑. มณิทีปะ (อ้างใน คู่มือสอนกังขาฯ เล่ม ๒ หน้า ๑๗๘)

---

[๑] นีติ.สุตฺต. สูตร ๕๙๐ [๒] สทฺท.จินฺตา คาถา ๓๑๒ [๓] สทฺท.จินฺตา คาถา ๒๙๑

ภาเว คมฺยมาเน ปวตฺตํ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์ที่เป็นไปเมื่อกิริยาถูกรู้อยู่ ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ คมฺยมาน และ ปวตฺต เพื่อย่อคำ)

๒. มณิทีปะ (อ้างใน สัททนีตินิสสัย เล่ม ๑ หน้า ๓๕๕)

ภาวํ อนุคตํ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์ที่คล้อยตามกิริยา ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ อนุคต ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๓. กังขาฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๑)

ภาเว สาเธตพฺเพ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์เมื่อกิริยาพึงถูกให้สำเร็จ ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ สาเธตพฺพ เพื่อย่อคำ) ดังข้อความว่า

เอตํ ภาเว ฐาตพฺพนฺติ วุตฺตธาตฺวตฺถมตฺเต สาเธตพฺเพ นปุํสกลิงฺควจนนฺติ อตฺโถ.[๑]

“มีคำอธิบายว่า คำนี้เป็นศัพท์มีนปุงสกลิงค์เมื่อกิริยาที่เป็นเพียงอรรถของธาตุซึ่งกล่าวไว้ว่า ฐาตพฺพํ (พึงยืน) พึงถูกให้สำเร็จ”

๔. เภทจินตาฎีกา (คำอธิบายคาถา ๓๒๑, ปาราชิกกัณฑ์โยชนา หน้า ๘๙)

ภาวสฺส วิเสสนํ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์อันขยายกิริยา ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ วิเสสน ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๕. เภทจินตาทีปนี (คำอธิบายคาถา ๓๒๑)

ภาวานุคโต นปุํสโก ภาวนปุํสโก = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์ที่คล้อยตามกิริยา ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ อนุคต ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๖. สังยุตตนิกายฎีกา (เล่ม ๒ หน้า ๕๙๒)

ภาวสฺส โชตกํ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์ที่แสดงกิริยา ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ โชตก ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๗. วิมติวิโนทนี (เล่ม ๑ หน้า ๘๗)

ภาเว วตฺตมานํ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์ที่เป็นไปในกิริยา ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ วตฺตมาน ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๘. กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๙๙)

ภาเว สมฺพชฺฌิตพฺพํ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์ที่ควรสัมพันธ์ในกิริยา ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ (ลบ สมฺพชฺฌิตพฺพ ศัพท์เพื่อย่อคำ)

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๑

เพราะกริยาวิเสสนะหรือภาวนปุงสกะไม่ใช่กรรม สัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา สูตร ๕๙๐) จึงตั้งสูตรลงทุติยาวิภัตติเอกพจน์ว่า ภาวนปุํสเก ทุติเยกวจนํ (ลงทุติยาวิภัตติเอกพจน์ในภาวนปุงสกะ) นอกจากนั้น คัมภีร์ข้างต้นได้ยกข้อความที่โบราณาจารย์กล่าวไว้มาแสดงว่า

กฺริยาวิเสสนานํ หิ กมฺมตฺเถ กตฺตุ สณฺฐิติ
ญายสิทฺธา ยโต ตสฺมา น ตทตฺถํ วิสุํ วิธิ.[๑]

"การดำรงอยู่ของบทกริยา และ วิเสสนะทั้งหลายในอรรถกิริยาของกัตตา สำเร็จแล้วด้วยวิธีสมควร ดังนั้น ท่านพระกัจจายนะจึงไม่ตั้งสูตรเฉพาะเพื่อประโยชน์แก่กริยาวิเสสนะนั้น"

คำว่า "สำเร็จแล้วด้วยวิธีสมควร" หมายความว่า ท่านพระกัจจายนะไม่ตั้งสูตรเฉพาะเพื่อลงทุติยาวิภัตติเอกพจน์ในกริยาวิเสสนะว่า วิเสสเน ทุติยา (ลงทุติยาวิภัตติในกริยาวิเสสนะ) ก็เพราะว่าคำว่า กมฺม ใน กมฺมตฺเถ มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. กรรม (สิ่งที่ถูกกิริยาเข้าถึง) = กรียเตติ กมฺมํ (กร ธาตุ + รมฺม ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

๒. กิริยา (การกระทำ) = กรณํ กมฺมํ (กร ธาตุ + รมฺม ปัจจัยในภาวสาธนะ)

ดังนั้น แม้ท่านจะประกอบใช้ กมฺม เพียงศัพท์เดียว ก็สามารถแสดงอรรถทั้ง ๒ อย่างได้ด้วย *เอกเสสนัย* คือ นัยที่ลบให้เหลือศัพท์หนึ่งโดยตั้งรูปวิเคราะห์ว่า กมฺมญฺจ กมฺมญฺจ กมฺมํ แล้วลบ กมฺม ศัพท์หลังไป หรือแสดงอรรถดังกล่าวได้ด้วย *ปทีปนัย* คือ นัยที่เหมือนประทีป แม้วางไว้ในที่แห่งเดียวก็สามารถส่องสว่างสถานที่อื่นได้

ด้วยเหตุนี้ ท่านพระกัจจายนะจึงอนุญาตให้ลงทุติยาวิภัตติเอกพจน์ได้ในกริยาวิเสสนะด้วยสูตรว่า กมฺมตฺเถ ทุติยา (ลงทุติยาวิภัตติในอรรถกรรมและกิริยา) แต่ในสัททนีติปกรณ์ตั้งสูตรเฉพาะดังกล่าวเพื่อให้นักศึกษาไม่สงสัยในอุทาหรณ์ คือ เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นยิ่งกว่าเดิม จึงระบุการลงทุติยาวิภัตติเอกพจน์ในกริยาวิเสสนะนั้นเอง แม้คัมภีร์สัททัตถเภทจินตาก็กล่าวว่า

กมฺมสทฺโท ยถา กมฺเม ตถา ภาเวปิ เตน วา
กมฺมตฺเถเตฺยกเสเสน ปทีปนยโตปิ วา.[๒]

"อีกอย่างหนึ่ง กมฺม ศัพท์ย่อมเป็นไปแม้ในกิริยาเหมือนที่เป็นไปในกรรม ดังนั้น บทว่า กมฺมตฺเถ จึงมีได้ด้วยเอกเสสนัย หรือปทีปนัย"

---

[๑] นีติ.สุตฺต. สูตร ๕๙๐

[๒] สทฺท.จินฺตา คาถา ๓๐๕

สรุปความว่า กริยาวิเสสนะเป็นบทที่ลงทุติยาวิภัตติเอกพจน์แน่นอน ด้วยสูตรว่า

- กมฺมตฺเถ ทุติยา : ลงทุติยาวิภัตติในอรรถกรรมและกิริยา (กัจจายนไวยากรณ์)

- ภาวนปุํสเก ทุติเยกวจนํ : ลงทุติยาวิภัตติเอกพจน์ในภาวนปุงสกะ (สัททนีติปกรณ์)

ลักษณะของกริยาวิเสสนะ คือ

๑. ลงทุติยาวิภัตติ : เพราะกิริยามีสภาพที่พึงถูกกัตตาให้สำเร็จ คือ ถูกกัตตากระทำ ดังนั้น วิเสสนะของบทกริยาจึงควรลงทุติยาวิภัตติเช่นเดียวกัน

๒. เป็นนปุงสกลิงค์ : เพราะกิริยาที่เป็นเพียงสภาวะที่ไม่ใช่ทัพพะ (บุคคลสิ่งของ) มีลิงค์ไม่ปรากฏชัดเจน จึงต้องใช้เป็นนปุงสกลิงค์อันเป็นลิงค์สามัญทั่วไป

๓. เป็นเอกพจน์ : เพราะมีจำนวนที่ไม่แตกต่างกัน คือ ไม่ระบุจำนวน จึงต้องใช้เป็นเอกพจน์อันเป็นพจน์สามัญทั่วไป

กฺริยาย อสตฺวภูตาย อพฺยตฺตลิงฺคตฺตา อเภทกสงฺขยตฺตา สาเธตพฺพรูปตฺตา จ ตพฺพิเสสนมฺปิ นปุํสกํ เอกวจนนฺตํ ทุติยนฺตํ ปยุชฺชเต.[๑]

“แม้วิเสสนะของบทกริยานั้นก็ถูกประกอบให้เป็นบท :-

- ลงทุติยาวิภัตติอยู่ท้าย เพราะกิริยามีสภาพที่พึงถูกกัตตาให้สำเร็จ

- เป็นนปุสกลิงค์ เพราะกิริยาที่ไม่ใช่ทัพพะมีลิงค์ไม่ปรากฏชัดเจน

- มีเอกพจน์เป็นที่สุด เพราะมีจำนวนที่ไม่แตกต่างกัน”

ข้อความว่า “เพราะกิริยามีสภาพที่พึงถูกกัตตาให้สำเร็จ” หมายความว่า คำว่า กิริยา นั้นมีรูปวิเคราะห์ว่า

- กรียเตติ กิริยา = สิ่งที่พึงถูกกัตตากระทำ ชื่อว่า กิริยา

หมายถึง อากัปกิริยาทางกาย ทางวาจา และทางใจ เมื่อกิริยาเป็นสิ่งที่กัตตากระทำเช่นนี้ แม้วิเสสนะของบทกริยานั้นก็ถูกกัตตากระทำไปพร้อมกัน เช่น ปุริโส สีฆํ คจฺฉติ (บุรุษเดินเร็ว) คำว่า คจฺฉติ (เดิน) เป็นบทกริยาที่แสดงอากัปกิริยา “ไป” ของบุรุษ เป็นสิ่งที่กัตตา (บุรุษ) พึงทำในขณะนั้น ส่วนคำว่า สีฆํ (เร็ว) เป็นคำขยายของบทกริยา คจฺฉติ คำขยายดังกล่าวเกิดร่วมกับกิริยา “เดิน” ของบุรุษตลอดไป โดยบุรุษทำกิริยา “ไป” และลักษณะของการเดินเร็วควบคู่กันไป ดังนั้น แม้วิเสสนะของบทกริยาก็จัดว่าถูกกัตตากระทำเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงต้องลงทุติยาวิภัตติเท่านั้น

---

[๑] นีติ.สุตฺต. สูตร ๕๙๐

ในคัมภีร์ฎีกาใหม่ของสีลักขันธวรรคก็กล่าวว่า บทกริยาวิเสสนะเป็นนปุงสกลิงค์ เอกพจน์ว่า

ทุกฺคหิตนฺติ หิ ภาวนปุํสกนิทฺเทโส กิริยาย วิเสสนภาเวน นปุํสกลิงฺเคน นิทฺทิสิตพฺพตฺตา. อยญฺหิ ภาวนปุํสกปทสฺส ปกติ, ยทิทํ นปุํสกลิงฺเคน นิทฺทิสิตพฺพตฺตา, ภาวปฺปธานตา, สกมฺมากมฺม-กิริยานุโยคํ ปจฺจตฺโตปโยควจนตา จ. เตน วุตฺตํ "ทุกฺคหิตํ กตฺวา"ติ.[๑]

"โดยแท้จริงแล้ว ศัพท์ว่า ทุกฺคหิตํ แสดงภาวนปุงสกะ เพราะควรแสดงด้วยนปุงสกลิงค์อันขยายกิริยา ดังจะเห็นได้ว่า การที่บทภาวนปุงสกะควรถูกแสดงด้วยนปุงสกลิงค์ การมีกิริยาเป็นหลัก (มุ่งระบุถึงกิริยา) และลงปฐมาวิภัตติหรือทุติยาวิภัตติโดยประกอบตามกิริยาที่มีกรรมหรือไม่มีกรรมนี้เป็นธรรมเนียมปกติของบทภาวนปุงสกะ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ทุกฺคหิตํ กตฺวา (ทำให้ถือเอาไม่ดี)"

ข้อความข้างต้นแสดงคำอธิบาย ภาวนปุํสก ดังนี้

๑. คำว่า ภาวนปุํสก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภาวสฺส วิเสสนํ นปุํสกํ ภาวนปุํสกํ = ศัพท์มีนปุงสกลิงค์อันขยายกิริยา ชื่อว่า ภาวนปุงสกะ

เพราะอธิบายด้วยคำว่า กิริยาย วิเสสนภาเวน นปุํสกลิงฺเคน นิทฺทิสิตพฺพตฺตา (เพราะควรแสดงด้วยนปุงสกลิงค์อันขยายกิริยา)

ผู้แปลคิดว่าถ้าผู้แต่งเขียนบาลีเป็นรูปว่า "กิริยาย วิเสสนภูเตน" แทนรูปว่า "กิริยาย วิเสสนภาเวน" น่าจะทำให้เข้าใจความได้ชัดเจนมากกว่า เพราะ ภูต ศัพท์เหมาะสมในที่นี้ มิฉะนั้นอาจแปล วิเสสนภาเวน ว่า "โดยความเป็นบทขยาย" ก็อาจทำให้ผิดความประสงค์ของผู้แต่งที่ต้องการแสดงรูปวิเคราะห์ของ ภาวนปุํสก ศัพท์

๒. ภาวนปุงสกะมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

- เป็นบทนปุงสกลิงค์
- มีกิริยาเป็นหลัก คือ มุ่งระบุถึงกิริยา โดยไม่ระบุถึงกัตตาผู้ทำกิริยา
- ลงปฐมาวิภัตติหรือลงทุติยาวิภัตติ โดยประกอบตามกิริยาที่มีกรรมหรือไม่มีกรรม กล่าวคือถ้าใช้ขยายกิริยาที่ไม่มีกรรม ก็ลงปฐมาวิภัตติ แต่ถ้าใช้ขยายกิริยาที่มีกรรม ก็ลงทุติยาวิภัตติโดยเพิ่มสมานกาลกริยาว่า กตฺวา เข้ามาเป็นปาฐเสสะ เช่น

ปฐมาวิภัตติ : สุขํ สยติ (ย่อมหลับสบาย) คำว่า สุขํ ลงปฐมาวิภัตติ เพราะไม่ต้องเพิ่ม กตฺวา เข้ามาแปล

---

[๑] ที.สี.อภินวฏีกา ๑/๑๔๓-๔๔

ทุติยาวิภัตติ : สีฆํ คจฺฉติ (ย่อมเดินเร็ว) คำว่า สีฆํ ลงทุติยาวิภัตติ เพราะต้องเพิ่ม กตฺวา เข้ามาแปลเป็นรูปว่า ย่อมเดินทำให้เร็ว

ตามคำอธิบายข้างต้น บทกริยาวิเสสนะหรือภาวนปุงสกะที่ลงทุติยาวิภัตติในที่ประกอบด้วยกิริยาที่มีกรรม ต้องเพิ่มปาฐะว่า กตฺวา เข้ามาแปลโดยพยัญชนะ จึงจะถูกต้องตามหลักภาษา ดังนั้น พระฎีกาจารย์จึงอธิบาย ทุคฺคหิตํ คณฺหาติ (ถือเอาไม่ดี) ว่า ทุคฺคหิตํ กตฺวา คณฺหาติ (ถือเอาทำให้ถือเอาไม่ดี)

อีกความเห็นในการลงปฐมาวิภัตติและทุติยาวิภัตติ คือ คัมภีร์สัททัตถเภทจินตากล่าวว่า

กฺริยาวิเสสนํ กตฺตุ-　　　　กมฺมตฺเต ติฏฺฐเต ยโต
สิทฺธํ นฺยาเยน ตํ ตสฺมา　　　　น ตทตฺถํ วิสุํ วิธิ.
มุทุํ ปจติ อิจฺจตฺร　　　　ปจนํ ภวตีติ จ
สุขํ สยติ อิจฺจตฺร　　　　กโรติ สยนนฺติ จ.[๑]

“กริยาวิเสสนะย่อมดำรงอยู่ในความเป็นกัตตาและกรรม กริยาวิเสสนะนั้นจึงสำเร็จได้ด้วยวิธีสมควร ดังนั้น ท่านพระกัจจายนะจึงไม่กล่าวถึงวิธี[ลงวิภัตติ]โดยเฉพาะเพื่อประโยชน์แก่กริยาวิเสสนะนั้น

เช่น ในอุทาหรณ์ว่า มุทุํ ปจติ (ย่อมหุงอย่างละมุนละไม) นี้ มีคำอธิบายว่า มุทุํ ปจนํ ภวติ (การหุงอันละมุนละไมย่อมมี) ส่วนในอุทาหรณ์ว่า สุขํ สยติ (ย่อมนอนสบาย) มีคำอธิบายว่า สุขํ สยนํ กโรติ (ย่อมกระทำซึ่งการนอนที่สบาย)”

ในอุทาหรณ์ว่า มุทุํ ปจติ (ย่อมหุงอย่างละมุนละไม) คำว่า มุทุํ ลง สิ ปฐมาวิภัตติแล้วลงนิคคหิตเป็นอาคม เพราะกิริยา “หุง” ดำรงอยู่ในกัตตาที่เกี่ยวกับการหุง คือ มีคำอธิบายว่า มุทุํ ปจนํ ภวติ (การหุงอันละมุนละไมย่อมมี)

ในอุทาหรณ์ว่า สุขํ สยติ (ย่อมนอนสบาย) คำว่า สุขํ ลง อํ ทุติยาวิภัตติ เพราะกิริยา “นอน” ดำรงอยู่ในกรรมที่เกี่ยวกับการนอน คือ มีคำอธิบายว่า สุขํ สยนํ กโรติ (ย่อมกระทำซึ่งการนอนที่สบาย)

ดังนั้น ตามความเห็นของคัมภีร์สัททัตถเภทจินตา กริยาวิเสสนะหรือภาวนปุงสกะอาจลงปฐมาวิภัตติหรือทุติยาวิภัตติได้ทั้งสองอย่าง ไม่เกี่ยวกับกิริยาที่มีกรรมหรือไม่มีกรรมแต่อย่างใด ดังนั้น ท่านพระกัจจายนะจึงไม่ตั้งสูตรลงวิภัตติในกริยาวิเสสนะโดยตรง เพราะอาจลงปฐมาวิภัตติด้วยสูตรว่า

---

[๑] สทฺท.จินฺตา. คาถา ๓๐๓-๔

ลิงฺคตฺเถ ปฐมา หรือลงทุติยาวิภัตติด้วยสูตรว่า กมฺมตฺเถ ทุติยา ก็ได้ตามปกติ เนื่องจากเป็นบทที่ดำรงอยู่ในกัตตาหรือกรรมดังกล่าว

ข้อวินิจฉัยในคำว่า ฉกฺขตฺตุปรมํ

ฉกฺขตฺตุปรมญฺหิ เตน จีวรํ อุทฺทิสฺส ตุณฺหีภูเตน ฐาตพฺพํ, น นิสีทิตพฺพํ, น อามิสํ ปฏิคฺคเหตพฺพํ, น ธมฺโม ภาสิตพฺโพ. “กึการณา อาคโตสี”ติ วุตฺเต ปน “ชานาหิ อาวุโส”ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ. สเจ นิสชฺชาทีนิ กโรติ, ฐานํ ภญฺชติ, อาคตการณํ วินาเสติ. อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

กล่าวโดยพิสดารว่า ภิกษุนั้นพึงไปยืนแสดงตนนิ่งๆ เจาะจงจีวร ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก ไม่ควรนั่ง ไม่ควรรับอามิส ไม่ควรแสดงธรรม แต่เมื่อไวยาวัจกรกล่าวว่า ‘ท่านมาเพราะเหตุอะไร’ ก็ควรพูดเพียงเท่านี้ว่า ‘คุณจงรู้เถิด’ ถ้าภิกษุนั้นทำการนั่งเป็นต้น ชื่อว่าทำลายการยืน คือ ทำเหตุแห่งการมาให้วิบัติไป คำนี้ตรัสไว้เพื่อจะแสดงลักษณะการทวงทางกาย

ท่านแสดงปทัตถะ (อรรถของบท) ในคำว่า ฉกฺขตฺตุปรมํ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในเรื่องนี้

ข้อความว่า “ไม่ควรนั่ง” หมายความว่า แม้ทายกจะกล่าวว่า นิมนต์ท่านนั่งเถิด ก็ไม่ควรนั่ง

ข้อความว่า “ไม่ควรรับอามิส” หมายความว่า แม้ทายกจะอ้อนวอนว่า นิมนต์พระคุณท่านรับอามิสอย่างใดอย่างหนึ่งมีข้าวยาคูและของควรเคี้ยวเป็นต้น ก็ไม่ควรรับอามิส

ข้อความว่า “ไม่ควรแสดงธรรม” หมายความว่า ไม่ควรกล่าวคำมงคล เช่น จงเป็นสุขเถิด หรือกล่าวอนุโมทนา (การแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ถวายชื่นชมยินดีในกุศลของตน)

คำว่า อาคตการณํ วินาเสติ (คือ ทำเหตุแห่งการมาให้วิบัติไป) อธิบายคำว่า ฐานํ ภญฺชติ (ชื่อว่าทำลายการยืน) ดังนี้ว่า เหตุของการมา คือ การยืน ส่วนการนั่ง การรับอามิส และการแสดงธรรม ไม่ใช่เหตุของการมาหาทายก ดังนั้น เมื่อภิกษุทำการนั่งเป็นต้น จึงชื่อว่าทำลายการยืน ๑ ครั้งในการยืน ๖ ครั้ง เพราะทำสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า ไม่ควรทำ อนึ่ง ในเรื่องนี้ ฎีกาใหม่แสดงความเห็นของอาจารย์ ๓ ประเภท คือ

๑. บางคน (เกจิ) กล่าวว่า ถ้าภิกษุทำการนั่ง เป็นต้น ก็รับจีวรไม่ได้อีก

๒. อาจารย์เหล่าอื่น (อญฺเญ) กล่าวว่า การยืน ๒ ครั้งเสื่อมสูญไป

๓. อาจารย์ท่านอื่น (อปเร) กล่าวว่า การยืน ๑ ครั้งเสื่อมสูญไป

ความเห็นสุดท้ายนี้สอดคล้องกับคำอธิบายในฎีกาใหม่ข้างต้น ท่านจึงกล่าวถึงความเห็นนี้ไว้ท้ายสุด เพราะความเห็นที่แสดงไว้ท้ายสุดเป็นมติที่ท่านผู้แต่งยอมรับ ตามธรรมเนียมของการเขียนความเห็นต่างๆ ไว้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา

เห็นได้ว่า ในคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยได้กล่าวถึงมติของพระมหาสุมนะและพระมหาปทุมะไว้ แม้ท่านจะไม่ได้ตัดสินว่ามติของท่านใดสมควรกว่า ก็จัดว่าท่านถือเอามติหลังเป็นหลัก เพราะมติของคัมภีร์อรรถกถาหรือมติของพระเถระที่กล่าวไว้ภายหลัง เป็นหลักสำคัญ ดังมีข้อความในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาว่า

ยถา เจตฺถ, เอวํ สพฺพตฺถ โย โย อฏฺฐกถาวาโท วา เถรวาโท วา ปจฺฉา วุจฺจติ, โส ปมาณโต ทฏฺฐพฺโพ.[๑]

“อนึ่ง ข้อความในที่นี้เป็นฉันใด มติของคัมภีร์อรรถกถาหรือพระเถระที่กล่าวไว้ภายหลัง พึงกำหนดโดยความเป็นหลักสำคัญ ฉันนั้น”

อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ. เอตฺถ จ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน ติสฺสนฺนํ โจทนานํ ฉนฺนญฺจ ฐานานํ อนุญฺญาตตฺตา โจทนาย ทิคุณํ ฐานํ อนุญฺญาตํ โหติ, ตสฺมา สเจ โจเทติเยว, น ติฏฺฐติ, ฉ โจทนาโย ลพฺภนฺติ. สเจ ติฏฺฐติเยว, น โจเทติ, ทฺวาทส ฐานานิ ลพฺภนฺติ. สเจ อุภยํ กโรติ, เอกาย โจทนาย เทฺว ฐานานิ หาเปตพฺพานิ.

คำนี้ตรัสไว้เพื่อจะแสดงลักษณะการทวงทางกาย อนึ่ง ในการทวงและการยืนเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก ดังนั้น ถ้าภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยืน เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายืนอย่างเดียว ไม่ทวง เธอย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้ง ๒ อย่าง พึงลดการยืน ๒ ครั้งด้วยการทวงครั้งเดียว

---

[๑] วิ.มหา.อ. ๑/๓๒๓

คำว่า อิทํ (คำนี้) คือคำว่า จตุกฺขตฺตุํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุปรมํ ตุณฺหีภูเตน อุทฺทิสฺส ฐาตพฺพํ (พึงไปยืนแสดงตนนิ่งๆ ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก)

คำว่า เอตฺถ จ ฯเปฯ อนุญฺญาตํ โหติ (อนึ่ง ในการทวงและการยืนเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้ให้ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนนิ่ง ๖ ครั้ง

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนนิ่ง ๖ ครั้ง เท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอตฺถ จ ฯเปฯ อนุญฺญาตํ โหติ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ หาเปตพฺพานิ (ดังนั้น ถ้าภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยืน เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายืนอย่างเดียว ไม่ทวง เธอย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้งสองอย่าง พึงลดการยืน ๒ ครั้งด้วยการทวงครั้งเดียว) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวประโยคหน้าว่า การอนุญาตดังกล่าวส่งผลให้ภิกษุผู้ทวงอย่างเดียว ไม่ยืน ได้การทวง ๖ ครั้ง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ การอนุญาตดังกล่าวส่งผลให้ภิกษุผู้ทวงอย่างเดียว ไม่ยืน ได้การทวง ๖ ครั้ง เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา (ดังนั้น) หมายถึงข้อความว่า “เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง” จึงต้องนำคำว่า อนุญฺญาตํ มาเปลี่ยนเป็นบทแสดงเหตุว่า อนุญฺญาตตฺตา และเปลี่ยนบทที่ลงปฐมาวิภัตติว่า ทิคุณํ ฐานํ เป็นภาวาทิสัมพันธ์ จึงได้รูปว่า ตสฺมา โจทนาย ทิคุณสฺส ฐานสฺส อนุญฺญาตตฺตา (เพราะทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวงนั้น)

คำว่า อุภยํ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า โจทนาฐานํ (การทวงและการยืน) โดยถือว่าเป็น

สรรพนามที่ต้องใช้เป็นวิเสสนะแน่นอน และมีลิงค์ พจน์ตามบทวิเสสยะ ดังอุทาหรณ์ว่า อุภเย เทว-มานุสา (เทวดาและมนุษย์ทั้งสองฝ่าย) ตามที่กล่าวไว้ในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๒ สูตร ๙๙) สัททนีติปกรณ์ (ปทมาลา หน้า ๔๓๙) และปทรูปสิทธิปกรณ์ (สูตร ๒๐๐) ว่าเป็นสรรพนาม

ในที่บางแห่ง อุภย ศัพท์ก็เป็นบทตัทธิตที่ลง อย ปัจจัยในความหมายว่า ส่วน (อํส) ตามนัยนี้ลง อย ปัจจัยด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๔ สูตร ๔๙) ว่า อยูภทฺวิตีหํเส (ลง อย ปัจจัยท้าย อุภ, ทฺวิ และ ติ ศัพท์ในความหมายว่า ส่วน) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุโภ อํสา อสฺสาติ อุภยํ = สิ่งที่มีสองส่วน ชื่อว่า อุภยะ

แม้คำว่า ทฺวยํ และ ตยํ ก็มีรูปวิเคราะห์ตามความเห็นของโมคคัลลานไวยากรณ์ว่า

- เทฺว อํสา อสฺสาติ ทฺวยํ = สิ่งที่มีสองส่วน ชื่อว่า ทฺวยะ
- ตโย อํสา อสฺสาติ ตยํ = สิ่งที่มีสามส่วน ชื่อว่า ตยะ

อย่างไรก็ตาม กัจจายนไวยากรณ์แสดงอุทาหรณ์ของ ทฺวย และ ตย ไว้ในสมูหตัทธิต โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทฺวินฺนํ สมูโห ทฺวยํ = หมวดสอง ชื่อว่า ทฺวยะ
- ติณฺณํ สมูโห ตยํ = หมวดสาม ชื่อว่า ตยะ

ตามคำแปลในภาษาไทยและพม่าปัจจุบัน นิยมแปลเป็นสมูหตัทธิต เพราะทำให้ไม่ต้องเพิ่มปาฐเสสะเข้ามาแปลเพิ่มเป็นวิเสสยะของบทเหล่านั้น ดังนั้น แม้คำว่า อุภย ก็อาจตั้งรูปวิเคราะห์เป็นสมูหตัทธิตตามความเห็นของกัจจายนไวยากรณ์ว่า

- อุภินฺนํ สมูโห อุภยํ = หมู่แห่งสิ่งสองสิ่ง ชื่อว่า อุภยะ = หมวดสอง

คำว่า หาเปตพฺพ (พึงให้เสื่อมไป, พึงลด) ประกอบรูปศัพท์มาจาก หา จาเค (สละ) + ณาเป ปัจจัย + ตพฺพ ปัจจัย

ตตฺถ โย เอกทิวสเมว ปุนปฺปุนํ คนฺตฺวา ฉกฺขตฺตุํ โจเทติ, สกึเยว วา คนฺตฺวา “อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนา”ติ ฉกฺขตฺตุํ วทติ, ตถา เอกทิวสเมว ปุนปฺปุนํ คนฺตฺวา ทฺวาทสกฺขตฺตุํ ติฏฺฐติ, สกึเยว วา คนฺตฺวา ตตฺร ตตฺร ฐาเน ติฏฺฐติ, โสปิ สพฺพโจทนาโย สพฺพฏฺฐานานิ จ ภญฺชติ, โก ปน วาโท นานาทิวเสสุ เอวํ กโรนฺตสฺสาติ อยเมตฺถ วินิจฺฉโย.

[โปรดทราบข้อวินิจฉัย]ในการทวงและการยืนเหล่านั้น ดังนี้คือ

ภิกษุใดไปบ่อยๆ (คือไป ๖ ครั้ง) ในวันเดียวเท่านั้นแล้วทวง ๖ ครั้ง หรือไปครั้งเดียวเท่านั้นแล้วกล่าว ๖ ครั้งว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน (ผู้มีอายุ เราต้องการจีวร)

นอกจากนั้น ภิกษุใดไปบ่อยๆ (คือไป ๑๒ ครั้ง) ในวันเดียวเท่านั้นแล้วยืน ๑๒ ครั้ง หรือไปครั้งเดียวแล้วยืนอยู่ในที่นั้นๆ แม้ภิกษุนั้นก็ชื่อว่าทำลายการทวงทั้งหมด และการยืนทั้งหมด จะป่วยกล่าวไปไยแก่ภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้ (การทวง ๖ ครั้ง การยืน ๑๒ ครั้ง) ในวันต่างกัน

ที่กล่าวมานี้เป็นคำวินิจฉัยในการทวงและการยืนนั้น

คำว่า ตตฺถ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า โจทนาฐาเนสุ (ในการทวงและการยืน) คำนี้ต้องเพิ่มปาฐเสสะเข้ามาแปลร่วมว่า วินิจฺฉโย เอวํ เวทิตพฺโพ (โปรดทราบข้อวินิจฉัยดังนี้)

คำว่า เอตฺถ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า โจทนาฐาเนสุ (ในการทวงและการยืน) เหมือนกัน ทั้งสองคำต้องหมายถึงข้อความเดียวกัน เพราะคำว่า อยเมตฺถ วินิจฺฉโย (คำวินิจฉัยในการทวงและการยืนนั้น) เป็นประโยคนิคมนะของประโยคก่อนว่า ตตฺถ เป็นต้น

เอว ศัพท์ในคำว่า เอกทิวสเมว ห้ามคำว่า นานาทิวส (วันต่างกัน)

เอว ศัพท์ในคำว่า สกึเยว ห้ามคำว่า ฉกฺขตฺตุํ (๖ ครั้ง)

คำว่า ตถา (นอกจากนั้น) แสดงปักขันตระ คือ ฝ่ายอื่น โดยกล่าวถึงการยืนอื่นจากการทวง

ในประโยคว่า โก ปน วาโท นานาทิวเสสุ เอวํ กโรนฺตสฺส (จะป่วยกล่าวไปไยแก่ภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้) ปน ศัพท์มีอรรถปุจฉา แปลว่า "หรือ, เล่า" นิยมใช้ร่วมกับบทที่แสดงคำถาม เช่น กสฺมา ปน (เพราะเหตุอะไรหรือ), โก ปน (อะไรเล่า) ส่วนคำว่า กโรนฺตสฺส อาจแปลเป็นสัมปทานหรือสัมพันธ์ โดยแปลว่า

๑. วาทะ (คำเครื่องกล่าว) "อะไรเล่าย่อมมีแก่ภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้ในวันต่างกัน"

คำว่า กโรนฺตสฺส (ภิกฺขุโน) เป็นสัมปทาน ทำหน้าที่เป็นผู้รับกิริยา "มีอยู่" ในปาฐเสสะว่า อตฺถิ

๒. วาทะ (คำเครื่องกล่าว) "ของภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้ในวันต่างกัน เป็นวาทะอะไรเล่า"

คำแปลนี้พบในกังขาภาสาฏีกา (เล่ม ๑ หน้า ๔๐๐) คำว่า กโรนฺตสฺส (ภิกฺขุโน) เป็นสัมพันธ์ ทำหน้าที่แสดงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างวาทะกับภิกษุว่า ภิกษุเป็นเจ้าของแห่งถ้อยคำ ส่วนถ้อยคำเป็นสิ่งของแห่งภิกษุ ตามสนามหลวงบาลีไทยใช้เป็นสามีสัมพันธ์

บทที่ลงฉัฏฐีวิภัตติในอรรถสัมพันธ์ สนามหลวงบาลีไทยนิยมใช้เพียงภาวาทิสัมพันธ์ และสามีสัมพันธ์เท่านั้น แต่ไวยากรณ์ใหญ่ระบุถึงสัมพันธ์ ๑๑ อย่างโดยขึ้นกับศัพท์หลังเป็นหลักสำคัญ คือ

๑. วิเสสนสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นบทขยาย

- รญฺโญ ปุริโส (บุรุษของพระราชา)

บทว่า รญฺโญ (ของพระราชา) ขยายบุรุษว่าเป็นสมบัติคือผู้รับใช้ของตน มิใช่ของผู้อื่น

บทว่า ปุริโส เป็นสิ่งที่ถูกขยาย ดังนั้น จึงลงฉัฏฐีวิภัตติ ท้าย ราช ศัพท์ที่เป็นวิเสสนะ

๒. ภัณฑสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นสิ่งของ

- ภิกฺขุสฺส ปตฺตจีวรํ (บาตรและจีวรของภิกษุ)

สนามหลวงบาลีไทยใช้เป็นสามีสัมพันธ์ เพราะถือว่าภิกษุเป็นเจ้าของบาตรและจีวร แต่ชื่อสัมพันธ์นั้นเกี่ยวกับบทหลัง ไม่ใช่บทหน้า จะเห็นได้ว่า ภาวาทิสัมพันธ์ก็มุ่งกล่าวถึงบทหลังที่แสดงกิริยาเป็นต้นของบทหน้า

๓. สมีปสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้

- อมฺพวนสฺส อวิทูเร (ในที่ไม่ไกลป่ามะม่วง)

๔. สมูหสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นหมู่

- ภิกฺขูนํ สมูโห (หมู่แห่งภิกษุ)

๕. อวยวสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นส่วน

- รุกฺขสฺส สาขา (กิ่งของต้นไม้)

๖. วิการสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง

- สุวณฺณสฺส วิกติ (สิ่งที่เปลี่ยนแปลงของทอง, สิ่งที่ทำมาจากทอง)

๗. การิยสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นผล

- กมฺมานํ ผลํ วิปาโก (ผลวิบากของกรรมทั้งหลาย)

๘. อวัตถาสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นระยะกาล

- ขนฺธานํ ปาตุภาโว (ความปรากฏของขันธ์ทั้งหลาย)
- ขนฺธานํ ชรา (ความชราของขันธ์ทั้งหลาย)
- ขนฺธานํ เภโท (ความแตกสลายของขันธ์ทั้งหลาย)

๙. ชาติสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นประเภทเดียวกัน

- มนุสฺสสฺส ภาโว (ความเป็นมนุษย์)
- มนุสฺสานํ ชาติ (กำเนิดของมนุษย์ทั้งหลาย)

๑๐. คุณสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นคุณสมบัติ/คุณลักษณะ

- พุทฺธสฺส คุณโฆโส (เสียงประกาศคุณของพระพุทธเจ้า)

๑๑. กริยาสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นกิริยา

- ปาทสฺส อุกฺขิปนํ (การยกเท้าขึ้น)

ข้อความว่า “ยืนอยู่ในที่นั้นๆ” (ตตฺร ตตฺร ฐาเน ติฏฺฐติ) หมายความว่า ภิกษุหลีกจากสถานที่ยืนก่อนแล้ว แล้วไปยืนในสถานที่อื่นให้ครบ ๑๒ ครั้ง โดยเจาะจงจีวร หมายถึง ยืนก่อกวนเพื่อให้ไวยาวัจกรรู้สึกไม่สบายใจนั้นเอง ดังนั้น จึงกล่าวว่า ตตฺร ตตฺร ฐาเน (ในที่นั้นๆ)

กัปปิยการกที่ทายกแสดงให้

เย ปน กปฺปิยการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิทฺทิสติ, เต สตกฺขตฺตุมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

ส่วนทายกไปเองแล้วแสดงกัปปิยการกใด การทวงกัปปิยการกเหล่านั้นถึงร้อยครั้งควรอยู่

คันถรจนาจารย์แสดงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงแล้ว บัดนี้ จะแสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ จึงกล่าวประโยคข้างต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) ข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้อีกด้วย มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดง แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เย ปน เป็นต้น อธิบายว่า

- เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ด้วยประโยคนี้ และด้วยการแสดงประโยคนี้จึงไม่ต้องอัพยาปิตโทษ

ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ กัปปิยการกผู้เป็นทายกนิททิฏฐะ (ทายกแสดง) อื่นจากกัปปิยการกผู้เป็นภิกขุนิททิฏฐะ (ภิกษุแสดง) ซึ่งกล่าวไว้ในประโยคก่อน

คำว่า กปฺปิยการเก (กัปปิยการก) คือ กัปปิยการกผู้เป็นทายกนิททิฏฐะ (ทายกแสดง) เป็นบุคคลที่ภิกษุทวงได้ไม่จำกัดจำนวน เพราะเป็นบุคคลที่ทายกแสดงให้ด้วยตนเอง แบ่งออกเป็น ๒ จำพวก (๔ จำพวกย่อย) คือ

๑. สัมมุขานิททิฏฐะ กัปปิยการกที่แสดงต่อหน้า คือ ทายกนำกัปปิยการกมาแล้วมอบมูลค่าจีวรแก่เขาต่อหน้าภิกษุ แล้วกล่าวว่า ท่านจงซื้อจีวรถวายพระเถระ แล้วกลับไป (คือ ทายกมอบเงินต่อหน้าภิกษุแล้วแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง)

๒. อสัมมุขานิททิฏฐะ กัปปิยการกที่แสดงลับหลัง มี ๓ ประเภท คือ

๒.๑ ทายกกล่าวว่า บุคคลชื่อนั้นอยู่ในหมู่บ้านโน้นเป็นไวยาวัจกร แล้วไปมอบมูลค่าจีวรแล้วกลับมาแจ้งให้ภิกษุทราบ (เมื่อภิกษุแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทายกมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วมาแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง)

๒.๒ ทายกกล่าวว่า บุคคลชื่อนั้นอยู่ในหมู่บ้านโน้นเป็นไวยาวัจกร แล้วไปมอบมูลค่าจีวรแล้วส่งบุคคลอื่นมาแจ้งให้ภิกษุทราบ (เมื่อทายกแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทายกมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วให้คนอื่นมาแจ้งแก่ภิกษุ)

๒.๓ ทายกแสดงไวยาวัจกรว่าอยู่ในหมู่บ้านโน้น แต่ยังไม่ได้ไปมอบมูลค่าจีวร ก่อนกลับได้แจ้งภิกษุว่า ผมจักมอบมูลค่าจีวรแก่ไวยาวัจกร ขอท่านจงรับเอาจีวร แล้วกลับไป (เมื่อทายกแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทายกแจ้งแก่ภิกษุแล้วจึงมอบเงินให้ไวยาวัจกรในภายหลัง)

ดังคำอธิบายกัปปิยการก และคำอธิบาย ทายโก ศัพท์ในฎีกาใหม่ว่า

กปฺปิยการเกติ สมฺมุขาสมฺมุขวเสน จตฺตาโร กปฺปิยการเกติ อตฺโถ.[๑]

"คำว่า กปฺปิยการเก (กัปปิยการก) คือ กัปปิยการก ๔ จำพวกโดยจำแนกตามกัปปิยการกต่อหน้าและลับหลัง"

"ทายโก สยเมวา"ติ อิมินา ภิกฺขุํ ปฏิกฺขิปติ, น ทูตํ. ตสฺมา ทูเตน นิทฺทิฏฺโฐปิ ยถารุจิ โจเทตุํ วฏฺฏติ.[๑]

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๔

"ท่านปฏิเสธภิกษุด้วยคำเป็นต้นว่า ทายโก สยเมว (ทายกไปเอง) ไม่ปฏิเสธทูต ดังนั้น แม้กัปปิยการกที่ทูตแสดงก็ควรทวงได้ตามต้องการ"

ข้อความข้างต้นแสดงเนื้อความ ๓ ประการใน ทายก ศัพท์ คือ

๑. คเหตัพพัตถะ	เนื้อความที่ควรถือเอา	คือ	ทายก
๒. นิวัตเตตัพพัตถะ	เนื้อความที่ควรห้าม	คือ	ภิกษุ
๓. อนุญญาตัตถะ	เนื้อความที่อนุญาตโดยอ้อม	คือ	ทูต

กล่าวคือ คำว่า ทายโก เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *อุปลักขณนัย* คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังคำว่า คำว่า ลทฺธาตปตฺโต ราชกุมาโร (ราชกุมารได้รับเศวตฉัตรแล้ว) ดังนั้น คำว่า ทายโก จึงหมายรวมถึงทูตที่เป็นคฤหัสถ์เหมือนกัน แต่ปฏิเสธภิกษุผู้รับจีวร

ผู้แปลเห็นว่า ในประโยคบาลีว่า

ตสฺมา ทูเตน นิทฺทิฏฺโฐปิ ยถารุจิ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

"ดังนั้น แม้กัปปิยการกที่ทูตแสดงก็ควรทวงได้ตามต้องการ"

คำว่า นิทฺทิฏฺโฐปิ ควรมีรูปเป็นบทที่ลงทุติยาวิภัตติว่า นิทฺทิฏฺฐมฺปิ เพื่อให้เป็นกรรมของ โจเทตุํ เพราะภิกษุเป็นผู้ทวง ไม่ใช่กัปปิยการกที่ทูตแสดงเป็นผู้ทวง ถ้าเป็นบทที่ลงปฐมาวิภัตติตามที่พบในปัจจุบัน ก็จะหมายความว่า กัปปิยการกที่ทูตแสดงควรจะทวงภิกษุ ไม่ใช่ภิกษุทวงกัปปิยการก ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

คำว่า สตกฺขตฺตุํ (ร้อยครั้ง) เป็นอเนกสังขยา จึงมิได้ระบุถึงจำนวนร้อยครั้งจริงๆ แต่เป็นสำนวนที่กล่าวถึงจำนวนมากที่นับไม่ได้ ดังคำว่า

- สตรํสิ (มีรัศมีร้อยหนึ่ง = มีรัศมีหลายร้อย)
- สหสฺสเตโช (มีเดชพันหนึ่ง = มีเดชหลายพัน)

ปิ ศัพท์ในคำว่า สตกฺขตฺตุมฺปิ (แม้ร้อยครั้ง) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องจำนวนร้อยครั้งว่าภิกษุสามารถทวงได้ถึงร้อยครั้ง และรวบรวมครหาคือตำหนิว่าจะป่วยกล่าวไปไยในการทวงครั้งเดียว

อนิททิฏฐกัปปิยการก ๒ ประเภท

โย ปน อุโภหิปิ อนิทฺทิฏฺโฐ มุขเววฏฺฏิกกปฺปิยการโก จ ปรมฺมุขกปฺปิยการโก จ, โส น กิญฺจิ วตฺตพฺโพ. เอวํ อิธ ทสปิ กปฺปิยการกา ทสฺสิตา โหนฺติ.

ส่วนกัปปิยการกที่เป็น

- มุขเววฏิกะ (กัปปิยการกที่ออกปากเป็นเอง)
- ปรัมมุขะ (กัปปิยการกลับหลังภิกษุ)

ที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุและทูตทั้งสองนั้น ภิกษุไม่ควรกล่าวคำอะไรๆ (ไม่ควรทวง)

โดยประการดังนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงกัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภท[โดยย่อ]ในสิกขาบทนี้

คำว่า โย ปน อุโภหิปิ อนิทฺทิฏฺโฐ มุขเววฏิกกปฺปิยการโก จ ปรมฺมุขกปฺปิยการโก จ, โส น กิญฺจิ วตฺตพฺโพ (ส่วนกัปปิยการกที่เป็นมุขเววฏิกะ และ ปรัมมุขะ ที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุและทูตทั้งสองนั้น ภิกษุไม่ควรกล่าวคำอะไรๆ <ไม่ควรทวง>) แสดงอนิททิฏฐกัปปิยการก คือ กัปปิยการกที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต กัปปิยการกดังกล่าวเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรทวงจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อนิททิฏฐกัปปิยการกทั้งสองประเภทนั้น ภิกษุควรทวงจีวรได้เหมือนนิททิฏฐกัปปิยการกหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อธิบายว่า กัปปิยการกดังกล่าวเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรทวงจีวร

คำว่า เอวํ อิธ ทสปิ เป็นต้นแสดงนิคมนะ คือ คำลงท้ายของเรื่องกัปปิยการก โดยกล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงกัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภทไว้โดยย่อในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า เอโส โข อาวุโส ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร (ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธเจ้าทรงระบุกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงลับหลังด้วยปาฐะว่า เอโส โข อาวุโส ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงระบุกัปปิยการกดังกล่าวอย่างเดียวหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอวํ อิธ ทสปิ กปฺปิยการกา ทสฺสิตา โหนฺติ อธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงกัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภทโดยย่อในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า เอโส โข อาวุโส ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร ดังนั้น จึงถือเอากัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภทเหล่านั้น

ประเภทของกัปปิยการก

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๒ หน้า ๑๘๒-๘๕) จำแนกกัปปิยการกไว้ดังนี้ คือ

๑. นิททิฏฐะ กัปปิยการกที่ถูกแสดง จำแนกเป็น

๑.๑ ภิกขุนิททิฏฐะ กัปปิยการกที่ภิกษุแสดง จำแนกเป็น ๔ (๑ + ๓) ประเภท คือ

๑.๑.๑ สัมมุขานิททิฏฐะ กัปปิยการกที่แสดงต่อหน้า มีประเภทเดียว

๑.๑.๒ อสัมมุขานิททิฏฐะ กัปปิยการกที่แสดงลับหลัง มี ๓ ประเภท

๑.๒ ทูตนิททิฏฐะ กัปปิยการกที่ทูตแสดง จำแนกเป็น ๔ (๑ + ๓) ประเภท คือ

๑.๒.๑ สัมมุขานิททิฏฐะ กัปปิยการกที่แสดงต่อหน้า มีประเภทเดียว

๑.๒.๒ อสัมมุขานิททิฏฐะ กัปปิยการกที่แสดงลับหลัง มี ๓ ประเภท

๒. อนิททิฏฐะ กัปปิยการกที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต จำแนกเป็น

๒.๑ มุขเววฏิกะ กัปปิยการกที่ออกปากเป็นเองต่อหน้าทูต

๒.๒ ปรัมมุขา กัปปิยการกลับหลังภิกษุ

คำอธิบายภิกขุนิททิฏฐะ ๔ ประเภท

ภิกขุนิททิฏฐะ (กัปปิยการกที่ภิกษุแสดง) มี ๔ ประเภท คือ

๑. ภิกขุสัมมุขานิททิฏฐะ : กัปปิยการกที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต (ประเภทที่ ๑)

ทายกใช้ทูตนำเงินไปเพื่อเป็นค่าจีวร ทูตเข้าไปหาภิกษุแล้วกล่าวว่า ทายกนั้นส่งมูลค่าจีวรมาเพื่อให้ซื้อจีวรถวายท่าน เมื่อภิกษุปฏิเสธรับมูลค่าจีวรแล้ว ทูตถามว่า ท่านมีกัปปิยการกหรือไม่ ในขณะนั้นภิกษุอาจแสดงคนรับใช้ในวัดหรือผู้ที่ตนสนิทสนมคุ้นเคยว่า บุคคลนี้เป็นไวยาวัจกร ทูตได้มอบมูลค่าจีวรแก่บุคคลนั้นแล้วกล่าวว่า ท่านจงซื้อจีวรถวายพระเถระ แล้วกลับไป

เมื่อภิกษุแสดงกัปปิยการกที่อยู่ต่อหน้าทูตแล้ว ทูตมอบเงินต่อหน้าภิกษุแล้วแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง

๒. ภิกขุอสัมมุขานิททิฏฐะ : กัปปิยการกที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต (ประเภทที่ ๒)

ถ้าในขณะนั้นไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งนั่งใกล้ภิกษุ ภิกษุอาจกล่าวว่า บุคคลชื่อนั้นอยู่ในหมู่บ้านโน้นเป็นไวยาวัจกร ทูตไปมอบมูลค่าจีวรแล้วกลับมาแจ้งให้ภิกษุทราบ

เมื่อภิกษุแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังทูตแล้ว ทูตมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วมาแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง

๓. ภิกขุอสัมมุขานิททิฏฐระ : กัปปิยการกที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต (ประเภทที่ ๓)

ภิกษุแสดงไวยาวัจกรว่าอยู่ในหมู่บ้านโน้น ทูตไปมอบมูลค่าจีวรแล้วส่งบุคคลอื่นมาแจ้งให้ภิกษุทราบ

เมื่อภิกษุแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังทูตแล้ว ทูตมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วให้คนอื่นมาแจ้งแก่ภิกษุ

๔. ภิกขุอสัมมุขานิททิฏฐระ : กัปปิยการกที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต (ประเภทที่ ๔)

ภิกษุแสดงไวยาวัจกรว่าอยู่ในหมู่บ้านโน้น ทูตยังไม่ได้ไปมอบมูลค่าจีวร แต่ก่อนกลับได้แจ้งภิกษุว่า ผมจักมอบมูลค่าจีวรแก่ไวยาวัจกร ขอท่านจงรับเอาจีวร แล้วกลับไป

เมื่อภิกษุแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังทูตแล้ว ทูตแจ้งแก่ภิกษุแล้วจึงมอบเงินให้กับไวยาวัจกรในภายหลัง

คำอธิบายทูตนิททิฏฐระ ๔ ประเภท

ทูตนิททิฏฐระ (กัปปิยการกที่ทูตแสดง) มี ๔ ประเภท คือ

๑. ทูตสัมมุขานิททิฏฐระ : กัปปิยการกที่ทูตแสดงต่อหน้าภิกษุ (ประเภทที่ ๑)

เมื่อทูตถามถึงกัปปิยการก ภิกษุกล่าวว่าไม่มีกัปปิยการก เพราะไม่มีจริง หรือไม่ต้องการจัดการ จึงกล่าวว่า พวกเราไม่มีกัปปิยการก และในขณะนั้นมีคนบางคนผ่านมา ทูตจึงมอบมูลค่าจีวรแก่เขา แล้วกล่าวว่า ท่านพึงรับเอาจีวรจากบุคคลนี้ แล้วกลับไป

เมื่อทูตแสดงกัปปิยการกที่อยู่ต่อหน้าภิกษุแล้ว ทูตมอบเงินต่อหน้าภิกษุแล้วแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง

๒. ทูตอสัมมุขานิททิฏฐระ : กัปปิยการกที่ทูตแสดงลับหลังภิกษุ (ประเภทที่ ๒)

ทูตเข้าไปยังบ้านแล้วมอบมูลค่าจีวรแก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่ชอบพอกับตน แล้วมาบอกภิกษุ

เมื่อทูตแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทูตมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วมาแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง

๓. ทูตอสัมมุขานิททิฏฐระ : กัปปิยการกที่ทูตแสดงลับหลังภิกษุ (ประเภทที่ ๓)

ทูตเข้าไปยังบ้านแล้วมอบมูลค่าจีวรแก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่ชอบพอกับตน แล้ววานผู้อื่นไปบอกภิกษุ

เมื่อทูตแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทูตมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วให้คนอื่นมาแจ้งแก่ภิกษุ

๔. ทูตอสัมมุขานิททิฏฐระ : กัปปิยการกที่ทูตแสดงลับหลังภิกษุ (ประเภทที่ ๔)

ทูตยังไม่ได้ไปมอบมูลค่าจีวร แต่ก่อนกลับได้แจ้งภิกษุว่าผมจักมอบมูลค่าจีวรแก่ไวยาวัจกร ขอท่านจงรับเอาจีวร

เมื่อทูตแสดงกัปปิยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทูตแจ้งแก่ภิกษุแล้วจึงมอบเงินให้ไวยาวัจกรในภายหลัง

อนึ่ง ภิกขุนิททิฏฐะ (กัปปิยการกที่ภิกษุแสดง) ทั้ง ๔ ประเภทนั้นเนื่องด้วยราชสิกขาบทนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรทวง ๓ ครั้ง ยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก แต่ทูตนิททิฏฐะ (กัปปิยการกที่ทูตแสดง) ทั้ง ๔ ประเภทเนื่องด้วยเมณฑกสิกขาบทหรือชาตรูปรชตสิกขาบท ที่เกี่ยวกับการรับเงินทอง (สิกขาบทที่ ๑๐ ในเอฬกโลมวรรค) กล่าวคือ เมื่อทายกฝากเงินไว้แก่กัปปิยการกแล้วปวารณาให้ภิกษุขอกัปปิยวัตถุได้ ภิกษุอาจทวงหรือยืนได้ไม่จำกัดจำนวน ถ้ากัปปิยการกไม่ให้ตามที่ทวง ภิกษุอาจตั้งกัปปิยการกอื่นแล้วให้นำเงินมา ถ้าต้องการก็อาจแจ้งเจ้าของทรัพย์ หรือถ้าไม่ต้องการก็ไม่ต้องแจ้งก็ได้ นอกจากนั้นยังมีกัปปิยการกอีกประเภทหนึ่ง คือ ทายกนิททิฏฐะ เป็นบุคคลที่ภิกษุทวงได้ไม่จำกัดจำนวน เพราะเป็นบุคคลที่ทายกแสดงให้ด้วยตนเอง

คำอธิบายอนิททิฏฐะ ๒ ประเภท

อนิททิฏฐะ คือ กัปปิยการกที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต จำแนกเป็น

๑. มุขเววฏิกะ : กัปปิยการกที่ออกปากเป็นเองต่อหน้าทูตและภิกษุ

เมื่อทูตถามถึงกัปปิยการก ภิกษุบอกว่าไม่มี ในขณะนั้นมีบุคคลอื่นอยู่ใกล้ได้กล่าวว่า ท่านจงนำมูลค่าจีวรมา ผมจะซื้อจีวรถวาย ทูตจึงมอบมูลค่าจีวรแล้วไปโดยไม่ได้บอกภิกษุว่าให้ขอจีวรได้

๒. ปรัมมุขะ : กัปปิยการกลับหลังภิกษุ

เมื่อทูตมอบมูลค่าจีวรแก่อุปัฏฐากของภิกษุหรือบุคคลอื่น แล้วหลีกไปโดยกล่าวว่า ท่านจงถวายจีวรแก่พระเถระ โดยไม่ได้บอกภิกษุว่าให้ขอจีวรได้เช่นกัน

กัปปิยการกทั้ง ๒ ประเภทนี้เหมือนกับผู้ไม่ใช่ญาติและปวารณา ภิกษุไม่อาจไปทวงจีวรหรือยืนเพื่อต้องการจีวรได้ตามที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้ เพราะทูตไม่ได้บอกให้ภิกษุขอจีวร จึงเหมือนกับเป็นผู้ไม่ใช่ญาติและปวารณาดังกล่าว

คัมภีร์สารัตถทีปนีอธิบาย มุขเววฏิก ศัพท์ว่า

มุขํ วิวริตฺวา สยเมว กปฺปิยการกตฺตํ อุปคโตติ มุขเววฏิกกปฺปิยการโก.[๑]

---

[๑] สารตฺถ.ฏีกา ๒/๕๐๐

"กัปปิยการกผู้เปิดปากแล้วถึงความเป็นกัปปิยการกเองทีเดียว ชื่อว่า มุขเววฎิกกัปปิยการก"

ตามคำอธิบายของคัมภีร์สารัตถทีปนี คำว่า มุขเววฎิก แปลว่า "ผู้มีการเปิดแห่งปาก" โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิวรณํ วิวฏํ (วิ บทหน้า + วร ธาตุ = ห้าม + ต ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- วิวฏํ อสฺส อตฺถีติ เววฏิโก (วิวฏ ศัพท์ + ณิก ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต)
- มุขสฺส เววฏิโก มุขเววฏิโก (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

คัมภีร์วิมติวิโนทนีอธิบาย มุขเววฎิก ศัพท์ว่า

เกนจิ อนิทฺทิฏฺโฐ อตฺตโน มุเขเนว พฺยาวฏภาวํ เวยฺยาวจฺจกรตฺตํ ปตฺโต มุขเววฏิโก.[๑]

"กัปปิยการกผู้ไม่ถูกผู้ใดผู้หนึ่งแสดงให้ ถึงการขวนขวาย คือ ความเป็นผู้ทำการขวนขวายด้วยปากของตนทีเดียว ชื่อว่า มุขเววฎิกะ"

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า มุขเววฎิกะ แปลว่า "ผู้ถึงการขวนขวายด้วยปาก" มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วาวรียเต วาวฏํ (วิ + อา บทหน้า + วร ธาตุ + ต ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- วาวฏํ ปตฺโต เววฏิโก (ทุติยาตัปปุริสสมาส) <แปลงสระ อา ใน วา เป็น เอ>
- มุเขน เววฏิโก มุขเววฏิโก (ตติยาตัปปุริสสมาส)

คำว่า วาวฏ (วิ บทหน้า + อา บทหน้า + วร ธาตุ + ต ปัจจัย) เป็นคำไวพจน์ของ พฺยาวฏ ต่างกันเพียงลบ อิ ใน วิ และนำ วฺ ไปประกอบกับสระ อา หลังเท่านั้น ส่วน พฺยาวฏ มีการแปลง วฺ เป็น พฺ และแปลงสระ อิ เป็น ยฺ ตามหลักภาษาทั่วไป

อนึ่ง คัมภีร์นิรุตติทีปนี (สูตร ๔๕) กล่าวถึงคำว่า พฺยาวโฏ ว่ามาจาก วาวโฏ แปลง ว เป็น พฺย ได้รูปว่า พฺยาวโฏ ทั้งนี้เพราะคัมภีร์ดังกล่าวแสดงถึงการแปลง ว หรือ วิ เป็น พฺย ดังอุทาหรณ์ว่า

- พฺยโย = วโย (การเสื่อม)
- กิจฺจากิจฺเจสุ พฺยาวโฏ = วาวโฏ (ผู้ขวนขวายในกิจน้อยใหญ่)
- ปงฺเก พฺยสนฺโน = วิสนฺโน (ผู้จมแล้วในตม)
- พฺยมฺหิโต = วิมฺหิโต (อัศจรรย์แล้ว)
- พฺยมฺหํ = วิมานํ (วิมาน) <แปลง มาน เป็น มฺห>

รูปวิเคราะห์ของคำว่า มุขเววฎิก ข้างต้น ผู้แปลแสดงไว้ตามคำอธิบายในคัมภีร์สารัตถทีปนีและวิมติวิโนทนีทั้งสองข้างต้นเช่นกัน แต่วรรณกรรมพม่าแสดงรูปวิเคราะห์ของคำนี้ไว้เป็นอย่างอื่น ดังนี้

---

[๑] วิมติ.ฏีกา ๑/๔๒๗

สัททานุกรมพระไตรปิฎกบาลี - พม่า (เล่ม ๒๐ หน้า ๖๙๙) แปลว่า “ผู้ประกอบด้วยการเปิดแห่งปาก” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิวเฏน ยุตฺโต เววฏิโก (วิวฏ ศัพท์ + ณิก ปัจจัยใน ยุตฺต ตัทธิต)
- มุขสฺส เววฏิโก มุขเววฏิโก (กัมมัฏฐฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)

กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๔๐๑) แปลว่า “ผู้ทำปากให้เปิด, ผู้เปิดปาก” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิวฏํ กโรตีติ เววฏิโก (วิวฏ ศัพท์ + ณิก ปัจจัยใน กโรติ ตัทธิต)
- มุขํ เววฏิโก มุขเววฏิโก (ทุติยาตัปปุริสสมาส)

คำอธิบาย ตโต เจ อุตฺตริ

ตโต เจ อุตฺตรีติ วุตฺตโจทนาจานปริมาณโต อุตฺตริ.

คำว่า ตโต เจ อุตฺตริ (ถ้าพยายามเกินกว่านั้น) หมายความว่า เกินกว่าจำนวนแห่งการทวงและการยืนตามที่กล่าวไว้

ท่านอธิบายว่า ต ศัพท์ใน ตโต เป็น ปักกันตวิสัย คือ มีอรรถที่ผ่านมาเป็นวิสัย หมายถึงการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งนั้น แม้ในที่นี้ท่านจะกล่าวว่าคือจำนวนแห่งการทวงและการยืนตามที่กล่าวไว้ ก็ถือว่าเป็นคำแสดงปาฐเสสะโดยอ้อมว่า วิเสสยะของ ตโต ในพากย์นี้ คือ ตโต ติกฺขตฺตุํ โจทนา จ ตโต ฉกฺขตฺตุํ ฐานโต จ (จากการทวง ๓ ครั้งนั้นด้วย จากการยืน ๖ ครั้งนั้นด้วย) เพราะเนื้อความของคำดังกล่าวพบในประโยคหน้าของ ตโต เจ อุตฺตริ จึงต้องนำข้อความจากประโยคหน้ามาเปลี่ยนเป็นบทดังกล่าวนั้น

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๔) อธิบาย วุตฺตโจทนาจานปริมาณโต (กว่าจำนวนแห่งการทวงและการยืนตามที่กล่าวไว้) ว่า วุตฺตโจทนาปริมาณโต จ วุตฺตฐานปริมาณโต จ (กว่าจำนวนแห่งการทวงและจำนวนแห่งการยืนตามที่กล่าวไว้) โดยหมายถึง ปริมาณ ศัพท์ที่อยู่หน้าทวันทสมาส คือ โจทนาฐาน (โจทนา จ ฐานํ จ โจทนาฐานํ) ต้องมีความหมายประกอบร่วมกับบทหน้าทีละบท ไม่ใช่ประกอบร่วมกับบทหลังที่อยู่ติดกันเท่านั้น ดังกฎทั่วไปในปทรูปสิทธิฎีกาว่า

ทฺวนฺทโต ปรํ ยํ สุยฺยมานํ, ตํ ปจฺเจกมภิสมฺพชฺฌเต.[๑]

---

[๑] รูป.ฎีกา คำอธิบายสูตร ๓๕๙

"บทใดได้ยินท้ายทวันทสมาส บทนั้นย่อมถูกประกอบไว้ทีละบท"

กฎทั่วไปข้างต้นพบในคัมภีร์ปริภาเษนทุเสขระว่า

ทฺวนฺทโต ปโร ปจฺเจกมภิสมฺพชฺฌเต.[๑] *[ทฺวนฺทฺวาตฺประ ปฺรตฺเยกมภิสมฺพธฺยเต.]*

"ศัพท์ที่อยู่ท้ายทวันทสมาส ย่อมถูกประกอบไว้ทีละศัพท์"

คำอธิบาย นิสฺสคฺคิยํ

นิสฺสคฺคิยนฺติ อุตฺตริ วายมมานสฺส สพฺพปฺปโยเคสุ ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภ นิสฺสคฺคิยํ โหติ.

คำว่า นิสฺสคฺคิยํ หมายความว่า ภิกษุผู้พยายามอยู่ยิ่ง[กว่านั้น] ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะความพยายามทุกอย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ

วิธีสละจีวร

เอตฺถ จ "อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อติเรกติกฺขตฺตุํ โจทนาย อติเรกฉกฺขตฺตุํ ฐาเนน อภินิปฺผาทิตํ นิสฺสคฺคิยนฺ"ติ [๒] อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

อนึ่ง โปรดทราบวิธีสละในสิกขาบทนี้ตามนัยอย่างนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อติเรกติกฺขตฺตุํ โจทนาย อติเรกฉกฺขตฺตุํ ฐาเนน อภินิปฺผาทิตํ นิสฺสคฺคิยํ.

"ท่านผู้เจริญ จีวรนี้กระผมให้สำเร็จแล้วด้วยการทวงเกิน ๓ ครั้ง ด้วยการยืนเกิน ๖ ครั้ง ควรสละ"

คำอธิบาย ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ

ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตนฺติ ยโต ราชโต วา ราชโภคฺคโต วา อสฺส ภิกฺขุโน จีวรเจตาปนฺนํ อานีตํ.

---

[๑] ปริภาเษนฺทุเสขร ข้อ ๑๓๗

[๒] วิ.มหา. ๒/๕๓๙/๔๐

คำว่า ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ หมายความว่า มูลค่าจีวรถูกนำมาแก่ภิกษุนั้นจากพระราชาหรือราชอำมาตย์ใด

ท่านอธิบาย ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ ดังนี้

๑. คำว่า ยตสฺส ตัดบทเป็น ยโต + อสฺส เพราะอธิบายแยกกันว่า ยโต อสฺส ในพากย์นี้

๒. คำว่า ยโต เป็นวิเสสนะของวิเสสยะที่ตามมาจากประโยคหน้าว่า ราชโต ราชโภคฺคโต เพราะประกอบบททั้ง ๒ ไว้ท้าย ยโต (แต่เวลาแปลต้องประกอบ วา ศัพท์เข้ามาเพื่อแสดงความไม่แน่นอนเป็นรูปว่า ราชโต วา ราชโภคฺคโต วา ตามที่ปรากฏในพากย์)

๓. คำว่า อสฺส เป็นวิเสสนะของวิเสสยะที่ตามมาจากประโยคหน้าว่า ภิกฺขุโน เพราะท่านอธิบายว่า อสฺส ภิกฺขุโน

๔. คำว่า อาภตํ (อา บทหน้า + ภร ธาตุ = เลี้ยงดู + ต ปัจจัย) เป็นไปในความหมายว่า นำมา เพราะอธิบายด้วยคำว่า อานีตํ ซึ่งประกอบด้วย อา บทหน้า + นี ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า นำมา

“ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโฐ, อยเมว อตฺโถ.

มีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง เนื้อความก็เป็นเช่นเดียวกัน

คำว่า “ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโฐ (มีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตสฺส เท่านั้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะอื่นอะไรบ้าง

อธิบายว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

คำว่า อยเมว อตฺโถ (เนื้อความก็เป็นเช่นเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อมีปาฐะต่างกันเช่นนั้น เนื้อความก็ควรต่างกันเพราะมีปาฐะต่างกันมิใช่หรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ปาฐะทั้ง ๒ จะต่างกัน แต่มีเนื้อความเหมือนกัน เพราะตัดบทเหมือนกัน โดย

ยตสฺส มาจาก ยโต + อสฺส ลบสระ โอ ในเพราะสระ อ หลัง (ย โ ต + อสฺส ⟶ ยตสฺส) ส่วน ยตฺวสฺส มีการแปลงสระ โอ เป็น วฺ แล้วนำ วฺ ไปประกอบกับสระหลัง (ย ต (วฺ) + อสฺส ⟶ ยตฺวสฺส)

คำอธิบาย ตตฺถ

ตตฺถาติ ตสฺส รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติกํ, สมีปตฺเถ หิ อิทํ ภุมฺมวจนํ.

คำว่า ตตฺถ (ใกล้พระราชาหรืออำมาตย์ของพระราชานั้น) หมายความว่า สู่สำนักของพระราชา หรือราชอำมาตย์นั้น โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถใกล้

ท่านอธิบาย ตตฺถ ดังนี้

๑. คำว่า ตตฺถ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า รญฺเญ วา ราชโภคฺเค วา พฺราหฺมเณ วา คหปติเก วา เพราะท่านอธิบายด้วยคำว่า รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา โดยละคำว่า พฺราหฺมณสฺส วา คหปติกสฺส วา ในฐานะที่เข้าใจกันได้

๒. ถ ปัจจัยใน ตตฺถ ลงใน *สามีปิกาธาระ* คือ อาธาระที่ใกล้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะอธิบายด้วยคำว่า สนฺติกํ (สู่สำนัก) ทั้งนี้เพราะ สนฺติก ศัพท์เป็นคำไวพจน์ของ สมีป (ใกล้)

คำว่า สมีปตฺเถ ฯเปฯ ภุมฺมวจนํ (โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถใกล้) กล่าวย้ำความในประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า คำว่า ตตฺถ เป็นบทอาธาระที่ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถว่า ใกล้ คือ เป็นสามีปิกาธาระ (อาธาระที่อยู่ใกล้) ไม่ใช่ *เวสยิกาธาระ* คือ อาธาระแสดงสถานที่ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
    - เหตุใดท่านจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติกํ ศัพท์ในคำว่า ตสฺส รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติกํ (กังขาภาสาฎีกา)
    - เนื้อความนี้ว่า สนฺติกํ ย่อมมีได้อย่างไรในคำว่า ตตฺถ นั้น (ฎีกาใหม่)
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ แม้อรรถอาธาระโดยตรงคือเวสยิกาธาระก็ควรมีได้มิใช่หรือ

อธิบายว่า คำนี้ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถใกล้ ดังนั้น เราจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติกํ ศัพท์ในคำว่า ตสฺส รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติกํ (หิ ศัพท์ในพากย์นี้ทำหน้าที่ย้ำความของประโยคหน้า เรียกว่า ทัฬหีกรณโชตกะ)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตตฺถาติ เอตฺถ กถมยมตฺโถ ลพฺภตีติ อาห "สมีปตฺเถ หิ อิทํ ภุมฺมวจนนฺ"ติ. อิทํ วุตฺตํ โหติ "คงฺคายํ โคยูถานิ จรนฺติ, กูเป คคฺคกูลนฺ"ติอาทีสุ วิย ยสฺมา สมีปาธาเร อิทํ สตฺตมีวิภตฺติ-วจนํ, ตสฺมา อยมตฺโถ ลพฺภตีติ.[๑]

"ท่านกล่าวว่า สมีปตฺเถ หิ อิทํ ภุมฺมวจนํ (โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถใกล้) เพื่อขจัดความสงสัยว่า เนื้อความนี้ย่อมมีได้อย่างไรในคำว่า ตตฺถ นั้น ความหมายคือ บทนี้เป็นศัพท์ที่ลงสัตตมีวิภัตติในสมีปาธาระ (อาธาระที่อยู่ใกล้) ดังคำว่า คงฺคายํ โคยูถานิ จรนฺติ (ฝูงโคเที่ยวไปใกล้แม้น้ำคงคา), กูเป คคฺคกูลํ (ตระกูลคัคคะใกล้บ่อน้ำ) ดังนั้น เนื้อความนี้จึงมีได้"

คำว่า ภุมฺมวจนํ (เป็นบทลงสัตตมีวิภัตติ) ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภุมฺมวจน ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต หรือ ยุตฺต ตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภุมฺมวจนํ อสฺส อตฺถีติ ภุมฺมวจนํ = มีสัตตมีวิภัตติ (ณ ปัจจัยในอัสสัตถิตัทธิต)
- ภุมฺมวจเนน ยุตฺตํ ภุมฺมวจนํ = ประกอบด้วยสัตตมีวิภัตติ (ณ ปัจจัยใน ยุตฺต ตัทธิต)

คำนี้จะแปลว่า เป็นสัตตมีวิภัตติ ไม่ได้ เพราะบทนามประกอบด้วยนามศัพท์และวิภัตติ ไม่ใช่วิภัตติโดดๆ อย่างเดียว ทั้งนี้เพราะวิภัตตินามหรือวิภัตติอาขยาตโดดๆ ไม่อาจนำมาประกอบใช้ในประโยคได้ เนื่องจากต้องลงวิภัตติและปัจจัยท้ายธาตุและนามศัพท์ด้วยสูตรว่า ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา (ลงปัจจัยท้ายธาตุและนามศัพท์ทั้งหลาย) อนึ่ง คำว่า ปจฺจยา (ปัจจัย) ที่กล่าวถึงในสูตรนี้ครอบคลุมวิภัตติและปัจจัยทั้งสองอย่าง

ภาษาบาลีเป็นตันติภาษาที่มีแบบแผนละเอียดถี่ถ้วน โดยทั่วไปบทในพากย์ประกอบด้วยส่วนประกอบ ๒ ส่วน คือ

๑. ปกติ (รูปเดิม)
- นามศัพท์ (ลิงฺค) : นามศัพท์เป็นรูปเดิมของบทนามที่ลงวิภัตติแล้วประกอบใช้ในพากย์
- ธาตุ : เป็นรากศัพท์ของบทกริยาอาขยาตและกิตก์

๒. ปัจจัย (วิภัตติและปัจจัย)
- วิภัตตินามลงท้ายนามศัพท์ วิภัตติอาขยาตลงท้ายธาตุ
- ตัทธิตปัจจัยลงท้ายนามศัพท์ อาขยาตปัจจัยลงท้ายธาตุ และกิตก์ปัจจัยก็ลงท้ายธาตุ

---

[๑] กงฺขา.อภินวฏีกา หน้า ๓๓๔

คำอธิบาย น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อตฺถํ อนุโภติ

น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อตฺถํ อนุโภตีติ ตํ เจตาปนฺนํ ตสฺส ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตกมฺปิ กมฺมํ น นิปฺผาเทติ.

คำว่า น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อตฺถํ อนุโภติ (มูลค่าจีวรนั้นไม่ได้อำนวยประโยชน์เล็กน้อยแก่ภิกษุรูปนั้นเลย) หมายความว่า มูลค่านั้นไม่ยังกรรมแม้มีประมาณน้อยของภิกษุนั้นให้สำเร็จ

ท่านอธิบาย น ตํ เป็นต้น ดังนี้

๑. ต ศัพท์ใน ตโต เป็นปักกันตวิสัย หมายถึง มูลค่าจีวร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คำว่า ตํ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า เจตาปนฺนํ เพราะอธิบายด้วยคำว่า ตํ เจตาปนฺนํ ความจริงแล้วคำนี้เป็นวิเสสนะของคำว่า จีวรเจตาปนฺนํ ที่ปรากฏในประโยคก่อน แต่ท่านใช้คำว่า เจตาปนฺนํ เพื่อย่อคำ

๒. คำว่า กิญฺจิ มีความหมายว่า เล็กน้อย เพราะอธิบายด้วยคำว่า อปฺปมตฺตกมฺปิ (แม้มีประมาณน้อย)

๓. ความหมายว่า ประโยชน์ ของ อตฺถ ศัพท์ในที่นี้ ก็คือ กรรมที่เป็นสิ่งที่ภิกษุพึงกระทำ เพราะอธิบายด้วยคำว่า กมฺมํ การอธิบายความในลักษณะนี้ไม่ใช่การระบุความหมายของศัพท์ แต่เป็นการขยายความศัพท์ว่ามีคำอธิบายอย่างไร

๔. คำว่า อนุโภติ ที่ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภู ธาตุที่มี อนุ อยู่หน้า มักลงในความหมายว่า "เสวย" แต่ในที่นี้มีความหมายว่า "ให้สำเร็จ" เพราะอธิบายว่า นิปฺผาเทติ (ให้สำเร็จ)

๕. น ปฏิเสธในต้นประโยคว่า น ตํ เป็นต้น สัมพันธ์กับกริยาคุมพากย์ว่า อนุโภติ ท่านจึงนำ น ปฏิเสธไปกล่าวถึงร่วมกับคำว่า นิปฺผาเทติ เป็นรูปว่า น นิปฺผาเทติ

อนึ่ง ธาตุบางศัพท์มีความหมายของการิตปัจจัยอยู่ในตัวเอง จึงไม่จำเป็นต้องลงการิตปัจจัยซ้ำอีก ดังเช่นคำว่า อนุโภติ ที่ท่านอธิบายไว้ในที่นี้ และยังมีธาตุอื่นที่มีลักษณะเช่นนี้ คือ ราธ ธาตุ สวาทิคณะ ใช้ในความหมายว่า ให้สำเร็จ (ราธ สํสิทฺธิยํ) เช่น ราธุณาติ (ย่อมให้สำเร็จ) ดังข้อความในสัททนีติปกรณ์ (ธาตุมาลา) ว่า

ราธ สาธ สํสิทฺธิยํ. ราธุณาติ สาธุณาติ ราธนํ อาราธนํ สาธนํ.[๑]

---

[๑] นีติ.ธาตุ. หน้า ๓๒๗

"ราธ และ สาธ ธาตุ ย่อมเป็นไปในความหมายว่า ให้สำเร็จ เช่น ราธุณาติ (ย่อมให้สำเร็จ) สาธุณาติ (ย่อมให้สำเร็จ) ราธนํ (การให้สำเร็จ) อาราธนํ (การให้สำเร็จ) สาธนํ (การให้สำเร็จ)"

แม้คัมภีร์ธาตวัตถสังคหะก็กล่าวว่า

ราโธ สฺวา นิปฺผาทเน ทิ สิทฺธิยํ อา ตุ โตสเน
อปปุพฺโพ ปทุฏฺฐมฺหิ ราโส สทฺเท ปวตฺตติ.[๑]

"ราธ ธาตุ สฺวาทิคณะ ย่อมเป็นไปในการให้สำเร็จ
ทิวาทิคณะ ย่อมเป็นไปในการสำเร็จ
เมื่อมี อา อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการชอบใจ
เมื่อมี อป อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการประทุษร้าย
ราส ธาตุ ย่อมเป็นไปในการส่งเสียง"

แม้คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาก็แสดงความหมายของ อาราธน ว่า "การให้สำเร็จ" โดยกล่าวว่า

อาราธนํ สาธเน จ ปตฺติยํ ปริโตสเน.[๒]

"อาราธน ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า การให้สำเร็จ, การถึง, การชอบใจ"

กึ ศัพท์เป็นปุจฉาสรรพนาม แปลว่า "ใคร, อะไร" ถ้ามี จิ อยู่ท้าย ก็จะมีอรรถเล็กน้อย เช่น โกจิ (บางคน) กล่าวถึง คนเพียงไม่กี่คน, กฺวจิ (ในบางแห่ง) คือ ในที่บางที่ซึ่งมีจำนวนน้อย ส่วน กึ ศัพท์ที่มี ย ศัพท์อยู่เบื้องหน้าและมี จิ อยู่ท้าย มีอรรถว่า ทั้งหมด, ทั้งปวง เช่น โย โกจิ (คนใดคนหนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง) หมายความถึง ชนทั้งหมด โดยมิได้เจาะจงผู้หนึ่งผู้ใด ดังปทรูปสิทธินิสสัยกล่าวว่า

จินฺโต กา โก จ กึสทฺโท อปฺปกตฺถสฺส วาจโก
ยการยุตฺโต อาทิมฺหิ สกลตฺถสฺส วาจโก
อจินฺโต จ อยาทิ จ ปุจฺฉาวาจกสมฺมโต.[๓]

"โก กา และ กึ ศัพท์ที่มี จิ อยู่ท้าย แสดงอรรถว่า เล็กน้อย, เมื่อประกอบด้วย ย อักษรในหนต้น แสดงอรรถว่า ทั้งหมด, เมื่อไม่มี จิ อยู่ท้ายและไม่มี ย ในหนต้น ท่านย่อมสมมุติว่าแสดงคำถาม"

---

[๑] ธาตฺวตฺถ. คาถา ๓๑๖ [๒] อภิธาน. คาถา ๘๔๗ [๓] ปทรูปสิทธินิสสัยใหม่ สูตร ๒๒๖

จินิปาตนฺโต กึสทฺโท อปฺปกตฺถสฺส วาจโก
ยกาเรนาทิสํยุตฺโต สกลตฺถสฺส วาจโก
กึสทฺโท เกวโล เญยฺโย ปุจฺฉนตฺถสฺส วาจโก.[๑]

"กึ ศัพท์ที่มี จิ นิบาตอยู่ท้าย แสดงอรรถว่า เล็กน้อย
เมื่อประกอบด้วย ย อักษรในหนต้น แสดงอรรถว่า ทั้งหมด
เมื่ออยู่ล้วนๆ [ไม่มี จิ อยู่ท้ายและไม่มี ย ในหนต้น] พึงทราบว่าแสดงอรรถว่า ถาม"

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า โย โกจิ เป็นต้น แปลว่า "ผู้ใดผู้หนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง" โดยหมายรวมถึงทุกสิ่ง แต่ผู้แปลก็สังเกตเห็นว่า ในพระไตรปิฎกนิสสัยของพม่า คือ มูลปัณณาสก์นิสสัย นิยมแปล โย ศัพท์เป็นอนิยมะ แล้วแปล โกจิ ว่า ผู้ใดผู้หนึ่ง โดยถือว่า จิ นิบาตที่อยู่ท้าย กึ ศัพท์ แสดงความหมายว่า อนิยม (ไม่แน่นอน) ดังประโยคว่า

อิธ อคฺคิเวสฺสน มม สาวโก ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตาติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ.[๒]

"อัคคิเวสสนะ สาวกของเราในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า รูปนี้ไม่ใช่ของเรา รูปนี้ไม่ใช่เรา รูปนี้ไม่ใช่อัตตาของเรา"

จะเห็นได้ว่า ในประโยคข้างต้น คำว่า ยํ กิญฺจิ อยู่ในประโยคอนิยมะ และมีประโยคนิยมะต่อมา คือ สพฺพํ เอตํ รูปํ ถ้า ยํ กิญฺจิ ศัพท์แสดงเนื้อความว่า "ทั้งหมด" ได้ ก็ไม่จำเป็นต้องประกอบใช้ สพฺพ ศัพท์เข้ามาในประโยคหน้า อีกทั้งไม่จำเป็นต้องประกอบใช้ เอตํ ศัพท์ที่เป็นนิยมะของ ยํ ศัพท์ในประโยคก่อน ดังนั้น จึงสรุปความได้ว่า คำว่า ยํ กิญฺจิ เป็นศัพท์ ๒ ศัพท์โดย

- ย ศัพท์เป็นอนิยมะตามปกติ
- กิญฺจิ ศัพท์แสดงความหมายว่า ไม่แน่นอน หรือเล็กน้อย ตามสมควรแก่ฐานะ

ฉะนั้น จึงมีความหมายตามอรรถแรกว่า "ผู้ใดผู้หนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง" และมีความหมายตามอรรถหลังว่า "บางคน, บางอย่าง, เล็กน้อย"

---

[๑] พา.คัณฐิ เล่ม ๑ หน้า ๑๑๑

[๒] ม.มู. ๑๒/๓๖๑/๓๒๗

แม้ในปทรูปสิทธิปกรณ์ก็มีประโยค โย โกจิ ซึ่งประกอบด้วย ต สรรพนามและ สพฺพ ศัพท์ในประโยคหลังว่า

โย โกจิ โลกิยโลกุตฺตราทิเภโท วจนตฺโถ, โส สพฺโพ อกฺขเรเหว สญฺญายเต.[๑]

"เนื้อความของศัพท์อันจำแนกเป็นโลกิยะ และโลกุตตระ เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่ เนื้อความของศัพท์ทั้งหมดนั้น บุคคลย่อมหมายรู้ได้ด้วยอักษรเท่านั้น"

คำอธิบาย ยุญฺชนฺตายสฺมนฺโต สกํ

ยุญฺชนฺตายสฺมนฺโต สกนฺติ อายสฺมนฺโต อตฺตโน สนฺตกํ ธนํ ปาปุณนฺตุ.

คำว่า ยุญฺชนฺตายสฺมนโต สกํ (ท่านจงทวงทรัพย์ของท่าน) หมายความว่า ท่านผู้**มีอายุจงได้รับทรัพย์อันเป็นสมบัติของตน**

ท่านอธิบาย ยุญฺชนฺตุ เป็นต้น ดังนี้

๑. คำว่า ยุญฺชนฺตายสฺมนฺโต ตัดบทเป็น ยุญฺชนฺตุ + อายสฺมนฺโต เพราะกล่าวบทว่า อายสฺมนฺโต แยกไว้ต่างหาก

๒. คำว่า สกํ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ส ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน อิทํ ตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า สสฺส อิทํ สกํ (สิ่งนี้ของตน ชื่อว่า สกะ) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อตฺตโน สนฺตกํ (อันเป็นสมบัติ/ของมีอยู่ของตน)

๓. คำว่า สกํ หมายถึง ทรัพย์ เพราะอธิบายอภิเธยยัตถะ คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง ของ สกํ ศัพท์ด้วยคำว่า ธนํ (ทรัพย์)

๔. คำว่า ยุญฺชนฺตุ (จงทวง) มีคำอธิบายว่า จงได้รับทรัพย์ของตนคืนไป เพราะอธิบายด้วยคำว่า ปาปุณนฺตุ (จงได้รับ)

คำว่า ปาปุณนฺตุ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ป บทหน้า + อป ธาตุ (ปาปุณเน = ถึง) + อุณา ปัจจัย + อนฺตุ ปัจจัย แม้ อป ธาตุที่มี ป อยู่หน้าจะเป็นไปในความหมายว่า "ถึง" เป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีความหมายในที่นี้ว่า "ได้รับ"

---

[๑] รูป. สูตร ๑

คำอธิบาย มา โว สกํ วินสฺส

มา โว สกํ วินสฺสาติ ตุมฺหากํ สนฺตกํ มา วินสฺสตุ.

คำว่า มา โว สกํ วินสฺส แปลว่า ทรัพย์ของท่านอย่าเสียหายเลย

ท่านอธิบาย มา โว สกํ วินสฺส ดังนี้

๑. คำว่า โว เป็นบทที่แปลงมาจาก ตุมฺห ศัพท์ + นํ ฉัฏฐีวิภัตติ เพราะอธิบายด้วย ตุมฺหากํ ศัพท์ที่เป็นสามีสัมพันธ์ และยังอยู่ติดกับ สนฺตกํ ทั้งนี้เพราะ โว ศัพท์อาจเป็นบทที่ลง โย : ปฐมาวิภัตติ, โย : ทุติยาวิภัตติ, นํ : จตุตถีวิภัตติ, นํ : ฉัฏฐีวิภัตติ หรือเป็น โว นิบาตในปทปูรณะ ท่านจึงอธิบายว่า ตุมฺหากํ เพื่อแสดงข้อความนี้

๒. คำว่า สกํ ลง ณ ปัจจัยใน อิทํ ตัทธิต เพราะอธิบายว่า สนฺตกํ

๓. มา ศัพท์ในต้นประโยคมีเนื้อความสัมพันธ์กับกริยาคุมพากย์ว่า วินสฺส ไม่มีเนื้อความสัมพันธ์กับ โว ที่อยู่ติดกัน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มา วินสฺสตุ โดยเปลี่ยนตำแหน่งของ มา ศัพท์มาไว้ข้างหน้า วินสฺสตุ

๔. คำว่า วินสฺส ประกอบรูปศัพท์มาจาก วิ บทหน้า + นส ธาตุ (อทสฺสเน = ไม่เห็น) + อา หิยยัตตนีวิภัตติ ปรัสสบท หรือ อา อัชชตนีวิภัตติ อัตตโนบท เพราะอธิบายด้วยคำไวพจน์ว่า วินสฺสตุ ที่ลง ตุ ปัญจมีวิภัตติ ทั้งนี้เพราะกริยาคุมพากย์ที่ประกอบใช้ร่วมกับ มา ศัพท์ อาจลงวิภัตติได้ ๓ หมวด คือ ปัญจมี หิยยัตตนี หรืออัชชตนี ตามสมควร

หนังสือคู่มือสอนกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๑๙๔) กล่าวว่า คำว่า วินสฺส มีศัพท์เดิมมาจาก วินสฺสตุ ลบ ตุ อักษร แต่ผู้แปลเข้าใจว่าบทดังกล่าวน่าจะลง อา วิภัตติมากกว่า เพราะไวยากรณ์ไม่มีสูตรแสดงการลบ ตุ วิภัตติ อีกทั้งบทที่ประกอบกับ มา นิบาตก็อาจลงหิยยัตตนีหรืออัชชตนีวิภัตติได้

คำอธิบาย อยํ ตตฺถ สามีจิ

อยํ ตตฺถ สามีจีติ อยํ ตตฺถ อนุธมฺมตา โลกุตฺตรธมฺมํ อนุคตา วตฺตธมฺมตาติ อตฺโถ, ตสฺมา เอวํ อกโรนฺโต วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ.

คำว่า อยํ ตตฺถ สามีจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น) หมายความว่า ข้อปฏิบัตินี้เป็นสภาพอันคล้อยตามในภิกษุนั้น คือ คล้อยตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็น

ธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ ดังนั้น ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ (คือ ไปบอกเองหรือส่งทูตไปบอก) จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป

คำว่า อยํ ฯเปฯ อตฺโถ (คำว่า อยํ ตตฺถ สามีจิ หมายความว่า ข้อปฏิบัตินี้เป็นสภาพอันคล้อยตามในภิกษุนั้น คือ คล้อยตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็นธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ) กล่าวไว้เพื่ออธิบาย สามีจิ ศัพท์ในเรื่องนี้ว่าการไปบอกเองหรือการส่งทูตไปบอกเป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การลุกรับ และการปูลาดอาสนะ เป็นต้น เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้นหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า การไปบอกเองหรือการส่งทูตไปบอกเป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น ไม่ใช่การลุกรับและการปูลาดอาสนะ เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ อาปชฺชติ (ดังนั้น ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป) กล่าวไว้เพื่อแสดงลัทธคุณะ (ผลพลอยได้) จากประโยคหน้าว่า การกล่าวประโยคหน้ามีประโยชน์เพื่อแสดงว่า ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น

อธิบายว่า ผลพลอยได้ดังกล่าว คือ ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป

อนึ่ง การต้องอาบัติทุกกฏในเรื่องนี้ แม้จะไม่มีสิกขาบทบัญญัติไว้โดยตรง แต่หากภิกษุไม่กระทำตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ทำด้วยคำว่า อยํ ตตฺถ สามีจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น) ถือว่าภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏเพราะเสียวัตร ทุกกฏดังกล่าวชื่อว่า วัตตเภททุกกฏ มี ๒ ประเภท คือ

๑. ทุกกฏที่ต้อง เพราะไม่ทำตามพุทธานุญาต ดังที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้

๒. ทุกกฏที่ต้อง เพราะฝืนทำสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรทำ

ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ขันธกะ คือ มหาวรรคและจูฬวรรค เช่น

น อุปชฺฌายสฺส ภณมานสฺส อนฺตรนฺตรา กถา โอปาเตตพฺพา.[๑]

“เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าว ไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง” (ดู กถินสิกขาบท เรื่องวิธีปฏิบัติของภิกษุผู้กรานกฐิน)

คำว่า อยํ เป็นวุตตาเปกขะ คือ มองหาข้อความที่กล่าวไว้แล้วในประโยคก่อน ซึ่งก็คือ การไปบอกเองหรือส่งทูตไปบอก ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

อยนฺติ อยํ ยถาวุตฺตา.[๒]

“คำว่า อยํ แปลว่า ข้อปฏิบัตินี้ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติตามที่กล่าวมาแล้ว”

ท่านอธิบาย อยํ ตตฺถ สามีจิ ดังนี้

๑. คำว่า สามีจิ ใช้ในความหมายว่า สมควร (อนุจฺฉวิก) เพราะท่านอธิบายด้วยคำว่า อนุธมฺมตา (เป็นสภาพอันสมควร)

๒. ความหมายว่า สภาพอันคล้อยตาม มีคำอธิบายว่า คล้อยตามโลกุตตรธรรม เพราะอธิบายด้วยคำว่า โลกุตฺตรธมฺมํ อนุคตา (คล้อยตามโลกุตตรธรรม)

๓. ความหมายว่า คล้อยตามโลกุตตรธรรม มีคำอธิบายว่า ธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ เพราะอธิบายด้วยคำว่า วตฺตธมฺมตา (ธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ)

คำว่า อยํ มีคำแปลในนิสสัยพม่า ต่างกัน คือ

๑. อยํ วาจา (การบอกนี้) หรือ อยํ สามํ คนฺตฺวา วาจา วา ทูตํ ปหิณิตฺวา วาจา วา (การไปบอกเองหรือการส่งทูตไปแล้วบอก) *<ปาติโมกขเมทินี หน้า ๒๐๓>*

๒. อยํ สามํ วา ทูตปหิณเนน วา วาจา (การบอกเองหรือด้วยการส่งทูตไป) *<ปาติโมกข์ภาสาฎีกา หน้า ๑๖๑>*

๓. อยํ สามํ คมนตา วา ทูตปหิณนตา วา (การไปเองหรือการส่งทูตไป) *<สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ หน้า ๑๙๔>*

คำว่า ตตฺถ มีคำแปลในนิสสัยพม่า ต่างกัน คือ

๑. ตตฺถ สิกฺขาปเท (ในสิกขาบทนั้น) หรือ ตตฺถ จีวรานิปฺผาทเน (ในการไม่ยังจีวรให้สำเร็จนั้น) *<ปาติโมกขเมทินี หน้า ๒๐๓>*

---

[๑] วิ.มหา. ๔/๖๖/๕๙

[๒] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๕

๒. ตตฺถ จีวรเจตาปนฺนสฺส กิจฺจานิปฺผาทเน (ในการไม่ยังกิจให้สำเร็จนั้นของมูลค่าแห่งจีวร) *<ปาติโมกข์ภาสาฎีกา หน้า ๑๖๑>*

๓. ตตฺถ จีวรเจตาปนฺนสฺส จีวรานิปฺผาทเน (ในการไม่ยังจีวรให้สำเร็จนั้นของมูลค่าแห่งจีวร) *<สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ หน้า ๑๙๔>*

ในที่นี้แปล อยํ เป็นวิเสสนะของ ปฏิปทา และ ตตฺถ เป็นวิเสสนะของ ภิกฺขุสฺมึ เพื่อให้สอดคล้องกับข้อความที่ได้กล่าวไว้ในตอนท้ายของสังฆาทิเสส

คำว่า อนุธมฺมตา (สภาพอันคล้อยตาม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ธมฺโม เอว ธมฺมตา (ธมฺม ศัพท์ + ตา ปัจจัยในสกัตถตัทธิต)
- อนุรูปา ธมฺมตา อนุธมฺมตา (ปาทิบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำว่า ตสฺมา ในประโยคหลัง แปลสั้นๆ ว่า ตสฺมา การณา (เพราะเหตุนั้น) แต่หากแปลยาวๆ ต้องเพิ่มคำในประโยคหน้ามาแปล โดยเปลี่ยน อยํ และ สามีจิ เป็นบทสัมพันธ์และบทเหตุว่า อิมาย ปฏิปทาย ตตฺถ ภิกฺขุสฺมึ สามีจิภาวา (เพราะความเป็นวัตรสมควรแห่งข้อปฏิบัตินี้ในภิกษุนั้น)

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ อุปนนฺทํ อารพฺภ "อชฺชณฺโห ภนฺเต อาคเมหี"ติ[๑] วุจฺจมาโน นาคเมสิ, ตสฺมึ วตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุปนันทะในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือ การไม่รอเมื่อทายกกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ จงรอข้าพเจ้าในวันนี้

คำว่า อชฺชณฺโห ตัดบทเป็น อชฺช (ในวันนี้) + โน (แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย) ลง หฺ อักษรเป็นอาคม แปลง นฺ เป็น ณฺ ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยว่า

"อชฺชณฺโห ภนฺเต อาคเมหี"ติ ภนฺเต อชฺช เอกทิวสํ อมฺหากํ ติฏฺฐ, อธิวาเสหีติ อตฺโถ.[๒]

"คำว่า อชฺชณฺโห ภนฺเต อาคเมหิ มีความหมายว่า ท่านผู้เจริญ ท่านจงรอข้าพเจ้าในวันเพียงวันเดียว คือ จงอดกลั้น"

---

[๑] วิ.มหา. ๒/๕๓๗/๓๖-๗

[๒] วิ.มหา.อ. ๒/๑๘๐

คัมภีร์วิมติวิโนทนีอธิบายการตัดบทสนธิในเรื่องนี้ว่า

"อชฺชณฺโห"ติ "อชฺช โน"ติ วตฺตพฺเพ หการาคมํ, นการสฺส จ ณการํ กตฺวา วุตฺโตติ อาห "อชฺช เอกทิวสํ อมฺหากนฺ"ติ.[๑]

"คำว่า อชฺชณฺโห กล่าวไว้โดยเมื่อควรกล่าวว่า อชฺช โน ให้ลง ห อักษรเป็นอาคม และแปลง น เป็น ณ อักษร ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อชฺช เอกทิวสํ อมฺหากํ ([จงรอ]ข้าพเจ้าในวันนี้เพียงวันเดียว"

แม้คัมภีร์สารัตถทีปนีก็อธิบายคำนี้ว่า

ปาฬิยํ อชฺชณฺโหติ อชฺช เอกทิวสนฺติ อตฺโถ, "อชฺช โน"ติ วา อตฺโถ คเหตพฺโพ, โน อมฺหากํ.[๒]

"คำว่า อชฺชณฺโห ในพระบาลี มีความหมายว่า ในวันนี้เพียงวันเดียว อีกอย่างหนึ่ง พึงถือเอาเนื้อความว่า [จงรอ]ข้าพเจ้าในวันนี้ คำว่า โน แปลว่า แก่ข้าพเจ้า"

คำแปลตามนัยที่ ๒ ซึ่งกล่าวไว้ในสารัตถทีปนี สอดคล้องกับข้อความในวิมติวิโนทนีที่ตัดบท อชฺชณฺโห ว่า อชฺช + โน แต่คำแปลแรกว่า ในวันนี้เพียงวันเดียว แสดงว่าคำว่า อชฺชณฺโห มาจาก อชฺช ศัพท์ + อห ศัพท์ เพราะท่านเข้าใจว่า คำว่า เอกทิวสํ (เพียงวันเดียว) เป็นคำอธิบายของ อห ศัพท์ ส่วน อมฺหากํ ศัพท์นั้นเป็นเพียงคำอธิบายเพิ่มเติมพิเศษเข้ามา ไม่ใช่การอธิบายรูปศัพท์โดยตรง ซึ่งต่างจากวิมติวิโนทนีที่เห็นว่า อมฺหากํ เป็นคำแปลของ โน ศัพท์ ดังนั้น ตามความเห็นนี้ คำว่า อชฺชณฺโห มีศัพท์เดิมมาจาก อชฺช ศัพท์ + อห ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์สมาสว่า

- อชฺช จ โส อโห จาติ อชฺชณฺโห = วันที่เป็นวันนี้ ชื่อว่า อัชชัณหะ

แปลง อห เป็น ณฺห ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๓ สูตร ๑๑๐) ว่า ปุพฺพาปรชฺชสายมชฺเฌหาหสฺส ณฺโห (แปลง อห ศัพท์ท้าย ปุพฺพ, อปร, อชฺช, สาย และ มชฺฌ ศัพท์ เป็น ณฺห) เช่น ปุพฺพณฺโห (วันอันเป็นส่วนแรก, เช้า) อปรณฺโห (วันอันเป็นส่วนหลัง, บ่าย) อชฺชณฺโห (วันอันเป็นวันนี้) สายณฺโห (วันอันเป็นเวลาเย็น) และ มชฺฌณฺโห (วันอันเป็นเวลากลางวัน)

สรุปความว่า คำว่า อชฺชณฺโห มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. แก่ข้าพเจ้าในวันนี้ = อชฺช + โน (ลง หฺ อาคม และแปลง น เป็น ณฺ)

๒. ในวันนี้เพียงวันเดียว = อชฺช + อโห (แปลง อห เป็น ณฺห)

---

[๑] วิมติ.ฏีกา ๑/๔๒๔　　　　　　　　[๒] สารตฺถ.ฏีกา ๓/๙๖

นอกจากนั้น แม้ในพระบาลีและอรรถกถาจะพบรูปว่า อชฺชณฺโห แต่ในกังขาวิตรณีพบรูปว่า อชฺชุณฺโห และสารัตถทีปนีก็อ้างถึงรูปว่า อชฺชุณฺโห ไว้ด้วยข้อความว่า

ราชสิกฺขาปเท ปน "อชฺชณฺโห"ติ ปาเจ "อชฺชุณฺโห"ติปิ ปจนฺติ.[๑]

"ส่วนในราชสิกขาบท บางท่านสาธยายว่า อชฺชุณฺโห บ้างในปาฐะว่า อชฺชณฺโห"

ดังนั้น รูปว่า อชฺชุณฺโห ก็มีคำแปล ๒ ประการเหมือนกับ อชฺชณฺโห เพียงแต่ใช้ อชฺชุ ที่เป็นคำไวพจน์ของ อชฺช มาแทนเท่านั้น มีรูปวิเคราะห์ว่า อิมสฺมึ ทิวเส อชฺชุ เหมือนกับ อชฺช ศัพท์ ที่มีรูปวิเคราะห์ว่า อิมสฺมึ ทิวเส อชฺช ดังกังขาโยชนามหาฎีกากล่าวว่า

อชฺชุสทฺโท อชฺชปริยาโย.[๒]

"อชฺชุ ศัพท์เป็นคำไวพจน์ของ อชฺช ศัพท์"

ประเภทของบัญญัติ

สาธารณปญฺญตฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

ติกปาจิตฺติยํ.

[อาบัตินี้]เป็นติกปาจิตตีย์

อูนเกสุ โจทนาจาเนสุ อติเรกสญฺญิโน เวมติกสฺส วา ทุกฺกฏํ.

---

[๑] สารตฺถ.ฎีกา ๒/๔๙๗

[๒] กงฺขา.โยชนา ๓/๑๔๔

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุสำคัญว่ามากกว่าในการทวงและการยืนที่น้อยกว่า[กำหนด]
- ภิกษุสงสัยการทวงและการยืนที่น้อยกว่า[กำหนด]

ติกปาจิตตีย์ในสิกขาบทนี้เหมือนกับที่กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อน คือ ภิกษุสำคัญการทวงและการยืนเกินจำนวนว่าเกินจำนวน, ภิกษุสงสัยการทวงและการยืนเกินจำนวนว่าเกินจำนวน และภิกษุสำคัญการทวงและการยืนเกินจำนวนว่าต่ำกว่าจำนวน

อนาบัติ

อโจทนาย ลทฺเธ (คณฺหนฺตสฺส จ), สามิเกหิ โจเทตฺวา ทินฺเน (คณฺหนฺตสฺส จ), อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :-

- ภิกษุผู้ได้รับ[จีวร]ด้วยการไม่ทวง
- ภิกษุผู้ได้รับ[จีวร]เมื่อเจ้าของทวงแล้วมอบให้
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

คำว่า อโจทนาย ลทฺเธ มีปาฐเสสะว่า คณฺหนฺตสฺส ภิกฺขุโน จ เพิ่มเข้ามาเพื่อให้เป็นสัมปทานของอนาปตฺติ ตามบทสัมปทานว่า อุมฺมตฺตกาทีนํ ที่มี จ ศัพท์ประกอบร่วม นอกจากนั้นคำว่า ลทฺเธ ยังเป็นลักขณกริยาของลักขณวันตกัตตาว่า จีวเร (เมื่อจีวร)

แม้คำว่า สามิเกหิ โจเทตฺวา ทินฺเน ก็มีปาฐเสสะว่า คณฺหนฺตสฺส ภิกฺขุโน จ และ คำว่า ทินฺเน ก็เป็นลักขณกริยา (กริยาที่เป็นเครื่องกำหนด) ของลักขณวันตกัตตา (กัตตาที่มีลักขณกริยา) ว่า จีวเร เช่นเดียวกัน

องค์ประกอบ

กปฺปิยการกสฺส ภิกฺขุโน นิทฺทิฏฺฐภาโว, ทูเตน อปฺปิตตา, ตตุตฺตริ วายาโม, เตน วายาเมน ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้ คือ

๑. ภิกษุแสดงกัปปิยการก (ไม่ใช่ทูตแสดง)

๒. ทูตบอกภิกษุ[ว่าได้มอบมูลค่าจีวรแล้ว]

๓. ความพยายามเกินกว่าการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเหล่านั้น

๔. ภิกษุได้รับจีวรด้วยความพยายามนั้น

คำว่า ทูเตน อปฺปิตตา ต้องเพิ่มปาฐเสสะว่า ภิกฺขุโน มาเป็นสามีสัมพันธ์ของ ตา ปัจจัยใน อปฺปิตตา แปลตามศัพท์ว่า "การที่ภิกษุอันทูตให้ตั้งไว้แล้ว" หมายถึง การที่ทูตกล่าวกับภิกษุว่าได้กำชับกัปปิยการกไว้แล้ว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อปฺปิตตาติ ปติฏฺฐาปิตตา, "สญฺญตฺโต โส มยา"ติอาทินา กถิตตาติ วุตฺตํ โหติ.[๑]

"คำว่า อปฺปิตตา คือ การที่ภิกษุอันทูตให้ตั้งไว้แล้ว ความหมายคือ การที่ทูตพูดกับภิกษุแล้วด้วยคำว่า สญฺญตฺโต โส มยา (กระผมกำชับไวยาวัจกรนั้นแล้ว)"

ตามคำอธิบายนี้ คำว่า อปฺปิตตา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อปฺปียิตฺถาติ อปฺปิโต (อปฺป ธาตุ = ตั้งอยู่ + เณ การิตปัจจัย + ต ปัจจัย)
- อปฺปิตสฺส ภาโว อปฺปิตตา (อปฺปิต ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฺฐานาทีนิ จตุตฺถสทิสาเนวาติ.

สมุฏฐานเป็นต้นเป็นเช่นกับสิกขาบทที่ ๔ นั่นเทียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายราชสิกขาบท

จบจีวรวรรคที่ ๑

---

[๑] กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๓๔

ตัวอย่างวากยานุสัมพันธ์

อนิยตกัณฑ์

ตัวอย่าง ๑

ก. รโหติ จกฺขุสฺส รโห.

คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา

ข. กิญฺจาปิ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อาคโต, จกฺขุสฺเสว ปน รโห "รโห"ติ อิธ อธิปฺเปโต.

แม้ที่ลับหูมาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้น ในสิกขาบทนี้

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิญฺญู ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตึ กโรติ.

กล่าวคือ แม้ถ้าบุรุษรู้เดียงสานั่งอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดบานประตูไว้ ก็ป้องกันอาบัติภิกษุไม่ได้

ฆ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐุํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ.

แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้

ง. สมีเป ฐิโตปิ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

คนบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้

จ. อิตฺถีนํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว.

ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ เหมือนกัน

ฉ. เตน วุตฺตํ “รโหติ จกฺขุสฺส รโห”ติ.

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลับตา)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. รโหติ จกฺขุสฺส รโห.

ข. กิญฺจาปิ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อาคโต, จกฺขุสฺเสว ปน รโห “รโห”ติ อิธ อธิปฺเปโต.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลับตา)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า รโห คือ ที่ลับตา ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในปทภาชนีย์ตรัสว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห (ที่ลับ คือ ที่ลับตา และที่ลับหู) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แม้ที่ลับหูมาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้นในสิกขาบทนี้

ก. รโหติ จกฺขุสฺส รโห.

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิญฺญู ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตึ กโรติ.

ฆ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐุํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ.

ง. สมีเป ฐิโตปิ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

จ. อิตฺถีนํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว.

ประโยค ค. ฆ. ง. และ จ. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึง ที่ลับตา เท่านั้น

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุรุษอยู่ในที่ไหนจึงกันอาบัติไม่ได้

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึง ที่ลับตา เท่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. ฆ. ง. และ จ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้อธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึง ที่ลับตาเท่านั้น ด้วยประโยคเหล่านั้นว่า แม้ถ้าบุรุษรู้เดียงสานั่งอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดประตูไว้ ก็ป้องกันอาบัติภิกษุไม่ได้ แต่หากคนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอก ในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้จะมีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ คนบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ เหมือนกัน

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิญฺญู ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตึ กโรติ.

ฆ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐุํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม เพราะประโยคไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง เพราะประโยคประกอบด้วย น ปฏิเสธ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้น คืออะไร
- บุรุษอยู่ในสถานที่ไหนจึงป้องกันอาบัติได้

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้น มิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงสถานที่ซึ่งป้องกันอาบัติได้ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า

- ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นด้วยประโยค ฆ.
- ข้าพเจ้าได้แสดงสถานที่ซึ่งป้องกันอาบัติได้ด้วยประโยค ฆ.

ฆ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐุํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ.

ง. สมีเป ฐิโตปิ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า คนบอดที่อยู่ใกล้กัน และคนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ป้องกันอาบัติได้หรือไร (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วากยารัมภโชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ ด้วยประโยค ฆ.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คนบอดที่อยู่ใกล้กัน และคนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ป้องกันอาบัติได้หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า คนบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิญฺญู ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตึ กโรติ.

ฆ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐุํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ.

ง. สมีเป ฐิโตปิ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

จ. อิตฺถีนํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะกล่าวถึงการที่หญิงร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ (ปน ศัพท์ ทำหน้าที่ปักขันตรโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยค ค. ฆ. และ ง. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงเรื่องที่บุรุษป้องกันอาบัติได้และไม่ได้ด้วยประโยค ค. ฆ. และ ง.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ หญิงตั้งร้อยคนป้องกันอาบัติได้หรือไม่

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ หญิงเหล่านั้นป้องกันอาบัติได้และไม่ได้เหมือนบุรุษ หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า หญิงตั้งร้อยคนก็กันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิญฺญู ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตึ กโรติ.

ฆ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐุํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน สจกฺขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตึ กโรติ.

ง. สมีเป ฐิโตปิ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

จ. อิตฺถีนํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว.

ฉ. เตน วุตฺตํ "รโหติ จกฺขุสฺส รโห"ติ.

ประโยค ฉ. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย

ประโยค ค. ฆ. ง. และ จ. ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึงที่ลับตาเท่านั้น ด้วยประโยค ค. ฆ. ง. และ จ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของเรื่องนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฉ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นด้วยประโยค ฉ.

ตัวอย่าง ๒

ก. เยน วา สาติ นิสชฺชาทีสุ อากาเรสุ เยน วา อากาเรน สทฺธึ เมถุนาทีนิ อาโรเปตฺวา สา อุปาสิกา วเทยฺย, ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ.

คำว่า เยน วา สา (อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้นกล่าวโทษด้วยอาการใด) หมายความว่า อุบาสิกานั้นกล่าวโทษยกขึ้นสู่การล่วงละเมิดมีการเสพเมถุน เป็นต้น พร้อมกับอาการใดในอาการมีการนั่งเป็นต้นพึงกล่าวโทษ ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้นจึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น

ข. เอวรูปายปิ หิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อากาเรน น กาเรตพฺโพติ อตฺโถ.

คือ ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคำกล่าวแม้ของอุบาสิกาเช่นนั้น

ค. กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อญฺญถาปีติ.

ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรือเป็นอย่างอื่นก็ได้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อถ โข ภิกฺขุ นิสชฺชํ ปฏิชานมาโนว ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน กาเรตพฺโพ, น อปฺปฏิชานมาโนติ อตฺโถ.

ก. เยน วา สาติ นิสชฺชาทีสุ อากาเรสุ เยน วา อากาเรน สทฺธึ เมถุนาทีนิ อาโรเปตฺวา สา อุปาสิกา วเทยฺย, ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะกล่าวถึงคำอธิบายของคำว่า เยน วา สา เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายประโยคที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโน มาก่อนด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เยน ศัพท์เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า ธมฺเมน เหมือนในประโยคหน้าหรือไร อีกทั้งภิกษุเมื่อไม่ยอมรับ ก็ควรถูกปรับอาบัติหรือไร เพราะว่าในพระบาลีไม่มีคำว่า ปฏิชานมาโน ในพากย์นี้

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เยน ศัพท์เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะไหน อีกทั้งบุคคลพึงกำหนดข้อความในเรื่องนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เยน ศัพท์เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า อาการเรน (โดยอาการ) และภิกษุเมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับอาบัติ เพราะคำว่า ปฏิชานมาโน ติดตามมาจากพากย์ก่อนสู่พากย์นี้ด้วยอธิการนัย

ก. เยน วา สาติ นิสชฺชาทีสุ อาการเรสุ เยน วา อาการเรน สทฺธึ เมถุนาทีนิ อาโรเปตฺวา สา อุปาสิกา วเทยฺย, ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ.

ข. เอวรูปายปิ หิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อาการเรน น กาเรตพฺโพติ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายความหมายของประโยค ก. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่วิตถารโชตกะ คือ แสดงการขยายความ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าพระวินัยธรไม่ควรปรับอาบัติตามถ้อยคำของอุบาสิกาเช่นนี้ แต่ควรปรับอาบัติตามถ้อยคำของภิกษุผู้ยอมรับการนั่งด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำกล่าวของท่านอาจารย์ย่อมสมควรอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำกล่าวของท่านอาจารย์ไม่สมควรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า คำกล่าวของเราสมควรโดยมุ่งหมายว่า ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคำกล่าวแม้ของอุบาสิกาเช่นนั้น

ข. เอวรูปายปิ หิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อาการเรน น กาเรตพฺโพติ อตฺโถ.

ค. กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อญฺญถาปีติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุในการที่พระวินัยธรไม่ปรับอาบัติตามคำของอุบาสิกาเช่นนั้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าพระวินัยธรไม่ควรปรับอาบัติตามถ้อยคำของอุบาสิกาเช่นนั้นด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงไม่ควรปรับอาบัติตามถ้อยคำของอุบาสิกาเช่นนั้น

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อุบาสิกาเช่นนั้นเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงเหตุว่า เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรือเป็นอย่างอื่นก็ได้

นิสสัคคิยกัณฑ์

๑. กถินสิกขาบท

ตัวอย่าง ๓

ก. นิสฺสคฺคิเยสุ ปน จีวรวคฺคสฺส ตาว ปฐมสิกฺขาปเท นิฏฺฐิตจีวรสฺมินฺติ สูจิกมฺม-ปริโยสาเนน วา, "นฏฺฐํ วา วินฏฺฐํ วา ทฑฺฒํ วา จีวราสา วา อุปจฺฉินฺนา"ติ อิเมสุ วา เยน เกนจิ อากาเรน นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ.

ส่วนในนิสสัคคิยสิกขาบท โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๑ ของจีวรวรรคเป็นลำดับแรก ดังนี้ คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) หมายความว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการเย็บเสร็จ หรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จีวรหาย จีวรเสียหาย จีวรถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป

ข. จีวรสฺส กรณปลิโพเธ อุปจฺฉินฺเนติ อตฺโถ.

อธิบายว่า เมื่อความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป

ค. อตฺถตกถินสฺส หิ ภิกฺขุโน ยาว อิเมหากาเรหิ จีวรปลิโพโธ น ฉิชฺชติ, ตาว กถินานิสํสํ ลภติ.

เพราะความห่วงใยในจีวร (จีวรปลิโพธ) ของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ตราบใด ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. นิสฺสคฺคิเยสุ ปน จีวรวคฺคสฺส ตาว ปฐมสิกฺขาปเท ฯเปฯ นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า น โข มยํ เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยค ตามหลักลีนันตรโจทนา คือ การถามข้อความที่ซ่อนเงื่อนอยู่ภายใน ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า จีวรสำเร็จแล้ว คือ จีวรสำเร็จอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้หมายความถึงจีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำนี้มิได้หมายถึงจีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้น แต่ยังหมายความถึงจีวรสำเร็จด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งมีจีวรหายเป็นต้นอีกด้วย

ก. นิสฺสคฺคิเยสุ ปน จีวรวคฺคสฺส ตาว ปฐมสิกฺขาปเท ฯเปฯ นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ.

ข. จีวรสฺส กรณปลิโพเธ อุปจฺฉินฺเนติ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ แสดงอธิบายความในประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) หมายความว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการเย็บเสร็จหรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จีวรหาย จีวรเสียหาย จีวรถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่สำเร็จด้วยการเย็บเสร็จควรชื่อว่า จีวรสำเร็จ มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่หายไป เป็นต้น ชื่อว่า จีวรสำเร็จ ด้วยการหายไปเป็นต้น ได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า คำว่า จีวรสำเร็จ หมายถึง ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไปอีกด้วย ไม่ใช่จีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้น

ข. จีวรสฺส กรณปลิโพเธ อุปจฺฉินฺเนติ อตฺโถ.

ค. อตฺถตกถินสฺส หิ ภิกฺขุโน ยาว อิเมหากาเรหิ จีวรปลิโพโธ น ฉิชฺชติ, ตาว กถินานิสํสํ ลภติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุของประโยคหน้า (หิ ศัพท์ ทำหน้าที่การณโชตกะ คือ แสดงเหตุ)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อความนั้นบุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร : กังขาฎีกาใหม่ และ กังขาวิตรณีคัณฐิ
- เหตุใดจีวรสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป : คู่มือสอนกังขา

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรสำเร็จควรเป็นจีวรที่เย็บเสร็จเท่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ความห่วงใยในจีวรของภิกษุผู้กรานกฐินแล้วยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ตราบใด ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน

ตัวอย่าง ๔

ก. ตตฺเรวํ สงฺเขปโต กถินตฺถาโร จ อุพฺภาโร จ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในกฐินนั้น ดังนี้

ข. อยญฺหิ กถินตฺถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ อนุญฺญาโต,

กล่าวโดยละเอียดว่า ชื่อว่า การกรานกฐินนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก

ค. โส สพฺพนฺติเมน ปริจฺเฉเทน ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ.

การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ตตฺเรวํ สงฺเขปโต กถินตฺถาโร จ อุพฺภาโร จ เวทิตพฺโพ.

ข. อยญฺหิ กถินตฺถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ อนุญฺญาโต,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ แสดงอธิบายวิธีกรานกฐินโดยย่อ (หิ ศัพท์ทำหน้าที่วิตถารโชตกะ คือ แสดงการขยายความ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โปรดทราบการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในกฐินนั้น ดังนี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุไหนในภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกและจำพรรษาหลัง

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาหลังหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกเท่านั้น

ข. อยญฺหิ กถินตฺถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ อนุญฺญาโต,

ค. โส สพฺพนฺติเมน ปริจฺเฉเทน ปญฺจนฺนํ ชนานํ วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุกี่รูป

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่า การกรานกฐินนี้พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุกี่รูป

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต่ำกว่า ๕ รูปย่อมกรานกฐินได้หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ

ตัวอย่าง ๕

ก. ตสฺมา ยตฺถ จตฺตาโร วา ตโย วา ทฺเว วา เอโก วา ปุริมวสฺสํ อุปคโต, ตตฺถ ปจฺฉิมวสฺสูปคเต คณปูรเก กตฺวา อตฺถริตพฺพํ,

ดังนั้น ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปูรกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วกรานกฐินเถิด

ข. เต จ คณปูรกาว โหนฺติ, อานิสํเส น ลภนฺติ,

อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปูรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์

ค. ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ คหฏฺฐปพฺพชิเตสุ โย โกจิ ธมฺเมน สเมน จีวรํ เทติ “อิมินา กถินํ อตฺถรถา”ติ, ตํ ขนฺธเก วุตฺตาย ญตฺติทุติยกมฺมวาจาย กถินตฺถารารหสฺส ภิกฺขุโน ทาตพฺพํ.

ดังนั้น ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อิมินา กถินํ อตฺถรถ (ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ขันธกะ

ฆ. เตน ตทเหว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาฏิ วา อุตฺตราสงฺโค วา อนฺตรวาสโก วา กาตพฺโพ,

ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั่นแหละ

ง. เสสภิกฺขูหิปิ ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ,

แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น

จ. สเจ กตจีวรเมว อุปฺปชฺชติ, สุนฺทรเมว.

ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

ฉ. อจฺฉินฺนาสิพฺพิตํ ปน น วฏฺฏติ.

ส่วนจีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย่อมไม่ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ตสฺมา ยตฺถ จตฺตาโร วา ตโย วา ทฺเว วา เอโก วา ปุริมวสฺสํ อุปคโต, ตตฺถ ปจฺฉิมวสฺสูปคเต คณปูรเก กตฺวา อตฺถริตพฺพํ,

ข. เต จ คณปูรกาว โหนฺติ, อานิสํเส น ลภนฺติ,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเมื่อเป็นคณปูรกะแล้วย่อมได้รับอานิสงส์หรือไร (จ ศัพท์ทำหน้าที่วากยารัมภะโชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคหลังที่เนื่องกับประโยคหน้า

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปูรกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วกรานกฐินเถิด

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเมื่อเป็นคณปูรกะแล้วย่อมได้รับอานิสงส์หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์เฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปูรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์

ข. เต จ คณปูรกาว โหนฺติ, อานิสํเส น ลภนฺติ,

ค. ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ คหฏฺฐปพฺพชิเตสุ โย โกจิ ธมฺเมน สเมน จีวรํ เทติ "อิมินา กถินํ อตฺถรถา"ติ, ตํ ขนฺธเก วุตฺตาย ญตฺติทุติยกมฺมวาจาย กถินตฺถารารหสฺส ภิกฺขุโน ทาตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ ประโยคที่มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะหรือประโยคหน้าที่แสดงเหตุ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปูรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อิมินา กถินํ อตฺถรถ (ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ขันธกะ

ค. ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํวุฏฺฐานํ คหฏฺฐปพฺพชิเตสุ โย โกจิ ธมฺเมน สเมน จีวรํ เทติ "อิมินา กถินํ อตฺถรถา"ติ, ตํ ขนฺธเก วุตฺตาย ญตฺติทุติยกมฺมวาจาย กถินตฺถารารหสฺส ภิกฺขุโน ทาตพฺพํ.

ฆ. เตน ตทเหว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาฏิ วา อุตฺตราสงฺโค วา อนฺตรวาสโก วา กาตพฺโพ,

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้ได้รับกฐินควรทำอย่างไร (หิ ศัพท์ ทำหน้าที่วากยารัมภะโชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ขันธกะ ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ได้รับกฐินควรทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเก็บกฐินนั้นไว้หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ภิกษุผู้

ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั่นแหละ

ฆ. เตน ตทเหว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาฏิ วา อุตฺตราสงฺโค วา อนฺตรวาสโก วา กาตพฺโพ,

ง. เสสภิกฺขูหิปิ ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ,

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุที่เหลือผู้จำพรรษาแรกควรทำอย่างไร

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินควรทำอย่างไร

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์ หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั่นแหละ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุที่เหลือผู้จำพรรษาแรกควรทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นควรเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น

ง. เสสภิกฺขูหิปิ ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ,

จ. สเจ กตจีวรเมว อุปฺปชฺชติ, สุนฺทรเมว.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าจีวรที่เย็บย้อมแล้วเหมือนในปัจจุบัน จะพึงทำอย่างไรเล่า

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าจีวรที่เย็บย้อมแล้วเหมือนในปัจจุบัน จะพึงทำอย่างไรเล่า

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนั้นอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

จ. สเจ กตจีวรเมว อุปฺปชฺชติ, สุนฺทรเมว.

ฉ. อจฺฉินฺนาสิพฺพิตํ ปน น วฏฺฏติ.

ประโยค ฉ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าผ้าที่ยังไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บเกิดขึ้น ภิกษุพึงทำอย่างไร

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าผ้าที่ยังไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บเกิดขึ้น ภิกษุพึงทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุไม่ตัดไม่เย็บแล้วกรานกฐินได้หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฉ. เพื่ออธิบายว่าจีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย่อมไม่ควร

ตัวอย่าง ๖

ก. เตน ภิกฺขุนา สเจ สงฺฆาฏิยา อตฺถริตุกาโม โหติ, โปราณิกํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐหิตฺวา "อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามี"ติ อตฺถริตพฺพํ.

ถ้าภิกษุนั้นต้องการกรานด้วยผ้าสังฆาฏิ ต้องถอนผ้าสังฆาฏิเก่าก่อนแล้วจึงอธิษฐานผ้าสังฆาฏิใหม่ แล้วจึงกรานโดยกล่าวว่า อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามิ (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้)

ข. อุตฺตราสงฺคอนฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย.

แม้ผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก ก็มีนัยเดียวกัน

ค. ตโต เตน ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐ อนฺโตสีมาคเต ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา "อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถา"ติ วตฺตพฺพํ,

ต่อแต่นั้น ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถ (ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว การกรานกฐินชอบด้วยธรรม ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด)

ฆ. เถรานญฺจ นวานญฺจ พหูนญฺจ เอกสฺส จ อนุรูปํ สลฺลกฺเขตฺวา วตฺตพฺพํ.

ภิกษุนั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. เตน ภิกฺขุนา สเจ สงฺฆาฏิยา อตฺถริตุกาโม โหติ, โปราณิกํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐหิตฺวา "อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามี"ติ อตฺถริตพฺพํ.

ข. อุตฺตราสงฺคอนฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลย่อมทราบคำกรานกฐินอย่างไรในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏิว่า อิมาย สงฺฆาฏิยา กถินํ อตฺถรามิ (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบคำกรานกฐินในผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสก อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำกรานกฐินในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำกรานกฐินโดยย่อในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสกด้วยประโยค ข.

ข. อุตฺตราสงฺคอนฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย.

ค. ตโต เตน ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐ อนฺโตสีมาคเต ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา "อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถา"ติ วตฺตพฺพํ,

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุกรานกฐินแล้วต้องทำอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก ก็มีนัยเดียวกัน ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุกรานกฐินแล้วต้องทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าการกรานกฐินของภิกษุนั้นสำเร็จแล้วหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต เป็นต้น

ค. ตโต เตน ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐ อนฺโตสีมาคเต ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา "อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถา"ติ วตฺตพฺพํ,

ฆ. เถราเนญฺจ นวาเนญฺจ พหูเนญฺจ เอกสฺส จ อนุรูปํ สลฺลกฺเขตฺวา วตฺตพฺพํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า ภนฺเต และ อนุโมทถ เท่านั้นในทุกที่หรือไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ต่อแต่นั้นภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถ. ด้วยประโยค ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า ภนฺเต และ อนุโมทถ เท่านั้นในทุกที่หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวอย่างไรบ้าง

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ภิกษุนั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง โดยกล่าวว่า

- พระเถระ : ภนฺเต อนุโมทถ (ขอท่านผู้เจริญจงอนุโมทนาเถิด)
- พระนวกะจำนวนมาก : อาวุโส อนุโมทถ (ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด)
- พระนวกะรูปหนึ่ง : อาวุโส อนุโมทาหิ (ขอท่านจงอนุโมทนาเถิด)
- ถ้ามีภิกษุจำนวนมากซึ่งมีพระเถระรูปหนึ่งอยู่ด้วย : ภนฺเต อนุโมทถ (ขอท่านผู้เจริญจงอนุโมทนาเถิด)

ตัวอย่าง ๗

ก. เตหิปิ "อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินนฺ"ติ วา "อตฺถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กถินนฺ"ติ วา วตฺวา "ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทามา"ติ วา "อนุโมทามี"ติ วา วตฺตพฺพํ.

แม้ภิกษุเหล่านั้นก็ควรกล่าวว่า

[พระนวกะ] อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ (ท่านผู้เจริญ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

[พระเถระะ] อตฺถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กถินํ (ผู้มีอายุ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

แล้วกล่าวว่า

[ภิกษุจำนวนมาก] ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทาม (การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลายขออนุโมทนา)

[ภิกษุรูปหนึ่ง] ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทามิ (การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าขออนุโมทนา)

ข. ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปิ เย อนุโมทนฺติ, เตสํเยว อตฺถตํ โหติ กถินํ.

แม้ในบรรดาภิกษุผู้จำพรรษาแรก ภิกษุเหล่าใดอนุโมทนากฐิน ภิกษุเหล่านั้น [คือ ผู้กรานกฐินและผู้อนุโมทนากฐิน]เท่านั้นชื่อว่าได้กรานกฐินแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เถรานญฺจ นวานญฺจ พหูนญฺจ เอกสฺส จ อนุรูปํ สลฺลกฺเขตฺวา วตฺตพฺพํ.

ข. ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปิ เย อนุโมทนฺติ, เตสํ เยว อตฺถตํ โหติ กถินํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติอย่างไร

ประโยคหน้า. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ

- ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีอันภิกษุผู้กรานกฐินพึงปฏิบัติด้วยประโยคหน้า

อีกนัยหนึ่ง - ท่านกล่าวถึงวิธีของภิกษุผู้กรานกฐินด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- วิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติคืออะไร

อีกนัยหนึ่ง - ภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติมิใช่หรือ

อีกนัยหนึ่ง - ท่านจะไม่แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติด้วยประโยคนี้

ก. เตหิปิ "อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินนฺ"ติ วา "อตฺถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กถินนฺ"ติ วา วตฺวา "ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทามา"ติ วา "อนุโมทามี"ติ วา วตฺตพฺพํ.

ข. ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปิ เย อนุโมทนฺติ, เตสํ เยว อตฺถตํ โหติ กถินํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุไหนได้รับอานิสงส์กฐิน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุไหนได้รับอานิสงส์กฐิน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุจำพรรษาแรกทุกรูปได้รับอานิสงส์กฐินหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแรกผู้อนุโมทนากฐิน จึงได้รับอานิสงส์กฐิน

ตัวอย่าง ๘

ก. เต ตโต ปฏฺฐาย ยาว กถินสฺสุพฺภารา อนามนฺตจาโร, อสมาทานจาโร, ยาวทตฺถจีวรํ, คณโภชนํ, โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโท, ตสฺมึ อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจีวรญฺจาติ อิเม ปญฺจานิสํเส ลภนฺติ,

ภิกษุเหล่านั้นย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้ตั้งแต่การกรานและอนุโมทนานั้น จนถึงการถอนกฐิน ดังนี้

๑. การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา (จาริตตสิกขาบท)

๒. การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป (อุโทสิตสิกขาบท)

๓. การเก็บจีวรไว้ตามต้องการ (ปฐมกถินสิกขาบท)

๔. การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ (คณโภชนสิกขาบท)

๕. จีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น และจีวรที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น [จักเป็นของภิกษุเหล่านั้น]

ข. อยํ ตาว กถินตฺถาโร.

ทั้งหมดนี้เป็นการกรานกฐินก่อน

ค. ตํ ปเนตํ กถินํ "อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา กถินสฺส อุพฺภาราย ปกฺกมนนฺติกา นิฏฺฐานนฺติกา สนฺนิฏฺฐานนฺติกา นาสนนฺติกา สวนนฺติกา อาสาวจฺเฉทิกา สีมาติกฺกมนนฺติกา สหุพฺภารา"ติ เอวํ วุตฺตาสุ อฏฺฐสุ มาติกาสุ อญฺญตรวเสน อุทฺธรียติ.

อนึ่ง กฐินนั้นย่อมถูกถอนโดยเนื่องด้วยมาติกาอย่างใดอย่างหนึ่งในมาติกา ๘ อัน พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างนี้ว่า

'ภิกษุทั้งหลาย มาติกาแห่งการถอนกฐินมี ๘ ข้อ คือ

๑. มีการหลีกไปเป็นที่สุด (ปกฺกมนนฺติกา)

๒. มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด (นิฏฺฐานนฺติกา)

๓. มีความตกลงใจเป็นที่สุด (สนฺนิฏฺฐานนฺติกา)

๔. มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด (นาสนนฺติกา)

๕. มีการได้ยินข่าวเป็นที่สุด (สวนนฺติกา)

๖. มีความสิ้นหวัง (อาสาวจฺเฉทิกา)

๗. มีการล่วงเขตเป็นที่สุด (สีมาติกฺกมนนฺติกา)

๘. มีการถอนกฐิน (สหุพฺภารา)

ฆ. ตตฺถ วิตฺถารวินิจฺฉโย สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพ.

ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ง. อิติ "อุพฺภตสฺมึ กถิเน"ติ อิมินา เสสปลิโพธาภาวํ ทสฺเสติ.

โดยประการดังนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงความไม่มีปลิโพธที่เหลือ [คือ อาวาวปลิโพธ] ด้วยคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน นี้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ปุริมวสฺสํวุฏฺเฐสุปิ เย อนุโมทนฺติ, เตสํ เยว อตฺถตํ โหติ กถินํ.

ก. เต ตโต ปฏฺฐาย ยาว กถินสฺสุพฺภารา อนามนฺตจาโร, อสมาทานจาโร, ยาวทตฺถจีวรํ, คณโภชนํ, โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโท, ตสฺมึ อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจีวรญฺจาติ อิเม ปญฺจานิสํเส ลภนฺติ,

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐิน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงภิกษุผู้กรานกฐินด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐิน คืออะไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ท่านควรแสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐินมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐินด้วยประโยคนี้

ข. อยํ ตาว กถินตฺถาโร.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการกรานกฐิน ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงการกรานกฐินด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของเรื่องนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นด้วยประโยค ข.

ข. อยํ ตาว กถินตฺถาโร.

ค. ตํ ปเนตํ กถินํ "อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา กถินสฺส อุพฺภาราย ปกฺกมนนฺติกา นิฏฺฐานนฺติกา สนฺนิฏฺฐานนฺติกา นาสนนฺติกา สวนนฺติกา อาสาวจฺเฉทิกา สีมาติกฺกมนนฺติกา สหุพฺภารา"ติ เอวํ วุตฺตาสุ อฏฺฐสุ มาติกาสุ อญฺญตรวเสน อุทฺธรียติ,

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลพึงทราบการถอนกฐินอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการกรานกฐินด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบการถอนกฐินอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการถอนกฐินอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงการกรานกฐินด้วยประโยคนี้

ค. ตํ ปเนตํ กถินํ "อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา กถินสฺส อุพฺภาราย ปกฺกมนนฺติกา นิฏฺฐานนฺติกา สนฺนิฏฺฐานนฺติกา นาสนนฺติกา สวนนฺติกา อาสาวจฺเฉทิกา สีมาติกฺกมนนฺติกา สหุพฺภารา"ติ เอวํ วุตฺตาสุ อฏฺฐสุ มาติกาสุ อญฺญตรวเสน อุทฺธรียติ,

ฆ. ตตฺถ วิตฺถารวินิจฺฉโย สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวถึงหัวข้อการถอนกฐินไว้ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านไม่สามารถแสดงข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้นด้วยตนเองหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เราจะไม่แสดงด้วยตนเอง

ง. อิติ "อุพฺภตสฺมึ กถิเน"ติ อิมินา เสสปลิโพธาภาวํ ทสฺเสติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย ของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน

ประโยคหน้าทั้งหมดที่อธิบายคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงคำอธิบายของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน ด้วยประโยคหน้าทั้งหมด

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมึ กถิเน ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๙

ก. ทสาหปรมนฺติ ทส อหานิ ปรโม ปริจฺเฉโท อสฺสาติ ทสาหปรโม,

คำว่า ทสาหปรม (มีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน) มีรูปวิเคราะห์ว่า ขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวันของกาลนั้นมีอยู่ เหตุนั้น กาลนั้นชื่อว่า ทสาหปรมะ

ข. ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อตฺโถ.

หมายความว่า ภิกษุพึงเก็บอติเรกจีวรไว้ตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก

ค. อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ.

คำว่า อติเรกจีวร คือ จีวรที่เกินมา เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้

ฆ. จีวรํ นาม โขมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงฺคนฺติ เอเตสํ วา ตทนุโลมานํ วา อญฺญตรํ อยมสฺส ชาติ.

ชื่อว่า จีวร เป็นผ้าอย่างหนึ่งนับเข้าในผ้าเหล่านี้ คือ ผ้าเปลือกปอ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าป่าน และผ้าผสม หรือนับเข้าในผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ทั้งหมดนี้เป็นประเภทของจีวรนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ทสาหปรมนฺติ ทส อหานิ ปรโม ปริจฺเฉโท อสฺสาติ ทสาหปรโม,

ข. ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายว่า ทสาหปรม ศัพท์ไม่ใช่วิเสสนะของ อติเรกจีวรํ แต่เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า กาลํ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ

- ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ ทสาหปรม ศัพท์ด้วยประโยค ก.
- พระพุทธองค์ตรัสว่า ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ ไว้ในพระบาลี

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า ทสาหปรมํ เป็นวิเสสนะของ อติเรกจีวรํ เพราะอยู่ติดกับ อติเรกจีวรํ หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ทสาหปรมํ ควรเป็นวิเสสนะของบทไหน

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า คำนี้เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า กาลํ

ข. ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อตฺโถ.

ค. อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ อติเรกจีวรศัพท์

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบาย ทสาหปรม ศัพท์ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของ อติเรกจีวร ศัพท์ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของ อติเรกจีวร ศัพท์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของ อติเรกจีวร ศัพท์ด้วยประโยคนี้

ค. อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรนฺติ อติเรกจีวรํ.

ฆ. จีวรํ นาม โขมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงฺคนฺติ เอเตสํ วา ตทนุโลมานํ วา อญฺญตรํ อยมสฺส ชาติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าประเภทไหน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ อติเรกจีวร ศัพท์ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าประเภทไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงประเภทของจีวรนั้นมิใช่หรือ
- จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าเปลือกปอเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประเภทของจีวรนั้นว่ามี ๑๒ ประเภท คือ ผ้า ๖ ประเภทอันได้แก่ ผ้าเปลือกปอ เป็นต้น และผ้า ๖ ประเภทอันคล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ได้แก่ ทุกูละ (ผ้ากระเจา) เป็นต้น

ตัวอย่าง ๑๐

ก. ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมํ อิธ อธิปฺเปตํ.

แต่โดยขนาดจีวรนั้นทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ว่าเป็นผ้าควรแก่วิกัปปนาอย่างต่ำสุด

ข. วุตฺตญฺเหตํ "อนุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐงฺคุลํ สุคตงฺคุเลน จตุรงฺคุลวิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปฺเปตุนฺ"ติ.

สมจริงดังพระพุทธดำรัสว่า

อนุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐงฺคุลํ สุคตงฺคุเลน จตุรงฺคุลวิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปฺเปตุํ (ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทำวิกัปปนาจีวรมีขนาดยาว ๘ นิ้วด้วยองคุลีของพระสุคต กว้าง ๔ นิ้วเป็นอย่างต่ำ)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. จีวรํ นาม โขมํ กปฺปาสิกํ ฯเปฯ อยมสฺส ชาติ.

ก. ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมํ อิธ อธิปฺเปตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ ขนาดของจีวรนอกไปจากประเภทของจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประเภทของอติเรกจีวรด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ขนาดของอติเรกจีวรนั้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของอติเรกจีวรนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงขนาดของอติเรกจีวรนั้นด้วยประโยคนี้

ก. ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมํ อิธ อธิปฺเปตํ.

ข. วุตฺตญฺเหตํ "อนุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐงฺคุลํ สุคตงฺคุเลน จตุรงฺคุลวิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปฺเปตุนฺ"ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ทัฬหีกรณะ คือ ประโยคย้ำเนื้อความในประโยคหน้าโดยอ้างอิงหลักฐานจากพระบาลี

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงขนาดจีวรด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- บุคคลย่อมทราบเรื่องนั้นด้วยหลักฐานอะไร
- ถ้อยคำของท่านอาจารย์เป็นคำที่น่าเชื่อถือโดยอ้างอิงหลักฐานอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านอาจารย์ทราบได้ด้วยปัจจักขญาณหรือไร
- ถ้อยคำของท่านอาจารย์เป็นเพียงสกวจนะ (ถ้อยคำของตน) ไม่ควรเชื่อถือมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า บุคคลย่อมทราบได้ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

ตัวอย่าง ๑๑

ก. ตตฺถ ติจีวรํ อธิฏฺฐหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุเมื่อจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรย้อมใส่กัปปพินทุแล้วอธิษฐานผ้าที่ได้ขนาดเท่านั้น

ข. ตสฺส ปมาณํ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน สุคตจีวรโต อูนกํ วฏฺฏติ.

ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

ค. ลามกปริจฺเฉเทน สงฺฆาฏิยา ตาว อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจกํ, ติริยํ มุฏฺฐิตฺติกํ.

โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ ควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๓ ศอกกำ

ฆ. อนฺตรวาสโก ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจโก ติริยํ ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏฏิ.

ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๒ ศอกก็ได้

ง. วุตฺตปฺปมาณโต ปน อติเรกญฺจ อูนกญฺจ "ปริกฺขารโจฬนฺ"ติ อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ส่วนผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. วุตฺตญฺเหตํ "อนุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต เป็นต้น

ก. ตตฺถ ติจีวรํ อธิฏฺฐหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรเช่นไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงจีวร ๙ ผืนด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรเช่นไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรกล่าวอธิบายเรื่องนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ จีวรที่ย้อมแล้ว จีวรที่ใส่กัปปพินทุแล้ว และจีวรที่ได้ขนาดเท่านั้น

ก. ตตฺถ ติจีวรํ อธิฏฺฐหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ข. ตสฺส ปมาณํ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน สุคตจีวรโต อูนกํ วฏฺฏฏิ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดเช่นไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า จีวรที่จะอธิษฐานต้องถึงพร้อมด้วยองค์ ๓

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ จีวรที่ย้อมแล้ว จีวรที่ใส่กัปปพินทุแล้ว และจีวรที่ได้ขนาดเท่านั้น ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดเช่นไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของไตรจีวรนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

ข. ตสฺส ปมาณํ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน สุคตจีวรโต อูนกํ วฏฺฏติ.

ค. ลามกปริจฺเฉเทน สงฺฆาฏิยา ตาว อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจกํ, ติริยํ มุฏฺฐิตฺติกํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรที่มีขนาดเช่นไรโดยกำหนดต่ำสุด จึงควร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ขนาดของจีวรที่สมควร

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ จีวรที่ต่ำกว่าขนาดจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่มีขนาดเช่นไรโดยกำหนดต่ำสุด จึงควร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดจีวรโดยกำหนดต่ำสุดมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ ควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๓ ศอกกำ

ค. ลามกปริจฺเฉเทน สงฺฆาฏิยา ตาว อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจกํ, ติริยํ มุฏฺฐิตฺติกํ.

ฆ. อนฺตรวาสโก ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจโก ติริยํ ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ขนาดของผ้าอันตรวาสกนอกไปจากขนาดของผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงขนาดของผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าอันตรวาสกที่มีขนาดเช่นไรจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า เราได้แสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกนั้นว่า ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกกำ กว้าง ๒ ศอกก็ได้ ด้วยประโยค ฆ.

ฆ. อนฺตรวาสโก ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจโก ติริยํ ทฺวิหตฺโถปิ วฏฺฏติ.

ง. วุตฺตปฺปมาณโต ปน อติเรกญฺจ อูนกญฺจ “ปริกฺขารโจฬนฺ”ติ อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้นอกไปจากขนาดของผ้าไตรจีวรที่กล่าวไว้ในประโยค ฆ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านได้แสดงขนาดที่ควรอธิษฐานของผ้าไตรจีวรแล้ว ด้วยประโยค ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงชื่อของผ้าดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร

ตัวอย่าง ๑๒

ก. ตตฺถ ยสฺมา "เทฺว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺเฐติ, วาจาย วา อธิฏฺเฐตี"ติ วุตฺตํ.

ในการอธิษฐานนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เทฺว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺเฐติ, วาจาย วา อธิฏฺเฐติ (การอธิษฐานจีวรมี ๒ อย่าง คือ อธิษฐานด้วยกาย หรืออธิษฐานด้วยวาจา)

ข. ตสฺมา ปุราณสงฺฆาฏึ "อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามี"ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ หตฺเถน คเหตฺวา "อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ จิตฺเตน อาโภคํ กตฺวา กายวิการํ กโรนฺเตน กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺพา, วจีเภทํ กตฺวา วาจาย วา อธิฏฺฐาตพฺพา.

เพราะฉะนั้น ภิกษุถอนผ้าสังฆาฏิเก่าว่า ข้าพเจ้าขอถอนผ้าสังฆาฏินี้ ใช้มือจับผ้าใหม่แล้วผูกใจว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้ กระทำอากัปกิริยาพิเศษทางกาย พึงอธิษฐานด้วยกาย หรือกระทำการเปล่งคำพูด พึงอธิษฐานด้วยวาจา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตตฺถ ติจีวรํ อธิฏฺฐหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ เป็นต้น

ก. ตตฺถ ยสฺมา "เทฺว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺเฐติ, วาจาย วา อธิฏฺเฐตี"ติ วุตฺตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีอธิษฐานไตรจีวรนอกไปจากขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้

ประโยคหน้า. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานไตรจีวรอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายอย่างเดียวหรือไร
- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยวาจาอย่างเดียวหรือไร

(ใช้ วา ศัพท์ที่ทำหน้าที่วิกัปปนะมาเป็นหลักในการประกอบอาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายหรือด้วยวาจาอย่างใดอย่างหนึ่ง

ก. ตตฺถ ยสฺมา "เทฺว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺเฐติ, วาจาย วา อธิฏฺเฐตี"ติ วุตฺตํ.

ข. ตสฺมา ปุราณสงฺฆาฏึ "อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามี"ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ หตฺเถน คเหตฺวา "อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ จิตฺเตน อาโภคํ กตฺวา กายวิการํ กโรนฺเตน กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺพา, วจีเภทํ กตฺวา วาจาย วา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ แสดงผลของการกล่าวประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ ประโยคแสดงเหตุ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานไตรจีวรด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นมีผลอะไรบ้าง

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เราได้แสดงผลของประโยค ก. ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๑๓

ก. ตตฺร ทุวิธํ อธิฏฺฐานํ สเจ หตฺถปาเส โหติ, "อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ ถ้าจีวรอยู่ในหัตถบาส ควรเปล่งวาจาว่า อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)

ข. อถ อนฺโตคพฺภาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา "เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ถ้าจีวรอยู่ภายในห้องเป็นต้นหรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น)

ค. เอส นโย อุตฺตราสงฺเค จ อนฺตรวาสเก จ.

ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกก็มีนัยเดียวกัน

ฆ. นามมตฺตเมว หิ วิเสโส.

ดังจะเห็นได้ว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น

ง. ตสฺมา สพฺพานิ สงฺฆาฏึ อุตฺตราสงฺคํ อนฺตรวาสกนฺติ เอวํ อตฺตโน อตฺตโน นาเมเนว อธิฏฺฐาตพฺพานิ.

ดังนั้น ภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฺฆาฏึ (ผ้าสังฆาฏิ), อุตฺตราสงฺคํ (ผ้าอุตตราสงค์), อนฺตรวาสกํ (ผ้าอันตรวาสก)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ตตฺร ทุวิธํ อธิฏฺฐานํ สเจ หตฺถปาเส โหติ, "อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ข. อถ อนฺโตคพฺภาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา "เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี"ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ วิธีอธิษฐานลับหลังนอกไปจากวิธีอธิษฐานต่อหน้า

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการอธิษฐานต่อหน้าด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานลับหลังอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานลับหลังมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีอธิษฐานลับหลังด้วยประโยคนี้ คือ ถ้าจีวรอยู่ในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินั้น)

ข. อถ อนฺโตคพฺภาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, จปิตฏฺจานํ สลฺลกฺเขตฺวา “เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ค. เอส นโย อุตฺตราสงฺเค จ อนฺตรวาสเก จ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานผ้าสังฆาฏิด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกโดยย่อด้วยประโยคนี้

ค. เอส นโย อุตฺตราสงฺเค จ อนฺตรวาสเก จ.

ฆ. นามมตฺตเมว หิ วิเสโส.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้ำความในประโยค ค.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกโดยย่อด้วยประโยค ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกมีนัยทั้งหมดเหมือนผ้าสังฆาฏิหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. เพื่ออธิบายว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น ไม่ใช่มีนัยทั้งหมดเหมือนกัน

ฆ. นามมตฺตเมว หิ วิเสโส.

ง. ตสฺมา สพฺพานิ สงฺฆาฏึ อุตฺตราสงฺคํ อนฺตรวาสกนฺติ เอวํ อตฺตโน อตฺตโน นาเมเนว อธิฏฺฐาตพฺพานิ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยค ฆ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น ไม่ใช่มีนัยทั้งหมดเหมือนกัน ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคดังกล่าวมีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยคหน้ามิใช่หรือ
- ถ้าไม่มีผลพลอยได้ ก็ควรต้องนิรัตถกโทษ คือ โทษที่ไม่มีประโยชน์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฺฆาฏึ (ผ้าสังฆาฏิ), อุตฺตราสงฺคํ (ผ้าอุตตราสงค์) และ อนฺตรวาสกํ (ผ้าอันตรวาสก)

ตัวอย่าง ๑๔

ก. สเจ อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวตฺเถหิ สงฺฆาฏิอาทีนิ กโรติ, นิฏฺฐิเต รชเน จ กปฺเป จ "อิมํ ปจฺจุทฺธรามี"ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพานิ.

ถ้ากระทำผ้าสังฆาฏิ เป็นต้น ไว้ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้[โดยความเป็นผ้าปูนอน, ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริขาร] เมื่อย้อมและทำกัปปพินทุเสร็จแล้ว ควรถอนว่า อิมํ ปจฺจุทฺธรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้านี้) แล้วจึงอธิษฐานอีก

ข. อิทญฺจ ปน ติจีวรํ สุขปริโภคตฺถํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุมฺปิ วฏฺฏติ.

อนึ่ง ภิกษุจะอธิษฐานผ้าไตรจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริขารเพื่อการใช้สอยโดยสะดวกด้วยก็ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. สเจ อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวตฺเถหิ สงฺฆาฏิอาทีนิ กโรติ, นิฏฺฐิเต รชเน จ กปฺเป จ "อิมํ ปจฺจุทฺธรามี"ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพานิ.

ข. อิทญฺจ ปน ติจีวรํ สุขปริโภคตฺถํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุมฺปิ วฏฺฏติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรเท่านั้นหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าไตรจีวร คือ สบง จีวร และสังฆาฏิ ควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานอย่างไรได้อีก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยไม่ระบุชื่อแบบผ้าบริขารได้อีกด้วยเพื่อการใช้สอยโดยสะดวก ก็ควร

(ประกอบใช้ ปิ ศัพท์ใน อธิฏฺฐาตุมฺปิ เป็นหลักในการแสดงอาโภคะ)

ตัวอย่าง ๑๕

ก. วสฺสิกสาฏิกา อนติริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส อธิฏฺฐาตพฺพา.

ผ้าอาบน้ำฝนไม่เกินขนาดควรระบุชื่ออธิษฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝนตามนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ

ข. ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้

ค. วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏติ.

อนึ่ง ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่

ฆ. เทฺว ปน น วฏฺฏนฺติ.

แต่สองผืนไม่ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. วสฺสิกสาฏิกา อนติริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส อธิฏฺฐาตพฺพา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝน นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าไตรจีวร

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในไตรจีวรเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานในไตรจีวรเป็นต้นด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝนมิใช่หรือ
- ถ้าท่านเพียงแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในไตรจีวร แต่ไม่แสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝน ก็จะต้องอัพยาปิตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุม มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝนด้วยประโยคนี้

ก. วสฺสิกสาฏิกา อนติริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส อธิฏฺฐาตพฺพา.

ข. ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อฤดูฝน ๔ เดือนล่วงไป ภิกษุควรประพฤติอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝนด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อฤดูฝน ๔ เดือนล่วงไป ภิกษุควรประพฤติอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานเหมือนในฤดูฝนหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถัดจากฤดูฝนนั้นไปควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้

ข. ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ค. วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเพียงใด

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถัดจากฤดูฝนนั้นไปควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเพียงใด

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเหมือนจีวรปกติ หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่

ค. วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏติ.

ฆ. เทฺว ปน น วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าอาบน้ำฝนกี่ผืนจึงควร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนกี่ผืนจึงควร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนอาจมีสองหรือสามผืนเป็นต้นได้เหมือนผ้าที่ภิกษุอธิษฐานเป็นผ้าบริขารหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนสองผืนไม่ควร เพราะผ้าสองผืนไม่ควรอธิษฐานแบบไตรจีวร

ตัวอย่าง ๑๖

ก. นิสีทนํ วุตฺตนเยน อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง

ข. ตญฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว.

ก็แลผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว

ค. เทฺว น วฏฺฏนฺติ.

สองผืนไม่ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. นิสีทนํ วุตฺตนเยน อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนั่ง

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าอาบน้ำฝนเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งที่มีขนาดเพียงใดจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งผืนเล็กก็ตาม ผืนใหญ่ก็ตาม ควรอธิษฐานได้หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง

ก. นิสีทนํ วุตฺตนเยน อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ข. ตญฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งที่มีขนาดเพียงใดจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งผืนเล็กก็ตาม หรือผืนใหญ่ก็ตาม ควรอธิษฐานได้หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาด ควรมีผืนเดียว

ข. ตญฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว.

ค. เทฺว น วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาด ควรมีผืนเดียว ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีสองหรือสามผืนเหมือนกับผ้าที่อธิษฐานแบบผ้าบริขารหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าปูนั่งสองผืนไม่ควร

ค. เทฺว น วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ เพราะถือว่าแสดงผลของ เอว ศัพท์ในบทว่า อธิฏฺฐาตพฺพเมว (อธิฏฺฐาตพฺพํ + เอว)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าว เอว ศัพท์ในคำว่า อธิฏฺฐาตพฺพเมว ไว้ในประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลของ เอว ศัพท์ใน อธิฏฺฐาตพฺพเมว คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของ เอว ศัพท์ในบทนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงผลของ เอว ศัพท์ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๑๗

ก. ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน

ข. ตํ ปน มหนฺตมฺปิ เอกมฺปิ พหูนิปิ วฏฺฏนฺติ.

แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่

ค. นีลมฺปิ ปีตกมฺปิ สทสมฺปิ ปุปฺผทสมฺปีติ สพฺพปฺปการํ วฏฺฏติ.

มีประเภททั้งปวง คือ สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง มีชายบ้าง มีชายเป็นลายดอกไม้บ้างย่อมควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนอน

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าปูนั่งเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนั่งไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน และผ้าปูนั่งเท่านั้นควรอธิษฐาน หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานในผ้าปูนอนอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน

ก. ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ข. ตํ ปน มหนฺตมฺปิ เอกมฺปิ พหูนิปิ วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่าแม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรมีกี่ผืน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรมีผืนเดียวเหมือนผ้าปูนั่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่

ข. ตํ ปน มหนฺตมฺปิ เอกมฺปิ พหูนิปิ วฏฺฏนฺติ.

ค. นีลมฺปิ ปีตกมฺปิ สทสมฺปิ ปุปฺผทสมฺปีติ สพฺพปฺปการํ วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าปูนอนนั้นควรย้อมสีอะไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรย้อมสีอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรย้อมสีน้ำฝาดเท่านั้นเหมือนผ้าไตรจีวรหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าปูนอนดังกล่าวมีสีเขียว หรือสีเหลืองเป็นต้นก็ได้ และมีลายดอกไม้หรือรูปวาดต่างๆ ก็ได้ ยกเว้นรูปของสตรีอย่างเดียว

ตัวอย่าง ๑๘

ก. กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ผ้าปิดฝี ควรอธิษฐานให้ได้ขนาดตราบเท่าที่โรคยังมีอยู่

ข. อาพาเธ วูปสนฺเต ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้

ค. สา เอกาว วฏฺฏติ.

ผ้าปิดฝีนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปิดฝี

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าปูนอนเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนอนไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง และผ้าปูนอนเท่านั้น ควรอธิษฐานหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปิดฝีอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ผ้าปิดฝีควรอธิษฐานให้ได้ขนาดตราบเท่าที่โรคยังมีอยู่

ก. กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ข. อาพาเธ วูปสนฺเต ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อโรคสงบแล้วควรอธิษฐานผ้าปิดฝีอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปิดฝีควรอธิษฐานให้ได้ขนาดตราบเท่าที่โรคยังมีอยู่

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อโรคสงบแล้วควรอธิษฐานผ้าปิดฝีย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานแบบผ้าไตรจีวรต่อได้หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้

ข. อาพาเธ วูปสนฺเต ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ค. สา เอกาว วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าปิดฝีนั้นควรมีได้กี่ผืน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปิดฝีนั้นควรมีได้กี่ผืน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปิดฝีควรมีหลายผืนเหมือนผ้าที่อธิษฐานแบบผ้าบริขารหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าปิดฝีนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ตัวอย่าง ๑๙

ก. มุขปุญฺฉนโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน

ข. ตํ ปน เอกมฺปิ พหูนิปิ มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติเยว.

ส่วนผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง

ค. ปริกฺขารโจเฬ คณนา นตฺถิ.

ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน

ฆ. ยตฺตกํ อิจฺฉติ, ตตฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ภิกษุปรารถนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. มุขปุญฺฉนโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าเช็ดหน้า

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าปิดฝีเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปิดฝีไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดผ้าเช็ดหน้าอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยผ้าเช็ดหน้าด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. เพื่ออธิบายว่า ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน

ก. มุขปุญฺฉนโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ข. ตํ ปน เอกมฺปิ พหูนิปิ มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติเยว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีกี่ผืน
- ควรมีสองหรือสามผืนเท่านั้นหรือ
- ควรมีผืนเดียวเท่านั้นหรือ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรประกอบด้วยขนาดแน่นอนหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง

ข. ตํ ปน เอกมฺปิ พหูนิปิ มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติเยว.

ค. ปริกฺขารโจเฬ คณนา นตฺถิ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุควรอธิษฐานผ้าบริขารกี่ผืน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานผ้าบริขารกี่ผืน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรจะอธิษฐานผ้าบริขารเพียงผืนเดียวเหมือนผ้าปิดฝีหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน

ค. ปริกฺขารโจเฬ คณนา นตฺถิ.

ฆ. ยตฺตกํ อิจฺฉติ, ตตฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อความว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน มีความหมายอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวนด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน มีความหมายอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายข้อความนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้อธิบายข้อความนั้นว่า ภิกษุปรารถนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

ตัวอย่าง ๒๐

ก. ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมปมาณํ "ปริกฺขารโจฬนฺ"ติ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว

ข. พหูนิปิ เอกโต กตฺวา "อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามี"ติอาทินา นเยน อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติเยว.

ภิกษุจะอธิษฐานแม้ผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า อิมินา จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ควรอยู่

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. มุขปุญฺฉนโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว ฯเปฯ ตตฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ก. ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมปมาณํ "ปริกฺขารโจฬนฺ"ติ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี มีขนาดเท่าใดจึงจะอธิษฐานได้ และภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวไว้ในประโยคหน้าว่าภิกษุปรารถนา [จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี มีขนาดเท่าใดจึงจะอธิษฐานได้ และภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี แม้ไม่มีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ก็ควรอธิษฐานได้มิใช่หรือ และภิกษุควรอธิษฐานแบบไตรจีวรหรือไร
- ท่านควรกล่าวถึงข้อวินิจฉัยในเรื่องนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว ถ้ามีขนาดต่ำกว่าผ้าที่ควรแก่วิกัปปนา ก็ไม่ต้องอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร

ก. ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมปมาณํ "ปริกฺขารโจฬนฺ"ติ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ข. พหูนิปิ เอกโต กตฺวา "อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามี"ติอาทินา นเยน อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติเยว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในเวลาอธิษฐานผ้าบริขาร ภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก่วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาอธิษฐานผ้าบริขาร ภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรอธิษฐานทีละผืนหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุจะอธิษฐานผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร ควรอยู่

ตัวอย่าง ๒๑

ก. มญฺจภิสิ ปีฐภิสิ พิพฺโพหนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรเณ จ อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิเยว.

แต่ในบริขารเหล่านี้ คือ ฟูกเตียง ฟูกตั่ง หมอน ผ้าห่ม ผ้าโกเชาว์ (พรม) และในผ้าปูนอนที่ถวายไว้เพื่อเป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะ ไม่มีกิจที่จะต้องอธิษฐานแน่นอน

ข. สพฺพญฺจ ปเนตํ วุตฺตปฺปกาเรน อธิฏฺฐิตจีวรํ อญฺญสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน, วิสฺสาสคฺคาเหน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺธรเณนาติ อิเมหิ อฏฺฐหิ การเณหิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

อนึ่ง จีวรที่อธิษฐานแล้วตามลักษณะดังกล่าวทั้งหมดนี้ ย่อมสละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างเหล่านี้ คือ การให้แก่บุคคลอื่น การแย่งชิงเอา การถือเอาโดยวิสาสะ การสึก การลาสิกขา การตาย การเปลี่ยนเพศ และการถอน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ ฯเปฯ วฏฺฏติเยว.

ก. มญฺจภิสึ ปีฐภิสึ พิพฺโพหนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรเณ จ อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิเยว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริขารมีฟูกเตียงเป็นต้น นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้นที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่าการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้น

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้น ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริขารมีฟูกเตียงเป็นต้นบุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริขารมีฟูกเตียงเป็นต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริขารมีฟูกเตียงเป็นต้นด้วยประโยค ก.

ประโยคหน้า. ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ ฯเปฯ วฏฺฏติเยว.

ข. สพฺพญฺจ ปเนตํ วุตฺตปฺปกาเรน อธิฏฺฐิตจีวรํ อญฺญสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน, วิสฺสาสคฺคาเหน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺธรเณนาติ อิเมหิ อฏฺฐหิ การเณหิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจีวรที่กล่าวไว้ด้วยประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้น ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- จีวรที่อธิษฐานแล้วนั้นย่อมสละอธิษฐานได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจีวร แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุม มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน ด้วยเหตุ ๘ อย่างเหล่านี้ มีการให้แก่บุคคลอื่น การแย่งชิงเอา เป็นต้น

ตัวอย่าง ๒๒

ก. ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐงฺคุลินขปิฏฺฐิปฺปมาเณน ฉิทฺเทนาปิ วิชหติ.

แต่ไตรจีวรย่อมสละ[อธิษฐาน] เพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย

ข. ตญฺจ โข วินิพฺเพเธเนว.

และไตรจีวรนั้นสละอธิษฐาน เพราะรูทะลุทีเดียว

ค. สเจ หิ ฉิทฺทสฺส อพฺภนฺตเร เอกตนฺตุปิ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว.

เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สพฺพญฺจ ปเนตํ ฯเปฯ อฏฺฐหิ การเณหิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ก. ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐงฺคุลินขปิฏฺฐิปฺปมาเณน ฉิทฺเทนาปิ วิชหติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ประโยคที่ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า (ปน ศัพท์ในประโยค ก. นี้ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ เพราะกล่าวถึงการสละอธิษฐานของไตรจีวรที่มีรูทะลุเพิ่มมาอีกข้อหนึ่ง)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐาน เพราะเหตุ ๘ อย่าง ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วเท่านั้นหรือ (นำ อปิ ศัพท์ใน ฉิทฺเทนาปิ มาเป็นปุจฉาของวากยานุสัมพันธ์)

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะเหตุไรได้อีกเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ไตรจีวรย่อมสละอธิษฐานไป เพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย

ก. ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐงฺคุลินขปิฏฺฐิปฺปมาเณน ฉิทฺเทนาปิ วิชหติ.

ข. ตญฺจ โข วินิพฺเพเธเนว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า รูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยนั้นมีลักษณะอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ไตรจีวรย่อมสละอธิษฐานไป เพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยนั้นมีลักษณะอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงลักษณะของรูดังกล่าวมิใช่หรือ
- รูดังกล่าวเป็นหนึ่งรูบ้าง สองรูบ้าง รูที่ยังไม่ทะลุบ้าง รูที่ทะลุแล้วบ้างหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ไตรจีวรนั้นสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว

ข. ตญฺจ โข วินิพฺเพเธเนว.

ค. สเจ หิ ฉิทฺทสฺส อพฺภนฺตเร เอกตนฺตุปิ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุของการที่จีวรสละอธิษฐานเพราะรูทะลุ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านอธิบายรูจีวรว่าเป็นรูทะลุเท่านั้นด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- เหตุใดท่านจึงอธิบายเช่นนั้น : คู่มือสอนกังขา ฯ
- เหตุใดจีวรจึงสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว : กังขาวิตรณีคัณฐิ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงเหตุในการอธิบายเช่นนั้นมิใช่หรือ : คู่มือสอนกังขา ฯ
- ท่านควรแสดงเหตุในการที่จีวรสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียวมิใช่หรือ : กังขา-วิตรณีคัณฐิ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

ตัวอย่าง ๒๓

ก. ตตฺถ สงฺฆาฏิยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อฏฺฐงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ.

ในไตรจีวรนั้น รูด้านในสถานที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

ข. อนฺตรวาสเกปิ ทีฆนฺตโต เอตเทว ปมาณํ.

แม้ในผ้าอันตรวาสกก็มีขนาดเท่านั้นเหมือนกันจากชายด้านยาว

ค. ติริยนฺเตน ปน จตุรงฺคุลตา เวทิตพฺพา.

แต่พึงทราบว่ามี ๔ นิ้วโดยชายด้านกว้าง

ฆ. ติณฺณนฺนมฺปิ วุตฺโตกาสสฺส ปรโต น ภินฺทติ.

[รู]ภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้งสามผืน ย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน

ง. ตสฺมา ฉินฺเน ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรฏฺฐาเน ติฏฺฐติ, สูจิกมฺมํ กตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ดังนั้น เมื่อรูเกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐงฺคุลินขปิฏฺฐิปฺปมาเณน ฉินฺเทนาปิ วิชหติ.

ก. ตตฺถ สงฺฆาฏิยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อฏฺฐงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉินฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า รูที่เกิดขึ้นในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไม่มีกำหนดของจีวรย่อมทำลายอธิษฐานหรือไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ไตรจีวรย่อมสละอธิษฐานไปเพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อย ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูที่เกิดขึ้นในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไม่มีกำหนดของจีวรย่อมทำลายอธิษฐานหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบรูนั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า รูด้านในสถานที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

ก. ตตฺถ สงฺฆาฏิยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อฏฺฐงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉินฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ,

ข. อนฺตรวาสเกปิ ทีฆนฺตโต เอตเทว ปมาณํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า รูในผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า รูด้านในสถานที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูในผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูดังกล่าวควรจะเหมือนกับผ้าสังฆาฏิ และผ้าอุตตราสงค์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แม้ในผ้าอันตรวาสกก็มีขนาดเท่านั้นเหมือนกันจากชายด้านยาว

ก. ตตฺถ สงฺฆาฏิยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อฏฺฐงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ.

ข. อนฺตรวาสเกปิ ทีฆนฺตโต เอตเทว ปมาณํ.

ค. ติริยนฺเตน ปน จตุรงฺคุลตา เวทิตพฺพา.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น คือ ด้านกว้าง

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านยาวด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง บุคคลทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูดังกล่าวควรจะเหมือนกับผ้าสังฆาฏิ และผ้าอุตตราสงค์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า รูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง มี ๔ นิ้ว

ก. ตตฺถ สงฺฆาฏิยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อฏฺฐงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ.

ข. อนฺตรวาสเกปิ ทีฆนฺตโต เอตเทว ปมาณํ.

ค. ติริยนฺเตน ปน จตุรงฺคุลตา เวทิตพฺพา.

ฆ. ติณฺณนฺนมฺปิ วุตฺโตกาสสฺส ปรโต น ภินฺทติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ก. ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูที่ทำลายอธิษฐานของผ้าไตรจีวรด้วยประโยค ก. ข. และ ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืน ย่อมทำลายอธิษฐานหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า รูภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้งสามผืน ย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน

ฆ. ติณฺณนฺนมฺปิ วุตฺโตกาสสฺส ปรโต น ภินฺทติ.

ง. ตสฺมา ฉิทฺเท ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรฏฺฐาเน ติฏฺฐติ, สูจิกมฺมํ กตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ฆ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า รูภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้งสามผืน ย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน ด้วยประโยค ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ เมื่อรูเกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก

ตัวอย่าง ๒๔

ก. วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐาน เพราะล่วงเดือนฤดูฝน [๔ เดือน] ผ้าปิดฝีสละอธิษฐาน เพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย

ข. ตสฺมา สา ตโต ปรํ วิกปฺเปตพฺพา.

ดังนั้น จึงควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

ค. วิกปฺปนลกฺขณํ ปน สพฺพจีวรานํ วิกปฺปนสิกฺขาปเทเยว วณฺณยิสฺสาม.

อนึ่ง ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั่นเทียว

ฆ. เกวลญฺหิ อิมสฺมึ โอกาเส ยํ เอวํ อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิตญฺจ, ตํ "อติเรกจีวรนฺ"ติ เวทิตพฺพํ.

โดยแท้จริงแล้ว ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอติเรกจีวรล้วนๆ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สพฺพญฺจ ปเนตํ ฯเปฯ อฏฺฐหิ การเณหิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ก. วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การสละอธิษฐานของผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดฝี

ประโยคหน้าที่กล่าวถึงการสละอธิษฐาน มี การให้แก่บุคคลอื่น เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝน และ ผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้ว หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วหามิได้ แต่ยังสละอธิษฐานด้วยการล่วงกาลเวลา (กาลาติกฺกมน) คือ ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน และผ้าปิดฝีสละอธิษฐานเพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย

ก. วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ข. ตสฺมา สา ตโต ปรํ วิกปฺเปตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน [๔ เดือน] ผ้าปิดฝีสละอธิษฐานเพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ภิกษุควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

ข. ตสฺมา สา ตโต ปรํ วิกปฺเปตพฺพา.

ค. วิกปฺปนลกฺขณํ ปน สพฺพจีวรานํ วิกปฺปนสิกฺขาปเทเยว วณฺณยิสฺสาม.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ท่านจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาไว้ในสิกขาบทนี้หรือไร (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วากยา-รัมภะโชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักอธิบายลักษณะของทำวิกัปปนาไว้ในสิกขาบทนี้หรือไร (นำ เอว ศัพท์ใน วิกปฺปนสิกฺขาปเทเยว มาเป็นหลักของอาโภคะ)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เราจักไม่อธิบายลักษณะของทำวิกัปปนาไว้ในสิกขาบทนี้ แต่จักอธิบายไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั่นเทียว

ค. วิกปฺปนลกฺขณํ ปน สพฺพจีวรานํ วิกปฺปนสิกฺขาปเทเยว วณฺณยิสฺสาม.

ฆ. เกวลญฺหิ อิมสฺมึ โอกาเส ยํ เอวํ อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิตญฺจ, ตํ “อติเรกจีวรนฺ”ติ เวทิตพฺพํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรอะไรพึงทราบว่าเป็นอติเรกจีวร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั่นเทียว ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรอะไรพึงทราบว่าเป็นอติเรกจีวร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของอติเรกจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ในฐานะนี้จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอติเรกจีวรล้วนๆ โดยไม่ระคนด้วยวิธีทำวิกัปปนา (คำว่า เกวลํ เป็นหลักในวากยานุสัมพันธ์ ใช้ประโยคหน้าเป็นฐปนา)

ตัวอย่าง ๒๕

ก. ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ตํ ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ

กาลํ อติกฺกามยโต เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกฺรุพฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ตญฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺติยํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺโถ.

คำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ (เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้พ้น ๑๐ วันนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์) หมายความว่า เมื่อภิกษุยังจีวรนั้น คือ มีประเภทและขนาดตามที่ได้กล่าวมาแล้วให้ล่วงกาล ๑๐ วันนั้นเป็นอย่างมาก คือ ไม่ทำ[อธิษฐานหรือวิกัปปนา]โดยลักษณะที่ไม่เป็นอติเรกจีวรในระหว่างนี้ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ คือ จีวรนั้นต้องสละเสียและภิกษุนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข. อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ.

อีกอย่างหนึ่ง การสละ ชื่อว่า นิสสัคคิยะ

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ.

คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น

ฆ. นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว.

การสละนั้นมีอยู่แก่อาบัตินั้น เหตุนั้น อาบัตินั้นชื่อว่า นิสสัคคิยะ

ง. กึ ตํ. ปาจิตฺติยํ.

ถามว่า : อาบัตินั้นคืออะไร

ตอบว่า : คือ อาบัติปาจิตตีย์

จ. ตํ อติกฺกามยโต สห นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

เนื้อความในทุติยวิกัปป์ (ประเภทที่ ๒) นี้ คือ เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น อาบัติปาจิตตีย์ที่มีวินัยกรรมคือการสละย่อมมี

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เกวลญฺหิ อิมสฺมึ ฯเปฯ ตํ "อติเรกจีวรนฺ"ติ เวทิตพฺพํ.

ก. ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ตํ ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ กาลํ อติกฺกามยโต เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกฺรุพฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ตญฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺติยํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺโถ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของคำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ นอกไปจากข้อวินิจฉัยของคำว่า อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ ไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของคำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยของบทว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ด้วยประโยค ก.

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานุสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า ลีนันตรโจทนา (การถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน) การถามประเภทนี้ต้องใช้พระบาลีเป็นฐปนา แล้วถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของพระบาลีนั้น ขอนำประโยคนี้มาเป็นตัวอย่างของลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ตํ ศัพท์หมายถึงอะไร
- คำว่า อติกฺกามยโต มีคำอธิบายอย่างไร
- ลักษณะของการให้ล่วง คืออะไร
- คำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มีคำแปลอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสิ่งที่ ตํ ศัพท์หมายถึง มิใช่หรือ
- ควรแสดงคำอธิบายของ อติกฺกามยโต มิใช่หรือ
- ควรแสดงลักษณะของการให้ล่วง มิใช่หรือ

- ควรแสดงคำแปลของคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า

- เราได้แสดงสิ่งที่ ตํ ศัพท์หมายถึง ด้วยประโยค ก.

- แสดงคำอธิบายของ อติกฺกามยโต ด้วยประโยค ก.

- แสดงลักษณะของการให้ล่วง ด้วยประโยค ก.

- แสดงคำแปลของคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ด้วยประโยค ก.

ก. ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ตํ ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ กาลํ อติกฺกามยโต เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกฺรุพฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ตญฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺติยํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺโถ.

ข. อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ.

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ.

ฆ. นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว.

ง. กึ ตํ. ปาจิตฺติยํ.

จ. ตํ อติกฺกามยโต สห นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

ประโยค ข. ถึง จ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ รูปวิเคราะห์ภาวสาธนะและมีอัสสัตถิตัทธิตซ้อนอยู่ภายใน

อีกทั้งยังเป็นวิเสสนะของคำว่า ปาจิตฺติยํ นอกไปจากรูปวิเคราะห์ของ นิสฺสคฺคิย เป็นกรรมสาธนะ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสฺสคฺคิย เป็นกรรมสาธนะว่า นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ นิสฺสคฺคิยํ และท่านแสดงคำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึง จีวรที่ภิกษุควรสละด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์อะไรอีกเล่า

และคำนี้หมายถึงอะไรอีกเล่า

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์เป็นกรรมสาธนะเท่านั้นหรือไร และคำนี้หมายถึงจีวรเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. - จ. อธิบายว่า คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะและมีอัสสัตถิตัทธิตซ้อนอยู่ภายใน อีกทั้งยังเป็นวิเสสนะของคำว่า ปาจิตฺติยํ

ข. อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ.

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อะไรชื่อว่า นิสสัคคิยะ หรือคำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึงอะไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า การสละ ชื่อว่า นิสสัคคิยะ (ภาวะสาธนะ)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- อะไรชื่อว่า นิสสัคคิยะ
- คำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึงอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงสิ่งที่คำนี้หมายถึงมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ.

ฆ. นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า คำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึง การสละอันเป็นวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้นเท่านั้นหรือไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น ด้วยประโยค ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึง การสละอันเป็นวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้นเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำนั้นยังหมายถึงอะไรได้อีกเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า คำนั้นยังหมายถึงอาบัติได้อีกด้วย

ฆ. นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว.

ง. กึ ตํ. ปาจิตฺติยํ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาบัตินั้นคืออาบัติอะไร

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำนั้นยังหมายถึงอาบัติได้อีกด้วย ด้วยประโยค ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัตินั้นคืออาบัติอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาบัตินั้นเป็นอาบัติปาราชิกหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้ระบุว่า อาบัตินั้นคืออาบัติปาจิตตีย์

ข. อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ.

ฆ. นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว.

จ. ตํ อติกฺกามยโต สห นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะแสดงเนื้อความของบท (ปทตฺถ) ว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ

ประโยค ข. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสฺสคฺคิย ศัพท์ด้วยประโยค ข. และ ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เนื้อความของบท (ปทตฺถ) ว่า ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงเนื้อความของบทนั้น มิใช่หรือ
- ถ้าท่านไม่แสดงเนื้อความของบทนั้น ก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงเนื้อความของบทนั้นด้วยประโยค จ.

ตัวอย่าง ๒๖

ก. ตญฺจ ปเนตํ จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิโต.
อนึ่งเล่า จีวรนั้นเกิดขึ้นในวันใด อรุณของวันนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้น

ข. ตสฺมา จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธึ เอกาทเส อรุณุคฺคมเน ทสาหาติกฺกมิตํ โหติ.
ดังนั้น จีวรนั้นจึงถูกให้ล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ฯเปฯ อยเมตฺถ อตฺโถ.

ก. ตญฺจ ปเนตํ จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิโต.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรเช่นไรเป็นจีวรที่ล่วง ๑๐ วัน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ (วจนตฺถ) และความหมายของบท (ปทตฺถ) แห่งบทว่า นิสฺสคฺคิย ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรเช่นไรเป็นจีวรที่ล่วง ๑๐ วัน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นเป็นจีวรที่นับตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับจีวรหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า จีวรที่ล่วง ๑๐ วัน ไม่ใช่จีวรที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ ตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับจีวร แต่เป็นจีวรที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่ได้รับจีวร

ก. ตญฺจ ปเนตํ จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิโต,

ข. ตสฺมา จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธึ เอกาทเส อรุณุคฺคมเน ทสาหาติกฺกมิตํ โหติ,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ ประโยคแสดงเหตุ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงเหตุด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้น คืออะไร
- การกล่าวประโยคเหตุว่า อรุณของวันที่เกิดจีวรนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้น มีผลคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคผลว่า ผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้น คือ จีวรล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น ไม่นับวันที่ได้รับจีวรเป็นวันแรก

ตัวอย่าง ๒๗

ก. ตํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วพึงสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ข. ตตฺรายํ นโย- สงฺฆสฺส ตาว เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี”ติ.

ในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ (ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรนี้แก่สงฆ์)

ค. นิสฺสชฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมี”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมิ (ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ครั้งหนึ่ง กระผมขอแสดงอาบัตินั้น)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตญฺจ ปเนตํ ฯเปฯ ทสาหาติกฺกมิตํ โหติ.

ก. ตํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะแสดงถึงบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรที่ไม่ได้อธิษฐานหรือทำวิกัปปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน ชื่อว่า จีวรล่วง ๑๐ วันด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุพึงสละจีวรดังกล่าวแก่ใคร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์เท่านั้นหรือไร (ใช้ วา ศัพท์เป็นหลักในการกล่าวถึงอาโภคะ โดยประกอบ เอว ศัพท์แทน วา ศัพท์)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้ากล่าวถึงบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ก. ตํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา นิสฺสชฺชิตพฺพํ,

ข. ตตฺรายํ นโย- สงฺฆสฺส ตาว เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี”ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีสละจีวร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์ คณะ และบุคคล ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีสละจีวรว่าในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

ข. ตตฺรายํ นโย- สงฺฆสฺส ตาว เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี”ติ.

ค. นิสฺสชฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมี”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้วพึงทำวิธีอะไรต่อไป

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรว่าในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ ฯเปฯ นิสฺสชฺชามิ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้วพึงทำวิธีอะไรต่อไป

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรขอคืนจีวรที่สละแล้วหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ฯเปฯ ปฏิเทเสมิ.

ตัวอย่าง ๒๘

ก. สเจ เทฺว โหนฺติ, "เทฺว"ติ วตฺตพฺพํ.

ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทฺว (อาบัติ ๒ ครั้ง)

ข. สเจ ตทุตฺตริ, "สมฺพหุลา"ติ วตฺตพฺพํ.

ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหุลา (อาบัติหลายครั้ง)

ค. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทฺว วา พหูนิ วา โหนฺติ, "อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี"ติ วตฺตพฺพํ.

แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็พึงกล่าวว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ (ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมเหล่านี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรเหล่านี้แก่สงฆ์)

ฆ. ปาฬึ วตฺตุํ อสกฺโกนฺเตน อญฺญถาปิ วตฺตพฺพํ.

เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตํ คเหตฺวา ฯเปฯ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ก. สเจ เทฺว โหนฺติ, "เทฺว"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีสละจีวรด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุพึงกล่าวเมื่อมีอาบัติ ๒ ครั้ง มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทฺว (อาบัติ ๒ ครั้ง)

ก. สเจ เทฺว โหนฺติ, “เทฺว”ติ วตฺตพฺพํ.

ข. สเจ ตทุตฺตริ, “สมฺพหุลา”ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทฺว ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุพึงกล่าวเมื่อมีอาบัติเกินกว่านั้นมิใช่หรือ
- ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวว่า ตโย เป็นต้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหุลา ไม่ควรกล่าวว่า ตโย เป็นต้น

ข. สเจ ตทุตฺตริ, “สมฺพหุลา”ติ วตฺตพฺพํ.

ค. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทฺว วา พหูนิ วา โหนฺติ, “อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี”ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหุลา ไม่ควรกล่าวว่า ตโย เป็นต้น ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในการสละถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงกล่าวโดยระบุจำนวนเหมือนในการปลงอาบัติว่า เทฺว, สมฺพหุลา หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็พึงกล่าวโดยไม่ระบุจำนวนว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

ค. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทฺว วา พหูนิ วา โหนฺติ, “อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี”ติ วตฺตพฺพํ.

ฆ. ปาฬึ วตฺตุํ อสกฺโกนฺเตน อญฺญถาปิ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็พึงกล่าวโดยไม่ระบุจำนวนว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ฯเปฯ นิสฺสชฺชามิ. ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องกล่าวคำสละด้วยภาษาบาลีเท่านั้น จึงชื่อว่าสละหรือไร (นำ ปิ ศัพท์ใน อญฺญถา มาเปลี่ยนเป็น เอว ศัพท์แล้วทำเป็นอาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย

ตัวอย่าง ๒๙

ก. พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน สงฺโฆ ญาเปตพฺโพ “สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยนฺ”ติ.

ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่า สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยํ.

ข. อิมินา ลกฺขเณน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ ฯเปฯ สํวริสฺสามี”ติ.

ครั้นรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้วควรกล่าวว่า ฯลฯ สํวริสฺสามิ

ค. ทฺวีสุ ปน สมฺพหุลาสุ วา ปุริมนเยเนว วจนเภโท กาตพฺโพ.

อนึ่ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้ง หรือหลายครั้งนั่นเอง

ฆ. เทสิตาย อาปตฺติยา "สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ฯเปฯ ทเทยฺยา"ติ เอวํ นิสฺสฏฺจีวรํ ทาตพฺพํ.

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างนี้ว่า สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. ฯเปฯ ทเทยฺย.

ง. ทฺวีสุ พหูสุ วา วจนเภโท กาตพฺโพ.

ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน สงฺโฆ ญาเปตพฺโพ "สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยนฺ"ติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ถือว่าได้ปลงอาบัติแล้วหรือไร

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการสละจีวรแก่สงฆ์ ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวการสละจีวรแก่สงฆ์ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ถือว่าได้ปลงอาบัติแล้วหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่า สุณาตุ ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยํ.

ก. พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน สงฺโฆ ญาเปตพฺโพ "สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยนฺ"ติ.

ข. อิมินา ลกฺขเณน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ ฯเปฯ สํวริสฺสามี”ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว พึงกระทำอะไรอีกเล่า

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่า สุณาตุ ฯเปฯ ปฏิคฺคณฺเหยฺยํ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว พึงกระทำอะไรอีกเล่า

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีทำหลังสวดญัตติแล้วมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว ภิกษุผู้ต้องอาบัติพึงแสดงอาบัติ โดยมีการพูดรับและพูดแสดงตามข้อความที่กล่าวมานี้

ข. อิมินา ลกฺขเณน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ ฯเปฯ สํวริสฺสามี”ติ.

ค. ทฺวีสุ ปน สมฺพหุลาสุ วา ปุริมนเยเนว วจนเภโท กาตพฺโพ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุนั้นต้องอาบัติ ๒ ครั้งหรือ ๓ ครั้ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว ภิกษุผู้ต้องอาบัติพึงแสดงอาบัติ โดยมีการพูดรับและพูดแสดงตามข้อความที่กล่าวมานี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุนั้นต้องอาบัติ ๒ ครั้งหรือ ๓ ครั้ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า อาปตฺตึ โดยชาตยาเปกขนัย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้ง

ค. ทฺวีสุ ปน สมฺพหุลาสุ วา ปุริมนเยเนว วจนเภโท กาตพฺโพ.

ฆ. เทสิตาย อาปตฺติยา "สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ฯเปฯ ทเทยฺยา"ติ เอวํ นิสฺสฏฺฐจีวรํ ทาตพฺพํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สงฆ์ควรปฏิบัติในจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้ง

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สงฆ์ควรปฏิบัติในจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นควรนับว่าเป็นของสงฆ์หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว

ฆ. เทสิตาย อาปตฺติยา "สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ฯเปฯ ทเทยฺยา"ติ เอวํ นิสฺสฏฺฐจีวรํ ทาตพฺพํ.

ง. ทฺวีสุ พหูสุ วา วจนเภโท กาตพฺโพ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุมีจีวรสองหรือสามผืน พึงกล่าวแล้วสละอย่างไร

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุมีจีวรสองหรือสามผืน พึงกล่าวแล้วสละอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า จีวรํ โดยชาตยาเปกขนัย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกันหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า

ตัวอย่าง ๓๐

ก. คณสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน "อิมาหนฺ"ติ วา "อิมานิ อหนฺ"ติ วา วตฺวา "อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามี"ติ วตฺตพฺพํ.

แต่เมื่อภิกษุจะสละแก่คณะ (ภิกษุสองหรือสามรูป) พึงกล่าวว่า อิมาหํ หรือว่า อิมานิ อหํ แล้วกล่าวว่า อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ (สละแก่ท่านทั้งหลาย)

ข. อาปตฺติปฺปฏิคฺคาหเกนาปิ "สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ ฯเปฯ เทเสติ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลนฺ"ติ วตฺตพฺพํ.

แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงกล่าวว่า สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ ฯเปฯ เทเสติ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ เป็นต้น

ค. จีวรทาเนปิ "สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยุนฺ"ติ วตฺตพฺพํ.

แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยุํ.

ฆ. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั่นแหละ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. คณสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน "อิมาหนฺ"ติ วา "อิมานิ อหนฺ"ติ วา วตฺวา "อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ วิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ นอกไปจากวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. คณสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมาหนฺ”ติ วา “อิมานิ อหนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามี”ติ วตฺตพฺพํ.

ข. อาปตฺติปฺปฏิคฺคาหเกนาปิ “สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ ฯเปฯ เทเสติ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลนฺ”ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในเวลารับอาบัติ ภิกษุควรรับอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่คณะด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลารับอาบัติ ภิกษุควรรับอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีรับอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงกล่าวว่า สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา เป็นต้น

ข. อาปตฺติปฺปฏิคฺคาหเกนาปิ “สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ ฯเปฯ เทเสติ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลนฺ”ติ วตฺตพฺพํ.

ค. จีวรทาเนปิ "สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยุนฺ"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับควรกล่าวอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีรับอาบัติด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับควรกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวของภิกษุผู้รับด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา เป็นต้น

ค. จีวรทาเนปิ "สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยุนฺ"ติ วตฺตพฺพํ.

ฆ. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุตั้งญัตติแล้ว วิธีที่เหลือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีที่ภิกษุผู้รับจีวรควรกล่าวในการให้จีวรด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุตั้งญัตติแล้ว วิธีที่เหลือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรงหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าไม่ระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรง แต่แสดงด้วยการแนะนำว่า วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั่นแหละ

ตัวอย่าง ๓๑

ก. ปุคฺคลสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน "อิมาหนฺ"ติ วา "อิมานิ อหนฺ"ติ วา วตฺวา "อายสฺมโต นิสฺสชฺชามี"ติ วตฺตพฺพํ.

แต่เมื่อจะสละแก่บุคคล พึงกล่าวว่า อิมาหํ หรือว่า อิมานิ อหํ แล้วกล่าวว่า อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ (สละแก่ท่าน)

ข. นิสฺสชฺชิตฺวา "อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมี"ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมิ.

ค. สเจ ปน นวกตโร โหติ, "อาวุโส"ติ วตฺตพฺพํ.

อนึ่ง ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส

ฆ. เตนาปิ "ปสฺสสี"ติ วา "ปสฺสถา"ติ วา วุตฺเต "อาม ภนฺเต"ติ วา "อาม อาวุโส"ติ วา วตฺวา "ปสฺสามี"ติ วตฺตพฺพํ.

แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสถ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ

ง. ตโต "อายตึ สํวเรยฺยาสี"ติ วา "สํวเรยฺยาถา"ติ วา วุตฺเต "สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัติกล่าวว่า อายตึ สํวเรยฺยาสิ หรือ สํวเรยฺยาถ ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ.

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปุคฺคลสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน "อิมาหนฺ"ติ วา "อิมานิ อหนฺ"ติ วา วตฺวา "อายสฺมโต นิสฺสชฺชามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่วิธีสละจีวรเป็นต้นแก่บุคคล

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละจีวรเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละเป็นต้นแก่คณะด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรเป็นต้นแก่บุคคล ย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงวิธีสละจีวรเป็นต้นแก่บุคคลอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลด้วยประโยคเหล่านี้

ก. ปุคฺคลสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน "อิมาหนฺ"ติ วา "อิมานิ อหนฺ"ติ วา วตฺวา "อายสฺมโต นิสฺสชฺชามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ข. นิสฺสชฺชิตฺวา "อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมี"ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงทำวิธีอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงทำวิธีอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ครั้นสละแล้วไม่ต้องแสดงอาบัติหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ เป็นต้น

ข. นิสฺสชฺชิตฺวา "อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมี"ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ค. สเจ ปน นวกตโร โหติ, "อาวุโส"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีที่ภิกษุผู้สละพึงกระทำด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกล่าวว่า ภนฺเต หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส

ค. สเจ ปน นวกตโร โหติ, "อาวุโส"ติ วตฺตพฺพํ.

ฆ. เตนาปิ "ปสฺสสี"ติ วา "ปสฺสถา"ติ วา วุตฺเต "อาม ภนฺเต"ติ วา "อาม อาวุโส"ติ วา วตฺวา "ปสฺสามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้นควรกล่าวอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้นควรกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสถ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ

ฆ. เตนาปิ "ปสฺสสี"ติ วา "ปสฺสถา"ติ วา วุตฺเต "อาม ภนฺเต"ติ วา "อาม อาวุโส"ติ วา วตฺวา "ปสฺสามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ง. ตโต "อายตึ สํวเรยฺยาสี"ติ วา "สํวเรยฺยาถา"ติ วา วุตฺเต "สาธุ สุฏฺฐุ สํ-วริสฺสามี"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ ภิกษุผู้รับอาบัติควรกล่าวอย่างไร

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสถ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ ด้วยประโยค ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ ภิกษุผู้รับอาบัติควรกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัติกล่าวว่า อายตึ สํวเรยฺยาสิ หรือ สํวเรยฺยาถ ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ.

ตัวอย่าง ๓๒

ก. เอวํ เทสิตาย อาปตฺติยา "อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมี"ติ ทาตพฺพํ.

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้วอย่างนี้ ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ)

ข. ทฺวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบวิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน โดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั่นแหละ

ค. ทฺวินฺนํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

แต่พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

ฆ. ตโต อาปตฺติปฺปฏิคฺคหณญฺจ นิสฺสฏฺฐจีวรทานญฺจ เตสํ อญฺญตเรน ยถา เอเกน ปุคฺคเลน, ตถา กาตพฺพํ.

ต่อแต่นั้น ภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติ และการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ปุคฺคลสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน ฯเปฯ วตฺตพฺพํ.

ก. เอวํ เทสิตาย อาปตฺติยา "อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมี"ติ ทาตพฺพํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติแล้ว ภิกษุผู้รับอาบัติพึงทำอย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงภิกษุผู้ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติแล้วด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติแล้ว ภิกษุผู้รับอาบัติพึงทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ

ก. เอวํ เทสิตาย อาปตฺติยา "อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมี"ติ ทาตพฺพํ.

ข. ทฺวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และจีวร ๒ หรือ ๓ ผืน ภิกษุผู้ให้พึงให้โดยกล่าวอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และจีวร ๒ หรือ ๓ ผืน ภิกษุผู้ให้พึงให้โดยกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืนมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า วิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน พึงทราบโดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อน ด้วยประโยค ข.

ข. ทฺวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตพฺโพ.

ค. ทฺวินฺนํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีสละจีวรแก่ภิกษุสองรูป (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวการสละจีวรแก่คณะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาสละแก่ภิกษุสองรูป ภิกษุผู้สละพึงสละอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีสละแก่ภิกษุสองรูปมิใช่หรือ
- วิธีสละแก่ภิกษุสองรูปต่างจากวิธีสละแก่ภิกษุสามรูปที่เรียกว่าคณะหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

ค. ทฺวินฺนํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ฆ. ตโต อาปตฺติปฺปฏิคฺคหณญฺจ นิสฺสฏฺจีวรทานญฺจ เตสํ อญฺญตเรน ยถา เอเกน ปุคฺคเลน, ตถา กาตพฺพํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ต่อแต่นั้นการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว พึงทำด้วยการตั้งญัตติและกรรมวาจาเหมือนที่ภิกษุสามรูปทำหรือไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ ด้วยประโยค ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ต่อแต่นั้นการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้วพึงทำด้วยการตั้งญัตติและกรรมวาจา เหมือนที่ภิกษุสามรูปทำหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ต่อแต่นั้นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงกระทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว ไม่ต้องกระทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้วด้วยญัตติและกรรมวาจาเหมือนที่ภิกษุสามรูปกระทำ

ตัวอย่าง ๓๓

ก. อิทํ ปน สพฺพนิสฺสคฺคิเยสุ วิธานํ.

อนึ่ง วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด

ข. จีวรํ ปตฺโต นิสีทนนฺติ วตฺถุมตฺตเมว หิ นานํ.

ดังจะเห็นได้ว่า วัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้านิสีทนะ

ค. ปรมฺมุขํ ปน วตฺถุ "เอตนฺ"ติ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ (นั้น)

ฆ. สเจ พหูนิ โหนฺติ, "เอตานี"ติ วตฺตพฺพํ.

ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น)

ง. นิสฺสฏฺจทาเนปิ เอเสว นโย.

แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน [คือ กล่าวว่า เอตํ และ เอตานิ ตามสมควร]

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อิทํ ปน สพฺพนิสฺสคฺคิเยสุ วิธานํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีเหล่านั้นเกี่ยวกับจีวรที่ล่วง ๑๐ วันเท่านั้นหรือไร (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วากยารัมภะ-โชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละ วิธีแสดงอาบัติ วิธีรับอาบัติ และวิธีให้คืน ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละ วิธีแสดงอาบัติ วิธีรับอาบัติ และวิธีให้คืน ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีเหล่านั้นเกี่ยวกับจีวรที่ล่วง ๑๐ วันเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด

ก. อิทํ ปน สพฺพนิสฺสคฺคิเยสุ วิธานํ.

ข. จีวรํ ปตฺโต นิสีทนนฺติ วตฺถุมตฺตเมว หิ นานํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีดังกล่าวนั้นไม่ต่างกันแม้เล็กน้อย เหมือนกันทั้งหมดหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีดังกล่าวนั้นไม่ต่างกันแม้เล็กน้อย เหมือนกันทั้งหมดหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า วัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้านิสีทนะ

ค. ปรมฺมุขํ ปน วตฺถุ "เอตนฺ"ติ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ฆ. สเจ พหูนิ โหนฺติ, "เอตานี"ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีสละจีวรที่อยู่ลับหลัง (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตรโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละจีวรที่อยู่ต่อหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีการสละจีวรที่อยู่ต่อหน้าด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อมีจีวรที่ต้องสละอยู่ลับหลัง หรือมีมาก ภิกษุพึงสละโดยกล่าวอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละโดยประกอบใช้ อิม ศัพท์เหมือนในการสละจีวรที่อยู่ต่อหน้า หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. และ ฆ. อธิบายว่า ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ (นั้น) ถ้าวัตถุมีมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น)

ค. ปรมฺมุขํ ปน วตฺถุ "เอตนฺ"ติ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ฆ. สเจ พหูนิ โหนฺติ, "เอตานี"ติ วตฺตพฺพํ.

ง. นิสฺสฏฺฐทาเนปิ เอเสว นโย.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีข้างต้นมีอยู่ในการสละจีวรเท่านั้นหรือไร

ประโยค ค. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ หรือถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น) ด้วยประโยค ค. และ ฆ.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีข้างต้นมีอยู่ในการสละจีวรเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน คือ ประกอบใช้ เอต ศัพท์เหมือนกับในการสละวัตถุดังกล่าว คือ กล่าวว่า เอตํ และ เอตานิ ตามสมควร

ตัวอย่าง ๓๔

ก. นิสฺสฏฺจวตฺถุํ "ทินฺนมิทํ อิมินา มยฺหนฺ"ติ สญฺญาย น ปฏิเทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ.

เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

ข. ตสฺส สนฺตกภาวํ ญตฺวา เลเสน อจฺฉินฺทนฺโต สามิกสฺส ธุรนิกฺเขเปน ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตพฺโพติ.

ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว พึงถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้ไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละตามวินัยด้วยความสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง จะต้องอาบัติอะไร

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการสละจีวร ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีสละจีวรด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละตามวินัยด้วยความสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง จะต้องอาบัติอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นไม่ต้องอาบัติ หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

ก. นิสฺสฏฺจวตฺถุํ “ทินฺนมิทํ อิมินา มยฺหนฺ”ติ สญฺญาย น ปฏิเทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ.

ข. ตสฺส สนฺตกภาวํ ญตฺวา เลเสน อจฺฉินฺทนฺโต สามิกสฺส ธุรนิกฺเขเปน ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตพฺโพติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ การแย่งชิงไปด้วยข้ออ้างนอกไปจากการสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่าเมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงอาบัติทุกกฏที่ภิกษุผู้สำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้จีวรแก่ตนเองด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนโดยมุ่งแย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง จะต้องอาบัติอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นอาบัติทุกกฏเหมือนภิกษุผู้สำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้แก่ตนหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว พึงถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ

ตัวอย่าง ๓๕

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่

ข. ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ.

อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบท เหมือนในสิกขาบทนี้

ค. ตสฺมา นํ ปรโต น วกฺขาม.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

ฆ. ทสาหํ อนติกฺกนฺเตปิ อติกฺกนฺตสญฺญิโน เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน

ง. อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว.

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วัน และแก่ภิกษุผู้สงสัย [ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุเกิน ๑๐ วันแล้ว

จ. ตถา อนธิฏฺฐิตา'วิกปฺปิต-อวิสฺสชฺชิต-อนฏฺฐา'วินฏฺฐ-อทฑฺฒา'วิลุตฺเตสุ อธิฏฺฐิตาทิสญฺญิโน.

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่า เป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของอาบัตินอกไปจากข้อวินิจฉัยของอาบัติที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวการวินิจฉัยของอาบัติ ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของอาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ.

ข. ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า นิสสัคคิยวัตถุที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ บุคคลย่อมกำหนดอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยนิสสัคคิยวัตถุ ต้องอาบัติทุกกฏ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ นิสสัคคิยวัตถุที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ บุคคลย่อมกำหนดอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ นิสสัคคิยวัตถุดังกล่าวไม่ทำให้ต้องอาบัติทุกกฏหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า แม้นิสสัคคิยวัตถุที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ ก็ทำให้ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ใช้สอยเช่นกัน

ข. ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ.

ค. ตสฺมา นํ ปรโต น วกฺขาม.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ข.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบทเหมือนในสิกขาบทนี้ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้ามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ.

ฆ. ทสาหํ อนติกฺกนฺเตปิ อติกฺกนฺตสญฺญิโน เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุเช่นนั้นเท่านั้นจึงต้องอาบัติทุกกฏหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยนิส-สัคคิยวัตถุ ต้องอาบัติทุกกฏ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเช่นนั้นเท่านั้นจึงต้องอาบัติทุกกฏหรือไร (เปลี่ยน ปิ ศัพท์เป็น เอว แล้วนำมาประกอบเป็นอาโภคะ)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุเช่นไรอีกจึงต้องอาบัติทุกกฏเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน ก็ต้องอาบัติทุกกฏอีกด้วย

(โดยทั่วไป ประโยคอารัทธะมักอยู่ติดกับประโยควากยารัมภะ แต่ในที่บางแห่งก็อาจมีประโยคอื่นคั่นอยู่บ้างตามสมควร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม โดยเนื้อหาของประโยคอารัทธะและวากยารัมภะต้องเกี่ยวเนื่องกัน)

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ.

ข. ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ.

ค. ตสฺมา นํ ปรโต น วกฺขาม.

ฆ. ทสาหํ อนติกฺกนฺเตปิ อติกฺกนฺตสญฺญิโน เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ.

ง. อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ อาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์นอกไปจากอาบัติทุกกฏที่แสดงไว้ในประโยคหน้า

ประโยค ก. ข. ค. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการต้องอาบัติทุกกฏไว้ด้วยประโยค ก. ข. ค. และ ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏเท่านั้นหรือ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วย มิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงการต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า เราแสดงว่าภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์อีกด้วย

(ปิ ศัพท์ใน อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ และ เวมติกสฺสปิ ทำหน้าที่อัญญมัญญสมุจจยะ คือ รวบรวมซึ่งกันและกัน ใช้เหมือน จ ศัพท์)

ง. อติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสญฺญิโนปิ เวมติกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว.

จ. ตถา อนธิฏฺฐิตา'วิกปฺปิต-อวิสฺสชฺชิต-อนฏฺฐา'วินฏฺฐ-อทฑฺฒา'วิลุตฺเตสุ อธิฏฺฐิตาทิ-สญฺญิโน.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน เป็นต้น บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุเกิน ๑๐ วันแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน เป็นต้น บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงกำหนดว่า ไม่ต้องอาบัติ เพราะสำคัญว่าได้อธิษฐานแล้วหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้วิกัปปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เช่นกัน

(คำว่า ตถา ทำหน้าที่อนุกัฑฒนะ ดึงคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ มาไว้ในประโยคหลัง)

ตัวอย่าง ๓๖

ก. อนฺโตทสาหํ อธิฏฺฐิเต วิกปฺปิเต วิสฺสชฺชิเต นฏฺเฐ วินฏฺเฐ ทฑฺเฒ อจฺฉินฺเน วิสฺสาเสน คาหิเต อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :- ภิกษุผู้ใช้สอยจีวรที่อธิษฐานหรือทำวิกัปปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน จีวรที่ถูกสละแล้ว จีวรที่หายไป จีวรที่เสียหาย จีวรที่ถูกไฟไหม้ จีวรที่ถูกแย่งไป จีวรที่ถูกถือเอาโดยวิสาสะ, ภิกษุผู้เป็นบ้า เป็นต้น

ข. อาจารวิปตฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอาจารวิบัติ

ค. ยถา จ อิทํ, เอวํ อิโต ปรานิปิ.

อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน

ฆ. อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาทิเสสา จ สีลวิปตฺติ, เสสาปตฺติโย อาจารวิปตฺติ.

ดังจะเห็นได้ว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ

ง. อาชีววิปตฺติ วา ทิฏฺฐิวิปตฺติ วา กาจิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ.

อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

จ. อาชีววิปตฺติปจฺจยา ปน ฐเปตฺวา ทุพฺภาสิตํ ฉ อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตา, ทิฏฺฐิวิปตฺติปจฺจยา ปาจิตฺติยทุกฺกฏวเสน เทฺว อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตาติ, อิทเมตฺถ ลกฺขณํ.

แต่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ นี้คือลักษณะในเรื่องวิบัติดังกล่าว

ฉ. อิติ วิปตฺติกถา อิเธว นิฏฺฐิตาติ.

โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว

ช. น นํ อิโต ปรํ วิจารยิสฺสาม.

ดังนั้น ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณ์เรื่องวิบัตินั้นอีก

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อนฺโตทสาหํ อธิฏฺฐิเต วิกปฺปิเต วิสฺสชฺชิเต นฏฺเฐ วินฏฺเฐ ทฑฺเฒ อจฺฉินฺเน วิสฺสาเสน คาหิเต อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ นอกไปจากข้อวินิจฉัยของอาบัติ

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวการวินิจฉัยของอาบัติ ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ คืออะไร
- ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติอีกด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติด้วยประโยค ก.

ก. อนฺโตทสาหํ อธิฏฺฐิเต วิกปฺปิเต วิสฺสชฺชิเต นฏฺเฐ วินฏฺเฐ ทฑฺเฒ อจฺฉินฺเน วิสฺสาเสน คาหิเต อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ข. อาจารวิปตฺติ.

ประโยค ข. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของวิบัติ นอกไปจากข้อวินิจฉัยของอนาบัติ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยของวิบัติ คืออะไร

- ข้อวินิจฉัยของวิบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงข้อวินิจฉัยของวิบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยของวิบัติด้วยประโยค ข. เป็นต้น

ข. อาจารวิปตฺติ.

ค. ยถา จ อิทํ, เอวํ อิโต ปรานิปิ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า กถินสิกขาบทที่ ๑ นี้เท่านั้นเป็นอาจารวิบัติหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า [สิกขาบทนี้]เป็นอาจารวิบัติ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า [สิกขาบทนี้]เป็นอาจารวิบัติ ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เพียงกถินสิกขาบทที่ ๑ นี้เท่านั้นเป็นอาจารวิบัติหรือไร

ถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน

ค. ยถา จ อิทํ, เอวํ อิโต ปรานิปิ.

ฆ. อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาทิเสสา จ สีลวิปตฺติ, เสสาปตฺติโย อาจารวิปตฺติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้ำความที่ท่านกล่าวในประโยค ค. ว่า อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรณะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความของประโยคหน้า)

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารวิบัติเช่นกัน ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำนั้นย่อมสมควรอย่างไร : คู่มือสอนกังขา ฯ

- ความเป็นอาจารวิบัติของสิกขาบทถัดจากนี้ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร : กังขาวิตรณีคัณฐิ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศีลวิบัติเป็นต้นอย่างอื่นจากอาจารวิบัติมีอยู่มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ

ฆ. อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาทิเสสา จ สีลวิปตฺติ, เสสาปตฺติโย อาจารวิปตฺติ.

ง. อาชีววิปตฺติ วา ทิฏฺฐิวิปตฺติ วา กาจิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาชีววิบัติหรือทิฏฐิวิบัติที่ไม่ใช่ศีลวิบัติและอาจารวิบัติมีอยู่มิใช่หรือ

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาชีววิบัติหรือทิฏฐิวิบัติที่ไม่ใช่ศีลวิบัติและอาจารวิบัติมีอยู่มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวในประโยคหน้าว่า อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ ย่อมสมควรอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า อาชีววิบัติหรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้น คำกล่าวนั้นจึงสมควร

ง. อาชีววิปตฺติ วา ทิฏฺฐิวิปตฺติ วา กาจิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ.

จ. อาชีววิปตฺติปจฺจยา ปน ฉเปตฺวา ทุพฺภาสิตํ ฉ อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตา, ทิฏฺฐิวิปตฺติปจฺจยา ปาจิตฺติยทุกฺกฏวเสน ทฺเว อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตาติ, อิทเมตฺถ ลกฺขณํ.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติอาบัติเพราะอาชีววิบัติและทิฏฐิวิบัติมิใช่หรือ

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยประโยค ง.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติอาบัติเพราะอาชีววิบัติและทิฏฐิวิบัติ มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์เฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ

ดังนั้น อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ จึงไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

ฉ. อิติ วิปตฺติกถา อิเธว นิฏฺฐิตาติ.

ช. น นํ อิโต ปรํ วิจารยิสฺสาม.

ประโยค ฉ. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ ประโยคแสดงเหตุ

ประโยค ช. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคแสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักพิจารณ์เรื่องวิบัตินั้นอีกหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไรในสิกขาบทต่อไป

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฉ. อธิบายว่า ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณ์เรื่องวิบัตินั้นอีก

๒. อุโทสิตสิกขาบท

ตัวอย่าง ๓๗

ก. ทุติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ เอตฺถ ปุริมสิกฺขาปเท วิย อตฺถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๒ ดังนี้

บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ที่สองนี้ เหมือนกับในสิกขาบทแรก พึงทราบเนื้อความของตติยาวิภัตติ ด้วยความเป็นฉัฏฐีวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว

ข. กรณวเสน หิ ภิกฺขุนา อิทํ นาม กมฺมํ กาตพฺพํ, ตํ นตฺถิ สามิวเสน ปน ภิกฺขุโน จีวรสฺมึ นิฏฺฐิเต กถิเน จ อุพฺภเต เอวํ อิเมหิ จีวรนิฏฺฐานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺนปลิโพโธ เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยาติ เอวํ อตฺโถ ยุชฺชติ.

เพราะกรรมเช่นนี้อันภิกษุพึงกระทำเนื่องด้วยตติยาวิภัตติไม่มี แต่เนื้อความย่อมสมควร โดยเนื่องด้วยฉัฏฐีวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว และเมื่อกฐินถูกถอนแล้ว ถ้าภิกษุผู้มีปลิโพธอันขาดแล้วอย่างนี้ด้วยการสำเร็จแห่งจีวรและการถอนกฐินเหล่านี้ พึงอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง [เว้นแต่สมมติที่ให้แก่ภิกษุอาพาธ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์]

ค. ตตฺถ ติจีวเรนาติ ติจีวราธิฏฺฐานนเยน อธิฏฺฐิเตสุ สงฺฆาฏิอาทีสุ เยน เกนจิ.

ในปาฐะว่า ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺย (พึงอยู่ปราศจากไตรจีวร) นั้น คำว่า ติจีวเรน คือ จีวรผืนใดผืนหนึ่งในผ้าสังฆาฏิ เป็นต้น ที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน เอกรตฺติมฺปิ ฯเปฯ ปาจิตฺติยํ.

ก. ทุติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ เอตฺถ ปุริมสิกฺขาปเท วิย อตฺถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของกถินสิกขาบทที่สอง นอกเหนือไปจากคำอธิบายของกถินสิกขาบทแรก

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว ภิกษุพึงเก็บอติเรกจีวร เป็นต้น

มีวิธีสัมพันธ์ ตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน (เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว) เป็นต้นในอุโทสิตสิกขาบท

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอนภิหิตกัตตาเหมือนในกถินสิกขาบทที่ ๑ หรือไร (แสดงอาโภคะโดยตัดคำว่า อคฺคเหตฺวา ออกไป)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ที่สองนี้ เหมือนกับในสิกขาบทแรก พึงทราบเนื้อความของตติยาวิภัตติ ด้วยความเป็นฉัฏฐีวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว

ก. ทุติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ เอตฺถ ปุริมสิกฺขาปเท วิย อตฺถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

ข. กรณวเสน หิ ภิกฺขุนา อิทํ นาม กมฺมํ กาตพฺพํ, ตํ นตฺถิ สามิวเสน ปน ภิกฺขุโน จีวรสฺมึ นิฏฺฐิเต กถิเน จ อุพฺภเต เอวํ อิเมหิ จีวรนิฏฺฐานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺนปลิโพโธ เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยาติ เอวํ อตฺโถ ยุชฺชติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุในการที่ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคแสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยาวิภัตติดังกล่าวควรลงในอรรถอนภิหิต-กัตตาเหมือนในกถินสิกขาบทที่ ๑ มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงกล่าวว่าตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เพราะไม่มีกริยาคุมพากย์ที่เป็นกรรมวาจก ที่ภิกษุพึงกระทำเหมือน ธาเรตพฺพํ (อันภิกษุพึงทรงไว้) ในกถินสิกขาบทที่ ๑ ดังนั้น จึงลงตติยาวิภัตติในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ

ก. ทุติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติเอตฺถ ปุริมสิกฺขาปเท วิย อตฺถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

ข. กรณวเสน หิ ภิกฺขุนา อิทํ นาม กมฺมํ กาตพฺพํ, ตํ นตฺถิ สามิวเสน ปน ภิกฺขุโน จีวรสฺมึ นิฏฺฐิเต กถิเน จ อุพฺภเต เอวํ อิเมหิ จีวรนิฏฺฐานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺนปลิโพโธ เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยาติ เอวํ อตฺโถ ยุชฺชติ.

ค. ตตฺถ ติจีวเรนาติ ติจีวราธิฏฺฐานนเยน อธิฏฺฐิเตสุ สงฺฆาฏิอาทีสุ เยน เกนจิ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ คำอธิบายของ ติจีวเรน นอกเหนือไปจากคำอธิบายของ ภิกฺขุนา

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยค ตามหลักลีนัตถโจทนาว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ตติยาวิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติด้วยประโยค ก. และแสดงเหตุของการกล่าวเช่นนั้นด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การอยู่ปราศจากไตรจีวร เป็นการอยู่ปราศจากจีวรทั้ง ๓ ผืนหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า คำว่า ติจีวเรน (ไตรจีวร) คือ จีวรผืนใดผืนหนึ่งในผ้าสังฆาฏิ เป็นต้น ที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร

ตัวอย่าง ๓๘

ก. วิปฺปวเสยฺยาติ วิยุตฺโต วเสยฺย.

บทว่า วิปฺปวเสยฺย แปลว่า พึงอยู่ปราศจาก

ข. "คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร"ติอาทินา นเยน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคมน-นิเวสน-อุโทสิต-อฏฺฏ-มาฬ-ปาสาท-หมฺมิย-นาวา-สตฺถ-เขตฺต-ธญฺญกรณ-อาราม-วิหาร-รุกฺขมูล-อชฺโฌกาสปฺปเภทานํ ปนฺนรสานํ นิกฺเขปฏฺฐานานํ ยตฺถกตฺถจิ นิกฺขิปิตฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาติกฺกเมน อรุณํ อุฏฺฐาเปยฺยาติ อยเมตฺถ สงฺเขโป.

หมายความว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งจำแนกเป็น :-

หมู่บ้านนิคม, บ้าน, โรงเก็บของ, ป้อม, เรือนยอดเดียว, ปราสาท, เรือนโล้น, เรือ, กลุ่มพ่อค้า, นา, ลานนวดข้าว, สวน, วัด, โคนต้นไม้ และที่กลางแจ้ง ซึ่งตรัสไว้ในพระบาลี[คือปทภาชนีย์ของสิกขาบทนี้] ว่า คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร (หมู่บ้านมีขอบเขตอย่างเดียวกันหรือมีขอบเขตต่างกัน) เป็นต้นแล้ว พึงยังอรุณให้ขึ้นไปเมื่อมีการล่วงหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้

ค. วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต.

ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตตฺถ ติจีวเรนาติ ฯเปฯ สงฺฆาฏิอาทีสุ เยน เกนจิ.

ก. วิปฺปวเสยฺยาติ วิยุตฺโต วเสยฺย.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ ประโยคแสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ คำอธิบายของ วิปฺปวเสยฺย นอกไปจากคำอธิบายของ ติจีวเรน ที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายคำว่า ติจีวเรน ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของ วิปฺปวเสยฺย บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายคำว่า วิปฺปวเสยฺย ด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้อธิบายคำว่า วิปฺปวเสยฺย ด้วยประโยคนี้

ก. วิปฺปวเสยฺยาติ วิยุตฺโต วเสยฺย.

ข. "คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร"ติอาทินา นเยน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคมน-นิเวสน-อุโทสิต-อฏฺฏ-มาฬ-ปาสาท-หมฺมิย-นาวา-สตฺถ-เขตฺต-ธญฺญกรณ-อาราม-วิหาร-รุกฺขมูล-อชฺโฌกาสปฺปเภทานํ ปนฺนรสานํ นิกฺเขปฏฺฐานานํ ยตฺถกตฺถจิ นิกฺขิปิตฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาติกฺกเมน อรุณํ อุฏฺฐาเปยฺยาติ อยเมตฺถ สงฺเขโป.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อกำหนดลักษณะของการอยู่ปราศจากจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า ลักษณะของการอยู่ปราศจากจีวรคืออะไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายคำว่า วิปฺปวเสยฺย ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ลักษณะของการอยู่ปราศจากจีวรคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเก็บจีวรไว้ในวัดเท่านั้นแล้วยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่วงหัตถบาสภายนอกวัดเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้วพึงยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่วงหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น ด้วยประโยคนี้

ข. "คาโม เอกูปจาโร นานูปจาโร"ติอาทินา นเยน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคมน-นิเวสน-อุโทสิต-อฏฺฏ-มาฬ-ปาสาท-หมฺมิย-นาวา-สตฺถ-เขตฺต-ธญฺญกรณ-อาราม-วิหาร-รุกฺขมูล-อชฺโฌกาสปฺปเภทานํ ปนฺนรสานํ นิกฺเขปฏฺฐานานํ ยตฺถกตฺถจิ นิกฺขิปิตฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาติกฺกเมน อรุณํ อุฏฺฐาเปยฺยาติ อยเมตฺถ สงฺเขโป.

ค. วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ ข้อความพิสดารนอกเหนือไปจากข้อความย่อที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงความย่อไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผู้ที่ต้องการความพิสดาร พึงศึกษาได้ในคัมภีร์ไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะระบุคัมภีร์ที่แสดงข้อวินิจฉัย โดยพิสดารมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า ความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว

ตัวอย่าง ๓๙

ก. อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกฺขุโน ติจีวเรน อวิปฺปวาสสมฺมุตึ เทติ, ตํ ฐเปตฺวา อลทฺธสมฺมุติกสฺส ภิกฺขุโน เอกรตฺตมฺปิ วิปฺปวาสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ เวทิตพฺพํ.

คำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) หมายความว่า สงฆ์ให้สมมติใดเพื่อการไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแก่ภิกษุอาพาธ เมื่อภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติอยู่ปราศจาก[ไตรจีวร]เว้นสมมตินั้นแม้ราตรีเดียว

โปรดทราบว่าต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการสละตามนัยดังกล่าวไว้แล้ว [คือสถานที่เก็บจีวร ๑๕ แห่ง]นั้นแหละ

ข. เกวลํ อิธ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยนฺ”ติอาทินา นเยน วจนเภโท โหติ,

ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยเป็นต้นว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้อยู่ปราศจากราตรี เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ] ควรสละ”

ค. อยํ วิเสโส.

ความต่างกันแห่งศัพท์นี้เป็นข้อพิเศษ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกฺขุโน ติจีวเรน อวิปฺปวาส-

สมฺมุตึ เทติ, ตํ จเปตฺวา อลทฺธสมฺมุติกสฺส ภิกฺขุโน เอกรตฺตมฺปิ วิปฺปวาสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ เวทิตพฺพํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นอกไปจากคำอธิบายของคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ฯเปฯ วิปฺปวเสยฺย

ประโยคหน้าที่กล่าวอธิบายคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ฯเปฯ วิปฺปวเสยฺย ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ฯเปฯ วิปฺปวเสยฺย ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา ด้วยประโยค ก.

ก. อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกฺขุโน ติจีวเรน อวิปฺปวาสสมฺมุตึ เทติ, ตํ จเปตฺวา อลทฺธสมฺมุติกสฺส ภิกฺขุโน เอกรตฺตมฺปิ วิปฺปวาสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ เวทิตพฺพํ.

ข. เกวลํ อิธ "อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยนฺ"ติอาทินา นเยน วจนเภโท โหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลย่อมกำหนดว่าความต่างกันอย่างใดอย่างหนึ่งจากคำที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนด้วยการอธิบายคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ])

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดว่า ความต่างกันอย่างใดอย่างหนึ่งจากคำที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิทํ เม ฯเปฯ นิสฺสคฺคิยํ

ข. เกวลํ อิธ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวุตฺถํ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยนฺ”ติอาทินา นเยน วจนเภโท โหติ.

ค. อยํ วิเสโส.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า คำลงท้ายของข้อความข้างต้นคืออะไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิทํ เม ฯเปฯ นิสฺสคฺคิยํ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของข้อความข้างต้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงนิคม (คำลงท้าย) ของข้อความข้างต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของข้อความข้างต้นด้วยประโยคนี้

๓. อกาลจีวรสิกขาบท

ตัวอย่าง ๔๐

ก. ตติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ สามิวเสเนว กรณตฺโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๓ ดังนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งตติยาวิภัตติในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ด้วยความเป็นฉัฏฐีวิภัตติ

ข. อกาลจีวรํ นาม ยวายํ "อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจมาสา"ติ จีวรกาโล วุตฺโต, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญทา อุปฺปนฺนํ.

ชื่อว่า อกาลจีวร คือ จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นเว้นจีวรกาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า [ที่ชื่อว่า สมัยที่เป็นจีวรกาล คือ] เมื่อยังไม่ได้กรานกฐินมีเวลาท้ายฤดูฝน ๑ เดือน เมื่อกรานกฐินแล้วขยายเวลาออกไปอีกเป็น ๕ เดือน

ค. ยญฺจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา "อิทํ อกาลจีวรนฺ"ติ, ปุคฺคลสฺส วา "อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมี"-ติอาทินา นเยน ทินฺนํ.

และจีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาลโดยกล่าวระบุ[ความเป็นอกาลจีวร]ว่า อิทํ อกาลจีวรํ ([กระผมถวาย]อกาลจีวรนี้) หรือจีวรที่ทายกถวายแก่บุคคลตามนัย[ที่เจาะจงบุคคล]ว่า อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่าน) เป็นต้น

ฆ. เอตํ อกาลจีวรํ นาม.

จีวรนี้ชื่อว่า อกาลจีวร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา อุพฺภตสฺมึ กถิเน ภิกฺขุโน ฯเปฯ ปาจิตฺติยํ.

ก. ตติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ สามิวเสเนว กรณตฺโถ เวทิตพฺโพ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของกถินสิกขาบทที่ ๓

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกเป็นต้นว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว อกาลจีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ภิกษุผู้ต้องการพึงรับไว้

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนัตถโจทนาว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา ไว้ในกถินสิกขาบทที่ ๓

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ นา วิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ นา วิภัตติใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถอนภิหิตกัตตา ดังคำว่า ภิกฺขุนา ในกถินสิกขาบทแรกหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า นา วิภัตติ ใน ภิกฺขุนา ลงในอรรถฉัฏฐี ไม่ใช่ลงในอรรถอนภิหิตกัตตา

ก. ตติเย นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนาติ สามิวเสเนว กรณตฺโถ เวทิตพฺโพ.

ข. อกาลจีวรํ นาม ยฺวายํ "อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจมาสา"ติ จีวรกาโล วุตฺโต, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญทา อุปฺปนฺนํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของอกาลจีวร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า นา วิภัตติของ ภิกฺขุนา ในคำว่า นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ลงในอรรถสามีสัมพันธ์ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- สรูปะ (ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง) ของอกาลจีวร ในคำว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย คืออะไร
- อกาลจีวร คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสรูปะของอกาลจีวรในคำว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย มิใช่หรือ
- ท่านควรระบุลักษณะของอกาลจีวร มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงสรูปะของอกาลจีวรในคำว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย ด้วยประโยค ข.

อีกอย่างหนึ่ง อาจทำวากยานุสัมพันธ์แบบลีนันตรโจทนา โดยใช้พระบาลีเป็นฐปนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจีวร ใช้ในความหมายอะไร

- คำว่า อกาลจีวร มีรูปวิเคราะห์อย่างไร
- อปาทานของ อญฺญ ศัพท์ในเรื่องนี้ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจีวรํ ใช้ในความหมายปฏิเสธหรือไร
- ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของ อกาลจีวร มิใช่หรือ
- ควรแสดงอปาทานของ อญฺญ ศัพท์ในเรื่องนี้ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า

- เราได้แสดงว่า อ ศัพท์ในคำว่า อกาลจีวรํ เป็นไปในความหมายว่า อญฺญ (อื่น)
- คำว่า อกาลจีวร มีรูปวิเคราะห์เป็นมัชเฌโลปีตัปปุริสสมาสที่ลบ อุปฺปนฺน ศัพท์ในท่ามกลางสมาสว่า อกาเล อุปฺปนฺนํ จีวรํ อกาลจีวรํ
- อปาทานของ อญฺญ ศัพท์ใน อญฺญทา คือ จีวรกาล

ข. อกาลจีวรํ นาม ยฺวายํ "อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจมาสา"ติ จีวรกาโล วุตฺโต, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญทา อุปฺปนฺนํ.

ค. ยญฺจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา "อิทํ อกาลจีวรนฺ"ติ, ปุคฺคลสฺส วา "อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมี"ติอาทินา นเยน ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวรํ นาม.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรเช่นนั้นอย่างเดียวชื่อว่าอกาลจีวรหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงว่า จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจากจีวรกาล ชื่อว่า อกาลจีวร ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรเช่นนั้นอย่างเดียวชื่อว่า อกาลจีวรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรอะไรอีกควรได้ชื่อว่า อกาลจีวร (นำ จ ศัพท์ที่มีอรรถสมุจจยะมาประกอบใช้ในปุจฉา)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า และจีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาล หรือจีวรที่ทายกถวายแก่บุคคล ก็ชื่อว่า อกาลจีวร

ค. ยญฺจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา “อิทํ อกาลจีวรนฺ”ติ, ปุคฺคลสฺส วา “อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมี”ติอาทินา นเยน ทินฺนํ.

ฆ. เอตํ อกาลจีวรํ นาม.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคนิยมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอนิยมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อความที่ไม่แน่นอนด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าว คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวด้วยประโยค ฆ.

ตัวอย่าง ๔๑

ก. อุปฺปชฺเชยฺยาติ เอวรูปํ จีวรํ อตฺตโน ภาคปฏิลาภวเสน สงฺฆโต วา สุตฺตนฺติกาทิคณโต วา ญาติโต วา มิตฺตโต วา ปํสุกูลํ วา อตฺตโน วา ธเนน.

คำว่า อุปฺปชฺเชยฺย (เกิดขึ้น) หมายความว่า จีวรเช่นนี้เกิดขึ้นด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตนจากสงฆ์หรือคณะมีกลุ่มภิกษุผู้ทรงพระสูตรเป็นต้น หรือจากญาติ มิตร เป็นผ้าบังสุกุล หรือจากทรัพย์ของตน

ข. อถ วา ปน “อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกฺขาปญฺญตฺติกาย เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุภโตสงฺฆสฺส เทติ, วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคลสฺส เทตี”ติ อิมาสํ อฏฺฐนฺนํ มาติกานํ อญฺญตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

อีกอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นจากมาติกาข้อใดข้อหนึ่งในบรรดามาติกา ๘ เหล่านี้ คือ

ภิกษุทั้งหลาย มาติกา ๘ เหล่านี้ ย่อมมีเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร คือ

๑. ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา ๒. ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ทำกติกาวัตร

๓. ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตร ๔. ถวายแก่สงฆ์

๕. ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย ๖. ถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา

๗. ถวายเจาะจง ๘. ถวายแก่บุคคล

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อกาลจีวรํ นาม ยฺวายํ ฯเปฯ เอตํ อกาลจีวรํ นาม.

ก. อุปฺปชฺเชยฺยาติ เอวรูปํ จีวรํ อตฺตโน ภาคปฏิลาภวเสน สงฺฆโต วา สุตฺตนฺติกาทิคณโต วา ญาติโต วา มิตฺตโต วา ปํสุกูลํ วา อตฺตโน วา ธเนน.

ข. อถ วา ปน "อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกฺขาปญฺญตฺติกาย เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุภโตสงฺฆสฺส เทติ, วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคลสฺส เทตี"ติ อิมาสํ อฏฺฐนฺนํ มาติกานํ อญฺญตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ อุปฺปชฺเชยฺย (เกิดขึ้น)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนัตถโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ นา วิภัตติ และคำว่า อกาลจีวร พร้อมทั้งการเกิดขึ้น ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- การเกิดขึ้นของอกาลจีวรคืออะไร
- อกาลจีวรเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการเกิดขึ้นของอกาลจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงการเกิดขึ้นของอกาลจีวรและอกาลจีวรเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไร ด้วยประโยค ก. และ ข.

ก. อุปฺปชฺเชยฺยาติ เอวรูปํ จีวรํ อตฺตโน ภาคปฏิลาภวเสน สงฺฆโต วา สุตฺตนฺติกาทิคณโต วา ญาติโต วา มิตฺตโต วา ปํสุกูลํ วา อตฺตโน วา ธเนน.

ข. อถ วา ปน "อฏฺฐิมา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกฺขาปญฺญตฺติกาย เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุภโตสงฺฆสฺส เทติ, วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคลสฺส เทตี"ติ อิมาสํ อฏฺฐนฺนํ มาติกานํ อญฺญตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การเกิดขึ้นของอกาลจีวร ตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถานัยที่กล่าวไว้ในประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงการเกิดขึ้นของอกาลจีวรตามอรรถกถานัยด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การเกิดขึ้นของอกาลจีวรมีตามอรรถกถานัยเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถานัยที่กล่าวไว้ด้วยประโยค ข.

ตัวอย่าง ๔๒

ก. เอตฺถ จ “สีมาย ทมฺมี”ติ เอวํ สีมํ ปรามสิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม.

อนึ่ง ในบรรดามาติกาเหล่านี้ เมื่อถวายระบุถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ (กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) ชื่อว่า ถวายในสีมา

ข. เอส นโย สพฺพตฺถ.

พึงทราบนัยนี้ในมาติกาทั้งปวง

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อถ วา ปน ฯเปฯ อญฺญตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

ก. เอตฺถ จ “สีมาย ทมฺมี”ติ เอวํ สีมํ ปรามสิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม.

ข. เอส นโย สพฺพตฺถ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ

- กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาการถวายในสีมา คืออะไร
- คำว่า สีมาย เทติ คืออะไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงมาติกา ๘ อย่างด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- อาการถวายในสีมา คืออะไร
- คำว่า สีมาย เทติ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการถวายในสีมามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อถวายระบุถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ ชื่อว่า ถวายในสีมา

ก. เอตฺถ จ “สีมาย ทมฺมี”ติ เอวํ สีมํ ปรามสิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม.

ข. เอส นโย สพฺพตฺถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ท่านจะแสดงอาการถวายในกติกาวัตรเป็นต้นหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อถวายระบุถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ ชื่อว่า ถวายในสีมา ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านแสดงอาการถวายในกติกาวัตรเป็นต้นหรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า อาการถวายในมาติกาทั้งมีกติกาวัตรเป็นต้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวมานี้

ตัวอย่าง ๔๓

ก. เอตฺถ จ สีมาติ ขณฺฑสีมา อุปจารสีมา สมานสํวาสสีมา อวิปฺปวาสสีมา ลาภสีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อพฺภนฺตรสีมา อุทกุกฺเขปสีมา ชนปทสีมา รฏฺฐสีมา รชฺชสีมา ทีปสีมา จกฺกวาฬสีมาติ ปนฺนรสวิธา.

อนึ่ง ในปาฐะว่า สีมาย ทมฺมิ นี้ สีมามี ๑๕ อย่างคือ ขัณฑสีมา อุปจารสีมา สมานสังวาสสีมา อวิปปวาสสีมา ลาภสีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อัพภันตรสีมา อุทกุกเขปสีมา ชนปทสีมา รัฏฐสีมา รัชชสีมา ทีปสีมา จักรวาลสีมา

ข. ตตฺถ อุปจารสีมา นาม ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขเปน, อปริกฺขิตฺตสฺส ปริกฺเขปารหฏฺฐาเนน ปริจฺฉินฺนา.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น ชื่อว่า อุปจารสีมา คือ สีมาที่กำหนดด้วยรั้วล้อมของวัดที่มีรั้วล้อม และกำหนดด้วยสถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อมของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม [คือ ภายใน ๑ เลฑฑุบาต]

ค. อปิจ ภิกฺขูนํ ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานโต วา ปริยนฺเต จิตโภชนสาลโต วา นิพทฺธวสนกอาวาสโต วา ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อนฺโต "อุปจารสีมา"ติ เวทิตพฺพา.

อีกอย่างหนึ่ง เขตภายในแห่ง ๒ เลฑฑุบาต (ชั่วก้อนดินตก) ของบุรุษผู้มีกำลังปานกลางจากสถานที่ภิกษุประชุมกันเป็นประจำ จากโรงฉันที่ตั้งอยู่ท้ายวัด จากที่พักซึ่งอยู่ประจำ พึงทราบว่าเป็นอุปจารสีมา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เอตฺถ จ "สีมาย ทมฺมี"ติ เอวํ สีมํ ฯเปฯ สีมาย เทติ นาม.

ก. เอตฺถ จ สีมาติ ขณฺฑสีมา อุปจารสีมา สมานสํวาสสีมา อวิปฺปวาสสีมา ลาภสีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อพฺภนฺตรสีมา อุทกุกฺเขปสีมา ชนปทสีมา รฏฺฐสีมา รชฺชสีมา ทีปสีมา จกฺกวาฬสีมาติ ปนฺนรสวิธา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สีมาในเรื่องนี้มีกี่ประเภท

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่าเมื่อถวายระบุถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ (กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) ชื่อว่า ถวายในสีมา

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสมาติกา ๘ เหล่านี้ ย่อมมีเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร คือมี ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา เป็นต้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สีมาในเรื่องนี้มีกี่ประเภท

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สีมาในเรื่องนี้มี ๒ ประเภท คือ สมานสังวาส-สีมาและอวิปปวาสสีมา เหมือนที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวรรค อุโปสถขันธกะหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. เพื่ออธิบายว่า สีมาในเรื่องนี้มี ๑๕ ประเภท

ก. เอตฺถ จ สีมาติ ขณฺฑสีมา อุปจารสีมา สมานสํวาสสีมา อวิปฺปวาสสีมา ลาภ-สีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อพฺภนฺตรสีมา อุทกุกฺเขปสีมา ชนปทสีมา รฏฺจสีมา รชฺชสีมา ทีปสีมา จกฺกวาฬสีมาติ ปนฺนรสวิธา.

ข. ตตฺถ อุปจารสีมา นาม ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขเปน, อปริกฺขิตฺตสฺส ปริกฺเขปารหฏฺจาเนน ปริจฺฉินฺนา.

ประโยค ข. จนจบเรื่องสีมา ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความ โดยแสดงอธิบายสีมา ๑๔ อย่างโดยพิสดารยกเว้นขัณฑสีมา

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคย่อความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สีมามี ๑๕ อย่างด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นคืออะไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เป็นต้นจนจบเรื่องสีมา อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นเริ่มตั้งแต่อุปจารสีมาก่อน

ข. ตตฺถ อุปจารสีมา นาม ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขเปน, อปริกฺขิตฺตสฺส ปริกฺเขปารหฏฺจาเนน ปริจฺฉินฺนา.

ค. อปิจ ภิกฺขูนํ ธุวสนฺนิปาตฏฺจานโต วา ปริยนฺเต จิตโภชนสาลโต วา นิพทฺธ-วสนกอาวาสโต วา ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อนฺโต “อุปจารสีมา”ติ เวทิตพฺพา.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภายในเลฑฑุบาตที่ ๑ เท่านั้น จึงเป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่า อุปจารสีมา คือ สีมาที่กำหนดด้วยรั้วล้อมของวัดที่มีรั้วล้อม และด้วยสถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อมของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภายในเลฑฑุบาตที่ ๑ (ชั่วก้อนดินตก) เท่านั้นจึงเป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ภายในเลฑฑุบาตที่ ๒ ก็เป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมเหมือนกัน

ตัวอย่าง ๔๔

ก. สา ปน อาวาเส วฑฺฒนฺเต วฑฺฒติ, หายนฺเต หายติ โยชนสตมฺปิ อุปจารสีมาว โหติ.

อนึ่ง เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์

ข. ตตฺถ ทินฺนลาโภ สพฺเพสํ อนฺโตสีมาคตานํ ปาปุณาติ.

ลาภที่ทายกถวายในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

ค. ภิกฺขุนีนํ อารามปเวสนเสนาสนาปุจฺฉนานิ ปริวาสมานตฺตาโรจนํ วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวิธานนฺติ อิทมฺปิ สพฺพํ อิมิสฺสาว สีมาย วเสน เวทิตพฺพํ.

กรรมทั้งหมดนี้คือ การบอกการเข้าไปสู่อารามและการบอกเสนาสนะของนางภิกษุณี การบอกปริวาสและมานัต พร้อมทั้งวิธีมีการขาดพรรษา การถือนิสสัย และการรับเอาเสนาสนะเป็นต้น พึงทราบโดยเนื่องด้วยสีมานี้เท่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อปิจ ภิกฺขูนํ ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานโต ฯเปฯ "อุปจารสีมา"ติ เวทิตพฺพา.

ก. สา ปน อาวาเส วฑฺฒนฺเต วฑฺฒติ, หายนฺเต หายติ โยชนสตมฺปิ อุปจารสีมาว โหติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อุปจารสีมามีได้ภายในสถานที่กำหนดไว้ดังกล่าวโดยไม่ขยายหรือลดลง หรือไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงว่า ภายใน ๒ เลฑฑุบาตชื่อว่า อุปจารสีมา ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อุปจารสีมานั้นมีได้ภายในสถานที่กำหนดไว้ดังกล่าวโดยไม่ขยายหรือลดลง หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์

ก. สา ปน อาวาเส วฑฺฒนฺเต วฑฺฒติ, หายนฺเต หายติ โยชนสตมฺปิ อุปจารสีมาว โหติ.

ข. ตตฺถ ทินฺนลาโภ สพฺเพสํ อนฺโตสีมาคตานํ ปาปุณาติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อทายกอยู่ภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า อุปจารสีมาย ทมฺมิ (กระผมถวายในอุปจารสีมา) ลาภที่เขาถวายนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุรูปไหน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทายกอยู่ภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า กระผมถวายในอุปจารสีมา ลาภที่เขาถวายนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุรูปไหน

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ลาภที่ทายกถวายในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

ข. ตตฺถ ทินฺนลาโภ สพฺเพสํ อนฺโตสีมาคตานํ ปาปุณาติ,

ค. ภิกฺขุนีนํ อารามปเวสนเสนาสนาปุจฺฉนานิ ปริวาสมานตฺตาโรจนํ วสฺสจฺเฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวิธานนฺติ อิทมฺปิ สพฺพํ อิมิสฺสาว สีมาย วเสน เวทิตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเท่านั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องกับอุปจารสีมาหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ลาภที่ทายกถวายในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อทายกอยู่ภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า กระผมถวายในอุปจารสีมา ลาภที่เขาถวายนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเท่านั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องกับอุปจารสีมาหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า กรรมทั้งหมดนี้คือ ฯลฯ พึงทราบโดยเนื่องด้วยสีมานี้เท่านั้น

ตัวอย่าง ๔๕

ก. ลาภสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อฑฺฒโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา “อยํ อมฺหากํ วิหารสฺส ลาภสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา”ติ ฐเปนฺติ.

คำว่า ลาภสีมา คือ สีมาที่พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้นให้สร้างวิหารแล้วกำหนดเขตโดยรอบ ๑ คาวุตก็ดี กึ่งโยชน์ก็ดี หนึ่งโยชน์ก็ดี แล้วกำหนดด้วยการกล่าวว่า สีมานี้เป็นลาภสีมาของวัดพวกเรา สิ่งใดเกิดขึ้นในระหว่างนี้ พวกเราถวายสิ่งทั้งหมดนั้นแก่วัด

ข. อยํ ลาภสีมา นาม.

สีมานี้ชื่อว่า ลาภสีมา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เอตฺถ จ สีมาติ ขณฺฑสีมา อุปจารสีมา ฯเปฯ อุปจารสีมาว โหติ.

ก. ลาภสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อฑฺฒโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา "อยํ อมฺหากํ วิหารสฺส ลาภสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา"ติ ฐเปนฺติ.

ข. อยํ ลาภสีมา นาม.

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ลักษณะของลาภสีมา นอกไปจากอุปจารสีมาที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงลักษณะของอุปจารสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ลาภสีมาคืออะไร
- สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ลาภสีมา

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของลาภสีมามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงลักษณะของลาภสีมาด้วยประโยค ก. และ ข.

ก. ลาภสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อฑฺฒโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา "อยํ อมฺหากํ วิหารสฺส ลาภสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา"ติ ฐเปนฺติ.

ข. อยํ ลาภสีมา นาม.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิยมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอนิยมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคอนิยมะด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวด้วยประโยค ข.

ตัวอย่าง ๔๖

ก. เอกจกฺกวาฬปพฺพตปริกฺเขปพฺภนฺตรํ จกฺกวาฬสีมา.

สถานที่ภายในเครื่องล้อมคือภูเขาจักรวาลหนึ่ง ชื่อว่า จักรวาลสีมา

ข. เสสา นิทานกถายํ วุตฺตนยา เอว.

สีมาที่เหลือ[มีขัณฑสีมาเป็นต้น] มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั่นเทียว

ค. ตตฺถ “ขณฺฑสีมาย เทมา”ติ ทินฺนํ ขณฺฑสีมฏฺฐานํเยว ปาปุณาติ.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า ขณฺฑสีมาย เทม (กระผมถวายในขัณฑสีมา) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาเท่านั้น

ฆ. ตโต พหิสีมาย สีมนฺตริกฏฺฐานมฺปิ น ปาปุณาติ.

ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกภายนอกสีมาจากขัณฑสีมานั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สมุทฺทนฺเตน ปริจฺฉินฺโน มหาทีโป วา อนฺตรทีโป วา ทีปสีมา.

ก. เอกจกฺกวาฬปพฺพตปริกฺเขปพฺภนฺตรํ จกฺกวาฬสีมา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ลักษณะของจักกวาลสีมา นอกไปจากทีปสีมาที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่าเกาะใหญ่หรือ[เล็ก]ในระหว่าง ที่กำหนดเอาทะเลเป็นที่สุด ชื่อว่า ทีปสีมา (เขตแดนคือเกาะ)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงลักษณะของทีปสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- จักกวาลสีมาคืออะไร
- สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า จักกวาลสีมา

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของจักกวาลสีมามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงลักษณะของจักกวาลสีมาด้วยประโยค ก.

ข. เสสา นิทานกถายํ วุตฺตนยา เอว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยของขัณฑสีมาและคามสีมาเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงลักษณะของอุปจารสีมาเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงลักษณะของอุปจารสีมาเป็นต้นด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของขัณฑสีมาและคามสีมา เป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงข้อวินิจฉัยของขัณฑสีมาและคาม-สีมาเป็นต้นในที่นี้หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า สีมาที่เหลือมีขัณฑสีมาเป็นต้น มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั่นเทียว ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่กล่าวถึงสีมาเหล่านั้นซ้ำอีก

ข. เสสา นิทานกถายํ วุตฺตนยา เอว.

ค. ตตฺถ "ขณฺฑสีมาย เทมา"ติ ทินฺนํ ขณฺฑสีมฏฺฐานํเยว ปาปุณาติ.

ฆ. ตโต พหิสีมาย สีมนฺตริกฏฺฐานมฺปิ น ปาปุณาติ.

ประโยค ค. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ กล่าวถึงสิ่งของที่ถวายในขัณฑสีมาเป็นต้นว่าถึงแก่ภิกษุไหนและไม่ถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สีมาที่เหลือมีขัณฑสีมาเป็นต้นมีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั่นเทียว ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายระบุขัณฑสีมา ย่อมควรแก่ภิกษุไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. และ ฆ. อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า กระผมถวายในขัณฑสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาเท่านั้น ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกภายนอกสีมาจากขัณฑสีมานั้น

ค. ตตฺถ "ขณฺฑสีมาย เทมา"ติ ทินฺนํ ขณฺฑสีมฏฺฐานํเยว ปาปุณาติ.

ฆ. ตโต พหิสีมาย สีมนฺตริกฏฺฐานมฺปิ น ปาปุณาติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงอันวยะด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๔๗

ก. "อุปจารสีมาย เทมา"ติ ทินฺนํ ปน อนฺโตปริจฺเฉเท ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกาสุ จิตานมฺปิ ปาปุณาติ.

แต่สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า อุปจารสีมาย เทม (กระผมถวายในอุปจารสีมา) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย

ข. สมานสํวาสสีมาย ทินฺนํ ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกฏฺฐานํ น ปาปุณาติ.

สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมาย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก

ค. อวิปฺปวาสสีมาลาภสีมาสุ ทินฺนํ ตาสํ อนฺโตคธานํเยว ปาปุณาติ.

สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ฆ. คามสีมาทีสุ ทินฺนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ.

สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

ง. อพฺภนฺตรสีมาอุทกุกฺเขปสีมาสุ ทินฺนํ ตตฺถ อนฺโตคธานํเยว ปาปุณาติ.

สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมา และอุทกุกเขปสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตตฺถ "ขณฺฑสีมาย เทมา"ติ ทินฺนํ ขณฺฑสีมฏฺฐานํเยว ปาปุณาติ.

ก. "อุปจารสีมาย เทมา"ติ ทินฺนํ ปน อนฺโตปริจฺเฉเท ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกาสุ ฐิตานมฺปิ ปาปุณาติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทายกถวายในอุปจารสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกเหมือนสิ่งของที่ทายกถวายในขัณฑสีมาไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกหรือไร (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสะโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงสิ่งของที่ถวายในขัณฑสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในอุปจารสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก เหมือนสิ่งของที่ทายกถวายในขัณฑสีมาไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริกหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่ากระผมถวายในอุปจารสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย

ก. “อุปจารสีมาย เทมา”ติ ทินฺนํ ปน อนฺโตปริจฺเฉเท ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกาสุ ิตานมฺปิ ปาปุณาติ.

ข. สมานสํวาสสีมาย ทินฺนํ ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกฏฺฐานํ น ปาปุณาติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่ากระผมถวายในอุปจารสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วยด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมาย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ไม่ควรรับสิ่งของภายในสมานสังวาสสีมา มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก

ข. สมานสํวาสสีมาย ทินฺนํ ขณฺฑสีมาสีมนฺตริกฏฺฐานํ น ปาปุณาติ.

ค. อวิปฺปวาสสีมาลาภสีมาสุ ทินฺนํ ตาสํ อนฺโตคธานํเยว ปาปุณาติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาและสีมันตริก

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงสิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาสสีมาและลาภสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น ด้วยประโยคนี้

ค. อวิปฺปวาสสีมาลาภสีมาสุ ทินฺนํ ตาสํ อนฺโตคธานํเยว ปาปุณาติ.

ฆ. คามสีมาทีสุ ทินฺนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปปวาส-สีมาและลาภสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในคามสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

ฆ. คามสีมาทีสุ ทินฺนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ.

ง. อพฺภนฺตรสีมาอุทกุกฺเขปสีมาสุ ทินฺนํ ตตฺถ อนฺโตคธานํเยว ปาปุณาติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่ทายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า สิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ตัวอย่าง ๔๘

ก. ชนปทสีมาทีสุ ทินฺนมฺปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ.

แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

ข. ตสฺมา ยํ ชมฺพุทีเป ฐตฺวา “ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทมา”ติ ทียติ, ตํ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ.

ดังนั้น ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทม (พวกกระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมพปัณณิทวีป) แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพปัณณิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป

ค. สเจปิ ตตฺเถว เอโก สภาโค ภิกฺขุ สภาคานํ ภาคํ คณฺหาติ, น วาเรตพฺโพ.

แม้ถ้าภิกษุรูปหนึ่งผู้เป็นสภาคะกัน (ภิกษุชาวสิงหล) ในชมพูทวีปนั้นนั่นแหละ ถือเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน เธออันใครๆ ไม่พึงห้าม

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อพฺภนฺตรสีมาอุทกุกฺเขปสีมาสุ ฯเปฯ อนฺโตคธานิเยว ปาปุณาติ.

ก. ชนปทสีมาทีสุ ทินฺนมฺปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงสิ่งของที่ทายกถวายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในชนปทสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมา เป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ไม่ใช่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้นอย่างเดียว

ก. ชนปทสีมาทีสุ ทินฺนมฺปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ.

ข. ตสฺมา ยํ ชมฺพุทีเป จตฺวา "ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทมา"ติ ทียติ, ตํ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ไม่ใช่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้นอย่างเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า พวกกระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมพปัณณิทวีปแม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพปัณณิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป

ข. ตสฺมา ยํ ชมฺพุทีเป จตฺวา "ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทมา"ติ ทียติ, ตํ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ.

ค. สเจปิ ตตฺเถว เอโก สภาโค ภิกฺขุ สภาคานํ ภาคํ คณฺหาติ, น วาเรตพฺโพ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้มาจากตัมพปัณณิทวีปแล้วรับเอาเท่านั้น จึงสมควรหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า พวกกระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมพปัณณิทวีป แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพปัณณิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้มาจากตัมพปัณณิทวีปแล้วรับเอาเท่านั้นจึงสมควรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุรูปไหนก็รับแทนภิกษุผู้อยู่ในตัมพปัณณิทวีปได้เล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ภิกษุรูปอื่นผู้เป็นสภาคะกันในชมพูทวีปนั้น คือ ภิกษุชาวสิงหล ก็รับเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นชาวสิงหลได้อีกด้วย

ตัวอย่าง ๔๙

ก. โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา "อสุกสีมายา"ติ อวตฺวาว เกวลํ "สีมาย ทมฺมี"ติ วทติ.

ส่วนทายกใดเข้าไปสู่วิหารแล้วไม่ได้กล่าวว่า ถวายในสีมาชื่อโน้น เพียงกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายในสีมา

ข. โส ปุจฺฉิตพฺโพ "สีมา นาม พหุวิธา, กตรํ สนฺธาย วทสี"ติ.

เขาควรถูกถามว่า ชื่อสีมามีหลายประเภท ท่านกล่าวระบุถึงสีมาไหน

ค. สเจ วทติ “อหเมตํ เภทํ น ชานามิ, สีมฏฺฐกสงฺโฆ คณฺหตู”ติ อุปจารสีมฏฺเฐหิ ภาเชตพฺพํ.

ถ้าเขากล่าวว่า กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมาพึงแจกกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา “อสุกสีมายา”ติ อวตฺวาว เกวลํ “สีมาย ทมฺมี”ติ วทติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมา นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุสีมา

ประโยคหน้าทั้งหมดที่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุสีมา ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมาอีกด้วย มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุสีมา แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมา ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุสีมาด้วยประโยคนี้

ก. โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา “อสุกสีมายา”ติ อวตฺวาว เกวลํ “สีมาย ทมฺมี”ติ วทติ.

ข. โส ปุจฺฉิตพฺโพ “สีมา นาม พหุวิธา, กตรํ สนฺธาย วทสี”ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิยมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอนิยมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคอนิยมะด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าว คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวด้วยประโยคนี้

ข. โส ปุจฺฉิตพฺโพ "สีมา นาม พหุวิธา, กตรํ สนฺธาย วทสี"ติ.

ค. สเจ วทติ "อหเมตํ เภทํ น ชานามิ, สีมฏฺจกสงฺโฆ คณฺหตู"ติ อุปจารสีมฏฺเจหิ ภาเชตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าเขากล่าวว่า กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด ภิกษุผู้อยู่ในสีมาไหนพึงแจกกัน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า เขาควรถูกถามว่า ชื่อสีมามีหลายประเภท ท่านกล่าวระบุถึงสีมาไหน ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าเขากล่าวว่า กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด ภิกษุผู้อยู่ในสีมาไหนพึงแจกกัน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาเป็นต้นพึงแจกกันหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมาพึงแจกกัน

ตัวอย่าง ๕๐

ก. กติกายาติ เอตฺถ กติกา นาม สมานลาภกติกา.

ในคำว่า กติกาย นี้ ชื่อว่า กติกาวัตร คือ กติกาวัตรที่ทำให้มีลาภเสมอกัน

ข. สา ปน เอวํ กาตพฺพา, เอกสฺมึ วิหาเร สนฺนิปติเตหิ ภิกฺขูหิ ยํ วิหารํ สงฺคณฺหิตุ-กามา สมานลาภํ กาตุํ อิจฺฉนฺติ, ตสฺส นามํ คเหตฺวา "อสุโก นาม วิหาโร โปราณโก อปฺปลาโภ"ติ ยํ กิญฺจิ การณํ วตฺวา "ตํ วิหารํ อิมินา วิหาเรน สทฺธึ เอกลาภํ กาตุํ สงฺฆสฺส รุจฺจตี"ติ ติกฺขตฺตุํ สาเวตพฺพํ.

อนึ่ง กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ประชุมกันในวิหารหนึ่ง พึงระบุชื่อของวัดที่ประสงค์จะอนุเคราะห์ ปรารถนาจะทำให้มีลาภเสมอกัน จึงกล่าวเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งว่า วิหารโน้นเก่า มีลาภน้อย แล้วประกาศ ๓ ครั้งว่า การกระทำวิหารนั้นให้มีลาภเป็นอันเดียวกันกับวิหารนี้ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์

ค. เอตฺตาวตา ตสฺมึ วิหาเร นิสินฺโนปิ อิธ นิสินฺโนว โหติ.

ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว

ฆ. ตสฺมึ วิหาเรปิ เอวเมว กาตพฺพํ.

ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน [คือ ทำอปโลกกนกรรมด้วยการประกาศให้ทราบอย่างนั้น]

ง. เอตฺตาวตา อิธ นิสินฺโนปิ ตสฺมึ นิสินฺโนว โหติ.

ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน

จ. เอกสฺมึ วิหาเร ลาเภ ภาชิยมาเน อิตรสฺมึ ฐิตสฺส ภาคํ คเหตุํ วฏฺฏติ.

เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เอตฺถ จ "สีมาย ทมฺมี"ติ ฯเปฯ ภาคํ คณฺหาติ, น วาเรตพฺโพ.

ก. กติกายาติ เอตฺถ กติกา นาม สมานลาภกติกา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ คืออะไร

- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายในกติกาวัตร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. กติกายาติ เอตฺถ กติกา นาม สมานลาภกติกา.

ข. สา ปน เอวํ กาตพฺพา, เอกสฺมึ วิหาเร สนฺนิปติเตหิ ภิกฺขูหิ ยํ วิหารํ สงฺคณฺหิตุกามา สมานลาภํ กาตุํ อิจฺฉนฺติ, ตสฺส นามํ คเหตฺวา “อสุโก นาม วิหาโร โปราณโก อปฺปลาโภ”ติ ยํ กิญฺจิ การณํ วตฺวา “ตํ วิหารํ อิมินา วิหาเรน สทฺธึ เอกลาภํ กาตุํ สงฺฆสฺส รุจฺจตี”ติ ติกฺขตฺตุํ สาเวตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในคำว่า กติกาย นี้ ชื่อว่า กติกาวัตร คือ กติกาวัตรที่ทำให้มีลาภเสมอกัน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงอาการของการทำให้มีลาภเสมอกัน มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ

ข. สา ปน เอวํ กาตพฺพา, เอกสฺมึ วิหาเร สนฺนิปติเตหิ ภิกฺขูหิ ยํ วิหารํ สงฺคณฺหิตุกามา สมานลาภํ กาตุํ อิจฺฉนฺติ, ตสฺส นามํ คเหตฺวา “อสุโก นาม วิหาโร โปราณโก อปฺปลาโภ”ติ ยํ กิญฺจิ การณํ วตฺวา “ตํ วิหารํ อิมินา วิหาเรน สทฺธึ เอกลาภํ กาตุํ สงฺฆสฺส รุจฺจตี”ติ ติกฺขตฺตุํ สาเวตพฺพํ.

ค. เอตฺตาวตา ตสฺมึ วิหาเร นิสินฺโนปิ อิธ นิสินฺโนว โหติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ข.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกระทำเช่นนั้น

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว

ค. เอตฺตาวตา ตสฺมึ วิหาเร นิสินฺโนปิ อิธ นิสินฺโนว โหติ.

ฆ. ตสฺมึ วิหาเรปิ เอวเมว กาตพฺพํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้อยู่ในวิหารนั้น ควรกระทำอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ในวิหารนั้น ควรกระทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุดังกล่าวควรเป็นผู้นิ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน

ฆ. ตสฺมึ วิหาเรปิ เอวเมว กาตพฺพํ.

ง. เอตฺตาวตา อิธ นิสินฺโนปิ ตสฺมึ นิสินฺโนว โหติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ฆ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถึงในวิหารนั้นก็ควรทำอย่างนี้เหมือนกัน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกระทำเช่นนั้น

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน

ง. เอตฺตาวตา อิธ นิสินฺโนปิ ตสฺมึ นิสินฺโนว โหติ.

จ. เอกสฺมึ วิหาเร ลาเภ ภาชิยมาเน อิตรสฺมึ ฐิตสฺส ภาคํ คเหตุํ วฏฺฏติ.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมไม่ควร มิใช่หรือ

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน ด้วยประโยค ง.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมไม่ควร มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร

ตัวอย่างที่ ๕๑

ก. ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เอตฺถ ภิกฺขาปญฺญตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจฺจาคปญฺญตฺติฏฺฐานํ.

ในคำว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา (ในที่ตั้งภิกษาวัตร) นี้ ชื่อว่า ที่ตั้งภิกษาวัตร คือ สถานที่กำหนดของบริจาคของทายก

ข. ตสฺมา "ยตฺถ มยฺหํ ธุวการา กรียนฺติ, ตตฺถ ทมฺมี"ติ วา "ตตฺถ เทถา"ติ วา วุตฺเต ยตฺถ ตสฺส ปากวตฺตํ วา วตฺตติ, ยโต วา ภิกฺขู นิจฺจํ โภเชติ, ยตฺถ วา เตน กิญฺจิ เสนาสนํ กตํ, สพฺพตฺถ ทินฺนเมว โหติ.

ดังนั้น เมื่อทายกกล่าวว่า บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น ทานวัตร (ทานประจำ) ของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดฉันเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนาสนะบางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น

ค. สเจ ปน เอกสฺมึ ธุวการฏฺฐาเน โถกตรา ภิกฺขู โหนฺติ, เอกเมว วา วตฺถํ โหติ, มาติกํ อาโรเปตฺวา ยถา โส วทติ, ตถา คเหตพฺพํ.

อนึ่ง ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. กติกายาติ เอตฺถ กติกา นาม ฯเปฯ ภาคํ คเหตุํ วฏฺฏติ.

ก. ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เอตฺถ ภิกฺขาปญฺญตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจฺจาคปญฺญตฺติฏฺฐ-ฐานํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่คำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ (ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตร) นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ (ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ทำกติกาวัตร)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายในที่ตั้งภิกษาวัตร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญติยา เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ (ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตร) ด้วยประโยคว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เป็นต้น

ก. ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เอตฺถ ภิกฺขาปญฺญตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจฺจาคปญฺญตฺติฏฺฐานํ.

ข. ตสฺมา "ยตฺถ มยฺหํ ธุวการา กรียนฺติ, ตตฺถ ทมฺมี"ติ วา "ตตฺถ เทถา"ติ วา วุตฺเต ยตฺถ ตสฺส ปากวตฺตํ วา วตฺตติ, ยโต วา ภิกฺขู นิจฺจํ โภเชติ, ยตฺถ วา เตน กิญฺจิ เสนาสนํ กตํ, สพฺพตฺถ ทินฺนเมว โหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าในคำว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา นี้ ชื่อว่า ที่ตั้งภิกษาวัตร คือ สถานที่กำหนดของบริจาคของทายก ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้ามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ดังนั้น เมื่อทายกกล่าวว่า บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น ทานวัตร (ทานประจำ) ของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดฉันเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนา-สนะบางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น

ข. ตสฺมา “ยตฺถ มยฺหํ ธุวการา กรียนฺติ, ตตฺถ ทมฺมี”ติ วา “ตตฺถ เทถา”ติ วา วุตฺเต ยตฺถ ตสฺส ปากวตฺตํ วา วตฺตติ, ยโต วา ภิกฺขู นิจฺจํ โภเชติ, ยตฺถ วา เตน กิญฺจิ เสนาสนํ กตํ, สพฺพตฺถ ทินฺนเมว โหติ.

ค. สเจ ปน เอกสฺมึ ธุวการฏฺฐาเน โถกตรา ภิกฺขู โหนฺติ, เอกเมว วา วตฺถํ โหติ, มาติกํ อาโรเปตฺวา ยถา โส วทติ, ตถา คเหตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรแจกอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อทายกกล่าวว่า บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น ทานวัตรของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดฉันเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนาสนะบางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรแจกอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีแจกในเรื่องนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว (นำคำว่า ตถา มาเป็นประเด็นในการประกอบปุจฉาและอาโภคะ)

ตัวอย่าง ๕๒

ก. สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา "สงฺฆสฺส ทมฺมี"ติ ทินฺนํ อุปจารสีมาคตานญฺจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธึ เอกาพทฺธานญฺจ ปาปุณาติ.

ในคำว่า สงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์) นี้ พึงทราบเนื้อความดังนี้

สิ่งของที่ทายกเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมา และภิกษุผู้เนื่องเป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้นแม้ในภายนอกอุปจารสีมานั้น

ข. ตสฺมา เตสํ คาหเก สติ อสมฺปตฺตานมฺปิ ภาโค ทาตพฺโพ.

ดังนั้น เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแม้แก่ภิกษุผู้ยังมาไม่ถึง

ค. ยํ ปน พหิ อุปจารสีมาย ภิกฺขู ทิสฺวา "สงฺฆสฺสา"ติ ทียติ, ตํ เอกาพทฺธปริสาย ปาปุณาติ.

ส่วนสิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์) สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน

ฆ. เย ปน ทฺวาทสหิ หตฺเถหิ ปริสํ อสมฺปตฺตา, เตสํ น ปาปุณาติ.

แต่ภิกษุเหล่าใดยังไม่ทันถึงบริษัทภายใน ๑๒ ศอก สิ่งของนั้นย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ภิกฺขาปญฺญตฺติยาติ เอตฺถ ภิกฺขาปญฺญตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจฺจาคปญฺญตฺติฏฺฐานํ.

ก. สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา "สงฺฆสฺส ทมฺมี"ติ ทินฺนํ อุปจารสีมาคตานญฺจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธึ เอกาพทฺธานญฺจ ปาปุณาติ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ (ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตร) ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่าถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตรเท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์) ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่าถวายแก่สงฆ์ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา “สงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ ทินฺนํ อุปจารสีมาคตานญฺจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธึ เอกาพทฺธานญฺจ ปาปุณาติ,

ข. ตสฺมา เตสํ คาหเก สติ อสมฺปตฺตานมฺปิ ภาโค ทาตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในคำว่า ถวายแก่สงฆ์ นี้ พึงทราบเนื้อความดังนี้ สิ่งของที่ทายกเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมา และภิกษุผู้เนื่องเป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้นแม้ในภายนอกอุปจารสีมานั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแม้แก่ภิกษุผู้ยังมาไม่ถึง

ค. ยํ ปน พหิ อุปจารสีมาย ภิกฺขู ทิสฺวา "สงฺฆสฺสา"ติ ทียติ, ตํ เอกาพทฺธ-ปริสาย ปาปุณาติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมา นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปจารสีมา

ประโยคหน้าทั้งหมดที่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปจารสีมา ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปจารสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาว่าสิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน

ค. ยํ ปน พหิ อุปจารสีมาย ภิกฺขู ทิสฺวา "สงฺฆสฺสา"ติ ทียติ, ตํ เอกาพทฺธ-ปริสาย ปาปุณาติ.

ฆ. เย ปน ทฺวาทสหิ หตฺเถหิ ปริสํ อสมฺปตฺตา, เตสํ น ปาปุณาติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น ปาปุณาติ

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วยอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน หมายถึง การอยู่ใกล้กันภายในหัตถบาส ๒ ศอกคืบหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วย ๑๒ ศอก ไม่ใช่การอยู่ใกล้กันภายในหัตถบาส

ตัวอย่าง ๕๓

ก. อุภโตสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ ปน ยํ อุภโตสงฺฆสฺส ทินฺนํ, ตโต อุปฑฺฒํ ภิกฺขูนํ, อุปฑฺฒํ ภิกฺขุนีนํ ทาตพฺพํ.

ส่วนในคำว่า อุภโตสงฺฆสฺส (ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย) นี้ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ ทายกถวายสิ่งของใดแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย พึงให้สิ่งของนั้นแก่ภิกษุครึ่งหนึ่ง แก่ภิกษุณีครึ่งหนึ่ง [เพราะรวมเอาด้วย อุภโตสงฺฆ ศัพท์]

ข. สเจปิ เอโก ภิกฺขุ โหติ, เอกา วา ภิกฺขุนี, อนฺตมโส อนุปสมฺปนฺนสฺสาปิ อุปฑฺฒเมว ทาตพฺพํ.

ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง [เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่ง] สงฆ์ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่อนุปสัมบันเป็นอย่างต่ำ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สงฺฆสฺส เทตีติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา ฯเปฯ เตสํ น ปาปุณาติ.

ก. อุภโตสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ ปน ยํ อุภโตสงฺฆสฺส ทินฺนํ, ตโต อุปฑฺฒํ ภิกฺขูนํ, อุปฑฺฒํ ภิกฺขุนีนํ ทาตพฺพํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์) ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. อุภโตสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ ปน ยํ อุภโตสงฺฆสฺส ทินฺนํ, ตโต อุปฑฺฒํ ภิกฺขูนํ, อุปฑฺฒํ ภิกฺขุนีนํ ทาตพฺพํ.

ข. สเจปิ เอโก ภิกฺขุ โหติ, เอกา วา ภิกฺขุนี, อนฺตมโส อนุปสมฺปนฺนสฺสาปิ อุปฑฺฒเมว ทาตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง ควรให้อย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ส่วนในคำว่า อุภโตสงฺฆสฺส นี้ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ ทายกถวายสิ่งของใดแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย พึงให้สิ่งของนั้นแก่ภิกษุครึ่งหนึ่ง แก่ภิกษุณีครึ่งหนึ่ง

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง ควรให้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรให้แก่ภิกษุเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่าๆ กัน

ตัวอย่าง ๕๔

ก. "อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปน สเจ ทส ภิกฺขู จ ทส ภิกฺขุนิโย จ โหนฺติ, เอกวีสติ ปฏิวีเส กตฺวา เอโก ปุคฺคลสฺส ทาตพฺโพ, ทส ภิกฺขุสงฺฆสฺส, ทส ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส จ.

แต่เมื่อทายกกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ทมฺมิ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) ถ้าภิกษุและภิกษุณีมีฝ่ายละ ๑๐ รูป สงฆ์ควรแบ่งเป็น ๒๑ ส่วนแล้วให้ ๑ ส่วนแก่บุคคล ให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุสงฆ์ และให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุณีสงฆ์

ข. เยน ปุคฺคลิโก ลทฺโธ, โส สงฺฆโตปิ อตฺตโน วสฺสคฺเคน คเหตุํ ลภติ.

ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

ค. กสฺมา. อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา.

เพราะรวมเอาภิกษุนั้นด้วยคำว่า อุภโตสงฺฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อุภโตสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ ปน ฯเปฯ อุปฑฺฒเมว ทาตพฺพํ.

ก. "อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปน สเจ ทส ภิกฺขู จ ทส ภิกฺขุนิโย จ โหนฺติ, เอกวีสติ ปฏิวีเส กตฺวา เอโก ปุคฺคลสฺส ทาตพฺโพ, ทส ภิกฺขุสงฺฆสฺส, ทส ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส จ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคล นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคล ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. "อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปน สเจ ทส ภิกฺขู จ ทส ภิกฺขุนิโย จ โหนฺติ, เอกวีสติ ปฏิวีเส กตฺวา เอโก ปุคฺคลสฺส ทาตพฺโพ, ทส ภิกฺขุสงฺฆสฺส, ทส ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส จ.

ข. เยน ปุคฺคลิโก ลทฺโธ, โส สงฺฆโตปิ อตฺตโน วสฺสคฺเคน คเหตุํ ลภติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ไม่ควรถือเอาจากสงฆ์มิใช่หรือ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อทายกกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ทมฺมิ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) ถ้าภิกษุและภิกษุณีมีฝ่ายละ ๑๐ รูป สงฆ์ควรแบ่งเป็น ๒๑ ส่วนแล้ว ให้ ๑ ส่วนแก่บุคคล ให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุสงฆ์ และให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุณีสงฆ์

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ไม่ควรถือเอาจากสงฆ์มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

ข. เยน ปุคฺคลิโก ลทฺโธ, โส สงฺฆโตปิ อตฺตโน วสฺสคฺเคน คเหตุํ ลภติ.

ค. กสฺมา. อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เหตุใดภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว จึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว จึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเหตุในการที่ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้วจึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงเหตุในการที่ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้วจึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วยว่า เพราะรวมเอาภิกษุนั้นด้วยคำว่า อุภโตสงฺฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ตัวอย่าง ๕๕

ก. “อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเตปิ เอเสว นโย.

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจดีย์) ก็มีนัยเดียวกัน

ข. อิธ ปน เจติยสฺส สงฺฆโต ปาปุณโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ.

แต่ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่าส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจดีย์ย่อมไม่มี

ค. เอกปุคฺคลสฺส ปตฺตโกฏฺฐาสสโม เอโก โกฏฺฐาโส โหติ.

มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. “อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา”ติ ฯเปฯ อุภโตสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา.

ก. "อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จา"ติ วุตฺเตปิ เอเสว นโย.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจดีย์) บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- สงฆ์พึงประพฤติอย่างไรในฐานะที่ถวายโดยเพิ่มเจดีย์เข้าในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ มิใช่หรือ

- ถ้าท่านเพียงแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลคือท่าน ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. "อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จา"ติ วุตฺเตปิ เอเสว นโย.

ข. อิธ ปน เจติยสฺส สงฺฆโต ปาปุณโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ.

ค. เอกปุคฺคลสฺส ปตฺตโกฏฺฐาสสโม เอโก โกฏฺฐาโส โหติ.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การถวายทั้งสองอย่างนั้นมีนัยเดียวกันทั้งหมดหรือ (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตรโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้เมื่อทายกกล่าวว่า อุภโต-สงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจดีย์) ก็มีนัยเดียวกัน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การถวายทั้งสองอย่างนั้นมีนัยเดียวกันทั้งหมดหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ การถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจดีย์) ต่างกันกับการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่า ส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจดีย์ย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

ข. อิธ ปน เจติยสฺส สงฺฆโต ปาปุณโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ.

ค. เอกปุคฺคลสฺส ปตฺตโกฏฺฐาสสโม เอโก โกฏฺฐาโส โหติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

ตัวอย่าง ๕๖

ก. “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจา”ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

แต่เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย) ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน

ข. ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพํ.

ควรนับจำนวนภิกษุและภิกษุณีแล้วแจกให้

ค. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปุคฺคโล วิสุํ น ลภติ.

เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้ส่วนเฉพาะ

ฆ. ปาปุณโกฏฺฐาสโต เอกเมว ลภติ.

เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึง[ตามลำดับพรรษาของตน]

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. "อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จา"ติ ฯเปฯ โกฏฺฐาโส โหติ.

ก. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจา"ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

ข. ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพํ.

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย) นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจดีย์) (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวาย โดยการกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. และ ข. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์และภิกษุณีด้วยสองประโยคนี้

ก. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจา"ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

ข. ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า ควรนับจำนวนภิกษุและภิกษุณีแล้วแจกให้

ก. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจา"ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

ข. ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพํ.

ค. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปุคฺคโล วิสุํ น ลภติ.

ฆ. ปาปุณโกฏฺฐาสโต เอกเมว ลภติ.

ประโยค ค. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวาย โดยการกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. และ ฆ. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์ ภิกษุณี และท่าน เป็นต้น ด้วยสองประโยคนี้

ค. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเต ปุคฺคโล วิสุํ น ลภติ.

ฆ. ปาปุณโกฏฺฐาสโต เอกเมว ลภติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึงตามลำดับพรรษาของตน

ตัวอย่าง ๕๗

ก. "เจติยสฺส จา"ติ วุตฺเต ปน เจติยสฺส เอโก ปุคฺคลปฏิวีโส ลพฺภติ.

แต่เมื่อทายกกล่าวว่า เจติยสฺส จ (กระผมถวายแก่เจดีย์อีกด้วย) เจดีย์ย่อมได้รับส่วนของบุคคลส่วนหนึ่ง

ข. "ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจา"ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนํ (กระผมถวายแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย) ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้

ค. ปุคฺคลคณนาย เอว วิภชิตพฺพํ.

ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น

ฆ. เตหิ สทฺธึ ปุคฺคลเจติยปรามสนํ อนนฺตรนยสทิสเมว.

การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ฯเปฯ เอกเมว ลภติ.

ก. “เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเต ปน เจติยสฺส เอโก ปุคฺคลปฏิวีโส ลพฺภติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และเจดีย์) นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวาย โดยการกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์ ภิกษุณี และเจดีย์ ด้วยประโยคนี้

ก. “เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเต ปน เจติยสฺส เอโก ปุคฺคลปฏิวีโส ลพฺภติ.

ข. “ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจา”ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

ค. ปุคฺคลคณนาย เอว วิภชิตพฺพํ.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยใน

การถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ เจติยสฺส จ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุและภิกษุณี ด้วยสองประโยคนี้

ข. "ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจา"ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

ค. ปุคฺคลคณนาย เอว วิภชิตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น

ข. "ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจา"ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพํ.

ค. ปุคฺคลคณนาย เอว วิภชิตพฺพํ.

ฆ. เตหิ สทฺธึ ปุคฺคลเจติยปรามสนํ อนนฺตรนยสทิสเมว.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ต่างกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมาหรือไร

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ ด้วยประโยค ข. และ ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ต่างกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมาหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า การระบุบุคคลและเจดีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๕๘

ก. ยถา จ ภิกฺขุสงฺฆํ อาทึ กตฺวา นโย นีโต, เอวํ ภิกฺขุนิสงฺฆํ อาทึ กตฺวาปิ เนตพฺโพ.

อนึ่ง วิธี[แจก]โดยทำภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าอีก พึงจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกษุสงฆ์อยู่หน้า

ข. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคลสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ

ค. เจติยสฺส ปน ลพฺภติ.

แต่เจดีย์ได้รับ

ฆ. "ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ.

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ

ง. เจติยสฺส ปน ลพฺภติเยว.

แต่เจดีย์ได้รับโดยแท้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจา"ติ วุตฺเต ปน เป็นต้น

ก. ยถา จ ภิกฺขุสงฺฆํ อาทึ กตฺวา นโย นีโต, เอวํ ภิกฺขุนิสงฺฆํ อาทึ กตฺวาปิ เนตพฺโพ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส (กระผมถวายแก่แก่ภิกษุณีสงฆ์) ให้อยู่หน้า บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส อยู่หน้าด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ให้อยู่หน้า บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ให้อยู่หน้า มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ให้อยู่หน้า ด้วยประโยคนี้

ก. ยถา จ ภิกฺขุสงฺฆํ อาทึ กตฺวา นโย นีโต, เอวํ ภิกฺขุนิสงฺฆํ อาทึ กตฺวาปิ เนตพฺโพ.

ข. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคลสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ค. เจติยสฺส ปน ลพฺภติ.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า วิธี[แจก]โดยทำภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าอีก พึงจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกษุสงฆ์อยู่หน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์และท่านด้วยประโยคเหล่านี้

ข. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคลสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ค. เจติยสฺส ปน ลพฺภติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม เพราะไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า แต่เจดีย์ได้รับ

ข. "ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคลสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ค. เจติยสฺส ปน ลพฺภติ.

ฆ. "ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ.

ง. เจติยสฺส ปน ลพฺภติเยว.

ประโยค ฆ. และ ง. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์และท่าน

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์และท่านด้วยประโยค ข. และ ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. และ ง. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุทั้งหลายและท่านว่า แม้เมื่อทายกกล่าวว่ากระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย และท่าน บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจดีย์ได้รับโดยแท้ ด้วยประโยคเหล่านี้

ฆ. "ภิกฺขูนญฺจ ตุยฺหญฺจา"ติ วุตฺเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ.

ง. เจติยสฺส ปน ลพฺภติเยว.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า แต่เจดีย์ได้รับโดยแท้

ตัวอย่าง ๕๙

ก. วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา “วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ วทติ, เย ตตฺถ วสฺสจฺเฉทํ อกตฺวา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐา, เตสํ พหิ สีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ.

โปรดทราบเนื้อความในคำว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส นี้ ดังนี้

ถ้าทายกเข้าไปสู่วัดแล้วกล่าวว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ผู้จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษา ซึ่งแม้จะอยู่ภายนอกสีมา ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น

ข. สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ ฐิโต “วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสา”ติ วทติ, ยตฺถ กตฺถจิ วุฏฺฐวสฺสานํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปุณาติ.

แต่ถ้าทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา กล่าวว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส (กระผมถวายแก่สงฆ์ ผู้อยู่จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่งผู้มาถึง[สถานที่แจกของ]

ค. อถ “อสุกวิหาเร วสฺสํวุฏฺฐสฺสา”ติ วทติ, ตตฺถ วสฺสํวุฏฺฐานํเยว ยาว กถินสฺสุพฺภารา ปาปุณาติ.

ถ้าทายกกล่าวว่า อสุกวิหาเร วสฺสํวุฏฺฐสฺส (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาในวัดโน้น) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน

ฆ. คิมฺหานํ ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย เอวํ วทติ, ตตฺร สมฺมุขีภูตานํ สพฺเพสํ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ.

ถ้าทายกกล่าวอย่างนี้ตั้งแต่วันแรกแห่งฤดูร้อน สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่พร้อมหน้าในวัดนั้น ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา “วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ วทติ, เย ตตฺถ วสฺสจฺเฉทํ อกตฺวา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐา, เตสํ พหิ สีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ

มาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา) นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโต-สงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา “วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ วทติ, เย ตตฺถ วสฺสจฺเฉทํ อกตฺวา ปุริมวสฺสํวุฏฺฐา, เตสํ พหิ สีมฏฺฐานมฺปิ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ.

ข. สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ ฐิโต “วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสา”ติ วทติ, ยตฺถ กตฺถจิ วุฏฺฐวสฺสานํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปุณาติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมามิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวาย โดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา ว่า สิ่งของที่ทายกถวายย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่งผู้มาถึง[สถานที่แจกของ] ด้วยประโยคนี้

ข. สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ ฐิโต "วสฺสาวาสิกํ เทมา"ติ วทติ, ยตฺถ กตฺถจิ วุฏฺฐวสฺสานํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปุณาติ.

ค. อถ "อสุกวิหาเร วสฺสาวาสิกํ"ติ วทติ, ตตฺถ วสฺสาวาสิกานํเยว ยาว กฐินสฺสุพฺภารา ปาปุณาติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมาด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นด้วยประโยคนี้

ค. อถ "อสุกวิหาเร วสฺสาวาสิกํ"ติ วทติ, ตตฺถ วสฺสาวาสิกานํเยว ยาว กฐินสฺสุพฺภารา ปาปุณาติ.

ฆ. กิมฺหานํ ปจฺฉิมทิวสโต ปฏฺฐาย เอวํ วทติ, ตตฺร สมฺมุขีภูตานํ สพฺเพสํ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาล นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกระบุวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวาย โดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐิน-กาล บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาลมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาล ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๖๐

ก. อาทิสฺส เทตีติ อาทิสิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ.

คำว่า อาทิสฺส เทติ แปลว่า ย่อมถวายเจาะจง คือ กำหนด

ข. กถํ.

ถามว่า : ถวายอย่างไร

ค. ภิกฺขู อชฺชตนาย วา สฺวาตนาย วา ยาคุยา นิมนฺเตตฺวา เต ฆเร ยาคุํ ปาเยตฺวา "อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคุ ปีตา, เตสํ ทมฺมี"ติ วทติ, เยหิ นิมนฺติเตหิ ยาคุ ปีตา, เตสํเยว ปาปุณาติ.

ตอบว่า : ทายกนิมนต์ภิกษุฉันข้าวยาคูในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้แล้ว ยังภิกษุเหล่านั้นให้ดื่ม

ข้าวยาคูในเรือนแล้วกล่าวว่า อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคุ ปีตา, เตสํ ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรเหล่านี้แก่ภิกษุผู้ดื่มข้าวยาคูของกระผมเท่านั้น) จีวรย่อมถึงแก่ภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาคูแล้วเท่านั้น

ฆ. ภตฺตขชฺชกาทีหิ นิมนฺติเตสุปิ เอเสว นโย.

แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺสาติ เอตฺถ สเจ วิหารํ ฯเปฯ ปาปุณาติ, น อญฺเญสํ.

ก. อาทิสฺส เทตีติ อาทิสิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายเจาะจง

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํวุฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคนี้

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ของบทนี้อีกอย่างหนึ่ง โดยกล่าวตามเนื้อความที่ปรากฏในประโยค เรียกว่า ลีนัตถโจทนา คือ การโจทเนื้อความที่ซ่อนอยู่ภายใน กล่าวคือ

ท่านอธิบาย อาทิสิตฺวา (เจาะจง) ว่า ปริจฺฉินฺทิตฺวา (กำหนด) เพื่อแสดงว่า ทิส ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด บททั้งสองจะมีคำแปลต่างกัน ก็แสดงเนื้อความเหมือนกัน ดังนั้น จึงมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมาติกาไว้ในเบื้องต้นว่า อาทิสฺส เทติ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า เบียดเบียน หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ทิส ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด ไม่ใช่แสดงความหมายว่า เบียดเบียน

ก. อาทิสฺส เทตีติ อาทิสิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ.

ข. กถํ.

ค. ภิกฺขู อชฺชตนาย วา สฺวาตนาย วา ยาคุยา นิมนฺเตตฺวา เต ฆเร ยาคุํ ปาเยตฺวา "อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคุ ปีตา, เตสํ ทมฺมี"ติ วทติ, เยหิ นิมนฺติเตหิ ยาคุ ปีตา, เตสํเยว ปาปุณาติ.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความ คือ อธิบายการถวายเจาะจง

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงความหมายของคำว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของการถวายเจาะจง บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของการถวายเจาะจง มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า เราอธิบายการถวายเจาะจงด้วยประโยคนี้

ค. ภิกฺขู อชฺชตนาย วา สฺวาตนาย วา ยาคุยา นิมนฺเตตฺวา เต ฆเร ยาคุํ

ปาเยตฺวา “อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคุ ปีตา, เตสํ ทมฺมี”ติ วทติ, เยหิ นิมนฺติเตหิ ยาคุ ปีตา, เตสํเยว ปาปุณาติ.

ฆ. ภตฺตขชฺชกาทีหิ นิมนฺติเตสุปิ เอเสว นโย.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันข้าวยาคู ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นว่ามีนัยเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว ด้วยประโยค ฆ.

ตัวอย่าง ๖๑

ก. ปุคฺคลสฺส เทตีติ “อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี”ติ เอวํ ปรมฺมุขา วา, ปาทมูเล ฐเปตฺวา “อิทํ ตุมฺหากนฺ”ติ เอวํ สมฺมุขา วา เทตีติ อยเมตฺถ สงฺเขปกถา.

คำว่า ปุคฺคลสฺส เทติ (ถวายแก่บุคคล) หมายความว่า ทายกถวายลับหลังอย่างนี้ว่า อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้) หรือวางไว้แทบเท้ากล่าวถวายต่อหน้าอย่างนี้ว่า อิทํ จีวรํ ตุมฺหากํ ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่านทั้งหลาย) ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถานี้

ข. วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต.

ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ค. อิติ อิมาสํ อฏฺฐนฺนํ มาติกาปทานํ วเสน ยํ อกาลจีวรลกฺขเณน ปฏิลทฺธํ, ตํ สนฺธาย "อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺยา"ติ วุตฺตํ.

โดยประการดังนี้ ภิกษุได้รับจีวรใดตามลักษณะของอกาลจีวรโดยเนื่องด้วยกลุ่มมาติกา ๘ อย่างเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงหมายเอาจีวรนั้น จึงตรัสว่า อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย (อกาลจีวรเกิดขึ้น)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อาทิสฺส เทตีติ อาทิสิตฺวา ฯเปฯ นิมนฺติเตสุปิ เอเสว นโย.

ก. ปุคฺคลสฺส เทตีติ "อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี"ติ เอวํ ปรมฺมุขา วา, ปาทมูเล ฐเปตฺวา "อิทํ ตุมฺหากนฺ"ติ เอวํ สมฺมุขา วา เทตีติ อยเมตฺถ สงฺเขปกถา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ.

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่บุคคล

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคลสฺส เทติ ด้วยประโยคนี้

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักลีนัตถโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมาติกาไว้เบื้องต้นว่า ปุคฺคลสฺส เทติ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้คือใคร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้ คือ บุคคลผู้อยู่ต่อหน้าเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า บุคคลในเรื่องนี้คือบุคคลผู้อยู่ต่อหน้าและลับหลัง

คำว่า อยเมตฺถ สงฺเขปกถา (ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถานี้) อยู่ท้ายประโยค ก. จึงไม่จัดเป็นอีกประโยคหนึ่ง แต่อาจทำวิธีปทานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของมาติกา ๘ อย่าง ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อหรือคำพิสดาร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าเป็นคำพิสดารหรือไร

อธิบายว่า ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อ

ก. ปุคฺคลสฺส เทตีติ “อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี”ติ เอวํ ปรมฺมุขา วา, ปาทมูเล ฐเปตฺวา “อิทํ ตุมฺหากนฺ”ติ เอวํ สมฺมุขา วา เทตีติ อยเมตฺถ สงฺเขปกถา.

ข. วิตฺถาโร ปน สมนฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์ไหน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถานี้ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์ไหน
- นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงรู้ได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรระบุคัมภีร์ที่ควรศึกษาในเรื่องนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ความ

พิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา และเมื่อบุคคลต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์สมันปาสาทิกาเถิด

ค. อิติ อิมาสํ อฏฺฐนฺนํ มาติกาปทานํ วเสน ยํ อกาลจีวรลกฺขเณน ปฏิลทฺธํ, ตํ สนฺธาย "อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺยา"ติ วุตฺตํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย

ประโยคหน้าทั้งหมดที่แสดงข้อความเกี่ยวกับข้อวินิจฉัยของมาติกา ๘ อย่าง ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของมาติกา ๘ อย่างดังที่กล่าวมานี้แล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้น คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้น ด้วยประโยค ค.

๔. ปุราณจีวรสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๒

ก. จตุตฺเถ อญฺญาติกายาติ น ญาติกาย.

โปรดทราบเนื้อความในปุราณจีวรสิกขาบทที่ ๔ ดังนี้ :-

คำว่า อญฺญาติกาย แปลว่า ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ

ข. มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมํ ยุคํ, ตาว เกนจิ อากาเรน อสมฺพทฺธายาติ อตฺโถ.

หมายความว่า ผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง [มีพี่น้องชาย พี่น้องหญิง หลาน (ลูกพี่น้องชาย/หญิง) ลูก หลาน เป็นต้น] ทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย

ค. ภิกฺขุนิยาติ สากิยานิโย วิย สุทฺธภิกฺขุสงฺเฆ วา อุภโตสงฺเฆ วา อุปสมฺปนฺนาย.

คำว่า ภิกขุนิยา (ภิกษุณี) คือ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน เหมือนนางสากิยานี หรือในอุภโตสงฆ์ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาติกาย ฯเปฯ อาโกฏฺฐาเปยฺย วา, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ก. จตุตฺเถ อญฺญาติกายาติ น ญาติกาย.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ รูปวิเคราะห์ของคำว่า อญฺญาติกา

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักลีนันตรโจทนาว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อญฺญาติกาย ในปุราณ-จีวรสิกขาบท

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า อญฺญาติกา มีรูปวิเคราะห์อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า อญฺญาติกา (ผู้มิใช่ญาติ) มีรูปวิเคราะห์ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาสว่า นตฺถิ ญาติ เอติสฺสาติ อญฺญาติกา (ผู้ไม่มีญาติ ชื่อว่า อัญญาติกา) หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำว่า อญฺญาติกา มีรูปวิเคราะห์เป็นนนิบาตบุรพบทกรรมธารยสมาสว่า น ญาติกา อญฺญาติกา (ผู้มิใช่ญาติ ชื่อว่า อัญญาติกา)

ก. จตุตฺเถ อญฺญาติกายาติ น ญาติกาย.

ข. มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมํ ยุคํ, ตาว เกนจิ อากาเรน อสมฺพทฺธายาติ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายลักษณะของภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อญฺญาติกาย แปลว่า ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ เป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายไหนถึงชั่วอายุขัยเท่าไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาเท่านั้น และถึงเพียงหนึ่งชั่วอายุขัยหรือไร (นำคำว่า มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมํ ยุคํ, ตาว มาเป็นปุจฉาและอาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่าภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย

ก. จตุตฺเถ อญฺญาติกายาติ น ญาติกาย.

ข. มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมํ ยุคํ, ตาว เกนจิ อากาเรน อสมฺพทฺธายาติ อตฺโถ.

ค. ภิกฺขุนิยาติ สากิยานิโย วิย สุทฺธภิกฺขุสงฺเฆ วา อุภโตสงฺเฆ วา อุปสมฺปนฺนาย.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า ภิกฺขุนิยา นอกไปจากคำอธิบายของคำว่า อญฺญาติกาย

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ อญฺญาติกาย ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของ ภิกฺขุนิยา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของ ภิกฺขุนิยา อีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของ ภิกฺขุนิยา ด้วยประโยคนี้

ประโยค ค. มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกฺขุนิยา ในสิกขาบทนี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุณีที่กล่าวถึงในคำว่า ภิกฺขุนิยา (ภิกษุณี) ของสิกขาบทนี้หมายถึง ภิกษุณีประเภทไหนในภิกษุณี ๓ ประเภท คือ

- ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน
- ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ล้วน
- ภิกษุณีผู้อุปสมบทในอุภโตสงฆ์

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุณีดังกล่าวนั้น เป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนเท่านั้น หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุณีดังกล่าวเป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนหรือในอุภโตสงฆ์ เพราะภิกษุณีดังกล่าวเป็นฐานะแห่งอาบัติทุกกฏ ดังที่จะกล่าวต่อไปในอาปัตติวาระ

ตัวอย่าง ๖๓

ก. ปุราณจีวรนฺติ รชิตฺวา กปฺปํ กตฺวา เอกวารมฺปิ นิวตฺถํ วา ปารุตํ วา.

จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จีวรเก่า

ข. ยํ อนฺตมโส ปริโภคสีเสน อํเส วา มตฺถเก วา กตฺวา มคฺคํ คโต โหติ, อุสฺสีสกํ วา กตฺวา นิปนฺโน.

ภิกษุวางจีวรใดไว้บนบ่าหรือบนศีรษะโดยมุ่งการใช้สอยเป็นอย่างต่ำแล้วเดินทางก็ดี ใช้หนุนศีรษะนอนก็ดี

ค. เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมว.

แม้จีวรนั้นก็ชื่อว่าจีวรเก่าเหมือนกัน

ฆ. โธวาเปยฺย วาติ สเจ "โธวา"ติ วาจาย วทติ, กายวิการํ วา กโรติ, หตฺเถน วา หตฺเถ เทติ, ปาทมูเล วา ฐเปติ, อนฺโตทฺวาทสหตฺเถ โอกาเส ฐตฺวา อุปริ วา ขิปติ, อญฺญสฺส วา หตฺเถ เปเสติ, ตาย โธตํ, โธวาปิตเมว โหติ.

คำว่า โธวาเปยฺย วา (ให้ซัก) หมายความว่า ถ้าภิกษุสั่งด้วยวาจาว่า เธอจงซัก กระทำกายวิการ (ความเปลี่ยนแปลงทางกาย) ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า อยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกแล้วโยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จีวรที่ภิกษุณีนั้นซักแล้วชื่อว่าถูกให้ซักแล้วทีเดียว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปุราณจีวรนฺติ รชิตฺวา กปฺปํ กตฺวา เอกวารมฺปิ นิวตฺถํ วา ปารุตํ วา.

ข. ยํ อนฺตมโส ปริโภคสีเสน อํเส วา มตฺถเก วา กตฺวา มคฺคํ คโต โหติ, อุสฺสีสกํ วา กตฺวา นิปนฺโน.

ค. เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมว.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียวเท่านั้น ชื่อว่า จีวรเก่าหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จีวรเก่า ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกัปปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียวเท่านั้น ชื่อว่า จีวรเก่าหรือไร (ประกอบ เอว ศัพท์แทน ปิ ศัพท์ในคำว่า เอตมฺปิ)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า ไม่เพียงจีวรที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แม้จีวรที่ใช้พาดบ่าหรือศีรษะเดินทาง หรือเป็นจีวรใช้หนุนศีรษะนอน เป็นจีวรเก่าในสิกขาบทนี้

ข. ยํ อนฺตมโส ปริโภคสีเสน อํเส วา มตฺถเก วา กตฺวา มคฺคํ คโต โหติ, อุสฺสีสกํ วา กตฺวา นิปนฺโน.

ค. เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมว.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคนิยมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอนิยมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคอนิยมะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าว คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวด้วยประโยค ค.

ก. ปุราณจีวรนฺติ รชิตฺวา กปฺปํ กตฺวา เอกวารมฺปิ นิวตฺถํ วา ปารุตํ วา.

ข. ยํ อนฺตมโส ปริโภคสีเสน อํเส วา มตฺถเก วา กตฺวา มคฺคํ คโต โหติ, อุสฺสีสกํ วา กตฺวา นิปนฺโน.

ค. เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมว.

ฆ. โธวาเปยฺย วาติ สเจ "โธวา"ติ วาจาย วทติ, กายวิการํ วา กโรติ, หตฺเถน วา หตฺเถ เทติ, ปาทมูเล วา ฐเปติ, อนฺโตทฺวาทสหตฺเถ โอกาเส ฐตฺวา อุปริ วา ขิปติ, อญฺญสฺส วา หตฺเถ เปเสติ, ตาย โธตํ, โธวาปิตเมว โหติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะอธิบายคำว่า โธวาเปยฺย

ประโยค ก. ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนัตถโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า โธวาเปยฺย ในสิกขาบทนี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ซักจีวร คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงอาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ซักจีวร มิใช่หรือ
- ภิกษุสั่งด้วยวาจาเท่านั้น จึงเป็นการใช้ภิกษุณีให้ซักจีวร หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ภิกษุสั่งด้วยวาจา กระทำกายวิการ ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า ยืนในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอก โยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จัดเป็นการใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรทั้งสิ้น

ตัวอย่าง ๖๔

ก. รชาปนาโกฏฺฏาปเนสุปิ เอเสว นโย.

แม้การใช้ให้ย้อมและให้ทุบก็เช่นเดียวกัน

ข. สิกฺขมานาย วา สามเณริยา วา อุปาสิกาย วา หตฺเถ โธวนตฺถาย เทติ, สา สเจ อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ, เอวมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิกาเพื่อให้ซัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วซัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ค. อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตฺเถ ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเค ปริวตฺเต อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ.

ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้ว[ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์]

ฆ. ทหรสฺส ภิกฺขุสฺส วา ทินฺนํ โหติ, โสปิ ลิงฺเค ปริวตฺเต โธวติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว.

หรือถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอซักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์เหมือนกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. โธวาเปยฺย วาติ สเจ "โธวา"ติ วาจาย วทติ, กายวิการํ วา กโรติ, หตฺเถน วา หตฺเถ เทติ, ปาทมูเล วา ฐเปติ ฯเปฯ ตาย โธตํ, โธวาปิตเมว โหติ.

ก. รชาปนาโกฏฺาปเนสุปิ เอเสว นโย.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรเท่านั้น จึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ หรือไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ โธวาเปยฺย (ให้ซัก) ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ซักจีวรเท่านั้น จึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ย้อมและทุบจีวร ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เช่นกัน

ก. รชาปนาโกฏฺาปเนสุปิ เอเสว นโย.

ข. สิกฺขมานาย วา สามเณริยา วา อุปาสิกาย วา หตฺเถ โธวนตฺถาย เทติ, สา สเจ อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ, เอวมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิการับจีวรมาแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่าแม้การใช้ให้ย้อมและให้ทุบก็เช่นเดียวกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิการับจีวรมาแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติเพราะบุคคลเหล่านั้นอยู่ในอนาปัตติวาระหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิกาเพื่อให้ซัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วซัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ข. สิกฺขมานาย วา สามเณริยา วา อุปาสิกาย วา หตฺเถ โธวนตฺถาย เทติ, สา สเจ อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ, เอวมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ค. อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตฺเถ ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเค ปริวตฺเต อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อุบาสกหรือสามเณรที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิกาเพื่อให้ซัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วซัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อุบาสกหรือสามเณรที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติ เพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้ว[ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์]

ค. อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตฺเถ ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเค ปริวตฺเต อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ.

ฆ. ทหรสฺส ภิกฺขุสฺส วา ทินฺนํ โหติ, โสปิ ลิงฺเค ปริวตฺเต โธวติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่าภิกษุหนุ่มที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้ว[ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์] ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุหนุ่มที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณี เมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติเพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอซักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว ก็เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์เหมือนกัน

๕. จีวรปฏิคคหณสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๕

ก. ปญฺจเม อญฺญาติกายาติ อิทํ วุตฺตนยเมว.

โปรดทราบเนื้อความในจีวรปฏิคคหณสิกขาบทที่ ๕ ดังนี้ :-

คำว่า อญฺญาติกาย นี้ มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นเอง[ในสิกขาบทที่ ๔]

ข. ตสฺมา อิโต ปรํ กตฺถจิ น วิจารยิสฺสาม.

ดังนั้น เราจะไม่พิจารณ์[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งถัดจากสิกขาบทนี้ไป

ค. จีวรนฺติ ฉนฺนํ อญฺญตรํ วิกปฺปนุปคํ.

จีวรที่ควรแก่วิกัปปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด ชื่อว่า จีวร

ฆ. เอส นโย สพฺเพสุ จีวรปฺปฏิสํยุตฺตสิกฺขาปเทสุ.

สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน

ง. ยตฺถ ปน วิเสโส ภวิสฺสติ, ตตฺถ วกฺขาม.

แต่ความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปญฺจเม อญฺญาติกายาติ อิทํ วุตฺตนยเมว.

ข. ตสฺมา อิโต ปรํ กตฺถจิ น วิจารยิสฺสาม.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อญฺญาติกาย นี้ มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นเอง[ในสิกขาบทที่ ๔] ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคดังกล่าวมีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยค ก. มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยค ก. ว่า ข้าพเจ้าจะไม่พิจารณ์[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งถัดจากสิกขาบทนี้ไป

ก. ปญฺจเม อญฺญาติกายาติ อิทํ วุตฺตนยเมว.

ข. ตสฺมา อิโต ปรํ กตฺถจิ น วิจารยิสฺสาม.

ค. จีวรนฺติ ฉนฺนํ อญฺญตรํ วิกปฺปนุปคํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ จีวรํ

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนาว ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า จีวรํ ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้เป็นผ้าทุกอย่างหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรดังกล่าวมีลักษณะอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า จีวรดังกล่าวมีลักษณะที่ควรแก่วิกัปปนาในผ้า ๖ ชนิดมีผ้าโขมะ เป็นต้น และผ้าอนุโลมอีก ๖ ชนิด รวมเป็น ๑๒ ชนิด ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในกถินสิกขาบทที่ ๑

ค. จีวรนฺติ ฉนฺนํ อญฺญตรํ วิกปฺปนุปคํ.

ฆ. เอส นโย สพฺเพสุ จีวรปฺปฏิสํยุตฺตสิกฺขาปเทสุ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมด มีลักษณะต่างกันหรือไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรที่ควรแก่วิกัปปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด ชื่อว่า จีวร ด้วยประโยค ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมด มีลักษณะต่างกันหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน

ฆ. เอส นโย สพฺเพสุ จีวรปฺปฏิสํยุตฺตสิกฺขาปเทสุ.

ง. ยตฺถ ปน วิเสโส ภวิสฺสติ, ตตฺถ วกฺขาม.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า แสดงความต่างกันที่มีอยู่ในบางสิกขาบท (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน”ด้วยประโยค ฆ.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด ท่านจักไม่กล่าวไว้ในสิกขาบทนั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น

ตัวอย่าง ๖๖

ก. ปฏิคฺคณฺเหยฺยาติ เอตฺถ หตฺเถน วา หตฺเถ เทตุ, ปาทมูเล วา ฐเปตุ, ธมฺมกถํ กเถนฺตสฺส วตฺเถสุ ขิปิยมาเนสุ อุปจารํ มุญฺจิตฺวาปิ อุปริ วา ขิปตุ, สเจ สาทิยติ, ปฏิคฺคหิตเมว โหติ.

โปรดทราบเนื้อความในคำว่า ปฏิคฺคณฺเหยฺย นั้น ดังนี้ :-

ภิกษุณีจะใช้มือวางให้ในมือ[ของภิกษุ]ก็ดี วางไว้แทบเท้าก็ดี ครั้นภิกษุกล่าวธรรมกถาอยู่ เมื่อบุคคลโยนผ้าไป ภิกษุณีแม้ละอุปจาระโยนขึ้นไปข้างบนก็ดี ถ้าภิกษุยินดีก็เป็นอันรับจีวรทีเดียว

ข. ยสฺส กสฺสจิ ปน อนุปสมฺปนฺนสฺส หตฺเถ เปสิตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ.

แต่ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของอนุปสัมบันผู้ใดผู้หนึ่งควรอยู่

ค. "ปํสุกูลํ คณฺหิสฺสตี"ติ สงฺการกูฏาทีสุ ฐปิตมฺปิ ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏติเยว.

ภิกษุจะอธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุลถือเอาแม้กระทั่งจีวรที่ภิกษุณีวางไว้ในกองขยะเป็นต้น ด้วยหวังว่าภิกษุจะถือเอาผ้าบังสุกุล ควรอยู่ทีเดียว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อญฺญาติกายาติ อิทํ วุตฺตนยเมว, ตสฺมา อิโต เป็นต้น

ก. ปฏิคฺคณฺเหยฺยาติ เอตฺถ หตฺเถน วา หตฺเถ เทตุ, ปาทมูเล วา ฐเปตุ, ธมฺมกถํ กเถนฺตสฺส วตฺเถสุ ขิปิยมาเนสุ อุปจารํ มุญฺจิตฺวาปิ อุปริ วา ขิปตุ, สเจ สาทิยติ, ปฏิคฺคหิตเมว โหติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า ปฏิคฺคณฺเหยฺย นอกไปจากคำอธิบายของ อญฺญาติกาย

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ อญฺญาติกาย ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องรับจีวรจากมือของภิกษุณีจึงชื่อว่ารับหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ การรับจีวรจากมือของภิกษุณีมีลักษณะอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า การรับจีวรจากมือของภิกษุณีมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

- ภิกษุณีใช้มือให้เอง
- ภิกษุณีวางไว้แทบเท้า
- ภิกษุณีโยนให้

ก. ปฏิคฺคณฺเหยฺยาติ เอตฺถ หตฺเถน วา หตฺเถ เทตุ, ปาทมูเล วา ฐเปตุ, ธมฺมกถํ กเถนฺตสฺส วตฺเถสุ ขิปิยมาเนสุ อุปจารํ มุญฺจิตฺวาปิ อุปริ วา ขิปตุ, สเจ สาทิยติ, ปฏิคฺคหิตเมว โหติ.

ข. ยสฺส กสฺสจิ ปน อนุปสมฺปนฺนสฺส หตฺเถ เปสิตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ.

ค. "ปํสุกูลํ คณฺหิสฺสตี"ติ สงฺการกูฏาทีสุ ฐปิตมฺปิ ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏติเยว.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ จีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี นอกไปจากจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณี

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณีด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี มีลักษณะอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงจีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณีมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า เราได้แสดงจีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี ด้วยสองประโยคนี้

ข. ยสฺส กสฺสจิ ปน อนุปสมฺปนฺนสฺส หตฺเถ เปสิตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ.

ค. "ปํสุกูลํ คณฺหิสฺสตี"ติ สงฺการกูฏาทีสุ ฐปิตมฺปิ ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏติเยว.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของอนุปสัมบันเท่านั้น จึงสมควรหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของอนุปสัมบันผู้ใดผู้หนึ่งควรอยู่ ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของอนุปสัมบันเท่านั้น จึงสมควรหรือไร (เปลี่ยน ปิ ใน ฐปิตมฺปิ เป็น เอว แล้วนำมาเป็นอาโภคะในเรื่องนี้)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุจะอธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุลถือเอาแม้กระทั่งจีวรที่ภิกษุณีวางไว้ในกองขยะเป็นต้นด้วยหวังว่า ภิกษุจะถือเอาผ้าบังสุกุล ควรอยู่ทีเดียว

๖. อัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๗

ก. ฉฏฺเจ คหปตินฺติ ภิกฺขุสฺ อปพฺพชิตมนุสฺสํ.

โปรดทราบเนื้อความในอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบทที่ ๖ ดังนี้ :-

คำว่า คหปตึ (คหบดี) คือ มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ

ข. คหปตานินฺติ ภิกฺขุนีสุ อปพฺพชิติตฺถึ.

คำว่า คหปตานึ (คหปตานี) คือ หญิงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี

ค. เอส นโย สพฺเพสุ คหปติปฺปฏิสํยุตฺเตสุ สิกฺขาปเทสุ.

สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาตกํ คหปตึ วา คหปตานึ วา ฯเปฯ อยํ ตตฺถ สมโย.

ก. ฉฏฺเจ คหปตินฺติ ภิกฺขุสฺ อปพฺพชิตมนุสฺสํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า คหปตึ (คหบดี)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนัตถโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า คหปตึ ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เจ้าของเรือนเท่านั้นชื่อว่า คหบดี หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลไหนชื่อว่า คหบดี

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ ซึ่งก็คือบุคคลผู้มีเรือน บุคคลผู้ไม่มีเรือน ฤษี และปริพาชก ชื่อว่าคหบดี

ก. ฉฏฺเจ คหปตินฺติ ภิกฺขูสุ อปพฺพชิตมนุสฺสํ.

ข. คหปตานินฺติ ภิกฺขุนีสุ อปพฺพชิติตฺถึ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคหปตานึ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า คหปตานึ ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ หญิงเจ้าของเรือนเท่านั้นชื่อว่าคหปตานีหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลไหนชื่อว่า คหปตานี

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า หญิงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี ชื่อว่า คหปตานี

ก. ฉฏฺเจ คหปตินฺติ ภิกฺขูสุ อปพฺพชิตมนุสฺสํ.

ข. คหปตานินฺติ ภิกฺขุนีสุ อปพฺพชิติตฺถึ.

ค. เอส นโย สพฺเพสุ คหปติปฺปฏิสํยุตฺเตสุ สิกฺขาปเทสุ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่ง มีนัยต่างกันหรือไร

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ คหปตึ และคหปตานึ ศัพท์ ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่ง มีนัยต่างกันหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

๘. อุปักขฏสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๘

ก. จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ.

คำว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ (ให้ครองจีวร) นี้เป็นเพียงสำนวน

ข. อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามีติ อยํ ปเนตฺถ อตฺโถ.

แต่มีความหมายในคำนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อฏฺฐเม ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺสาติ ฯเปฯ กิณิตฺวา วาติ อตฺโถ.
ก. จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ หมายถึง การให้ครองจีวรโดยตรงหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำนี้เป็นเพียงสำนวน ไม่มีความหมายตามศัพท์จริงๆ

ก. จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ.

ข. อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามีติ อยํ ปเนตฺถ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายความหมายของ จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า จีวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ (ให้ครองจีวร) นี้เป็นเพียงสำนวน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือท่านควรแสดงความหมายดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า ความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคือ เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

๙. ทุติยอุปักขฏสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๙

ก. นวเม อิมินาว นเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้เหมือนกัน

ข. อิทญฺหิ ปุริมสฺส อนุปญฺญตฺติสทิสํ.

เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน

ค. เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปีฬา กตา, อิธ ทฺวินฺนํ, อยเมตฺถ วิเสโส.

ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้

ฆ. เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั่นแหละ

ง. ยถา จ ทฺวินฺนํ, เอวํ พหูนํ ปีฬํ กตฺวา คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพา.

อนึ่ง พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร]เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร]

จ. นิสฺสชฺชนวิธาเน จ "อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริเต อญฺญาตเก คหปติเก อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยนฺ"ติ อิมินา นเยน วจนเภโท ญาตพฺโพติ.

อนึ่ง โปรดทราบพจน์ต่างกันในวิธีสละตามนัยนี้ว่า ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้ เป็นสิ่งที่กระผมเข้าไปหาคหบดีหลายคนที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ได้ปวารณาไว้ก่อนแล้วถึงการจัดแจง ควรสละดังนี้แล

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. นวเม อิมินาว นเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

ข. อิทญฺหิ ปุริมสฺส อนุปญฺญตฺติสทิสํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกัน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคผล คือ คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้เหมือนกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- สิกขาบทที่ ๘ และสิกขาบทที่ ๙ เป็นคนละสิกขาบทมิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกันมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า สิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ดังนั้น จึงแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกัน

ข. อิทญฺหิ ปุริมสฺส อนุปญฺญตฺติสทิสํ.

ค. เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปีฬา กตา, อิธ ทฺวินฺนํ, อยเมตฺถ วิเสโส.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ แสดงความต่างระหว่างสิกขาบทก่อนกับสิกขาบทนี้

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวเหตุว่า เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความต่างกันไรๆ ในสิกขาบททั้งสองไม่มีหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่เบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้

ค. เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปีฬา กตา, อิธ ทฺวินฺนํ, อยเมตฺถ วิเสโส.

ฆ. เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั่นแหละ

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้ ด้วยประโยค ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีที่เหลือทั้งหมดต่างกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั่นแหละ

ฆ. เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

ง. ยถา จ ทฺวินฺนํ, เอวํ พหูนํ ปีฬํ กตฺวา คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพา.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร] เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร]

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้ ด้วยประโยค ฆ.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวรไม่ต้องอาบัติหรือไร เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงการเบียดเบียนทายกสองคนเท่านั้น

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า อาบัติของภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวร เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอาจีวรนั่นเอง

ง. ยถา จ ทฺวินฺนํ, เอวํ พหูนํ ปีฬํ กตฺวา คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพา.

จ. นิสฺสชฺชนวิธาเน จ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริเต อญฺญาตเก คหปติเก อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยนฺ”ติ อิมินา นเยน วจนเภโท ญาตพฺโพติ.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร] เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร] ด้วยประโยค ง.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันในวิธีสละอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันในวิธีสละตามนัยนี้

๑๐. ราชจีวรสิกขาบท

ตัวอย่างที่ ๗๐

ก. ทสเม ราชโภคฺโคติ ราชโต โภคฺคํ ภุญฺชิตพฺพํ อสฺส อตฺถีติ ราชโภคฺโค.

โปรดทราบเนื้อความในราชสิกขาบทที่ ๑๐ ดังนี้ :-

คำว่า ราชโภคฺโค มีรูปวิเคราะห์ว่า สิ่งของที่ควรใช้สอย[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชา มีอยู่แก่บุคคลนั้น เหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ราชโภคคะ (ผู้มีสิ่งของที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้วจากพระราชา)

ข. "ราชโภโค"ติปิ ปาโฐ.

มีปาฐะว่า ราชโภโค บ้าง

ค. ราชโต โภโค อสฺส อตฺถีติ อตฺโถ.

หมายความว่า ตำแหน่ง[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชามีอยู่แก่บุคคลนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ทสเม ราชโภคฺโคติ ราชโต โภคฺคํ ภุญฺชิตพฺพํ อสฺส อตฺถีติ ราชโภคฺโค,

ข. "ราชโภโค"ติปิ ปาโฐ,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงรูปอื่น คือ ราชโภโค

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโภคฺค ศัพท์ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มีปาฐะว่า ราชโภคฺโค เท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปอื่นในเรื่องนี้คืออะไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า มีปาฐะว่า ราชโภโค บ้าง

ข. "ราชโภโค"ติปิ ปาโจ.

ค. ราชโต โภโค อสฺส อตฺถีติ อตฺโถ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคที่ขยายความของ ราชโภค ศัพท์ด้วยการแสดงรูปวิเคราะห์ว่า ราชโต ลทฺโธ โภโค อสฺสาติ ราชโภโค

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคกล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ ว่ามีปาฐะว่า ราชโภโค บ้าง

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า มีปาฐะว่า ราชโภโค บ้าง ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปวิเคราะห์ของ ราชโภค ศัพท์ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโภค ศัพท์ มิใช่หรือ
- ราชโภค ศัพท์มีรูปวิเคราะห์เหมือน ราชโภคฺค ศัพท์ หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโภค ศัพท์ ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๗๑

ก. จีวรเจตาปนฺนนฺติ หิรญฺญาทิกํ อกปฺปิยํ.

คำว่า จีวรเจตาปนฺนํ (มูลค่าจีวร) คือ สิ่งของอันไม่สมควรมีเงินเป็นต้น

ข. ปหิเณยฺยาติ เปเสยฺย.

คำว่า ปหิเณยฺย แปลว่า พึงส่งไป

ค. อิมินาติอาทิ อาคมนสุทฺธึ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

คำว่า อิมินา เป็นต้น ตรัสไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มา

ฆ. สเจ หิ "อิทํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหี"ติ เปเสยฺย, อาคมนสฺส อสุทฺธตฺตา อกปฺปิยวตฺถุํ อารพฺภ ภิกฺขุนา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ท่านจงให้มูลค่าจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ แล้วส่งทูตไป แม้กัปปิยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภอกัปปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด

ง. อาภตนฺติ อานีตํ.

คำว่า อาภตํ แปลว่า นำมาแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. จีวรเจตาปนฺนนฺติ หิรญฺญาทิกํ อกปฺปิยํ.

ข. ปหิเณยฺยาติ เปเสยฺย.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า ปหิเณยฺย (พึงส่งไป)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า จีวร-เจตาปนฺนํ (มูลค่าจีวร)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าท่านแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า ปหิเณยฺย ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า จีวรเจตาปนฺนํ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า จีวรเจตาปนฺนํ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของคำว่า จีวรเจตาปนฺนํ ด้วยประโยค ข.

ข. ปหิเณยฺยาติ เปเสยฺย.

ค. อิมินาติอาทิ อาคมนสุทฺธึ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อิมินา เป็นต้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก ได้แก่ คำอธิบายของคำว่า ปหิเณยฺย

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า ปหิเณยฺย ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธองค์จึงตรัสว่า อิมินา เป็นต้น

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อิมินา เป็นต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อิมินา เป็นต้นด้วยประโยค ค.

ค. อิมินาติอาทิ อาคมนสุทฺธึ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

ฆ. สเจ หิ "อิทํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหี"ติ เปเสยฺย, อาคมนสฺส อสุทฺธตฺตา อกปฺปิยวตฺถุํ อารพฺภ ภิกฺขุนา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้ำความในประโยค ค. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรณะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความ)

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวเหตุของการตรัสว่า อิมินา เป็นต้นด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การที่คำว่า อิมินา เป็นต้นแสดงความหมดจดของเหตุที่มาบุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเรื่องนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ท่านจงให้มูลค่าจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ แล้วส่งทูตไป แม้กัปปิยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภอกัปปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด

ค. อิมินาติอาทิ อาคมนสุทฺธึ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

ฆ. สเจ หิ "อิทํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหี"ติ เปเสยฺย, อาคมนสฺส อสุทฺธตฺตา อกปฺปิยวตฺถุํ อารพฺภ ภิกฺขุนา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

ง. อาภตนฺติ อานีตํ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อาภตํ

ประโยค ค. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อิมินา เป็นต้น

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า อิมินา เป็นต้น ด้วยประโยค ค. และ ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อาภตํ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า อาภตํ (นำมาแล้ว) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อาภตํ ด้วยประโยค ง.

ตัวอย่าง ๗๒

ก. น โข มยนฺติอาทิ อิทํ กปฺปิยวเสน อาภตมฺปิ จีวรมูลํ อีทิเสน ทูตวจเนน อกปฺปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

คำว่า น โข มยํ เป็นต้นนี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงว่า มูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรปฏิเสธมูลค่าแห่งจีวรนั้น

ข. สุวณฺณํ รชตํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ, มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สงฺโข สิลา ปวาฬํ โลหิตงฺโก มสารคลฺลํ สตฺต ธญฺญานิ ทาสิทาส เขตฺต วตฺถุ-ปุปฺผารามผลารามาทโยติ อิมานิ ทุกฺกฏวตฺถูนิ จ อตฺตโน วา เจติยสงฺฆคณปุคฺคลานํ วา อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏนฺติ.

กล่าวโดยละเอียดว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า น โข มยํ เป็นต้น เพื่อแสดงว่า :-

- วัตถุของอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๔ อย่างเหล่านี้ คือ ทอง เงิน กหาปณะ และมาสก
- วัตถุของอาบัติทุกกฏเหล่านี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ หิน แก้ว

ประพาฬ ทับทิมแดง ทับทิมลาย ธัญชาติ ๗ ประเภท ทาสหญิง ทาสชาย นา ไร่ สวนดอกไม้ สวนผลไม้ เป็นต้น

ภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์แก่ตน หรือเจดีย์ สงฆ์ คณะ และบุคคล

ค. ตสฺมา ตํ สาทิตุํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ "น โข มยนฺ"ติอาทิ วุตฺตํ.

ดังนั้น การยินดีมูลค่าจีวรนั้นจึงไม่สมควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อาภตนฺติ อานีตํ.

ก. น โข มยนฺติอาทิ อิทํ กปฺปิยวเสน อาภตมฺปิ จีวรมูลํ อีทิเสน ทูตวจเนน อกปฺปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ คำอธิบายของคำว่า น โข มยํ เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก ได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อาภตํ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า อาภตํ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า น โข มยํ เป็นต้น คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า น โข มยํ เป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของคำว่า น โข มยํ เป็นต้น ด้วยประโยค ก.

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนัตถโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า น โข มยํ เป็นต้นไว้ในพระบาลี

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธองค์ตรัสคำว่า น โข มยํ เป็นต้น (นำคำว่า ทสฺเสตุํ ที่เป็นคำแสดงผลมาเป็นคำแสดงเหตุ เพราะผลกับเหตุใช้แทนกันได้ในบางแห่ง)

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- มูลค่าแห่งจีวรถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรตามคำสั่งที่เป็นกัปปิยโวหาร มิใช่หรือ (นำ ปิ ศัพท์ใน อาภตมฺปิ มาเป็นอาโภคะ)

- ท่านควรแสดงเหตุของการตรัสว่า น โข มยํ เป็นต้น มิใช่หรือ (นำ ทสฺเสตุํ มาเป็นคำแสดงเหตุในอาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำว่า น โข มยํ เป็นต้นนี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงว่า มูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรปฏิเสธมูลค่าแห่งจีวรนั้น

ก. น โข มยนฺติอาทิ อิทํ กปฺปิยวเสน อาภตมฺปิ จีวรมูลํ อีทิเสน ทูตวจเนน อกปฺปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

ข. สุวณฺณํ รชตํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ, มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สงฺโข สิลา ปวาฬํ โลหิตงฺโก มสารคลฺลํ สตฺต ธญฺญานิ ทาสิทาสเขตฺตวตฺถุปุปฺผารามผลารามาทโยติ อิมานิ ทุกฺกฏวตฺถูนิ จ อตฺตโน วา เจติยสงฺฆคณปุคฺคลานํ วา อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความของประโยคหน้า

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคกล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงเหตุของการกล่าวว่า น โข มยํ เป็นต้นด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความพิสดารของประโยค ก. คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงความพิสดารของประโยค ก. มิใช่หรือ

- ถ้าท่านไม่แสดงความพิสดารของประโยค ก. ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุม มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงความพิสดารของประโยค ก. ด้วยประโยค ข. แล้ว จึงไม่ต้องอัพยาปิตโทษ

ข. สุวณฺณํ รชตํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ, มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สงฺโข สิลา ปวาฬํ โลหิตงฺโก มสารคลฺลํ สตฺต ธญฺญานิ ทาสิทาสเขตฺตวตฺถุ-ปุปฺผารามผลารามาทโยติ อิมานิ ทุกฺกฏวตฺถูนิ จ อตฺตโน วา เจติยสงฺฆคณปุคฺคลานํ วา อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏนฺติ,

ค. ตสฺมา ตํ สาทิตุํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ "น โข มยนฺ"ติอาทิ วุตฺตํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านขยายความของคำว่า น โข มยํ เป็นต้น ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของเรื่องนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นด้วยประโยค ค.

ตัวอย่าง ๗๓

ก. กาเลนาติ ยุตฺตปตฺตกาเลน.

คำว่า กาเลน (ตามกาล) หมายความว่า ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม

ข. ยทา โน อตฺโถ โหติ, ตทา กปฺปิยํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหามาติ อตฺโถ.

คือ พวกอาตมามีความต้องการในเวลาใด จะรับเอาจีวรอันสมควรในเวลานั้น

ค. เวยฺยาวจฺจกโรติ กปฺปิยการโก.

คำว่า เวยฺยาวจฺจกโร (ไวยาวัจกร) คือ ผู้ทำกิจอันสมควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. กาเลนาติ ยุตฺตปตฺตกาเลน.

ข. ยทา โน อตฺโถ โหติ, ตทา กปฺปิยํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหามาติ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายความหมายของประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคกล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า กาเลน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เวลาอันควรที่เหมาะสม คือเวลาไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรระบุถึงเวลาดังกล่าวมิใช่หรือ
- คำว่า กาเลน สัมพันธ์กับบทไหน คำนี้สัมพันธ์กับ กปฺปิยํ ที่อยู่ข้างหลังหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า

- เวลาอันควรที่เหมาะสม คือ เวลาที่พวกอาตมาต้องการจีวร
- คำว่า กาเลน สัมพันธ์เป็นตติยาวิเสสนะใน ปฏิคฺคณฺหาม (รับเอา)

ก. กาเลนาติ ยุตฺตปตฺตกาเลน.

ข. ยทา โน อตฺโถ โหติ, ตทา กปฺปิยํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหามาติ อตฺโถ.

ค. เวยฺยาวจฺจกโรติ กปฺปิยการโก.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า เวยฺยาวจฺจกโร

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า กาเลน ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า เวยฺยาวจฺจกโร คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงคำอธิบายของคำว่า เวยฺยาวจฺจกโร มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของคำว่า เวยฺยาวจฺจกโร ด้วยประโยค ค.

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า เวยฺยาวจฺจกโร ไว้ในพระบาลี

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผู้ทำกิจทุกอย่าง ท่านประสงค์เอาว่าเป็นไวยาวัจกรหรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ใครคือไวยาวัจกรในเรื่องนี้

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผู้ทำกิจอันสมควร ชื่อว่า ไวยาวัจกรในเรื่องนี้

ตัวอย่าง ๗๔

ก. นิทฺทิสิตพฺโพติ อิทํ "อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร"ติ กปฺปิยวจเนน วุตฺตตฺตา อนุญฺญาตํ.

คำว่า นิทฺทิสิตพฺโพ นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ เพราะทูตบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร (ใครผู้เป็นไวยาวัจกรของท่านมีไหม)

ข. สเจ ปน ทูโต "โก อิมํ คณฺหาตี"ติ วา "กสฺส เทมี"ติ วา วทติ, น นิทฺทิสิตพฺโพ.

แต่ถ้าทูตกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจีวรนี้ หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ควรแสดง[ไวยาวัจกร]

ค. อารามิโก วา อุปาสโก วาติ อิทํ สารุปฺปตาย วุตฺตํ.

คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (คนวัดหรืออุบาสก) นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสม

ฆ. ฐเปตฺวา ปน ปญฺจ สหธมฺมิเก โย โกจิ กปฺปิยการโก วฏฺฏติ.

ที่แท้แล้วผู้ใดผู้หนึ่งเว้นสหธรรมิก ๕ ควรเป็นกัปปิยการกได้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เวยฺยาวจฺจกโรติ กปฺปิยการโก.

ก. นิทฺทิสิตพฺโพติ อิทํ "อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร"ติ กปฺปิยวจเนน วุตฺตตฺตา อนุญฺญาตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า นิทฺทิสิตพฺโพ เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก อันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า เวยฺยาวจฺจกโร

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร ไว้ในพระบาลี

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรปฏิเสธไวยาวัจกรเหมือนปฏิเสธมูลค่าจีวรมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกรเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า พระผู้มี-พระภาคทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกร เพราะทูตบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร

ก. นิทฺทิสิตพฺโพติ อิทํ “อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร”ติ กปฺปิยวจเนน วุตฺตตฺตา อนุญฺญาตํ.

ข. สเจ ปน ทูโต “โก อิมํ คณฺหาตี”ติ วา “กสฺส เทมี”ติ วา วทติ, น นิทฺ-ทิสิตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง (ปน ศัพท์ทำหน้าที่พยติเรกโชตกะ คือ แสดงความขัดแย้ง)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม เพราะไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า นิทฺทิสิตพฺโพ นี้ พระผู้มี-พระภาคทรงอนุญาตไว้ เพราะทูตบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อทูตบอกอย่างไร ภิกษุจึงไม่ควรแสดงไวยาวัจกร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุแสดงไวยาวัจกรได้ ด้วยพระดำรัสว่า เวยฺยาวจฺจกโร นิทฺทิสิตพฺโพ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แต่ถ้าทูตกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจีวรนี้ หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ควรแสดงไวยาวัจกร

ข. สเจ ปน ทูโต "โก อิมํ คณฺหาตี"ติ วา "กสฺส เทมี"ติ วา วทติ, น นิทฺทิสิตพฺโพ.

ค. อารามิโก วา อุปาสโก วาติ อิทํ สารุปฺปตาย วุตฺตํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เหตุใดจึงตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (คนวัดหรืออุบาสก)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา ไว้ในพระบาลี

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (เปลี่ยนบทเหตุ คือ สารุปฺปตาย เป็น กสฺมา)

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรแสดงคนวัดหรืออุบาสกเท่านั้นตามที่ตรัสไว้ในพระบาลีหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสมโดยนิทัสสนนัย

ค. อารามิโก วา อุปาสโก วาติ อิทํ สารุปฺปตาย วุตฺตํ.

ฆ. ฐเปตฺวา ปน ปญฺจ สหธมฺมิเก โย โกจิ กปฺปิยการโก วฏฺฏติ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้ำความในประโยค ค.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (คนวัดหรืออุบาสก) นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสม

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุไม่ควรแสดงบุคคลอื่นจากคนวัดหรืออุบาสกทั้งสองเป็นกัปปิยการก คำที่กล่าวว่า เพราะความเหมาะสม ย่อมสมควรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว ผู้ใดผู้หนึ่งเว้นสหธรรมิก ๕ ควรเป็นกัปปิยการกได้

ตัวอย่าง ๗๕

ก. เอโส โข อาวุโสติ อิทํ ภิกฺขุสฺส กปฺปิยวจนทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส (ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย) นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ

ข. เอวเมว หิ วตฺตพฺพํ.

โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น

ค. “เอตสฺส เทหี”ติอาทิ น วตฺตพฺพํ.

ไม่ควรกล่าวว่า จงให้แก่บุคคลนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อารามิโก วา อุปาสโก วาติอิทํ สารุปฺปตาย วุตฺตํ เป็นต้น

ก. เอโส โข อาวุโสติ อิทํ ภิกฺขุสฺส กปฺปิยวจนทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงเหตุของการตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา การแสดงไวยาวัจกรย่อมสำเร็จได้ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ

ก. เอโส โข อาวุโสติ อิทํ ภิกฺขุสฺส กปฺปิยวจนทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

ข. เอวเมว หิ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้ำความในประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำเป็นต้นว่า ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การตรัสไว้เพื่อแสดงคำที่สมควร บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการย้ำความในประโยคข้างต้นอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้ากล่าวประโยคย้ำความว่า โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น

ข. เอวเมว หิ วตฺตพฺพํ.

ค. "เอตสฺส เทหี"ติอาทิ น วตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้น ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๗๖

ก. สญฺญตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา.

คำว่า สญฺญตฺโต โส มยา (กระผมกำชับไวยาวัจกรนั้นแล้ว) หมายความว่า กระผมสั่งไวยาวัจกรนั้นแล้ว

ข. ยถา ตุมฺหากํ จีวเรน อตฺเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺโตติ อตฺโถ.

คือ ได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร

ค. ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิเตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้

ฆ. เนว ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการเณน.

ไม่ควรทวงด้วยเหตุเพียงการให้ในมือของไวยาวัจกรนั้นแล้วกลับไป

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เอโส โข อาวุโสติ อิทํ ภิกฺขุสฺส ฯเปฯ น วตฺตพฺพํ.

ก. สญฺญตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า สญฺญตฺโต โส มยา

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า สญฺญตฺโต โส มยา ไว้ในพระบาลี

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สญฺญตฺต ศัพท์ เป็นสาธนะอะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศัพท์นี้เป็นกรรมสาธนะหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ศัพท์นี้เป็นเหตุกรรมสาธนะ เพราะอธิบายด้วย อาณตฺต ศัพท์ ที่เป็นเหตุกรรมสาธนะ เช่นเดียวกัน

ก. สญฺญตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา.

ข. ยถา ตุมฺหากํ จีวเรน อตฺเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺโตติ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความ แสดงอาการกำชับของทูต

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ ได้แก่ คำว่า กระผมกำชับไวยาวัจกรนั้นแล้ว หมายความว่า กระผมสั่งไวยาวัจกรนั้นแล้ว

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า กระผมกำชับไวยาวัจกรนั้นแล้ว หมายความว่า กระผมสั่งไวยาวัจกรนั้นแล้วด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ทูตกำชับไวยาวัจกรอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการกำชับของทูตมิใช่หรือ (นำลักษณะของประโยคที่แสดงอาการะคือ ยถา และ เอวํ มาเป็นอาโภคะในเรื่องนี้)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ทูตกำชับไวยาวัจกรว่า ได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร

ข. ยถา ตุมฺหากํ จีวเรน อตฺเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺโตติ อตฺโถ.

ค. ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิเตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ประโยคย้ำความในประโยค ข. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรณะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความ)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา บทตั้ง คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า กระผมได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตได้มอบมูลค่าจีวรในมือของไวยาวัจกรนั้นแล้วมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า กระผมได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร ด้วยประโยคหน้า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้

ค. ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิเตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

ฆ. เนว ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการเณน.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น นิบาตที่แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคพยติเรกะประโยคของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๗๖

ก. สเจ ปน ทูโต คจฺฉนฺโตว "อหํ ตสฺส หตฺเถ ทสฺสามิ, ตุมฺเห จีวรํ คณฺเหยฺยาถา"ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺฉติ, อญฺญํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ.

แต่หากว่าทูตกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า กระผมจักให้ในมือของไวยาวัจจกรนั้น ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิด แล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก

ข. เอวํ สติ อิตรมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติเยว.

เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกทีเดียว

ค. เทสนามตฺตเมว เจตํ "ทูเตนา"ติ.

อนึ่ง คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น

ฆ. โยปิ อตฺตนา อาหริตฺวา เอวํ ปฏิปชฺชติ, ตสฺมิมฺปิ อิทเมว ลกฺขณํ.

แม้ทายกใดนำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มีลักษณะนี้เหมือนกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สญฺญตฺโต โส มยาติ ฯเปฯ ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการเณน.

ก. สเจ ปน ทูโต คจฺฉนฺโตว "อหํ ตสฺส หตฺเถ ทสฺสามิ, ตุมฺเห จีวรํ คณฺเหยฺยาถา"ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺฉติ, อญฺญํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ปรัมมุขานิทิฏฐะ กล่าวคือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูตอีกอย่างหนึ่ง

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่ ปรัมมุขานิทิฏฐะอย่างแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงปรัมมุขานิทิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต ด้วยประโยคหน้าว่า ทูตต้องกลับมาบอก ภิกษุจึงทวงจีวรได้

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตต้องกลับมาบอกเท่านั้น ภิกษุจึงทวงจีวรได้หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ถ้าทูตกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า กระผมจักให้ในมือของไวยาวัจจกรนั้น ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิดแล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกทีเดียว

ก. สเจ ปน ทูโต คจฺฉนฺโตว "อหํ ตสฺส หตฺเถ ทสฺสามิ, ตุมฺเห จีวรํ คณฺเหยฺยาถา"ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺฉติ, อญฺญํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ.

ข. เอวํ สติ อิตรมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติเยว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่าเมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุไม่ควรทวงหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงปรัมมุขานิทิฏฐะ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูตอีกอย่างหนึ่งด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุไม่ควรทวงจีวรหรือไร (เพิ่ม น นิบาตท้าย วฏฺฏติ แล้วทำให้เป็นอาโภคะของประโยค)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุก็ควรทวงจีวรได้

ข. เอวํ สติ อิตรมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติเยว.

ค. เทสนามตฺตเมว เจตํ “ทูเตนา”ติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างตามนิทัสสนนัยเท่านั้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ทูเตน จีวรเจตาปนฺนํ ปหิเณยฺย (ส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร) ไว้ในพระบาลีของสิกขาบทนี้

๒. อาโภคะ ความสงสัยของผู้ถาม คือ เมื่อทายกส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร ภิกษุจึงขอจีวรจากไวยาวัจกรได้หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ดังนั้น แม้ทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้

ค. เทสนามตฺตเมว เจตํ “ทูเตนา”ติ.

ฆ. โยปิ อตฺตนา อาหริตฺวา เอวํ ปฏิปชฺชติ, ตสฺมิมฺปิ อิทเมว ลกฺขณํ.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า เมื่อทายกนำมูลค่าจีวรมาถวายเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้เช่นเดียวกัน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ด้วยประโยค ค.

๒. อาโภคะ (ความสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุไม่ควรขอจีวรจากไวยาวัจกรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า แม้ทายกใดนำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มีลักษณะนี้เหมือนกัน

ตัวอย่าง ๗๘

ก. อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกฺขณนิทสฺสนเมตํ.

คำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน นี้ แสดงลักษณะของการทวง[ทางวาจา]

ข. สเจ หิ วาจาย โจเทติ, อิทํ วา วจนํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตฺโถ วา วตฺตพฺโพ.

ดังจะเห็นได้ว่าถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง

ค. “เทหิ เม, อาหร เม”ติอาทินา นเยน ปน วตฺตุํ น วฏฺฏติ.

แต่ไม่ควรพูดตามนัยว่า เทหิ เม (จงให้แก่เรา), อาหร เม (จงนำมาแก่เรา) เป็นต้น

ฆ. อภินิปฺผาเทยฺยาติ เอวํ วจีเภทํ กตฺวา ติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน ปฏิลาภวเสน สาเธยฺย.

คำว่า อภินิปฺผาเทยฺย (ให้สำเร็จ) หมายความว่า ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้งอยู่ พึงให้จีวรสำเร็จด้วยการได้รับ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สญฺญตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต ฯเปฯ ตสฺมิมฺปิ อิทเมว ลกฺขณํ.

ก. อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกฺขณนิทสฺสนเมตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านได้แสดงคำอธิบายของคำหน้าด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน ด้วยประโยค ก.

ก. อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกฺขณนิทสฺสนเมตํ.

ข. สเจ หิ วาจาย โจเทติ, อิทํ วา วจนํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตฺโถ วา วตฺตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ประโยคย้ำความในประโยค ก. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรณะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน นี้ แสดงลักษณะของการทวง[ทางวาจา] ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอื่นจากนี้มีคำว่า เทหิ เม เป็นต้น ก็มีลักษณะของการทวงมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำที่ท่านกล่าวว่า คำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน นี้ แสดงลักษณะของการทวงทางวาจา ย่อมสมควรอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง

ข. สเจ หิ วาจาย โจเทติ, อิทํ วา วจนํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตฺโถ วา วตฺตพฺโพ.

ค. "เทหิ เม, อาหร เม"ติอาทินา นเยน ปน วตฺตุํ น วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยค ค.

ก. อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกฺขณนิทสฺสนเมตํ.

ข. สเจ หิ วาจาย โจเทติ, อิทํ วา วจนํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตฺโถ วา วตฺตพฺโพ.

ค. "เทหิ เม, อาหร เม"ติอาทินา นเยน ปน วตฺตุํ น วฏฺฏติ.

ฆ. อภินิปฺผาเทยฺยาติ เอวํ วจีเภทํ กตฺวา ติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน ปฏิลาภวเสน สาเธยฺย.

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ ประโยคแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อภินิปฺผาเทยฺย

ประโยค ก. ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน ด้วยประโยค ก. ข. และ ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อภินิปฺผาเทยฺย คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า อภินิปฺผาเทยฺย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฆ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อภินิปฺผาเทยฺย ด้วยประโยค ฆ.

ตัวอย่าง ๗๙

ก. อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

คำนี้ตรัสไว้เพื่อจะแสดงลักษณะการทวงทางกาย

ข. เอตฺถ จ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน ติสฺสนฺนํ โจทนานํ ฉนฺนญฺจ ฐานานํ อนุญฺญาตตฺตา โจทนาย ทิคุณํ ฐานํ อนุญฺญาตํ โหติ.

อนึ่ง ในการทวงและการยืนเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้ง และการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก

ค. ตสฺมา สเจ โจเทติเยว, น ติฏฺฐติ, ฉ โจทนาโย ลพฺภนฺติ. สเจ ติฏฺฐติเยว, น โจเทติ, ทฺวาทส ฐานานิ ลพฺภนฺติ. สเจ อุภยํ กโรติ, เอกาย โจทนาย เทฺว ฐานานิ หาเปตพฺพานิ.

ดังนั้น ถ้าภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยืน เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายืนอย่างเดียว ไม่ทวง เธอย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้งสองอย่าง พึงลดการยืน ๒ ครั้งด้วยการทวงครั้งเดียว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

ข. เอตฺถ จ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน ติสฺสนฺนํ โจทนานํ ฉนฺนญฺจ ฐานานํ อนุญฺญาตตฺตา โจทนาย ทิคุณํ ฐานํ อนุญฺญาตํ โหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนนิ่ง ๖ ครั้ง เท่านั้น หรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้ให้ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนนิ่ง ๖ ครั้ง

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนนิ่ง ๖ ครั้งเท่านั้น หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก

ข. เอตฺถ จ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉเทน ติสฺสนฺนํ โจทนานํ ฉนฺนญฺจ ฐานานํ อนุญฺญาตตฺตา โจทนาย ทิคุณํ ฐานํ อนุญฺญาตํ โหติ.

ค. ตสฺมา สเจ โจเทติเยว, น ติฏฺฐติ, ฉ โจทนาโย ลพฺภนฺติ. สเจ ติฏฺฐติเยว, น โจเทติ, ทฺวาทส ฐานานิ ลพฺภนฺติ. สเจ อุภยํ กโรติ, เอกาย โจทนาย เทฺว ฐานานิ หาเปตพฺพานิ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า ซึ่งในที่นี้คือ การอนุญาตดังกล่าวส่งผลให้ภิกษุผู้ทวงอย่างเดียว ไม่ยืน ได้การทวง ๖ ครั้ง เป็นต้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ ประโยคที่มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในการทวงและการยืนเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยืน เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายืนอย่างเดียว ไม่ทวง เธอย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้งสองอย่าง พึงลดการยืน ๒ ครั้งด้วยการทวงครั้งเดียว

ตัวอย่าง ๘๐

ก. เย ปน กปฺปิยการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิสีทติ เต สตกฺขตฺตุมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

ส่วนทายกไปเองแล้วแสดงกัปปิยการกเหล่าใด การทวงกัปปิยการกเหล่านั้นถึงร้อยครั้งควรอยู่

ข. โย ปน อุโภหิ ปิ อนิทฺทิฏฺโฐ มุขเววฏิกกปฺปิยการโก จ ปรมฺมุขกปฺปิยการโก จ, โส น กิญฺจิ วตฺตพฺโพ.

ส่วนกัปปิยการกที่เป็นมุขเววฏิกะ (กัปปิยการกที่ออกปากเป็นเอง) และปรัมมุขะ (กัปปิยการกลับหลังภิกษุ) ที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุและทูตทั้งสองนั้น ภิกษุไม่ควรกล่าวคำอะไรๆ (ไม่ควรทวง)

ค. เอวํ อิธ ทสปิ กปฺปิยการกา ทสฺสิตา โหนฺติ.

โดยประการดังนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงกัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภท[โดยย่อ]ในสิกขาบทนี้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ ฯเปฯ อยเมตฺถ วินิจฺฉโย.

ก. เย ปน กปฺปิยการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิสีทติ เต สตกฺขตฺตุมฺปิ โจเทตุํ วฏฺฏติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ ประโยคแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงแล้ว

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา ข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้อีกด้วย มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดง แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ ท่านก็ควรต้องอัพยาปิตโทษ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า

- เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ด้วยประโยคนี้

- เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ด้วยประโยคนี้ ฉะนั้น จึงไม่ต้องอัพยาปิตโทษ

ข. โย ปน อุโภหิ ปิ อนิทฺทิฏฺโฐ มุขเววฏิกกปฺปิยการโก จ ปรมฺมุขกปฺปิยการโก จ, โส น กิญฺจิ วตฺตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่อนิททิฏฐกัปปิยการก คือ กัปปิยการกที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต

ประโยคหน้าแสดงฝ่ายแรกได้แก่นิททิฏฐกัปปิยการก ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่นิททิฏฐกัปปิยการก คือ กัปปิยการกที่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงนิททิฏฐกัปปิยการก คือ กัปปิยการกที่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อนิททิฏฐกัปปิยการกทั้งสองประเภทนั้น ภิกษุควรทวงจีวรได้เหมือนนิททิฏฐกัปปิยการกหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า กัปปิยการกดังกล่าวเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรทวงจีวร

ข. โย ปน อุโภหิ ปิ อนิทฺทิฏฺโฐ มุขเววฏิกกปฺปิยการโก จ ปรมฺมุขกปฺปิยการโก จ, โส น กิญฺจิ วตฺตพฺโพ.

ค. เอวํ อิธ ทสปิ กปฺปิยการกา ทสฺสิตา โหนฺติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้ายของเรื่องกัปปิยการก

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าทรงระบุกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงลับหลังด้วยปาฐะว่า เอโส โข อาวุโส ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงระบุกัปปิยการกดังกล่าวเพียงอย่างเดียวหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า พระพุทธ-เจ้าทรงแสดงกัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภทโดยย่อในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า เอโส โข อาวุโส ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร ดังนั้น จึงถือเอากัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภทเหล่านั้น

ตัวอย่าง ๘๑

ก. ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตนฺติ ยโต ราชโต วา ราชโภคฺคโต วา อสฺส ภิกฺขุโน จีวรเจตาปนฺนํ อานีตํ.

คำว่า ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ หมายความว่า มูลค่าจีวรถูกนำมาแก่ภิกษุนั้นจากพระราชาหรือราชอำมาตย์ใด

ข. “ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโจ.

มีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

ค. อยเมว อตฺโถ.

เนื้อความก็เป็นเช่นเดียวกัน

ฆ. ตตฺถาติ ตสฺส รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติกํ.

คำว่า ตตฺถ (ใกล้พระราชาหรืออำมาตย์ของพระราชานั้น) หมายความว่า สู่สำนักของพระราชา หรือราชอำมาตย์นั้น

ง. สมีปตฺเถ หิ อิทํ ภุมฺมวจนํ.

โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถใกล้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตนฺติ ยโต ราชโต วา ราชโภคฺคโต วา อสฺส ภิกฺขุโน จีวรเจตาปนฺนํ อานีตํ.

ข. "ยตฺวสฺสา"ติปิ ปาโฐ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตสฺส เท่านั้นหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า คำว่า ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ หมายความว่า มูลค่าจีวรถูกนำมาแก่ภิกษุนั้นจากพระราชาหรือราชอำมาตย์ใด

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตํ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตสฺส เท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะอื่นอะไรบ้าง

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

ข. "ยตฺวสฺสา"ติปิ ปาโฐ.

ค. อยเมว อตฺโถ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อมีปาฐะต่างกันเช่นนั้น เนื้อความก็ควรต่างกันเพราะมีปาฐะต่างกันมิใช่หรือ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อมีปาฐะต่างกันเช่นนั้น เนื้อความก็ควรต่างกัน เพราะมีปาฐะต่างกันมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ปาฐะทั้งสองจะต่างกัน แต่มีเนื้อความเหมือนกัน เพราะตัดบทเหมือนกัน โดย ยตสฺส มาจาก ยโต + อสฺส

ลบสระ โอ ในเพราะสระ อ หลัง ส่วน ยตฺวสฺส มีการแปลงสระ โอ เป็น วฺ แล้วนำ วฺ ไปประกอบกับสระหลัง

ฆ. ตตฺถาติ ตสฺส รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติกํ.

ง. สมีปตฺเถ หิ อิทํ ภุมฺมวจนํ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้ำความในประโยค ฆ. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรณะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความ)

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า ตตฺถ (ใกล้พระราชาหรืออำมาตย์ของพระราชานั้น) หมายความว่า สู่สำนักของพระราชา หรือราชอำมาตย์นั้น ด้วยประโยค ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- เหตุใดท่านจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติกํ ศัพท์ ในคำว่า ตสฺส รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติกํ : กังขาภาสาฎีกา

- เนื้อความนี้ว่า สนฺติกํ ย่อมมีได้อย่างไรในคำว่า ตตฺถ นั้น : ฎีกาใหม่

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ แม้อรรถอาธาระโดยตรงคือเวสยิกาธาระก็ควรมีได้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า

- คำนี้ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถใกล้ ดังนั้น เราจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติกํ ศัพท์ในคำว่า ตสฺส รญฺโญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติกํ

- คำนี้ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถใกล้ ดังนั้น เนื้อความนี้ว่า สนฺติกํ ย่อมมีได้ทีเดียว

ตัวอย่าง ๘๒

ก. อยํ ตตฺถ สามีจีติ อยํ ตตฺถ อนุธมฺมตา โลกุตฺตรธมฺมํ อนุคตา, วตฺตธมฺมตาติ อตฺโถ.

คำว่า อยํ ตตฺถ สามีจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น) หมายความว่า ข้อ

ปฏิบัตินี้เป็นสภาพอันคล้อยตามในภิกษุนั้น คือ คล้อยตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็นธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ

ข. ตสฺมา เอวํ อกโรนฺโต วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ.

ดังนั้น ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ (คือ ไปบอกเองหรือส่งทูตไปบอก) จึงต้องอาบัติทุกกฏเพราะวัตรวิบัติไป

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. มา โว สกํ วินสฺสาติ ตุมฺหากํ สนฺตกํ มา วินสฺสตุ.

ก. อยํ ตตฺถ สามีจีติ อยํ ตตฺถ อนุธมฺมตา โลกุตฺตรธมฺมํ อนุคตา, วตฺตธมฺมตาติ อตฺโถ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า สามีจิ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า มา โว สกํ วินสฺส ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การลุกรับและการปูลาดอาสนะเป็นต้น เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่าการไปบอกเองหรือการส่งทูตไปบอกเป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น ไม่ใช่การลุกรับและการปูลาดอาสนะเป็นต้น

ก. อยํ ตตฺถ สามีจีติ อยํ ตตฺถ อนุธมฺมตา โลกุตฺตรธมฺมํ อนุคตา, วตฺตธมฺมตาติ อตฺโถ.

ข. ตสฺมา เอวํ อกโรนฺโต วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้คือผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อยํ ตตฺถ สามีจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น) หมายความว่า ข้อปฏิบัตินี้เป็นสภาพอันคล้อยตามในภิกษุนั้น คือ คล้อยตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็นธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป

บรรณานุกรม

กัจจายนะ, พระ. **กัจจายนพยากรณะ.** ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๓๐.

การุณิกะ, พระ. **ธรรมาจริยะเมียดชุ [ธรรมจริยจักษุ].** มยองมยะ : วัดปัชโชตารามใหม่, ๒๕๕๒.

กุณฑลาภิวงศ์, พระ. **สะเนตปยะธรรมาจริยะ [ชี้แจงนัยแห่งธรรมาจริยะ].** อมรปูระ : โรงพิมพ์นยูภามา, ๒๕๓๔.

เกวลาภิวงศ์, พระ. **วากยัตถทีปกะ.** โมงยวา : วัดแลดี, ๒๔๘๒.

คันธสาระ, พระ. **กัจจายนสารมัญชรี.** กรุงเทพฯ : ธีระการพิมพ์, ๒๕๓๘.

____________. **เนตติปกรณ์ [ฉบับแปลและอธิบาย].** ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๕๐.

____________. **วุตโตทยมัญชรี.** นครปฐม : วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๕.

____________. **สุโพธาลังการมัญชรี.** นครปฐม : วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๖.

คิริศจันทรวิทยารัตนะ. “มุคธโพธสังเกฺษปฎีกา” ใน **มุคธโพธวยากรณะ.** กัลกัตตา : โรงพิมพ์คิริศวิทยารัตนะ, ๒๔๔๙.

จตุรังคพล, มหาอำมาตย์. **อภิธานัปปทีปิกาฎีกา.** ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๐๘.

จันทมุขาภิวงศ์, พระ. **อะเชขันธรรมาจริยะ [พื้นฐานธรรมาจริยะ].** ย่างกุ้ง : โรงพิมพหังสาวตีปิฏกัต, ๒๕๐๑.

ชญาเนนทรสรัสวดี. “ตัตตวโพธินี” ใน **สิทธานตเกามุที.** เดลฮี : โรงพิมพ์เจาขัมภา, ๒๕๔๕.

ชนกาภิวงศ์, พระ. **ปาติโมกข์ภาสาฎีกา.** อมรปูระ : โรงพิมพ์นยูภามา, ๒๕๔๕.

____________. **กังขาภาสาฎีกา.** อมรปูระ : โรงพิมพ์นยูภามา, ๒๕๔๕.

____________. **กังขาภาสาฎีกา.** อมรปูระ : โรงพิมพ์นยูภามา, ๒๕๔๕.

ชัมพุทีปธชะ, พระ. **เทฺวมาติกาปาฬิตอนิสสัย [ปาติโมกข์นิสสัย].** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์หังสาวตี-ปิฎกัต, ๒๔๕๐.

ชาคระ, พระ. **ปาจิตยาทิโยชนา.** ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๑๖.

โชตยันตะ, พระ. **กังขาวิตรณีนิสสัย.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต, ๒๕๐๕.

ญาณธชะ, พระ. **นิรุตติทีปนี.** ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๑๓.

____________. **ปรมัตถทีปนี.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต, ๒๕๐๐.

ตารานาถะ. **ศัพทัสโตมมหานิธิ.** พาราณสี : โรงพิมพ์เจาขัมภา, ๒๕๑๑.

____________, **วาจัสปัตยะ.** พาราณสี : โรงพิมพ์เจาขัมภา, ๒๕๐๔.

ตริโลจนทาสะ, “กาตันตรวฤตติปัญชิกา” ใน **กาตันตรวยากรณะ.** พาราณสี : โรงพิมพ์พาราณสี, ๒๕๔๐.

ตองตวินสยาดอและอื่นๆ, **นิยมสาระ.** ม.ป.ท., ม.ป.ท.

เตชวันตาภิวงศ์, พระ. **วากยัตถทีปนี.** มันดเลย์ : โรงพิมพ์ปัญญาพละปิฎกัต, ๒๕๐๕.

เทวินทาธิปติ, พระ. “ส่วนสูงของพระพุทธเจ้า” ใน **ยะเนพุทธวาทะไฉยา อะเมอะผเยมะยา [ถามตอบเกี่ยวกับพุทธมติในปัจจุบัน]** ย่างกุ้ง : สมาคมธรรมพยูหาธัมมมามกะ, ๒๕๔๒

ธรรมกิตติ, พระ. **พาลาวตาร.** ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๔๑.

ธรรมสามิ, พระ. **กังขาโยชนา.** มอบี : วัดมอบีสาสนันธุระ, ๒๕๔๗.

นาเคศภัฏฏะ, **ปริภาเษนทุเสขระ.** พาราณสี : โรงพิมพ์วิชัย, ๒๔๔๒.

นาคเสนาภิวงศ์, พระ. **ธรรมาจริยะตินนี [วิธีเรียนธรรมาจริยะ].** มองลำไย : วัดต่องเลโลง, ๒๕๒๖.

นารทาภิวงศ์, พระ. **กังขาโปะชะนี [คู่มือสอนกังขาฯ].** มันดเลย์ : วัดทักขิณาราม, ๒๕๓๙.

ปัญญาสีหะ, พระ. **กังขาโยชนามหาฎีกา.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์สุธัมมวตี, ๒๔๔๙.

ปัญญิสสระ, พระ. **ปาราชิกกัณฑ์ทุติยะเน สีมยินอุปเทสะมะยา [แนวทางระเบียบวันที่สองของปาราชิกกัณฑ์].** ย่างกุ้ง : วัดนิกายะ, ๒๕๕๓.

ปันตะนอสยาดอ, พระ. **ปาติโมกขวินิจฉัย.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมัณไฑปิฎกัต, ๒๔๘๘.

ปิยทัสสีและอื่นๆ, **ปทสาธนะ ปทสาธนฎีกา พาลาวตาร พาลาวตารฎีกา และพาลาวตาร-นิสสัย ๗ คัมภีร์.** มันดเลย์ : โรงพิมพ์ธนวตี, ๒๕๑๐.

พระมหาสมลักษณ์ คนฺธสาโร, พระ. **คัมภีร์สมันตภัททิกา อรรถกถาอนาคตวงศ์ การแปลและศึกษาวิเคราะห์,** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๖.

พุทธัปปิยะ, พระ. **ปทรูปสิทธิ.** กรุงเทพฯ : วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕, ๒๕๔๗.

____________. **ปทรูปสิทธิฎีกา.** ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๐๙.

ภัฏโฏชิ ทิกษิต. **สิทธานตเกามุที.** เดลฮี : โรงพิมพ์เจาขัมภา, ๒๕๔๕.

มหานาคิตะ, พระ. “สัททสารัตถชาลินี” ใน **สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ**. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉา-สยปิฎกัต, ๒๕๐๗.

____________. **โมคคัลลานปัญจิกา.** ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๒๕.

____________. “อภิธานัปปทีปิกา” ใน **ปญฺจมูลคนฺถ.** กรุงเทพฯ : วัดมหาธาตุ, ๒๕๔๔.

ยสะ, พระ. “กัจจายนสาระ” ใน **สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ**. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต, ๒๕๐๗.

ราชาราธานตเทวะ. **ศัพทกัลปทรุมะ.** นิวเดลฮี : โรงพิมพ์นิวจีแอน, ๒๕๓๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วชิรปัญญะ, พระ. **วชิรโชติกฎีกา.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมัณไฑปิฎกัต, ๒๕๐๓.

____________. **กุฎิการวินิจฉัย.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมัณไฑปิฎกัต, ๒๕๐๓.

วชิรพุทธิ, พระ. **นยาสะ.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์สุธรรมวดี, ๒๔๗๖.

วามนะและชยาทิตยะ. **กาศิกา.** พาราณสี : โรงพิมพ์ตารา, ๒๕๑๙.

วาสุเทพ. “พาลมโนรมา” ใน **ไวยากรณสิทธานตเกามุที.** เดลฮี : โรงพิมพ์โมติลาน พนารสี-ทาส, ๒๕๐๔.

วิจิตตะ, พระ. **ปาติโมกขปทัตถอนุวัณณนา.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมัณไฑปิฎกัต, ๒๔๗๒.

วิจิตตาลังการ, พระ. **สัททัตถเภทจินตาทีปนี.** มันดเลย์ : วัดมยะตอง, ๒๕๔๒.

วิมละ, พระ. **ถามตอบกังขาฯ.** ยองโตง : วัดสุวัณณหังสาราม, ๒๕๑๖.

วิสุทธาจาระ, พระ. **ธาตวัตถสังคหปาฐ.** มันดเลย์ : โรงพิมพ์ย่างกุ้งมันดเลย์ปิฏกัตสาอุตไส, ม.ป.ป.

____________. **วิสุทธาโยง กัจจายนสุตตัตถะ.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์สุธรรมวตี. ๒๕๐๕.

____________. **วิสุทธาโยง อะโซงอะผยัต [ข้อวินิจฉัยวัดวิสุทธาราม].** มันดเลย์ : วัดมหาวิสุทธาราม. ๒๕๕๓.

____________. **ชยินจินวุดติตมูแจ [เสขิยวัตร ฉบับมหาวิสุทธาราม].** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมัณไฑปิฏกัต. ม.ป.ป.

เวสสวณะ, พระ. **สัมพันธจินตาคัณฐิใหม่.** มันดเลย์ : โรงพิมพ์อูโภตา ด่อย่วน เนนตาตมีมะยา, ๒๔๙๙.

โวปเทวะ. **มุคธโพธวยากรณะ.** กัลกัตตา : โรงพิมพ์คิริศวิทยารัตนะ, ๒๔๔๙.

ศรววรรมัน. **กาตันตรวยากรณะ.** นิวเดลฮี : โรงพิมพ์ซีลัมเปอร์, ๒๕๓๑.

สังฆรักขิตะและอื่นๆ, พระ. **สุโพธาลังการฎีกา.** ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๐๗.

สังฆรักขิตะ. พระ. **โมคคัลลานปัญจิกาฎีกา.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ชัมพุมิตเซวปิฏกัต, ๒๔๙๘.

สัทธัมมโชติปาละ, พระ. **สุตตนิเทศ.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ชัมพุมิตเซวปิฏกัต, ๒๔๗๘.

สัทธรรมคุรุ, พระ. “สัททวุตติ” ใน **สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ**. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฏกัต, ๒๕๐๗.

สัทธรรมนันที, พระ. **กังขาวิตรณีคัณฐิ**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สัทธรรมสิริ, พระ. “สัททัตถเภทจินตา” ใน **สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ**. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฏกัต, ๒๕๐๗.

ยะหันจินผะแวนะยานะแฉขุนีดตะแว [สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ]. ย่างกุ้ง : กรมการศาสนา, ๒๕๕๐.

สิรินทาภิวงศ์, ติปิฎกธระ. **ธรรมาจริยะลัมปยะจัน [คัมภีร์แสดงแนวสอนธรรมาจริยะ].** ย่างกุ้ง : วัดมหาวิสุทธาราม, ๒๕๔๗.

สีลานันทะ, พระ. **ปทรูปสิทธิฎีกานิสสัยใหม่.** ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๔๓.

กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **สุคติวิทัตถิวิธาน.** กรุงเทพฯ : วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๐๔.

เสนาปติ, พระ. "การิกา" ใน **สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ**. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต, ๒๕๐๗.

อภยะ, พระ. **สารัตถสังคหะ [สัททัตถเภทจินตาฎีกา].** มันดเลย์ : วัดมยะตอง, ๒๕๔๒.

อริยวังสะ, พระ. **มณิสารมัญชูสา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๒.

___________. **มณิทีปะ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๖.

อริยวงศ์, พระ. **วากยคุฬหัตถทีปกะ.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์คันธมา, ๒๔๙๙.

อัคคธัมมะ, พระ. **กัจจายนสุตตัตถคัณฐิ.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปัญญาพลปิฎกัต. ๒๕๑๗.

___________. **โมคคัลลานนิสสัย.** มันดเลย์ : โรงพิมพ์มยะซ่อ. ๒๕๑๔.

___________. **โมคคัลลานปัญจิกานิสสัย.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ชัมพุมิตเซวปิฎกัต. ๒๔๗๖.

___________. **โมคคัลลานปัญจิกาฎีกานิสสัย.** มันดเลย์ : โรงพิมพ์มยะซ่อ. ๒๕๑๗.

___________. **อภิธานนิสสัยใหม่.** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์หังสาวตีปิฎกัต. ๒๕๑๒.

อัคควังสะ, พระ. **สัททนีตีปกรณ์**, ๓ เล่ม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๑-๒๕๒๓.

อาทิจจวังสะ, พระ. **ชเวเยส่องนิยาม [คัมภีรัตถนิยาม].** ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์รตนาวาที, ๒๕๑๓.

อาฬาระ, พระ. **วากยัตถเมทินี.** ย่างกุ้ง : วัดเมทินี, ๒๔๙๘.

___________. **ปาติโมกขเมทินี.** ย่างกุ้ง : วัดเมทินี, ๒๕๒๑.

Malalasekara, G.M. **Dictionary of Pali Proper names,** London : The Pali Text Society, 1974.

ดรรชนี

ดรรชนีรูปวิเคราะห์ศัพท์

รายนามผู้ร่วมบริจาค

จัดพิมพ์คัมภีร์กังขาวิตรณีแปล - อธิบาย เล่ม ๒

รายนามผู้บริจาค ๑๐๐,๐๐๐ บาท

คุณประเสริฐ - คุณสุวรรณา เตชะวิบูลย์

รายนามผู้บริจาค ๖๐,๐๐๐ บาท

พล.ท.นรวีร์ - คุณเสริมสุข ปัทมสถาน

รายนามผู้บริจาค ๕๒,๐๐๐ บาท

คุณสมชัย นวสิริธนโรจน์, คุณกาญจนา เรืองจินดา, คุณมัชยา นวสิริธนโรจน์, คุณมนัญญา นวสิริธนโรจน์ และคุณมนัสดา นวสิริธนโรจน์

รายนามผู้บริจาค ๕๐,๐๐๐ บาท

คุณประสาน - คุณประพีร์ บุรี และครอบครัว

รายนามผู้บริจาค ๑๘,๐๐๐ บาท

คณะนิสิตปริญญาโท วิปัสสนาภาวนา รุ่นที่ ๙

รายนามผู้บริจาค ๑๕,๐๐๐ บาท

คุณสุทธิศักดิ์ - คุณสิริลักษณ์ โล่ห์สวัสดิ์

รายนามผู้บริจาค ๑๐,๐๐๐ บาท

คุณกิตติพงศ์ อุรพีพัฒนพงศ์

รายนามผู้บริจาค ๕,๐๐๐ บาท

คุณบุญเลิศ - คุณอุษณีย์ สว่างกุล

รายนามผู้บริจาค ๓,๐๐๐ บาท

ดร.อังครัตน์ เพรียบจริยวัฒน์
คุณไขศรี เนื่องสิกขาเพียร
คุณชูศักดิ์ พิชิตธนารักษ์
คุณปรางมาศ นิติธรรม
คุณพรศรี มหาคุณ
คุณสุขภาดา คงปรีชา
คุณสุวิชญ โรจนวานิช

รายนามผู้บริจาค ๒,๐๐๐ บาท

คุณจรินทร์ แทนคุณ
คุณปุณยวีร์ รพีธนันต์ชัย และครอบครัว
คุณศิริวรรณ กฤษณะสมิต
คุณสมชาย - คุณบุบผา อมรเกียรติขจร

รายนามผู้บริจาค ๑,๕๐๐ บาท

คุณจริยา เจียมวิจิตร
คุณจินตนา ศิริสันธนะ
คุณดวงกมล เรืองจินดา
คุณนที - คุณขนบพันธุ์ เอี่ยมโอภาส
คุณเพชรรัตน์ สุวรรณมานนท์
คุณรัตนาวลี อินโอชานนท์
คุณรุ่งทิพย์ กมลพรพันธ์
คุณวีณา เริ่มกิจการ
คุณสมภพ อัศวฤทธิไกร
คุณสว่างจิตร อัศวฤทธิไกร

รายนามผู้บริจาค ๑,๒๐๐ บาท

คุณจันจุรี อนุกูลกิจกุล

รายนามผู้บริจาค ๑,๑๐๐ บาท

คุณผาสุข กฤษณะสมิต

รายนามผู้บริจาค ๑,๐๐๐ บาท

คุณกาญจนา เจียรศักดิ์วัฒนา
คุณบุญยภักร์ วณิชพันธ์
คุณประถมาภรณ์ สวัสดิ์-ชูโต
คุณปัมทาวดี วรนิมมานและครอบครัว
คุณปุญญภา เธียรศิริพิพัฒน์
คุณพัชรี แก้วผลึก

คุณวนิดา มานะกิติวิภาค และครอบครัว
คุณสินีรัตน์ ศรีประทุม
คุณสุขศรี ชาตะพา
คุณเสาวนีย์ สุวรรณนิกขะ
คุณอรสา มณีรัตน์
คุณอัญชุลี เหล่าพงษ์ศร

รายนามผู้บริจาค ๙๐๐ บาท

คุณวิลาวัณย์ ยังเกษม

รายนามผู้บริจาค ๗๕๐ บาท

คุณชนาธิป คล้อยสวาท
คุณเยาวรัตน์ สมตน
คุณวันทนีย์ บุตรงามดี
คุณสมศักดิ์ จรรโลงวิทยา

รายนามผู้บริจาค ๕๐๐ บาท

คุณจารุวุฒิ - คุณชุติพร เจริญพัฒนา
คุณชนิดา อรวิทยาพันธุ์ และครอบครัว
คุณชุติพันธุ์ ลิมปะพันธุ์ และครอบครัว
คุณณัฐรัตน์ สุวรรณรัตน์
คุณนภัสสรณ์ ศิริวสุพันธ์
คุณประหยัด ศรีมิน
คุณภูรี-คุณภัทรวดี ทรงธนเกียรติ
คุณรจนา สุคาคม
คุณรัชนี กีรติไพศาล
คุณวนิดา ชุณหศรีวงศ์
คุณศิรสา กันต์พิทยา
คุณสิรินันท์ เกียรติรัตนภิมล
คุณสุมาลี ศรีมิน
คุณสุรางคนา ไม้ตราวัฒนา
คุณหทัยพัชร์ ปิ่นแก้วไพศาล

รายนามผู้บริจาค ๔๐๐ บาท

คุณกรองทอง จันทร์ปรี และครอบครัว

รายนามผู้บริจาค ๓๐๐ บาท

คุณรัตนาภรณ์ เจริญพงศ์
คุณรุ่งรัศมี เริ่มกิจการ
คุณรุ่งลดา กระจ่างภักดิ์
คุณวรรณวีร์ วัชรบุญนิรันดร์

รายนามผู้บริจาค ๒๘๐ บาท

คุณพัฒน์นรี ฉัตรพิสุทธิ์ และครอบครัว

รายนามผู้บริจาค ๒๐๐ บาท

คุณนันทนา - คุณเตชินท์ พรหมนรกิจ
คุณเพ็ญศิริ บูรณสมภพ
คุณสมพร มีศรี

รายนามผู้บริจาค ๑๕๐ บาท

คุณเรียม บุญชู
คุณศศพินท์ แก้วสุวรรณ

รายนามผู้บริจาค ๑๐๐ บาท

คุณกฤชวรรณ ไชยกุล
คุณกัลยา เกิดฉาย
คุณกาญจนา เรืองธรรม และครอบครัว
คุณจุติพร เครือวัลย์ และครอบครัว
คุณจุรี แสงสว่าง และครอบครัว
คุณฉัตร โกมลนิมิ
คุณชนะ-คุณเมธิณี-คุณฐาปนี ผิวเหลือง
คุณณฐมน ไชยประสงค์ และครอบครัว
คุณณัฐกานต์ น้อยมาก
คุณณัฐพัชร ไชยกุล
คุณณันฐวรรณ บำรุงราษฎร์ และครอบครัว
คุณดวงกมล จินดาไทย และครอบครัว
คุณธเนศ ไชยกุล
คุณธัญรัตน์ เพชรสนธิ์ และครอบครัว
คุณนิตยา จตุรงค์มโนพร และครอบครัว
คุณนิรันดร์ รุกขชาติ
คุณบรรเจิด ศรีหาวงศ์
คุณปราณี อาภัสโรสกุล และครอบครัว
คุณปรีชา นันทเสน
คุณปุณภัท ธนาเดชกุลโชติ
คุณเปี่ยมศักดิ์-คุณปฏิมา บาเกิด
คุณพงษ์ศักดิ์ เสมสุวรรณ์ และครอบครัว
คุณพรมพร สุมาลี และครอบครัว
คุณพรรณี สวัสดิสรรพ์ และครอบครัว
คุณพัชรีย์ ขาวสอาด
คุณภลดา ปั้นเจริญ และครอบครัว
คุณภาวนา เขงเจริญ
คุณมานิดา บุญประกอบกูล และครอบครัว
คุณรัชณีพร ปุ่นประเสริฐ
คุณรัตนาพร ศรีภักดี และครอบครัว
คุณวไลภรณ์ ดีภา
คุณวศิณี นันทเสน
คุณวิไล จันทปุณณานนท์
คุณศรีจิตรา อยู่ขำ และครอบครัว
คุณศศกร แสงมณีโชติช่วง
คุณศักดิ์ชัย ธนาอารยะกุล และครอบครัว
คุณศิริพร เห็มภูมิ
คุณศิริวัฒนา แสงนิกร และครอบครัว
คุณสมบูรณ์ ไกรสมสุข และครอบครัว
คุณสมปอง แซ่ซื้อ และครอบครัว
คุณสมพร สอนใจ
คุณสมพิศ บรรณรัตน์ และครอบครัว

คุณสายทิพย์ วุฒิเนตินันท์
คุณสุชาดา มาสวัสดิ์
คุณสุณิสา ทีฆะ และครอบครัว
คุณแสงเดือน ตั้งใจบูรณะ และครอบครัว
คุณอภิญญา ไชยกุล
คุณอรรถพล เปี่ยมปฐม
คุณอังคณา ดาวอยู่
เด็กชายธนโชติ-เด็กชายจิรโชติ บาเกิด
เด็กหญิงณิชมน-เด็กชายณัฐกิตติ์ ชุติธรรมธร
อุทิศให้ คุณแม่บุญรอด หอมแขก
อุทิศให้ น.ส.ธนพร ไชยกุล
คุณสุกัญญา นันตสินธุ์ และครอบครัว
คุณสุณัชชา สว่างศิริลักษณ์
คุณสุนิสา บุญชูดำ และครอบครัว
คุณอดิสา สุวรรณคี
คุณอมรพร ศานติตานนท์ และครอบครัว
คุณอริสา ธนะสาร
คุณเอื้อมพร งามสมพรพงษ์
เด็กชายธนภัทร นันทเสน
เด็กหญิงวานัฐสิริ นันทเสน
อุทิศให้ เตี่ยกิม แซ่ฉี
อุทิศให้ แม่เง็กเอ็ง แซ่เล้า
คุณจตุรภัทร-เด็กชายกฤตภาส ยาวิราช และครอบครัว
เด็กชายสุเมธ-เด็กหญิงอมรรัตน์ เสียงใหญ่ และครอบครัว

ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาในกุศลจิตของทุกๆ ท่าน
หากชื่อ-นามสกุล และจำนวนเงินบริจาคของท่านขาดตกบกพร่องประการใด
คณะผู้จัดทำกราบขออภัยมา ณ ที่นี้

อานิสงส์ในการสร้างพระคัมภีร์

แม้พระเจ้าอชาตศัตรูจะทรงกระทำปิตุฆาตซึ่งจัดว่าเป็นอนันตริยกรรมประการหนึ่งที่ส่งผลให้ตกนรกอเวจีหลายกัปนับไม่ถ้วน แต่พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ปฐมสังคายนา ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา กรุงราชคฤห์ ผลานิสงส์จากการอุปถัมภ์ครั้งนี้ส่งผลให้พระองค์พ้นจากนรกอเวจี เพียงตกนรกโลหกุมภีซึ่งเป็นนรกขุมเล็กเป็นเวลา ๖ หมื่นปี แล้วจะตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า

เห็นได้ว่าการสร้างคัมภีร์มีอานิสงส์มาก ผู้ที่ทำบาปมากจะได้รับผลบาปลดน้อยลง

ผู้ที่ทำบุญไว้น้อยจะได้ขึ้นสวรรค์ชั้นสูง ผู้ที่ทำบุญมากอยู่แล้วจะประสบแต่ความสุขความเจริญในที่ขณะท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ดังสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรํสี) กล่าวว่า

"การต่ออายุพระธรรมคัมภีร์อานิสงส์มากมายเชียวนา คนตกนรกลึกจะได้มาขุมตื้น คนตกนรกขุมตื้นจะได้ขึ้นมาบนสวรรค์ คนขึ้นสวรรค์ชั้นแรกก็จะขึ้นสวรรค์ชั้นสูงขึ้นไป ชีวิตในสังสารวัฏจะไม่มีตกต่ำจนกว่าจะเข้าถึงแดนศิวโมกข์ จริงๆ นะจำไว้"

ท่านผู้มีจิตศรัทธาที่ประสงค์จะร่วมทำบุญบริจาคเพื่ออุปถัมภ์โครงการฯ สามารถทำได้โดยโอนเข้าบัญชี ดังนี้

๑. วัดท่ามะโอ (กองทุนแปลคัมภีร์พุทธศาสน์)
ธนาคารทหารไทย สาขาลำปาง บัญชีออมทรัพย์
เลขที่บัญชี 328 - 2 - 61701 - 2

๒. พระมหาสมลักษณ์ คนฺธสาโร (เพื่อกองทุนแปลคัมภีร์พุทธศาสน์)
ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขาลาดหญ้า
บัญชีออมทรัพย์
เลขที่บัญชี 012 - 2 - 62179 - 0

๓. พระมหาสมลักษณ์ สาราภิวงศ์ (พิมพ์หนังสือ)
ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาลาดหญ้า บัญชีออมทรัพย์
เลขที่บัญชี 012 - 2 - 62179 - 0

แล้วส่งสลิปการโอนเงิน พร้อมรายชื่อและที่อยู่ หรือเบอร์โทรศัพท์ของท่านมาที่

พระคันธสาราภิวงศ์ ๓๗ วัดท่ามะโอ ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง ๕๒๐๐๐
โทร. ๐๕๔-๒๒๘๘๑๙ หรือที่ Email : tamaoh24@gmail.com

สำหรับท่านเจ้าภาพที่ร่วมบริจาคเกิน ๕๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป ขอให้ส่งรูปถ่ายของท่านหรือครอบครัวของท่านให้แก่ทางวัดด้วย ทั้งนี้เพื่อจะได้นำรูปถ่ายดังกล่าวมาเป็นอนุสรณ์แห่งธนาคารบุญในฐานะเจ้าภาพสร้างพระคัมภีร์ เมื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มเรียบร้อยแล้ว ฯ
